ΜΙΣΕΛ ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ

ΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΡΧΙΑ

ΕΚΔΟΣΗ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ

ΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΡΧΙΑ

Μετάφραση Γιάννης Γαλανόπουλος

Ἐπιμέλεια
Νίκος Β. Ἀλεξίου

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ : Κρατισμός καί Αναρχία
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ : Γιάννης Γαλανόπουλος
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ : Βασίλειος Πανούσης, Βαλτετσίου 6, Αθήνα, τηλ. 3602330
ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
Ζωοδόχου Πηγής 17, Αθήνα
τηλ. 3639980 - 3602040

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Τὸ Κρατισμὸς καὶ Ἀναρχία (GOSUDARSTVENNOST I ANARCHIJA) γράφτηκε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1873 καὶ στοιχειοθετήθηκε καὶ τυπώθηκε στὰ ρωσικὰ στὴ Ζυρίχη ἀπὸ μιὰ ὁμάδα νέων ποὺ ἦταν ἐξόριστοι ἢ φυγάδες ἀπ' τὴ Ρωσία, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους οἱ: Ρὸς Βαλκόφσκι, Ντεμποκόριτζ — Μοκρίεβιτς, Ράλι κλπ. Ὁ Ἀρμὰν Ρὸς (ψευδώνυμο τοῦ Μιχαὴλ Πέτροβιτς Σαζίν, ποὺ γεννήθηκε στὴν Κόστρομα τὸ 1845 καὶ συνελήφθηκε τὸ 1865 καὶ στάλθηκε ἐξορία στὴ Σιβηρία ἐπειδὴ τύπωσε στὴν Πετρούπολη, ὅπου ἦταν φοιτητὴς τοῦ Πολυτεχνείου, τὸ ἔργο τοῦ Μπύχνερ Δ ύ ν α μ η κ α ὶ Ὕ λ η κι ὁ ὁποῖος, τὸ 1870, ἀφοῦ δραπέτευσε ἀπ' τὴ Σιβηρία, πῆγε στὴ Γενεύη καὶ συνδέθηκε ἀμέσως μὲ τὸν Μπακούνιν) ἔκανε μόνος του ὅλη τὴν τυπογραφικὴ σύνθεση, ἐνῶ ὁ Βαλκόφσκι κι ὁ Ντεμποκόριτζ — Μοκρίεβιτς δούλευαν τὸ χειροκίνητο πιεστήριο. Ἡ δουλειὰ τέλειωσε τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1874· βγῆκαν 1.200 ἀντίτυπα, χωρὶς ὄνομα συγγραφέα κι ὁ Ρὸς πηγαίνοντας προσωπικὰ στὸ Σίρβιντ, στὰ ρωσοπρωσσικὰ σύνορα, ἀνάλαβε νὰ τὰ μπάσει παράνομα στὴ Ρωσία μὲ τὴ βοήθεια ἑβραίων λαθρεμπόρων· ὅλα τὰ ἀντίτυπα μπῆκαν στὴ Ρωσία. Ἕνα μέρος διοχετεύθηκε στὴν Πετρούπολη στὴ λέσχη «Λερμοντὼφ καὶ Κοβάλικ», ποὺ ἔπρεπε νὰ τὰ διαδόσει ἀνάμεσα στοὺς νεαροὺς ἐπαναστάτες φοιτητὲς κι ἕνα ἄλλο στὰ νότια, στὴν Ὀδησσὸ καὶ στὸ Ροστώφ. Ὁ Πέτζ Νικίτικ Τράσεβ ἔγραφε στὴ φημισμένη του ἐπιθεώρηση «Ναμπάτ» (Γενεύη, Δεκέμβρης 1876) ὅτι τὸ βιβλίο πέρασε ἀπὸ χέρι σὲ χέρι φτάνοντας σὲ ψηλὰ ἐπίπεδα διάδοσης κι ἀσκώντας μιὰ τεράστια ἐπιρροὴ στὴ σκέψη τῆς ἐπαναστατικῆς νεολαίας. Ὁ Στεπνιὰκ (ψευδώνυμο τοῦ Σεργκέι Μιχαήλοβιτς Κραβίνσκι ποὺ γεννήθηκε τὸ 1852· σὰ μέλος τῆς ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ μηδενιστικοῦ κινήματος ZEMLJA I VOLIA, στὶς 4 Αὐγούστου 1888, σκότωσε μὲ μαχαίρι τὸν ἀρχηγὸ τῆς μυστικῆς πολιτικῆς ἀστυνομίας τῆς Ρωσίας, τοῦ περίφημου Τρίτου Τμήματος, Ν. Μεσένκωφ, καταφέρνοντας ν' ἀποφύγει τὴ σύλληψη· γιὰ πολλὰ χρόνια μετὰ πῆρε μέρος στὸ ἰταλικὸ ἐργατικὸ κίνημα) ἔγραφε ὅτι ἡ ἐπιρροὴ τοῦ ἔργου ὑπῆρξε πολὺ μεγάλη κι ὅτι γιὰ τοὺς νεαροὺς Ρώσους ἐπαναστάτες συμβόλιζε ἐκεῖνα τὰ χρόνια τὴν ἐπανάσταση. Τὸ 1875, ὁ ὑπουργὸς Δικαιοσύνης κόμης PAHLEN

στὸ περίφημο ὑπόμνημά του γιὰ τὰ ἀνατρεπτικὰ κινήματα στὴ Ρωσία ἔγραφε ὅτι: «...Τὰ ἔργα τοῦ Μπακούνιν κι ἡ προπαγάνδα τῶν φίλων του ἄσκησαν πάνω στὴ νεολαία μιὰ καταπληκτικὴ κι ὀλέθρια ἐπιρροή. Αὐτὰ τὰ γραφτά, ποὺ κανένας δὲ νιάστηκε νὰ τ' ἀξιολογήσει σωστά, γοήτευσαν τὴ νεολαία κι ὅπως κάθε τι τὸ ἀπαγορευμένο, τὴ διέφθειραν, γιατὶ ἀνταποκρίνονταν στὶς ἐπιθυμίες καὶ τὶς παρορμήσεις της». Ὁ Π. Β. Ἄξελροντ, μιλώντας γιὰ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ Μπακούνιν, τὸ 1873-4, στὶς ἐπαναστατικὲς λέσχες τοῦ Κίεβου καὶ τῶν ἄλλων οὐκρανικῶν πόλεων ἔγραφε: «Τὸ ἔργο τοῦ Μπακούνιν Κρατισμὸς καὶ Ἀναρχία μ' ἐντυπωσίασε πάρα πολύ». (Οἱ σημειώσεις μὲ ἀστερίσκο αὐτῆς τῆς ἔκδοσης εἶναι τοῦ Μπακούνιν, ἐνῶ οἱ ἀριθμημένες τῶν ἐπιμελητῶν).

ΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΡΧΙΑ

Ἡ Διεθνὴς Ἕνωση Ἐργαζομένων[1] ποὺ γεννήθηκε μόλις πρὶν ἀπὸ 9 χρόνια, πέτυχε σ' αὐτὸ τὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ν' ἀσκήσει μιὰ τέτοια ἐπιρροὴ στὶς πρακτικὲς ἐξελίξεις τῶν οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων ὅλης τῆς Εὐρώπης, ποὺ κανένας δημοσιογράφος ἢ δημόσιος ἄντρας νὰ μὴν μπορεῖ σήμερα νὰ τῆς ἀρνηθεῖ τὴν πιὸ σοβαρὴ καὶ συχνὰ ἀνήσυχη προσοχή. Ὁ ἐπίσημος καὶ μισοεπίσημος κόσμος, ὁ ἀστικὸς κόσμος γενικά, αὐτὸς ὁ κόσμος τῶν μακάριων ἐκμεταλλευτῶν τῆς χειρωναχτικῆς ἐργασίας, τὴν ἀτενίζει μ' ἐκεῖνο τὸ ἐσωτερικὸ ρίγος ποὺ αἰσθάνεται κανεὶς ἀντικρύζοντας ἕναν κίνδυνο, ἀκόμα ἄγνωστο κι ἀπροσδιόριστο ἀλλὰ ἤδη πολὺ ἀπειλητικό, νὰ μεγαλώνει: ἕνα θηρίο ποὺ θὰ κατασπαράξει ἀναπόφευκτα αὐτὸ τὸ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ σύστημα ποὺ στηρίζεται στὸ κράτος, ἂν δὲ βάλουν τέλος στὶς γρήγορες κι ὁλοένα αὐξανόμενες ἐπιτυχίες του μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐνεργητικὰ μέτρα, καταστρωμένα καὶ πραγματοποιούμενα συγχρόνως σ' ὅλα τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη.

Εἶναι γνωστὸ πὼς στὸ τέλος τοῦ τελευταίου πόλεμου, ποὺ ἀνάτρεψε τὴν ἱστορικὴ ἡγεμονία τοῦ Γαλλικοῦ κρατισμοῦ στὴν Εὐρώπη, ἀντικαθιστώντας την μὲ τὸν ὄχι λιγότερο μισητὸ παγγερμανικὸ κρατισμό, τὰ μέτρα ἐνάντια στὴ Διεθνὴ ἔγιναν τὸ κύριο θέμα τῶν συζητήσεων ἀνάμεσα στὶς κυβερνήσεις. Τὸ πράγμα εἶναι πολὺ φυσικό. Τὰ κράτη, ποὺ ἀπὸ τὴ φύση τους ἀλληλομισοῦνται κι εἶναι ἀσυμβίβαστα, δὲν μπόρεσαν καὶ δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν καμιὰν ἄλλη κοινὴ βάση συμφωνίας ἔξω ἀπ' τὴ γενικὴ ὑποδούλωση τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, ποὺ ἀποτελεῖ τὸν κοινό τους σκοπό, τὴν ἴδια τὴ δικαίωση τῆς ὕπαρξής τους. Ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ[2] ὑπῆρξε καὶ χωρὶς ἀμφιβολία παραμένει, ὁ κύριος ἐμπνευστὴς κι ὑποστηρικτὴς αὐτῆς τῆς νέας Ἱερῆς Συμμαχίας. Ἀλλὰ παρόλα αὐτὰ δὲν ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ παρουσίασε στὴ σκηνὴ τὶς ἰδέες του. Ἄφησε τὴν ἀμφίβολη αὐτὴ τιμὴ μιᾶς τέτοιας πρωτοβουλίας σ' ἐκείνη τὴν ταπεινωμένη κυβέρνηση τοῦ Γαλλικοῦ Κράτους ποὺ μόλις εἶχε διαλύσει.

Ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν ἐκείνης τῆς Ἐθνικῆς ψευτοκυβέρνησης, μόνιμα προδότης τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ πιστὸς φίλος κι ὑπερασπιστὴς τῆς τάξης τῶν Ἰησουϊτῶν, οἱ ὁποῖοι πιστεύουν στὸ Θεὸ ἀλλὰ περιφρονοῦν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ γι' αὐτό, περιφρονοῦνται μὲ τὴ σειρά τους ἀπ' ὅλους τοὺς τίμιους ὑποστηριχτὲς τοῦ λαϊκοῦ ἀγώνα, ὁ περίφημος Ζὺλ Φάβρ[3], ποὺ παραχωρεῖ ἴσως μόνο στὸν κύριο Γαμβέτα[4] τὴν τιμὴ νὰ

εἶναι πρότυπο γιὰ ὅλους τοὺς δικηγόρους, ἀνάλαβε μὲ ἀγαλλίαση νὰ κάνει τὸν κακοήθη συκοφάντη καὶ τὸ χαφιέ. Ἀνάμεσα στὰ μέλη ἐκείνης τῆς ἀποκαλούμενης κυβέρνησης «Ἐθνικῆς Ἄμυνας», ὑπῆρξε, χωρὶς ἀμφιβολία, ἕνας ἀπὸ κείνους ποὺ συνετέλεσαν ἀποφασιστικὰ στὸν ἀφοπλισμὸ τῆς Ἐθνικῆς Ἄμυνας καὶ στὴν κατάφωρη προδοσία τῆς ἐγκατάλειψης τοῦ Παρισιοῦ στὰ χέρια τοῦ ἀλαζονικοῦ, ἀναιδῆ κι ἀνελέητου νικητῆ. Ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ τὸν κορόιδευε καὶ τὸν χλεύαζε δημόσια. Κι ἀκριβῶς τότε, αὐτὸς ὁ Ζὺλ Φάβρ, σὰ νὰ ἦταν ὑπηρήφανος γι' αὐτὴ τὴ διπλὴ ἀτίμωση, τὴ δική του κι ἐκείνη τῆς Γαλλίας, ποὺ προδόθηκε κι ἴσως πουλήθηκε ἀπ' αὐτόν, παρακινούμενος ἀπ' τὴν ἐπιθυμία νὰ γίνει ἀρεστὸς στὸ μεγάλο καγκελλάριο τῆς νικηφόρας γερμανικῆς αὐτοκρατορίας ποὺ τὸν εἶχε ταπεινώσει κι ἀπ' τὸ βαθύ του μίσος γιὰ τὸ προλεταριάτο γενικά, καὶ γιὰ τὸν παρισινὸ ἐργατόκοσμο ειδικά, ἔκανε μιὰ δριμύτατη καταγγελία ἐνάντια στὴ Διεθνή, τῆς ὁποίας τὰ μέλη, ποὺ στὴ Γαλλία βρίσκονταν ἐπικεφαλῆς τῶν ἐργαζομένων μαζῶν, ὑποτίθεται ὅτι εἶχαν τὴ πρόθεση νὰ προκαλέσουν μιὰ λαϊκὴ ἐξέγερση τόσο ἐνάντια στοὺς Γερμανοὺς εἰσβολεῖς ὅσο κι ἐνάντια στοὺς ἐκμεταλλευτές, τοὺς κυβερνῆτες καὶ τοὺς προδότες τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ἕνα φοβερὸ ἔγκλημα γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ ἐπίσημη κι ἀστικὴ Γαλλία θὰ ἔπρεπε νὰ τιμωρήσει μὲ παραδειγματικὴ αὐστηρότητα τὴ λαϊκὴ Γαλλία.

Ἔτσι, λοιπόν, ἡ πρώτη λέξη ποὺ πρόφερε ἕνας ἐκπρόσωπος τοῦ Γαλλικοῦ Κράτους, τὴν ἑπόμενη τῆς τρομερῆς καὶ ταπεινωτικῆς ἥττας, ἦταν ἀκριβῶς ἐκείνη τῆς πιὸ ξεδιάντροπης ἀντίδρασης.

Ποιὸς δὲ διάβασε τὴν ἀξέχαστη ἐγκύκλιο τοῦ Ζὺλ Φάβρ, ὅπου ἡ πιὸ χοντροκομμένη κακοήθεια κι ἡ ἀκόμα μεγαλύτερη ἄγνοια παραχωροῦν τὴ θέση τους μόνο στὸν ἀνίκανο καὶ μανιασμένο θυμὸ τοῦ ἐξωμότη τῆς δημοκρατίας; Δὲν εἶναι ἡ κραυγὴ ἀπόγνωσης ἑνὸς μόνο ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἐκείνη ὁλόκληρου τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ ποὺ ἐκπλήρωσε τὴν ἀποστολή του σ' αὐτὸ τὸν κόσμο καὶ εἶναι καταδικασμένος σὲ θάνατο ἀπ' τὴν ἀπόλυτη ἀδυναμία του.

Προαισθανόμενος τὸ πλησίασμα τοῦ ἀναπόφευκτου τέλους, ἁρπάζεται μὲ ἀπελπισμένη ὀργὴ ἀπ' ὁτιδήποτε, ἀρκεῖ μ' αὐτὸ νὰ κατορθώνει νὰ παρατείνει τὴν ἐγκληματική του ὕπαρξη, ἐπικαλούμενος ὅλα τὰ εἴδωλα τοῦ παρελθόντος ποὺ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐκθρόνισε σ' ἄλλες ἐποχές: τὸ Θεὸ καὶ τὴν ἐκκλησία, τὸν πάπα καὶ τὸ πατριαρχικὸ δίκαιο καί, πάνω ἀπ' ὅλα, σὰν τὸ μέσο ποὺ ἐξασφαλίζει καλύτερα τὴ σωτηρία, τὴ βοήθεια τῆς ἀστυνομίας καὶ τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας, ἔστω κι ἂν εἶναι πρωσσική, ἀρκεῖ νὰ γλυτώσει τοὺς τ ί μ ι ο υ ς ἀνθρώπους ἀπ' τὴν τρομερὴ λαίλαπα τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης.

Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ κυρίου Ζὺλ Φάβρ βρῆκε μιὰν ἀνταπόκριση, μαντέψτε ποῦ; Στὴν Ἰσπανία. Ὁ κύριος Σαγκάστα[5], ὁ ἐφήμερος ὑπουργὸς τοῦ ἐφήμερου βασιλιᾶ τῆς Ἰσπανίας Ἀμεδαίου[6] θέλησε μὲ τὴ σειρά του νὰ κάνει μιὰ χάρη στὸν πρίγκηπα Βίσμαρκ, πετυχαίνοντας ἔτσι ν' ἀποθανατίσει τ' ὄνομά του. Κι αὐτὸς ἔκανε ἔκκληση γιὰ τὴ σταυροφορία

ἐνάντια στὴ Διεθνὴ καὶ γιὰ νὰ μὴν περιοριστεῖ στὰ στεῖρα κι ἀδύναμα μέτρα, ποὺ τὸ μόνο ἀποτέλεσμα ποὺ εἶχαν ἦταν νὰ προκαλοῦν τὸ χλευασμὸ τοῦ ἱσπανικοῦ προλεταριάτου, ἔγραψε καὶ μιὰ διπλωματικὴ ἐγκύκλιο γεμάτη ὡραῖα λόγια γιὰ τὴν ὁποία ἡ πιὸ συνετὴ καὶ λιγότερο δημοκρατικὴ κυβέρνηση τῆς Ἀγγλίας, χωρὶς ἀμφιβολία μὲ τὴν ἔγκριση τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ καὶ τοῦ βοηθοῦ του Ζὺλ Φάβρ, τὸν ἔλουσε ἀντάξια καὶ λίγους μῆνες ἀργότερα ἔχασε τὴ δουλειά του.

Φαίνεται ὅτι ἡ ἐγκύκλιος τοῦ κυρίου Σαγκάστα, ἂν καὶ μίλαγε στ' ὄνομα τῆς Ἰσπανίας, ἐπινοήθηκε, ἂν δὲν συντάχθηκε κιόλας, στὴν Ἰταλία κάτω ἀπ' τὴν ἄμεση ἐπίβλεψη ἐκείνου τοῦ δοκιμασμένου βασιλιὰ Βίκτωρα Ἐμμανουήλ, εὐτυχισμένου πατέρα τοῦ ἄτυχου Ἀμεδαίου.

Οἱ διώξεις ἐνάντια στὴ Διεθνὴ στὴν Ἰταλία, προέρχονταν ἀπὸ τρεῖς διαφορετικὲς κατευθύνσεις: πρῶτος, ὅπως εὔκολα μπορεῖτε νὰ φανταστεῖτε, τὴν καταράστηκε ὁ ἴδιος ὁ πάπας. Τὸ ἔκανε μὲ τὸν πιὸ πρωτότυπο τρόπο μπλέκοντας σ' ἕνα μόνο ἀνάθεμα ὅλα τὰ μέλη τῆς Διεθνοῦς, τοὺς μασόνους, τοὺς γιακωβίνους, τοὺς ρασιοναλιστές, τοὺς Θεϊστὲς καὶ τοὺς φιλελεύθερους καθολικούς. Σύμφωνα μὲ τὸν ὁρισμὸ τοῦ ἅγιου πατέρα, ὑποτίθεται ὅτι ἦταν μέλη αὐτῆς τῆς παράνομης Ἕνωσης ὅλοι αὐτοὶ ποὺ δὲν ὑποτάσσονταν τυφλὰ στὴν ἐμπνευσμένη ἀπ' τὸ Θεὸ πολυλογία του. 26 χρόνια πρίν, ἕνας Πρῶσσος στρατηγὸς ἔδινε τὸν ἴδιο ὁρισμὸ γιὰ τὸν κομμουνισμό: «Ξέρετε», ἔλεγε στοὺς στρατιῶτες του, «τί σημαίνει νὰ εἶσαι κομμουνιστής; Σημαίνει νὰ σκέφτεσαι καὶ νὰ ἐνεργεῖς ἐνάντια στὴ σκέψη καὶ τὴν ὑπέρτατη θέληση τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητας τοῦ Βασιλέως».

Ἀλλὰ ὁ ρωμαιοκαθολικὸς πάπας δὲν ἦταν ὁ μόνος ποὺ καταράστηκε τὴ Διεθνή. Ὁ φημισμένος ἐπαναστάτης Γκιουζέπε Μαντσίνι[7], πιὸ γνωστὸς στὴ Ρωσία σὰν Ἰταλὸς πατριώτης, συνωμότης κι ἀγκιτάτορας, παρὰ σὰ μεταφυσικὸς θεϊστὴς καὶ θεμελιωτὴς τῆς νέας ἐκκλησίας στὴν Ἰταλία, ναί, ἀκριβῶς ὁ Μαντσίνι, θεώρησε χρήσιμο κι ἀναγκαῖο τὸ 1871, ἀμέσως μετὰ τὴν ἧττα τῆς Παρισινῆς Κομμούνας[8], ὅταν οἱ αἱμοβόροι δήμιοι τῶν Βερσαλλιῶν τουφεκίζανε κατὰ χιλιάδες τοὺς ἄοπλους κομμουνάρους, νὰ ὑποστηρίξει τὸ ἀνάθεμα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τὶς ἀστυνομικὲς διώξεις τοῦ κράτους μὲ τὸ δικό του ἀνάθεμα, τὸ ὑποτιθέμενο πατριωτικὸ κι ἐπαναστατικό, ἀλλὰ στὴν οὐσία ἀστικὸ καὶ συνάμα θεολογικό. Νόμιζε ὅτι ὁ λόγος του ἦταν ἀρκετὸς γιὰ ν' ἀναχαιτίσει στὴν Ἰταλία κάθε ἔνδειξη συμπάθειας γιὰ τὴν Παρισινὴ Κομμούνα καὶ νὰ πνίξει στὴ γέννησή τους τὶς ἐργατικὲς ὀργανώσεις ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ δυναμώνουν. Συνέβηκε ὅμως ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: τίποτα δὲν εὐνόησε περισσότερο τὴ διάδοση ἐκείνης τῆς συμπάθειας καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων ἀπ' τὸ δικό του πανηγυρικὸ καὶ παλλόμενο ἀνάθεμα.

Ἡ Ἰταλικὴ κυβέρνηση, ἀπ' τὴ μεριά της, ἐχθρὸς τοῦ πάπα ἀλλὰ ἀκόμα περισσότερο τοῦ Μαντσίνι, δὲν κάθησε μὲ σταυρωμένα χέρια. Δὲν κατάλαβε ἀμέσως τὸν κίνδυνο ποὺ προερχόταν ἀπ' τὴ Διεθνή, ἡ ὁποία

εἶχε μιὰ γρήγορη ἐξέλιξη ὄχι μόνο στὶς πόλεις ἀλλὰ καὶ στὰ χωριὰ τῆς Ἰταλίας. Σκεπτόταν ὅτι ἡ καινούργια Ἕνωση θὰ μποροῦσε ν' ἀντιπαλέψει τὶς ἐπιτυχίες τῆς ἀστικοδημοκρατικῆς προπαγάνδας τοῦ Μαντσίνι κι εἶναι ἀλήθεια ὅτι κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ δὲν ἔκανε ἕναν ὑπολογισμὸ τελείως λαθεμένο. Πείστηκε ὅμως πολὺ γρήγορα ὅτι ἡ προπαγάνδα τῶν ἀρχῶν τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης, σ' ἕνα πληθυσμὸ ποὺ ἦταν σὲ ἀναβρασμό, ποὺ ἡ ἴδια ἡ κυβέρνηση τὸν εἶχε ὁδηγήσει στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι τῆς φτώχειας καὶ τῆς καταπίεσης, ἦταν πολὺ πιὸ ἐπικίνδυνη ἀπ' ὅλες τὶς κινητοποιήσεις καὶ πολιτικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ Μαντσίνι. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου Ἰταλοῦ πατριώτη, ποὺ ἦρθε λίγο μετὰ τὴν ὀργισμένη του ἐπέμβαση ἐνάντια στὴν Παρισινὴ Κομμούνα καὶ στὴ Διεθνή, καθησύχασε τὴν Ἰταλικὴ κυβέρνηση ἀπ' αὐτὴ τὴν πλευρά. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ ἀρχηγοῦ του, τὸ κόμμα τοῦ Μαντσίνι δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τὴν ἀπειλήσει ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Ἡ διαδικασία ἀποσύνθεσης τοῦ κόμματος εἶχε φτάσει κιόλας σὲ προχωρημένο στάδιο κι ἐπειδὴ ἡ καταγωγή του, κι οἱ σκοποί του ὅπως κι ἡ ἴδια του ἡ σύνθεση, ἦταν ἀποκλειστικὰ ἀστικές, εἴχαμε μιὰ ἄλλη φανερὴ ἀπόδειξη τῆς ἀνικανότητας ποὺ μαστίζει σήμερα κάθε ἀστικὸ ἐγχείρημα. Ἀντίθετα, ἡ προπαγάνδα κι ἡ ὀργάνωση τῆς Διεθνοῦς στὴν Ἰταλία εἶναι ἕνα τελείως διαφορετικὸ πράγμα. Κατευθύνονται ἀποκλειστικὰ κι ἄμεσα στὸ περιβάλλον τῶν χειρώνακτων ἐργατῶν στοὺς ὁποίους συγκεντρώνεται, στὴν Ἰταλία ὅπως καὶ σὲ ὅλες τὶς ἄλλες χῶρες τῆς Εὐρώπης, ὅλη ἡ ζωή, ὅλη ἡ δύναμη καὶ τὸ μέλλον τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Παίρνουν μέρος σ' αὐτὲς πολὺ λίγα ἄτομα ἀπ' τὸν ἀστικὸ κόσμο πού, ἔχοντας ἀρχίσει νὰ μισοῦν μὲ ὅλη τους τὴν ψυχὴ τὸ τωρινὸ πολιτικό, οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ καθεστώς, γύρισαν τὶς πλάτες τους στὴν τάξη τῆς καταγωγῆς τους κι ἀφοσιώθηκαν ἀποκλειστικὰ στὴ λαϊκὴ ὑπόθεση. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι λίγοι, ἀλλὰ ἔχουν σ' ἀντιστάθμισμα μεγάλη ἀξία μὲ τὸν ὅρο, φυσικά, ὅτι ἐκτὸς ἀπ' τὸ μίσος τους γιὰ τὴν κυριαρχικὴ ἐπιδίωξη τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, θὰ καταφέρουν νὰ καταστρέψουν μέσα τους καὶ τὰ τελευταῖα κατάλοιπα προσωπικῆς φιλοδοξίας. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση εἶναι, ἐπαναλαμβάνω, ἀνεκτίμητοι. Ὁ λαὸς τοὺς δίνει τὴ ζωή, τὴ στοιχειώδη δύναμη, τὴ βάση κι αὐτοὶ σ' ἀντάλλαγμα τοῦ προσφέρουν τὶς θετικὲς γνώσεις, τὴν ἱκανότητα γιὰ λογικὴ ἀφαίρεση καὶ γενίκευση, τοῦ μαθαίνουν νὰ ὀργανώνεται καὶ νὰ φτιάχνει ἑνώσεις πού, μὲ τὴ σειρά τους, προάγουν τὴ συνειδητὴ δημιουργική του δύναμη, δίχως τὴν ὁποία καμιὰ νίκη δὲν εἶναι δυνατή.

Στὴν Ἰταλία καὶ τὴ Ρωσία ἀναδείχτηκε ἕνας ἀρκετὰ μεγάλος ἀριθμὸς τέτοιων νέων, πολὺ μεγαλύτερος ἀπ' ὅτι σὲ κάθε ἄλλη χώρα. Ἀλλὰ σπουδαιότερο ἀκόμα εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν Ἰταλία ὑπάρχει ἕνα τεράστιο προλεταριάτο, ἀπὸ τὴ φύση του ἀσυνήθιστα ἔξυπνο, ἀλλὰ ποὺ στερεῖται συχνὰ τὴ μόρφωση κι εἶναι παντοῦ φτωχό· αὐτὸ τὸ προλεταριάτο ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ ἢ τρία ἑκατομμύρια ἐργάτες τῶν πόλεων, ποὺ δουλεύουν στὰ ἐργοστάσια καὶ σὲ μικρὲς βιοτεχνίες κι ἀπὸ εἴκοσι

ἑκατομμύρια περίπου γεωργοὺς ποὺ δὲν κατέχουν τίποτα. Ὅπως εἴπαμε πιὸ πάνω, αὐτὴ τὴν ἀφανισμένη μάζα ἀνθρώπων, ἡ καταπιεστικὴ κι ἁρπακτικὴ διοίκηση τῶν ἀνώτερων τάξεων κάτω ἀπ' τὸ σκῆπτρο τοῦ βασιλιά, ἐλευθερωτὴ καὶ νομέα τῶν ἰταλικῶν γαιῶν, τὴν ὁδήγησε σὲ τέτοιο βαθμὸ ἀπελπισίας ὥστε ἀκόμα κι οἱ ὑποστηριχτὲς κι οἱ συνένοχοι τῆς τωρινῆς διοίκησης, ἀρχίζουν νὰ ὁμολογοῦν καὶ ν' ἀναγνωρίζουν ἀνοιχτὰ στὴ Βουλὴ καὶ στὶς ἐπίσημες ἐφημερίδες, ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ συνεχιστεῖ αὐτὴ ἡ κατάσταση κι ὅτι εἶναι ἀναγκαῖο νὰ γίνει κάτι γιὰ τὸ λαό, ἂν θέλουν ν' ἀποφύγουν ἕνα σαρωτικό, λαϊκὸ κατακλυσμό.

Σὲ κανένα ἄλλο μέρος ἡ Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση δὲ βρίσκεται τόσο κοντὰ ὅσο στὴν Ἰταλία, σὲ κανένα, οὔτε στὴν Ἰσπανία κι ἂς πραγματοποιεῖται: τώρα ἐκεῖ ἡ ἐπίσημη ἐπανάσταση, ἐνῶ στὴν Ἰταλία φαίνονται ὅλα ἥσυχα. Στὴν Ἰταλία ὅλος ὁ πληθυσμὸς περιμένει ἕνα κοινωνικὸ μετασχηματισμό, αὐτὸ ἔγινε πιὰ ἡ καθημερινή του, συνειδητὴ φιλοδοξία. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ φανταστοῦμε μὲ τί ἀνθρωπιά, μὲ τί ἐνθουσιασμὸ καὶ μὲ ποιὰ αἴσθηση ἀναγκαιότητας ἔγινε δεχτὸ τὸ πρόγραμμα τῆς Διεθνοῦς — κι αὐτὸ ἰσχύει ἀκόμα καὶ σήμερα — ἀπ' τὸ ἰταλικὸ προλεταριάτο. Δὲν ὑπάρχει στὴν Ἰταλία, σ' ἀντίθεση μὲ τὴν πλειοψηφία τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, μιὰ εἰδικὴ κατηγορία ἐργαζομένων ποὺ νὰ εὐνοοῦνται κατὰ κάποιο τρόπο ἀπὸ ὑψηλοὺς μισθούς, ποὺ νὰ μποροῦν νὰ ἐπιδείξουν ἕνα εἶδος φιλολογικῆς μόρφωσης καὶ νὰ εἶναι ἐμποτισμένοι ἀπὸ ἀστικὲς ἀρχές, ἰδέες καὶ ματαιοδοξία ὥστε ὁ ἐργαζόμενος ποὺ ἀνήκει σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία νὰ διαφοροποιεῖται ἀπ' τὸν ἀστὸ μόνον ἐξαιτίας τῆς πραγματικῆς του θέσης κι ὄχι τῶν συμπαθειῶν του. Αὐτοὺς τοὺς ἐργαζόμενους τοὺς συναντᾶμε κυρίως στὴ Γερμανία καὶ τὴν Ἑλβετία· στὴν Ἰταλία, ἀντίθετα, σπανίζουν, εἶναι τόσο λίγοι ποὺ χάνονται μέσα στὴ μάζα χωρὶς ν' ἀφήνουν τὸ παραμικρό, ἴχνος ἢ ἐπιρροή.

Στὴν Ἰταλία κυριαρχεῖ ἐκεῖνο τὸ προλεταριάτο, τὸ λοῦμπεν προλεταριάτο, γιὰ τὸ ὁποῖο οἱ κ. κ. Μὰρξ καὶ Ἔνγκελς[9] καὶ πίσω τους ὅλη ἡ γερμανικὴ σοσιαλδημοκρατικὴ σχολή, μιλᾶνε μὲ μιὰ βαθιὰ περιφρόνηση καὶ πολὺ ἄδικα, γιατὶ σ' αὐτὸ καὶ μόνο σ' αὐτό, ὄχι φυσικὰ σ' ἐκεῖνο τὸ ἀστικοποιημένο στρῶμα τῆς ἐργατικῆς μάζας ποὺ μιλήσαμε πιὸ πάνω εἶναι ἀποκρυσταλλωμένη ὅλη ἡ ἐξυπνάδα κι ὅλη ἡ δύναμη τῆς μελλοντικῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης.

Θὰ ἐπανέλθουμε ἀργότερα σ' αὐτὸ τὸ θέμα· γιὰ τὴν ὥρα ἂς ἀρκεστοῦμε στὸ ἑξῆς συμπέρασμα: ἀκριβῶς χάρη σ' αὐτὴ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πολὺ φτωχοῦ προλεταριάτου, ἡ προπαγάνδα κι ἡ ὀργάνωση τῆς Διεθνοῦς θ' ἀποκτήσουν στὴν Ἰταλία ἕνα χαραχτήρα βαθιᾶς κι ἀληθινὰ λαϊκῆς προσχώρησης κι ἐπιπλέον, ἀκριβῶς γι' αὐτό, δὲ θὰ περιοριστοῦν μόνο στὶς μεγάλες πόλεις ἀλλὰ θὰ διαδοθοῦν ἀμέσως καὶ στὸν ἀγροτικὸ πληθυσμό.

Ἡ ἰταλικὴ κυβέρνηση κατάλαβε πολὺ καλὰ τὴν ἀπειλὴ ποὺ ἀντιπροσωπεύει αὐτὸ τὸ κίνημα καὶ προσπαθεῖ χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ τὸ καταπνίξει μὲ κάθε μέσο. Δὲ δημοσιεύει ἠχηρὲς ἐγκυκλίους, ἀλλὰ δρᾶ ὅπως

ἁρμόζει σ' ἕνα ἀθόρυβο ἀστυνομικὸ καθεστὼς καὶ καταστέλλει, χωρὶς νὰ ψάχνει γιὰ δικαιολογίες, ἀθόρυβα. Διαλύει τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, περιφρονώντας κάθε νόμο, τὶς ἐργατικὲς ἑνώσεις μὲ ἐξαίρεση μόνον ἐκεῖνες ποὺ ἀνάμεσα στὰ ἐπίτιμα μέλη τους βρίσκονται πρίγκηπες, ὑπουργοί, νομάρχες ἢ γενικά, ἄνθρωποι ἐπιφανεῖς καὶ διακεκριμένοι. Ὅλες οἱ ἄλλες ἐργατικὲς ἑνώσεις διώκονται ἀμείλικτα ἀπ' τὴν κυβέρνηση, ποὺ γίνεται κύριος τῶν ντοκουμέντων τους, τῶν ταμείων τους καὶ κρατάει στὶς βρωμερὲς φυλακές της τὰ μέλη τους γιὰ πολλοὺς μῆνες, χωρὶς καμιὰ δίκη, χωρὶς κὰν ἀνάκριση.

Δὲ χωρεῖ καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἰταλικὴ κυβέρνηση ὁδηγεῖται σ' αὐτὴ τὴ δραστηριότητα ὄχι μόνον ἀπ' τὴ δική της κρίση ἀλλὰ κι ἀπ' τὶς συμβουλὲς καὶ τὶς ὑποδείξεις τοῦ ἐπιφανοῦς καγκελλάριου τῆς Γερμανίας, ἔτσι ὅπως, προηγούμενα, ὑπάκουγε μὲ εὐπείθεια στὶς διαταγὲς τοῦ Ναπολέοντα ΙΙΙ[10]. Τὸ Ἰταλικὸ κράτος κατέχει μιὰ ἰδιαίτερη θέση γιατί, ἐνῶ μὲ τὸν πληθυσμὸ καὶ τὴν ἔκτασή του θάπρεπε νὰ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἀπ' τὴν ἄποψη τῆς πραγματικῆς του δύναμης, αὐτὸ τὸ ταλαντευόμενο Κράτος, ἔχοντας μιὰ διαβρωμένη διοίκηση καὶ παρόλες τὶς προσπάθειες ποὺ ὑπῆρξαν λυπηρὰ ἀπειθάρχητες κι ἐπιπλέον μισούμενο ἀπ' τὶς μάζες καὶ τοὺς μικροαστούς, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ μὲ τὸ ζόρι μιὰ δύναμη δεύτερης κατηγορίας. Γι' αὐτὸ τοῦ χρειάζεται ἕνας προστάτης, ἕνα ἀφεντικὸ ἔξω ἀπ' τὴν Ἰταλία κι ὁ καθένας θὰ βρεῖ φυσιολογικὸ τὸ ὅτι, μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ναπολέοντα, ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ κατέλαβε τὴ θέση τοῦ ἀναγκαίου σύμμαχου ἐκείνης τῆς μοναρχίας, ποὺ δημιουργήθηκε ἀπ' τὶς συνωμοσίες τοῦ Πεδεμόντιου καὶ ποὺ ἔγινε δυνατὴ οὐσιαστικὰ ἀπ' τὶς προσπάθειες καὶ τὰ πατριωτικὰ κατορθώματα τοῦ Μαντσίνι καὶ τοῦ Γαριβάλδη[11].

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, τὸ χέρι τοῦ ἐπιφανοῦς καγκελλάριου τῆς παγγερμανικῆς αὐτοκρατορίας βαραίνει, σήμερα, ἀρκετὰ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη, μὲ ἐξαίρεση ἴσως μόνο τὴν Ἀγγλία ποὺ μὲ πολὺ ἀνησυχία βλέπει ν' ἀνατέλλει αὐτὴ ἡ νέα δύναμη· βαραίνει ἀκόμα καὶ στὴν Ἰσπανία ποὺ, τουλάχιστον πρὸς τὸ παρόν, προστατεύεται ἀπ' τὴν ἀντιδραστικὴ ἐπιρροὴ τῆς Γερμανίας μὲ τὴν ἐπανάστασή της καὶ τὴ γεωγραφική της θέση. Ἡ ἐπιρροὴ τῆς νέας αὐτοκρατορίας ἐπικυρώθηκε μὲ τὸ μεγάλο της θρίαμβο πάνω στὴ Γαλλία. Πρέπει ν' ἀναγνωρίσουμε ὅτι, μὲ τὴ θέση της, μὲ τὶς τεράστιες πηγὲς ποὺ κατάκτησε καὶ μὲ τὴν ἐσωτερική της ὀργάνωση, κατέχει σήμερα, χωρὶς ἀμφιβολία, τὴν πρώτη θέση ἀνάμεσα στὶς μεγάλες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις καὶ μπορεῖ ὁ καθένας ν' ἀντιληφτεῖ τὴν ὑπεροχή της σὲ σχέση μὲ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτές. Καὶ φυσικὰ κανένας δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπιρροὴ θὰ πρέπει νάναι ἀναπόφευκτα ἀντιδραστική.

Ἡ Γερμανία, ἔτσι ὅπως εἶναι σήμερα, ἑνωμένη κι ἐξοπλισμένη μὲ τὴ μεγαλοφυὴ καὶ πατριωτικὴ ἀπάτη τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ (στὴν πολιτικὴ ὅπως καὶ στὶς ἀνώτερες σφαῖρες τῆς οἰκονομίας, ἡ ἀπάτη θεωρεῖται ἀρετή) ἐπαναπαύεται ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ στὴν παραδειγματικὴ ὀρ-

γάνωση καὶ πειθαρχία τοῦ στρατοῦ της, ποὺ φαίνεται ἕτοιμος νὰ συντρίψει ὅλο τὸν κόσμο καὶ νὰ διαπράξει κάθε εἶδος ἐγκλήματος, τόσο στὸ ἐσωτερικὸ ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικό, μὲ τὸ πρῶτο νεῦμα τοῦ βασιλιᾶ — αὐτοκράτορά της κι ἀπ' τὴν ἄλλη, σ' ἐκεῖνο τὸν πατριωτισμὸ τῶν πιστῶν ὑπηκόων, σ' ἐκείνη τὴν ὑπερβολικὰ ἐθνικιστικὴ φιλοδοξία κι ἐκείνη τὴν τυφλὴ ὑπακοή, ποὺ ἡ καταγωγή της ἀνατρέχει βαθιὰ μέσα στὴν Ἱστορία, ὅπως ἐπίσης καὶ σ' ἐκείνη τὴν λατρεία τῆς Θεοποιημένης ἐξουσίας ποὺ μέχρι σήμερα χαρακτηρίζει τὴ γερμανικὴ ἀριστοκρατία, τοὺς γερμανοὺς ἀστούληδες, τοὺς γερμανοὺς γραφειοκράτες, τὴ γερμανικὴ ἐκκλησία, ὅλες τὶς ἑνώσεις τῶν γερμανῶν ἐπιστημόνων καί, κάτω ἀπ' τὴ δική τους συνδυασμένη ἐπιρροή, δυστυχῶς ὄχι σπάνια, τὸν ἴδιο τὸ λαό· ἐννοῶ ἐκείνη τὴ Γερμανία ποὺ, περήφανη γιὰ τὴ δεσποτικὴ κυβερνητικὴ ἐξουσία τοῦ δεσπότη ποὺ ἀντιπροσωπεύει, ταυτίζεται ἀπόλυτα μ' ἕναν ἀπ' τοὺς δυὸ πόλους τῆς σύγχρονης πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κίνησης κι ἀκριβέστερα μὲ τὸν πόλο τοῦ κρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ, τοῦ Κράτους, τῆς ἀντίδρασης.

Ἡ Γερμανία εἶναι ἕνα κατεξοχὴ Κράτος, ὅπως ἦταν ἡ Γαλλία τοῦ Λουδοβίκου XIV[12] καὶ τοῦ Ναπολέοντα I[13], ὅπως δὲν ἔπαψε νὰ εἶναι μέχρι σήμερα ἡ Πρωσσία. Ὅταν ὁ Φρειδερίκος II[14] ὁλοκλήρωσε τὴ δημιουργία τοῦ πρωσσικοῦ κράτους, τὸ θέμα παρουσιαζόταν ἔτσι: θὰ ἦταν ἡ Γερμανία ποὺ θὰ κατασπάραζε τὴν Πρωσσία ἤ, ἀντίθετα, ἡ Πρωσσία θὰ κατασπάραζε τὴ Γερμανία; Σήμερα ξέρουμε ὅτι ἡ Πρωσσία κατάπιε τὴ Γερμανία. Ἔτσι ἡ Γερμανία, ὅσο θάναι ἕνα κράτος, παρόλες τὶς ψευτο-φιλελεύθερες, συνταγματικές, δημοκρατικὲς καὶ σοσιαλδημοκρατικές της φόρμες, θ' ἀποτελεῖ ἀναπόφευκτα τὸν κύριο καὶ πρωταρχικὸ ἐκπρόσωπο, τὴν παντοτινὴ πηγὴ κάθε δεσποτισμοῦ στὴν Εὐρώπη.

Ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἀφότου δημιουργήθηκε ὁ νέος κρατισμὸς στὴν Ἱστορία, ἀπ' τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 16ου αἰώνα, ἡ Γερμανία, συμπεριλαμβανόμενης καὶ τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας (ἀφοῦ εἶναι γερμανική), τελικὰ δὲν ἔπαψε ποτὲ νάναι τὸ βασικὸ κέντρο κάθε εὐρωπαϊκῆς ἀντιδραστικῆς κίνησης, ἀκόμα καὶ στὴν περίοδο ποὺ ὁ διακεκριμένος ἐστεμμένος, φιλελεύθερος διανοούμενος Φρειδερίκος II, ἀλληλογραφοῦσε μὲ τὸ Βολταῖρο[15]. Πανέξυπνος κρατιστής, ἀπόγονος τοῦ Μακιαβέλλι καὶ δάσκαλος τοῦ Βίσμαρκ, ἐξαπέλυσε βρισιὲς ἐνάντια σ' ὅλους: ἐνάντια στὸ Θεὸ κι ἐνάντια στοὺς ἀνθρώπους ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους, ἐννοεῖται, καὶ στὸ φιλόσοφο ποὺ ἀλληλογραφοῦσε καὶ δὲν πίστευε σὲ τίποτ' ἄλλο παρὰ μόνο στὴ δική του «Ἰδέα τοῦ Κράτους» ποὺ ὑποστηριζόταν λογικὰ ἀπ' τὴ «Θεϊκὴ δύναμη ἀμέτρητων ταγμάτων» («Ὁ Θεὸς εἶναι πάντα μὲ τὸ μέρος τῶν πιὸ ἰσχυρῶν ταγμάτων», ἔλεγε) ἐκτὸς ἀπ' τὴν οἰκονομικὴ δύναμη καὶ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ τελειοποίηση τῆς ἐσωτερικῆς διοίκησης τῆς χώρας, ἐννοεῖται μιᾶς διοίκησης μηχανικῆς καὶ δεσποτικῆς. Σ' αὐτὸ κατὰ τὴ γνώμη του (καὶ τὴ δική μας), συνοψιζόταν ὅλη ἡ πεμπτουσία τοῦ Κράτους. Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα δὲν ἦταν παρὰ μιὰ ἀθώα σάλτσα προορισμένη νὰ πλανέψει τὰ λεπτὰ αἰσθήματα ἐκείνων τῶν ἀν-

θρώπων ποὺ εἶναι ἀνίκανοι ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν ἀληθινὴ καὶ σκληρὴ πραγματικότητα.

Ὁ Φρειδερίκος ΙΙ τελειοποίησε κι ὁλοκλήρωσε τὸν κρατικὸ μηχανισμὸ ποὺ οἰκοδόμησαν ὁ πατέρας κι ὁ παππούς του καὶ ποὺ εἶχαν ἐπινοήσει οἱ πρόγονοί τους κι αὐτὴ ἡ μηχανὴ ἀποδείχτηκε μετά, στὰ χέρια τοῦ ἄξιου διάδοχού του πρίγκηπα Βίσμαρκ, ἕνα ὄργανο γιὰ τὴν κατάκτηση καὶ πιθανῶς τὴν πρωσσογερμανοποίηση τῆς Εὐρώπης.

Παρατηρήσαμε ὅτι ἀπ' τὴν περίοδο τῆς Μεταρρύθμισης καὶ μετά, ἡ Γερμανία δὲν ἔπαψε ν' ἀποτελεῖ ποτὲ τὴν κύρια πηγὴ κάθε εὐρωπαϊκῆς ἀντιδραστικῆς κίνησης· ἀπ' τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 16ου αἰώνα ὡς τὸ 1815, ἡ πρωτοβουλία αὐτῶν τῶν κινήσεων ἀνῆκε στὴν Αὐστρία. Ἀπ' τὸ 1815 ὡς τὸ 1866, μοιράστηκε ἀνάμεσα στὴν Αὐστρία καὶ τὴν Πρωσσία μὲ ἀναμφίβολη ὑπεροχὴ τῆς πρώτης, μέχρι τότε ποὺ αὐτὴ διοικούνταν ἀπ' τὸ γέρο πρίγκηπα Μέτερνιχ, δηλαδή, ὡς τὸ 1848. Ἀπ' τὸ 1815 προσχώρησε σ' αὐτὴ τὴν Ἱερὴ Συμμαχία τῆς καθαρὰ Γερμανικῆς ἀντίδρασης, περισσότερο ἐρασιτεχνικὰ παρὰ σὰν ἀληθινὸς συνέταιρος, τὸ ταταρογερμανικὸ Κνοῦτο, τὸ δικό μας αὐτοκρατορικὸ Κνοῦτο πασῶν τῶν Ρωσιῶν.

Σπρωγμένοι ἀπ' τὴ φυσιολογικὴ ἐπιθυμία ν' ἀπαλλαχθοῦν ἀπ' τὴ βαριὰ εὐθύνη γιὰ ὅλες τὶς ἀτιμίες ποὺ διαπράχθηκαν ἀπ' τὴν Ἱερὴ Συμμαχία, οἱ Γερμανοὶ προσπαθοῦν νὰ πεισθοῦν καὶ νὰ πείσουν τοὺς ἄλλους, ὅτι ὁ κύριος ὑποκινητής τους ἦταν ἡ Ρωσία. Δὲν θὰ εἴμαστε ἐμεῖς, φυσικά, οἱ ὑποστηριχτὲς τῆς αὐτοκρατορικῆς Ρωσίας, ἐξαιτίας ἀκριβῶς τῆς μεγάλης μας ἀγάπης γιὰ τὸ ρώσικο λαὸ κι ἐπειδὴ ἐπιθυμοῦμε τόσο σφοδρὰ τὴν πλήρη του ἀνάπτυξη κι ἐλευθερία καὶ μισοῦμε ἐκείνη τὴ βρώμικη πανρωσικὴ αὐτοκρατορία, ὅπως κανένας γερμανὸς δὲ θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ τὴ μισήσει. Ἀντίθετα μὲ τοὺς Γερμανοὺς σοσιαλδημοκράτες, ποὺ τὸ πρόγραμμά τους ἔχει σὰν πρῶτο στόχο τὴ δημιουργία ἑνὸς παγγερμανικοῦ Κράτους, οἱ Ρῶσοι σοσιαλιστὲς ἐπαναστάτες ἀποβλέπουν, πρὶν ἀπ' ὁτιδήποτε ἄλλο πράγμα, στὴν πλήρη κατάργηση τοῦ Κράτους, πεισμένοι καθὼς εἶναι ὅτι ὅσο ὁ κρατισμός, κάτω ἀπ' ὁποιαδήποτε μορφὴ κι ἂν ἐκδηλώνεται, θὰ βαραίνει πάνω στὸ ἔθνος μας, ὁ λαὸς θάναι ἀναγκασμένος νὰ ζεῖ μέσα σὲ συνθῆκες θλιβερῆς σκλαβιᾶς. Ὄχι, λοιπόν, γιὰ νὰ ὑπερασπίσουμε τὴν πολιτικὴ τῆς κυβέρνησης, ἀλλὰ σεβόμενοι τὴν ἀλήθεια, ποὺ εἶναι ὠφέλιμη σὲ κάθε περίπτωση καὶ κάθε στιγμή, ἀπαντᾶμε στοὺς Γερμανοὺς τὰ ἀκόλουθα:

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ Ρωσία, στὸ πρόσωπο δυὸ ἐστεμμένων, τοῦ Ἀλέξανδρου Ι καὶ τοῦ Νικόλαου Ι[18], φάνηκε ν' ἀναμιγνύεται πολὺ ἐνεργητικὰ στὶς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις τῆς Εὐρώπης: ὁ Ἀλέξανδρος τὴ γυρνοῦσε ἀπ' τὴ μιὰν ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη κι ἔδινε κι ἔπαιρνε προκαλώντας πολὺ θόρυβο· ὁ Νικόλαος θύμωνε καὶ βρόνταγε. Ἀλλὰ ὅλα τέλειωναν ἐκεῖ. Δὲν ἔκαναν τίποτα, ὄχι γιατὶ δὲν ἤθελαν, ἀλλὰ γιατὶ δὲν μποροῦσαν, μιᾶς καὶ δὲν τὸ ἐπέτρεπαν οἱ ἴδιοι οἱ φίλοι τους Γερμανοί, Αὐστριακοὶ καὶ Πρῶσσοι· τοὺς παραχωρήθηκε μόνο ὁ τιμητικὸς

ρόλος τοῦ σκιάχτρου, ἐνῶ οἱ ἀληθινοὶ πρωταγωνιστὲς ἦταν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία καί, κάτω ἀπ' τὴ διεύθυνση καὶ τὴν ἄδεια καὶ τῶν δυό τους, οἱ Βουρβῶνοι τῆς Γαλλίας (ἐναντίον τῆς Ἱσπανίας).

Ἡ αὐτοκρατορία πασῶν τῶν Ρωσιῶν δὲ βγῆκε ποτὲ ἀπ' τὰ σύνορά της, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ φορὰ τὸ 1849 γιὰ νὰ σώσει τὴν αὐστριακὴ αὐτοκρατορία ποὺ βρισκόταν σὲ κίνδυνο ἀπ' τὴν οὐγγρικὴ ἐξέγερση. Στὴ διάρκεια ὁλόκληρου τοῦ αἰώνα μας ἡ Ρωσία κατέστειλε δυὸ φορὲς τὴν πολωνικὴ ἐπανάσταση, κάνοντάς το καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις μὲ τὴ βοήθεια τῆς Πρωσσίας, ποὺ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴ διατήρηση τῆς Πολωνικῆς σκλαβιᾶς, τουλάχιστον ὅσο κι ἡ ἴδια ἡ Ρωσία. Φυσικὰ μιλάω γιὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ Ρωσία. Ἡ λαϊκὴ Ρωσία εἶναι ἀδιανόητη χωρὶς τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἐλευθερία τῆς Πολωνίας.

Ποιὸς θὰ μποροῦσε ν' ἀμφιβάλλει ὅτι ἡ ρώσικη αὐτοκρατορία, στὸ βάθος, δὲν μπορεῖ νὰ διανοηθεῖ κανέναν ἄλλο τύπο ἐπιρροῆς στὴν Εὐρώπη ἐκτὸς ἀπ' τὸν πιὸ κακοήθη κι ἐχθρικὸ ἀπέναντι στὴν ἐλευθερία· ὅτι κάθε νέο παράδειγμα κρατικῆς ὠμότητας καὶ θριαμβευτικῆς καταπίεσης, κάθε νέο πνίξιμο τῶν λαϊκῶν ἐξεγέρσεων στὸ αἷμα τοῦ λαοῦ, σὲ κάθε χώρα, δὲν μπορεῖ νὰ γίνει χωρὶς νὰ κερδίσει πάντα τὴν πιὸ ἔνθερμη συμπάθειά της; Ἀλλὰ τὸ θέμα δὲν εἶναι αὐτό. Ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι νὰ προσδιορίσουμε τὸ βαθμὸ τῆς πραγματικῆς της ἐπιρροῆς καὶ νὰ ξέρουμε ἄν, χάρη στὴν ἐξουσία της, τὴν ἐξυπνάδα της καὶ τοὺς πόρους της, κατέχει μιὰ θέση τέτοιας ὑπεροχῆς στὴν Εὐρώπη, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ λύσει μὲ τὴ δική της ἐπέμβαση τὰ εὐρωπαϊκὰ προβλήματα.

Ἀρκεῖ νὰ ἐξετάσουμε τὴν ἱστορία τῶν τελευταίων 60 χρόνων καὶ τὸν ἴδιο τὸ χαρακτήρα τῆς κνουτογερμανικῆς μας αὐτοκρατορίας γιὰ ν' ἀπαντήσουμε ἀρνητικά. Ἡ Ρωσία ἀπέχει πολὺ ἀπ' τὸ νάναι ἐκείνη ἡ ἰσχυρὴ δύναμη ποὺ ἀρέσκεται νὰ ὀνειρεύεται ἡ χαλπάζουσα φαντασία τῶν πατενταρισμένων μας πατριωτῶν ἢ ἡ παιδαριώδης φαντασία τῶν δυτικῶν καὶ νότιων πανσλαβιστῶν καὶ τῶν δουλοπρεπῶν φιλελεύθερων τῆς Εὐρώπης, βλαμμένων ἀπ' τὰ γερατειὰ κι ἀπ' τὸ φόβο καὶ διατεθειμένων νὰ λυγίσουν κάτω ἀπ' τὴ μπότα ὁποιασδήποτε στρατιωτικῆς δικτατορίας, ντόπιας ἢ ξένης, ἀρκεῖ νὰ τοὺς γλυτώσει ἀπ' τὸν τρομερὸ κίνδυνο ποὺ τοὺς ἀπειλεῖ, δηλαδή, ἀπ' τὸν κίνδυνο τοῦ δικοῦ τους προλεταριάτου. Αὐτοὶ πού, ὁδηγούμενοι ὄχι ἀπ' τὶς ἐλπίδες ἢ τὸ φόβο, ἐξετάζουν μὲ καθαρὸ μυαλὸ τὴν τωρινὴ κατάσταση τῆς αὐτοκρατορίας, ξέρουν πολὺ καλὰ ὅτι ὡς τώρα δὲν ἐπιχείρησε τίποτα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσει τίποτα, στὴ δύση κι ἐνάντια στὴ δύση, μὲ δική της πρωτοβουλία, ἂν δὲν τὴν καλέσει μιὰ μεγάλη δυτικὴ δύναμη καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, μιὰ πολὺ στενὴ της σύμμαχος. Ἀπὸ ἀμνημόνευτους χρόνους ὅλη ἡ πολιτική της συνίσταται πάνω ἀπ' ὅλα στὸ νὰ παρεισέρχεται, μὲ τὸν ἕνα τρόπο ἢ τὸν ἄλλο, στὶς ἐπιχειρήσεις τῶν ἄλλων καὶ μέχρι τὸ ἁρπακτικὸ μοίρασμα τῆς Πολωνίας, ποὺ ἐπινοήθηκε ὅπως εἶναι γνωστό, ἀπ' τὸ Φρειδερίκο II, ὁ ὁποῖος εἶχε προτείνει στὴν Αἰκατερίνη II[17] νὰ μοιραστοῦν καὶ τὴ Σουηδία μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο, ἡ Πρωσσία ἦταν

πάντα ἡ δυτικὴ δύναμη ποὺ ἔπαιζε αὐτὸ τὸ ρόλο γιὰ τὴν πανρωσικὴ αὐτοκρατορία.

Στὰ χέρια τῶν Πρώσσων κρατιστῶν, ἡ Ρωσία χρησιμοποιούνταν σὰ σκιάχτρο ἀπέναντι στὸ εὐρωπαϊκὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα κι ὄχι σπάνια σὰν προπέτασμα, ποὺ πίσω του ἔκρυβαν ἐπιδέξια τὶς ἴδιες τους τὶς κατακτητικὲς κι ἀντιδραστικὲς πρωτοβουλίες. Ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ κείνη τὴν καταπληκτικὴ σειρὰ νικῶν ποὺ πέτυχαν στὴ Γαλλία τὰ πρωσσογερμανικὰ στρατεύματα, μετὰ τὴν ὁριστικὴ καταστροφὴ τῆς γαλλικῆς ἡγεμονίας στὴν Εὐρώπη καὶ τὴν ἀντικατάστασή της ἀπ' τὴν παγγερμανικὴ ἡγεμονία, αὐτὸ τὸ προπέτασμα ἦταν περιττὸ κι ἀπὸ τότε ποὺ ἡ νέα αὐτοκρατορία πραγματοποιεῖ τὰ πιὸ ἀπόκρυφα ὄνειρα τοῦ γερμανικοῦ πατριωτισμοῦ, ἐκτίθεται ἀνοιχτὰ μέσα στὴ λαμπρότητα τῆς κατακτητικῆς της δύναμης καὶ τῶν συστηματικὰ ἀντιδραστικῶν πρωτοβουλιῶν της.

Ναί, τὸ Βερολίνο ἔχει γίνει σήμερα ὁ ἀληθινὸς ἐγκέφαλος κι ἡ πρωτεύουσα κάθε λογῆς ἀντίδρασης, ποὺ ζεῖ καὶ δρᾶ στὴν Εὐρώπη κι ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ εἶναι ὁ ἐπικεφαλῆς κι ὁ πρωθυπουργός της. Καὶ μιλάω γιὰ τὴν ἀντίδραση ποὺ ζεῖ καὶ δρᾶ κι ὄχι γιὰ κείνη ποὺ εἶναι ἑτοιμοθάνατη. Ἡ ἑτοιμοθάνατη ἀντίδραση ἢ αὐτὴ ποὺ κατρακύλησε στὴ νηπιακὴ ἡλικία — κι ἡ ρωμαιοκαθολικὴ ἀντίδραση εἶναι τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, πλανιέται ἀκόμα σὰν ἕνα ἀπειλητικὸ φάντασμα, ἀλλὰ τώρα πιὰ χωρὶς δύναμη, πάνω ἀπ'τὴ Βιέννη καὶ τὶς Βρυξέλλες· ἡ ἄλλη, ἡ ρώσικη, ποὺ ἂν καὶ δὲν ἀποτελεῖ μιὰ σκιά, τῆς λείπει ἡ κρίση καὶ τὸ μέλλον, συνεχίζει τὶς ἀτιμίες της μέσα στὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ ἡ ζωντανὴ ἀντίδραση, ἡ ἔξυπνη, ἡ ἀληθινὰ ἰσχυρή, συγκεντρώνεται στὸ Βερολίνο κι ἀρχίζει νὰ ἐξαπλώνεται σ' ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς χῶρες μὲ ἀφετηρία τὴ νέα γερμανικὴ αὐτοκρατορία ποὺ κυβερνιέται ἀπ' τὸ κρατιστικὸ δαιμόνιο — καὶ γι' αὐτὸ πολὺ ἀντιλαϊκὸ — τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ.

Αὐτὴ ἡ ἀντίδραση δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὴν τελειωτικὴ πραγματοποίηση τῆς ἀντιλαϊκῆς ἰδέας τοῦ Κράτους, δομημένου μὲ μοναδικὸ σκοπὸ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴν πιὸ πλατιὰ ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας γιὰ χάρη τοῦ συγκεντρωμένου, σ' ἕνα πολὺ περιορισμένο ἀριθμὸ προσώπων, κεφαλαίου· εἶναι λοιπὸν τὸ θριαμβευτικὸ βασίλειο τοῦ ἑβραϊσμοῦ καὶ τῆς τραπεζοκρατίας κάτω ἀπ' τὴν παντοδύναμη προστασία τῆς φορολογικῆς, γραφειοκρατικῆς κι ἀστυνομικῆς ἐξουσίας ποὺ στηρίζεται, πάνω ἀπ' ὅλα, στὴ στρατιωτικὴ δύναμη καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἀναγκαστικὰ δεσποτικὴ ἀκόμα κι ὅταν προσπαθεῖ νὰ κρυφτεῖ πίσω ἀπ' τὴν κοινοβουλευτικὴ φάρσα τοῦ ψευτοσυνταγματισμοῦ.

Ἡ τωρινὴ καπιταλιστικὴ παραγωγὴ κι ἡ κερδοσκοπία τῶν Τραπεζῶν ἀπαιτοῦν, γιὰ τὴ μελλοντικὴ καὶ πιὸ τέλεια ἀνάπτυξή τους, ἕνα τεράστιο κρατικὸ συγκεντρωτισμό, ποὺ εἶναι μοναδικὸς ἀναφορικὰ μὲ τὴν ὑποταγὴ ἑκατομμυρίων ἐργαζομένων στὴν ἐκμετάλλευση.

Ἔτσι ἡ ὁμοσπονδιακὴ ὀργάνωση, ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω, τῆς ὁμάδας τῶν ἐργατικῶν ἑνώσεων, τοῦ δήμου, τῶν καντονιῶν καὶ τελικὰ

τῶν περιφερειῶν καὶ τῶν ἐθνῶν παραμένει ὁ μοναδικὸς ὅρος γιὰ μιὰ ἀληθινὴ ἐλευθερία, ὄχι πλασματική, ἕνας ὅρος, ὅμως, ποὺ προκαλεῖ τὴν ἀποστροφὴ τοῦ κρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ κάθε οἰκονομικὴ αὐτονομία εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὶς μεθόδους τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς τραπεζικῆς κερδοσκοπίας.

Ἀπεναντίας, αὐτὲς συμβιβάζονται θαυμάσια μὲ τὴ λεγόμενη ἀντιπροσωπευτικὴ δημοκρατία· αὐτὴ ἡ νέα μορφὴ τοῦ Κράτους, θεμελιωμένη στὴν ὑποτιθέμενη κυριαρχία μιᾶς ὑποτιθέμενης λαϊκῆς θέληση, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἐμφράζεται ἀπ' τοὺς λεγόμενους ἀντιπρόσωπους τοῦ λαοῦ σὲ συνελεύσεις ποὺ λέγονται λαϊκὲς συγκεντρώνει τοὺς δυὸ βασικοὺς ὅρους ποὺ εἶναι ἀναγκαῖοι γιὰ τὴν πρόοδό τους: τὸν κρατικὸ συγκεντρωτισμὸ καὶ τὴν πραγματικὴ ὑποταγὴ τοῦ κυρίαρχου λαοῦ στὴ μειοψηφία τῶν διανοουμένων ποὺ τὸν κυβερνάει, ποὺ διατείνεται ὅτι τὸν ἀντιπροσωπεύει καὶ ποὺ ἀναπόφευκτα τὸν ἐκμεταλλεύεται.

Ὅταν ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ πολιτικο - κοινωνικὸ πρόγραμμα τῶν μαρξιστῶν, τῶν ὀπαδῶν τοῦ Λασσὰλ καὶ τῶν Γερμανῶν σοσιαλδημοκρατῶν γενικά, θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐμβαθύνουμε καὶ νὰ ξεκαθαρίσουμε καλύτερα αὐτὴ τὴν ντὲ φάκτο ἀλήθεια. Ἂς στρέψουμε τώρα τὴν προσοχή μας σὲ μιὰ ἄλλη πλευρὰ τοῦ προβλήματος.

Κάθε ἐκμετάλλευση τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας ὅσο κι ἂν τὴν ἐξωραΐσουμε μὲ πολιτικὲς μορφὲς ὅπως ἡ λαϊκὴ ψευτοθέληση καὶ ψευτοελευθερία, εἶναι πάντα σκληρὴ γιὰ τὸ λαό.

Γι' αὐτὸ κανένας λαός, ὅσο ὑπομονετικὸς κι ὑπάκουος στὶς ἀρχὲς κι ἂν εἶναι ἀπ' τὴ φύση του, φθάνοντας ὡς τὸ σημεῖο νὰ μετατρέψει σὲ ἔθιμο αὐτὴ τὴν εὐπείθεια, δὲ θὰ θελήσει ποτὲ νὰ ὑποταχθεῖ ἐθελοντικά· γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ θάναι λοιπόν, ἀναγκαῖο νὰ καταφύγουν στὸ συνεχὴ ἐξαναγκασμό, στὴ βία κι ἔτσι ὁ ἀστυνομικὸς ἔλεγχος κι ἡ στρατιωτικὴ δύναμη γίνονται ἀπαραίτητοι.

Τὸ σύγχρονο Κράτος, ἀπ' τὴ φύση του καὶ τοὺς σκοπούς του, εἶναι ἀναγκαστικὰ ἕνα στρατιωτικὸ Κράτος κι ἕνα στρατιωτικὸ Κράτος πρέπει νὰ μετατραπεῖ, ἐξίσου ἀναγκαστικά, σὲ κατακτητικὸ Κράτος· γιατὶ ἂν δὲν κατακτήσει θὰ κατακτηθεῖ, γιὰ τὸν ἁπλὸ λόγο ὅτι ὅπου βασιλεύει ἡ δύναμη, πρέπει χωρὶς ἄλλο νὰ φανερωθεῖ καὶ νὰ δράσει. Ἔτσι, τὸ σύγχρονο Κράτος, γιὰ ἕνα λόγο παραπάνω, πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ γίνει ἕνα Κράτος μεγάλο κι ἰσχυρό: αὐτὸς εἶναι ἕνας ἀναγκαῖος ὅρος γιὰ τὴ διατήρησή του.

Ὅπως ἀκριβῶς ἡ καπιταλιστικὴ παραγωγὴ κι ἡ τραπεζικὴ κερδοσκοπία, ποὺ τελικὰ κατασπαράζει τὴν ἴδια τὴν παραγωγὴ γιὰ ν' ἀποφύγει τὴ χρεωκοπία, πρέπει νὰ διευρύνουν συνεχῶς τὰ ὅριά τους σὲ βάρος τῶν μικρότερων παραγωγῶν καὶ κερδοσκόπων καὶ πρέπει νὰ τείνουν σ' ἕνα μοναδικὸ στόχο, νὰ διεθνοποιηθοῦν, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ σύγχρονο Κράτος, ἀναγκαστικὰ στρατιωτικό, φέρνει μέσα του τὴ μοιραία τάση νὰ μετατραπεῖ σ' ἕνα παγκόσμιο Κράτος· ἀλλὰ ἕνα παγκό-

σμιο Κράτος εἶναι φανερὸ πῶς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι παρὰ μοναδικό, γιατὶ ὅταν συνυπάρχουν δυὸ κράτη αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὸ ἕνα δίπλα στ' ἄλλο, εἶναι τελείως ἀδύνατο νὰ ἐπιβιώσουν.

Ἡ ἡγεμονία εἶναι μόνον ἡ ἁπλὴ ἔκφραση, ἡ δυνατὴ πρακτικὴ ἐκδήλωση αὐτῆς τῆς ἀπραγματοποίητης τάσης ποὺ ἐνυπάρχει σὲ κάθε Κράτος· ἀλλὰ ὁ πρῶτος ὅρος τῆς ἡγεμονίας εἶναι ἡ σχετικὴ ἀδυναμία ἢ τουλάχιστον ἡ ὑποταγὴ τῶν γύρω Κρατῶν. Πραγματικά, ἡ γαλλικὴ ἡγεμονία ὅσο διαρκοῦσε, εἶχε σὰν ὅρο τὴν κρατικὴ ἀδυναμία τῆς Ἱσπανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας κι ἀκόμα καὶ σήμερα οἱ Γάλλοι, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους εἶναι κι ὁ Θιέρσος[18], φυσικὰ στὴν πρώτη γραμμή, δὲ συγχωροῦν στὸ Ναπολέοντα ΙΙΙ τὸ ὅτι ἐπέτρεψε στὴν Ἰταλία καὶ τὴ Γερμανία νὰ ἑνοποιηθοῦν καὶ νὰ συμμαχήσουν.

Ἡ Γαλλία ἀναγκάστηκε νὰ παραχωρήσει τὴ θέση της, ποὺ καταλήφθηκε ἀπ' τὸ γερμανικὸ Κράτος καὶ ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μας ἀποτελεῖ σήμερα τὸ μοναδικὸ ἀληθινὸ Κράτος τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Γαλλικὸς λαὸς εἶναι σίγουρα προορισμένος νὰ παίξει ἕνα σπουδαῖο ρόλο στὴν ἱστορία, ἀλλὰ ἡ κρατικὴ καριέρα τῆς Γαλλίας τέλειωσε. Ὅποιος ξέρει λίγο τὸ χαρακτήρα τῶν Γάλλων θὰ παραδεχθεῖ μαζί μας ὅτι ἡ Γαλλία θὰ μποροῦσε νάναι μιὰ ἀπ' τὶς μεγάλες δυνάμεις, ἀλλὰ θάταν ἀδύνατο ν' ἀποτελεῖ ἕνα Κράτος δευτερεῦον ἢ ἰσοδύναμο μὲ κάποιο ἄλλο. Ἡ Γαλλία σὰν Κράτος κι ὅσο θὰ κυβερνέται ἀπὸ κρατιστές, ἀπ' τὸν κύριο Θιέρσο, τὸν κύριο Γαμβέττα ἢ κι ἀπ' τοὺς δοῦκες τῆς Ὀρλεάνης, δὲ θὰ παραδεχθεῖ ποτὲ τὴν ταπείνωσή της· θὰ προετοιμάζεται πάντα γιὰ ἕνα νέο πόλεμο καὶ θὰ ἐλπίζει πάντα στὴ ρεβὰνς καὶ στὴν ἀποκατάσταση τῆς χαμένης ἡγεμονίας.

Θὰ τὸ πετύχει; Σίγουρα ὄχι. Γιὰ πολλοὺς λόγους. Θ' ἀναφέρουμε μόνο τοὺς δυὸ πιὸ σπουδαίους. Τὰ τελευταῖα γεγονότα ἀπόδειξαν ὅτι ὁ πατριωτισμός, αὐτὴ ἡ ὑπέρτατη ἀρετή, αὐτὴ ἡ ψυχὴ τῆς δύναμης τοῦ Κράτους, ἔχει ἐξαφανιστεῖ στὴ Γαλλία. Ἴσως ἐπιβιώνει ἀκόμα στὰ ἀνώτερα στρώματα, κάτω ἀπ' τὴ μορφὴ τῆς ἐθνικῆς ματαιοδοξίας, ἀλλὰ κι αὐτὴ ἡ ματαιοδοξία εἶναι πιὰ τόσο ἰσχνή, τόσο φθαρμένη στὶς ρίζες της ἀπ' τὶς ἀστικὲς ἀναγκαιότητες κι ἀπ' τὴν ἀρχὴ ποὺ λέει ὅτι πρέπει νὰ θυσιάζονται τὰ ἰδεαλιστικὰ συμφέροντα μπροστὰ στὰ πραγματικὰ συμφέροντα, ποὺ, στὴ διάρκεια τοῦ τελευταίου πόλεμου, δὲ μπόρεσε, ὅπως στὸ παρελθόν, νὰ μεταμορφώσει σὲ πρότυπα αὐταπάρνησης καὶ σὲ πατριῶτες, τοὺς μεγάλους μαγαζάτορες, τοὺς ἐπιχειρηματίες, τοὺς χρηματιστές, τοὺς ἀξιωματικούς, τοὺς στρατηγούς, τοὺς γραφειοκράτες, τοὺς καπιταλιστές, τοὺς ἰδιοκτῆτες καὶ τοὺς μορφωμένους ἀπ' τοὺς ἰησουῖτες ἀριστοκράτες. Ὅλοι φοβόντουσαν, ὅλοι πρόδιναν, ὅλους τοὺς ἀπασχολοῦσε ἀποκλειστικὰ πῶς νὰ σιγουρέψουνε τὰ ἀγαθά τους, νὰ ἐκμεταλλευτοῦνε τὶς ἀτυχίες τῆς Γαλλίας γιὰ νὰ συνωμοτήσουν ἐναντίον της· προσπαθοῦσαν ὅλοι μὲ ἀπαράμιλλη ξεδιαντροπιὰ νὰ κερδίσουν τὴν εὔνοια τοῦ ἀδίσταχτου καὶ σκληροῦ νικητή, ποὺ ἦταν πιὰ κύριος τῶν πεπρωμένων τῆς Γαλλίας· ὁμόφω-

να καὶ χωρὶς νὰ φείδονται διακήρυσσαν τὴν ὑποταγή, τὴν ταπεινότητα κι ἐπικαλοῦνταν τὴν εἰρήνη... Καὶ τώρα αὐτοὶ οἱ διεφθαρμένοι ἀερολόγοι καλύπτονται ἀκόμα πίσω ἀπ' τὰ ἐθνικὰ χρώματα κι ἀγωνίζονται προσπαθώντας νὰ τὰ ἰδιοποιηθοῦν, ἀλλὰ οἱ ξεφτελιστικὲς κι ἀποκρουστικὲς κραυγὲς αὐτῶν τῶν «ἡρώων» ἀπὸ πεπιεσμένο χαρτί, δὲν κατορθώνουν νὰ σκεπάσουν τὶς πολὺ συντριπτικὲς ἀποδείξεις τῆς ἀνανδρίας τους.

Ἀκόμα πιὸ σπουδαῖο, ὅμως, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι δὲ βρέθηκε οὔτε μιὰ σταγόνα πατριωτισμοῦ μέσα στὸν ἀγροτικὸ πληθυσμὸ τῆς Γαλλίας. Ὁ Γάλλος ἀγρότης, τελείως ἀπροσδόκητα, ἀπ' τὴ μέρα ποὺ ἔγινε ἰδιοχτήτης, ἔπαψε νάναι πατριώτης. Τὸν καιρὸ τῆς Ἰωάννας ντ' Ἄρκ, σήκωσε μόνος στὶς πλάτες του ὅλη τὴ Γαλλία. Τὸ 1792 καὶ μετά, τὴν προστάτεψε νικηφόρα ἐνάντια στὴ στρατιωτικὴ συμμαχία ὁλόκληρης τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ τότε τὰ πράγματα ἦταν διαφορετικά: Χάρη στὴν πώληση, σὲ χαμηλὲς τιμές, τῆς ἰδιοκτησίας τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀριστοκρατίας, εἶχε γίνει ἰδιοχτήτης ἐκείνης τῆς γῆς ποὺ πρῶτα καλλιεργοῦσε σὰν κολλῆγος καὶ δίκαια φοβόταν ὅτι σὲ περίπτωση ἧττας, οἱ ἀριστοκράτες ἐμιγκρέδες θὰ γύριζαν μαζὶ μὲ τὰ γερμανικὰ στρατεύματα καὶ θὰ τοῦ ξανάπαιρναν τὴν ἰδιοκτησία ποὺ μόλις εἶχε ἀποκτήσει· σήμερα δὲν ἔχει πιὰ αὐτοὺς τοὺς φόβους καὶ πραγματικὰ παρακολούθησε τελείως ἀδιάφορα τὴν ταπεινωτικὴ ἧττα τῆς ἀγαπημένης του πατρίδας. Ἔξω ἀπ' τὴν Ἀλσατία καὶ τὴ Λωρένη ὅπου, περίεργα καὶ θὰ λέγαμε σὲ πεῖσμα τῶν Γερμανῶν ποὺ ἐπιμένουν νὰ τὶς θεωροῦν σὰν καθαρὰ γερμανικὲς ἐπαρχίες, ἐκδηλώθηκαν δείγματα ἀναμφισβήτητου πατριωτισμοῦ, οἱ ἀγρότες ἔδιωχναν τοὺς Γάλλους καὶ ξένους ἐθελοντές, ποὺ εἶχαν πάρει τὰ ὅπλα γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Γαλλίας καὶ τοὺς ἀρνιόντουσαν κάθε βοήθεια ὅταν, πολὺ συχνά, δὲν τοὺς καταγγέλανε στοὺς Πρώσσους, ἐνῶ ὑποδέχονταν τοὺς τελευταίους μ' ἀνοιχτὲς τὶς ἀγκαλιές.

Μποροῦμε νὰ δηλώσουμε σὰν ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι ὁ πατριωτισμὸς δὲ βρῆκε ἄλλο καταφύγιο παρὰ μόνο στὸ προλεταριάτο τῶν πόλεων. Στὸ Παρίσι, ὅπως καὶ σ' ὅλες τὶς ἄλλες ἐπαρχίες καὶ πόλεις τῆς Γαλλίας, μόνον αὐτὸ θέλησε κι ἀπαίτησε τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ λαοῦ γιὰ ἕνα πόλεμο μέχρις ἐσχάτων. Καί, γεγονὸς ἀξιοπρόσεχτο, εἶναι ὅτι ἀκριβῶς σ' αὐτὸ τὸ προλεταριάτο διοχετεύθηκε ὅλο τὸ μίσος τῶν ἰδιοχτητικῶν τάξεων, σὰ νὰ αἰσθάνονταν προσβλημένες ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ «μικρότεροι ἀδελφοί» (ἔτσι τοὺς ἀποκαλοῦσε ὁ κύριος Γαμβέττας) ἀπόδειχναν μιὰ πατριωτικὴ ἀρετὴ κι αὐταπάρνηση μεγαλύτερη ἀπὸ κεῖνες τῶν μεγαλύτερων ἀδελφῶν.

Κι ὅμως οἱ ἰδιοχτητικὲς τάξεις εἶχαν μερικὰ δίκιο. Ἐκεῖνο ποὺ κέντριζε τὸ προλεταριάτο τῶν πόλεων δὲν ἦταν ὁ ἁγνὸς πατριωτισμὸς μὲ τὴ στενὴ καὶ παραδοσιακὴ ἔννοια τῆς λέξης. Ὁ ἀληθινὸς πατριωτισμὸς εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολία, ἕνα πολὺ τιμητικὸ συναίσθημα, ἀλλὰ μένει πάντα ἕνα συναίσθημα, περιορισμένο, ἀποκλειστικό, ἀντιανθρώπινο καὶ συχνὰ ζωώδικο. Ἑπομένως πατριώτης εἶναι κεῖνος πού, ἂν κι ἀγα-

πάει μὲ πολὺ θέρμη τὴν πατρίδα του καὶ κάθε τί ποὺ ἀνήκει σ' αὐτήν, μισεῖ παράφορα κάθε τί τὸ ξένο, δὲ θέλει νὰ δώσει οὔτε νὰ πάρει τίποτα, ἀκριβῶς ὅπως κι οἱ δικοί μας σλαβόφιλοι.

Ἀπεναντίας στὸ γαλλικὸ προλεταριάτο τῶν πόλεων δὲν ἔμεινε κανένα ἴχνος αὐτοῦ τοῦ μίσους. Ἀκόμα περισσότερο, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι σ' αὐτὲς τὶς τελευταῖες δεκαετίες, ἀπὸ τὸ 1848 κι ἀπὸ πολὺ νωρίτερα, ἀναπτύχθηκε μέσα του, κάτω ἀπ' τὴν ἐπιρροὴ τῆς διεθνιστικῆς προπαγάνδας, μιὰ διάθεση ἀπόλυτα ἀδελφικὴ γιὰ τοὺς προλετάριους ὅλων τῶν χωρῶν μαζὶ μὲ μιὰ ἀδιαφορία, ἐξίσου ἀπόλυτη, γιὰ τὸ λεγόμενο μεγαλεῖο καὶ τὴ δόξα τῆς Γαλλίας. Οἱ Γάλλοι ἐργάτες ἦταν ἀντίθετοι στὸν πόλεμο ποὺ ἄρχισε ὁ τελευταῖος Ναπολέων καί, τὴν παραμονὴ αὐτοῦ τοῦ πόλεμου, δήλωσαν ἀνοιχτά, μ' ἕνα μανιφέστο ὑπογραμμένο ἀπ' τὰ μέλη τῆς Διεθνοῦς στὸ Παρίσι, τὴν εἰλικρινὴ κι ἀδελφική τους ἀλληλεγγύη μὲ τοὺς γερμανοὺς ἐργάτες· κι ὅταν ἀκόμα οἱ γερμανικὲς στρατιὲς εἰσβάλανε στὴ Γαλλία, ἄρχισαν νὰ ὁπλίζονται ὄχι ἐναντίον τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ ἐναντίον τοῦ γερμανικοῦ στρατιωτικοῦ δεσποτισμοῦ.

Αὐτὸς ὁ πόλεμος ξέσπασε 6 χρόνια μετὰ τὴν ἵδρυση τῆς Διεθνοῦς καὶ 4 μόνο χρόνια μετὰ τὸ πρῶτο της συνέδριο στὴ Γενεύη[19]. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ πολὺ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἡ διεθνιστικὴ προπαγάνδα πέτυχε νὰ δημιουργήσει, ὄχι μόνο στὸ γαλλικὸ προλεταριάτο, ἀλλὰ κι ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες πολλῶν ἄλλων χωρῶν, πάνω ἀπ' ὅλα ἐκείνων ποὺ ἀνήκουν στὴ λατινικὴ φυλή, ἕνα κόσμο ἰδεῶν, ἀντιλήψεων κι αἰσθημάτων τελείως νέων καὶ πολὺ πλατιῶν· ἔκανε νὰ γεννηθεῖ ἕνα διεθνές, γενικευμένο πάθος, ποὺ γκρέμισε σχεδὸν ὅλες ἐκεῖνες τὶς προκαταλήψεις κι ὅλους ἐκείνους τοὺς ἄθλιους ὁρίζοντες ποὺ ἀντιπροσώπευαν τὰ πατριωτικὰ πάθη.

Αὐτὸς ὁ νέος τρόπος ἀντίληψης τοῦ κόσμου, ἐκφράστηκε καθαρὰ τὸ 1868, στὴ διάρκεια μιᾶς λαϊκῆς συνέλευσης· προσπαθεῖστε νὰ φανταστεῖτε ποῦ; Στὴν Αὐστρία, στὴ Βιέννη καὶ σὰν ἀπάντηση σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ πολιτικὲς καὶ πατριωτικὲς προτάσεις ποὺ ἔγιναν στοὺς βιεννέζους ἐργάτες ἀπ' τοὺς κύριους σοσιαλδημοκράτες τῆς Ν. Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ποὺ ἔτειναν στὴν ἀναγνώριση καὶ τὴν πανηγυρικὴ διακήρυξη τῆς μιᾶς κι ἀδιαίρετης παγγερμανικῆς πατρίδας. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι ἄκουσαν μὲ κατάπληξη τὶς ἀκόλουθες δηλώσεις:

«Γιατί μᾶς μιλᾶτε γιὰ τὴ γερμανικὴ πατρίδα; Ἐμεῖς εἴμαστε ἐκμεταλλευόμενοι ἐργάτες, ποὺ ἐσεῖς μᾶς κοροϊδεύετε καὶ μᾶς καταπιέζετε πάντοτε κι ὅλοι οἱ ἐργάτες, σ' ὁποια χώρα κι ἂν ἀνήκουν οἱ ἐκμεταλλευόμενοι καὶ καταπιεζόμενοι προλετάριοι ὅλου τοῦ κόσμου, εἶναι ἀδέλφια μας, ἐνῶ οἱ ἀστοί, οἱ καταπιεστές, οἱ κυβερνῶντες, οἱ προστάτες κι οἱ ἐκμεταλλευτές, εἶναι ὅλοι ἐχθροί μας. Ὁ διεθνὴς κόσμος τῶν ἐργαζομένων εἶναι ἡ μοναδική μας πατρίδα· ὁ διεθνὴς κόσμος τῶν ἐκμεταλλευτῶν, ἐκείνη εἶναι ἡ χώρα ποὺ μᾶς εἶναι ξένη κι ἐχθρική».

Καὶ γιὰ ν' ἀποδείξουν τὴν εἰλικρίνεια τῶν λόγων τους, οἱ βιεννέζοι

ἐργάτες ἔστειλαν ἕνα μήνυμα συγχαρητηρίων «στοὺς παρισινοὺς ἀδελφούς, τὴν πρωτοπορία τῆς διεθνοῦς χειραφέτησης τῶν ἐργαζομένων».

Ἡ ἀπάντηση αὐτὴ τῶν βιεννέζων ἐργατῶν ποὺ προερχόταν, ἔξω ἀπὸ κάθε πολιτικὴ λογική, ἀπ' τὰ βάθη τοῦ λαϊκοῦ ἐνστίκτου, προκάλεσε τότε μεγάλο θόρυβο στὴ Γερμανία, τρόμαξε ὅλους τοὺς ἀστοὺς δημοκράτες χωρὶς νὰ ἐξαιρεῖται κι ὁ γνωστὸς βετεράνος κι ἀρχηγὸς αὐτοῦ τοῦ κόμματος, ὁ δόκτωρ Γιόχαν Τζακόμπι[20] καὶ πρόσβαλλε ὄχι μόνο τὰ πατριωτικά τους αἰσθήματα, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστη στὴν ἰδέα τοῦ Κράτους τῆς σχολῆς τοῦ Λασσάλ[21] καὶ τοῦ Μάρξ.

Ὀφείλεται πιθανὸν σὲ συμβουλὴ αὐτοῦ τοῦ τελευταίου τὸ ὅτι ὁ κύριος Λῆμπνεχτ[22], ποὺ θεωρεῖται τώρα σὰν ἕνας ἀπ' τοὺς ἡγέτες τῶν γερμανῶν σοσιαλδημοκρατῶν, ἀλλὰ ποὺ πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ ἦταν ἀκόμα μέλος τοῦ ἀστικοδημοκρατικοῦ κόμματος (τὸ πεθαμένο Λαϊκὸ Κόμμα), πῆγε ἀμέσως ἀπ' τὴ Λειψία στὴ Βιέννη γιὰ νὰ συναντηθεῖ μὲ τοὺς βιεννέζους ἐργάτες τῶν ὁποίων ἡ «ἔλλειψη πολιτικοῦ τάκτ» εἶχε δώσει τὴν εὐκαιρία γιὰ ἕνα τέτοιο σκάνδαλο. Πρέπει νὰ τοῦ δώσουμε ἔπαινο γιὰ τὸ ὅτι ἐνέργησε τόσο καλά, ὥστε μερικοὺς μῆνες ἀργότερα δηλαδή, τὸν Αὔγουστο τοῦ 1868, στὸ συνέδριο τῶν γερμανῶν ἐργατῶν στὴ Νυρεμβέργη, ὅλοι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ αὐστριακοῦ προλεταριάτου νὰ ὑπογράψουν χωρὶς τὴν παραμικρὴ διαμαρτυρία τὸ μυωπικὸ πατριωτικὸ πρόγραμμα τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος.

Αὐτὸ χρησίμεψε γιὰ νὰ γίνει πιὸ φανερὸ τὸ βαθὺ χάσμα ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ τάση τῶν ἀρχηγῶν, λίγο - πολὺ μορφωμένων κι ἀστῶν, ἐκείνου τοῦ κόμματος καὶ τὸ αὐθεντικὰ ἐπαναστατικὸ ἔνστικτο τοῦ γερμανικοῦ ἢ αὐστριακοῦ προλεταριάτου. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι στὴ Γερμανία καὶ στὴν Αὐστρία αὐτὸ τὸ λαϊκὸ ἔνστικτο, ποὺ καταπνίγεται συνέχεια, ποὺ ἀποπροσανατολίζεται ἀπ' τοὺς ἀληθινούς του σκοπούς, ἀπ' τὴν προπαγάνδα ἑνὸς κόμματος, πολὺ περισσότερο πολιτικοῦ παρὰ ἐπαναστατικοῦ σοσιαλιστικοῦ, ἀναπτύχθηκε πολὺ λίγο ἀπ' τὸ 1868 καὶ δὲν μπόρεσε νὰ μετατραπεῖ σ' ἕνα συνειδητὸ λαϊκὸ κίνημα· ἀντίθετα, στὶς λατινικὲς χῶρες, στὸ Βέλγιο, στὴν Ἰσπανία καὶ κυρίως στὴ Γαλλία, ἐλεύθερο ἀπὸ κεῖνο τὸ ζυγὸ καὶ τὴ συστηματικὴ διάβρωση, ἀναπτύχθηκε πλατιὰ μ' ἀπόλυτη ἐλευθερία καὶ μετατράπηκε ἀληθινὰ σ' ἐπαναστατικὴ συνείδηση τοῦ προλεταριάτου τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐργοστασίων*.

Παρατηρήσαμε πιὸ πάνω ὅτι ἡ συνείδηση τοῦ παγκόσμιου χαρα-

* Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ προσπάθειες τῶν Ἄγγλων ἐργατῶν ποὺ ἔτειναν στὴ δική τους χειραφέτηση καὶ στὴ βελτίωση τῶν δικῶν τους συνθηκῶν ζωῆς, εἶχαν πραγματικὰ μιὰ εὐνοϊκὴ ἀντανάκλαση σ' ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅμως οἱ ἄγγλοι δὲν τὸ γνωρίζουν καὶ δὲν τὸ ἐπιδιώκουν, ἐνῶ οἱ γάλλοι τὸ ξέρουν καὶ τὸ ἐπιδιώκουν, πράγμα ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μου ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα μιὰ πελώρια διαφορά, εὐνοϊκὴ γιὰ τοὺς γάλλους καὶ δίνει μιὰ πνοὴ κι ἕνα χαρακτῆρα ἀληθινὰ παγκόσμιο σ' ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα.

κτήρα τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης καί τῆς ἀλληλεγγύης τοῦ προλεταριάτου κάθε χώρας, πού εἶναι ἀκόμα τόσο λίγο διαδομένη ἀνάμεσα στούς ἐγγλέζους ἐργάτες, διαμορφώθηκε κιόλας ἀπό πολύ καιρό μέσα στούς κόλπους τοῦ γαλλικοῦ προλεταριάτου. Αὐτό ἤξερε ἀπ' τό '90[23], ὅτι, δουλεύοντας γιά τή δική του ἰσότητα κι ἐλευθερία, χειραφετοῦσε ὁλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα.

Ἐκεῖνες οἱ μεγάλες λέξεις, πού χρησιμοποιοῦνται σήμερα περιστασιακά σά νά ἐπρόκειτο γιά κοινοτοπίες, ἀλλά πού κάποτε τίς αἰσθανόμαστε βαθιά κι εἰλικρινά, «ἐλευθερία, ἰσότητα κι ἀδελφότητα γιά ὅλο τό ἀνθρώπινο γένος», ἀπαντοῦνται σ' ὅλα τά ἐπαναστατικά τραγούδια τῆς ἐποχῆς. Ἀποτέλεσαν τά θεμέλια τοῦ νέου κοινωνικοῦ πιστεύω καί τοῦ ἐπαναστατικοῦ σοσιαλιστικοῦ πάθους τῶν γάλλων ἐργατῶν· ἔγιναν, μποροῦμε νά ποῦμε, ἡ δεύτερη φύση τους καί καθόρισαν, σέ πεῖσμα καί τῆς κρίσης τους καί τῆς θέλησής τους, τήν κατεύθυνση τῆς σκέψης τους, τῶν φιλοδοξιῶν τους καί τῶν δραστηριοτήτων τους. Κάθε γάλλος ἐργάτης ὅταν μετέχει στήν ἐπανάσταση εἶναι ἀπόλυτα πεισμένος ὅτι δέν τό κάνει μόνο γιά τόν ἑαυτό του, ἀλλά γιά ὁλόκληρο τόν κόσμο κι ἀκόμα περισσότερο, γιά τόν κόσμο πέρα ἀπ' τόν ἑαυτό του. Μάταια οἱ ποζιτιβιστές κι οἱ ριζοσπάστες ρεπουμπλικάνοι πολιτικοί σάν τόν κύριο Γαμβέττα, προσπάθησαν καί προσπαθοῦν ν' ἀποπροσανατολίσουν τό γαλλικό προλεταριάτο ἀπ' αὐτή τήν κοσμοπολίτικη κατεύθυνση, γιά νά τό πείσουν, ἀντίθετα, ὅτι πρέπει ν' ἀρχίσει νά σκέπτεται γιά τή διευθέτηση τῶν δικῶν του συμφερόντων, ἀποκλειστικά ἐθνικῶν καί συνυφασμένων μέ τήν πατριωτική ἰδέα τοῦ μεγαλείου, τῆς δόξας καί τῆς πολιτικῆς κυριαρχίας τοῦ γαλλικοῦ Κράτους, νά ἐξασφαλίσει τή δική του ἐλευθερία καί προσωπική καλοπέραση, προτοῦ ὀνειρευτεῖ τήν ἀπελευθέρωση ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας, ὅλου τοῦ κόσμου. Οἱ προσπάθειές τους εἶναι ἐπιφανειακά πολύ λογικές, ἀλλά μάταιες· δέν μπορεῖ νά μετατραπεῖ ἡ φύση, γιατί αὐτό τό ὄνειρο ἔγινε ἀπόλυτα φυσικό γιά τό γαλλικό προλεταριάτο κι ἔσβυσε ἀπ' τό μυαλό καί τήν καρδιά του, ἀκόμα καί τά τελευταῖα ἴχνη κρατικοῦ πατριωτισμοῦ.

Τά γεγονότα τοῦ 1870 - 71 τό ἀπόδειξαν. Σ' ὅλες τίς γαλλικές πόλεις τό προλεταριάτο ἀπαιτοῦσε νά ὁπλιστεῖ ὅλος ὁ πληθυσμός καί νά γίνει γενική κινητοποίηση ἐνάντια στούς γερμανούς· δέ χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι θά πετύχαινε στίς προθέσεις του ἄν δέν ἐξουδετερώνονταν ἀπ' τή μιά μεριά, ἀπ' τή δειλία καί τή μαζική προδοσία τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς ἀστικῆς τάξης, πού προτιμοῦσε χίλιες φορές νά ὑποταχθεῖ στούς Πρώσσους παρά νά δώσει ὅπλα στό προλεταριάτο κι ἀπ' τήν ἄλλη, ἀπ' τή συστηματική ἀντιδραστική ἀντίσταση τῆς «Κυβέρνησης Ἐθνικῆς Ἄμυνας» στό Παρίσι καί στήν ἐπαρχία κι ἀπ' τήν ἐξίσου ἀντιλαϊκή ἀντίδραση ἑνός δικτάτορα, τοῦ πατριώτη Γαμβέττα.

Ὁπλιζόμενοι ἐκεῖνο τό λίγο πού ἦταν δυνατό κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθῆκες, ἐνάντια στούς γερμανούς κατακτητές, οἱ γάλλοι ἐργαζόμενοι ἦταν ἀπόλυτα πεισμένοι ὅτι ἀγωνίζονται γιά τήν ἐλευθερία καί τά δι-

καιώματα τόσο τοῦ γερμανικοῦ προλεταριάτου ὅσο καὶ γιὰ τὰ δικά τους. Τοὺς ἀπασχολοῦσε ὄχι τὸ μεγαλεῖο κι ἡ τιμὴ τοῦ γαλλικοῦ Κράτους, ἀλλὰ ἡ νίκη τοῦ προλεταριάτου πάνω στὴ μισητὴ στρατιωτικὴ δύναμη, ποὺ γινόταν στὰ χέρια τῆς ἀστικῆς τάξης τὸ ὄργανο γιὰ τὴν ὑποδούλωσή τους. Μισοῦσαν τὰ γερμανικὰ στρατεύματα ὄχι γιατὶ ἦταν γερμανικά, ἀλλὰ γιατὶ ἦταν στρατεύματα. Τὰ στρατεύματα ποὺ ἔστειλε ὁ κύριος Θιέρσος ἐνάντια στὴν Κομμούνα ἦταν καθαρὰ γαλλικά· κι ὅμως μέσα σὲ λίγες μέρες ἔκαναν περισσότερα ἐγκλήματα ἀπ' ὅσα τὰ γερμανικὰ στρατεύματα σ' ὁλόκληρη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου. Ἀπ' αὐτὸ βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι κάθε στρατός, τῆς δικῆς σου ἢ ἄλλης χώρας, εἶναι ἐξίσου ἐχθρὸς τοῦ προλεταριάτου κι οἱ γάλλοι ἐργαζόμενοι τὸ ξέρουν· γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ ἔνοπλη ἐξέγερσή τους δὲν ἦταν μιὰ ἐξέγερση πατριωτική.

Ἡ ἐξέγερση τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιοῦ ἐνάντια στὴν «Ἐθνική» συνέλευση τῶν Βερσαλλιῶν[24] κι ἐνάντια στὸ «σωτήρα τῆς πατρίδας» Θιέρσο, ποὺ πραγματοποιήθηκε ἀπ' τοὺς παρισινοὺς ἐργάτες μπροστὰ στὰ μάτια τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων ποὺ περικύκλωναν ἀκόμα τὸ Παρίσι, ἀποκαλύπτει τέλεια ἐκεῖνο τὸ μονόπλευρο πάθος ποὺ ἐμψυχώνει σήμερα τὸ γαλλικὸ προλεταριάτο γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει πιὰ οὔτε πρέπει νὰ ὑπάρξει στὸ μέλλον ἄλλος σκοπός, ἄλλος στόχος κι ἄλλος πόλεμος, ἀπ' τὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση. Αὐτό, ἐξάλλου, ἐξηγεῖ τέλεια τὴν ὑστερικὴ μανία τῆς κυβέρνησης τῶν Βερσαλλιῶν καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν της, καθὼς καὶ τὶς πρωτάκουστες ὠμότητες ποὺ διαπράχθηκαν μὲ τὶς δικές της διαταγὲς κι εὐχές, πάνω στὰ νικημένα μέλη τῆς Κομμούνας. Πραγματικά, ἀπ' τὴν πλευρὰ τοῦ κρατικοῦ πατριωτισμοῦ, οἱ παρισινοὶ ἐργάτες εἶχαν διαπράξει ἕνα φοβερὸ ἔγκλημα: μπροστὰ στὰ μάτια τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων ποὺ περικύκλωναν τὸ Παρίσι, ποὺ ἀποτέλειωναν τὴν καταστροφὴ τῆς πατρίδας καὶ κονιορτοποιοῦσαν τὴ δύναμη καὶ τὸ ἐθνικὸ μεγαλεῖο, ποὺ εἶχαν λαβώσει θανάσιμα τὴν ἐθνικὴ τιμή, αὐτοὶ οἱ ἐργάτες, παρασυρμένοι ἀπὸ ἕνα ἄγριο πάθος, ἐπαναστατικὸ σοσιαλιστικό, διακήρυσσαν τὴν ὁριστικὴ κατάργηση τοῦ Γαλλικοῦ Κράτους, τὴ διάλυση τῆς κρατικῆς ἑνότητας τῆς Γαλλίας, γιατὶ ἦταν ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν αὐτονομία τῶν γαλλικῶν κοινοτήτων. Οἱ γερμανοὶ μείωναν μόνο τὰ ὅρια καὶ τὴ δύναμη τῆς πολιτικῆς τους πατρίδας, ἐνῶ αὐτοί, οἱ ἐργάτες, ἤθελαν νὰ τὴ ἐκμηδενίσουν καὶ γιὰ ν' ἀποδείξουν καλύτερα τοὺς καταστροφικούς τους σκοπούς, ἔριξαν καὶ τὴν κολώνα τοῦ Βαντώμ[25], ἐκείνη τὴ μεγαλοπρεπὴ μαρτυρία τῆς παλιᾶς γαλλικῆς δόξας!

Ἀπὸ πολιτικὴ καὶ πατριωτικὴ ἄποψη ποιὸ ἄλλο ἔγκλημα θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ συγκριθεῖ μ' αὐτὴ τὴν πρωτάκουστη ἱεροσυλία; Καὶ πρέπει νὰ ξέρουμε ὅτι τὸ παρισινὸ προλεταριάτο τὸ εἶχε χάνει ὄχι τυχαία, οὔτε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ κάποιου δημαγωγοῦ ἢ σὲ μιὰ ἀπὸ κεῖνες τὶς στιγμὲς μεγάλου φανατισμοῦ, ποὺ ἐμφανίζονται συχνὰ στὴν ἱστορία κά-

θε χώρας κι ἰδιαίτερα στὴ Γαλλία. Ὄχι, αὐτὴ τὴ φορὰ οἱ παρισινοὶ ἐργάτες ἔδρασαν μὲ ἠρεμία, συνειδητά. Αὐτὴ ἡ συνειδητὴ ἄρνηση τοῦ κρατικοῦ πατριωτισμοῦ ἦταν, δηλαδή, ἡ ἐκδήλωση ἑνὸς πολὺ δυνατοῦ λαϊκοῦ πάθους, ὄχι προσωρινοῦ ἀλλὰ βαθιὰ ριζωμένου, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε λογικοῦ, ποὺ μετατράπηκε σὲ λαϊκὴ συνείδηση, πάθος ποὺ ἀποκάλυπτε, ξαφνικά, σ' ἕνα κόσμο σαστισμένο, ἕνα εἶδος ἀβύσσου, χωρὶς τέρμα, ἕτοιμης νὰ καταβροχθίσει ὁλόκληρο τὸ ὑπάρχον σύστημα μ' ὅλους τοὺς θεσμούς του, μ' ὅλες τὶς ἀνέσεις του, ὅλα του τὰ προνόμια καὶ μ' ὅλο τὸν πολιτισμό του.

Φάνηκε τότε μὲ μιὰ καθαρότητα τρομερὴ κι ἀναμφισβήτητη, ὅτι θὰ ἦτανε ἀδύνατη στὸ μέλλον μιὰ συμφιλίωση ἀνάμεσα στὸ προλεταριάτο, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, ἄγριο καὶ πεινασμένο, κυριαρχούμενο ἀπ' τὸ ἐπαναστατικὸ σοσιαλιστικὸ πάθος καὶ διατεθειμένο μ' ἐπιμονὴ νὰ δημιουργήσει ἕνα διαφορετικὸ κόσμο, ποὺ θὰ βασίζεται στὶς ἀρχὲς τῆς ἀνθρώπινης ἀλήθειας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητας καὶ τῆς ἀδελφότητας (ἀρχὲς ποὺ εἶναι ἀνεκτὲς σὲ μιὰ ἀξιοσέβαστη κοινωνία μόνο σὰν ἀντικείμενα ἀθώων ρητορικῶν ἀσκήσεων), κι ἀπ' τὴν ἄλλη, στὸν κόσμο τῶν μορφωμένων καὶ τὶς προνομιοῦχες τάξεις, ποὺ ὑπεράσπιζαν μὲ ἀπελπισμένη ἐνεργητικότητα τὴν κρατική, νομική, μεταφυσική, θεολογικὴ καὶ στρατιωτικο-ἀστυνομικὴ τάξη, σὰν τὸ τελευταῖο ὀχυρὸ ποὺ μπορεῖ σήμερα νὰ προστατεύσει τὸ πολύτιμο προνόμιο τῆς οἰκονομικῆς ἐκμετάλλευσης· ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς δυὸ κόσμους, λέω, τὴν ἀνθρωπότητα τῶν χειρώνακτων ἐργατῶν κι ἐκείνη τῆς μορφωμένης κοινωνίας, ποὺ ἐμπεριέχει, ὅπως ξέρουμε, κάθε λογῆς ποιότητα, ὀμορφιὰ κι ἀρετή, ἡ εἰρήνη δὲν εἶναι δυνατή.

Εἶναι ἕνας πόλεμος ζωῆς καὶ θανάτου! Κι αὐτὸ συμβαίνει ὄχι μόνο στὴ Γαλλία, ἀλλὰ σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη κι αὐτὸς ὁ πόλεμος δὲν μπορεῖ νὰ τερματιστεῖ παρὰ μὲ τὴν ἀποφασιστικὴ νίκη τοῦ ἑνὸς καὶ τὴν ὁριστικὴ καταστροφὴ τοῦ ἄλλου.

Ἢ ὁ ἀστικὸς κόσμος θὰ πετύχει νὰ καταστείλει καὶ νὰ ὑποδουλώσει τὸ αὐθόρμητο πνεῦμα ἐξέγερσης τοῦ λαοῦ, μὲ τρόπο ποὺ νὰ ἀναγκάσει (μὲ τὴ βοήθεια τῶν λογχῶν, τοῦ κνούτου καὶ τῆς ράβδου, ποὺ θὰ τὶς ἔχει εὐλογήσει, χωρὶς καμιὰ ἀμφιβολία, κάποιος Θεὸς καὶ θὰ τὶς ἔχει ἐξηγήσει ὀρθολογικὰ ἡ ἐπιστήμη) τὶς ἐργαζόμενες μάζες νὰ δουλεύουν ὅπως πρῶτα, πράγμα ποὺ θὰ σήμαινε τότε τὴν πλήρη παλινόρθωση τοῦ Κράτους στὴν πιὸ εἰλικρινή του μορφή, δηλαδή, κάτω ἀπ' τὴ μορφὴ τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας ἢ ἑνὸς αὐτοκρατορικοῦ καθεστῶτος· ἢ οἱ ἐργαζόμενες μάζες θ' ἀποτινάξουν ὁριστικὰ τὸ μισητὸ κι αἰώνιο ζυγὸ καὶ θὰ καταστρέψουν ἀπ' τὶς ρίζες τὴν ἀστικὴ ἐκμετάλλευση κι ἐπομένως τὴν ἴδια τὴ βάση τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ, πράγμα ποὺ θὰ σημαίνει τὸ θρίαμβο τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης, τὴν κατάργηση ὁτιδήποτε σχετίζεται μὲ τὸ Κράτος.

Δηλαδή, τὸ Κράτος ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ κι ἡ Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση ἀπ' τὴν ἄλλη, αὐτοὶ εἶναι οἱ δυὸ πόλοι ποὺ ὁ ἀνταγωνισμός τους ἀντι-

προσωπεύει τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς ζωῆς σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη, ἀλλὰ ποὺ εἶναι πολὺ πιὸ ἁπτὴ στὴ Γαλλία, ἀπ' ὅτι σ' ὁποιαδήποτε ἄλλη χώρα. Ὁ κόσμος τοῦ Κράτους, ποὺ ἀγκαλιάζει ὅλους τοὺς ἀστούς, συμπεριλαμβανομένων, ἐννοεῖται, τῶν ἀστικοποιημένων ἀριστοκρατῶν, βρῆκε τὸ κέντρο του, τὸ τελευταῖο του καταφύγιο καὶ τὴν τελευταία του ἄμυνα, στὶς Βερσαλλίες. Ἡ Κοινωνικὴ ἐπανάσταση ποὺ ὑπέστει μιὰ τρομερὴ ἧττα στὸ Παρίσι, ἀλλὰ ποὺ ὅμως δὲ συντρίφτηκε οὔτε κονιορτοποιήθηκε, ἀγκαλιάζοντας σήμερα, ὅπως καὶ στὸ παρελθόν, ὅλο τὸ προλεταριάτο τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐργοστασίων, ἀρχίζει κιόλας νὰ φθάνει, διαμέσου τῆς συνεχοῦς της προπαγάνδας, στὸν ἀγροτικὸ πληθυσμό, τουλάχιστον στὴ Ν. Γαλλία, ὅπου αὐτὴ ἡ προπαγάνδα ἀναπτύχθηκε καὶ διαδόθηκε πολὺ πλατιά. Ἡ ἐχθρικὴ ἀντιπαράθεση τῶν δυὸ κόσμων, γιὰ πάντα πιὰ ἀσυμβίβαστων, ἀποτελεῖ τὴ δ ε ύ τ ε ρ η αἰτία ποὺ κάνει ἀπόλυτα ἀδύνατο γιὰ τὴ Γαλλία νὰ ξαναγίνει ἕνα Κράτος κυρίαρχο καὶ πρώτου μεγέθους.

Ὅλα τὰ προνομιοῦχα στρώματα τῆς γαλλικῆς κοινωνίας θὰ ἤθελαν, χωρὶς ἀμφιβολία, νὰ βάλουν πάλι τὴν πατρίδα τους σ' αὐτὴ τὴ θαυμάσια κι ἐπιβλητικὴ θέση· ἀλλά, τὴν ἴδια στιγμή, εἶναι τόσο ἀπορροφημένα ἀπ' τὸ πάθος τῆς φιλαργυρίας, τοῦ πλουτισμοῦ ἔναντι ὁποιασδήποτε θυσίας, τοῦ ἀντιπατριωτικοῦ ἐγωϊσμοῦ, ποὺ γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν αὐτὸ τὸν «πατριωτικὸ» σκοπὸ εἶναι διατεθειμένα, δὲ χρειάζεται νὰ τὸ ποῦμε, νὰ θυσιάσουν τ' ἀγαθά, τὴ ζωή, τὴν ἐλευθερία τοῦ προλεταριάτου, ἀλλὰ θ' ἀρνηθοῦν νὰ θυσιάσουν ἔστω καὶ τὸ παραμικρὸ ἀπ' τὰ προνόμιά τους καὶ θὰ προτιμήσουν νὰ ὑποστοῦν τὸν ξένο ζυγό, παρὰ νὰ παραιτηθοῦν ἀπ' τὴν ἰδιοκτησία τους ἢ νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἰσότητα στὶς τύχες καὶ τὰ δικαιώματα.

Ἐκεῖνο ποὺ διαδραματίζεται σήμερα μπροστὰ στὰ μάτια μας τὸ ἐπιβεβαιώνει. Ὅταν ἡ κυβέρνηση τοῦ κύριου Θιέρσου ἀνάγγειλε ἐπίσημα στὴ συνέλευση τῶν Βερσαλλιῶν τὴν ὑπογραφὴ τῆς ὁριστικῆς συμφωνίας μὲ τὴν κυβέρνηση τοῦ Βερολίνου, μὲ βάση τὴν ὁποία τὰ γερμανικὰ στρατεύματα θὰ ἔπρεπε ν' ἀποσυρθοῦν τὸ Σεπτέμβρη ἀπ' τὶς γαλλικὲς ἐπαρχίες ποὺ κατεῖχαν ἀκόμα, ἡ πλειοψηφία τῆς συνέλευσης, ποὺ ἀντιπροσώπευε τὴ συμμαχία τῶν προνομιούχων τάξεων τῆς Γαλλίας, ἔσκυψε τὸ κεφάλι· οἱ γαλλικοὶ τίτλοι ποὺ ἀντιπροσώπευαν μὲ τρόπο πιὸ ζωντανὸ καὶ πιὸ ἀληθινὸ τὰ συμφέροντα τῆς πλειοψηφίας κατάρρευσαν ὅπως μετὰ ἀπὸ μιὰ κρατικὴ καταστροφή... Φάνηκε ὅτι ἡ μ ι σ η τ ή, β ί α ι η κ ι ἀ τ ι μ ω τ ι κ ή, γιὰ τὴ Γαλλία, παρουσία τοῦ θριαμβευτῆ γερμανικοῦ στρατοῦ ἦταν, ἀντίθετα, γιὰ τοὺς προνομιούχους Γάλλους πατριῶτες, τοὺς ἐκπρόσωπους τῆς ἀστικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ, μιὰ παρηγοριά, μιὰ ὑπεράσπιση, μιὰ σανίδα σωτηρίας κι ὅτι ἡ προσεχής του ἀποχώρηση σήμαινε γι' αὐτοὺς μιὰ θανατικὴ καταδίκη.

Νὰ ὁ περίεργος πατριωτισμὸς τῆς γαλλικῆς ἀστικῆς τάξης ποὺ προσπαθεῖ νὰ σωθεῖ διαμέσου τῆς ἀτιμωτικῆς ὑποταγῆς τῆς πατρίδας. Σ' αὐτοὺς ποὺ θάθελαν ἀκόμα νὰ τὸ ἀμφισβητήσουν, δὲ χρειάζεται πα-

ρά νὰ δείξουμε μιὰ ὁποιαδήποτε γαλλικὴ συντηρητικὴ ἐφημερίδα. Εἶναι γνωστὸ σὲ ποιὸ βαθμό, ὅλα τὰ ρεύματα τοῦ ἀντιδραστικοῦ κόμματος, οἱ βοναπαρτιστές, οἱ νομιμόφρονες, οἱ ὀρλεανιστές, φοβήθηκαν, ταράχτηκαν, ἐξοργίστηκαν γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ παρισινοῦ βουλευτὴ κυρίου Μπαροντέ[26]. Μὰ ποιὸς εἶναι αὐτὸς ὁ Μπαροντέ; Εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς πολλὲς μετριότητες τοῦ κόμματος τοῦ κυρίου Γαμβέττα, συντηρητικὸς λόγω ἀρχῶν, ἐνστίκτου καὶ κλίσης, κάτω ἀπ' τὴ μάσκα μιᾶς δημοκρατικῆς καὶ ρεπουμπλικάνικης φρασεολογίας ποὺ ὅμως δὲν ἐμποδίζει καθόλου, ἀλλὰ ἀντίθετα διευκολύνει θαυμάσια, τὴν ἐφαρμογὴ τῶν πιὸ ἀντιδραστικῶν μέτρων, μὲ λίγα λόγια γιὰ ἕναν ἄνθρωπο ποὺ δὲν εἶχε οὔτε καὶ θὰ ἔχει ποτὲ τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὴν Ἐπανάσταση καὶ ποὺ τὸ 1870 - 71 ὑπῆρξε ἕνας ἀπ' τοὺς πιὸ ἔνθερμους ὑποστηριχτὲς τῆς ἀστικῆς τάξης στὴ Λυών. Ἀλλὰ σήμερα, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι ἀστοὶ πατριῶτες, νομίζει ὅτι εἶναι πιὸ συμφέρον νὰ ἐμφανίζεται κάτω ἀπ' τὴ σημαία τοῦ κυρίου Γαμβέττα, ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ ἐπαναστατικὴ εἶναι. Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐκλέχτηκε στὸ Παρίσι, σὲ πεῖσμα τοῦ προέδρου τῆς Δημοκρατίας Θιέρσου καὶ τῆς μοναρχικῆς ψευτολαϊκῆς συνέλευσης ποὺ βασίλευε στὶς Βερσαλλίες. Κι ἡ ἐκλογὴ αὐτῆς τῆς ἀσημότητας ἔφτασε νὰ φέρει τὴν ἀναταραχὴ σ' ὁλόκληρο τὸ συντηρητικὸ κόμμα! Καὶ ξέρετε ποιὸ εἶναι τὸ βασικό τους ἐπιχείρημα; Οἱ γερμανοί!

Ἀνοῖχτε μιὰ ἐφημερίδα καὶ διαβάστε πῶς ἀπειλοῦν τὸ γαλλικὸ προλεταριάτο γιὰ τὴν ὀργὴ τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ καὶ τοῦ αὐτοκράτορά του· τί ὡραῖος πατριωτισμός!

Ἀκριβῶς ἔτσι, ζητᾶνε τὴ βοήθεια τῶν γερμανῶν ἐνάντια στὴ γαλλικὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση ποὺ τοὺς ἀπειλεῖ. Μέσα στὴ γελοία τους παραφροσύνη πῆραν καὶ τὸν ἀθῶο Μπαροντὲ γιὰ ἐπαναστάτη σοσιαλιστή.

Μιὰ τέτοια συμπεριφορὰ ἀπὸ μέρους τῆς γαλλικῆς ἀστικῆς τάξης, προσφέρει λίγες ἐλπίδες γιὰ μιὰ ἀναβίωση τῆς δύναμης τοῦ Κράτους καὶ τὴν κυριαρχία τῆς Γαλλίας, διαμέσου τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν προνομιούχων τάξεων.

Ἀλλὰ κι ὁ πατριωτισμὸς τοῦ γαλλικοῦ προλεταριάτου δὲν ὑπόσχεται μεγάλα πράγματα. Τὰ ὅρια τῆς πατρίδας του διευρύνθηκαν τόσο ὥστε νὰ περιλαβαίνουν σήμερα τὸ προλεταριάτο ὅλου τοῦ κόσμου σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀστικὴ τάξη, συμπεριλαμβανόμενης καὶ τῆς γαλλικῆς. Οἱ διακηρύξεις τῆς παρισινῆς Κομμούνας ὑπῆρξαν ἀποφασιστικὲς πάνω σ' αὐτὸ κι οἱ συμπάθειες ποὺ ἐκδηλώνουν σήμερα πιὸ καθαρὰ οἱ Γάλλοι ἐργάτες γιὰ τὴν ἰσπανικὴ ἐπανάσταση (κυρίως στὴ Ν. Γαλλία ὅπου διαφαίνεται μιὰ εἰλικρινὴς τάση γιὰ ἀδελφικὴ ἑνότητα μὲ τὸ ἰσπανικὸ προλεταριάτο κι ἐπιπλέον γιὰ τὴ δημιουργία μ' αὐτὸ μιᾶς λαϊκῆς ὁμοσπονδίας, βασισμένης στὴ χειραφετημένη ἐργασία καὶ στὴ συλλογικὴ ἰδιοκτησία, πέρα ἀπὸ ἐθνικὲς διαφορὲς καὶ κρατικὰ σύνορα), αὐτὲς οἱ συμπάθειες κι αὐτὲς οἱ φιλοδοξίες, λέω, ἀποδείχνουν ὅτι γιὰ τὰ γαλλικὸ

προλεταριάτο, όπως ακριβώς και για τις προνομιούχες τάξεις, ή εποχή του κρατικού πατριωτισμού έχει τελειώσει.

Μπροστά σε μιά τέτοια έλλειψη πατριωτισμού σε όλα τα στρώματα της γαλλικής κοινωνίας και, σήμερα, στον άνοιχτό και χωρίς περιορισμούς πόλεμο πού διεξάγεται ανάμεσά τους, πώς είναι δυνατό ν' ανοικοδομηθεί ένα ίσχυρό Κράτος; Όλο τό κρατικό ταλέντο του γέρου προέδρου της Δημοκρατίας, καταναλώθηκε άσκοπα και τ' αμέτρητα θύματα, πού θυσιάστηκαν άπ' αυτόν στό βωμό της πατρίδας όπως, λογουχάρη, ή απάνθρωπη σφαγή δεκάδων χιλιάδων μελών της παρισινής Κομμούνας, των γυναικών και των παιδιών τους κι ή άλλο τόσο απάνθρωπη έξορία δεκάδων χιλιάδων άλλων στη Νέα Καληδονία, θα πρέπει νά θεωρηθούν αναγκαστικά σαν άσκοπες θυσίες.

Μάταια ό κύριος Θιέρσος προσπαθεί ν' αποκαταστήσει την τάξη, την ήσυχία στό εσωτερικό της χώρας, τό παλιό σ τ ά τ ο υ ς κ ό και τη στρατιωτική δύναμη της Γαλλίας. Τό οικοδόμημα του Κράτους κλονίζεται συνθέμελα άπ' τό συνεχή ανταγωνισμό του προλεταριάτου και της ετοιμοθάνατης άστικής τάξης, θρυμματίζεται κι απειλεί από στιγμή σε στιγμή νά καταρρεύσει. Πού τάχα θα μπορέσει, αυτό τό γέρικο και προσβλημένο από μιά ανίατη αρρώστεια Κράτος, νά βρεί τη δύναμη για νά πολεμήσει ενάντια στό νέο και για την ώρα ίσχυρό γερμανικό Κράτος; Τώρα πιά, επαναλαμβάνω, ό ρόλος της μεγάλης δύναμης δεν ανήκει στη Γαλλία. Η εποχή της πολιτικής της δύναμης τερματίστηκε ανεπίστρεπτα όπως κι εκείνη του φιλολογικού, μοναρχικού και ρεπουμπλικανικού, κλασσικισμού της. Όλα τα παλιά θεμέλια του Κράτους αποσυντίθονται και μάταια ό Θιέρσος προσπαθεί νά οικοδομήσει πάνω τους τη συντηρητική του δημοκρατία, δηλαδή, τό παλιό μοναρχικό Κράτος, με μιά ψευτοδημοκρατική ταμπέλα πού μόλις φρεσκάρησε. Και μάταια επίσης ό αρχηγός του ριζοσπαστικού κόμματος ό κύριος Γαμβέττας, ό βέβαιος διάδοχος του Θιέρσου, υπόσχεται νά οικοδομήσει ένα νέο Κράτος, πού θάπρεπε νάναι πιό δημοκρατικό, πάνω σε νέες τάχα βάσεις, γιατί αυτές οι βάσεις δεν υπάρχουν και δεν είναι δυνατόν νά υπάρξουν.

Στη δύσκολη περίοδο πού περνάμε, ένα ίσχυρό Κράτος, άξιο αυτού του ονόματος, δεν μπορεί παρά νά έχει μιά μόνο βάση: τό στρατιωτικό και γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό. Η βασική διαφορά της μοναρχίας άπ' τη δημοκρατία βρίσκεται στό γεγονός ότι στην πρώτη, ό γραφειοκρατικός κόσμος καταπιέζει κι απομυζά τό λαό για ν' αποκομίσει μεγαλύτερα κέρδη για τούς προνομιούχους, τις ιδιοκτητικές τάξεις και για τις τσέπες του στ' όνομα του βασιλιά, ενώ στη δημοκρατία θα καταπιέζει και θ' απομυζά τό λαό με τον ίδιο τρόπο, για τις ίδιες τσέπες και τις ίδιες τάξεις, στ' όνομα, όμως, της λαϊκής θέλησης. Στη δημοκρατία, τό λεγόμενο έθνος, τό νόμιμο έθνος, πού υποτίθεται ότι αντιπροσωπεύεται άπ' τό Κράτος, πνίγει και θα πνίγει πάντοτε τό ζωντανό και πραγματι-

κὸ λαό. Ἀλλὰ ὁ λαὸς δὲ θα νιώσει καθόλου ξαλαφρωμένος, ὅταν τὸ ραβδὶ ποὺ τὸν χτυπάει θὰ πάρει τ' ὄνομα τοῦ λαϊκοῦ ραβδιοῦ.

Τὸ κοινωνικὸ ζήτημα, τὸ πάθος γιὰ τὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση, κατέκτησε τὸ γαλλικὸ προλεταριάτο. Καὶ πρέπει νὰ ἱκανοποιηθεῖ ἢ νὰ δαμαστεῖ καὶ νὰ καταπιεστεῖ· ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἱκανοποιηθεῖ παρὰ μόνο μὲ τὴ συντριβὴ τῆς κρατικῆς βίας, ἡ ὁποία ἐξυπηρετεῖ τὰ συμφέροντα τῶν ἀστῶν. Σὰν ἐπακόλουθο βλέπουμε ὅτι κανένα Κράτος, ὅσο δημοκρατικὲς κι ἂν εἶναι οἱ μορφές του, ἀκόμα κι ἡ πιὸ κόκκινη π ο λ ι τ ι κ ὴ δημοκρατία, λαϊκὴ μόνο μὲ τὴν ψεύτικη ἔννοια ποὺ εἶναι γνωστὴ σὰ λαϊκὴ ἀντιπροσώπευση, δὲ θὰ εἶναι ποτὲ σὲ θέση νὰ προσφέρει στὸ λαὸ ἐκεῖνο ποὺ θέλει, δηλαδή, τὴν ἐλεύθερη ὀργάνωση τῶν συμφερόντων του ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω, χωρὶς καμιὰ ἐπέμβαση, κηδεμονία ἢ βία ἀπὸ πάνω, γιατὶ κάθε κράτος καὶ τὸ πιὸ δημοκρατικό, ἀκόμα καὶ τὸ ψευτο - Λαϊκὸ Κράτος ποὺ ἐπινόησε ὁ κύριος Μάρξ, δὲν ἀντιπροσωπεύει τίποτ' ἄλλο παρὰ τὴ διακυβέρνηση τῶν μαζῶν ἀπὸ πάνω ἀπὸ μιὰ μειοψηφία διανοουμένων, δηλαδὴ τὴν πιὸ προνομιούχα, ποὺ τάχα καταλαβαίνει τὴ θέληση καὶ τὶς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ καλύτερα ἀπ' αὐτόν.

Εἶναι, λοιπόν, ἀδύνατο γιὰ τὶς ἰδιοκτητικὲς καὶ κυβερνητικὲς τάξεις νὰ ἱκανοποιήσουν τὸ λαϊκὸ πάθος καὶ τὶς λαϊκὲς διεκδικήσεις, γι' αὐτὸ ἀπομένει μόνο ἕνα μέσο, ἡ β ί α τ ο ῦ Κ ρ ά τ ο υ ς, μὲ μιὰ λέξη τὸ ἴδιο τὸ Κ ρ ά τ ο ς, γιατὶ Κράτος σημαίνει ἀκριβῶς β ί α, ἡ κυριαρχία διαμέσου τῆς βίας, ὅταν εἶναι δυνατὸ καλυμμένης, ὅταν εἶναι τελείως ἀπαραίτητο ὠμῆς κι ἀπροκάλυπτης. Τώρα ὁ κύριος Γαμβέττας ἀντιπροσωπεύει τὰ ἀστικὰ συμφέροντα ὅπως κι ὁ ἴδιος ὁ Θιέρσος· σὰν αὐτόν, θέλει ἕνα ἰσχυρὸ Κράτος καὶ τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία τῶν μεσαίων τάξεων συμμαχώντας ἴσως μὲ τοὺς ἀστικοποιημένους ἐργάτες, ποὺ ἀποτελοῦν στὴ Γαλλία ἕνα ἀρκετὰ ὑπολογίσιμο μέρους τοῦ προλεταριάτου. Ἡ μοναδικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τὸ Θιέρσο βρίσκεται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ τελευταῖος βασανίζεται ἀπὸ προλήψεις καὶ προκαταλήψεις τῆς ἐποχῆς του κι ἀναζητᾶ τὴ βοήθεια καὶ τὴ σωτηρία μόνο στὴν πολὺ πλούσια ἀστικὴ τάξη, ἐνῶ ἀτενίζει μὲ δυσπιστία τὶς δεκάδες κι ἑκατοντάδες ἀκόμα χιλιάδες τῶν νέων μνηστήρων τῆς ἐξουσίας ποὺ προέρχονται ἀπ' τὴ μικροαστικὴ τάξη κι ἀπ' τὴν τάξη τῶν ἐργατῶν ποὺ ἀναφέραμε κι οἱ ὁποῖοι φιλοδοξοῦν νὰ γίνουν ἀστοί· ἐνῶ ἀντίθετα ὁ κύριος Γαμβέττας, παραγκωνισμένος ἀπ' τοὺς μεγαλοαστοὺς ποὺ ὡς τώρα κυριαρχοῦσαν στὴ Γαλλία, σκοπεύει νὰ θεμελιώσει τὴν πολιτική του ἐξουσία, τὴ δημοκρατική του δικτατορία, πάνω ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴ μεγάλη ἀστικὴ πλειοψηφία ποὺ ὡς τώρα ἦταν ἀποκλεισμένη ἀπ' τὰ εὐεργετήματα καὶ τὶς τιμὲς τῆς κρατικῆς διοίκησης.

Εἶναι βέβαιος καὶ μὲ τὸ δίκιο του, πὼς ὅταν πετύχει, μὲ τὴ βοήθεια αὐτῆς τῆς πλειοψηφίας, νὰ γίνει κύριος τῆς ἐξουσίας, οἱ εὔπορες τάξεις, οἱ γαιοκτήμονες, οἱ τραπεζίτες, οἱ ἔμποροι κι οἱ βιομήχανοι, κοντολογῆς, ὅλοι οἱ μεγάλοι κερδοσκόποι, ἐκεῖνοι ποὺ πλουτίζουν σὲ βάρος

τῆς χειρωναχτικῆς ἐργασίας περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, θὰ πᾶνε μὲ τὸ μέρος του, θὰ τὸν ἀναγνωρίσουν καὶ θὰ τοῦ προσφέρουν τὴ συμμαχία τους καὶ τὴ φιλία τους πού, φυσικά, αὐτὸς δὲ θ' ἀρνηθεῖ, γιατὶ ὄντας ἕνας ἄνθρωπος τοῦ Κράτους, ξέρει πολὺ καλὰ ὅτι κανένα Κράτος κι ἀκόμα περισσότερο κανένα ἰσχυρὸ Κράτος, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβιώσει χωρὶς ἐκείνη τὴ συμμαχία κι ἐκείνη τὴ φιλία.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ Κράτος τοῦ Γαμβέττα θάναι ἐξίσου καταπιεστικὸ καὶ καταστροφικὸ γιὰ τὸ λαὸ ὅπως καὶ τὰ προηγούμενα, ποὺ ἦταν πιὸ εἰλικρινῆ ἀλλὰ ὄχι πιὸ καταπιεστικά· κι ἀκριβῶς ἐπειδὴ θὰ περιβληθεῖ μὲ μεγάλες δημοκρατικὲς ἐξουσίες, θὰ μπορεῖ νὰ ἐγγυηθεῖ μὲ περισσότερη δύναμη καὶ σιγουριὰ τὴν ἥσυχη καὶ γενικευμένη ἐκμετάλλευση τῆς λαϊκῆς ἐργασίας ἀπ' τὴν πλούσια κι ἁρπακτικὴ μειοψηφία.

Κρατιστὴς τῆς νέας σχολῆς, ὁ κύριος Γαμβέττας δὲ φοβᾶται οὔτε τὶς πιὸ ἀκραῖες δημοκρατικὲς φόρμες, οὔτε τὴν καθολικὴ ψῆφο. Ξέρει καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο πόσο ἀσήμαντες ἐγγυήσεις προσφέρουν αὐτὲς στὸ λαὸ καί, ἀντίθετα, τὴν ἀξία, ποὺ ἔχουν γιὰ τὰ ἄτομα καὶ τὶς τάξεις ποὺ τὸν ἐκμεταλλεύονται· ξέρει ὅτι ὁ κυβερνητικὸς δεσποτισμὸς δὲν εἶναι ποτὲ τόσο τρομερὸς καὶ τόσο ἰσχυρὸς ὅσο ὅταν στηρίζεται στὴ λεγόμενη ἀντιπροσώπευση τῆς λεγόμενης λαϊκῆς θέλησης.

Γι' αὐτό, ἂν τὸ γαλλικὸ προλεταριάτο ἀφηνόταν νὰ παραπλανηθεῖ ἀπ' τὶς ὑποσχέσεις τοῦ φιλόδοξου δικηγόρου, ἂν ὁ κύριος Γαμβέττας κατόρθωνε νὰ ξαπλώσει αὐτὸ τὸ θυελλῶδες προλεταριάτο στὸ Προκρούστειο κρεβάτι τῆς δημοκρατίας του, θὰ πετύχαινε ἀναμφισβήτητα νὰ παλινορθώσει τὸ γαλλικὸ Κράτος καὶ νὰ τοῦ προσδώσει ὅλο του τὸ περασμένο μεγαλεῖο καὶ δύναμη.

Ἀλλὰ τὸ βασικὸ εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ προσπάθεια δὲν μπορεῖ νὰ πετύχει. Δὲν ὑπάρχει σήμερα καμιὰ δύναμη στὸν κόσμο, δὲν ὑπάρχει κανένα πολιτικὸ ἢ θρησκευτικὸ ὄργανο ποὺ νὰ μπορέσει νὰ σβήσει στὸ προλεταριάτο ὅλου τοῦ κόσμου καὶ κυρίως στὸ γαλλικό, τὴ φιλοδοξία τῆς οἰκονομικῆς χειραφέτησης καὶ τῆς κοινωνικῆς ἰσότητας. Ὅτι καὶ νὰ κάνει ὁ κύριος Γαμβέττας, ἀπειλώντας μὲ τὶς λόγχες, κολακεύοντας μὲ τὰ λόγια, δὲ θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ ὑπερνικήσει τὴν πρωτοφανὴ δύναμη ποὺ κρύβεται πίσω ἀπ' αὐτὲς τὶς φιλοδοξίες καὶ δὲ θὰ πετύχει ποτὲ νὰ ζέψει, ὅπως μιὰ φορά, τὶς μάζες τῶν χειρώναχτων ἐργαζόμενων στὴν χρυσοποίκιλτη ἅμαξα τοῦ Κράτους. Κανένα ρητορικὸ λουλούδι δὲ θὰ μπορέσει νὰ γεμίσει καὶ νὰ μειώσει τὴν ἄβυσσο ποὺ χωρίζει πάντα τὴν ἀστικὴ τάξη ἀπ' τὸ προλεταριάτο, οὔτε νὰ δώσει ἕνα τέλος στὴ λυσσασμένη πάλη ἀνάμεσά τους. Αὐτὴ ἡ πάλη θ' ἀπαιτήσει τὴ χρησιμοποίηση κάθε μέσου καὶ κάθε διαθέσιμης δύναμης τοῦ Κράτους καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲ θ' ἀπομείνουν στὸ γαλλικὸ Κράτος οὔτε τὰ μέσα, οὔτε οἱ ἀναγκαῖες δυνάμεις γιὰ νὰ διατηρήσει τὴν ὑπεροχὴ ἀνάμεσα στ' ἄλλα εὐρωπαϊκὰ κράτη. Πῶς τότε, θὰ μπορέσει ν' ἀνταγωνιστεῖ τὴν αὐτοκρατορία τοῦ Βίσμαρκ;

Τὰ ὄμορφα λόγια κι οἱ ἀπολογητικὲς τῶν πατριωτῶν τοῦ γαλλικοῦ

Κράτους δὲν ἐξυπηρετοῦν, ἡ Γαλλία σὰν Κράτος εἶναι καταδικασμένη νὰ καταλάβει στὸ μέλλον μιὰ μέτρια καὶ πολὺ δευτερεύουσα θέση καί, ἀκόμα χειρότερα, θὰ πρέπει νὰ ὑποταχθεῖ στὴν ἀνώτερη διοίκηση, στὴν ἐξουσία καὶ στὴ φιλικὴ κηδεμονία τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας ἔτσι ὅπως εἶχε ὑποταχθεῖ, πρὶν ἀπ' τὸ 1870, τὸ ἰταλικὸ Κράτος στὴν πολιτικὴ τῆς γαλλικῆς αὐτοκρατορίας.

Πραγματικά, ἡ κατάσταση εἶναι πολὺ εὐνοϊκὴ γιὰ τοὺς γάλλους κερδοσκόπους ποὺ βρῆκαν τὸν τρόπο νὰ παρηγορηθοῦν στὴ διεθνὴ ἀγορά, μὰ δὲν εἶναι καθόλου ζηλευτὴ ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς ἐθνικῆς ματαιοδοξίας, ποὺ τόσο ἀφθονεῖ ἀνάμεσα στοὺς πατριῶτες τοῦ γαλλικοῦ Κράτους. Ὡς τὸ 1870 μπορούσαμε ἀκόμα νὰ πιστεύουμε ὅτι ἐκείνη ἡ ματαιοδοξία θὰ ἦταν ἱκανὴ νὰ ρίξει τοὺς πιὸ σκληροὺς κι ἀνυποχώρητους ὑπερασπιστὲς τῶν ἀστικῶν προνομίων στὴν ἀγκαλιὰ τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης, ἂν αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ γλυτώσει τὴ Γαλλία ἀπ' τὴν ἧττα καὶ τὴν ὑποδούλωση στοὺς γερμανούς. Ἀλλὰ μετὰ τὸ 1870 κανένας δὲν περιμένει κάτι τέτοιο ἀπ' αὐτούς· ὅλοι ξέρουν πὼς ἐκεῖνοι εἶναι ἕτοιμοι νὰ δεχτοῦν ὁτιδήποτε, ἀκόμα καὶ τὴ γερμανικὴ κηδεμονία, παρὰ ν' ἀπαρνηθοῦν τὴν προσοδοφόρα κυριαρχία πάνω στὸ δικό τους προλεταριάτο.

Δὲν εἶναι τότε ξεκάθαρο ὅτι τὸ γαλλικὸ Κράτος δὲ θὰ ξαναβρεῖ πιὰ τὴν παλιά του δύναμη; Μήπως αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἴσως τερματίστηκε ἡ παγκόσμια ἀποστολὴ τῆς Γαλλικῆς ὑπεροχῆς; Ὁπωσδήποτε ὄχι· αὐτὸ σημαίνει ἁπλὰ ὅτι ἡ Γαλλία, χάνοντας ἀνεπίστρεπτα τὸ μεγαλεῖο της σὰν Κράτος, θὰ πρέπει ν' ἀναζητήσει ἕνα νέο μεγαλεῖο στὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση.

Ἀλλὰ ἂν δὲν εἶναι ἡ Γαλλία, ποιὸ ἄλλο Κράτος στὴν Εὐρώπη θὰ μπορέσει ν' ἀμφισβητήσει τὴν ὑπεροχὴ τῆς νέας γερμανικῆς αὐτοκρατορίας;

Δὲν θὰ εἶναι βέβαια ἡ Μεγάλη Βρεταννία. Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἡ Ἀγγλία δὲν ὑπῆρξε ποτέ, αὐστηρὰ μιλώντας, ἕνα Κράτος μὲ τὴ στενὴ καὶ νέα ἔννοια τῆς λέξης, δηλαδή, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ στρατιωτικοῦ, ἀστυνομικοῦ καὶ γραφειοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ. Ἡ Ἀγγλία ἀντιπροσωπεύει περισσότερο μιὰ ὁμοσπονδία προνομιούχων συμφερόντων, μιὰ αὐτόνομη κοινωνία στὴν ὁποία κυριάρχησε ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἡ γαιοκτητικὴ ἀριστοκρατία, ποὺ σήμερα συντάχθηκε μαζί της ἡ οἰκονομικὴ ἀριστοκρατία, ἀλλὰ καὶ μιὰ κοινωνία στὴν ὁποία, ὅπως καὶ στὴ Γαλλία ἂν καὶ κάτω ἀπὸ διαφορετικὲς μορφές, τὸ προλεταριάτο ἐπιδιώκει καθαρὰ κι ἀπειλητικὰ τὴν ἰσότητα στὴν οἰκονομικὴ ἰδιοκτησία καὶ στὰ πολιτικὰ δικαιώματα.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ἀγγλίας στις πολιτικὲς ὑποθέσεις τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης ὑπῆρξε πάντοτε μεγάλη, ἀλλὰ στηρίχτηκε πάντα πολὺ περισσότερο στὸν πλοῦτο παρὰ στὴν ὀργανωμένη στρατιωτικὴ δύναμη. Στὶς μέρες μας ὅλοι ξέρουν ὅτι αὐτὴ ἔχει μειωθεῖ σημαντικά. 30 χρόνια πρὶν δὲ θὰ εἶχε ἀνεχθεῖ τόσο ἥσυχα οὔτε τὴν κατάκτηση

τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ρήνου ἀπ' τοὺς γερμανούς, οὔτε τὴ ρώσικη ὑπεροχὴ στὴ Μαύρη θάλασσα, οὔτε τὴ ρώσικη διείσδυση στὴν Κίνα. Μιὰ τόσο συστηματικὴ συγκατάθαση ἀποδείχνει τὴν ἀναμφισβήτητη πολιτικὴ της παρακμή, ποὺ ἐπιτείνεται όλο καὶ περισσότερο χρόνο μὲ τὸ χρόνο. Τὴν κύρια αἰτία αὐτῆς τῆς παρακμῆς πρέπει κι ἐδῶ νὰ τὴν ἀναζητήσουμε στὸν ἀνταγωνισμὸ ἀνάμεσα στὸν κόσμο τῆς χειρωναχτικῆς ἐργασίας καὶ σ' αὐτὸν τῆς ἐκμεταλλευτικῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ κυριαρχεῖ πολιτικά.

Ἡ Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση στὴν Ἀγγλία βρίσκεται πιὸ κοντὰ ἀπ' ὅτι νομίζουμε καὶ σὲ καμιὰ ἄλλη χώρα δὲ θάναι τόσο τρομερή, γιατὶ πουθενὰ ἀλλοῦ δὲ θὰ συναντήσει μιὰ τόσο λυσσασμένη καὶ τόσο καλὰ ὀργανωμένη ἀντίσταση, ὅπως σ' αὐτὴ τὴ χώρα.

Δὲ χρειάζεται νὰ μιλήσουμε καθόλου γιὰ τὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Ἰταλία. Δὲ θὰ γίνουν ποτὲ ἐπικίνδυνες δυνάμεις οὔτε κι ἰσχυρὰ Κράτη, ὄχι ἀπὸ ἔλλειψη μέσων, ἀλλὰ γιατὶ τὸ λαϊκὸ αἴσθημα τείνει μοιραία καὶ στὶς δυὸ σ' ἕνα σκοπὸ τελείως διαφορετικό.

Ἡ Ἰσπανία, ποὺ ἔχασε τὴ φυσιολογική της ζωὴ ἀπ' τὸν καθολικὸ φανατισμὸ καὶ τὸ δεσποτισμὸ τοῦ Κάρολου V καὶ τοῦ Φίλιππου I κι ἔγινε ξαφνικὰ πλούσια ὄχι ἀπ' τὴν ἐργασία τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἀπ' τὸ ἀσήμι καὶ τὸ ἀμερικάνικο χρυσάφι, προσπάθησε στὴ διάρκεια τοῦ 16ου καὶ τοῦ 17ου αἰώνα νὰ φορτωθεῖ στὶς πλάτες της τὴν ὄχι ἀξιοζήλευτη τιμὴ τῆς ἐγκαθίδρυσης μὲ τὴ βία μιᾶς παγκόσμιας μοναρχίας. Τὸ πλήρωσε ἀκριβά. Ἡ περίοδος τῆς δύναμής της συνέπεσε ἀκριβῶς μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς διανοητικῆς, ἠθικῆς κι ὑλικῆς της πτώχευσης. Μετὰ ἀπὸ μιὰ σύντομη κι ἀφύσικη κινητοποίηση ὅλων τῶν δυνάμεών της, ποὺ τὴν ἔκαναν φόβητρο καὶ μισητὴ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ ποὺ πέτυχε ν' ἀναχαιτίσει γιὰ μιὰ στιγμή, ἀλλὰ μόνο μιὰ στιγμή, τὸ προοδευτικὸ κίνημα τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ἐξαντλήθηκε καὶ βυθίστηκε σ' ἐκείνη τὴν κατάσταση τῆς ἀπόλυτης νάρκης, ἀδυναμίας κι ἀπάθειας στὴν ὁποία παράμεινε, ὁριστικὰ ἀτιμασμένη ἀπ' τὴν ἠλίθια καὶ τερατώδη διακυβέρνηση τῶν Βουρβώνων, ὥσπου νὰ εἰσβάλει σ' αὐτὴ ὁ Ναπολέων I καὶ νὰ ταράξει μὲ τὴν ἁρπαχτικότητά του τὸν αἰωνόβιο λήθαργό της.

Φάνηκε τότε ὅτι ἡ Ἰσπανία δὲν εἶχε πεθάνει. Σώθηκε ἀπ' τὸν ξενικὸ ζυγὸ μὲ μιὰ ἐξέγερση ἀποκλειστικὰ λαϊκὴ κι ἀπόδειξε ὅτι οἱ λαϊκές, ἀμόρφωτες κι ἄοπλες, μάζες εἶναι ἱκανὲς ν' ἀντισταθοῦν στὰ καλύτερα στρατεύματα τοῦ κόσμου, ὅταν ἐμπνέονται ἀπὸ ἕνα ἰσχυρὸ κι ὁμόθυμο πάθος. Ἀπόδειξε ἀκόμα καὶ κάτι ἄλλο, ὅτι, δηλαδή, γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ ἐλευθερία, τὸ λαϊκὸ πάθος, ἀκόμα κι ἡ λαϊκὴ ἄγνοια, εἶναι προτιμότερες ἀπ' τὸν ἀστικὸ πολιτισμό.

Οἱ γερμανοὶ καμαρώνουν συγκρίνοντας μὲ τὴν ἱσπανικὴ τὴν ἐθνική τους ἐξέγερση τοῦ 1812 καὶ 1813, ποὺ δὲν ἦταν ὅμως καθόλου λαϊκή. Οἱ Ἰσπανοί, ἀπομονωμένοι, ξεσηκώθηκαν ἐνάντια στὴν τεράστια δύναμη τοῦ καταχτητή, ποὺ ἦταν ὡς τότε ἀήττητος, ἐνῶ οἱ γερμανοὶ δὲν

κουνήθηκαν ἐνάντια στὸ Ναπολέοντα παρὰ μόνο μετὰ τὴ συντριβή του στὴ Ρωσία. Ὡς ἐκείνη τὴ στιγμὴ δὲν ὑπῆρξε κανένα παράδειγμα κάποιας γερμανικῆς ἐπαρχίας ἢ πόλης, ποὺ νὰ τόλμησε νὰ προβάλλει τὴν παραμικρὴ ἀντίσταση στὶς νικηφόρες γαλλικὲς στρατιές. Οἱ γερμανοὶ εἶναι σὲ τέτοιο βαθμὸ συνηθισμένοι στὴν ὑπακοή, αὐτὴ τὴ θεμελιακὴ ἀρετὴ τοῦ Κράτους, ποὺ ἡ θέληση τοῦ νικητὴ ἔγινε γι' αὐτοὺς ἱερὴ ἀμέσως μόλις ἀντικατάστησε, ἀπ' τὰ πράγματα, ἐκείνη τῶν ἐσωτερικῶν ἀρχῶν. Οἱ ἴδιοι οἱ Πρῶσσοι στρατηγοὶ παραδίνοντας τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο τὰ φρούρια, τὰ πιὸ ἐξοπλισμένα ὀχυρὰ καὶ τὴν πρωτεύουσα, ἐπαναλάμβαναν τὶς περίφημες λέξεις, ποὺ ἔγιναν παροιμιώδεις, ποὺ πρόφερε ὁ τότε διοικητὴς τοῦ Βερολίνου: «Ἡ ἠρεμία εἶναι τὸ πρῶτο καθῆκον τοῦ πολίτη».

Μόνο τὸ Τυρόλο ἐξαιρεῖται. Ὁ Ναπολέων συνάντησε ἐκεῖ μιὰν ἀντίσταση πραγματικὰ λαϊκή. Ἀλλὰ τὸ Τυρόλο, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀποτελεῖ τὴν πιὸ καθυστερημένη κι ἀμόρφωτη περιοχὴ τῆς Γερμανίας καὶ τὸ παράδειγμά του δὲ βρῆκε μιμητὲς σὲ καμιὰ ἄλλη περιοχὴ τῆς μορφωμένης Γερμανίας.

Ἡ λαϊκὴ ἐξέγερση εἶναι ἀπ' τὴ φύση της ἐνστικτώδικη, χαοτικὴ καὶ σκληρή, προϋποθέτει πάντα μιὰ θυσία καὶ μιὰ τεράστια σπατάλη τῶν δικῶν της, κι ἄλλων ἰδιοκτησιῶν. Οἱ λαϊκὲς μάζες εἶναι πάντα πρόθυμες γι' αὐτὲς τὶς θυσίες· ἀντιπροσωπεύουν μιὰ κτηνώδικη κι ἄγρια δύναμη, ἱκανὴ νὰ διαπράξει ἡρωϊσμοὺς καὶ νὰ φτάσει σὲ στόχους ποὺ φαίνονται ἀδύνατοι ἀκριβῶς ἐπειδή, κατέχοντας λίγα πράγματα, πολὺ συχνὰ τίποτα, δὲν εἶναι διαβρωμένες ἀπ' τὸ ἔνστικτο τῆς ἰδιοκτησίας. Ὅταν εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ τὴν ἄμυνα ἢ τὴ νίκη, οἱ μάζες δὲν ὑποχωροῦν μπροστὰ στὴν καταστροφὴ τῶν χωριῶν καὶ τῶν πόλεών τους κι ἀφοῦ γενικὰ ἡ ἰδιοκτησία ἀνήκει σὲ ἄλλους, ὄχι σπάνια διεγείρει σ' αὐτὲς τὸ πάθος γιὰ καταστροφή. Αὐτὸ τὸ ἀναμφισβήτητα ἀρνητικὸ πάθος δὲν τοὺς ἐπιτρέπει ν' ἀρθοῦν στὸ ὕψος τοῦ ἐπαναστατικοῦ σκοποῦ· ἀλλὰ χωρὶς τὴν καταστροφὴ ἡ ἐπανάσταση εἶναι ἀκατανόητη κι ἀδύνατη, γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἐπανάσταση χωρὶς μιὰ πλατιὰ καὶ παθιασμένη καταστροφή, μιὰ ὑγιὴ καὶ γόνιμη καταστροφή, ποὺ ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὴ καὶ διαμέσου αὐτῆς δημιουργοῦνται καὶ γεννιοῦνται οἱ νέοι κόσμοι.

Μιὰ τέτοια καταστροφὴ εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ἀστικὴ συνείδηση, μὲ τὸν ἀστικὸ πολιτισμό, γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὁλοκληρωτικὰ θεμελιωμένος πάνω στὴ φανατικὴ λατρεία τῆς Θεοποιημένης ἰδιοκτησίας. Ὁ B·U·RGER ἢ ἀστός, θὰ προτιμήσει νὰ χάσει τὴ ζωή, τὴν τιμή, τὴν ἐλευθερία του παρὰ νὰ παραιτηθεῖ ἀπ' τὴν ἰδιοκτησία του· ἡ ἴδια ἡ ἰδέα τῆς ἐπιβουλῆς στὴν ὕπαρξή της ἢ ἡ ἀπαίτηση τῆς καταστροφῆς της γιὰ ἕνα σκοπό, τοῦ φαίνεται ἱεροσυλία· γι' αὐτὸ δὲ θὰ φτάσει ποτὲ ὡς τὴν καταστροφὴ τῶν σπιτιῶν καὶ τῶν πόλεών του, ἔστω κι ἂν τὸ ἀπαιτεῖ ἡ ὑπεράσπιση τῆς πατρίδας· νὰ γιατὶ ὁ γάλλος ἀστὸς τὸ 1870 κι ὁ γερμανὸς B·U·RGER ὡς τὸ 1813, ὑποκύψανε τόσο εὔκολα στοὺς τυχεροὺς κατακτητές τους. Εἴδαμε ἀκόμα πῶς ἡ κατοχὴ ἑνὸς ἀγαθοῦ ἔφτασε γιὰ

ν' ἀποθαρρύνει τοὺς Γάλλους ἀγρότες καὶ νὰ σβύσει σ' αὐτοὺς τὴν τελευταία φλόγα πατριωτισμοῦ.

Γιὰ νὰ προσθέσουμε, λοιπόν, δυὸ λόγια ἀναφορικὰ μὲ τὴ λεγόμενη γερμανικὴ λαϊκὴ ἐξέγερση ἐνάντια στὸ Ναπολέοντα, ἐπαναλαμβάνουμε, πρῶτα ἀπ' ὅλα, ὅτι αὐτὴ ξέσπασε μόνο τὴ στιγμὴ ποὺ τὰ διαλυμένα στρατεύματά του ὑποχωροῦσαν ἀπ' τὴ Ρωσία κι ὅταν τὰ πρωσσικὰ συντάγματα κι ἄλλες γερμανικὲς μονάδες, ποὺ μέχρι πρὶν ἀπὸ λίγο ἀποτελοῦσαν τμήματα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ναπολέοντα, προσχώρησαν στοὺς Ρώσους καί, δεύτερο, ὅτι ἀκόμα καὶ τότε δὲν εἴχαμε ἀκριβῶς στὴ Γερμανία μιὰ λαϊκὴ καὶ γενικευμένη ἐξέγερση, γιατὶ τὰ χωριὰ κι οἱ πόλεις παρέμειναν ἥσυχες ὅπως πρῶτα καὶ δημιουργήθηκαν μόνον ὁμάδες νεαρῶν ἐθελοντῶν, ποὺ οἱ πιὸ πολλοὶ ἦταν φοιτητές, ποὺ ἐνσωματώθηκαν ἄμεσα στὸν τακτικὸ στρατό, κάτι, δηλαδή, ποὺ εἶναι τελείως ἀντίθετο μὲ τὴ μέθοδο καὶ τὸ πνεῦμα τῶν λαϊκῶν ἐξεγέρσεων.

Κοντολογῆς, οἱ νεαροὶ γερμανοὶ πολίτες ἢ καλύτερα οἱ πιστοὶ ὑπήκοοι, ἐρεθισμένοι ἀπ' τὰ φλογερὰ κηρύγματα τῶν φιλοσόφων τους καὶ φλογισμένοι ἀπ' τὰ τραγούδια τῶν ποιητῶν τους, πῆραν τὰ ὅπλα γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν καὶ ν' ἀνορθώσουν τὸ γερμανικὸ Κράτος, γιατὶ τότε ἀκριβῶς ἐμφανίστηκε στὴ Γερμανία ἡ ἰδέα ἑνὸς παγγερμανικοῦ Κράτους. Ἐνῶ ἀντίθετα ὁ ἰσπανικὸς λαὸς ξεσηκώθηκε ὁμόθυμα γιὰ νὰ ὑπερασπίσει ἐνάντια στὸν ἰσχυρὸ κι ἀναιδὴ εἰσβολέα, τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας καὶ τὴν ἀνεξάρτητη ὕπαρξη τοῦ λαοῦ.

Ἀπὸ τότε ἡ Ἰσπανία δὲν ξαναβυθίστηκε στὴ νάρκη κι ἐδῶ καὶ 60 χρόνια σηκώνει τὸ φορτίο τῆς ἀδιάκοπης ἀναζήτησης νέων μορφῶν γιὰ μιὰ νέα ζωή. Καὶ τί δὲ δοκίμασε ἡ δύστυχη! Ἀπ' τὴν ἀπόλυτη μοναρχία ποὺ παλινορθώθηκε δυὸ φορὲς ὡς τὸ σύνταγμα τῆς βασίλισσας Ἰσαβέλλας, ἀπ' τὸν Ἐσπαρτέρο στὸν Ναρβάεζ, ἀπ' τὸ Ναρβάεζ στὸν Πρὶμ κι ἀπ' αὐτὸν στὸν βασιλιὰ Ἀμεδαῖο, ἀπ' τὸ Σαγκάστα στὸν Ζορίλλα[27] σὰ νὰ ἤθελε νὰ δοκιμάσει ὅλες τὶς δυνατὲς μορφὲς τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας καὶ νὰ καταλήξει σ' ἕνα ἀποτέλεσμα περιορισμένο, καταστροφικό, ἀδύνατο. Ἐξίσου ἀδύνατη ἀποδείχθηκε κι ἡ συντηρητικὴ δημοκρατία, δηλαδή, ἡ ἐξουσία τῶν κερδοσκόπων, τῶν πλούσιων ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν τραπεζιτῶν κάτω ἀπὸ δημοκρατικὲς μορφές. Ἄλλο τόσο ἀπαράδεχτη ἀποδείχτηκε πολὺ γρήγορα κι ἡ μικροαστικὴ πολιτικὴ ὁμοσπονδία ἐλβετικοῦ τύπου.

Ἀντίθετα, εἶναι σημαντικὸς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο κυρίεψε τὴν Ἰσπανία τὸ σοσιαλιστικὸ δαιμόνιο. Οἱ ἀγρότες τῆς Ἀνδαλουσίας καὶ τῆς Ἐστραμαδούρας, χωρὶς νὰ ζητήσουν τὴν ἄδεια κανενὸς καὶ χωρὶς νὰ περιμένουν διαταγές, κατέλαβαν καὶ συνεχίζουν νὰ κατέχουν τὰ κτήματα τῶν παλιῶν γαιοκτημόνων. Ἡ Καταλωνία, μὲ ἐπικεφαλῆς τὴ Βαρκελώνη, ἐκδήλωσε μὲ σθένος τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν αὐτονομία της. Ὁ λαὸς τῆς Μαδρίτης ἀνακήρυξε τὴν ὁμοσπονδιακὴ δημοκρατία κι ἀρνιέται νὰ βάλει τὴν ἐπανάσταση κάτω ἀπ' τὶς μελλοντικὲς ἐντολὲς τῆς Συντακτικῆς Συνέλευσης. Στὶς βόρειες ἐπαρχίες, ποὺ βρίσκονται κάτω

ἀπ' τὴν ἐξουσία τῆς καρλικῆς ἀντίδρασης, ἡ Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση ἀναπτύσσεται μπροστὰ στὰ μάτια δλων: βλέπουμε νὰ διεκδικοῦνται τὰ FUEROS[28] κι ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἐπαρχιῶν καὶ κοινοτήτων, ἐνῶ καίγονται δλες οἱ διοικητικὲς καὶ δικαστικὲς πράξεις· σ' δλη τὴν Ἰσπανία οἱ στρατιῶτες ἀδελφώνονται μὲ τὸ λαὸ κι ἐκδιώκουν τοὺς ἀξιωματικούς τους. Ἀρχίζει ἡ γενική, δημόσια κι ἰδιωτική, χρεωκοπία, ὁ πρῶτος ὅρος τῆς κοινωνικο - οἰκονομικῆς ἐπανάστασης.

Μὲ λίγα λόγια, βρισκόμαστε μπροστὰ στὴν πιὸ γενικευμένη καταστροφὴ κι ἐξάρθρωση, δλα γκρεμίζονται ἀπὸ μόνα τους, πεταγμένα ἔξω καὶ καθαρισμένα ἀπ' τὴν ἐσωτερικὴ σαπίλα. Δὲν ὑπάρχουν πιὰ οὔτε οἰκονομικὲς ὑπηρεσίες, οὔτε στρατός, οὔτε δικαιοσύνη, οὔτε ἀστυνομία· δὲν ὑπάρχουν πιὰ οὔτε Κρατικὴ ἐξουσία, οὔτε Κράτος, ἀλλὰ συνεχίζει νὰ ὑπάρχει ὁ ἀνανεωμένος κι ἰσχυρὸς λαὸς ποὺ σήμερα ἐμψυχώνεται ἀπ' τὸ σοσιαλεπαναστατικὸ πάθος. Κάτω ἀπ' τὴ συλλογικὴ διεύθυνση τῆς Διεθνοῦς καὶ τῆς Συμμαχίας τῶν Ἐπαναστατῶν Σοσιαλιστῶν, πυκνώνει τὶς τάξεις του, ὀργανώνει τὶς δυνάμεις του κι ἐπιδιώκει νὰ δημιουργήσει πάνω στὰ ἐρείπια τοῦ Κράτους καὶ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ποὺ βρίσκονται στὰ πρόθυρα τῆς καταστροφῆς, τὴ δική του κοινωνία, τὴν κοινωνία τοῦ χειραφετημένου ἐργαζόμενου ἀνθρώπου.

Ἡ Ἰταλία, ὅπως κι ἡ Ἰσπανία, βρίσκεται στὶς παραμονὲς τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης. Κι ἐδῶ, παρὰ τὶς ἀπόπειρες τῶν συνταγματικῶν μοναρχικῶν καὶ παρὰ τὶς ἡρωϊκὲς προσπάθειες τῶν δυὸ περίφημων ἡγετῶν, τοῦ Μαντσίνι καὶ τοῦ Γαριβάλδη, ἡ ἰδέα τοῦ κρατισμοῦ δὲν κατόρθωσε κι οὔτε θὰ κατορθώσει ποτὲ νὰ βλαστήσει, γιατὶ εἶναι ἀντίθετη μ' ὅλο τὸ πνεῦμα, τὶς ἐνστικτώδικες ἐπιθυμίες καὶ τὶς τωρινὲς ἀνάγκες τῶν μεγάλων μαζῶν τοῦ ἀγροτικοῦ προλεταριάτου καὶ τοῦ προλεταριάτου τῶν πόλεων.

Ὅπως ἡ Ἰσπανία ἔτσι κι ἡ Ἰταλία ἔχει χάσει ἀπὸ καιρὸ καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἀμετάκλητα, τὶς παλιὲς ἑνωτικὲς καὶ συγκεντρωτικὲς παραδόσεις τῆς Ρώμης, παραδόσεις ποὺ διατηροῦνται στὰ ἔργα τοῦ Δάντη, τοῦ Μακιαβέλλι καὶ στὴ σύγχρονη πολιτικὴ φιλολογία, ἀλλὰ ὁπωσδήποτε ὄχι καὶ στὴ ζωντανὴ λαϊκὴ μνήμη· ἡ Ἰταλία, λέω, ἔχει διατηρήσει μόνο μιὰ ζωντανὴ παράδοση, τὴν παράδοση τῆς ἀπόλυτης αὐτονομίας ὄχι μόνο τῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν κοινοτήτων. Σ' αὐτὴ τὴν πραγματικὰ ὅμοια μὲ τοῦ λαοῦ πρωταρχικὴ πολιτικὴ ἀντίληψη, προστίθεται ἐξάλλου κι ἡ ἱστορικὴ κι ἐθνογραφικὴ ἑτερογένεια τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, στὶς ὁποῖες μιλοῦνται τόσο διαφορετικὲς διάλεκτοι, ὥστε οἱ κάτοικοι μιᾶς ἐπαρχίας νὰ καταλαβαίνουν μὲ δυσκολία καὶ συχνὰ νὰ μὴν καταλαβαίνουν καθόλου τὶς διαλέκτους τῶν ἄλλων. Καταλαβαίνετε, τότε, πόσο πολὺ ἀπέχει ἡ Ἰταλία ἀπ' τὴν ὑλοποίηση τοῦ νέου πολιτικοῦ ἰδανικοῦ, τοῦ ἰδανικοῦ, δηλαδή, τῆς κρατικῆς ἑνότητας. Στὴν πραγματικότητα, αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι ἡ Ἰταλία εἶναι κοινωνικὰ διαιρεμένη. Ἀντίθετα καὶ παρόλες τὶς διαφορὲς τῶν διαφόρων διαλέκτων, ἠθῶν κι ἐθίμων, ὑπάρχει ἕνας χαρακτήρας κι ἕνας κοινὸς ἰταλικὸς τύπος, ποὺ

ἐπιτρέπει τὴν ἄμεση διαφοροποίηση τοῦ ἰταλοῦ ἀπ' ὁποιαδήποτε ἄλλη φυλὴ ἀκόμα καὶ τοῦ νότου.

'Απ' τὴν ἄλλη πλευρά, τὰ πραγματικὰ ὑλικὰ συμφέροντα κι ἡ ἐκπληκτικὴ ταυτότητα τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἐπιδιώξεων, ἑνώνουν μὲ τὸν πιὸ στενὸ δεσμὸ τὶς ἰταλικὲς ἐπαρχίες. Ὕστερα, πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ συμφέροντα κι αὐτὲς οἱ ἐπιδιώξεις στρέφονται ἀκριβῶς ἐνάντια στὴν πολιτικὴ ἑνότητα ποὺ σφυρηλατεῖται μὲ τὴ βία καὶ τείνουν ἀντίθετα, νὰ ἐγκαθιδρύσουν τὴν κοινωνικὴ ἑνότητα· ὕστερα ἀπ' αὐτὸ μποροῦμε νὰ βεβαιώσουμε καὶ ν' ἀποδείξουμε ἀκόμα, μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ γεγονότων τῆς σημερινῆς ἰταλικῆς ζωῆς, ὅτι ἂν ἐπιβληθεῖ μὲ τὴ βία ἡ πολιτικὴ καὶ κρατική της ἑνότητα, θὰ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν κοινωνικὴ διάσπαση καί, κατὰ συνέπεια, ἡ καταστροφὴ τοῦ νέου ἰταλικοῦ Κράτους θὰ ἔχει σὰ βέβαιο ἀποτέλεσμα τὴν ἐλεύθερη κοινωνική του ἑνότητα.

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὅλα αὐτὰ αὐτὰ ἀφοροῦν μόνο τὶς λαϊκὲς μάζες. Γιατὶ στὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἰταλικῆς ἀστικῆς τάξης, ὅπως συμβαίνει καὶ σ' ὅλες τὶς ἄλλες χῶρες, μαζὶ μὲ τὴν κρατικὴ ἑνότητα δημιουργεῖται, ἀναπτύσσεται κι ἐπεκτείνεται πάντοτε περισσότερο, ἡ κοινωνικὴ ἑνότητα τῆς προνομιούχας τάξης, ποὺ ἐκμεταλλεύεται τὴ λαϊκὴ ἐργασία.

Σὰν τέτοια τάξη καθορίζεται σήμερα στὴν 'Ιταλία ἡ CONSCORTERIA (=ἑταιρία, συνεταιρισμός). Ἡ τελευταία ἀγκαλιάζει ὅλο τὸν ἐπίσημο γραφειοκρατικὸ καὶ στρατιωτικό, ἀστυνομικὸ καὶ διοικητικὸ κόσμο, ὅλο τὸν κόσμο τῶν μεγαλοϊδιοκτητῶν, τῶν βιομηχάνων, τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν τραπεζιτῶν, ὅλους τοὺς δικηγόρους κι ὁλόκληρο τὸν ἐπίσημο καὶ μισοεπίσημο φιλολογικὸ κόσμο κι ὁλόκληρο τὸ Κοινοβούλιο, ἀπ' ὅπου ἡ δεξιὰ ἐπωφελεῖται ἀπ' ὅλα τὰ πλεονεκτήματα ποὺ προσφέρει ἡ διοίκηση, ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ φλέγεται ἀπ' τὴν ἐπιθυμία νὰ κυριαρχήσει πάνω σ' αὐτὸ τὸν ἴδιο διοικητικὸ μηχανισμό.

Ἔτσι στὴν 'Ιταλία, ὅπως κι ὁπουδήποτε ἀλλοῦ, κυριαρχεῖ ἡ μιὰ κι ἀδιαίρετη πολιτικὴ τάξη τῶν κατεργαραίων ποὺ ληστεύουν τὴ χώρα στ' ὄνομα τοῦ Κράτους καὶ τὴ διευθύνουν μὲ γνώμονα τὸν προσπορισμὸ ὅσο τὸ δυνατὸ μεγαλύτερων κερδῶν, κρατώντας τὸ λαὸ στὸ πιὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο ἀνέχειας κι ἀπελπισίας.

'Αλλά, παρόλο ποὺ ἡ πιὸ φοβερὴ ἀθλιότητα πλήττει ἑκατομμύρια προλετάριους, δὲν ἀποτελεῖ ἀκόμα ἕνα κίνητρο γιὰ τὴν ἐπανάσταση. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι προικισμένος ἀπ' τὴ φύση μὲ μιὰ ἀξιοθαύμαστη ὑπομονὴ ποὺ συχνά, εἶναι ἀλήθεια, φτάνει στὴν ἀπελπισία καὶ μόνο ὁ διάβολος ξέρει ὡς ποιὸ σημεῖο μπορεῖ ν' ἀντέξει ὅταν, μαζὶ μὲ τὴν ἀθλιότητα ποὺ τὸν περιορίζει σὲ ἀνήκουστες στερήσεις καὶ σ' ἕναν ἀργὸ θάνατο ἀπὸ ἀσιτία, ὑποφέρει κι ἀπὸ κείνη τὴν ἀνοησία, ἀπ' τὰ βλακώδικα αἰσθήματα, ἀπὸ κείνη τὴν ἀπόλυτη ἔλλειψη.συνείδησης τῶν δικῶν του δικαιωμάτων κι ἀπὸ κείνη τὴν ἀδιατάρακτη ὑπομονὴ κι ὑπακοή, ποὺ ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς λαοὺς χαρακτηρίζουν μ' ἕνα εἰδικὸ τρόπο τοὺς 'Ινδοϊστὲς τῆς

'Ανατολής και τούς γερμανούς. Ένας άνθρωπος πού έχει γίνει τέτοιος δε θά ξανασταθεί ποτέ στά πόδια του: θά πεθάνει, άλλά δε θά έξεγερθεί. 'Αλλά όταν όδηγηθεί στην απελπισία τότε μπορεί νά έξεγερθεί. Ή άπελπισία είναι ένα αίσθημα όξύ και παθιασμένο. Έξαφανίζει την άδράνεια και την υποταγή και προϋποθέτει, άν όχι τίποτ' άλλο, έναν κάποιο βαθμό κατανόησης της δυνατότητας νά φθάσει κανείς σ' ένα άνώτερο έπίπεδο.

Μέ λίγα λόγια, είναι άδύνατο νά παραμείνει κανείς γιά πολύ στην κατάσταση της άπελπισίας. Ή τελευταία σπρώχνει γρήγορα τόν άνθρωπο στό θάνατο ή στή δράση. Σέ ποιά δράση; Φυσικά στή δράση γιά τή κατάκτηση καλύτερων συνθηκών ζωής. 'Ακόμα κι ό γερμανός, όταν είναι άπελπισμένος, παύει νά τά μετράει όλα. Βέβαια προτού νά όδηγηθεί κανείς στην άπελπισία, χρειάζεται νά ύποστεί πολλές προσβολές, πολλές κακοτυχίες, πολλά δεινά και νά ύποφέρει πολύ.

'Αλλά ούτε ή άθλιότητα κι ή άπελπισία μαζί είναι άρκετές γιά νά προκαλέσουν την Κοινωνική 'Επανάσταση. Θά πετύχουν νά προκαλέσουν τοπικές άναταραχές, μά δέν είναι ικανές νά κινητοποιήσουν όλόκληρες μάζες. Γιά νά φτάσουμε έκεί είναι άπαραίτητο νά διαθέτει ό λαός ένα κοινό ιδανικό, άναπτυγμένο ιστορικά μέσα άπ' τά βάθη τοῦ λαϊκοῦ ένστικτου, πού νά τροφοδοτεῖται και νά διαδίδεται, νά φωτίζεται άπό μιά όλόκληρη σειρά σημαντικών γεγονότων, άπό σκληρές και πικρές έμπειρίες· είναι άναγκαίο νά έχει ό λαός μιά γενική ιδέα γιά τό δίκιο του καί, μιά βαθιά, παθιασμένη, θρησκευτική, άν θέλετε, πίστη σ' αύτό τό δίκιο. Όταν αύτή ή ιδέα κι αύτή ή πίστη συνδυάζονται στό λαό μέ την άθλιότητα πού τόν όδηγεί στην άπελπισία, τότε ή Κοινωνική 'Επανάσταση είναι άναπόφευκτη, βρίσκεται κοντά και καμιά δύναμη δέν μπορεί νά της άντισταθεί.

Ό ίταλικός λαός βρίσκεται άκριβώς σ' αύτή την κατάσταση. Ή άθλιότητα κι αύτά πού ύφίσταται είναι μεγάλα. 'Ελάχιστα ξεπερνιοῦνται άπό κείνα πού ύφίσταται ό ρώσικος λαός. 'Αλλά τό ίταλικό προλεταριάτο έχει άναπτύξει, σ' ένα έπίπεδο πολύ άνώτερο άπ' τό έπίπεδο πού έχει φτάσει σήμερα τό ρώσικο προλεταριάτο, μιά ίσχυρή έπαναστατική συνείδηση πού μέρα μέ τή μέρα προσδιορίζεται μέ όλοένα και μεγαλύτερη δύναμη και καθαρότητα. Τό ίταλικό προλεταριάτο, έξυπνο και φλογερό άπ' τή φύση του, άρχίζει νά καταλαβαίνει τέλεια τί τοῦ συμβαίνει και τί χρειάζεται γιά νά φτάσει στή γενικευμένη και πλήρη χειραφέτηση.

Σ' αύτή την προοπτική, τόν έξυπηρέτησε πάρα πολύ ή προπαγάνδα της Διεθνοῦς πού, μόνο σ' αύτά τά τελευταῖα δυό χρόνια, διαδόθηκε μέ μεγάλη ένεργητικότητα και σέ μεγάλη έκταση. Αύτή έχει προσφέρει άκριβώς ή καλύτερα έχει όξύνει στό ίταλικό προλεταριάτο αύτό τό ιδανικό, πού ήδη τόχει έπινοήσει άπ' την άρχή τό ξεχωριστά όξύ ένστικτό του και χωρίς τό όποίο, όπως έχουμε πεί, ή έξέγερσή του θάναι άδύνατη, όποιαδήποτε κι άν είναι τά δεινά του. Αύτή ή προπαγάνδα τοῦ ξεκαθαρίζει τό σκοπό πού πρέπει νά πραγματοποιήσει και ταυτόχρονα τοῦ

ἀνοίγει τὸ δρόμο καὶ τοῦ προσφέρει τὰ μέσα γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς λαϊκῆς δύναμης.

Φυσικά, αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ προτείνει, πρὶν ἀπ' ὅλα, στὸ λαὸ τὴν κατάργηση τῆς ἀθλιότητας καὶ τῆς φτώχειας καὶ τὴν ἱκανοποίηση ὅλων τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν διαμέσου τῆς συλλογικῆς, ὑποχρεωτικῆς κι ἴσης ἐργασίας γιὰ ὅλους. Κι ὕστερα, τὴν κατάργηση τῶν ἀφεντικῶν καὶ κάθε εἴδους ἐξουσίας, τὴν ἐλεύθερη ὀργάνωση τῆς ζωῆς τῆς χώρας σὲ σχέση μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ, ὄχι ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Κράτους, ἀλλὰ ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω. Γι' αὐτὴ τὴν ὀργάνωση θὰ φροντίσει ὁ ἴδιος ὁ λαός, δημιουργώντας, ἔξω ἀπὸ κάθε κοινοβούλιο καὶ κυβέρνηση, τὴν ἐλεύθερη ἕνωση ἐκείνων ποὺ δουλεύουν στὰ χωράφια, στὰ ἐργοστάσια, τῶν κοινοτήτων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν ἐθνῶν. Καὶ τέλος, σ' ἕνα ὄχι μακρινὸ μέλλον, θὰ δημιουργήσει τὴν ἀδελφότητα ὅλων τῶν ἐθνῶν πάνω στὰ ἐρείπια ὅλων τῶν κρατῶν.

Ἀξίζει νὰ παρατηρήσει κανεὶς ὅτι στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Ἰσπανία, τὸ κρατικοκομμουνιστικὸ πρόγραμμα τοῦ Μὰρξ δὲν εἶχε ἀπολύτως καμιὰ ἀπήχηση, ἐνῶ ἀντίθετα τὸ πρόγραμμα τῆς περίφημης Συμμαχίας τῶν Ἐπαναστατῶν Σοσιαλιστῶν, ποὺ κήρυττε ἕναν δίχως ὅρους πόλεμο ἐνάντια σὲ κάθε εἴδους κυριαρχία, σὲ κάθε εἴδους κηδεμονία, ἀρχὴ ἢ κυβερνητικὴ ἐξουσία, ἔγινε γενικὰ δεκτὸ μ' ἐνθουσιασμό.

Μέσα σ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες ἕνας λαὸς θὰ μπορεῖ νὰ χειραφετηθεῖ, νὰ οἰκοδομήσει τὴ ζωή του πάνω σὲ μιὰ πλήρη ἐλευθερία ὅλων καὶ τοῦ καθένα, ἀλλὰ δὲ θὰ μπορεῖ ποτέ, μὲ κανένα τρόπο, ν' ἀπειλήσει τὴν ἐλευθερία τῶν ἄλλων λαῶν: Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ φοβόμαστε μιὰ κατακτητικὴ πολιτικὴ ἀπὸ μέρους τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ἀλλά, ἀντίθετα, πρέπει νὰ ἐμπιστευόμαστε τὴν ἐπερχόμενη Κοινωνική τους Ἐπανάσταση.

Τὰ μικρὰ Κράτη σὰν τὴν Ἐλβετία, τὸ Βέλγιο, τὴν Ὀλλανδία, τὴ Δανία καὶ τὴ Σουηδία, γιὰ τὶς ἴδιες αἰτίες, ἀλλὰ προπαντὸς ἐξαιτίας τῆς πολιτικῆς τους ἀσημαντότητας, δὲν ἀντιπροσωπεύουν μιὰν ἀπειλὴ γιὰ κανένα ἄλλα, ἀντίθετα, ἔχουν πολλοὺς λόγους γιὰ νὰ φοβοῦνται, μὲ τὴ σειρά τους, τὴν ἐπίθεση τῆς νέας γερμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἀπομένουν ἀκόμα ἡ Αὐστρία, ἡ Ρωσία κι ἡ Πρωσσικὴ Γερμανία. Ὅταν μιλάει κανεὶς γιὰ τὴν Αὐστρία εἶναι ἴσως σὰ νὰ μιλάει γιὰ μιὰ ἄρρωστη ποὺ δὲν παίρνει γιατριὰ καὶ ποὺ βαδίζει γοργὰ πρὸς τὸ θάνατο. Αὐτὴ ἡ αὐτοκρατορία, ποὺ θεμελιώθηκε πάνω σὲ δυναστικοὺς δεσμοὺς καὶ στὴ στρατιωτικὴ βία, συγκροτήθηκε ἐξάλλου ἀπὸ 4 ἀντίθετες κι ἐχθρικὲς ἀνάμεσά τους φυλές, ποὺ ὑποτάχθηκαν ὅμως στὴν ἡγεμονία τῆς γερμανικῆς φυλῆς, ποὺ τὴ μισοῦν οἱ ἄλλες 3 καὶ ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἀριθμητικὰ μόνο τὸ ἕνα τέταρτο τοῦ πληθυσμοῦ· ὁ μισὸς ἀπ' αὐτὸ τὸν πληθυσμὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ σλάβους ποὺ ἐπιθυμοῦν τὴν αὐτονομία τους καὶ ποὺ διαιρέθηκαν τελευταῖα σὲ δυὸ Κράτη, τὸ ἕνα μαγιαροσλάβικο καὶ τὸ ἄλλο γερμανοσλάβικο. Μιὰ τέτοια αὐτοκρατορία, λέω, μπό-

ρεσε νὰ ἐπιζήσει μόνο στὸ μέτρο ποὺ κατόρθωνε νὰ κυριαρχεῖ χωρὶς συγκρούσεις ὁ στρατιωτικο - ἀστυνομικὸς δεσποτισμός. Στὰ τελευταῖα 25 χρόνια αὐτοῦ τοῦ αἰώνα (Σ. τ. Ε., τοῦ 19ου αἰώνα) αὐτὸ τὸ Κράτος δέχθηκε θανατηφόρα πλήγματα. Μιὰ πρώτη ἥττα τοῦ κατάφερε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1848, ποὺ ἔβαλε τέλος στὸ παλιὸ σύστημα καὶ στὴν παλιὰ διοίκηση τοῦ πρίγκηπα Μέττερνιχ[29]. Ἀπὸ τότε ἡ πρόσκαιρη ὕπαρξή του συνεχίζεται μὲ ἡρωϊκὲς προσπάθειες καὶ μὲ διάφορα τονωτικά. Ὁ αὐτοκράτορας τῆς Ρωσίας Νικόλαος βοήθησε στὰ 1849 αὐτὸ τὸ Κράτος νὰ σωθεῖ. Καὶ τὸ τελευταῖο ἀναζήτησε τὴ συτηρία του στὴν ἐγκαθίδρυση μιᾶς ἀλαζωνικῆς ὀλιγαρχικῆς διοίκησης, κάτω ἀπ' τὸν πρίγκηπα Σβάρτσενμπεργκ[30] κι ἕναν Ἰησουίτη σλαβόφιλων τάσεων, τὸν κόμη τοῦ Θούν[31], τὸν συντάκτη τοῦ Κονκορδάτου. Μ' αὐτοὺς βυθίστηκε στὴν πιὸ ἀπελπισμένη κληρικαλικὴ καὶ πολιτικὴ ἀντίδραση καὶ στὴν οἰκοδόμηση τοῦ πιὸ δεσποτικοῦ κι ἀνελέητου συγκεντρωτισμοῦ σ' ὅλες τὶς ἐπαρχίες του, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὶς ἐθνικὲς διαφορές τους. Ἀλλὰ ἡ δεύτερη ἥττα, ποὺ τῆς κατάφερε ὁ Ναπολέων III στὰ 1859[32], ἀπόδειξε ὅτι ὁ στρατιωτικο - ἀστυνομικὸς συγκεντρωτισμὸς δὲν μποροῦσε πιὰ νὰ σώσει τὴν αὐτοκρατορία. Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμὴ ἐπιδόθηκε στὸ φιλελευθερισμό. Προσκλήθηκε ἀπ' τὴ Σαξωνία ὁ ἀφελὴς κι ἄτυχος ἀντίπαλος τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ (ποὺ τότε ἦταν ἀκόμη κόμης), ὁ βαρῶνος Μπέστ[33], ποὺ ἄρχισε ν' ἀπελευθερώνει τοὺς διάφορους λαοὺς στὰ γρήγορα, μὲ τρόπο ὅμως ποὺ νὰ πετυχαίνει ταυτόχρονα τὴ διατήρηση τῆς κρατικῆς τους ἑνότητας. Ζητοῦσε, σὰ νὰ λέγαμε, νὰ λύσει ἕνα πρόβλημα ποὺ ἦταν ἁπλὰ ἄλυτο.

Ἐπρόκειτο ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἱκανοποίηση καὶ τῶν 4 φυλῶν ποὺ συγκροτοῦσαν τὴν αὐτοκρατορία: σλάβων, μαγιάρων, γερμανῶν καὶ Ἑβλάχων*, ποὺ εἶναι πολὺ διαφορετικοὶ ἀπ' τὴ φύση τους, τὴ γλώσσα τους, τὰ χαρακτηριστικά τους καὶ τὸ πολιτιστικό τους ἐπίπεδο. Ἀλλὰ ἐπιπλέον, ἡ μιὰ φυλὴ ἐχθρεύεται τὴν ἄλλη, γεγονὸς ποὺ δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ παραμείνουν ὑποταγμένες στὸ Κράτος παρὰ μόνο διαμέσου τῆς κυβερνητικῆς βίας.

Ἀλλὰ ἔγινε ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἱκανοποιηθοῦν οἱ γερμανοί, ποὺ ἡ πλειοψηφία τους, ἐνῶ ἐπιθυμοῦσε ἕνα φιλελεύθερο σύνταγμα, ἀπαιτοῦσε ταυτόχρονα μ' ἐπιμονὴ νὰ διατηρήσει στὰ χέρια της τὸ π α λ ι ὸ δ ι κ α ί ω μ α τῆς κυριαρχίας τους πάνω στὸν κρατικὸ μηχανισμὸ τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας ἐνῶ, μαζὶ μὲ τοὺς ἑβραίους, ἀποτελοῦσαν μόνο τὸ ἕνα τέταρτο τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἴσως νὰ μὴ βρίσκουμε ἐδῶ καμιὰν ἄλλη ἀπόδειξη τῆς ἀλήθειας ποὺ τόσο ἀκούραστα ἔχουμε ὑποστηρίξει, ἔχοντας τὴν πίστη ὅτι ἀπ' τὴ γενική της κατανόηση ἐξαρτᾶται ἡ γρήγορη λύση κάθε κοινωνικοῦ ζη-

* Τὸ Οὑγγρικὸ βασίλειο εἶχε 5.000.000 μαγιάρους, 5.000.000 σλάβους, 2.700.000 ρουμάνους, 1.800.000 ἑβραίους καὶ γερμανοὺς καὶ 500.000 ἀπὸ ἄλλες φυλές· συνολικά, 15.000.000 κατοίκους.

τήματος, ὅτι, δηλαδή, τὸ Κράτος, κάθε Κράτος, ἀκόμα κι ἐκεῖνο ποὺ παρουσιάζεται σὰν τὸ πιὸ φιλελεύθερο καὶ δημοκρατικό, εἶναι θεμελιωμένο ἀναγκαστικὰ στὴν ὑπεροχή, τὴν κυριαρχία, τὴ,βία κι ἑπομένως στὸ δεσποτισμό, ποὺ εἶναι, ἂν θέλετε, κρυφός, ἀλλὰ τότε ἀκόμα πιὸ ἐπικίνδυνος.

Οἱ γερμανοὶ κρατιστὲς καὶ γραφειοκράτες, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ἀπ' τὴ φύση τους, στηρίζουν τὶς ἀξιώσεις τους στὸ ἱστορικό τους δικαίωμα κατάκτησης κι ἀρχαιότητας ἀπ' τὴ μιὰ καὶ στὴ δῆθεν πολιτιστική τους ὑπεροχὴ ἀπ' τὴν ἄλλη. Στὸ τέλος αὐτῆς τῆς εἰσαγωγῆς θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ δείξουμε ὡς ποιὸ σημεῖο φθάνουν οἱ ἀπαιτήσεις τους. Γιὰ τὴν ὥρα, περιοριζόμαστε στοὺς αὐστριακοὺς γερμανούς, ὅσο δύσκολο κι ἂν εἶναι νὰ διαχωρίσουμε τὶς ἀξιώσεις τους ἀπ' τὶς γενικότερες γερμανικὲς διεκδικήσεις.

Τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ γερμανοὶ αὐστριακοὶ ἔχουν καταλάβει — κι ἡ καρδιά τους πονάει — πὼς θάπρεπε ν' ἀπαρνηθοῦν, τουλάχιστον πρὸς στιγμή, τὴν ἀπαίτησή τους νὰ κυριαρχοῦν πάνω στοὺς μαγιάρους, στοὺς ὁποίους ἔχουν ἀναγνωρίσει τελικὰ τὸ δικαίωμα γιὰ μιὰ αὐτόνομη ὕπαρξη. Οἱ μαγιάροι, ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς ἄλλες φυλὲς ποὺ ὑπάρχουν στὴν αὐτοκρατορία, εἶναι, ὕστερα ἀπ' τοὺς γερμανούς, ἕνας λαὸς ποὺ θέλει δικό του Κράτος. Παρὰ τὶς ἄγριες διώξεις καὶ τὰ πιὸ δρακόντεια μέτρα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ αὐστριακὴ κυβέρνηση προσπάθησε ἀπ' τὸ 1850 ὡς τὸ 1859 νὰ συντρίψει τὴν ἀντίστασή τους, οἱ μαγιάροι, ὄχι μόνο δὲν ἀπαρνήθηκαν τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία, ἀλλὰ ὑπερασπίστηκαν κι ὑπερασπίζονται ὡς τώρα τὸ δικαίωμά τους, ποὺ σύμφωνα μ' αὐτοὺς εἶναι ἐξίσου ἱστορικό, στὴν κρατικὴ κυριαρχία πάνω σ' ὅλες τὶς φυλὲς ποὺ κατοικοῦν μαζί τους στὸ οὐγγρικὸ βασίλειο, μολονότι ἀντιπροσωπεύουν λίγο περισσότερο ἀπ' τὸ ἕνα τρίτο ὁλόκληρου τοῦ πληθυσμοῦ αὐτοῦ τοῦ βασίλειου*.

Ἂν ἡ ἄτυχη αὐστριακὴ αὐτοκρατορία χωριζότανε σὲ δυὸ Κράτη περίπου τῆς ἴδιας δύναμης κάτω ἀπὸ ἕνα μόνο στέμμα τὸ καθένα — τὸ Κράτος τὸ δῶθε ἀπ' τὸν ποταμὸ Λέιτα ἢ σλαβογερμανικὸ μὲ 20.500.000 κατοίκους (ἀπ' τὰ ὁποῖα 7.200.000 γερμανοὶ κι ἑβραῖοι, 11.500.000 σλάβοι καὶ σχεδὸν 1.800.000 ἰταλοὶ κι' ἀπ' ἄλλες ἐθνικότητες) καὶ τὸ Κράτος τὸ πέρα ἀπ' τὸ Λέιτα[34], οὐγγρικὸ ἢ μαγιαροσλαβορουμανογερμανικὸ — θ' ἀποδείχνονταν ὅτι κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ δυὸ Κράτη, ἐξαιτίας τῆς ἐσωτερικῆς τους σύνθεσης, δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει μιὰ δύναμη οὔτε σήμερα οὔτε στὸ μέλλον.

Στὸ βασίλειο τῆς Οὐγγαρίας, παρόλο ποὺ ὑπάρχει ἕνα φιλελεύθε-

---

* Σὲ 36.000.000 κατοίκους ἀντιστοιχοῦν 16.500.000 σλάβοι (5.000.000 πολωνοὶ καὶ ρουμάνοι, 7.250.000 ἄλλοι σλάβοι τοῦ Βορρᾶ, τσέχοι, μοραβοί, σλαβάκοι καὶ 4.250.000 ρουμάνοι, 600.000 ἰταλοί, 9.000.000 γερμανοὶ καὶ ἑβραῖοι καὶ σχεδὸν 1.500.000 κάτοικοι ἄλλης καταγωγῆς.

ρο σύνταγμα καὶ παρόλο ποὺ οἱ μαγιάροι κυβερνῆτες ἔχουν μιὰν ἀναμφισβήτητη ἐπιδεξιότητα, ὁ φυλετικὸς ἀνταγωνισμός, αὐτὴ ἡ χρόνια ἀρρώστεια τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας, δὲ λιγόστεψε. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπ' τὴν κυριαρχία τῶν μαγιάρων, δὲ θέλει κι οὔτε θὰ θέλει ποτὲ ἐθελοντικά, νὰ εἶναι κάτω ἀπ' τὸ ζυγό τους. Γι' αὐτὸ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς μαγιάρους διεξάγεται μιὰ ἀδιάκοπη πάλη. Οἱ σλάβοι στηρίζονται καὶ στοὺς σλάβους τῆς Τουρκίας κι οἱ Ρουμάνοι στὸ φιλικὸ πληθυσμὸ τῆς Βλαχίας, τῆς Μολδαβίας, τῆς Βεσσαραβίας καὶ τῆς Μπουκοβίνας. Οἱ μαγιάροι, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἕνα τρίτο τοῦ πληθυσμοῦ, εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ζητήσουν βοήθεια καὶ προστασία ἀπ' τὴ Βιέννη. Ἡ αὐτοκρατορικὴ Βιέννη δὲν ἔχει ἀκόμα χωνέψει τὴν αὐτονομία τῆς Οὐγγαρίας καὶ ὅπως ὅλες οἱ δυναστικὲς κυβερνήσεις ποὺ ἀφανίζονται, ἐρωτοτροπεῖ μὲ τὴν κρυφὴ ἐλπίδα μιᾶς θαυματουργῆς ἀποκατάστασης τῆς χαμένης δύναμης, στηρίζεται, σ' αὐτοὺς τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνες ποὺ ἐμποδίζουν τὸ βασίλειο τῆς Οὐγγαρίας νὰ ἰσχυροποιηθεῖ καὶ γι' αὐτὸ ὑποδαυλίζει μυστικὰ τὰ πάθη τῶν σλάβων καὶ τῶν ρουμάνων ἐναντίον τῶν μαγιάρων. Οἱ μαγιάροι κυβερνῆτες καὶ πολιτικοὶ τὸ ξέρουν καὶ γι' αὐτό, σὰν ἀντεπίθεση, καλλιεργοῦν μυστικὲς σχέσεις μὲ τὸ Βίσμαρκ πού, προβλέποντας ἕναν ἀναπόφευκτο πόλεμο ἐναντίον τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ εἶναι ἤδη καταδικασμένη σὲ ἀφανισμό, συζητάει μ' εὐχαρίστηση μὲ τοὺς μαγιάρους.

Τὸ δῶθε ἀπ' τὸν ποταμὸ Λέιτα (Σισλεϊτανία) ἡ γερμανοσλαβικὸ Κράτος, δὲ βρίσκεται, πραγματικά, σὲ καλύτερη κατάσταση. Καὶ παραπάνω ἀπὸ 7 ἑκατομμύρια γερμανοί, συμπεριλαμβανομένων σ' αὐτοὺς καὶ τῶν Ἑβραίων, ἀπαιτοῦν νὰ κυβερνήσουν ἐδῶ 11,5 ἑκατομμύρια σλάβους.

Αὐτὴ ἡ ἀξίωση εἶναι ἀναμφισβήτητα παράλογη. Μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἀπ' τὴν πιὸ μακρινὴ ἐποχή, ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τῶν γερμανῶν ἦταν ἡ κατάκτηση τῆς σλαβικῆς γῆς, ἡ καταστροφή, ἡ καταπίεση κι ὁ «ἐκπολιτισμός», δηλαδή, ἡ γερμανοποίηση ἢ ἡ ἀστικοποίηση τῶν σλάβων. Ἔτσι γεννήθηκε ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἔθνη ἕνα ἀμοιβαῖο μίσος, βαθὺ κι ἱστορικό, ποὺ τρεφόταν ἀπ' τὴν ειδικὴ θέση ποὺ κατεῖχε τὸ καθένα.

Οἱ σλάβοι μισοῦν τοὺς γερμανοὺς ὅπως κάθε νικημένος λαὸς μισεῖ τὸ νικητή του, ἀλλὰ δὲν ὑποτάσσονται καὶ στὸ βάθος τῆς ψυχῆς τους παραμένουν ἐξεγερμένοι. Οἱ γερμανοὶ μισοῦν τοὺς σλάβους ὅπως τ' ἀφεντικὰ μισοῦν συνήθως τοὺς σκλάβους τους· τοὺς μισοῦν ἀκριβῶς ἐξαιτίας τοῦ μίσους, ποὺ βέβαια τὸ ἀξίζουν, ποὺ ἔχουν προκαλέσει στοὺς σλάβους ἐναντίον τους· τοὺς κατέχει μόνιμα ἕνας ἀσυνείδητος φόβος ποὺ τὸν ἀναζωπυρώνει ἡ ζωντανὴ ἰδέα κι ἡ ἐλπίδα τῶν σλάβων γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους.

Ὅπως κάθε ξένος εἰσβολέας καὶ κάθε καταπιεστὴς ξένου λαοῦ, οἱ γερμανοὶ μισοῦν καὶ συνάμα περιφρονοῦν, ἄδικα, τοὺς σλάβους. Ἔχουμε ἀποδείξει γιατὶ τοὺς μισοῦν. Τοὺς περιφρονοῦν γιατί, παρόλες τὶς προσπάθειες, οἱ σλάβοι δὲ μπόρεσαν ἢ δὲ θέλησαν νὰ γερμανοποιηθοῦν.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι οἱ γερμανοὶ πρῶσσοι ἀποδοκίμασαν τοὺς γερμανοὺς αὐστριακοὺς φτάνοντας στὸ σημεῖο νὰ κατηγοροῦν τὴν αὐστριακὴ κυβέρνηση γιὰ προδοσία, γιὰ τὸ ὅτι δὲ βρῆκε τὸν τρόπο νὰ γερμανοποιήσει τοὺς σλάβους. Ἔχουν τὴν πεποίθηση — καὶ στὸ βάθος ἔχουν δίκιο— ὅτι αὐτὸ εἶναι ἕνα τεράστιο παράπτωμα ποὺ διαπράχθηκε σὲ βάρος τῶν πατριωτικῶν συμφερόντων ὅλων τῶν γερμανῶν, ἐναντίον τοῦ π α γ γ ε ρ μ α ν ι σ μ ο ῦ.

Οἱ σλάβοι αὐστριακοί, ποὺ ἀπειλούνταν ἢ καλύτερα καταδιώκονταν ἀπὸ παντοῦ, ἂν κι ὄχι ἀκόμα ὁριστικὰ ἐκμηδενισμένοι, ἐκτὸς ἀπ' τοὺς πολωνούς, ἀπ' τὸ μισητὸ παγγερμανισμό, ἀντέταξαν σ' αὐτὸν ἕναν πιὸ ἀηδιαστικὸ παραλογισμό, ἕνα ἰδανικὸ ἐξίσου ἀντίθετο στὴν ἐλευθερία καὶ τὸ ἴδιο θανατηφόρο γιὰ τὸ λαό, τὸν πανσλαβισμό*.

Δὲ θέλουμε νὰ ποῦμε ὅτι ὅλοι οἱ σλάβοι τῆς Αὐστρίας, χωρὶς νὰ λογαριάσουμε καὶ τοὺς πολωνούς, ἀκολουθοῦν αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ ποὺ εἶναι τόσο ἀπαίσιο ὅσο κι ἐπικίνδυνο καὶ τὸ ὁποῖο δὲν συμπαθοῦν οὔτε οἱ σλάβοι τῶν παλιῶν τούρκικων ἐδαφῶν, παρὰ τὶς προσπάθειες ποὺ ἀκούραστα ἔκαναν οἱ ρῶσοι πράκτορες μεταξύ τους. Ὅμως, παραμένει τὸ γεγονὸς ὅτι ἐξακολουθεῖ νάναι πλατιὰ διαδομένη ἀνάμεσα στοὺς σλάβους τῆς Αὐστρίας, ἡ ἐλπίδα τῆς χειροφέτησης καὶ τῆς ἀπελευθέρωσης ποὺ ἔρχεται ἀπ' τὴν Πετρούπολη.

Τὸ ἀπέραντο καί, ἂς τὸ ποῦμε ξεκάθαρα, δικαιολογημένο μίσος τους, τοὺς ἔχει ὁδηγήσει σ' ἕνα τέτοιο σημεῖο τρέλλας ποὺ ξεχνώντας, ὅταν δὲν τὸ ἀγνοοῦν τὴν ἀθλιότητα ποὺ ὑποφέρει ἡ Λιθουανία, ἡ Πολωνία,

---

* Εἴμαστε ἀδιάλλαχτοι ἐχθροὶ τόσο τοῦ π α ν σ λ α β ι σ μ ο ῦ ὅσο καὶ τοῦ π α γ γ ε ρ μ α ν ι σ μ ο ῦ κι ἔχουμε σκοπὸ ν' ἀφιερώσουμε μιὰ ξεχωριστὴ μελέτη σ' αὐτὸ τὸ θέμα πού, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἔχει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον. Γιὰ τὴν ὥρα, περιοριζόμαστε νὰ ποῦμε ὅτι θεωροῦμε σὰν ἄμεσο κι ἱερὸ καθῆκον τῆς ρώσικης ἐπαναστατικῆς νεολαίας, ν' ἀντιταχθεῖ μ' ὅλες της τὶς δυνάμεις καὶ μὲ κάθε δυνατὸ μέσο στὴν πανσλαβικὴ προπαγάνδα ποὺ διαδίδεται στὴ Ρωσία καὶ προπαντὸς στὶς ἄλλες σλαβικὲς χῶρες ἀπὸ ἱκανοποιημένους σλαβόφιλους ἢ ἀπὸ ἐπίσημους ἀπεσταλμένους τῆς ρώσικης κυβέρνησης. Οἱ τελευταῖοι προσπαθοῦν νὰ κάνουν τοὺς ἄτυχους σλάβους νὰ πιστέψουν ὅτι ὁ τσάρος τῆς Πετρούπολης, διαποτισμένος ἀπὸ βαθιὰ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀδελφούς του σλάβους καὶ γιὰ τὴν ξεφτυλισμένη ρωσικὴ αὐτοκρατορία, ποὺ μισεῖται ἀπ' τὸ λαὸ κι ἀποτελεῖ τὴν καταστροφή του, ποὺ ἔχει πνίξει τὴν Οὐκρανία καὶ τὴν Πολωνία, τῆς ὁποίας ἕνα κομμάτι ἔχει πουλήσει στοὺς γερμανούς, μπορεῖ καὶ θέλει νὰ ἐλευθερώσει τὶς σλαβικὲς χῶρες ἀπ' τὸ γερμανικὸ ζυγὸ κι αὐτὸ τὴν ἴδια στιγμὴ ποὺ ἡ κυβέρνηση τῆς Πετρούπολης πουλάει τὴ Βοημία καὶ τὴ Μοραβία, παζαρεύοντάς τες χωρὶς ντροπή, στὸν πρίγκηπα Βίσμαρκ, γιὰ νὰ ξεπληρώσει τὴ βοήθεια ποὺ τῆς ὑποσχέθηκε στὴν Ἀνατολή.

ἡ μικρὴ Ρωσία, γιὰ νὰ μὴ μιλήσουμε γιὰ τὸ λαὸ τῆς μεγαλορωσίας, κάτω ἀπ' τὸ μοσχοβίτικο καὶ πετρουπολίτικο δεσποτισμό, περιμένουν τὴ σωτηρία ἀπ' τὸ κνοῦτο τοῦ τσάρου μας πασῶν τῶν Ρωσιῶν!

Δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζει τὸ γεγονὸς ὅτι μπόρεσαν ν' ἀναπτυχθοῦν μέσα στὶς σλαβικὲς μάζες τόσο παράλογες ἐλπίδες. Δὲν ξέρουν τὴν ἱστορία, ἀγνοοῦν ὅλα ὅσα συνέβηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ρωσίας καὶ τὸ μόνο ποὺ ἔχουν ἀκούσει νὰ λέγεται εἶναι πώς, σὲ πεῖσμα τῶν γερμανῶν, ἀκριβῶς κάτω ἀπ' τὴ μύτη τους, δημιουργήθηκε μιὰ ἀχανὴς αὐτοκρατορία ποὺ αὐτοπροσδιορίζεται ξεκάθαρα σὰ σλαβικὴ καὶ ποὺ εἶναι τόσο ἰσχυρὴ ὥστε νὰ τὴν τρέμουν οἱ μισητοὶ γερμανοί. Ἂν οἱ γερμανοὶ τὴ φοβοῦνται αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ σλάβοι πρέπει νὰ χαίρονται γι' αὐτό· ἂν οἱ γερμανοὶ τὴ μισοῦν αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ σλάβοι πρέπει νὰ τὴν ἀγαποῦν.

Ὅλ' αὐτὰ εἶναι πολὺ φυσικά. Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ εἶναι παράξενο, ἐντελῶς θλιβερὸ κι ἀσυγχώρητο, εἶναι ὅτι μέσα στοὺς κόλπους τῆς μορφωμένης αὐστροσλάβικης τάξης μπόρεσε νὰ ὀργανωθεῖ ἕνα κόμμα ἐπικεφαλῆς τοῦ ὁποίου πρόσωπα μεγάλης πείρας, ἔξυπνα καὶ καλὰ πληροφορημένα, κήρυσσαν ἀνοιχτὰ τὸν πανσλαβισμὸ ἤ, σύμφωνα μὲ μερικούς, τὴ χειραφέτηση τῶν σλάβικων φυλῶν διαμέσου μιᾶς ἀποφασιστικῆς ρώσικης ἐπέμβασης καὶ σύμφωνα μὲ ἄλλους, τὴν ἵδρυση ἑνὸς μεγάλου σλάβικου βασίλειου κάτω ἀπ' τὸ σκῆπτρο τοῦ ρώσου τσάρου.

Θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ πόσο βαθιὰ διείσδυσε στὶς ψυχὲς τῶν σλάβων πατριωτῶν, αὐτὴ ἡ βδελυρή, γερμανικὴ ἐκπολιτιστική, οὐσιαστικὰ ἀστική, ἐπίδραση πού, κατὰ συνέπεια, εἶναι ὑποχρεωτικὰ ὑπὲρ ἑνὸς ἰσχυροῦ κράτους. Γεννημένοι σὲ μιὰ γερμανοποιημένη ἀστικὴ κοινωνία, ἐκπαιδευμένοι σὲ γερμανικὰ σχολεῖα καὶ πανεπιστήμια, συνηθισμένοι νὰ σκέπτονται, νὰ αἰσθάνονται καὶ νὰ θέλουν ἀλὰ γερμανικά, θὰ μεταμορφώνονταν σὲ τέλειους γερμανούς, ἂν ὁ σκοπὸς ποὺ ἐπιδίωκαν δὲν ἦταν καθεαυτὸς ἀντιγερμανικός. Θὰ ἤθελαν καὶ τὸ πιστεύουν, νὰ ἐλευθερώσουν, μὲ γερμανικὰ μέσα καὶ μεθόδους, τοὺς σλάβους ἀπ' τὸ γερμανικὸ ζυγό. Ἐξαιτίας τῆς γερμανικῆς τους ἐκπαίδευσης, δὲν κατάφεραν ν' ἀνακαλύψουν ἄλλα μέσα ἀπελευθέρωσης πέρα ἀπ' τὸ σχηματισμὸ σλάβικων κρατῶν ἢ ἑνὸς μόνο μεγάλου Κράτους τῶν σλάβων. Γι' αὐτὸ τὸ κράτος προτείνουν ὅλοι ἕναν ἀντιχειμενικὸ σκοπὸ καθαρὰ γερμανικό. Γιατὶ τὸ σύγχρονο Κράτος, συγκεντρωτικό, γραφειοκρατικο - στρατιωτικὸ κι ἀστυνομικὸ τοῦ τύπου π.χ. τῆς νέας γερμανικῆς αὐτοκρατορίας ἢ τῆς αὐτοκρατορίας πασῶν τῶν Ρωσιῶν εἶναι ἀκριβῶς γερμανικὸ δημιούργημα: στὴ Ρωσία ἐπιβιώνουν τὰ ταταρικὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος, εἶναι ἀλήθεια, ἀλλὰ κι ἡ εὐγένειά τους, ἐνῶ στὴ Γερμανία διατηρεῖται ἀπ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα μόνο ὁ τρόπος ποὺ ἐνεργοῦν.

Οἱ σλάβοι, ἀπ' τὸ χαραχτήρα κι ἀπ' τὴ φύση τους, εἶναι μιὰ φυλὴ κατηγορηματικὰ μὴ πολιτικὴ κι ἐπομένως δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ κράτος. Ἀνώφελα θυμιοῦνται οἱ τσέχοι τὸ μεγάλο τους βασίλειο τῆς Μοραβίας κι οἱ σέρβοι τὸ βασίλειο τοῦ Ντουσάν. Πρόκειται γιὰ ἐφήμερα

ἐπεισόδια ἢ γιὰ παλιὰ παραμύθια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καμιὰ σλάβικη φυλὴ δὲν πέτυχε ποτὲ νὰ δημιουργήσει μόνη της ἕνα Κράτος.

Ἡ πολωνικὴ μοναρχο - δημοκρατία δημιουργήθηκε ἀπὸ μιὰ διπλὴ ἐπιρροή, τὴ γερμανικὴ καὶ τὴ λατινική, ὅταν ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμός, ἀποφασιστικὰ νικημένος, ὑποδουλώθηκε στὴν τάξη τῶν εὐγενῶν ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία καὶ τὴ γνώμη πολλῶν πολωνῶν ἱστορικῶν καὶ συγγραφέων (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ Μίκεβιτς[35]) δὲν εἶχε κἂν σλαβικὴ καταγωγή.

Τὸ βασίλειο τῆς Βοημίας ἢ τῶν τσέχων ἔγινε κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ γερμανικοῦ καὶ κάτω ἀπ' τὴν ἄμεση γερμανικὴ ἐπιρροή. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὸ γεγονὸς πῶς ἡ Βοημία ἔγινε μέσα σ' ἕνα σύντομο χρονικὸ διάστημα ὀργανικὸ μέλος κι ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Τὴν ἱστορία τῆς πανρωσικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ σχηματισμοῦ της τὴ γνωρίζουν ὅλοι. Σ' αὐτὴ συγκλίνουν τὸ ταταρικὸ κνοῦτο, ἡ βυζαντινὴ εὐλογία κι ὁ μανδαρινοστρατιωτικὸς κι ἀστυνομικὸς γερμανικὸς πολιτισμός. Ὁ φτωχὸς λαὸς τῆς Μεγάλης Ρωσίας κι ὕστερα ἀπ' αὐτὸν οἱ ἄλλοι λαοί, μικρορῶσοι, λιθουανοί, πολωνοί, δὲ θὰ πάρουν μέρος στὴ συγκρότησή της παρὰ μόνο κάτω ἀπὸ κράτος βίας.

Οἱ σλάβοι δὲν ἔχουν φτιάξει ποτὲ ἀπὸ μόνοι τους ἢ μὲ δική τους πρωτοβουλία ἕνα Κράτος. Αὐτὸ δὲ συζητιέται. Καὶ δὲν τὸ ἔχουν φτιάξει ποτὲ γιατὶ ποτὲ δὲν ἦταν μιὰ φυλὴ κατακτητῶν. Μόνο οἱ κατακτητικοὶ λαοὶ δημιουργοῦν τὸ Κράτος καὶ τὸ δημιουργοῦν ἔτσι ποὺ μὲ τὴ μεσολάβησή του νὰ ἐκμεταλλεύονται τοὺς σκλαβωμένους λαούς.

Οἱ σλάβοι εἶναι στὴν οὐσία μιὰ φυλὴ εἰρηνικὴ κι ἀγροτική. Ἀνυπόταχτοι ἀπέναντι σ' ἐκεῖνο τὸ φιλοπόλεμο πνεῦμα ποὺ ἐμψύχωνε ἀντίθετα τὶς γερμανικὲς φυλές, ἦταν, φυσικά, γι' αὐτὸ πάντοτε ἐχθρικοὶ ἀπέναντι σὲ κάθε τάση γιὰ δημιουργία Κράτους, τάση ποὺ ἀπ' τὴν ἀρχὴ εἶχε ἀναπτυχθεῖ στὶς γερμανικὲς φυλές. Ζώντας χωρισμένοι κι ἀνεξάρτητοι μέσα στὶς ἀγροτικές τους κοινότητες, ποὺ τὶς διεύθυνα, σύμφωνα μὲ τὶς πατριαρχικὲς συνήθειες τῶν παλιῶν, πάντα ὅμως πάνω στὴ βάση τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκλογῆς, ἀπολαμβάνοντας ὅλοι ἐξίσου τὰ προϊόντα τῆς κοινοτικῆς γῆς, δὲν εἶχαν καὶ δὲν γνώρισαν ποτὲ τὴν τάξη τῶν εὐγενῶν καὶ δὲν ἔχουν μιὰν εἰδικὴ κάστα ἱερέων: ἦταν ὅλοι ἴσοι μεταξύ τους πραγματοποιώντας ἔτσι, εἶναι ἀλήθεια μὲ μιὰ πατριαρχικὴ ἔννοια μόνο κι ὕστερα μὲ τρόπο πολὺ λίγο πλήρη, τὴν ἰδέα τῆς ἀνθρώπινης ἀδελφότητας. Δὲν ὑπῆρχε σταθερὸς πολιτικὸς δεσμὸς ἀνάμεσα στὶς διάφορες κοινότητες. Ἀλλ' ὅταν διαγραφόταν ἡ ἀπειλὴ ἑνὸς κοινοῦ κινδύνου, ὅπως ἡ εἰσβολὴ μιᾶς ξένης φυλῆς, δημιουργοῦσαν μιὰ πρόσκαιρη ἀμυντικὴ συμμαχία· ὅταν ὅμως ἐξαφανιζότανε ὁ κίνδυνος, διαλυόταν κι αὐτὴ ἀκόμα ἡ φαινομενικὴ πολιτικὴ ἕνωση. Γι' αὐτὸ δὲν ὑπῆρχε καὶ δὲ θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ ὑπάρξει ἕνα σλάβικο Κράτος. Ἀλλ' ἀντίθετα ὑπῆρχε ἕνας κοινωνικός, ἀδελφικὸς δεσμὸς ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς σλάβικες φυλές, τὶς φιλόξενες στὸν ἀνώτατο βαθμό.

Είναι φυσικό πώς μέ μιά τέτοια όργάνωση θά βρίσκονταν άνυπεράσπιστοι μπροστά στίς είσβολές καί τίς καταχτήσεις τών πολεμικών φυλών, πάνω άπ' δλα τών γερμανικών, πού ζήταγαν νά έπεκτείνουν τήν κυριαρχία τους σέ κάθε κατεύθυνση. Ότι άπόμεινε, ύποτάχθηκε σχεδόν δλο στούς τούρκους, στούς τάταρους, στούς μαγιάρους καί προπαντός στούς γερμανούς.

Άπ' τό δεύτερο μισό τοῦ 10ου αἰώνα ἀρχίζει ἡ βασανιστική καί συνάμα ήρωϊκή ίστορία τῆς σκλαβιᾶς τους. Στήν μακρόχρονη, άδιάκοπη καί λυσσασμένη πάλη έναντίον τών είσβολέων θά χυθεί πολύ αίμα γιά τήν έλευθερία τῆς γῆς τους. Στόν 11ο αἰώνα κιόλας, ἀναχαλύπτουμε δυό σημαντικά γεγονότα: τή γενική ἐξέγερση τῶν σλάβων είδωλολατρών, τών έγκαταστημένων μεταξύ τοῦ Όντερ, τοῦ Έλβα καί τῆς Βαλτικής θάλασσας, έναντίον τών γερμανών ίπποτών καί ίερέων καί τήν δχι λιγότερο περίφημη άνταρσία τών ύπόδουλων πολωνών έναντίον τῆς κυριαρχίας τών εύγενών. Ύστερα, μέχρι τόν 15ο αἰώνα, ἀναχαλύπτουμε τή σποραδική, βουβή, ἀλλ' άδιάκοπη πάλη τών δυτικών σλάβων έναντίον τών γερμανών, τών νότιων σλάβων έναντίον τών τούρκων καί τών βορειοανατολικών σλάβων έναντίον τών ταtάρων.

Στό 15ο αἰώνα ἔχουμε τήν ἔνδοξη καί μερικές φορές νικηφόρα, καθαρά λαϊκή έπανάσταση τών τσέχων ούσιτών[36]. Άφήνοντας κατά μέρος τίς θρησκευτικές τους άρχές, πού τίς θεωροῦμε σάν πρόσχημα, βρίσκονταν, άναμφίβολα, πολύ πιό κοντά στά ίδανικά τῆς άνθρώπινης άδελφότητας καί τῆς έλευθερίας τοῦ λαοῦ άπό κείνους τούς καθολικούς ή προτεστάντες πού τούς διαδέχτηκαν. Πρέπει νά προσέξουμε τόν κατάφωρα κοινωνικό κι άντιχρατικό χαρακτήρα αὐτῆς τῆς έπανάστασης. Αὐτή ἡ ἐξέγερση τῆς σλάβικης κοινότητας ἦταν πού στράφηκε έναντίον τοῦ Γερμανικοῦ Κράτους.

Στό 17ο αἰώνα οί όπαδοί τοῦ Ούς νικήθηκαν όριστικά δστερα άπό μιά σειρά προδοσίες τῆς μικροαστικῆς τάξης τῆς Πράγας, πού εἶχε μισογερμανοποιηθεί. Ό μισός σχεδόν τσέχικος λαός εἶχε σφαχτεί καί τά χωράφια του εἶχαν μοιραστεί σέ ἄποικους πού προέρχονταν ἀπ' τή Γερμανία. Οί γερμανοί κι οί Ίησουίτες τους θριάμβευαν καί γιά περισσότερο άπό δυό αἰῶνες μετά άπό κείνη τήν αίματηρή ἥττα, ὁ δυτικός σλαβικός κόσμος παραμένει άδρανής καί δουλός κάτω άπ' τό ζυγό τῆς καθολικῆς έκκλησίας καί τών γερμανοφρόνων θριαμβευτών. Τήν ίδια έποχή οί νότιοι σλάβοι ζοῦσαν ύπόδουλοι κάτω άπ' τήν κυριαρχία τῆς φυλῆς τῶν μαγιάρων ή κάτω άπ' τόν τούρκικο ζυγό. Άλλά σ' άντιστάθμισμα, ή σλάβικη ἐξέγερση, στ' δνομα έκείνων τών ίδιων λαϊκο - κοινοτικών άρχών, ἄρχισε ν' άφυπνίζεται στά βορειοανατολικά.

Χωρίς νά μιλήσουμε γιά τήν άπελπισμένη πάλη τοῦ μεγάλου Νόβγκοροντ, τοῦ Πσκόφ κι ἄλλων έπαρχιών έναντίον τοῦ τσάρου τῆς Μόσχας στό 16ο αἰώνα, οὔτε γιά τή μαχητική ύποστήριξη τῆς μεγαλορώσικης συνέλευσης έναντίον τοῦ βασιλιᾶ τῆς Πολωνίας, τών ίησουϊτών, τών μοσχοβιτών βογιάρων καί, γενικά, έναντίον τῆς κυριαρχίας τῆς μο-

σχοδίτικης ἐξουσίας στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰώνα, ἂς θυμηθοῦμε τὴν περίφημη ἐξέγερση τοῦ μικροράσικου πληθυσμοῦ καὶ τῶν λιθουανῶν ἐναντίον τῶν πολωνῶν εὐγενῶν καὶ τὴν κατοπινή, ἀκόμα πιὸ ἀποφασιστική, ἐξέγερση τῶν ἀγροτῶν τοῦ Βόλγα κάτω ἀπ' τὴν καθοδήγηση τοῦ Στένκα Ραζίν[37] καὶ τέλος, 100 χρόνια μετά, τὴν ὄχι λιγότερο περίφημη ἐξέγερση τοῦ Πουγκατσέφ[38]. Σ' ὅλα αὐτὰ τὰ κινήματα, ξεσηκώματα κι ἐξεγέρσεις, ποὺ ἦταν καθαρὰ λαϊκές, ξαναβρίσκουμε μὲ πάντα τὸ ἴδιο μίσος γιὰ τὸ Κράτος, τὴν ἴδια ἐπιθυμία γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς ἐλεύθερου καὶ κοινοτικοῦ ἀγροτικοῦ συστήματος.

Τέλος στὸ 19ο αἰώνα, ποὺ μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ αἰώνας τῆς γενικῆς ἀφύπνισης τῆς σλάβικης φυλῆς. Δὲ μιλᾶμε, βέβαια, γιὰ τὴν Πολωνία. Αὐτὴ ποτὲ δὲν ἀποκοιμήθηκε, γιατὶ ἀπ' τὴ μέρα τῆς ληστρικῆς ἁρπαγῆς τῆς ἐλευθερίας της, πολέμησε πάντα ἐναντίον τῶν 3 ληστρικῶν δυνάμεων, χωρὶς νὰ τὴ σταματήσουν οὔτε οἱ Μουράγιεφ[39] οὔτε οἱ Βίσμαρκ. Θὰ πολεμάει πάντα ὥσπου νὰ ξαναβρεῖ τὴν ἐλευθερία της. Δυστυχῶς γιὰ τὴν Πολωνία, τὰ ἡγετικά της κόμματα μέχρι σήμερα, ποὺ ἀποτελοῦνται ἀκόμα στὴν πλειοψηφία τους ἀπὸ εὐγενεῖς, δὲν παραιτήθηκαν ἀπ' τὸ πρόγραμμά τους γιὰ τὸ Κράτος κι ἀντὶ ν' ἀναζητήσουν τὴ χειραφέτηση καὶ τὴν ἀνανέωση τῆς χώρας τους στὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση, τ' ἀναζητοῦν, ὑπακούοντας στὶς παλιὲς παραδόσεις ἢ στὴν προστασία ἑνὸς Ναπολέοντα ἢ στὴ συμμαχία μὲ τοὺς Ἰησουίτες καὶ τοὺς αὐστριακοὺς φεουδάρχες.

Ἀλλ' ὁ αἰώνας μας εἶδε τὸ ξύπνημα τῶν δυτικῶν καὶ νότιων σλάβων. Παρόλες τὶς γερμανικὲς — πολιτικές, ἀστυνομικὲς κι ἐκπολιτιστικὲς — προσπάθειες, ἡ Βοημία ξεσηκώθηκε ξανά, ὕστερα ἀπὸ ἕνα λήθαργο ποὺ κράτησε 3 αἰῶνες καί, σὰν χώρα καθαρὰ σλάβικη, ἔγινε ὁ φυσικὸς πόλος ἕλξης ὁλοὺς τοῦ δυτικοσλάβικου κινήματος. Ἡ τούρκικη Σερβία πάει ν' ἀναλάβει τὸν ἴδιο ρόλο ἀπέναντι σ' ὅλο τὸ νοτιοσλάβικο κίνημα.

Ἀλλὰ ἡ ἀφύπνιση τῶν σλάβικων φυλῶν βάζει ἕνα ἐρώτημα ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον καί, μποροῦμε νὰ ποῦμε, μοιραῖο.

Μὲ ποιὸ τρόπο θὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ σλάβικη ἀναγέννηση; Μὲ τὸ παλιὸ σύστημα τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἢ διαμέσου τῆς πραγματικῆς χειραφέτησης ὅλων τῶν λαῶν, τουλάχιστον ὅλων ἐκείνων τῶν εὐρωπαϊκῶν, μὲ τὴ χειραφέτηση ὅλου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ προλεταριάτου ἀπὸ κάθε ζυγὸ καὶ πρωταρχικὰ ἀπ' τὸν κρατικὸ ζυγό;

Ἄραγε οἱ σλάβοι ὀφείλουν καὶ μποροῦν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' τὸν ξένο ζυγὸ καὶ προπαντὸς ἀπ' τὸ γερμανικό, ποὺ εἶναι ὁ πιὸ μισητός, χρησιμοποιώντας μὲ τὴ σειρά τους τὶς ἴδιες μεθόδους εἰσβολῆς, κατάκτησης κι οἰκοδόμησης, ὑποχρεώνοντας τὶς σλάβικες μάζες νὰ γίνουν αὐτὸ ποὺ ἀπορρίπτουν, νὰ μεταμορφωθοῦν, δηλαδή, ἀπὸ πιστοὶ ὑποτακτικοὶ τῶν γερμανῶν σὲ πιστοὺς ὑποτακτικοὺς τῶν σλάβων ἢ μόνο μὲ τὴν ἀλληλέγγυα ἐξέγερση ὅλου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ προλεταριάτου, διαμέσου τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης;

Τὸ μέλλον τῶν σλάβων ἐξαρτιέται ἀπ' τὴν ἐπιλογὴ ποὺ θὰ κάνουν οἱ ἴδιοι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς δυὸ δρόμους. Ἀλλὰ ποιὸν ἀπ' τοὺς δυὸ πρέπει νὰ διαλέξουν;

Πιστεύουμε ὅτι τὸ νὰ βάλεις τὸ πρόβλημα ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ τὸ λύσεις. Ἀντίθετα μ' ἐκεῖνο ποὺ εἶπε ὁ βασιλιᾶς Σολομώντας, τὸ παρελθὸν δὲν ξαναγυρίζει ποτέ. Τὸ σύγχρονο κράτος, ποὺ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὴν ὑλοποίηση τῆς παλιᾶς ἰδέας τῆς χυριαρχίας, ἀντιπροσωπεύει ἐπίσης, ὅπως ὁ Χριστιανισμός, τὴν τελευταία μορφὴ τῆς θεολογικῆς πίστης ἢ τῆς θρησκευτικῆς σκλαβιᾶς. Τὸ γραφειοκρατικό, στρατιωτικο - ἀστυνομικὸ καὶ συγκεντρωτικὸ Κράτος ποὺ ἔχει σὰ σκοπό, ἀπ' τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς ἐσωτερικῆς του δομῆς, νὰ καταχτήσει, νὰ ὑποτάξει, νὰ καταπνίξει ὁτιδήποτε ὑπάρχει, ζεῖ κι ἀναπνέει γύρω ἀπ' αὐτό, αὐτὸ τὸ κράτος, ποὺ βρῆκε τὴν ὁριστική του ἔκφραση στὴν παγγερμανικὴ αὐτοκρατορία, ἔχει φάει τὰ ψωμιά του. Οἱ μέρες του εἶναι μετρημένες κι ὅλοι οἱ λαοὶ ἐλπίζουν ὅτι μὲ τὴν κατάρρευσή του θὰ ἔρθει κι ἡ δική τους ἀπόλυτη ἀπελευθέρωση.

Εἶναι ποτὲ δυνατὸ νὰ κάνουν οἱ σλάβοι μιὰν ἀντιανθρώπινη, ἀντιλαϊκὴ καὶ καταδικασμένη κιόλας ἀπ' τὴν ἀρχή, ἐπιλογή; Καὶ γιατὶ νὰ τὸ κάνουν; Πραγματικὰ τὸ Κράτος δὲν εἶναι κάτι τὸ σπουδαῖο. Ἀντίθετα, εἶναι ἐγκληματικό, αἰσχρό, μιὰ κατάρα γιὰ τοὺς σύγχρονους ἀνθρώπους καὶ γιὰ κείνους ποὺ ἔρχονται. Ἢ μήπως οἱ σλάβοι ζήλεψαν τὸ μίσος ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ποὺ κέρδισαν οἱ γερμανοί; Τοὺς θέλγει μήπως ἡ ἀποστολὴ ἑνὸς παγκόσμιου Μεσσία; Στὸ διάβολο τότε ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ σλάβοι μ' ὁλόκληρο τὸ μέλλον τους σὰν πολεμιστὲς ἄν, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια σκλαβιᾶς, πόνων καὶ σιωπῆς, θὰ ἔφταναν νὰ προτείνουν νέες ἁλυσίδες στὴν ἀνθρωπότητα!

Καὶ τί θὰ κέρδιζαν οἱ σλάβοι; Ποιὰ πλεονεχτήματα θὰ εἶχαν οἱ σλάβικες ἐργαζόμενες μάζες ἀπ' τὴ δημιουργία ἑνὸς μεγάλου σλάβικου Κράτους; Βέβαια, κράτη αὐτοῦ τοῦ εἴδους προσφέρουν ἀναντίρρητα πλεονεχτήματα, ὄχι σὲ ἑκατομμύρια προλετάριους, ἀλλὰ μόνο στὴν προνομιούχα μειοψηφία, στὸν κλῆρο, στοὺς εὐγενεῖς, στὴν ἀστικὴ τάξη κι ἴσως σ' ἐκείνους τοὺς διανοούμενους πού, στ' ὄνομα τῆς ἀναγνωρισμένης τους πολυμάθειας καὶ τῆς δῆθεν διανοητικῆς τους ἀνωτερότητας, νομίζουν ὅτι εἶναι προορισμένοι νὰ κυβερνήσουν τὶς μάζες. Τὰ προνόμια εἶναι γιὰ μερικὲς χιλιάδες καταπιεστές, δεσμοφύλακες κι ἐκμεταλλευτὲς τοῦ προλεταριάτου. Γιὰ τὸ προλεταριάτο, γιὰ τὶς μάζες τῶν χειρώναχτων ἐργαζομένων, ὅσο πιὸ μεγάλο εἶναι τὸ Κράτος, τόσο πιὸ βαρειὲς εἶναι οἱ ἁλυσίδες, τόσο πιὸ στενὴ εἶναι ἡ φυλακή.

Ἔχουμε ἀποδείξει κι ἐπιβεβαιώσει προηγούμενα ὅτι ἡ κοινωνία δὲν μπορεῖ νάναι ἕνα Κράτος, οὔτε νὰ διατηρηθεῖ σὰν τέτοιο, χωρὶς νὰ μεταμορφωθεῖ σ' ἕνα Κράτος καταχτητικό. Ὁ ἴδιος ἀνταγωνισμὸς ποὺ στὸ οἰκονομικὸ ἐπίπεδο καταστρέφει καὶ καταβροχθίζει τὰ μικρὰ καὶ μεσαία κεφάλαια, ἐργοστάσια κι ἐργαστήρια, μικρὲς ἀγροτικὲς ἰδιοκτησίες κι ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις πρὸς ὄφελος τῶν μεγάλων κεφαλαίων, ἐργο-

στασίων, ἰδιοκτησιῶν κι ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, καταστρέφει καὶ καταβροχθίζει τὰ μικρὰ καὶ μεσαῖα Κράτη πρὸς ὄφελος τῶν μεγάλων αὐτοκρατοριῶν. Γι' αὐτό, κάθε Κράτος ποὺ θέλει νὰ ὑπάρχει πραγματικὰ καὶ νὰ μὴν ἀναφέρεται μόνο τ' ὄνομά του στὸ χάρτη καὶ ποὺ δὲ θέλει νὰ ἐξαρτιέται ἀπ' τὴ γενναιοφροσύνη τῶν γειτόνων του γι' ὅσο χρόνο αὐτὰ εἶναι διατεθειμένα νὰ ἀνέχονται τὴν παρουσία του, ποὺ θέλει, δηλαδή, νάναι πραγματικὰ ἀνεξάρτητο, πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ μεταμορφωθεῖ σ' ἕνα κατακτητικὸ Κράτος.

'Αλλὰ τὸ νὰ εἶναι κατακτητικὸ Κράτος σημαίνει νὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ κρατᾶ κάτω ἀπὸ βίαιη κυριαρχία ἑκατομμύρια ἄτομα ἑνὸς ξένου λαοῦ. Εἶναι, δηλαδή, ἀπαραίτητο νὰ δημιουργήσει μιὰ πάρα πολὺ μεγάλη στρατιωτικὴ δύναμη. Κι ὅπου κυριαρχεῖ ἡ στρατιωτικὴ δύναμη ἀποχαιρετεῖστε τὴν ἐλευθερία! 'Αποχαιρετεῖστε, πάνω ἀπ' ὅλα, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν εὐημερία τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ. 'Απ' αὐτὸ προκύπτει ὅτι ἡ δημιουργία ἑνὸς μεγάλου σλάβικου Κράτους δὲ σημαίνει τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὴν ἐπιβολὴ μιᾶς μεγάλης σκλαβιᾶς στὸ σλάβικο λαό. «'Αλλά», θὰ ποῦν οἱ ὀπαδοὶ τῆς δημιουργίας ἑνὸς σλάβικου κράτους, «ἐμεῖς δὲ θέλουμε ἕνα μόνο σλάβικο Κράτος, ἀλλ' ἀντίθετα εὐχόμαστε τὴ δημιουργία διάφορων Κρατῶν, ἀποκλειστικὰ σλάβικων, μεσαίου μεγέθους τοῦ μεγέθους ἐκείνου ποὺ μπορεῖ νὰ ἐγγυηθεῖ τὴν ἀνεξαρτησία τῶν σλάβικων λαῶν». 'Αλλ' αὐτὸς ὁ τρόπος ὀπτικῆς τοῦ θέματος στρέφεται ἐναντίον τῆς λογικῆς καὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἐναντίον τῆς ἴδιας τῆς δύναμης τῶν πραγμάτων. Κανένα Κράτος μεσαίου μεγέθους δὲν μπορεῖ νάναι σήμερα ἀνεξάρτητο. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲ θὰ ὑπάρξουν πολλὰ σλάβικα κράτη ἢ ὅτι θὰ ὑπάρξει ἕνα μόνο μεγάλο πανσλαβικὸ Κράτος, τοῦ κνούτου, τῆς 'Αγίας Πετρούπολης, ποὺ θὰ καταβροχθίσει ὅλα τ' ἄλλα.

Πῶς ἀλλιῶς θὰ ἤτανε δυνατὸ γιὰ ἕνα σλάβικο Κράτος, νὰ καταφέρει νὰ νικήσει τὴ γιγάντια δύναμη τῆς νέας παγγερμανικῆς αὐτοκρατορίας χωρὶς νὰ γίνει, μὲ τὴ σειρά του, ἐξίσου γιγάντιο κι ἰσχυρό; Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζει κανεὶς στὴν ἀλληλέγγυα δράση πολλῶν χωριστῶν Κρατῶν ποὺ τὰ ἑνώνει μόνο τὸ συμφέρον, πρῶτα ἀπ' ὅλα γιατὶ κι ὅταν ἀκόμα οἱ συνασπισμένες ὀργανώσεις κι ἑτερογενεῖς δυνάμεις εἶναι ἴσες ἢ καὶ ἀνώτερες ἀριθμητικὰ ἀπὸ κεῖνες τοῦ ἀντιπάλου, θὰ εἶναι πάντα πιὸ ἀδύνατες ἀπ' αὐτές, γιατὶ ὁ ἀντίπαλος ἔχει ὁμοιογένεια κι ἡ ὀργάνωσή του, ὑπακούοντας σὲ μιὰ μόνο καθοδήγηση, σὲ μιὰ μόνο θέληση, εἶναι πιὸ συνεκτικὴ κι ἀποτελεσματική. Ποτέ, λέω, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπολογίζει κανεὶς στὴν ἁρμονικὴ συνεργασία διαφορετικῶν δυνάμεων ἀκόμα κι ὅταν τὰ συμφέροντά τους ὑπαγορεύουν τὴ συμμαχία. Οἱ κυβερνῆτες, ὅπως κάθε ἁπλὸς θνητός, προσβάλλονται γρήγορα ἀπὸ στραβωμάρα ποὺ τοὺς ἐμποδίζει νὰ διακρίνουν, πέρα ἀπ' τὰ συμφέροντα καὶ τὸ ἐνδεχόμενο πάθος, τὶς βασικὲς ἀπαιτήσεις τῆς κατάστασής τους.

Στὰ 1863 ἡ Γαλλία, ἡ 'Αγγλία, ἡ Σουηδία κι ἀκόμα ἡ Αὐστρία, εἶχαν συμφέρον νὰ ὑποστηρίξουν τὴν Πολωνία ἐναντίον τῆς Ρωσίας, ἀλ-

λά, φυσικά, καμιά άπ' αυτές τις χώρες δεν επέμβηκε νά τη βοηθήσει. Στά 1864, ακόμα πιό φανερό ήταν τό συμφέρον τής 'Αγγλίας, τής Γαλλίας καί περισσότερο άπ' δλες τής Σουηδίας κι ίσως καί τής Ρωσίας, γιά νά πάρουν τό μέρος τής Δανίας, πού άπειλούνταν άπό αύστρο - πρωσσική εισβολή ή, γιά νά τό πούμε καλύτερα, άπό πρωσσο - γερμανική εισβολή! 'Αλλά ούτε καί τότε κινήθηκε κανείς. Τέλος, στά 1870, ή 'Αγγλία, ή Ρωσία κι ή Αυστρία, χωρίς νά μιλήσουμε γιά τά μικρά Κράτη τοΰ Βορρά, θάπρεπε, στ' όνομα τοΰ κατάφωρου συμφέροντός τους, νά εμποδίσουν τή θριαμβευτική προέλαση τών πρωσσο - γερμανικών στρατευμάτων στή Γαλλία, ώς τό ίδιο τό Παρίσι καί σχεδόν ώς τό νότο. 'Αλλά καί σ' αυτή τήν περίπτωση κανένας δεν επέμβηκε καί μόνον όταν ή νέα γερμανική δύναμη άρχισε νά τούς άπειλεΐ δλους, καταλάβανε δτι θάπρεπε νά επέμβουν, άλλά ήταν πιά πολύ αργά.

Δέν πρέπει λοιπόν νά δίνεται εμπιστοσύνη στήν εξυπνάδα τής κυβέρνησης τών γειτονικών δυνάμεων. Πρέπει νά υπολογίζει κανείς στις δικές του δυνάμεις κι οι τελευταίες θά πρέπει νάναι τουλάχιστον ίσες μ' εκείνες τοΰ εχθρού. Κι ύστερα, κανένα σλάβικο Κράτος, παρμένο χωριστά, δέ θά κατόρθωνε ν' άντισταθεΐ σέ μιά επίθεση τής παγγερμανικής αυτοκρατορίας.

'Αλλά δέ θά μποροΰσε κανείς ν' άντιπαραθέσει στόν παγγερμανικό συγκεντρωτισμό μιά πανσλαβική ομοσπονδία, δηλαδή, μιά ένωση ανεξάρτητων σλαβικών Κρατών, κατά τό παράδειγμα τής Β. 'Αμερικής ή τής Έλβετίας; Καί σ' αυτή τήν υπόθεση θά πρέπει ν' απαντήσουμε αρνητικά.

'Αρχικά, γιά νά δημιουργηθεί οποιαδήποτε ένωση, είναι απαραίτητη ή καταστροφή τής πανρωσικής αυτοκρατορίας, ό χωρισμός της σ' έναν κάποιο αριθμό ξεχωριστών ή συνδεδεμένων μεταξύ τους μέ απλούς ομοσπονδιακούς δεσμούς Κρατών, γιατί διαφορετικά ό σεβασμός τής ανεξαρτησίας καί τής ελευθερίας τών μικρών ή μεσαίων σλαβικών Κρατών, πού θά συγκροτούν μιά τέτοια ένωση, είναι απλά αδιανόητος όταν υπάρχει αυτή ή υπέρμετρα μεγάλη αυτοκρατορία.

"Ας υποθέσουμε δτι ή αυτοκρατορία τής Πετρούπολης κατακερματίζεται σέ περισσότερα ή λιγότερα ελεύθερα Κράτη κι δτι ή Πολωνία, ή Βοημία, ή Σερβία, ή Βουλγαρία κλπ. οργανωμένες μέ βάση τήν ανεξαρτησία, σχημάτιζαν μ' αυτά τά νέα ρώσικα Κράτη μιάν απέραντη σλάβικη συνομοσπονδία. 'Ακόμα καί σ' αυτή τήν περίπτωση βεβαιώνουμε ότι μιά τέτοια συνομοσπονδία δέ θά ήταν σέ θέση νά παλέψει εναντίον τοΰ παγγερμανικοΰ συγκεντρωτισμού γιά τόν απλούστατο λόγο δτι ή κρατικο - στρατιωτική δύναμη θάναι πάντα μέ τό μέρος τοΰ συγκεντρωτισμού.

Μιά συνομοσπονδία Κρατών θά μποροΰσε νά εγγυηθεί σέ κάποιο βαθμό τήν αστική ελευθερία μά δέ θά μποροΰσε ποτέ νά δημιουργήσει μιά κρατική στρατιωτική δύναμη ακριβώς επειδή είναι μιά συνομοσπονδία.

Ή κρατική δύναμη απαιτεί απόλυτα τό συγκεντρωτισμό: Αυτό τό αποδείχνουν τά παραδείγματα τής Έλβετίας καί τών Ε. Π. Α. Ή Έλ-

θετία ἀκριβῶς γιὰ ν' αὐξήσει τὶς κρατικὲς καὶ στρατιωτικές της δυνάμεις, ἔχει σήμερα ἀνοιχτὲς συγκεντρωτικὲς τάσεις. Κι ἡ Β. Ἀμερικὴ κατάφερε νὰ διατηρήσει ὡς τώρα τὴ μορφὴ τῆς συνομοσπονδίας μόνον ἐπειδὴ στὴν ἀμερικανικὴ ἤπειρο δὲν ὑπάρχουν δίπλα στὴ μεγάλη δημοκρατία Κράτη ἰσχυρὰ καὶ συγκεντρωτικὰ ὅπως ἡ Ρωσία, ἡ Γερμανία ἢ ἡ Γαλλία.

Ἔτσι λοιπὸν γιὰ ν' ἀντιταχθεῖ κανεὶς στὸν κρατικὸ καὶ πολιτικὸ παγγερμανικὸ ποὺ θριαμβεύει, διαθέτει ἕνα μόνο μέσο: τὴ δημιουργία ἑνὸς πανσλαβικοῦ Κράτους. Ἀπὸ ὁποιαδήποτε ὀπτικὴ γωνία κι ἂν παρατηρήσει κανεὶς αὐτὴ τὴ λύση, θὰ δεῖ ὅτι εἶναι ἐξαιρετικὰ δυσάρεστη γιὰ τοὺς σλάβους, γιατὶ ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὴ γενική τους ὑποδούλωση κάτω ἀπ' τὸ κνοῦτο πασῶν τῶν Ρωσιῶν. Ἀλλ' αὐτὸ τουλάχιστον θὰ ἐπέτρεπε νὰ πετύχουν τὸν ἀντικειμενικὸ στόχο, δηλαδή, τὸ χτύπημα τῆς γερμανικῆς δύναμης καὶ τὴν ὑποταγὴ τῶν γερμανῶν στὸν πανσλαβικὸ ζυγὸ ἢ στὸ ζυγὸ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Πετρούπολης;

Ὄχι. Ὄχι μόνο δὲ θὰ τὸ ἐπέτρεπε, ἀλλὰ εἶναι καὶ καθαρὰ ἀναποτελεσματικό. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ γερμανοὶ τῆς Εὐρώπης δὲν εἶναι παραπάνω ἀπὸ 50,5 ἑκατομμύρια (συμπεριλαμβανόμενων καὶ τῶν 9 ἑκατομμυρίων αὐστριακῶν). Ἂς ὑποθέσουμε τώρα ὅτι τὸ ὄνειρο τῶν γερμανῶν πατριωτῶν θὰ ὑλοποιούνταν τέλεια κι ὅτι ἡ παγγερμανικὴ αὐτοκρατορία θὰ συμπεριλάβαινε τὸ Φλαμανδικὸ μέρος τοῦ Βελγίου, τὴν Ὁλλανδία, τὴ γερμανικὴ Ἑλβετία, ὅλη τὴ Δανία κι ἀκόμα τὴ Σουηδία καὶ Νορβηγία, ποὺ ὅλες μαζὶ ἔχουν ἕνα πληθυσμὸ κατά τι περισσότερο ἀπὸ 15 ἑκατομμύρια ἄτομα. Κι ὕστερα; Ὅταν οἱ γερμανοὶ θὰ ἔφταναν στὴν Εὐρώπη τὸν τεράστιο ἀριθμὸ τῶν 66 ἑκατομμυρίων, οἱ σλάβοι θὰ ἦταν πάντα γύρω στὰ 90 ἑκατομμύρια. Ἀπὸ ἀριθμητικὴ ἄποψη ὁ σλαβικὸς πληθυσμὸς θὰ ἦταν ἀνώτερος σχεδὸν κατὰ τὸ ἕνα τρίτο ἀπ' τὸ γερμανικό. Παρόλα αὐτὰ ἐπιμένουμε νὰ ὑποστηρίζουμε ὅτι κανένα πανσλαβικὸ Κράτος δὲ θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ φτάσει τὸ δυναμικὸ καὶ τὴ στρατιωτικὴ δύναμη ποὺ διαθέτει σήμερα ἡ παγγερμανικὴ αὐτοκρατορία. Γιατί; Ἐπειδὴ στὸ γερμανικὸ αἷμα, στὸ γερμανικὸ «ἔνστικτο», στὴ γερμανικὴ παράδοση ὑπάρχει τὸ πάθος γιὰ τὴν κρατικὴ τάξη, γιὰ τὴν πειθαρχία τοῦ Κράτους. Αὐτὸ τὸ πάθος ὄχι μόνο λείπει ἀπ' τοὺς σλάβους ἀλλὰ κι ἐπενεργοῦν σ' αὐτοὺς πάθη διαμετρικὰ ἀντίθετα καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο, γιὰ νὰ ἑδραιωθεῖ ἡ πειθαρχία χρειάζεται νὰ πέσει βούρδουλας, ἐνῶ κάθε γερμανὸς τὴ δέχεται ἐλεύθερα καὶ μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι βοηθάει ἔτσι στὴν καταπίεσή του. Ἡ ἐλευθερία του βρίσκεται ἀκριβῶς στὸ ὅτι εἶναι καλὰ γυμνασμένος καὶ στὸ νὰ σκύβει μ' εὐχαρίστηση τὸ κεφάλι μπροστὰ σὲ κάθε ἐξουσία. Ἐξάλλου οἱ γερμανοὶ εἶναι ἕνας λαὸς σοβαρὸς κι ἐργατικός, εἶναι μορφωμένοι, οἰκονόμοι, τακτικοί, ἀκριβεῖς, διορατικοί, ποὺ ξέρουν τί δὲν εἶναι ἀπαγορευμένο σ' αὐτοὺς καθὼς καὶ νὰ πολεμοῦν μὲ θαυμάσιο τρόπο, ὅταν εἶναι ἀναγκαῖο καὶ προπαντὸς ὅταν τὸ ἀπαιτοῦν οἱ ἀνώτερες ἀρχές. Ἀκόμα περισσότερο, ἡ στρατιωτικὴ καὶ διοικητική τους ὀργάνωση ἀναπτύχθηκε στὸν ἀνώτατο βαθμὸ κι ἔφτασε σ' ἕνα

ἐπίπεδο ποὺ δὲ θὰ μπορέσει νὰ φθάσει ποτὲ κανένας ἄλλος λαός. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ φανταστοῦμε ὅτι οἱ σλάβοι θὰ καταφέρουν νὰ τοὺς συναγωνιστοῦν στὸ ἐπίπεδο τῆς κρατικῆς ὀργάνωσης;

Οἱ γερμανοὶ ἀναζητοῦνε τὴν ἐλευθερία τους καὶ τὴ ζωή τους στὸ Κράτος. Γιὰ τοὺς σλάβους, ἀντίθετα, τὸ Κράτος εἶναι ἕνας τάφος. Οἱ σλάβοι ὀφείλουν ν' ἀναζητήσουν τὴ χειραφέτησή τους ἔξω ἀπ' τὸ Κράτος, ὄχι μόνο στὴν πάλη ἐναντίον τοῦ γερμανικοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐξέγερση ὅλων τῶν λαῶν ἐναντίον ὅλων τῶν Κρατῶν, στὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση.

Οἱ σλάβοι θὰ μπορέσουν ν' ἀπελευθερωθοῦν, θὰ μπορέσουν νὰ καταστρέψουν τὸ μισητὸ γερμανικὸ Κράτος, ὄχι σιγοντάροντας τὴ χωρὶς περιεχόμενο ἐπιθυμία νὰ ὑποδουλώσουν, μὲ τὴ σειρά τους, τοὺς γερμανούς, νὰ τοὺς βάλουν κάτω ἀπ' τὴ δική τους κυριαρχία, νὰ κάνουν τοὺς γερμανοὺς σκλάβους τους, ἀλλὰ καλώντας τους μόνο νὰ πάρουν μέρος στὴν κοινὴ ἐλευθερία, στὴν ἀδελφότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ποὺ θὰ δημιουργηθεῖ πάνω στὰ ἐρείπια ὅλων τῶν ὑπαρχόντων Κρατῶν. Ἀλλὰ τὰ Κράτη δὲν αὐτοκαταστρέφονται. Θὰ καταστραφοῦν μόνον ἀπ' τὴν ἐπανάσταση ὅλων τῶν λαῶν κι ὅλων τῶν φυλῶν, ἀπ' τὴν Παγκόσμια Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση.

Τὸ μοναδικὸ καθῆκον τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἐπιθυμοῦν εἰλικρινὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν σλάβικων φυλῶν ἀπ' τὸν αἰώνιο ζυγό τους εἶναι ἡ ὀργάνωση τῶν λαϊκῶν δυνάμεων ποὺ θὰ πραγματοποιήσουν αὐτὴ τὴν ἐπανάσταση.

Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς πρωτοπορίας θὰ πρέπει νὰ καταλάβουν ὅτι ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ ἀποτελοῦσε στὸ παρελθὸν τὴν ἀδυναμία τῶν σλάβικων λαῶν, δηλαδή, ἀκριβῶς ἡ ἀνικανότητά τους νὰ οἰκοδομήσουν ἕνα Κράτος, ἀντιπροσωπεύει σήμερα τὴ δύναμή τους, τὸ δικαίωμά τους σ' ἕνα μέλλον καὶ προσδίνει ἕνα νόημα σ' ὅλα τὰ σημερινὰ λαϊκά τους κινήματα. Παρὰ τὴν τεράστια ἀνάπτυξη τῶν σύγχρονων Κρατῶν, σὰν κύρια συνέπεια τῆς ἐξαιρετικῆς τους μεγένθυσης ποὺ ἔφερε, κατὰ τρόπο ἐντελῶς λογικὸ κι ἐξαιτίας τῆς ἀκαταμάχητης ἀνάγκης, τὴν ἀρχὴ τοῦ κρατισμοῦ μέχρι τὰ ὅρια τοῦ παράλογου, ἔγινε φανερὸ ὅτι οἱ μέρες τῶν Κρατῶν καὶ τοῦ λεγόμενου συγκεντρωτισμοῦ εἶναι μετρημένες κι ὅτι βρίσκεται κοντὰ ἡ μέρα τῆς συνολικῆς χειραφέτησης τῶν χειρωναχτικὰ ἐργαζόμενων μαζῶν καὶ τῆς ἐλεύθερης κοινωνικῆς τους ὀργάνωσης ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω, χωρὶς καμιὰ κυβερνητικὴ ἐπέμβαση, διαμέσου τῶν ἐλεύθερων λαϊκῶν ἑνώσεων, πέρα ἀπὸ κάθε κρατικὸ σύνορο κι ἀπ' ὁποιαδήποτε ἐθνικὴ διαφορά, πάνω στὴ μοναδικὴ βάση τῆς ὁλότελα ἐξανθρωπισμένης κι ἀπόλυτα ἀλληλέγγυας σ' ὅλες τὶς διαφορετικές της ὄψεις παραγωγικῆς ἐργασίας.

Οἱ πρωτοπόροι σλάβοι πρέπει τελικὰ νὰ καταλάβουν ὅτι τέλειωσε ὁ καιρὸς τῶν ἀθώων παιχνιδιῶν μὲ τὴ σλάβικη φιλολογία κι ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτα πιὸ φονικὸ γιὰ τὸ λαό, ἀπ' τὸ νὰ μπαίνει σὰν ἰδανικὸ κάθε σφοδρῆς λαϊκῆς ἐπιθυμίας ἡ λεγόμενη ἀρχὴ τῆς ἐθνικότητας. Ἡ ἐθνι-

κότητα δὲν εἶναι μιὰ ἀνθρώπινη ἀρχή. Εἶναι μιὰ ἀρχὴ ἱστορική, τοπικιστική, ἕνα γεγονὸς ποὺ ἔχει ἀναμφίβολα τὸ δικαίωμα, ὅπως κι ὁποιοδήποτε ἄλλο πραγματικὸ κι ἀβλαβὲς φαινόμενο, ν' ἀναγνωριστεῖ δημόσια. Κάθε λαός, ὅσο μικρὸς κι ἂν εἶναι, ἔχει τὰ δικά του χαρακτηριστικά, τὸ δικό του εἰδικὸ τρόπο ζωῆς, ὁμιλίας, αἴσθησης, σκέψης κι ἐνέργειας· κι αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά, αὐτοὶ οἱ τρόποι, ἀντιπροσωπεύουν ἀκριβῶς τὴν οὐσία τῆς ἐθνικότητας, τὸ ἀποτέλεσμα ὅλης τῆς ἱστορικῆς ζωῆς κι ὅλων τῶν συνθηκῶν ζωῆς ἐκείνου τοῦ λαοῦ.

Κάθε λαός, ὅπως ἀκριβῶς καὶ κάθε ἄτομο, εἶναι κεῖνος ποὺ εἶναι ἄθελά του κι ἔχει ἀναμφίβολα τὸ δικαίωμα νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι. Νὰ τί εἶναι κεῖνο ποὺ ὀνομάζεται ἐθνικὸ δικαίωμα. Ἀλλὰ ἂν ἕνας λαὸς κι ἕνα ἄτομο ὑπάρχουν μ' ἕναν κάποιο τρόπο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικά, δὲ συνάγεται ἀπ' αὐτὸ ὅτι ἔχουν τὸ δικαίωμα ἢ τὸ συμφέρον, νὰ κάνουν ὁ ἕνας τὴν ἐθνικότητά του καὶ τὸ ἄλλο τὴν ἀτομικότητά του ξεχωριστὲς ἀρχὲς μὲ τὶς ὁποῖες θὰ πρέπει ν' ἀσχολούμαστε αἰώνια. Ἀντίθετα, ὅσο λιγότερο σκέφτονται τὸν ἑαυτό τους, τόσο περισσότερο ἀλληλοδιεισδύουν στὴν παγκόσμια ἰδέα τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τόσο περισσότερο ζωντανεύουν καὶ προσδίδουν ἕνα νόημα ὁ ἕνας στὴν ἐθνικότητά του καὶ τὸ ἄλλο στὴν ἀτομικότητά του.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς σλάβους. Θὰ παραμείνουν ἐξαιρετικὰ ἀσήμαντοι κι ἀξιολύπητοι στὸ βαθμὸ ποὺ θὰ συνεχίσουν νὰ ἱκανοποιοῦνται μὲ τὴ στενή, ἐγωϊστικὴ καὶ συνάμα ἀφηρημένη σλαβοφιλία τους, ποὺ εἶναι ξένη καὶ γι' αὐτὸ ἀντίθετη στὸ πρόβλημα καὶ στὴν ὑπόθεση γενικὰ τῆς ἀνθρωπότητας καὶ δὲ θὰ μπορέσουν νὰ κερδίσουν, σὰ σλάβοι, τὴ θέση ποὺ τοὺς ἀνήκει μέσα στὴν ἱστορία καὶ τὴν ἐλεύθερη ἀδελφότητα τῶν ἐθνῶν, προτοῦ νὰ διαποτιστοῦν, μαζὶ μ' ὅλους τοὺς ἄλλους, ἀπ' τὸ παγκόσμιο συμφέρον.

Σὲ κάθε ἱστορικὴ ἐποχή, ὑπάρχει ἕνα συλλογικὸ ἀνθρώπινο συμφέρον, ποὺ κυριαρχεῖ πάνω σ' ὅλα τ' ἄλλα συμφέροντα ποὺ ἔχουν ἕνα ἐπιμέρους κι ἀποκλειστικὰ ἐθνικὸ ἐνδιαφέρον. Ὁ λαὸς ἢ οἱ λαοὶ ποὺ αἰσθάνονται τὴν ἐπιθυμία νὰ ὑπηρετήσουν τὸ παγκόσμιο συμφέρον ἢ ποὺ τὸ κατανοοῦν ἀρκετά, ποὺ παθιάζονται γι' αὐτὸ κι ἀφιερώνουν ὁλοκληρωτικὰ τὴν ἐνεργητικότητά τους σ' αὐτό, γίνονται, ἀληθινά, οἱ λαοὶ ποὺ δημιουργοῦν τὴν ἱστορία. Τὰ κυρίαρχα συμφέροντα κάθε ἰδιαίτερης ἐποχῆς ἦταν, κάθε φορά, τὰ συμφέροντα μιᾶς διαφορετικῆς τάξης. Κι ἔτσι, χωρὶς ν' ἀνατρέξουμε βαθιὰ στὸ παρελθόν, ὑπῆρξε κι ἕνα συμφέρον περισσότερο Θεϊκὸ παρὰ ἀνθρώπινο κι ἀκριβῶς, γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἐχθρικὸ γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν εὐημερία τῶν λαῶν, τὸ κυριαρχικὸ καὶ κατακτητικό, σὲ μέγιστο βαθμό, συμφέρον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς καθολικῆς θρησκείας. Κι οἱ λαοὶ ποὺ θὰ νιώσουν τὴν πιὸ μεγάλη ἐπιθυμία καὶ πόθο ν' ἀφιερωθοῦν σ' αὐτὸ τὸ συμφέρον, οἱ γερμανοί, οἱ γάλλοι, οἱ ἰσπανοὶ καὶ μερικὰ οἱ πολωνοί, θὰ γίνουν ἀκριβῶς χάρη σ' αὐτὸ κι ὁ καθένας στὸ δικό του περιβάλλον, λαοὶ ποὺ βαδίζουν στὴν πρώτη γραμμή.

Ἀκολούθησε ἡ περίοδος τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης καὶ τῆς

θρησκευτικῆς ἐξέγερσης. Τὸ ἀνθρωπιστικὸ συμφέρον τῆς Ἀναγέννησης βρίσκει στὴν πρώτη γραμμὴ τοὺς ἰταλούς, ἔπειτα τοὺς γάλλους καὶ σὲ μικρότερο βαθμό, τοὺς ἄγγλους, τοὺς ὀλλανδοὺς καὶ τοὺς γερμανούς. Ἀλλὰ ἡ θρησκευτικὴ ἐξέγερση, ποὺ εἶχε πρωταρχικὰ ἐνεργοποιήσει τὴ Ν. Γαλλία, ἔφερε στὴν πρώτη γραμμή, τὸ 15ο αἰώνα, τοὺς σλάβους ὀπαδοὺς τοῦ Οὺς. Ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἡρωϊκὴ πάλη ποὺ κράτησε ἕναν αἰώνα, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Οὺς συντρίφτηκαν, ὅπως πρὶν ἀπ' αὐτοὺς οἱ ἀλμπιγκέζοι γάλλοι. Κι ἀκριβῶς τότε ἡ Μεταρρύθμιση ἀναζωογόνησε τὸ γερμανικό, γαλλικό, ἀγγλικό, ἐλβετικὸ καὶ σκανδιναυϊκὸ λαό. Στὴ Γερμανία χάνει γρήγορα τὸ χαραχτήρα τῆς ἐξέγερσης, ποὺ εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τὸ γερμανικὸ χαραχτήρα καὶ παίρνει τὴ μορφὴ μιᾶς εἰρηνικῆς μεταρρύθμισης τοῦ Κράτους, ποὺ ὁδήγησε ἄμεσα στὴν ἑδραίωση τοῦ κρατικοῦ δεσποτισμοῦ, ποὺ εἶναι πιὸ ἐπιστημονικός, πιὸ συστηματικὸς καὶ πιὸ ἔντεχνος. Στὴ Γαλλία, ὕστερα ἀπὸ μιὰ μακρόχρονη κι αἱματηρὴ πάλη ποὺ ἐξυπηρέτησε πολὺ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἐλεύθερης σκέψης σ' αὐτὴ τὴ χώρα, ἐκμηδενίστηκε ἀπ' τὸ θρίαμβο τοῦ καθολικισμοῦ. Ἀντίθετα, στὴν Ὀλλανδία, τὴν Ἀγγλία κι ὕστερα στὶς ΕΠΑ, οἱ ὀπαδοί της θὰ καταφέρουν νὰ δημιουργήσουν ἕνα νέο, ἀλλὰ ἀστικὸ ἀντικρατικὸ πολιτισμό, οἰκονομιστικὸ καὶ φιλελεύθερο.

Τὸ μεταρρυθμιστικὸ θρησκευτικὸ κίνημα, ποὺ στὸ 16ο αἰώνα ἀγκάλιασε σχεδὸν ὅλη τὴν Εὐρώπη, θὰ προκαλέσει ἔτσι τὴν ἐμφάνιση δυὸ βασικὰ ρευμάτων μέσα στὸν ἀστικὸ κόσμο: τὸ οἰκονομικὸ - φιλελεύθερο ἀστικὸ ρεῦμα, ποὺ εἶχε ἀρχικὰ ἐπικεφαλῆς του τὴν Ἀγγλία κι ὕστερα τὴν Ἀγγλία καὶ τὴν Ἀμερικὴ καὶ τὸ κρατικο - δεσποτικὸ ρεῦμα, ποὺ κι αὐτὸ εἶναι οὐσιαστικὰ ἀστικὸ καὶ προτεσταντικό, ἀπὸ τότε ποὺ ἐνσωματώνει στοιχεῖα ἀπ' τὴν καθολικὴ εὐγένεια κι εἶναι ἐξάλλου ὁλοκληρωτικὰ ὑποταγμένο στὸ Κράτος. Αὐτὸ τὸ ρεῦμα ἀντιπροσωπεύονταν πρωταρχικὰ ἀπ' τὴ Γαλλία καὶ τὴ Γερμανία, πρῶτα ἀπ' τὸ αὐστριακὸ κι ὕστερα ἀπ' τὸ πρωσσικὸ ρεῦμα.

Ἡ μεγάλη ἐπανάσταση ποὺ σημάδεψε τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα προωθοῦσε πάλι, πρὸς τὶς πρῶτες θέσεις, ἂν ὄχι στὴν πρώτη - πρώτη, τὴ Γαλλία. Αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση δημιούργησε ἕνα νέο κοινὸ συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητας, ἀλλὰ στὸ κ α θ α ρ ὰ π ο λ ι τ ι κ ὸ ἐπίπεδο. Αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ ἔφερε μέσα του μιὰν ἀθεράπευτη ἀντίθεση κι ἦταν ἑπομένως ἀπραγματοποίητο, γιατὶ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία χωρὶς τὴν οἰκονομικὴ ἰσότητα καί, γενικά, κάθε πολιτικὴ ἐλευθερία, δηλαδή, ἡ ἐλευθερία μέσα στὰ πλαίσια τοῦ Κράτους, εἶναι παραλογισμός.

Ἔτσι ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση παρουσίασε, μὲ τὴ σειρά της, δυὸ βασικὲς τάσεις ποὺ εἶναι ἀντίθετες καὶ σὲ διαρκὴ πάλη μεταξύ τους, ἀλλὰ ταυτόχρονα κι ἀξεχώριστες. Θὰ λέγαμε ὅτι ἦταν ἀναγκαστικὰ ἰσοδύναμες στὴν ταυτόσημη ἐπιδίωξή τους γιὰ τὴν συστηματικὴ ἐκμετάλλευση τοῦ προλεταριάτου, τῶν χειρωναχτικὰ ἐργαζόμενων, πρὸς ὄφελος τῆς μειοψηφίας τῶν εἰσοδηματιῶν ποὺ ὁ ἀριθμός τους μειώνεται πάντα, ἀλλὰ καὶ ποὺ πάντα πλουτίζει ὁλοένα καὶ περισσότερο.

Ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ δυὸ ρεύματα θέλει νὰ οἰκοδομήσει πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργατικῆς δουλειᾶς τὴ λαϊκὴ δημοκρατία. Τὸ ἄλλο, ποὺ ἔχει μεγαλύτερη συνέπεια, τείνει νὰ θεμελιώσει τὸ μοναρχικὸ δεσποτισμό, δηλαδή, τὸν καθαρὰ κρατικὸ δεσποτισμό, τὸ συγκεντρωτικό, γραφειοκρατικὸ κι ἀστυνομικὸ Κράτος, τὴ στρατιωτικὴ δικτατορία, ποὺ μόλις καὶ μετὰ βίας καλύπτονται πίσω ἀπὸ ἀφελεῖς συνταγματικοὺς τύπους.

Τὸ πρῶτο ρεῦμα πάει σήμερα νὰ καταλάβει τὴν ἐξουσία κάτω ἀπ' τὴν καθοδήγηση τοῦ κυρίου Γαμβέττα. Τὸ δεύτερο, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν πρίγκηπα Βίσμαρκ, εἶναι κιόλας κυρίαρχο στὴν πρωσσικὴ Γερμανία.

Εἶναι δύσκολο νὰ κρίνει κανεὶς ποιὰ ἀπ' τὶς δυὸ τάσεις εἶναι καλύτερη γιὰ τὸ λαὸ ἢ ἀκριβέστερα ποιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς δυὸ ἀντιπροσωπεύει τὸ μικρότερο κακό, βλάφτει λιγότερο τὸ λαό, τὶς μάζες τῶν ἐργατῶν, τὸ προλεταριάτο. Τείνουν κι οἱ δυὸ μὲ τὴν ἴδια πεισματικὴ προσπάθεια στὴ δημιουργία καὶ τὴν ἰσχυροποίηση ἑνὸς δυνατοῦ Κράτους κι ἑπομένως, στὴν πλήρη ὑποδούλωση τοῦ προλεταριάτου.

Ἐναντίον αὐτῶν τῶν δυὸ εὐνοϊκῶν γιὰ τὸν κρατισμὸ ρευμάτων, ποὺ εἶναι ἐχθρικὰ ἀπέναντι στὸ λαό, τοῦ ρεπουμπλικάνικου καὶ τοῦ νεο-μοναρχικοῦ, ποὺ γεννήθηκαν ταυτόχρονα ἀπ' τὴ μεγάλη ἀστικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1789 - 1793, ἀναπτύχθηκε μέσα ἀπ' τ' ἄδυτα τῆς καρδιᾶς τοῦ προλεταριάτου, ἀρχικὰ τοῦ γαλλικοῦ καὶ τοῦ αὐστριακοῦ κι ὕστερα τοῦ προλεταριάτου τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, μιὰ ὁλότελα νέα ἀντίληψη ποὺ στοχεύει ἀποφασιστικὰ στὴν κατάργηση κάθε ἐκμετάλλευσης καὶ κάθε πολιτικῆς, νομικῆς, διοικητικῆς, κυβερνητικῆς καταπίεσης κι ἑπομένως στὴν κατάργηση ὅλων τῶν τάξεων, διαμέσου τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητας, τῆς συλλογικῆς ἰδιοκτησίας τῶν οἰκονομικῶν μέσων καὶ στὴν κατάργηση τοῦ τελευταίου τους στηρίγματος, τοῦ Κράτους.

Αὐτὸ εἶναι τὸ πρόγραμμα τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης.

Ἔτσι, σήμερα, γιὰ ὅλες τὶς χῶρες τοῦ πολιτισμένου κόσμου ὑπάρχει ἕνα μόνο παγκόσμιο πρόβλημα, ἕνα καὶ μοναδικὸ παγκόσμιο συμφέρον: ἡ ὁλοκληρωτικὴ κι ὁριστικὴ χειραφέτηση τοῦ προλεταριάτου ἀπ' τὴν οἰκονομικὴ ἐκμετάλλευση κι ἀπ' τὸν κρατικὸ ζυγό. Εἶναι φανερὸ πὼς αὐτὸ τὸ πρόβλημα δὲ θὰ μπορέσει νὰ λυθεῖ χωρὶς μιὰ τρομερὴ κι αἱματηρὴ πάλη κι ὅτι ἡ πραγματικὴ θέση ἢ ἡ σημασία κάθε ἔθνους θὰ ἐξαρτηθεῖ ἄμεσα ἀπ' τὸ νόημα, ἀπ' τὴ φύση κι ἀπ' τὸ μέτρο τῆς δουλειᾶς, ποὺ θ' ἀφιερώσει σ' αὐτὴ τὴν πάλη.

Δὲν εἶναι, ἑπομένως, φανερὸ ὅτι οἱ σλάβοι πρέπει ν' ἀναζητήσουν καὶ νὰ καταφέρουν νὰ κατακτήσουν τὴ θέση ποὺ τοὺς ἀνήκει μέσα στὴν ἱστορία καὶ στὴν ἀδελφικὴ ἕνωση τῶν λαῶν, μόνο διαμέσου τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης;

Ἀλλὰ ἡ Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση δὲν μπορεῖ νάναι ἡ μεμονωμένη ἐπανάσταση ἑνὸς μόνο λαοῦ. Εἶναι οὐσιαστικὰ μιὰ διεθνὴς ἐπανάσταση γιὰ τὴν ὁποία, οἱ σλάβοι ποὺ ἐπιθυμοῦν τὴν ἐλευθερία, θὰ πρέπει, ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ἐλευθερίας, νὰ ἑνώσουν τοὺς πόθους καὶ τὴν ὀρ-

γάνωση τῶν ἴδιων τῶν λαϊκῶν δυνάμεων μὲ τοὺς πόθους καὶ τὶς ὀργανώσεις τῶν λαϊκῶν δυνάμεων ὅλων τῶν χωρῶν: τὸ σλαβικὸ προλεταριάτο πρέπει νὰ προσχωρήσει μαζικὰ στὴ Διεθνὴ Ἕνωση Ἐργαζομένων.

Εἴχαμε κιόλας τὴν εὐκαιρία νὰ θυμηθοῦμε τὴν θαυμάσια διακήρυξη ὑπὲρ τῆς Διεθνοῦς Ἀδελφότητας, ποὺ ἔγινε ἀπ' τοὺς Βιεννέζους ἐργάτες ὅταν θ' ἀρνηθοῦν στὰ 1868, παρὰ τὶς πιεστικὲς ὑποδείξεις τῶν αὐστριακῶν πατριωτῶν καὶ σουάβων[40], νὰ κρατήσουν τὴν παγγερμανικὴ σημαία, βεβαιώνοντας κατηγορηματικὰ ὅτι οἱ ἐργάτες ὅλου τοῦ κόσμου εἶναι ἀδέλφια τους κι ὅτι δὲ θ' ἀναγνωρίσουν κανένα ἄλλο πεδίο πάλης ἔξω ἀπὸ κεῖνο τῆς διεθνοῦς ἀλληλεγγύης τοῦ προλεταριάτου ὅλων τῶν χωρῶν. Τὴν ἴδια ἐποχή, θὰ ὁρκιστοῦν καὶ θὰ τὸ ποῦν καθαρὰ καὶ κατηγορηματικά, ὅτι εἰδικὰ αὐτοί, σὰν αὐστριακοὶ ἐργάτες, δὲ θὰ μπορέσουν νὰ σηκώσουν τὸ ἐθνικιστικὸ λάβαρο, δοσμένου μάλιστα ὅτι τὸ αὐστριακὸ προλεταριάτο ἀποτελεῖται ἀπ' τὶς πιὸ ἑτερογενεῖς φυλές: μαγιάρους, ἰταλούς, ρουμάνους καί, πάνω ἀπ' ὅλα, σλάβους καὶ γερμανοὺς κι ἑπομένως γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο, ἔπρεπε. ν' ἀναζητήσουν μιὰ συγκεχριμένη λύση τῶν προβλημάτων τους ἔξω ἀπ' τὰ πλαίσια τοῦ λεγόμενου Ἐθνικοῦ Κράτους.

Ἀκόμα ἕνα βῆμα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση κι οἱ αὐστριακοὶ ἐργάτες θ' ἀρχίσουν νὰ καταλαβαίνουν ὅτι ἡ χειραφέτηση τοῦ προλεταριάτου εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατη μέσα στὰ πλαίσια ὁποιουδήποτε Κράτους κι ὅτι ὁ πρῶτος ὅρος αὐτῆς τῆς χειραφέτησης εἶναι ἡ καταστροφὴ ὅλων τῶν Κρατῶν. Τώρα μιὰ τέτοια καταστροφὴ ἔχει γίνει δυνατὴ μόνο μὲ τὴν ἀλληλεγγύη τοῦ προλεταριάτου ὅλων τῶν χωρῶν. Ὁ σκοπὸς ἀκριβῶς, τῆς Διεθνοῦς Ἕνωσης Ἐργαζομένων εἶναι ἡ ὀργάνωση αὐτοῦ τοῦ προλεταριάτου πάνω σὲ οἰκονομικὴ βάση. Ἂν οἱ γερμανοὶ ἐργάτες τῆς Αὐστρίας τὸ εἶχαν καταλάβει αὐτό, θ' ἀναλάμβαναν οἱ ἴδιοι ὄχι μόνο τὴν πρωτοβουλία τῆς δικῆς τους χειραφέτησης, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ τὴν πρωτοβουλία τῆς ἀπελευθέρωσης ὅλων τῶν μὴ - γερμανικῶν λαϊκῶν μαζῶν ποὺ συγκροτοῦν τὴν αὐστριακὴ αὐτοκρατορία καὶ ποὺ σ' αὐτές, φυσικά, συμπεριλαμβάνονται ὅλοι οἱ σλάβοι... Σ' αὐτοὺς πρῶτοι ἐμεῖς κάνουμε τὴ σύσταση νὰ συμμαχήσουν μὲ τοὺς γερμανοὺς γιὰ νὰ καταργήσουν τὸ Κράτος, δηλαδή, τὴ φυλακὴ τοῦ λαοῦ καὶ νὰ θεμελιώσουν ἕνα νέο διεθνῆ ἐργατικὸ κόσμο, βασισμένο στὴν πιὸ πλήρη ἰσότητα καὶ στὴν ἐλευθερία.

Ἀλλὰ οἱ αὐστριακοὶ ἐργάτες δὲν ἔχουν κάνει αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα ἀρχικὰ βήματα καὶ δὲ θὰ τὰ κάνουν γιατὶ ἀπ' τὸ πρῶτο κιόλας βῆμα, θὰ τοὺς χτυπήσει ἡ γερμανο - πατριωτικὴ προπαγάνδα τοῦ κ. Λήμπνεχτ καὶ τῶν ἄλλων σοσιαλδημοκρατῶν ποὺ πῆγαν μαζί του στὴ Βιέννη, ἂν δὲν κάνω λάθος τὸν Ἰούλη 1868, μὲ τὸν εἰδικὸ σκοπὸ νὰ ἐκτρέψουν τὸ σωστὸ κοινωνικὸ ἔνστικτο τῶν αὐστριακῶν ἐργατῶν ἀπ' τὸ δρόμο τῆς διεθνοῦς ἐπανάστασης καὶ νὰ τὸ στρέψουν ἀντίθετα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς πολιτικῆς κινητοποίησης ποὺ εὐνοεῖ τὴ δημιουργία ἑνὸς ἑνιαίου Κράτους, ποὺ τὸ χαρακτηρίζουν λαϊκό, προφανῶς παγγερμανικοῦ,

κοντολογῆς, γιὰ νὰ ὑλοποιηθεῖ τὸ πατριωτικὸ ἰδανικὸ τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ, ἀλλὰ σ' ἕνα ἐπίπεδο σοσιαλδημοκρατικὸ καὶ διαμέσου μιᾶς ἐθνικῆς κινητοποίησης, δῆθεν νόμιμης, τοῦ λαοῦ.

Ὄχι μόνο οἱ σλάβοι, ἀλλὰ οὔτε κι οἱ γερμανοὶ ἐργαζόμενοι θὰ πρέπει ν' ἀκολουθήσουν αὐτὸ τὸ δρόμο γιὰ τὸν ἁπλούστατο λόγο ὅτι ἕνα Κράτος, ἀκόμα κι ἂν αὐτοπροσδιορίζεται 10 φορὲς σὰ λαϊκὸ κι ἂν ἀκόμα στολίζεται μὲ τοὺς πιὸ δημοκρατικοὺς τύπους, θ' ἀποτελεῖ ἀναπόφευκτα μιὰ φυλακὴ γιὰ τὸ προλεταριάτο. Ἔτσι θὰ εἶναι ἀδύνατο γιὰ τοὺς σλάβους ν' ἀκολουθήσουν αὐτὸ τὸ δρόμο γιατὶ αὐτὸ θὰ ἦταν σὰ νὰ μπαίνανε ἐθελοντικὰ κάτω ἀπ' τὸ γερμανικὸ ζυγό, πράγμα ποὺ τὸ συχαίνεται κάθε σλάβικη καρδιά.

Γι' αὐτό, ὄχι μόνο δὲ θὰ ἐπιδιώξουμε νὰ πείσουμε τοὺς σλάβους ἀδελφούς μας νὰ προσχωρήσουν στὸ σοσιαλδημοκρατικὸ κόμμα τῶν γερμανῶν ἐργατῶν, ἐπικεφαλῆς τοῦ ὁποίου βρίσκεται ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἕνα εἶδος τριανδρίας ποὺ ἔχει πάρει δικτατορικὲς ἐξουσίες ἀπ' τοὺς κυρίους Μὰρξ καὶ Ἔνγκελς καί, πίσω της καὶ στὶς διαταγές της, οἱ κύριοι Μπέμπελ καὶ Λῆμπνεχτ καὶ μερικοὶ ἑβραῖοι ποὺ ἀγαποῦν τὸ γράψιμο. Ἀντίθετα, θὰ καταβάλλουμε κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ ἐμποδίσουμε τὸ σλάβικο προλεταριάτο ν' αὐτοχτονήσει προσχωρώντας σ' αὐτὸ τὸ κόμμα ποὺ δὲν εἶναι καθόλου λαϊκό, δοσμένου ὅτι ἀπὸ ἄποψη τάσης, τελικοῦ σκοποῦ καὶ μέσων πάλης εἶναι ἕνα κόμμα καθαρὰ ἀστικὸ κι ἀκόμα περισσότερο, ἀποκλειστικὰ γερμανικό, πράγμα ποὺ σημαίνει θάνατο γιὰ τοὺς σλάβους.

Ὅσο πιὸ ἐνεργητικὰ τὸ σλάβικο προλεταριάτο ἀποκρούσει, γιὰ νὰ διαφυλάξει τὴ δική του ἀκεραιότητα, ὄχι μόνο κάθε συμμαχία ἀλλὰ καὶ κάθε προσέγγιση σ' αὐτὸ τὸ κόμμα, τόσο πιὸ στενὰ θὰ πρέπει νὰ προσεγγίσει, γιὰ τὴν ἴδια του τὴν ἀκεραιότητα, καὶ νὰ συμμαχήσει μὲ τὴ Διεθνὴ Ἕνωση Ἐργαζομένων. (Ὅταν λέμε νὰ μὴν πλησιάσουν οἱ σλάβοι αὐτὸ τὸ κόμμα δὲν ἐννοοῦμε βέβαια τοὺς ἐργαζομένους — μέλη του, ἀλλὰ τὴν ὀργάνωσή του καὶ προπαντὸς τοὺς ἡγέτες του ποὺ εἶναι πάντα καὶ σὲ κάθε περίσταση ἀστοί)˙. Δὲν πρέπει νὰ συγχέουμε τὸ γερμανικὸ σοσιαλδημοκρατικὸ κόμμα μὲ τὴ Διεθνή. Γιατὶ τὸ πολιτικο - πατριωτικὸ πρόγραμμα ἐκείνου δὲν ἔχει τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὸ πρόγραμμα τῆς Διεθνῆς, ἀλλ' εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετό του. Εἶναι πολὺ ἀληθινὸ ὅτι, στὸ κίβδηλο συνέδριο τῆς Χάγης, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μὰρξ εἶχαν συζητήσει νὰ ἐπιβάλλουν τὸ πρόγραμμά τους σ' ὅλη τὴ Διεθνή. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀπόπειρα προκάλεσε τόσο ἔντονες διαμαρτυρίες ἀπ' τὴ μεριὰ τῆς Ἱσπανίας, τῆς Ἰταλίας, ἑνὸς μέρους τῆς Ἑλβετίας, τῆς Γαλλίας, τοῦ Βελγίου, τῆς Ὀλλανδίας, τῆς Ἀγγλίας κι ἀκόμα ἑνὸς μέρους τῶν ΕΠΑ, ὥστε ἔγινε σ' ὅλους φανερὸ ὅτι, ἔξω ἀπ' τοὺς γερμανούς, κανένας δὲν ἤθελε νὰ δεχτεῖ τὸ γερμανικὸ πρόγραμμα. Θὰ ἔρθει, χωρὶς ἄλλο, ἡ μέρα ποὺ τὸ ἴδιο τὸ γερμανικὸ προλεταριάτο θ' ἀποκρούσει αὐτὸ τὸ πρόγραμμα, ἀφήνοντάς το στοὺς ἡγέτες του, στοὺς ἀστοὺς φ ύ ρ ε ρ του. Αὐτὸ θὰ συμβεῖ μόλις τὸ γερμανικὸ προλεταριάτο συνειδητοποιήσει καλύτερα τ' ἀληθινά του συμφέροντα, ποὺ εἶναι ἀναπόσπαστα ἀπ' τὰ συμφέροντα τοῦ προλετα-

ριάτου όλων των άλλων χωρών και την καταστροφική έπιρροή αύτου του προγράμματος, πού δεν τα έχει διατυπώσει το ίδιο το προλεταριάτο, άλλά, άντίθετα, του έχει έπιβληθεΐ.

Έτσι, τό σλάβικο προλεταριάτο, έπαναλαμβάνουμε, για ν' άπαλλαγεΐ άπ' τον ζυγό πού το καταπιέζει, θα πρέπει να προσχωρήσει μαζικά στή Διεθνή, να δημιουργήσει τμήματα στο έργοστάσιο, στο έργαστήριο και στην ύπαιθρο, να τα ένώσει σε τοπικές όμοσπονδίες και, άν άποδειχτεΐ πώς είναι άναγκαΐο, να ένσωματώσει αύτά σε μια συνομοσπονδία όλων των σλάβων. Μέσα στή Διεθνή, πού μάς έλευθερώνει όλους μας άπ' την πατρίδα πού ταυτίζεται με το Κράτος, οι σλάβοι έργαζόμενοι πρέπει και μπορούν να προχωρήσουν άδελφικά για να συναντήσουν τούς γερμανούς έργαζόμενους, χωρίς να τρέφουν την παραμικρή προκατάληψη για την άνεξαρτησία τους, άλλά ή συμμαχία μ' αύτούς σε άλλη βάση έξω άπ' τη Διεθνή, είναι άπολύτως άδύνατη.

Αύτός είναι ό μοναδικός δρόμος πού όδηγεΐ στή χειραφέτηση των σλάβων. Άλλά ό δρόμος πού βαδίζει σήμερα ή μεγάλη πλειοψηφία της σλάβικης νεολαίας της δύσης και του νότου, κάτω άπ' την καθοδήγηση των μισοαγράμματων πατριωτών της, πού είναι άξιοι περισσότερο ή λιγότερο αύτου του όνόματος, έχει φιλοκρατικό και μοιραίο για τις λαϊκές μάζες χαρακτήρα.

Άς πάρουμε το παράδειγμα της τούρκικης Σερβίας ή, άκριβέστερα, αύτου του σέρβικου πριγκηπάτου, πού είναι ή μοναδική έξω άπ' τη Ρωσία περιοχή, μαζί με το Μαυροβούνιο, όπου το σλάβικο στοιχεΐο είχε πετύχει μια περισσότερο ή λιγότερο άνεξάρτητη πολιτική ύπαρξη[41]. Ό σέρβικος λαός έχει χύσει πολύ αίμα για ν' άπελευθερωθεΐ άπ' τον τούρκικο ζυγό· άλλά μόλις άπελευθερώθηκε άπ' τούς τούρκους βρέθηκε ξανά ύποδουλωμένος σ' ένα νέο Κράτος, πού το όνομάζουν τώρα σέρβικο πριγκηπάτο, πού ό ζυγός του είναι έξίσου βαρύς όσο κι ό τούρκικος. Μόλις αύτό το τμήμα του σερβικού έδάφους άπόκτησε τη φόρμα, το καθεστώς, τούς νόμους, τούς θεσμούς ένός Κράτους, περισσότερο ή λιγότερο κανονικού, ή λαϊκή ζωή κι ή λαϊκή δύναμη, πού είχαν κάνει την ήρωϊκή πάλη έναντίον των τούρκων να πετύχει την πλήρη νίκη πάνω σ' αύτούς, έξαφανίστηκαν σαν άστραπή. Ό λαός, πού σίγουρα δεν ξέρει πολλά κι είναι έξαιρετικά φτωχός, άλλά ένεργητικός και παθιασμένος και πού, άπ' τη φύση του, άγαπάει την έλευθερία, μεταμορφώθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα σ' ένα βουβό κι άπαθές κοπάδι, σε θύμα ληστείας και του γραφειοκρατικού δεσποτισμού.

Στην τούρκικη Σερβία δεν ύπάρχουν εύγενεΐς, ούτε μεγάλοι γαιοκτήμονες. Δεν ύπάρχουν βιομήχανοι ούτε ύπερβολικά πλούσιοι έμποροι. Όμως παρόλα αύτά, ξεφύτρωσε έκεΐ μια νέα γραφειοκρατική άριστοκρατία, πού άποτελεΐται άπό νέους, πού μορφώθηκαν, μερικά μ' έξοδα του Κράτους, στην Όδησσό, στή Μόσχα, στην Πετρούπολη, στή Βιέννη, στο Παρίσι και στην Έλβετία. Μια κι είναι άκόμα νέοι και δεν έχουν διαφθαρεΐ ύπηρετώντας το Κράτος, πολλοί άπ' αύτούς ξεχωρίζουν για το

φλογερὸ πατριωτισμό τους, γιὰ τὴν ἀγάπη τους ἀπέναντι στὸ λαό, γιὰ ἕνα ἀρκετὰ εἰλικρινὴ φιλελευθερισμὸ κι ἀκόμα, σ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, γιὰ τὶς δημοκρατικὲς καὶ σοσιαλιστικές τους ἰδέες. Ἀλλὰ μόλις μποῦν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Κράτους, ἡ σιδερένια λογικὴ τῆς θέσης τους, οἱ ἐπιταχτικὲς ἀνάγκες ποὺ εἶναι ἔμφυτες σὲ ὁρισμένες ἱεραρχικὲς σχέσεις καὶ τὰ πολιτικὰ προσοδοφόρα προνόμια, κυριαρχοῦν κι οἱ νεαροὶ πατριῶτες μεταμορφώνονται σὲ κυνικοὺς γραφειοκράτες ἐνῶ συνεχίζουν, ἀλλοίμονο!, νὰ θεωροῦν τοὺς ἑαυτούς τους πατριῶτες καὶ φιλελεύθερους. Ἀλλὰ εἶναι πολὺ γνωστὸ τί σημαίνει νάσαι ἕνας φιλελεύθερος γραφειοκράτης. Εἶναι ἀσύγκριτα χειρότερος ἀπὸ ἕνα στενοκέφαλο, ἀντιδραστικὸ κρατικὸ ὑπάλληλο.

Ἐπιπλέον, οἱ ἀπαιτήσεις μιᾶς ὁρισμένης θέσης καταλήγουν πάντα νὰ κυριαρχοῦν πάνω στὰ εὐγενικὰ αἰσθήματα, τὶς προθέσεις καὶ τοὺς καλοὺς σκοπούς. Ἐπιστρέφοντας πίσω, οἱ νεαροὶ σέρβοι ποὺ ἐκπαιδεύτηκαν στὸν ἐξωτερικό, αἰσθάνονται ἰδιαίτερα ὑποχρεωμένοι, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ἐκπαίδευση ὀφείλεται στὴν κυβέρνηση κι ἔγινε μ' ἔξοδά της, ὥστε οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς νὰ ζήσουν χρόνια στὸ ἐξωτερικὸ κι ἀκόμα, ἐξαιτίας τῆς ἀδυναμίας τους νὰ βροῦν ἄλλην ἀπασχόληση, γίνονται κρατικοὶ ὑπάλληλοι καὶ κατὰ συνέπεια, μέλη τῆς μοναδικῆς ἀριστοκρατίας τῆς χώρας, τῆς γραφειοκρατικῆς τάξης. Μόλις ἐνσωματωθοῦν σ' αὐτὴ τὴν τάξη γίνονται ἄθελά τους ἐχθροὶ τοῦ λαοῦ.

Θὰ ἤθελαν κι αὐτὸ εἶναι σχεδὸν βέβαιο, εἰδικὰ στὴν ἀρχή, ν' ἀπελευθερώσουν τὸ λαό τους ἢ τουλάχιστον νὰ βελτιώσουν τὶς συνθῆκες ζωῆς του, ἀλλὰ εἶναι τώρα ἀναγκασμένοι νὰ τὸν καταπιέζουν καὶ νὰ τὸν ληστεύουν. Ἀρκεῖ νὰ περάσουν 2 - 3 χρόνια σὲ μιὰ τέτοια θέση γιὰ νὰ προσαρμοστοῦν καὶ τελικὰ νὰ τὴν ἀποδεχτοῦν, ἔστω κιὰν χρησιμοποιοῦν, κάποια δικαιολογία, κάποιο φιλελεύθερο ἢ βασισμένο στὸ δημοκρατικὸ δογματισμὸ ψέμα. Ἡ ἐποχή μας εἶναι γεμάτη ἀπὸ ψέματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Ὅταν συμφιλιωθοῦν μὲ τὴν ἀμείλικτη ἀνάγκη ἢ ὅταν δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ παλέψουν, γίνονται τότε κατεργάρηδες μὲ πατέντα καὶ κατεργάρηδες τόσο πιὸ ἐπικίνδυνοι γιὰ τὸ λαό, ὅσο πιὸ φιλελεύθερες καὶ δημοκρατικὲς εἶναι οἱ δημόσιες ἐκδηλώσεις τους.

Ἔπειτα οἱ πιὸ ἀσυνείδητοι κι οἱ πιὸ πανοῦργοι ἀνάμεσά τους, ἐκεῖνοι ποὺ πετυχαίνουν ν' ἀποκτήσουν μιὰ κάποια ἐπιρροὴ στὴ μικροσκοπικὴ κυβέρνηση αὐτοῦ τοῦ μικροσκοπικοῦ κράτους, ἀρχίζουν νὰ στρέφονται δεξιὰ κι ἀριστερά: στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας, πρὸς τὸν πρίγκηπα ποὺ βασιλεύει ἢ σ' ὁποιονδήποτε ἄλλο ποὺ διεκδικεῖ τὸ θρόνο (ἡ ἐπιχείρηση ἐκθρόνισης ἑνὸς πρίγκηπα κι ἀντικατάστασής του μὲ κάποιον ἄλλο ὀνομάζεται στὸ σέρβικο πριγκιπάτο «ἐπανάσταση»)· ἤ, καὶ συνήθως ταυτόχρονα, πρὸς τὶς κυβερνήσεις τῶν μεγάλων προστάτιδων δυνάμεων, τῆς Ρωσίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Τουρκίας καὶ σήμερα τῆς Γερμανίας, ποὺ στὴν Ἀνατολή, ὅπως κι ὁπουδήποτε ἀλλοῦ, κατέλαβε τὴ θέση τῆς Γαλλίας, ἢ ἀκόμα συχνότερα σ' ὅλες μαζί.

Ἔτσι, εὔκολα μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κανεὶς πόσο ἄνετη κι ἐλεύθερη εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ λαοῦ σ' αὐτὸ τὸ Κράτος, ἐνῶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ποτὲ ὅτι τὸ σέρβικο πριγκηπάτο εἶναι ἕνα συνταγματικὸ Κράτος ὅπου ὅλοι οἱ νόμοι ψηφίζονται ἀπ' τὴ σ κ ο υ π σ τ ί ν α[42], ποὺ ἔχει ἐκλεγεῖ ἀπ' τὸ λαό.

Μερικοὶ σέρβοι παρηγοριοῦνται μὲ τὴν ἰδέα ὅτι αὐτὴ ἡ κατάσταση, στὸ βάθος προσωρινή, εἶναι σήμερα ἕνα ἀναπόφευκτο κακό, ποὺ θὰ πρέπει ὅμως σίγουρα νὰ ἐξαφανιστεῖ μόλις τὸ μικρὸ πριγκηπάτο, ἐπεκτείνοντας τὰ σύνορά του κι ἀγκαλιάζοντας ὅλα τὰ σέρβικα ἐδάφη (μερικοί, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, μιλᾶνε γιὰ ὅλα τὰ γιουγκοσλάβικα ἐδάφη) θ' ἀνασυστήσει σ' ὅλο του τὸ μεγαλεῖο τοῦ βασίλειο τοῦ Ντουσιάν[43]. Τότε, βεβαιώνουν, θὰ ἔρθει γιὰ τὸ λαὸ ἡ μέρα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πιὸ μεγάλης εὐημερίας.

Ἔτσι ἀκριβῶς, ὑπάρχουν σέρβοι ποὺ πιστεύουν ἀκόμα μ' ἀφέλεια σὲ τέτοια πράγματα!

Ναί! Φαντάζονται πὼς ὅταν αὐτὸ τὸ Κράτος μεγαλώσει, ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπηκόων του θὰ διπλασιαστεῖ, θὰ τριπλασιαστεῖ, θὰ δεκαπλασιαστεῖ, θὰ γίνει πιὸ λαϊκὸ κι ὅλοι οἱ ὅροι ὕπαρξής του, οἱ κυβερνητικὲς του πράξεις θὰ στρέφονται λιγότερο ἐνάντια στὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ καὶ σ' ὅλα τὰ λαϊκὰ ἔνστικτα.

Ἀλλὰ σὲ τί βασίζουν αὐτὲς τὶς ἐλπίδες ἢ ὑποθέσεις; Στὴ θεωρία; Ἀλλ' ἀπὸ θεωρητικὴ ἄποψη συνάγεται τὸ ἀντίθετο, ὅτι ὅσο πιὸ μεγάλο εἶναι τὸ Κράτος, τόσο πιὸ περίπλοκη γίνεται ἡ ὀργάνωσή του καί, συνακόλουθα, τόσο πιὸ ξένο εἶναι πρὸς τὸ λαό.

Ὅσο περισσότερο τὰ συμφέροντά του γίνονται ἀντίθετα μὲ τὰ συμφέροντα τῶν λαϊκῶν μαζῶν, τόσο πιὸ ἀφόρητος γίνεται ὁ Κρατικὸς ζυγὸς καὶ τόσο πιὸ ἀδύνατος ὁ ἔλεγχος τοῦ λαοῦ πάνω στὸ Κράτος κι ἡ κρατικὴ διοίκηση ἀπομακρύνεται ἀκόμα περισσότερο ἀπ' τὴ λαϊκὴ αὐτοδιεύθυνση.

Ἢ μήπως βασίζουν τὶς ἐλπίδες τους στὴν πρακτικὴ ἐμπειρία τῶν ἄλλων χωρῶν; Γιὰ ν' ἀπαντήσουμε σ' αὐτὸ εἶναι ἀρκετὸ νὰ κοιτάξουμε τὴ Ρωσία, τὴν Αὐστρία, τὴν αὐξημένη ἐδαφικὰ Πρωσσία, τὴν Ἀγγλία, τὴ Γαλλία, τὴν ἴδια τὴν Ἰταλία, ἀκόμα καὶ τὶς ΕΠΑ, ὅπου ὅλες οἱ ὑποθέσεις διευθύνονται ἀπὸ μιὰ τάξη οὐσιαστικὰ ἀστική, ποὺ συγκροτήθηκε ἀπὸ πολιτικοὺς ἢ ἀπὸ ἐπιχειρηματίες πολιτικούς, ἐνῶ οἱ μάζες τῶν χειρώνακτων ἐργαζομένων καταπιέζονται καὶ τρομοκρατοῦνται, σχεδὸν ὅπως καὶ στὰ μοναρχικὰ Κράτη.

Βέβαια, θὰ βρεθεῖ κάποιος σέρβος μὲ μεγάλη κουλτούρα γιὰ νὰ παρατηρήσει ὅτι ἐδῶ δὲν πρόκειται πραγματικὰ γιὰ τὶς λαϊκὲς μάζες, ἀφοῦ αὐτὲς ἔχουν καὶ θὰ ἔχουν ἀναλάβει τὸ καθῆκον, διαμέσου τῆς ὑλικῆς καὶ σκληρῆς δουλειᾶς τους, νὰ τρέφουν, νὰ ντύνουν καὶ νὰ συντηροῦν τὸν ἀνθὸ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἔθνους, ποὺ ἐκπροσωπεῖ ἀληθινὰ τὴ χώρα καὶ ποὺ γι' αὐτὸ εἶναι μόνο ἕνα πρόβλημα καλλιεργημένων τάξεων, περισσότερο ἢ λιγότερο προνομιούχων.

Πρόκειται ἀκριβῶς γι' αὐτό: ὅτι οἱ λεγόμενες μορφωμένες τάξεις, οἱ εὐγενεῖς κι ἡ ἀστικὴ τάξη, ποὺ κάποτε ἄνθιζαν πραγματικὰ καὶ κινητοποιούνταν ἐπικεφαλῆς τοῦ ζωντανοῦ καὶ προοδευτικοῦ πολιτισμοῦ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη, σήμερα ἔχουν ἀποχτηνωθεῖ κι ἔγιναν χυδαῖες ἀπ' τὸ πάχος καὶ τὴν ξάπλα στὶς μαλακὲς πολυθρόνες. Κι ἂν ἀντιπροσωπεύουν ἀκόμα κάτι, αὐτὸ εἶναι πραγματικὰ ἡ πιὸ μισητὴ καὶ καταραμένη ἰδιότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι αὐτὲς οἱ τάξεις, σὲ μιὰ χώρα ποὺ διέθετε τόσο μεγάλη κουλτούρα ὅπως εἶναι ἡ Γαλλία, ὑπῆρξαν ὡς τώρα ἀνίκανες νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴν ἀνεξαρτησία τους ἐναντίον τῶν γερμανῶν. Ἔχουμε δεῖ καὶ βλέπουμε ὡς τώρα ὅτι, καὶ σ' αὐτὴ ἀκόμα τὴ Γερμανία, ἐκεῖνες οἱ τάξεις εἶναι καλὲς μόνο γιὰ νὰ παράγουν δουλικοὺς λακέδες.

Τέλος, παρατηροῦμε ὅτι στὴ τούρκικη Σερβία, αὐτὲς οἱ τάξεις δὲν ἔχουν ἐμφανιστεῖ ἀκόμα. Ὑπάρχει μόνο ἡ γραφειοκρατικὴ τάξη. Ἔτσι, τὸ σέρβικο Κράτος θὰ καταπιέζει τὸ σέρβικο λαὸ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ χοντραίνουν οἱ ὑπάλληλοί του.

Ἄλλοι, ἀκόμα, μισοῦν μ' ὅλη τους τὴν ψυχὴ τὴ σημερινὴ ὀργάνωση τοῦ σέρβικου πριγκηπάτου, τὴν ἀνέχονται ὅμως σὰν ἕνα μέσο, σὰν ἕνα ἀναγκαῖο ὄργανο χειραφέτησης τῶν σλάβων ποὺ βρίσκονται ἀκόμα κάτω ἀπ' τὸν τούρκικο κι αὐστριακὸ ζυγό. Ὅταν ἔρθει ἡ κατάλληλη στιγμή, λένε, τὸ πριγκηπάτο θὰ μπορέσει ν' ἀποτελέσει τὴ βάση καὶ τὴν ἀφετηρία μιᾶς γενικῆς ἐξέγερσης τῶν σλάβων.

Πρόκειται κι ἐδῶ γιὰ μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς ὀλέθριες αὐταπάτες ποὺ πρέπει κάποτε νὰ ἐξαφανιστοῦν ὁλότελα γιὰ τὸ ἴδιο τὸ συμφέρον τῶν σλάβων.

Εἶναι ἐπηρεασμένοι ἀπ' τὸ παράδειγμα τοῦ βασίλειου τοῦ Πεδεμόντιου πού, ὅπως μᾶς βεβαιώνουν, εἶχε ἀπελευθερώσει κι ἑνώσει ὅλη τὴν Ἰταλία. Ἡ Ἰταλία ὅμως ἀπελευθερώθηκε μόνη της, ἀφοῦ εἶχε ὑποστεῖ ἀναρίθμητες ἡρωϊκὲς θυσίες γιὰ μισὸ αἰώνα συνέχεια. Τὴν πολιτικὴ της ἀνεξαρτησία τὴ χρωστάει, πρῶτα ἀπ' ὅλα, στὰ 40 χρόνια ἀδιάκοπων κι ἀκαταμάχητων προσπαθειῶν τοῦ μεγάλου της πολίτη Γκιουζέππε Μαντσίνι, ποὺ ἤξερε ν' ἀναστήσει, ἂν μποροῦμε νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι κι ὕστερα νὰ ἐκπαιδεύσει τὴν ἰταλικὴ νεολαία στὴν ἐπικίνδυνη, ἀλλὰ ἔνδοξη ὑπόθεση τῆς παράνομης πατριωτικῆς δράσης. Ναί, χάρη στὰ πρῶτα 20 χρόνια δουλειᾶς τοῦ Μαντσίνι εἶναι ποὺ στὰ 1848, ὅταν ὁ ἐξεγερμένος λαὸς προσκάλεσε ξανὰ ὅλο τὸν εὐρωπαϊκὸ κόσμο στὴ γιορτὴ τῆς ἐπανάστασης, θὰ βρεθοῦν σὲ κάθε πόλη τῆς Ἰταλίας, ἀπ' τὸ Νότο ὡς τὸ Βορρᾶ, φάλαγγες ὁλόκληρες ἀπὸ τολμηροὺς νέους ποὺ θὰ ὑψώσουν τὴ σημαία τῆς ἐπανάστασης. Τοὺς ἀκολούθησε ὅλη ἡ ἰταλικὴ ἀστικὴ τάξη. Καὶ στὸ βασίλειο τῆς Λομβαρδίας — Βενετίας, ποὺ βρισκόταν τότε κάτω ἀπ' τὴν αὐστριακὴ κυριαρχία, ξεσηκώθηκε ὅλος ὁ λαός. Κι ὁ τελευταῖος, μόνος του, χωρὶς καμιὰ στρατιωτικὴ βοήθεια, καταδίωξε τ' αὐστριακὰ συντάγματα ἀπ' τὸ Μιλάνο ὡς τὴ Βενετία.

Τί έχανε τότε τό βασιλικό Πεδεμόντιο; Τί έχανε ό βασιλιάς Κάρολος 'Αλβέρτος, πατέρας τοῦ Βίκτωρα Ἐμμανουήλ, ἐκεῖνος ὁ ἴδιος πού ὅταν ἦταν κληρονομικός πρίγκηπας (1821) παράδωσε στούς αὐστριακούς καί Πεδεμοντέζους δήμιους τούς συντρόφους του, πού εἶχαν ὑφάνει τή συνωμοσία γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς 'Ιταλίας. Ἡ πρώτη κίνηση τοῦ Πεδεμοντέζου βασιλιᾶ ἦταν νά παραλύσει τήν ἐπανάσταση σ' ὅλη τήν 'Ιταλία διαμέσου ὑποσχέσεων, μηχανορραφιῶν καί συνωμοσιῶν. Ἤθελε πολύ νά βάλει χέρι σ' ὅλη τήν 'Ιταλία, ἀλλά μισοῦσε τήν ἐπανάσταση στόν ἴδιο βαθμό, τουλάχιστον, πού τή φοβόταν. Παράλυσε χυριολεκτικά τήν ἐπανάσταση, τή δύναμη καί τήν ὁρμή τοῦ λαοῦ κι ὕστερα ἀπ' αὐτό, δέν ὑπῆρξε πολύ δύσκολο γιά τά αὐστριακά στρατεύματα νά ἐπιβληθοῦν.

'Ο γυιός του, Βίκτωρ 'Εμμανουήλ, ὀνομάστηκε ἐλευθερωτής τῆς ἰταλικῆς γῆς καί συντελεστής τῆς ἑνότητάς της. Πρόκειται γιά μιά αἰσχρή συκοφαντία. Ἄν μπορεῖ κάποιος νά ὀνομαστεῖ ἐλευθερωτής τῆς 'Ιταλίας αὐτός εἶναι ὁ Λουδοβίκος Ναπολέων, αὐτοκράτορας τῶν Γάλλων. 'Αλλά ἡ 'Ιταλία ἀπελευθερώθηκε μόνη της καί, αὐτό πού μετράει περισσότερο, ἑνοποιήθηκε μόνη της, σέ ἄγνοια τοῦ Βίκτωρα 'Εμμανουήλ κι ἐνάντια στή θέληση τοῦ Ναπολέοντα ΙΙΙ.

Ὅταν στά 1860, ὁ Γαριβάλδης ἐπιχείρησε τήν περίφημη ἐκστρατεία του στή Σικελία καί τήν ἴδια ἀκριβῶς τή στιγμή τῆς ἀναχώρησής του ἀπ' τή Γένοβα, ὁ κόμης Καβούρ, ὑπουργός τοῦ Βίκτωρ 'Εμμανούλ, εἰδοποιοῦσε τήν κυβέρνηση τῆς Νάπολης γιά τόν κίνδυνο πού τήν ἀπειλοῦσε. 'Αλλά μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Σικελίας κι ὅλου τοῦ Ναπολιτάνικου βασίλειου ἀπ' τό Γαριβάλδη, ὁ Βίκτωρας 'Εμμανουήλ ἀποδέχτηκε φυσικότατα καί τίς δυό περιφέρειες πού τοῦ πρόσφερε, χωρίς πολλές εὐχαριστίες.

Καί τί ἔχανε μέσα σέ 30 χρόνια ἡ διοίκησή του γι' αὐτή τήν ἄτυχη 'Ιταλία; Τήν κατάστρεψε, ἁπλῶς τήν ἔγδυσε καί τώρα, πού εἶναι μισητός σέ ὅλους, ὁ δεσποτισμός του ὁδήγησε τόν κόσμο ὡς τό σημεῖο νά θυμᾶται μ' εὐγνωμοσύνη τούς ἐστεμμένους Βουρβώνους.

Ἔτσι ἐλευθερώνουν οἱ βασιλιάδες καί τά Κράτη τούς ὑπηκόους τους· ἐκεῖνοι πού θά εἶχαν τό μεγαλύτερο συμφέρον νά μελετήσουν προσεχτικά τή σύγχρονη ἱστορία τῆς 'Ιταλίας εἶναι οἱ σέρβοι.

Ἕνα ἀπ' τά συστήματα πού χρησιμοποιεῖ ἡ σέρβικη κυβέρνηση γιά νά καταπραΰνει τόν πατριωτικό πυρετό τῆς νεολαίας της εἶναι τό νά δίνει περιοδικά τήν ὑπόσχεση ὅτι θά κηρύξει τόν πόλεμο στήν Τουρκία τήν ἑπόμενη ἄνοιξη ἤ, μερικές φορές, τό φθινόπωρο, ὅταν θά ἔχουν τελειώσει οἱ δουλειές στά χωράφια. Κι ἡ εὐχολόπιστη νεολαία κινητοποιεῖται καί κάθε χαλοκαίρι προετοιμάζεται, ὅταν, ναί, κάποιο ἀπρόβλεπτο ἐμπόδιο, κάποια διπλωματική νότα ἀπό μέρους κάποιας ἀπ' τίς προστάτιδες δυνάμεις, πετυχαίνει πάντα ν' ἀνατρέψει τά σχέδια κήρυξης τοῦ πολέμου, πού γι' αὐτό ἀναβάλλεται γιά 6 μῆνες ἤ ἕνα χρόνο, ἔτσι ὥστε ὅλη ἡ ζωή τῶν σλάβων πατριωτῶν νά καταναλώνεται σέ ἄχρηστες

κι ἐκνευριστικὲς ἀναμονές, ποὺ εἶναι προορισμένες νὰ μὴν τελειώσουν ποτέ.

Τὸ σέρβικο πριγκηπάτο ὄχι μόνο δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐλευθερώσει τὶς σλάβικες φυλές, ἀλλ' ἀντίθετα, ἐξαιτίας τῶν μηχανορραφιῶν καὶ τῶν σκευωριῶν του, εἶναι περισσότερο ἀπὸ βέβαιο ὅτι τὶς διαιρεῖ καὶ τὶς ἐξασθενίζει. Οἱ βούλγαροι π.χ. εἶναι διατεθειμένοι ν' ἀναγνωρίσουν τοὺς σέρβους σὰν ἀδελφούς, μὰ δὲ θέλουν ν' ἀκοῦνε νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ σέρβικο βασίλειο τοῦ Ντουσιάν· τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς κροάτες, τοὺς μαυροβούνιους καὶ τοὺς σέρβους τῆς Βοσνίας.

Γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς χῶρες ὑπάρχει μόνο μιὰ διέξοδος, ἕνας δρόμος γιὰ νὰ πετύχουν τὴν ἑνότητά τους: ἡ Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση. Καὶ σὲ καμιὰ περίπτωση ἕνας πόλεμος μεταξὺ κρατῶν ποὺ θὰ ὁδηγοῦσε μόνο στὴν ὑποδούλωση ὅλων αὐτῶν τῶν χωρῶν στὴ Ρωσία ἢ στὴν Αὐστρία ἤ, τουλάχιστον ἀρχικά, στὸ μοίρασμά τους ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς δυὸ δυνάμεις.

Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ οὐρανοῦ, ἡ τσέχικη Βοημία δὲν κατάφερε ἀκόμα ν' ἀνασυστήσει τὸ βασίλειο καὶ τὴν κορώνα τοῦ Βένσεσλαβ[44], ποὺ ἀπολάμβανε παλιὰ τόσο μεγάλη αἴγλη καὶ δόξα. Ἡ αὐστριακὴ κεντρικὴ κυβέρνηση μεταχειρίζεται τὴ Βοημία σὰν μιὰ ἁπλὴ ἐπαρχία ποὺ δὲν ἔχει οὔτε τὰ προνόμια τῆς Γαλικίας καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, ὑπάρχουν στὴ Βοημία τόσα πολιτικὰ κόμματα ὅσα καὶ σ' ὁποιοδήποτε ἄλλο σλάβικο Κράτος. Ναί, ἔτσι εἰσχώρησε στὴν πολιτιστικὴ διαμόρφωση τῆς τσέχικης νεολαίας ἐκεῖνο τὸ βλαβερὸ γερμανικὸ πνεῦμα πολιτικαντισμοῦ. Ἔτσι αὐτὴ διατρέχει τὸν κίνδυνο νὰ χάσει τελικὰ κάθε ἱκανότητα κατανόησης τοῦ ἴδιους της τοῦ λαοῦ.

Ὁ τσέχικος ἀγροτικὸς πληθυσμὸς ἀντιπροσωπεύει ἕναν ἀπ' τοὺς καλύτερους τύπους σλάβων. Στὶς φλέβες του τρέχει τὸ αἷμα τῶν ὀπαδῶν τοῦ Οὔς, τὸ καυτὸ αἷμα τῶν ταμπορίνι[45]. Σ' αὐτὸ τὸν πληθυσμὸ παραμένει πάντοτε ζωντανὴ ἡ θύμηση τοῦ Ζίζκα[46]. Μᾶς φαίνεται, μὲ βάση τὴν ἐμπειρία καὶ τὶς μνῆμες μας ἀπ' τὸ 1848, ὅτι μιὰ ἀπ' τὶς ἰδιότητες ποὺ ζηλεύουν πολλὰ μέλη τῆς τσέχικης φοιτητικῆς νεολαίας εἶναι ἡ στάση φιλίας κι εἰλικρινοῦς ἀδελφοσύνης ἀπέναντι στὸ λαό. Τὸ τσέχικο προλεταριάτο τῆς πόλης δὲν εἶναι κατώτερο ἀπ' τοὺς ἀγρότες, οὔτε ἀπ' τὴν ἄποψη τῆς ἐνεργητικότητας, οὔτε ἀπ' τὴν ἄποψη τῆς φλογερῆς αὐταπάρνησης. Καὶ τὸ ἔδειξε αὐτὸ στὰ 1848.

Ἐργάτες κι ἀγρότες ἀγαποῦν τὴ φοιτητικὴ νεολαία καὶ τῆς ἔχουν ἐμπιστοσύνη. Ἀλλὰ οἱ νεαροὶ τσέχοι πατριῶτες δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζουν πολὺ σ' αὐτὴ τὴν ἐμπιστοσύνη. Ἂν οἱ φοιτητὲς δὲν κατορθώσουν ν' ἀνακαλύψουν μέσα τους ἕνα πλατὺ κι ἀποτελεσματικὸ αἴσθημα δικαιοσύνης, ἰσότητας κι ἐλευθερίας καὶ μιὰ πραγματικὴ ἀγάπη γιὰ τὸ λαό, ποὺ εἶναι ἀναγκαία γιὰ νὰ προχωρήσουν μαζί του, αὐτὴ ἡ ἐμπιστοσύνη θ' ἀδυνατίσει σίγουρα καὶ θὰ καταλήξει νὰ σβύσει ὁλότελα. Ὁ τσέχικος λαὸς —καὶ μὲ τ' ὄνομα λαὸς ἐννοοῦμε, πάντα, οὐσιαστικὰ τὸ προλεταριάτο κι ἑπομένως, ἐδῶ, τὸ προλεταριάτο τῆς Βοημίας— ἐπιθυμεῖ σὰν κάτι φυ-

σικὸ κι ἀκαταμάχητο ὅτι καὶ τὸ προλεταριάτο ὅλων τῶν ἄλλων χωρῶν· τὴν οἰκονομικὴ χειραφέτηση, τὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση.

Θάταν ἕνας λαὸς ἀδικημένος ἀπ' τὴ φύση ἢ ἀποκτηνωμένος ἀπ' τὴν ἱστορία ἤ, γιὰ νὰ μιλήσουμε, πιὸ καθαρά, θάταν ἐξαιρετικὰ ἀνόητος κι ἀπαθής, ἂν μποροῦσε νὰ παραμείνει ἀπρόσβλητος ἀπ' αὐτὴ τὴ βαθιὰ ἐπιθυμία ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸ μόνο οὐσιαστικὸ καὶ παγκόσμιο αἴτημα τοῦ καιροῦ μας. Ἡ τσέχικη νεολαία δὲ θὰ ἔχανε κάτι τέτοιο στὸ λαὸ κι ἀκόμα κι ἂν τὸ ἤθελε, αὐτὸς δὲν θὰ τὸ ἄξιζε. Ἔχουμε κι ἀπ' ἀλλοῦ τὴν ἀναμφισβήτητη ἀπόδειξη τοῦ ζωηρότατου ἐνδιαφέροντος ποὺ τρέφει γιὰ τὸ κοινωνικὸ ζήτημα τὸ δυτικοσλάβικο προλεταριάτο. Σ' ὅλες τὶς αὐστριακὲς πόλεις ὅπου ὁ σλάβικος πληθυσμὸς εἶναι ἀναμιγμένος μὲ τὸ γερμανικό, οἱ σλάβοι ἐργάτες παίζουν ἐνεργητικὸ ρόλο σ' ὅλες τὶς γενικότερες προλεταριακὲς ἐκδηλώσεις. Ἀλλὰ σ' αὐτὲς τὶς πόλεις δὲν ὑπάρχουν, συνήθως, ἄλλες ἐργατικὲς ὀργανώσεις ἐκτὸς ἀπὸ κεῖνες ποὺ ἔχουν υἱοθετήσει τὸ πρόγραμμα τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας γιὰ χάρη τῆς ὁποίας, οὐσιαστικά, οἱ σλάβοι ἐργάτες, παρασυρμένοι ἀπ' τὸ σοσιαλεπαναστατικό τους ἔνστικτο, προσχωροῦν σ' ἕνα κόμμα ποὺ ὁ φανερὸς τελικός του σκοπός, ποὺ ἔχει ἐκφραστεῖ μὲ εἰλικρίνεια, εἶναι ἡ οἰκοδόμηση τοῦ παγγερμανικοῦ Κράτους, δηλαδή, μιᾶς ἀπέραντης γερμανικῆς φυλακῆς.

Αὐτὸ τὸ φαινόμενο εἶναι πολὺ θλιβερό, ἀλλὰ καὶ πολὺ φυσικό. Γιὰ τοὺς σλάβους ἐργαζόμενους ἀνοίγονται δυὸ δρόμοι: ἤ, σπρωγμένοι ἀπ' τὸ παράδειγμα τῶν γερμανῶν ἐργαζόμενων ποὺ ἡ κοινωνικὴ κατάσταση, ἡ κοινὴ μοίρα, ἡ πείνα, ἡ ἀθλιότητα καὶ οἱ κάθε λογῆς καταπιέσεις τοὺς ἔχουν κάνει ἀδέλφια τους, θὰ προσχωρήσουν σ' ἐκεῖνο τὸ κόμμα ποὺ ὑπόσχεται τὴ δημιουργία, εἶναι ἀλήθεια, ἑνὸς Κράτους γερμανικοῦ, ἀλλὰ καὶ ρητὰ λαϊκοῦ, μ' ὅλα τὰ δυνατὰ πλεονεχτήματα σὲ βάρος τῶν καπιταλιστῶν καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ σὲ ὄφελος τοῦ προλεταριάτου, ἤ, ἔχοντας πειστεῖ ἀπ' τὴν πατριωτικὴ προπαγάνδα τῶν λαμπρῶν κι ἀξιοσέβαστων ἡγετῶν τους κι ἀπ' τὴν νεολαία τους, ποὺ εἶναι μὲν ὁρμητική, ἀλλὰ σπάνια σκέφτεται ἀκόμα, θὰ προσχωρήσουν σ' ἐκεῖνο τὸ κόμμα πού, στὶς γραμμές του καὶ στὴν ἡγεσία του, θὰ συναντήσουν ἐκείνους ποὺ ἀποτελοῦν καθημερινὰ τοὺς ἐκμεταλλευτὲς καὶ καταπιεστές τους, δηλαδή, τοὺς ἀστούς, βιομήχανους, ἔμπορους, αἰσχροκερεῖς χρηματιστές, ἰησουῖτες παπάδες, φεουδάρχες μὲ ἀπέραντα τσιφλίκια, ποὺ τὰ κληρονόμησαν ἢ τ' ἀπόχτησαν. Αὐτὸ τὸ κόμμα, ποὺ στὸ βάθος ἔχει μεγαλύτερη συνοχὴ ἀπ' τὸ προηγούμενο, τοὺς ὑπόσχεται μιὰν ἐθνικὴ φυλακή. Δηλαδή, ἕνα σλάβικο Κράτος ,τὴν ἀνασύσταση, σ' ὅλο του τὸ ἀρχαῖο μεγαλεῖο, τοῦ βασίλειου τοῦ Βένσεσλαβ, λὲς καὶ κεῖνο τὸ μεγαλεῖο θὰ μποροῦσε νὰ κάνει λιγότερο σκληρὴ τὴ μοίρα τῶν τσέχων ἐργαζόμενων.

Ἂν οἱ τσέχοι ἐργαζόμενοι δὲ θὰ ἔχουν, πραγματικά, καμιὰν ἄλλη διέξοδο ἐκτὸς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δυὸ δρόμους, ἐμεῖς θὰ τοὺς συμβουλεύαμε νὰ διαλέξουν τὸν πρῶτο· ἐδῶ, τουλάχιστον, ἂν καὶ σφάλλοντας, θὰ μοιραστοῦν τὴν κοινὴ τύχη τῶν ἀδελφῶν τους στὴ δουλειά, στὶς πεποιθήσεις

καὶ στὴ ζωὴ καὶ δὲν ἔχει καμιὰ σημασία ἂν αὐτοὶ εἶναι ἢ δὲν εἶναι γερμανοί. Διαλέγοντας τὸ δεύτερο δρόμο εἶναι, ἀντίθετα, ὑποχρεωμένοι νὰ θεωροῦν σὰν ἀδελφοὺς τοὺς ἄμεσους δήμιούς τους, αὐτοὺς ποὺ ρουφᾶνε τὸ αἷμα τους καὶ θ' ἀναγκαστοῦν νὰ φορτωθοῦν τὶς πιὸ βαρειὲς ἁλυσίδες στ' ὄνομα τῆς γενικῆς χειραφέτησης τῶν σλάβων. Ἐδῶ τοὺς ἐξαπατοῦν, ἐκεῖ τοὺς πουλᾶνε.

Ἀλλὰ ὑπάρχει κι ἕνας τρίτος δρόμος ἄμεσης σωτηρίας: ἡ συνδικαλιστικὴ ὀργάνωση τῶν ἀγροτικῶν κι ἐργατικῶν ἑνώσεων μὲ βάση τὸ πρόγραμμα τῆς Διεθνοῦς. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ κεῖνο τὸ πρόγραμμα ποὺ προπαγανδίζεται στ' ὄνομα τῆς Διεθνοῦς ἀπ' τὸ σοσιαλδημοκρατικὸ κόμμα τῆς Γερμανίας, τὸ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ πατριωτικὸ καὶ πολιτικό, ἀλλὰ γιὰ κεῖνο ποὺ ἔχει γίνει σήμερα ἀποδεκτὸ ἀπ' ὅλες τὶς ἐλεύθερες ὁμοσπονδίες τῆς Διεθνοῦς Ἕνωσης Ἐργαζομένων, δηλαδή, τῶν ἰταλῶν, ἰσπανῶν, γάλλων, βέλγων, ἄγγλων, τῶν ἐργατῶν τῆς Γιούρα κι ἑνὸς μέρους τῶν ἀμερικάνων ἐργατῶν. Δηλαδή, ἐκεῖνο τὸ πρόγραμμα ποὺ ἀπορρίπτουν μόνο οἱ γερμανοί*.

Ἔχουμε τὴν πεποίθηση ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ διέξοδος γιὰ τοὺς τσέχους ὅπως καὶ γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους σλάβικους λαούς, ποὺ ζητᾶνε ν' ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ κάθε ζυγό, εἴτε πρόκειται γιὰ γερμανικό, εἴτε ὄχι. Ἔξω ἀπ' αὐτὸ τὸ δρόμο δὲν ὑπάρχει τίποτ' ἄλλο ἀπὸ λάθος. Γιὰ τοὺς ὑπεύθυνους καὶ τοὺς ἡγέτες τοῦ κόμματος, τοὺς ἄτιμους καὶ φιλόδοξους, ὑπάρχουν τιμὲς καὶ συγκεχριμένα κέρδη. Γιὰ τὶς ἐργαζόμενες μάζες ὑπάρχει μόνο ἡ σκλαβιά.

Τὸ πρόβλημα σήμερα μπαίνει πολὺ καθαρὰ μπροστὰ στοὺς νεαροὺς τσέχους διανοούμενους καὶ σ' ὅλη τὴ σλάβικη νεολαία γενικά: μήπως αὐτὴ θέλει νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὸ λαὸ ἀπ' τὸν ὁποῖο προέρχεται, νὰ πλουτίσει ἀπ' τὴ δουλειά του καὶ νὰ ἱκανοποιήσει σὲ βάρος του τὶς ταπεινὲς της φιλοδοξίες; Τότε θὰ ταχθεῖ μὲ τὸ μέρος τῶν παλιῶν σλαβόφιλων κομμάτων, μὲ τοὺς Παλάσκι, τοὺς Ρίεγκερ, τοὺς Μπράουνερ[47] καὶ σία. Προσθέτουμε, ὅμως, ἀμέσως ὅτι, ἀνάμεσα στοὺς νέους ποὺ ἀκολουθοῦσαν αὐτοὺς τοὺς ἡγέτες, ὑπάρχουν πολλοί, τυφλωμένοι καὶ ξεγελασμένοι, ποὺ ἀληθινὰ δὲ θέλουν τίποτα γιὰ τὸν ἑαυτό τους, ἀλλὰ ποὺ σὰν ἄνθρωποι ἐπιδέξιοι, θέλουν νὰ βοηθήσουν τὸ λαό. Ἕνα λειτούργημα ποὺ σὲ κάθε περίπτωση πολὺ λίγο προκαλεῖ τὸ φθόνο.

Ἀντίθετα, ἐκεῖνοι ποὺ ἐπιθυμοῦν ἀληθινὰ κι εἰλικρινὰ τὴν πλήρη χειραφέτηση τῶν λαϊκῶν μαζῶν, θ' ἀκολουθήσουν μαζί μας τὸ δρόμο τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι δρόμοι ποὺ νὰ ὁδηγοῦν στὴν κατάχτηση τῆς λαϊκῆς ἐλευθερίας.

Ὅμως, σ' ὅλες τὶς σλάβικες χῶρες τῆς Δύσης, κυριαρχεῖ μέχρι σήμερα ἡ παλιὰ πολιτική, ἡ πιὸ σκληρὴ ἰδέα τοῦ Κράτους: παρουσιάζε-

* Στὴ Ζυρίχη δημιουργήθηκε ἕνα τμῆμα ποὺ προσχώρησε στὴν ὁμοσπονδία τῆς Γιούρα.

ται ἁπλὰ μιὰ γερμανικὴ κωμωδία μεταφρασμένη τσέχικα. Κι ὄχι μιὰ μόνο, ἀλλὰ δυὸ κωμωδίες: μιὰ τσέχικη καὶ μιὰ ἄλλη πολωνική. Ποιός, δὲ γνωρίζει τὴν ἀξιοθρήνητη ἱστορία τῶν ἐναλλασσομένων συμμαχιῶν καὶ ρήξεων ἀνάμεσα στοὺς πολιτικοὺς τῆς Βοημίας καὶ τῆς Γαλικίας καὶ κείνη τὴ σειρὰ ἀπὸ κωμικὰ θεάματα ποὺ προσφέρονται ἀπὸ τσέχους καὶ γαλικιανοὺς βουλευτές, μαζὶ ἢ ξεχωριστά, στὸ αὐστριακὸ Ράιχστανγκ; Ὅλο αὐτὸ ἦταν ἀπ' τὴν ἀρχὴ καὶ παραμένει ἀκόμα μιὰ Ἰησουιτικο - φεουδαρχικὴ σκευωρία. Καὶ μ' αὐτὰ τὰ ἐλεεινά, μποροῦμε νὰ ποῦμε ἄνετα, τὰ ταπεινὰ μέσα, ἐλπίζουν αὐτοὶ οἱ κύριοι, ν' ἀπελευθερώσουν τοὺς συμπατριῶτες τους! Ἔξοχοι ἄνθρωποι τοῦ Κράτους ποὺ ὅταν ὁ ἄμεσος γείτονάς τους, ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ, νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ διασκεδάσει, τὸ κάνει κοιτάζοντάς τους!

Ὅμως ἡ τριανδρία τῶν τσέχων κρατιστῶν, Παλάσκι, Ρίεγκερ καὶ Μπράουνερ, ὕστερα ἀπ' τὴν περίφημη ἧττα στὴ Βιέννη, ποὺ ἦταν ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀπ' τὶς τόσες προδοσίες τῶν συμμάχων της τῆς Γαλικίας, ἀποφάσισε νὰ κάνει μιὰ τολμηρὴ ἐπίδειξη. Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς σλάβικης ἐθνογραφικῆς ἔκθεσης, ποὺ ὀργανώθηκε εἰδικὰ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ στὴ Μόσχα στὰ 1867, θὰ πᾶνε κι οἱ τρεῖς προσωπικά, μὲ συνοδεία σλάβων ἀπ' τὴ δύση καὶ τὸ νότο, γιὰ νὰ ἐπευφημίσουν τὸ λευκὸ τσάρο[48], τὸ δήμιο τοῦ σλαβο - πολωνικοῦ λαοῦ. Ἔγιναν δεκτοὶ στὴ Βαρσοβία ἀπὸ ρώσους στρατηγούς, ἀπὸ ρώσους ὑπάλληλους κι ἀπὸ ρωσίδες κυρίες. Κι ἐκεῖ, στὴν πολωνικὴ πρωτεύουσα, μέσα στὴ νεκρικὴ σιγὴ τοῦ πολωνικοῦ πληθυσμοῦ, αὐτοὶ οἱ σλάβοι ὑπερασπιστὲς τῆς ἐλευθερίας θὰ φιλήσουν καὶ θ' ἀγκαλιάσουν αὐτοὺς τοὺς ρώσους ἀδελφοκτόνους, θ' ἀνταλλάξουν προπόσεις μαζί τους καὶ θὰ ἐξυμνήσουν τὴ σλάβικη ἀδελφοσύνη!

Οἱ λόγοι, ποὺ στὴ συνέχεια θὰ ἐκφωνήσουν στὴ Μόσχα καὶ στὴν Πετρούπολη, εἶναι γνωστοὶ σὲ ὅλους. Κοντολογῆς, ποτὲ δὲν ἐκφράστηκε μιὰ τόσο ἐπονείδιστη λατρεία μιᾶς ἄγριας κι ἀνελέητης ἐξουσίας καὶ μιὰ τόσο ἐγκληματικὴ προδοσία τῆς σλάβικης ἀδελφότητας, τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐλευθερίας, ὅπως ἐκεῖνες ποὺ ἐκδηλώσανε αὐτοὶ οἱ σπουδαῖοι φιλελεύθεροι, δημοκράτες καὶ φίλοι τοῦ λαοῦ. Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ ἐκεῖνοι οἱ κύριοι θὰ ξαναγυρίσουν ἥσυχα στὸ συνέδριό τους τῆς Πράγας καὶ δὲ θὰ βρεθεῖ κανεὶς νὰ τοὺς πεῖ ὅτι εἶχαν διαπράξει ὄχι μόνο μιὰν ἀτιμία, ἀλλὰ καὶ μιὰν ἠλιθιότητα. Ναί, μιὰ ἠλιθιότητα ἐντελῶς ἄχρηστη, γιατὶ αὐτὴ ἡ ἐπίσκεψη δὲν ἐξυπηρέτησε καὶ δὲ διευκόλυνε τὴν ὑπόθεσή τους στὴ Βιέννη. Τώρα τὰ πράγματα εἶναι πιὸ ξεκάθαρα. Δὲν ἀποκατέστησαν στὴ θέση του τὸ βασίλειο τοῦ Βένσεσλαβ, μὲ τὴν παλιά του ἀνεξαρτησία καὶ καταλήξανε σ' αὐτό, δηλαδή, στὸ νὰ τοὺς ἀφαιρέσει ἡ πρόσφατη μεταρρύθμιση τοῦ Κοινοβούλιου τὴν τελευταία πολιτικὴ ἐξέδρα πάνω στὴν ὁποία μποροῦσαν νὰ κινηθοῦν σὰν πολιτικοί.

Ἡ αὐστριακὴ κυβέρνηση, μετὰ τὶς ἀτυχίες της στὴν Ἰταλία, ἀναγκασμένη νὰ παραχωρήσει μιὰ κάποια ἐλευθερία, μέσα σὲ ὁρισμένα βέβαια ὅρια, στὸ βασίλειο τῆς Οὐγγαρίας, ἦταν γιὰ μεγάλο χρονικὸ διά-

στημα ἀπασχολημένη μὲ τὴ διοργάνωση τοῦ πέρα ἀπ' τὸν Λέιτα Κράτους της. Τὰ δικά της ἔνστικτα κι οἱ ἀπαιτήσεις τῶν φιλελεύθερων καὶ δημοκρατικῶν γερμανῶν, τὴν ἔσπρωχναν πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ συγκεντρωτισμοῦ. 'Αλλὰ οἱ σλάβοι καὶ πάνω ἀπ' ὅλους, ἡ Βοημία κι ἡ Γαλικία, στηριγμένοι στὸ φεουδαρχικο - κληρικὸ κόμμα, θ' ἀπαιτήσουν μεγαλόφωνα ἕνα ὁμοσπονδιακὸ σύστημα. Ἡ κυβέρνηση δίσταζε ὡς τούτη τὴ χρονιά. Τελικὰ ἀποφάσισε, τώρα, ἀνάμεσα στὴν ἀπελπισία τῶν σλάβων καὶ τὴν ὄχι μικρότερη χαρὰ τῶν φιλελεύθερων καὶ δημοκρατικῶν γερμανῶν, ν' ἀνασυστήσει σ' ὅλα τὰ ἐδάφη ποὺ συγκροτοῦν τὸ πέρα ἀπ' τὸ Λέιτα Κράτος, τὸ παλιὸ γερμανικὸ γραφειοκρατικὸ καθεστώς.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ αὐστριακὴ αὐτοκρατορία δὲν ἔγινε πιὸ ἰσχυρὴ ἐξαιτίας αὐτοῦ. Ὅλοι οἱ γερμανοὶ κι οἱ ἑβραῖοι τῆς αὐτοκρατορίας θὰ πηγαίνουν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα νὰ ἐμπνευστοῦν στὸ Βερολίνο. Ταυτόχρονα, ἕνα μέρος τῶν σλάβων στρέφεται πρὸς τὴ Ρωσία κι ἄλλοι, ὁδηγημένοι ἀπὸ ἕνα πιὸ σίγουρο ἔνστικτο, ἀναζητοῦν τὴ σωτηρία τους στὸ σχηματισμὸ μιᾶς λαϊκῆς ὁμοσπονδίας. Κανένας πιὰ δὲν περιμένει τίποτα ἀπ' τὴ Βιέννη. Μήπως δὲν εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ἡ αὐστριακὴ αὐτοκρατορία ἔχει φάει γενικὰ τὰ ψωμιά της κι ὅτι διατηρεῖται ἀκόμα φαινομενικὰ στὴ ζωὴ ἐξαιτίας τῆς σκόπιμης ὑπομονῆς τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Πρωσσίας, ποὺ καιροσκοποῦν καὶ δὲ θέλουν ἀκόμα νὰ τὴ διαμελίσουν γιατὶ ἡ κάθε μιά τους ἐλπίζει νὰ πάρει τὴ μερίδα τοῦ λέοντος στὴν πρώτη κατάλληλη εὐκαιρία;

Αὐτὸ ἔχει σὰ συνέπεια τὸ ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν εἶναι σὲ θέση ν' ἀντιταχθεῖ στὴ νέα πρωσσο - γερμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἂς δοῦμε τώρα ἂν εἶναι ἱκανὴ γι' αὐτὸ ἡ Ρωσία.

Μήπως, φίλε ἀναγνώστη, δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Ρωσία πραγματοποίησε ἀνήκουστες προόδους, ἀπὸ κάθε ἄποψη, ἀφότου ἀνέβηκε στὸ θρόνο ὁ αὐτοκράτορας 'Αλέξανδρος II, ποὺ βασιλεύει τώρα μακάρια;

Ἂν πραγματικὰ θέλουμε νὰ σταθμίσουμε τὶς προόδους ποὺ ἔγιναν στὴ Ρωσία αὐτὰ τὰ τελευταῖα 20 χρόνια, θὰ ἦταν ἀρκετὸ νὰ συγκρίνουμε τὴν ἀπόσταση ποὺ τὴ χώριζε ἀπὸ τότε π.χ. στὰ 1836, ἀπ' τὴν Εὐρώπη μὲ τὴν ἀπόσταση ποὺ τὴ χωρίζει σήμερα: εἶναι μιὰ πρόοδος ποὺ φαίνεται ἐκπληκτική. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Ρωσία δὲ βελτιώθηκε πολύ. 'Αλλὰ ἡ ἐπίσημη κι ἀνεπίσημη, γραφειοκρατικὴ κι ἀστικὴ Δ. Εὐρώπη, χειροτέρεψε ἀρκετὰ σὲ τρόπο ποὺ ἡ ἀπόσταση ποὺ τὶς χώριζε νὰ μειωθεῖ πάρα πολύ.

Ποιὸς γάλλος καὶ ποιὸς γερμανός, λογουχάρη, θὰ τολμοῦσε νὰ μιλάει ἀκόμα γιὰ ρώσικη ἀγριότητα καὶ βαρβαρότητα, ὕστερα ἀπ' τὰ τρομερὰ ἐκλήματα ποὺ διέπραξαν οἱ γερμανοὶ στὰ 1870 στὴ Γαλλία; Ποιὸς γάλλος θὰ μποροῦσε νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ μὴ μιλάει γιὰ τὴν ὀκνηρία καὶ τὶς δωροδοκίες τῶν κρατικῶν ὑπάλληλων καὶ τῶν πολιτικῶν, ὕστερα ἀπ' τὸ βοῦρκο ποὺ ἀποκαλύφθηκε καὶ ποὺ παραλίγο νὰ καταπιεῖ ὅλο τὸ γαλ-

λικὸ πολιτικὸ καὶ γραφειοκρατικὸ κόσμο; Γιὰ τὴν ὥρα αὐτὰ εἶναι ἀρκετά. Οἱ ρώσοι κρατιστές, παλιάνθρωποι, μοχθηροί, κλέφτες καὶ δήμιοι ὅταν ἀτενίζουν τοὺς γάλλους καὶ τοὺς γερμανοὺς συναδέλφους τους δὲ βρίσκουν κανένα λόγο γιὰ νὰ κοκκινίζουν. Σ' ὅλη τὴν ἐπίσημη κι ἀνεπίσημη Εὐρώπη ἔχει ἀρχίσει νὰ διαμορφώνεται, ἀπὸ ἠθικὴ ἄποψη, ἕνα κλίμα κτηνωδίας ἤ, τουλάχιστον, κάτι ποὺ πλησιάζει πολὺ τὴν κτηνωδία.

Τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικὰ ἀπ' τὴν ἄποψη τῆς πολιτικῆς δύναμης ἂν κι ἐδῶ, τουλάχιστον στὸ μέτρο ποὺ ἀφορᾶ τὸ γαλλικὸ Κράτος, οἱ δικοί μας φλογεροὶ πατριῶτες μποροῦν νάναι πάντα ὑπερήφανοι, ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ρωσία εἶναι ἀναμφίβολα πιὸ ἀνεξάρτητη ἀπ' τὴ Γαλλία κι ἀνώτερή της. Ὁ Βίσμαρκ φλερτάρει μὲ τὴ Ρωσία κι ἡ νικημένη Γαλλία φλερτάρει μὲ τὸ Βίσμαρκ. Εἶναι πιὰ καιρὸς νὰ μάθουμε: ποιὸς εἶναι ὁ συσχετισμὸς δυνάμεων ἀνάμεσα στὴν πανρωσικὴ αὐτοκρατορία καὶ τὴν παγγερμανικὴ αὐτοκρατορία, ποὺ κυριαρχεῖ σίγουρα στὴν εὐρωπαϊκὴ ἤπειρο;

Κι ὁ τελευταῖος, ἀκόμα, ἀπὸ μᾶς τοὺς Ρώσους ξέρει καλὰ τί ἀντιπροσωπεύει στὴν ἐσωτερική της ζωὴ αὐτὴ ἡ εὐγενικιὰ πανρωσικὴ αὐτοκρατορία. Γιὰ λίγα ἄτομα, ἴσως γιὰ χίλια, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν αὐτοκράτορα, τὴν οἰκογένειά του κι ὅλους τοὺς ἔνδοξους ὑπηρέτες τους αὐτὴ ἡ αὐτοκρατορία εἶναι μιὰ ἀνεξάντλητη πηγὴ πλούτου στὸν ὁποῖο δὲ συμπεριλαμβάνεται ἡ ἐξυπνάδα κι ἡ ἀνθρώπινη ἠθική. Γιὰ ἕναν πιὸ πλατὺ κύκλο, ποὺ πρόκειται ὅμως πάντα γιὰ μιὰ μικρὴ μειοψηφία, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ μερικὲς δεκάδες χιλιάδες ἄτομα, ἀνώτερους ἀξιωματικούς, πολιτικοὺς κι ἐκκλησιαστικοὺς ὑπάλληλους, πλούσιους ἰδιοκτῆτες, ἔμπορους, καπιταλιστὲς καὶ παράσιτα, αὐτὴ ἡ αὐτοκρατορία εἶναι ἕνας προστάτης γενναιόδωρος καὶ συγκαταβατικὸς ἀπέναντι στὶς ἀρκετὰ προσοδοφόρες νόμιμες κλεψιές. Γιὰ τὴ μεγάλη μάζα τῶν ὑπαλλήλων, ποὺ ἐξακολουθεῖ νάναι ἀσήμαντη σὲ σχέση μὲ τὴ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ, εἶναι μιὰ «τσιγκούνα» τροφὸς καὶ γιὰ τ' ἀμέτρητα ἑκατομμύρια ἄτομα, τὸ λαὸ ποὺ δουλεύει, εἶναι, φυσικά, μιὰ ἄστοργη μητρυιά, ἕνας ἀνελέητος καταπιεστὴς κι ἕνας δολοφόνος τύραννος.

Ἔτσι ἦταν ἡ αὐτοκρατορία πρὶν ἀπ' τὴν ἀγροτικὴ μεταρρύθμιση, ἔτσι παράμεινε κι ἔτσι θάναι. Δὲ χρειάζεται νὰ τὸ ἀποδείξω στοὺς ρώσους. Μήπως ὑπάρχει ἔστω κι ἕνας ἐνήλικος ρῶσος ποὺ νὰ μὴν τὸ ξέρει; Ἡ κοινωνία τῶν διανοουμένων ὑποδιαιρεῖται σὲ τρεῖς κατηγορίες προσώπων: ἡ μιὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ κείνους πού, ἐνῶ τὸ ξέρουν, κρίνουν ὅτι δὲν τοὺς συμφέρει καθόλου νὰ παραδεχτοῦν αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, πού, ὅμως, γι' αὐτοὺς ὅπως καὶ γιὰ κάθε ἄλλο εἶναι ἀναμφισβήτητη· ἡ δεύτερη ἀποτελεῖται ἀπὸ κείνους ποὺ δὲν τὸ παραδέχονται γιατὶ φοβοῦνται καὶ τέλος, ἡ τρίτη ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ κείνους πού, ἐνῶ δὲν ἔχουν τὸ θάρρος νὰ κάνουν κάτι, τουλάχιστον τὸ παραδέχονται. Ὑπάρχει ἀκόμα καὶ μιὰ τέταρτη κατηγορία πού, δυστυχῶς, ἀποτελεῖται ἀπὸ λίγους ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀφοσιωμένοι ἀποκλειστικὰ στὴν ὑπόθεση τοῦ λαοῦ καὶ δὲν ἀρκοῦνται μόνο νὰ λένε ἐκεῖνο ποὺ σκέπτονται: Ὑπάρχει

καὶ μιὰ πέμπτη κατηγορία ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ὄχι καὶ πολλὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα δὲ βλέπουν ἢ δὲν καταλαβαίνουν τίποτα, ἀλλὰ γι' αὐτοὺς δὲν ἔχουμε νὰ ποῦμε τίποτα.

Κάθε καλόπιστος ρώσος παρατηρητὴς πρέπει νὰ βγάλει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ αὐτοκρατορία μας δὲν μπορεῖ ν' ἀλλάξει τοποθέτηση ἀπέναντι στὸ λαό. Εἶναι ἀπ' τὴ φύση της ὁ καταστροφέας τοῦ λαοῦ, ἐκείνη ποὺ τοῦ πίνει τὸ αἷμα. Ὁ λαὸς τὴ μισεῖ ἐνστικτώδικα κι ἡ αὐτοκρατορία εἶναι ἀναγκασμένη νὰ τὸν καταπιέζει, γιατὶ ἀκριβῶς στὴν ἀθλιότητα τοῦ λαοῦ βασίζεται τόσο ἡ ὕπαρξη ὅσο κι ἡ δύναμή της. Γιὰ νὰ καταφέρει νὰ διατηρήσει τὴν τάξη στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας, γιὰ νὰ κρατήσει ἀρραγὴ τὴ δική της ἑνότητα ποὺ ἔχει ἐπιβάλλει μὲ τὴ βία, γιὰ νὰ διατηρήσει τὴν ἀκεραιότητα τῆς ἐξωτερικῆς της δύναμης, ἔστω γι' ἀμυντικοὺς κι ὄχι γιὰ ἐπιθετικοὺς σκοπούς, αὐτὴ ἡ αὐτοκρατορία χρειάζεται ἕνα τεράστιο στρατό. Πρόσθετα σ' αὐτὸ τὸ στρατό, πρέπει νὰ διαθέτει ἀκόμα μιὰν ἀστυνομία, μιὰν ἀχανὴ γραφειοκρατία, ἕναν ἐπίσημο κλῆρο... κοντολογῆς, ἕναν ἀπέραντο ἐπίσημο κόσμο ποὺ ἡ συντήρησή του, γιὰ νὰ μὴ μιλήσουμε γιὰ τὶς ἀπάτες του, βαρύνει ἀναπόφευκτα τὸ λαό.

Μόνον ἀνόητοι, ἀμαθεῖς κι ἠλίθιοι μποροῦν νὰ φανταστοῦν ὅτι τὸ ὁποιοδήποτε σύνταγμα, ἀκόμα καὶ τὸ πιὸ δημοκρατικὸ καὶ τὸ πιὸ φιλελεύθερο, μπορεῖ νὰ βελτιώσει τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὸ Κράτος καὶ στὸ λαό. Θὰ ἦταν ἀκόμα δύσκολο νὰ πετύχεις νὰ τροποποιήσεις τὴν κατάσταση, χειροτερεύοντάς την, δηλαδή, νὰ τὴ κάνεις πιὸ μισητὴ καὶ δυσβάσταχτη ἀπ' ὅσο εἶναι, ἀλλὰ ὅσο γιὰ νὰ τὴ βελτιώσεις αὐτὸ εἶναι ἀληθινὰ κάτι τὸ παράλογο! Ὅσο θὰ ὑπάρχει, ἡ αὐτοκρατορία θὰ πνίγει τὸ λαό. Ἕνα εὐεργετικὸ σύνταγμα γιὰ τὸ λαὸ εἶναι δυνατὸ μόνο μ' ἕναν ὅρο: τὴν καταστροφὴ τῆς αὐτοκρατορίας.

Δὲ θὰ σπαταλήσουμε, ἑπομένως, τὸν καιρό μας ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἐσωτερικὴ κατάσταση αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας γιατὶ πιστεύουμε ὅτι δὲ θὰ μποροῦσε νάναι χειρότερη. Ἀντίθετα, θὰ ἐξετάσουμε ἂν ἔχει πραγματικὰ φτάσει σ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖο ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ δώσει ἕνα περιεχόμενο, ὄχι βέβαια ἀνθρώπινο, ἀλλά, ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο, πολιτικὸ στὴν ὕπαρξή της. Ἂν, δηλαδή, πέτυχε μ' ἀνείπωτες θυσίες, ποὺ ἔκανε βέβαια χωρὶς τὴ θέλησή της, ἀλλὰ ποὺ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ εἶναι πολὺ πιὸ σκληρές, νὰ δημιουργήσει μιὰν ἔνοπλη δύναμη, ἱκανὴ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν ἔνοπλη δύναμη τῆς νέας γερμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὅλο τὸ ρώσικο *πολιτικὸ* πρόβλημα ἐντοπίζεται σήμερα σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Ὅσο γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ πρόβλημα ξέρουμε τώρα ὅτι εἶναι μόνον ἕνα: τὸ πρόβλημα τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης. Ἂς πάψουμε, λοιπόν, ν' ἀσχολούμαστε μ' αὐτὸ κι ἂς δοῦμε ἂν ἡ Ρωσία εἶναι σὲ θέση νὰ πολεμήσει ἐναντίον τῆς Γερμανίας. Οἱ ὅρκοι, τὰ φιλιὰ καὶ τὰ δάκρυα, ποὺ ξοδεύονται ἀφειδῶς στὶς αὐτοκρατορικὲς αὐλὲς τοῦ θείου στὸ Βερολίνο καὶ τοῦ ἀνηψιοῦ στὴν Ἁγία Πετρούπολη, δὲ λογαριάζον-

ται καθόλου. Είναι γνωστό ότι στην πολιτική όλα αυτά δέν άξίζουν ούτε ένα ξερό σύκο. Τό θέμα πού έχουμε βάλει δέν μπορεί πιά ν' άγνοηθεί μπροστά στή σημερινή θέση τής Γερμανίας, πού μεταβλήθηκε μέσα σ' ελάχιστο χρόνο σ' ένα πελώριο και παντοδύναμο Κράτος. Κι όλη ή ιστορία μας αποδείχνει κι ή πιό ορθολογική λογική μας τό βεβαιώνει, ότι δυό Κράτη ίδιας δύναμης δέ μπορούν νά συνυπάρχουν δίπλα - δίπλα, ότι αυτό είναι αντίθετο μέ τήν ουσία καί τή δομή τους, πού ή πιό αναγκαία κι απαραίτητη εκδήλωσή τους είναι ή υπεροχή. Κι αυτή ακριβώς είναι πού δέν παραδέχεται τήν ισότητα τών δυνάμεων. Μιά άπ' αυτές τίς δυνάμεις θά πρέπει οπωσδήποτε νά συντριβεί καί νά υποταχθεί στήν άλλη.

Ναί. Αυτό αποτελεί σήμερα μιά βασική ανάγκη γιά τή Γερμανία. Ύστερα άπό έναν εξαιρετικά μακρόχρονο πολιτικό εξευτελισμό, έγινε ξαφνικά ένα παντοδύναμο Κράτος στήν ευρωπαϊκή ήπειρο. Πώς θά μπορούσε ν' ανεχθεί νάχει δίπλα της, θά λέγαμε σχεδόν κάτω άπ' τή μύτη της, μιά δύναμη τελείως ανεξάρτητη άπ' αυτή, πού δέν κατάφερε ακόμα νά τή νικήσει καί πού αυτή τήν αντιμετωπίζει άπ' τήν ίδια θέση! Καί πιά είναι ύστερα αυτή ή δύναμη; Ή Ρωσία, ή πιό μισητή!

Πιστεύουμε ότι λίγοι ρώσοι αγνοούν πόσο μισούν τή Ρωσία οί γερμανοί, όλοι οί γερμανοί, μά πάνω άπ' όλους οί αστοί γερμανοί κι ό ίδιος ό γερμανικός λαός πού επηρεάζεται άπ' αυτούς. Μίσησαν καί μισούν ακόμα τούς γάλλους. Άλλ' αυτό τό μίσος δέν είναι τίποτα μπροστά σ' εκείνο πού τρέφουν γιά τή Ρωσία. Αυτό τό μίσος αποτελεί ένα άπ' τά πιό ισχυρά εθνικά πάθη τών γερμανών. Πώς γεννήθηκε αυτό τό εθνικό μίσος; Έχει αρκετό ενδιαφέρον ν' ανακαλύψουμε τίς ρίζες του: ήταν ή ασύγκριτα πιό ανθρώπινη, άν καί γερμανική, διαμαρτυρία τού πολιτισμού εναντίον τής ταταρικής μας βαρβαρότητας. Στή συνέχεια, ακριβώς γύρω στά 1820, αυτό τό πάθος πήρε τό χαρακτήρα τής πιό συνεπούς διαμαρτυρίας ενός πολιτικού φιλελευθερισμού εναντίον τού πολιτικού δεσποτισμού. Εκείνη τήν εποχή, πρέπει νά σημειωθεί, οί γερμανοί έπαιρναν τόν εαυτό τους στά σοβαρά γιά φιλελεύθερο καί πίστευαν στό φιλελευθερισμό τους. Απεχθάνονταν τή Ρωσία γιατί εκπροσωπούσε τό δεσποτισμό. Άν μπορούσαν καί θέλανε αληθινά νά είναι δίκαιοι, θάπρεπε τουλάχιστον νά μοιράσουν εξίσου αυτό τό μίσος ανάμεσα στή Ρωσία, τήν Πρωσσία καί τήν Αυστρία. Άλλ' αυτό θά ερχόταν σέ αντίθεση μέ τόν πατριωτισμό τους. Έτσι, θά ρίξουν όλη τήν ευθύνη γιά τήν Ιερή Συμμαχία στή Ρωσία.

Στίς αρχές τής δεκαετίας τού 1830, ή πολωνική επανάσταση γέννησε τήν πιό μεγάλη συμπάθεια στή Γερμανία κι ή αιματηρή της καταστολή δυνάμωσε τήν αγανάκτηση τών φιλελεύθερων γερμανών εναντίον τής Ρωσίας. Όλο αυτό υπήρξε πολύ φυσικό καί δικαιολογημένο παρόλο πού, καί σ' εκείνη τήν περίπτωση, θά ήταν ίσως πιό σωστό νά στρεφόταν ένα μέρος αυτής τής αγανάκτησης ενάντια στήν Πρωσσία, πού βοήθησε αναμφισβήτητα τή Ρωσία στήν αξιοκατάκριτη κείνη επι-

χείρηση τῆς καταπίεσης τῆς Πολωνίας. Καὶ τὴ βοήθησε κιόλας ὄχι ἀπὸ γενναιοφροσύνη, ἀλλὰ σπρωγμένη ἀπ' τὸ δικό της συμφέρον, γιατὶ ἡ ἀπελευθέρωση τῶν βασίλειων τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Λιθουανίας θὰ εἶχε σὰ μοιραία συνέπεια τὸν ξεσηκωμὸ ὁλόκληρης τῆς πρωσσικῆς Πολωνίας καὶ θὰ ἔπνιγε ἔτσι στὴ γέννησή της τὴν πρωσσικὴ μοναρχικὴ δύναμη.

Στὸ δεύτερο μισὸ τῆς δεκαετίας τοῦ 1830 γεννιέται ἕνα ἄλλο κίνητρο μίσους τῶν γερμανῶν γιὰ τὴ Ρωσία, ἕνα κίνητρο ποὺ προσδίνει σ' αὐτὸ τὸ μίσος ἕναν ὁλότελα νέο χαρακτήρα, ὄχι πιὰ φιλελεύθερο, ἀλλὰ πολιτικὸ κι ἐθνικό. Ξανάγινε θέμα συζήτησης τὸ ζήτημα τῶν σλάβων καὶ πολὺ γρήγορα οἱ σλάβοι τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Τουρκίας ἑνώθηκαν σ' ἕνα κόμμα ποὺ ἄρχισε νὰ ἐλπίζει καὶ νὰ περιμένει τὴ βοήθεια τῆς Ρωσίας. Στὴ δεύτερη δεκαετία τοῦ αἰώνα κιόλας, μιὰ μυστικὴ ὀργάνωση δημοκρατικῶν, ἰδιαίτερα τὸ νότιο τμῆμα αὐτῆς τῆς ὀργάνωσης ποὺ εἶχε σὰν ἡγέτες τοὺς Πεστέλ, Μουράβιεφ - Ἀποστὸλ καὶ Μπεστούγιεφ - Ριούμιν[48], συνέλαβε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἰδέα μιᾶς ἐλεύθερης πανσλαβικῆς ὁμοσπονδίας. Ὁ αὐτοκράτορας Νικόλαος οἰκειοποιήθηκε αὐτὴ τὴν ἰδέα, ἀλλὰ τὴν κατάλαβε μὲ τὸ δικό του τρόπο. Ἡ ἐλεύθερη πανσλαβικὴ δημοκρατία μεταμορφώθηκε στὴ σκέψη του σ' ἕνα πανσλαβικὸ κι αὐτοκρατορικὸ Κράτος ποὺ θὰ ἦταν, δὲ χρειάζεται νὰ τὸ πῶ, κάτω ἀπ' τὸ δικό του σκῆπτρο.

Στὶς ἀρχὲς τῶν δεκαετιῶν '30 καὶ '40, ρῶσοι πράκτορες στάλθηκαν ἀπ' τὴ Μόσχα καὶ τὴν Πετρούπολη στὰ σλάβικα ἐδάφη, μερικοὶ ἐπίσημα, ἐνῶ ἄλλοι μὲ τὴν εὐχάριστη ἰδιότητα τῶν βοηθητικῶν. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι ἀνῆκαν στήν, καθόλου μυστικὴ πραγματικά, Ἑταιρεία τῶν Σλαβόφιλων τῆς Μόσχας. Ἔτσι ἀρχίζει μιὰ πανσλαβιστικὴ προπαγάνδα μεταξὺ τῶν σλάβων τῆς δύσης καὶ τοῦ νότου. Στὰ πλαίσια αὐτῆς τυπώθηκε ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀπὸ μπροσοῦρες. Αὐτὲς οἱ μπροσοῦρες, ποὺ μερικὲς εἶχαν γραφτεῖ κι ἄλλες μεταφραστεῖ στὰ γερμανικά, θὰ κατατρομάξουν στὰ σοβαρὰ τὸ κοινὸ ποὺ πίστευε στὸν παγγερμανισμό. Οἱ γερμανοὶ πίστεψαν ὅτι ἔφθασε ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου. Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Βοημία, αὐτὴ ἡ παλιὰ χώρα τῆς αὐτοκρατορίας ποὺ βρίσκεται στὴν καρδιὰ τῆς Γερμανίας, μπορεῖ ν' ἀποχωρήσει καὶ νὰ γίνει μιὰ ἀνεξάρτητη σλάβικη χώρα ἤ, ἂς μὴν τὸ δεηθεῖ ὁ οὐρανός, μιὰ ρώσικη ἐπαρχία, κάνει συντρίμια τὴν ὄρεξη καὶ τὰ ὄνειρά τους κι ἀπὸ κείνη τὴ μέρα ἐκτοξεύονται ἐναντίον τῆς Ρωσίας κάθε λογῆς βρισιές. Ἀπὸ τότε ὡς τώρα, τὸ μίσος τῶν γερμανῶν γιὰ τὴ Ρωσία μεγαλώνει ὁλοένα καὶ περισσότερο. Ἔχει πάρει σήμερα πολὺ πλατιὲς διαστάσεις.

Οἱ ρῶσοι, ἀπ' τὴ μεριά τους, τουλάχιστον, εἶναι πολὺ φειδωλοὶ στὶς ἐπιθέσεις τους ἐναντίον τῶν γερμανῶν. Πῶς εἶναι, λοιπόν, δυνατὸ αὐτὲς οἱ δυὸ γειτονικὲς αὐτοκρατορίες, ἡ πανρωσικὴ κι ἡ παγγερμανική, νὰ παραμείνουν γιὰ πολὺ ἀκόμα σὲ εἰρήνη ὅταν οἱ ἀμοιβαῖες τους σχέσεις εἶναι τόσο διαταραγμένες;

Αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι ἔλειψαν, ναί, μέχρι σήμερα οἱ αἰτίες ποὺ θὰ τὶς ἔκαναν νὰ θέλουν τὴν εἰρήνη. Ἡ πρώτη ἀπ' αὐτὲς τὶς αἰτίες εἶναι

ἡ Πολωνία. Οἱ ληστρικὲς δυνάμεις ποὺ σὰν ἀληθινοὶ πειρατὲς θὰ μοιράσουν τὴν Πολωνία ἦταν τρεῖς: ἡ Αὐστρία, ἡ Πρωσσία κι ἡ Ρωσία. Ὅμως, εἴτε τὴν ἴδια τὴ στιγμὴ τῆς μοιρασιᾶς εἴτε μετά, τὸ Κράτος ποὺ ἐνδιαφέρθηκε λιγότερο καὶ ποὺ διατήρησε αὐτὴ του τὴ στάση, ἦταν ἡ Αὐστρία. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ αὐστριακὴ αὐλὴ διαμαρτυρήθηκε ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἐνάντια σ' αὐτὴ τὴ διανομὴ καὶ μόνο ὕστερα ἀπὸ συνεχῆ διαβήματα τοῦ Φρειδερίκου ΙΙ καὶ τῆς Αἰκατερίνης ΙΙ, ἡ αὐτοκράτειρα Μαρία Θηρεσία κατέληξε νὰ δεχτεῖ τὸ μερίδιο ποὺ προοριζόταν γι' αὐτή. Μ' ἐκείνη τὴν εὐκαιρία χύθηκαν ἄφθονα κροκοδείλια δάκρυα, ποὺ ἔμελλε νὰ μεῖνουν στὴν ἱστορία, χωρὶς ὅμως νὰ τὴν ἐμποδίσουν νὰ καταπιεῖ τὴ μπουκιά. Μήπως μποροῦσε νὰ μὴν τὴ δεχτεῖ; Ἐπρόκειτο ἀκριβῶς γιὰ τὴν κατάκτηση ἑνὸς στέμματος. Οἱ νόμοι δὲ γίνονται γιὰ τοὺς βασιλιάδες κι ἡ βουλημία τους δὲν ἔχει ὅρια. Ὁ Φρειδερίκος ΙΙ σημειώνει στ' ἀπομνημονεύματά του ὅτι ἡ αὐστριακὴ κυβέρνηση, ἀφοῦ ἀποφάσισε νὰ πάρει μέρος στὴ λεηλασία τῆς Πολωνίας ποὺ ἔκαναν οἱ σύμμαχοι, ἀνακάλυψε ἕναν ἄγνωστο παραπόταμο κι ἔσπευσε ἀμέσως νὰ καταλάβει περισσότερα ἐδάφη ἀπὸ κεῖνα ποὺ τῆς παραχωροῦσε ἡ συνθήκη.

Εἶναι ὁπωσδήποτε σημαντικὸ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ Αὐστρία συνέχισε νὰ ὀδύρεται καὶ νὰ ἱκετεύει, στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς ληστείας, ἐνῶ ἡ Ρωσία κι ἡ Πρωσσία ἀποτέλειωναν γρήγορα τὶς μικρὲς ληστρικές τους πράξεις, περιγελώντας καὶ χλευάζοντας. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Αἰκατερίνη ΙΙ κι ὁ Φρειδερίκος ΙΙ ἀντάλλασσαν τότε ἐπιστολὲς ὑψηλοῦ πνευματικοῦ κι ἀνθρωπιστικοῦ ἐπιπέδου μὲ τοὺς γάλλους ἐγκυκλοπαιδιστές. Ἀλλὰ τὸ πιὸ σημαντικὸ εἶναι ὅτι αὐτὸ γινότανε κι ἐξακολουθεῖ νὰ γίνεται μέχρι σήμερα. Σὲ κάθε ἀπελπισμένη προσπάθεια τῆς ἄτυχης Πολωνίας ν' ἀπελευθερωθεῖ καὶ ν' ἀνοικοδομηθεῖ, οἱ αὐλὲς τῆς Πρωσσίας καὶ τῆς Ρωσίας ξεσηκώνονταν καὶ γίνονταν ἀνήμερα θηρία, κι ἔσπευδαν νὰ συντονίσουν τὶς προσπάθειές τους, μυστικὰ ἢ ἀνοιχτά, γιὰ νὰ καταπνίξουν τὴν ἐξέγερση ἐνῶ ἡ Αὐστρία, σὰν ἀθέλητος καὶ μπλεγμένος παρὰ τὴ θέλησή του συνένοχος, ὄχι μόνο δὲ συγκινιόταν ποτέ, ἀλλά, ἀντίθετα, ἔδινε τὴ συγκατάθεσή της γιὰ τὰ κατασταλτικὰ μέτρα· ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, φαινότανε σὲ κάθε νέα ἐξέγερση νὰ θέλει νὰ βοηθήσει καὶ πραγματικὰ βοηθοῦσε ὡς ἕνα ὁρισμένο σημεῖο τοὺς Πολωνούς. Αὐτὸ συνέβηκε στὰ 1831 κι ἀκόμα πιὸ φανερά, στὰ 1862 ὅταν ὁ Βίσμαρκ τάχθηκε ἀνοιχτὰ στὸ πλευρὸ τοῦ Ρώσου χωροφύλακα. Ἡ Αὐστρία ἐπέτρεψε, μυστικὰ ἐννοεῖται, τὴ μεταφορὰ ὅπλων στὴν Πολωνία.

Πῶς ἐξηγεῖται αὐτὴ ἡ διαφορὰ συμπεριφορᾶς; Μὲ τὴν εὐγενικὴ ψυχή, τὴν καλωσύνη ἢ τὸ πνεῦμα δικαιοσύνης τῆς Αὐστρίας; Ὄχι. Ἡ ἐξήγηση εἶναι πολὺ πιὸ ἁπλή: μὲ τὸ συμφέρον της. Ἡ Μαρία Θηρεσία δὲν ἔκλαιγε χωρὶς νὰ ὑπάρχει κάποιο κίνητρο. Καταλάβαινε πολὺ καλὰ ὅτι ἐπιχειρώντας, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ καταστρέψει τὴν πολιτικὴ ὕπαρξη τῆς Πολωνίας, ἔσκαβε τὸ λάκο τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατο-

ρίας... Ποιός ἄλλος γείτονας θὰ τῆς ἦταν πιὸ χρήσιμος στὰ βορειοανατολικά της σύνορα ἀπ' αὐτὸ τὸ εὐγενικὸ Κράτος, ποὺ διέθετε σίγουρα πολὺ λίγη ἐξυπνάδα, ἀλλὰ ποὺ ἦταν αὐστηρὰ συντηρητικὸ καὶ καθόλου ἐπιθετικό; Αὐτὸ τὸ Κράτος ὄχι μόνο τὴ γλύτωνε ἀπὸ δυσάρεστους γείτονες σὰν τὴ Ρωσία, ἀλλὰ καὶ τὴ χώριζε ἐπίσης ἀπ' τὴν Πρωσσία κι ἀποτελοῦσε ἔτσι ἕνα ἀνεκτίμητης ἀξίας χαράκωμα ἐναντίον αὐτῶν τῶν δυὸ δυνάμεων, ποὺ εἶχαν πάντα κατακτητικὲς βλέψεις.

Χρειαζόταν μήπως ἡ συνηθισμένη ἀνοησία καί, προπαντός, ἡ διαφθορὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Μαρίας Θηρεσίας ἢ ἡ αὐθάδικη ἠθικὴ μικροπρέπεια καὶ τὸ περήφανο ἀντιδραστικὸ πεῖσμα τοῦ γέρο Μέττερνιχ, ποὺ ἐξάλλου πληρωνόταν, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀπ' τὶς αὐλὲς τῆς Πετρούπολης καὶ τοῦ Βερολίνου, γιὰ νὰ μὴ γίνει κατανοητὸ ὅτι ἦταν καταδικασμένη ἀπ' τὴν ἱστορία στὴν ἧττα;

Ἡ πανρωσικὴ αὐτοκρατορία καὶ τὸ βασίλειο τῆς Πρωσσίας εἶχαν, ἀντίθετα, μαντέψει πολὺ σωστὰ τὰ πλεονεχτήματα ποὺ θὰ τοὺς πρόσφερε αὐτό. Ἡ πρώτη διανομὴ τῆς Πολωνίας τοὺς χάρισε τὴ σημασία μεγάλης εὐρωπαϊκῆς δύναμης. Ἡ δεύτερη τοὺς ἔβαλε σ' ἐκεῖνο τὸ δρόμο ποὺ τὶς ἔχει ὁδηγήσει σήμερα στὴ θέση μιᾶς ἀναμφισβήτητης κυριαρχίας. Ρίχνοντας ταυτόχρονα ἕνα ματωμένο κομμάτι τῆς διαμελισμένης στὰ τέσσερα Πολωνίας στὴν αὐστριακὴ αὐτοκρατορία, ποὺ ἦταν ἀπ' τὴ φύση της σαρκοβόρα, προόριζαν αὐτὴ τὴν αὐτοκρατορία νὰ θυσιαστεῖ μὲ τὴ σειρά της, νάναι τὸ ἑπόμενο θύμα τῆς ἀκόρεστης, σὰν τὴ δική της, βουλημίας τους. Ἀλλὰ ὅσο αὐτή τους ἡ θέληση θὰ ἔμενε ἀνικανοποίητη, θὰ παράμεναν καὶ θάπρεπε νὰ παραμείνουν, σύμμαχοι καὶ φίλοι, παρόλο ποὺ μισοῦνται μ' ὅλη τους τὴν καρδιά. Δὲ θάταν καθόλου περίεργο ἄν, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς διανομῆς τῆς ἴδιας τῆς Αὐστρίας, θὰ μάλωναν· ἀλλὰ ὡς ἐκείνη τὴ στιγμὴ δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τοὺς χωρίσει τίποτα.

Ἐξάλλου δὲν ἔχουν κανένα συμφέρον νὰ τσακωθοῦν. Ἡ νέα πρωσσο - γερμανικὴ αὐτοκρατορία δὲν ἔχει σήμερα στὴν Εὐρώπη καὶ στὸν κόσμο γενικά, κανέναν ἄλλο σύμμαχο ἐκτὸς ἀπ' τὴ Ρωσία ἤ, ἴσως, μὲ τὴ Ρωσία, καὶ τὶς ΕΠΑ. Ὅλοι τὴ φοβοῦνται! Ὅλοι τὴ μισοῦν! Ὅλοι θάταν εὐτυχισμένοι ἂν κατάρρεε, γιατὶ πέφτει πάνω σ' ὅλους κι ὅλους τοὺς λεηλατεῖ. Γιὰ νὰ πραγματοποιήσει, ἐξάλλου, ὁλοκληρωτικὰ τὸ σχέδιο καὶ τὴν ἴδια τὴ σύλληψη τῆς παγγερμανικῆς αὐτοκρατορίας πρέπει νὰ κάνει κι ἄλλες κατακτήσεις. Θὰ πρέπει νὰ πάρει ἀπ' τοὺς Γάλλους ὁλόκληρη τὴ Λωραίνη κι ὄχι μόνο ἕνα μέρος της. Θὰ πρέπει νὰ κατακτήσει τὸ Βέλγιο, τὴν Ὀλλανδία, τὴν Ἐλβετία, τὴ Δανία κι ὅλη τὴ σκανδιναβικὴ χερσόνησο. Θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ βάλει χέρι στὶς ἐπαρχίες μας τῆς Βαλτικῆς, ἂν θέλει νάναι ὁ μόνος κυρίαρχος σ' αὐτὴ τὴ θάλασσα. Κοντολογῆς, ἔξω ἀπ' τὸ οὐγγρικὸ βασίλειο ποὺ θ' ἀφήσει στοὺς μαγιάρους καὶ τὴ Γαλικία ποὺ θὰ παραχωρήσει μαζὶ μὲ τὴν αὐστριακὴ Μπουκοβίνα στὴ Ρωσία θὰ πρέπει νὰ ἐπιδιώξει, σπρωγμένη ἀπ' τὴν ἴδια τὴ δύναμη τῶν πραγμάτων, νὰ κατακτήσει ὁλόκληρη τὴν Αὐστρία μέχρι καὶ τὴν Τεργέστη καὶ τὴ Βοημία, ποὺ ἡ κυβέρνηση τῆς

῾Αγίας Πετρούπολης οὔτε κἂν θὰ ὀνειρευτεῖ ποτὲ νὰ τὴν παραχωρήσει.

Πιστεύουμε, καὶ τὸ ξέρουμε μὲ βεβαιότητα, ὅτι ἀπὸ καιρὸ κιόλας βρίσκονται σὲ διαπραγματεύσεις, περισσότερο ἢ λιγότερο μυστικές, μὲ θέμα τὴ μελλοντικὴ διανομὴ τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας μεταξὺ τῶν αὐλῶν τῆς Γερμανίας καὶ τῆς ῾Αγίας Πετρούπολης καὶ προφανῶς, ὅπως συμβαίνει πάντα στὶς φιλικὲς σχέσεις μεταξὺ μεγάλων δυνάμεων, θὰ προσπαθήσουν νὰ ἐξαπατήσουν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη.

῞Οσο μεγάλη κι ἂν εἶναι ἡ δύναμη τῆς πρωσσο - γερμανικῆς αὐτοκρατορίας εἶναι φανερό, ἀπὸ μόνο του, ὅτι δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρὴ γιὰ νὰ πραγματοποιήσει τόσο πλατιᾶς κλίμακας ἐπιχειρήσεις ἐνάντια στὴ θέληση ὅλης τῆς Εὐρώπης. Γι᾽ αὐτὸ ἡ συμμαχία μὲ τὴ Ρωσία ἀντιπροσωπεύει καὶ θ᾽ ἀντιπροσωπεύει γιὰ πολὺ καιρὸ μιὰ πραγματικὴ ἀνάγκη.

῾Υπάρχει μιὰ τέτοια ἀνάγκη γιὰ τὴ Ρωσία; Θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ἀμέσως, ὅτι ἡ αὐτοκρατορία μας, περισσότερο ἀπ᾽ ὁτιδήποτε ἄλλο, εἶναι βασικὰ ἕνα στρατιωτικὸ Κράτος.

Μὲ στόχο τὴ δημιουργία μιᾶς μεγάλης στρατιωτικῆς δύναμης, θυσίασε ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τῆς ὕπαρξής της καὶ θυσιάζει ἀκόμα καὶ τώρα, ὅλο ἐκεῖνο ποὺ θὰ μποροῦσε ν᾽ ἀποτελέσει τὴ ζωὴ καὶ τὴν εὐημερία τοῦ λαοῦ. Σὰ στρατιωτικὸ Κράτος βλέπει μπροστά της ἕνα καὶ μόνο σκοπό, μιὰ καὶ μοναδικὴ αἰτία δικαιολόγησης τῆς ὕπαρξής της: νὰ κατακτάει. Τὸ νὰ θεωρεῖ κανεὶς ὅτι ὁ ἀντικειμενικός της στόχος δὲν εἶναι τέτοιος ἀποτελεῖ ἕναν ἀληθινὸ παραλογισμό. Ἡ φυσιολογικὴ ζωὴ τῆς αὐτοκρατορίας μας εἶναι ἡ κατάκτηση, σὲ κάθε κατεύθυνση κι ἔναντι ὁποιουδήποτε τιμήματος. Γνωρίζει πάντα σὲ ποιὰ κατεύθυνση θὰ στρέψει τὴν κατακτητική της δύναμη.

Δυὸ δρόμοι ἀνοίγονται μπροστά της: ὁ ἕνας πρὸς τὴ δύση, ὁ ἄλλος πρὸς τὴν ἀνατολή. ῾Ο δρόμος πρὸς τὴ δύση ἀποτελεῖ μιὰ ἀνοιχτὴ ἀπειλὴ γιὰ τὴ Γερμανία. Εἶναι ὁ πανσλαβιστικὸς δρόμος καί, συνάμα, ὁ δρόμος τῆς συμμαχίας μὲ τὴ Γαλλία ἐναντίον τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων τῆς πρωσσικῆς Γερμανίας καὶ τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας κι ἴσως τῆς οὐδετερότητας τῆς ᾽Αγγλίας καὶ τῶν ΕΠΑ.

῾Ο δεύτερος δρόμος περνάει διαμέσου τῶν Δ. ᾽Ινδιῶν, τῆς Περσίας καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης. Θὰ ἐμποδιστεῖ ἀπ᾽ τὴν ἐχθρότητα τῆς Αὐστρίας, τῆς ᾽Αγγλίας καί, πιθανόν, τῆς Γαλλίας, ἐνῶ θὰ ὑποστηριχθεῖ ἀπ᾽ τὴν πρωσσικὴ Γερμανία καὶ τὶς ΕΠΑ.

Ποιὸν ἀπ᾽ τοὺς δυὸ δρόμους θὰ διαλέξει ἡ φιλοπόλεμη αὐτοκρατορία μας; Λέγεται ὅτι ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου, φλογερὸς πανσλαβιστής, ἐχθρὸς τῶν γερμανῶν καὶ πιστὸς φίλος τῶν γάλλων, διάλεξε τὸν πρῶτο, ἐνῶ ὁ τωρινὸς αὐτοκράτορας, εὐτυχισμένος φίλος τῶν γερμανῶν κι ἀνηψιὸς ποὺ νοιάζεται πολὺ γιὰ τὸ θεῖο, ἐκδηλώθηκε ὑπὲρ τοῦ δεύτερου δρόμου. ῾Οπωσδήποτε, δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ κατευθύνσεις ποὺ τοὺς σπρώχνουν τὰ αἰσθήματά τους, ἀλλὰ γιὰ τὴ γνώση τῆς πορείας ποὺ

πρέπει ν' ἀκολουθήσει ἡ αὐτοκρατορία μὲ κάποια ἐλπίδα ἐπιτυχίας καὶ χωρὶς νὰ διατρέχει τὸν κίνδυνο νὰ καταρρεύσει.

Μποροῦν μήπως ν' ἀκολουθήσουν τὸν πρῶτο δρόμο; Θὰ βροῦν βέβαια τὴ συμμαχία μὲ τὴ Γαλλία, μιὰ συμμαχία, ὅμως, ποὺ δὲν εἶναι καθόλου σὲ θέση νὰ προσφέρει σήμερα αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα κι αὐτὴ τὴν ὑλικὴ κι ἠθικὴ δύναμη ποὺ ὑποσχόταν 3 ἢ 4 χρόνια πρίν. Ἡ ἐθνικὴ ἑνότητα τῆς Γαλλίας καταστράφηκε ἀθεράπευτα. Μέσα στὰ ὅρια τῆς λεγόμενης μιᾶς κι ἀδιαίρετης Γαλλίας βρίσκουμε σήμερα 3 ἢ 4 διαφορετικὲς κι ὁλοκληρωτικὰ ἀντίθετες μεταξύ τους Γαλλίες: τὴν ἀριστοκρατικὴ καὶ κληρικαλικὴ Γαλλία, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπ' τοὺς εὐγενεῖς, τὴν πλούσια ἀστικὴ τάξη καὶ τὸν κλῆρο· τὴν καθαρὰ ἀστικὴ Γαλλία, ποὺ περιλαβαίνει τὴ μικρομεσαία ἀστικὴ τάξη· τὴν ἐργατικὴ Γαλλία, ποὺ περιλαβαίνει τὸ προλεταριάτο τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐργοστασίων καί, τέλος, τὴν ἀγροτικὴ Γαλλία. Ἔξω ἀπ' αὐτὲς τὶς δυὸ τελευταῖες, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ συμφωνήσουν καὶ ποὺ ἤδη στὸ νότο ἀρχίζουν νὰ πλησιάζουν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, κάθε πιθανότητα ὁμοφωνίας αὐτῶν τῶν τάξεων πάνω σ' ἕνα ὁποιοδήποτε σημεῖο, ἀκόμα καὶ στὸ θέμα τῆς ὑπεράσπισης τῆς πατρίδας, ἀποκλείεται ὁλότελα.

Τὸ εἴδαμε τελευταῖα. Οἱ γερμανοὶ βρίσκονταν ἀκόμη στὴ Γαλλία, εἶχαν καταλάβει τὸ Μπελφὸρ περιμένοντας τὸ τελευταῖο δισεκατομμύριο κι ἀπόμεναν 3 ἢ 4 βδομάδες ὡς τὴν τελικὴ ἐκκένωση τῆς χώρας. Ἔ, λοιπὸν ὄχι. Ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς τῶν Βερσαλλιῶν, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ νομιμόφρονες, ὀρλεανιστὲς καὶ βοναπαρτιστές, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὅλοι τους λυσσασμένοι ἀντιδραστικοί, δὲ θέλησε νὰ κάνει λίγη ὑπομονὴ ἀκόμη κι ἀνάτρεψε τὸ Θιέρσο ἀντικαθιστώντας τον μὲ τὸ στρατηγὸ Μὰκ Μαόν, ποὺ ὑπόσχεται ν' ἀποκαταστήσει ξανὰ τὴν ἠθικὴ τάξη στὴ Γαλλία μὲ τὴ δύναμη τῆς ξιφολόγχης... Ἡ ἐπίσημη Γαλλία ἔπαψε νάναι ἡ χώρα τῆς ζωῆς, τοῦ πνεύματος, τῶν θαυμάσιων ἐξορμήσεων. Φαίνεται νὰ ξέπεσε ξαφνικά, νὰ ἔγινε ἡ χώρα τῆς λάσπης, τῆς δειλίας, τῆς διαφθορᾶς, τῆς κτηνωδίας, τῆς προδοσίας, τῆς χυδαιότητας, τῆς πιὸ μεγάλης καὶ ποὺ γεμίζει φόβο ἀνοησίας. Καὶ σὰν ἀποκορύφωμα ὅλων αὐτῶν φαινόταν νὰ κυριαρχεῖ μιὰ ἀπεριόριστη ἀμάθεια. Εἶναι ἀφιερωμένη στὸν Πάπα, στὸν κλῆρο, στὴν Ἱερὴ Ἐξέταση, στοὺς ἰησουίτες, στὴν Παναγία τῆς Σαλέττε καὶ στὸν Ἅγιο Λάουρο. Ζητάει στὰ σοβαρὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς δικῆς της ἀποστολῆς σὰν ὑπερασπιστὴ τῶν συμφερόντων τοῦ καθολικισμοῦ. Οἱ θρησκευτικὲς παράτες ἔχουν πλημμυρίσει τὴ χώρα καὶ μὲ τὶς ἐπίσημες λιτανεῖες τους ἐλέγχουν τὶς διαμαρτυρίες καὶ τὰ παράπονα τοῦ ἡττημένου προλεταριάτου. Βουλευτές, ὑπουργοί, νομάρχες, στρατηγοί, καθηγητές, κρατικοὶ ὑπάλληλοι παρελαύνουν σ' αὐτὲς τὶς πομπὲς μὲ τὰ κεριὰ στὰ χέρια χωρὶς ντροπή, χωρὶς οὔτε λίγη πίστη στὴν καρδιά, ἀλλὰ μόνο ἐπειδὴ «ἡ πίστη εἶναι ἀναγκαία στὸ λαό». Ἐξάλλου ὑπάρχουν ἕνα σωρὸ πιστοὶ εὐγενεῖς, ὑπερκόσμιοι καὶ δίκαιοι, ἐκπαιδευμένοι ἀπ' τοὺς ἰησουί-

τες, πού ζητοῦν θορυβώδικα ν' ἀφοσιωθεῖ ἡ Γαλλία στὸ Θεό, στὴν ἄγαμη μητέρα τοῦ Θεοῦ.

Κι ἐνῶ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος ἤ, καλύτερα, ἡ ἐργασία τοῦ παραγωγοῦ ὅλου τοῦ λαϊκοῦ πλούτου, ἔχει ἐγκαταλειφτεῖ στὴ λεηλασία τῶν κερδοσκόπων τοῦ Χρηματιστηρίου, τῶν ἀεριτζήδων, τῶν πλούσιων ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν καπιταλιστῶν, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Κράτους, οἱ ὑπουργοί, οἱ βουλευτές, οἱ ὑπάλληλοι κάθε φυλῆς, πολίτες καὶ στρατιωτικοί, οἱ δικηγόροι καὶ πάνω, ἀπ' ὅλα, οἱ ἰησουίτες ὑποκριτὲς γεμίζουν χωρὶς ντροπὴ τὶς τσάντες τους μὲ χρῆμα, ὅλη ἡ Γαλλία βρίσκεται κυριολεκτικὰ κάτω ἀπ' τὴν κυριαρχία τῶν παπάδων. Ὁ κλῆρος ἔχει τὴν ἀνώτατη διεύθυνση ὅλης τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσης, τῶν πανεπιστημίων, τῶν λυκείων, τῶν κατώτερων σχολείων. Οἱ ἱερωμένοι ξανάγιναν οἱ ἐξομολογητὲς κι οἱ πνευματικοὶ ποιμένες τοῦ γενναίου γαλλικοῦ στρατοῦ, ποὺ θὰ χάσει πολὺ γρήγορα τὴ συνήθεια νὰ πολεμάει τὸν ἐξωτερικὸ ἐχθρό, ἀλλὰ θὰ ἰσοφαρίσει αὐτὴ τὴν ἀδυναμία μὲ τὸ νὰ γίνει πιὸ ἐπικίνδυνος γιὰ τὸν ἴδιο τὸ λαό του.

Νὰ ποιὰ εἶναι ἡ ἀληθινὴ κατάσταση τῆς ἐπίσημης Γαλλίας! Ξεπέρασε σὲ πάρα πολὺ σύντομο χρόνο τὴν Αὐστρία τοῦ Σβάτσενμπεργκ μετὰ τὸ 1849. Καὶ ξέρουμε πολὺ καλὰ τὴν τύχη ἐκείνης τῆς Αὐστρίας πού, νικημένη στὴν Ἰσπανία, νικημένη στὴ Βοημία, ὁδηγήθηκε στὴν πλήρη καταστροφή.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Γαλλία, παρὰ τὴν τελευταία καταστροφή, εἶναι πλούσια, πολὺ πιὸ πλούσια ἀπ' τὴ Γερμανία, ποὺ κέρδισε πολὺ λίγα, ἀπὸ βιομηχανικὴ κι ἐμπορικὴ ἄποψη, ἀπ' τὰ 5 δισεκατομμύρια ποὺ τῆς πλήρωσε ἡ Γαλλία. Αὐτὸς ὁ πλοῦτος ἐπέτρεψε στὸ γαλλικὸ λαὸ νὰ ξαναφτιάξει σὲ λίγο χρόνο τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῆς συνηθισμένης του δύναμης κι ὀργάνωσης. Ἀλλὰ δὲ χρειάζεται νὰ ἐξετάσουμε τὰ πράγματα λεπτομερειακά. Ἀρκεῖ νὰ ξύσουμε λίγο τὸ ψεύτικο λοῦστρο τῆς ἐπιφάνειας γιὰ νὰ πειστοῦμε ὅτι μέσα εἶναι ὅλα σάπια. Κι αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν ἀπόμεινε οὔτε ἡ παραμικρὴ σπίθα ἀληθινῆς ζωῆς στὸν κρατικὸ ὀργανισμό, ποὺ εἶναι ἀκόμα καὶ τώρα πελώριος.

Ἡ ἐπίσημη Γαλλία βαδίζει πρὸς τὸ τέλος της κι ὅποιος ὑπερεκτιμάει τὴ συμμαχία της, θὰ χάσει πολλά! Σ' αὐτὴν θὰ μποροῦσε ν' ἀνακαλύψει κανεὶς μόνο τὴν ἀδυναμία καὶ τὸ φόβο. Ἀφοσιώθηκε στὸν Πάπα, στὸ Χριστό, στὴν Ἁγία Παρθένα, στὴ θεϊκὴ λογικὴ καὶ στὸ ἀνθρώπινο παράλογο. Ἐγκαταλείφτηκε στοὺς κλέφτες καὶ στοὺς παπάδες. Κι ἂν παρόλα αὐτὰ τῆς ἔχει ἀπομείνει μιὰ ἔνοπλη δύναμη, ἡ τελευταία θὰ τῆς χρησιμεύσει μόνο γιὰ τὴν καταστολὴ καὶ τὴν ὑποταγὴ τοῦ δικοῦ της προλεταριάτου. Τί πλεονεκτήματα θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει κανεὶς ἀπὸ μιὰ τέτοια συμμαχία;

Ὑπάρχει ὅμως μιὰ βασικὴ αἰτία ποὺ δὲν θὰ ἐπιτρέψει ποτὲ στὴν κυβέρνησή μας, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς της τὸν Ἀλέξανδρο II ἢ τὸν Ἀλέξανδρο III, ν' ἀκολουθήσει τὸ δρόμο τῆς δύσης, δηλαδή, τὸ δρόμο τῆς πανσλαβικῆς κατάκτησης. Αὐτὸς ὁ δρόμος εἶναι ἐπαναστατικός, μὲ τὴν

έννοια ότι οδηγεί τούς λαούς, όπου πλειοψηφοῦν οἱ σλάβοι, ἄμεσα σὲ ἐξέγερση ἐναντίον τῶν κυριάρχων τους, τῶν αὐστριακῶν καὶ τῶν πρωσσο - γερμανῶν. Αὐτὸ προτάθηκε στὸν αὐτοκράτορα Νικόλαο ἀπ' τὸν πρίγκηπα Τάσκεβιτς[51].

Ἡ θέση τοῦ Νικόλαου ἦταν πολὺ ἐπικίνδυνη. Εἶχε ἐναντίον του δυὸ μεγάλες δυνάμεις, τὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Γαλλία. Ἡ Αὐστρία, ἀναγνωρίζοντας τὰ εὐεργετήματα ποὺ εἶχε δεχτεῖ ἀπ' αὐτόν, τὸν ἀπειλοῦσε. Μόνο ἡ Πρωσσία, ποὺ τὴν εἶχε ταπεινώσει, τοῦ ἔμενε πιστή. Ἀλλὰ κι αὐτή, ὑποχωρώντας στὶς πιέσεις τῶν τριῶν ἄλλων Κρατῶν, ἄρχιζε νὰ κλονίζεται καί, μαζὶ μὲ τὴν αὐστριακὴ κυβέρνηση, τοῦ ἔστελνε συνέχεια διαμαρτυρίες. Ὁ Νικόλαος, ποὺ σὰν καλὸς σλάβος ἀφέντης ἐμπιστευόταν πρῶτα ἀπ' ὅλα στὴ δική του ἰσχυρογνωμοσύνη, ἔπρεπε νὰ λυγίσει ἢ νὰ πεθάνει. Νὰ λυγίσει ἦταν ντροπὴ κι οὔτε εἶχε καμιὰ ἐπιθυμία νὰ πεθάνει. Σ' ἐκείνη τὴν κρίσιμη στιγμὴ τοῦ ὑποδείχθηκε ἡ ἰδέα ν' ἀνεμίσει τὴν πανσλαβικὴ σημαία· νὰ κολλήσει πάνω ἀπ' τὴν αὐτοκρατορικὴ κορώνα τὸ φρυγικὸ σκοῦφο καὶ νὰ καλέσει σὲ ἐξέγερση ὄχι μόνο τοὺς σλάβους, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαγιάρους, τοὺς ρουμάνους καὶ τοὺς ἰταλούς*.

Ὁ αὐτοκράτορας Νικόλαος τὰ ἔμπλεξε λίγο ἀλλά, γιὰ νὰ εἴμαστε δίκαιοι, δὲ δίστασε γιὰ πολύ. Κατάλαβε ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ κλείσει τὴ ζωή του, ποὺ ἦταν μιὰ μακρόχρονη ζωὴ σφραγισμένη ἀπ' τὸν πιὸ δηλωμένο δεσποτισμό, στὸν ἐπαναστατικὸ στίβο. Προτίμησε νὰ πεθάνει.

Κι εἶχε δίκιο. Δὲν μπορεῖς νὰ καυχιέσαι γιὰ τὸ δεσποτισμό σου στὸ ἐσωτερικὸ καὶ νὰ προκαλεῖς τὴν ἐπανάσταση ἔξω ἀπ' τὰ ὅρια τῆς χώρας σου. Ὕστερα αὐτὸ ἦταν ἀδύνατο γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαο, ποὺ μόλις θὰ ἔκανε τὸ πρῶτο βῆμα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, θὰ βρισκόταν ἀντιμέτωπος μὲ τὴν Πολωνία. Πῶς θὰ μποροῦσε νὰ καλέσει σὲ ἐξέγερση τοὺς σλάβους κι ἄλλους λαοὺς καὶ ταυτόχρονα νὰ συνεχίσει νὰ καταπιέζει τὴν Πολωνία; Καὶ τότε τί θάπρεπε νὰ κάνει γιὰ τὴν Πολωνία; Νὰ τὴ χειραφετήσει; Ξέχωρα ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι μιὰ τέτοια χειρονομία θὰ ἦταν τελείως ἀντίθετη μὲ τὰ ἔνστικτα τοῦ αὐτοκράτορα Νικόλαου, ὀφείλουμε ν' ἀναγνωρίσουμε ὅτι ἡ χειραφέτηση τῆς Πολωνίας ἦταν ἀδύνατη καὶ γιὰ τὸ πανρωσικὸ Κράτος.

Ἀνάμεσα στοὺς δυὸ τύπους τοῦ Κράτους εἶχε γίνει μιὰ πάλη ποὺ κράτησε αἰῶνες. Ἀναρωτιόμαστε: ποιὸς θὰ νικήσει, ἡ θέληση τῶν πολωνῶν εὐγενῶν ἢ τὸ κνοῦτο τοῦ Τσάρου; Γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, οὔτε στὸ ἕνα στρατόπεδο, οὔτε στὸ ἄλλο ὑπῆρχε κανένας ποὺ νὰ νοιάζεται γιὰ τὸ λαό. Καὶ τὰ δυὸ τὸν θεωροῦσαν σκλάβο, ποὺ δὲν πρέπει νὰ σταματάει ποτὲ νὰ δουλεύει, τροφοδότη καὶ βουβὸ στήριγμα τοῦ Κράτους. Ἀρχικὰ φαινότανε ὅτι ἔπρεπε νὰ νικήσουν οἱ πολωνοί. Διαθέτανε τὴν

* Ὁ ἴδιος ὁ Μαντσίνι μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὸ Λονδῖνο τὴν εἶχαν πλησιάσει ἡμιεπίσημοι πράκτορες τοῦ Τσάρου καὶ τοῦ ἔκαναν προτάσεις.

κουλτούρα, τὴ στρατιωτικὴ τέχνη καὶ τὴν ἀξία. Καὶ καθὼς ὁ στρατός τους ἀποτελοῦνταν πάνω ἀπ' ὅλα ἀπὸ μικροὺς εὐγενεῖς, αὐτοὶ μάχονταν σὰν ἐλεύθεροι ἄνθρωποι, ἐνῶ οἱ ρῶσοι σὰ σκλάβοι. Ὅλες οἱ πιθανότητες ἔγερναν πρὸς τὸ μέρος τῶν πολωνῶν. Καί, πραγματικά, γιὰ πολὺ καιρὸ θὰ βγοῦν νικητὲς ἀπὸ κάθε πόλεμο, θὰ ρημάξουν ὁλόκληρες ρώσικες ἐπαρχίες καὶ μιὰ φορὰ θὰ ὑποτάξουν ἀκόμα καὶ τὴν ἴδια τὴ Μόσχα καὶ θ' ἀνεβάσουν στὸ θρόνο τῶν τσάρων τὸν πρίγκηπά τους.

Ἡ δύναμη ποὺ τοὺς ἀπώθησε ἀπ' τὴ Μόσχα δὲν ἦταν τοῦ τσάρου καὶ πολὺ λιγότερο ἡ δύναμη τῶν βογιάρων. Ἦταν ἁπλὰ ἡ δύναμη τοῦ λαοῦ. Ὅσο ἡ λαϊκὴ μάζα δὲν ἔπαιρνε μέρος στὴν πάλη ὅλες οἱ πιθανότητες νίκης ἦταν μὲ τοὺς πολωνούς. Ἀλλὰ μόλις ἐμφανίστηκε ὁ λαὸς στὴ σκηνὴ γιὰ πρώτη φορά, τὸ 1612 καὶ γιὰ δεύτερη φορά, μὲ τὴ μορφὴ μιᾶς γενικῆς ἐξέγερσης τῶν μικρορώσων καὶ λιθουανῶν δούλων, κάτω ἀπ' τὴν ἡγεσία τοῦ Μπογκντὰν Κμελνίσκι[52], ἡ τύχη τοὺς ἐγκατέλειψε ὁλότελα. Ἀπὸ τότε, τὸ ἐλεύθερο Κράτος τῶν εὐγενῶν ἄρχισε νὰ σαπίζει καὶ νὰ καταρρέει ὡς τὴ μέρα τῆς ὁλοκληρωτικῆς του καταστροφῆς.

Τὸ ρωσικὸ κνοῦτο νίκησε χάρη στὸ λαὸ καὶ ταυτόχρονα ὁ λαὸς δὲν κατάλαβε ὅτι, σ' ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης, ὑποδουλώθηκε στὴν κληρονομικὴ σκλαβιὰ τῶν λακέδων τοῦ τσάρου, τῶν φεουδαρχῶν. Σήμερα, ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξανδρος ΙΙ ἀπελευθέρωσε, μᾶς λένε, τοὺς ἀγρότες: ξέρουμε καλὰ τί σημαίνει μιὰ τέτοια ἀπελευθέρωση.

Αὐτὸ δὲν ἀναιρεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ αὐτοκρατορικὸ κνοῦτο πασῶν τῶν Ρωσιῶν θεμελιώθηκε πάνω ἀκριβῶς στὰ ἐρείπια τοῦ Κράτους τῶν πολωνῶν εὐγενῶν. Ἂν τῆς γκρεμίσεις αὐτὴ τὴ βάση, ἂν τῆς ἀφαιρέσεις ἐκεῖνες τὶς ἐπαρχίες ποὺ στὰ 1772 ἀποτελοῦσαν μέρος τοῦ πολωνικοῦ Κράτους, ἡ ρώσικη αὐτοκρατορία θὰ ἐξαφανιστεῖ...

Θὰ ἐξαφανιστεῖ γιατὶ μὲ τὴν ἀπώλεια αὐτῶν τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν πιὸ πλούσιων, τῶν πιὸ γόνιμων καὶ τῶν πιὸ πυκνοκατοικημένων, ὁ πλοῦτος της, ποὺ δὲν εἶναι πολὺ σπουδαῖος κι ἡ δύναμή της θὰ λιγόστευαν. Αὐτὴ τὴν ἀπώλεια θὰ τὴν ἀκολουθοῦσε πολὺ γρήγορα κι ἡ ἀπώλεια τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βαλτικῆς καὶ τότε θὰ συγκροτούνταν ξανὰ καὶ τὸ νέο πολωνικὸ Κράτος, ὄχι μόνο στὸ χάρτη, ἀλλὰ καὶ στὴν πραγματικότητα καὶ μὲ μιὰ νέα κι ἐνεργητικὴ ζωή. Ἡ αὐτοκρατορία τότε θὰ ἔχανε ἀμέσως ὅλη τὴ μικρο - Ρωσία ποὺ θὰ γινόταν μιὰ πολωνικὴ ἐπαρχία ἢ ἕνα ἀνεξάρτητο Κράτος. Θὰ ἔχανε ἐπίσης γιὰ τὴν ἴδια αἰτία τὰ σύνορα τῆς Μαύρης θάλασσας. Θ' ἀποκοβόταν ἀπ' τὴν Εὐρώπη καὶ θὰ περιορίζονταν στὴν Ἀσία.

Μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ αὐτοκρατορία θὰ μποροῦσε τουλάχιστον νὰ δώσει στὴ Πολωνία τὴν Λιθουανία. Ὄχι, αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους. Ἡ ἕνωση τῆς Πολωνίας μὲ τὴ Λιθουανία θὰ δημιουργοῦσε ἀναγκαστικὰ καὶ μοιραία μιὰ πλατιὰ βάση ὑποστήριξης γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βαλτικῆς καὶ τῆς Οὐκρανίας. Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ βασίλειου τῆς Πολωνίας σημαίνει χάσιμο τῶν πάν-

των· ἡ Βαρσοβία θ' ἑνωνόταν ἀμέσως μὲ τὴ Βίλνα, μὲ τὸ Γκρόντνο, μὲ τὸ Μίνσκ, ἴσως καὶ μὲ τὸ Κίεβο, χωρὶς νὰ ποῦμε τίποτα γιὰ τὴν Ποντόλια καὶ τὴ Βολίνια.

Καὶ τί θὰ γινόταν ὕστερα; Οἱ πολωνοὶ εἶναι ἕνας λαὸς τόσο ἀνήσυχος ποὺ ἂν τοὺς ἀφήσεις ἔστω καὶ μιὰ γωνίτσα ἐλεύθερη, ἀμέσως συνωμοτοῦν, συνάπτουν μυστικὲς σχέσεις μ' ὅλες τὶς χαμένες ἐπαρχίες μὲ σκοπὸ τὴν ἀνασυγκρότηση τοῦ πολωνικοῦ Κράτους. Στὰ 1861, λογουχάρη, ἡ μόνη ἐλεύθερη πόλη ποὺ τοὺς ἀπόμενε ἦταν ἡ Κρακοβία. Ἔ λοιπόν, ἡ Κρακοβία ἔγινε τὸ κέντρο τῆς πολωνικῆς ἐπαναστατικῆς δράσης. Δὲν εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι ἡ αὐτοκρατορία δὲν μπορεῖ νὰ διατηρήσει τὴν ὕπαρξή της παρὰ μόνο μὲ τὸν ὅρο νὰ καταπνίγει τὴν Πολωνία μὲ τὸ σύστημα τοῦ Μουράβιεφ; Λέμε ἡ αὐτοκρατορία κι ὄχι ὁ ρώσικος λαός, ὁ ὁποῖος κι αὐτὸ τὸ πιστεύουμε βαθιά, δὲν ἔχει τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὴν αὐτοκρατορία καὶ ποὺ τὰ συμφέροντά του, οἱ ἐνστικτώδικοι πόθοι του, βρίσκονται σὲ ἀπόλυτη ἀντίθεση μὲ τὰ συμφέροντα καὶ τὶς προκαθορισμένες ἐπιθυμίες τῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ λαοὶ τῆς μεγάλης Ρωσίας, τῆς μικρῆς Ρωσίας, τῆς Λευκορωσίας κι ὅλοι οἱ ἄλλοι λαοί, μόλις καταρρεύσει ἡ αὐτοκρατορία, θὰ ἐπαναθεμελιώσουν τὴ δική τους ἐλευθερία κι οἱ φιλόδοξες πολωνικὲς συνωμοσίες δὲ θὰ σημαίνουν γι' αὐτοὺς τίποτα τὸ τρομερό. Μποροῦν νάναι θανατηφόροες μόνο γιὰ τὴν αὐτοκρατορία.

Νὰ γιατὶ κανένας αὐτοκράτορας πασῶν τῶν Ρωσιῶν, ποὺ δὲν ἔχασε τὸ μυαλό του ἢ ποὺ δὲν ὑποχρεώθηκε ἀπὸ μιὰ ἀδήριτη ἀνάγκη, δὲ θὰ δεχτεῖ ποτὲ τὴν ἀπελευθέρωση ἔστω καὶ τοῦ πιὸ μικροῦ κομματιοῦ τῆς Πολωνίας.

Ἀλλὰ πῶς θὰ μποροῦσε νὰ καλέσει τοὺς σλάβους σ' ἐξέγερση χωρὶς ν' ἀπελευθερώσει τοὺς πολωνούς; Οἱ αἰτίες ποὺ δὲ θὰ ἐπιτρέψουν στὸ Νικόλαο νὰ ὑψώσει τὴ σημαία τῆς πανσλαβικῆς ἐξέγερσης ὑπῆρχανε ὡς τώρα μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι αὐτὸς ὁ δρόμος πρόσφερε τότε περισσότερες ἐλπίδες κέρδους ἀπ' ὅτι τώρα. Τότε θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ὑπολογίζει στὴν ἐξέγερση τῶν μαγιάρων καὶ τῆς Ἰταλίας, ποὺ βρίσκονταν κάτω ἀπ' τὸ μισητὸ ζυγὸ τῆς Αὐστρίας. Σήμερα ἡ Ἰταλία θὰ παράμενε ἴσως οὐδέτερη, ὄντας δοσμένου ὅτι ἡ Αὐστρία θὰ τῆς παραχωροῦσε χωρὶς πολλὲς δυσκολίες, γιὰ νὰ ἐξαφανίσει τὰ ἐμπόδια, τὰ λιγοστὰ ἰταλικὰ ἐδάφη ποὺ κατέχει ἀκόμα. Ὅσο γιὰ τοὺς μαγιάρους, μπορεῖ κανεὶς νὰ βεβαιώσει μὲ σιγουριὰ βλέποντας τὸ πάθος τους, τὸ καθαρὰ ἀντισλαβικό, ποὺ ἔχει ἀντικαταστήσει ἐκεῖνο τὸ μίσος, ὅτι θὰ τάσσονταν μὲ τὸ μέρος τῶν γερμανῶν ἐναντίον τῆς Ρωσίας.

Γι' αὐτὸ στὴν ὑπόθεση ἑνὸς πανσλαβικοῦ πόλεμου, ποὺ θὰ ὑποκινοῦσε ὁ ρῶσος αὐτοκράτορας ἐναντίον τῆς Γερμανίας, αὐτὸς θὰ μποροῦσε νὰ ὑπολογίζει μόνο στὴ λιγότερο ἢ περισσότερο δραστήρια ὑποστήριξη τῶν σλάβων καὶ μάλιστα μόνο τῶν αὐστριακῶν σλάβων. Γιατὶ ἂν τοῦ ἐρχόταν στὸ μυαλὸ ν' ἀπελευθερώσει καὶ τοὺς σλάβους τῆς Τουρκίας τό-

τε θὰ ἔστρεφε ἐναντίον του ἕνα νέο ἐχθρό, τὴν 'Αγγλία, αὐτὴ τὴ ζηλιάρα προστάτιδα ἑνὸς κυριάρχου 'Οθωμανικοῦ Κράτους.

'Αλλὰ ἡ Αὐστρία ἔχει πάνω - κάτω 17 ἑκατομμύρια σλάβους ἔτσι, ἂν ἀφαιρεθοῦν τὰ 5 ἑκατομμύρια ποὺ κατοικοῦν στὴ Γαλικία, ὅπου οἱ ρῶσοι, περισσότερο ἢ λιγότερο συμπαθοῦντες, θὰ διαχώριζαν τὴ θέση τους ἀπ' τοὺς πολωνοὺς ἐχθροὺς τῆς Ρωσίας μένοντας οὐδέτεροι, απομένουν 12 ἑκατομμύρια σλάβων στὴν ὑποστήριξη τῶν ὁποίων θὰ μποροῦσε νὰ βασιστεῖ ὁ αὐτοκράτορας, ἀποκλειομένων βέβαια ἐκείνων ποὺ ἔχουν στρατολογηθεῖ στὸν αὐστριακὸ στρατό, οἱ ὁποῖοι, σύμφωνα μὲ τὴ στρατιωτικὴ παράδοση, θὰ μάχονταν ἐναντίον ὁποιουδήποτε τοὺς διέταζαν οἱ ἡγέτες τους.

"Ας προσθέσουμε ὅτι αὐτὰ τὰ 12 ἑκατομμύρια δὲν εἶναι συγκεντρωμένα σὲ μιὰ - διὸ ἐδαφικὲς περιοχές, ἀλλὰ εἶναι σκορπισμένα σ' ὅλη τὴν ἐπικράτεια τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας. Μιλοῦν διαφορετικὲς διαλέκτους κι εἶναι ἀνακατωμένοι μὲ τοὺς γερμανούς, τοὺς μαγιάρους, τοὺς ρουμάνους καὶ τέλος, τοὺς ἰταλούς. Εἶναι βέβαια ἀρκετοὶ γιὰ νὰ κρατᾶνε σ' ἐπιφυλακὴ τὴν αὐστριακὴ κυβέρνηση καὶ τοὺς γερμανοὺς γενικά, ἀλλὰ εἶναι πολὺ λίγοι γιὰ νὰ προσφέρουν στὰ ρώσικα στρατεύματα μιὰ σοβαρὴ ὑποστήριξη ἐναντίον τῶν ἑνωμένων δυνάμεων τῆς πρωσσικῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας. 'Αλλοίμονο! Ἡ ρώσικη κυβέρνηση τὸ γνωρίζει πολὺ καλὰ καὶ τὸ ἤξερε πάντοτε καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶχε ὡς τώρα κι οὔτε θὰ ἔχει ποτὲ τὸ σκοπὸ νὰ ὑποκινήσει ἕνα πόλεμο ἐναντίον τῆς Αὐστρίας στ' ὄνομα τοῦ πανσλαβισμοῦ, ποὺ τελικὰ θὰ μετατρέπονταν σ' ἕνα πόλεμο ἐναντίον ὅλης τῆς Γερμανίας. 'Αλλὰ ἂν ἡ κυβέρνησή μας δὲν εἶχε ποτὲ ἕνα τέτοιο σκοπό, γιὰ ποιὸ λόγο ἐξαπέλυσε μὲ τοὺς πράκτορές της μιὰ πανσλαβιστικὴ προπαγανδιστικὴ ἐκστρατεία στὴν Αὐστρία; Γιὰ τὸν πολὺ ἁπλὸ καὶ βασικὸ λόγο ποὺ μόλις πρὶν ἀπὸ λίγο δείξαμε, δηλαδή, ἐπειδὴ ἡ ρώσικη κυβέρνηση χαίρεται πάρα πολὺ καὶ τῆς εἶναι πολὺ χρήσιμο νὰ ἔχει ἕνα τόσο μεγάλο ἀριθμὸ φανατικῶν καὶ τυφλῶν, συνάμα, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ἀνόητων, ὀπαδῶν, σπαρμένων σ' ὅλες τὶς αὐστριακὲς ἐπαρχίες. Μιὰ τέτοια κατάσταση παραλύει, τρελλαίνει, κινητοποιεῖ τὴν αὐστριακὴ κυβέρνηση καὶ μεγαλώνει τὴν ἐπιρροὴ τῆς Ρωσίας ὄχι μόνο στὴν Αὐστρία, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴ Γερμανία. Ἡ αὐτοκρατορικὴ Ρωσία ξεσήκωνε τούς σλάβους αὐστριακοὺς ἐναντίον τῶν μαγιάρων καὶ τῶν γερμανῶν γνωρίζοντας καλὰ ὅτι τελικὰ θὰ πρέπει νὰ τοὺς προδώσει καὶ νὰ τοὺς ἐγκαταλείψει στὰ χέρια τῶν ἴδιων αὐτῶν μαγιάρων καὶ γερμανῶν. Παιχνίδι ἐξευτελιστικό, ἀλλὰ σύμφωνο μὲ τὴ λογικὴ τοῦ Κράτους.

"Αρα, σὲ περίπτωση πανσλαβικοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν γερμανῶν, ἡ πανρωσικὴ αὐτοκρατορία θὰ ἔβρισκε λίγους συμμάχους καὶ μικρὴ ὑποστήριξη στὴ δύση. "Ας δοῦμε τώρα ἐνάντια σὲ ποιοὺς θὰ ἔπρεπε νὰ πολεμήσει. 'Αρχικά, ἐναντίον ὅλων τῶν πρώσσων κι αὐστριακῶν γερμανῶν. "Επειτα, ἐναντίον τῶν μαγιάρων καί, τέλος, ἐναντίον τῶν πολωνῶν.

Ἂς ἀφήσουμε παράμερα πολωνοὺς καὶ μαγιάρους κι ἂς δοῦμε ἂν ἡ αὐτοκρατορικὴ Ρωσία εἶναι ἱκανὴ νὰ διεξάγει ἕναν ἐπιθετικὸ πόλεμο ἐναντίον τῶν ἑνωμένων δυνάμεων ὅλης τῆς πρωσσικῆς κι αὐστριακῆς Γερμανίας. Λέμε ἕναν ἐπιθετικὸ πόλεμο γιατὶ τελικὰ τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς δῆθεν ἀπελευθέρωσης ποὺ θὰ ἐπιχειρήσει ἡ Ρωσία, θάναι, στὴν πραγματικότητα, μιὰ κατάκτηση τῶν σλάβων αὐστριακῶν ἀπ' τὴ Ρωσία. Ἐνῶ εἶναι βέβαιο ὅτι ἕνας ἐπιθετικὸς πόλεμος δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἕνας ἐθνικὸς πόλεμος γιὰ τὴ Ρωσία. Εἶναι σχεδὸν ἕνας γενικὸς κανόνας: οἱ λαοὶ σπάνια συμμετέχουν σὲ πολέμους ποὺ ἐπιχειροῦν καὶ διευθύνουν οἱ κυβερνῆτες τους ἔξω ἀπ' τὰ ὅρια τῆς πατρίδας. Ὅταν δὲν ἐμπλέκεται ἕνα θρησκευτικὸ ἢ ἐπαναστατικὸ συμφέρον αὐτοὶ οἱ πόλεμοι παίρνουν οἱ περισσότεροι ἕνα πολιτικὸ χαρακτήρα. Τέτοιοι ὑπῆρξαν γιὰ τοὺς γερμανούς, γιὰ τοὺς ὀλλανδούς, γιὰ τοὺς ἄγγλους ἀκόμα καὶ γιὰ τοὺς σουηδούς, οἱ πόλεμοι τοῦ 17ου αἰώνα, ἀνάμεσα στοὺς ὀπαδοὺς τῆς Μεταρρύθμισης καὶ τοὺς καθολικούς. Τέτοιοι ὑπῆρξαν γιὰ τὴ Γαλλία οἱ ἐπαναστατικοὶ πόλεμοι στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα. Γιὰ ὅποιον θέλει ν' ἀναφερθεῖ στὴ σύγχρονη ἱστορία, γνωρίζουμε μόνο δυὸ παραδείγματα ὅπου ἡ λαϊκὴ μάζα ἐκδήλωσε μιὰ πραγματικὴ συμπάθεια γιὰ τοὺς πολιτικοὺς πόλεμους ποὺ ἔγιναν ἀπ' τὶς κυβερνήσεις τους μὲ σκοπὸ νὰ ἐπεκτείνουν τὰ ὅρια τῶν Κρατῶν τους ἢ στ' ὄνομα ἄλλων καθαρὰ ἐθνικιστικῶν συμφερόντων.

Τὸ πρῶτο παράδειγμα τὸ ἔδωσε ὁ γαλλικὸς λαὸς κάτω ἀπ' τὸν Ναπολέοντα Ι. Αὐτὸ τὸ παράδειγμα δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ὁδηγήσει σὲ γενικὰ συμπεράσματα γιατὶ τ' αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἦταν ἡ ἄμεση προέκταση, τὸ φυσικὸ ἀποτέλεσμα θὰ λέγαμε, τῶν ἐπαναστατικῶν στρατευμάτων τὰ ὁποῖα ὁ γαλλικὸς λαὸς συνέχιζε νὰ τὰ θεωρεῖ σὰν ἐκδήλωση τοῦ ἴδιου τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἰδανικοῦ.

Τὸ δεύτερο παράδειγμα εἶναι πιὸ καθαρό. Πρόκειται γιὰ τὸ φλογερὸ μεθύσι ποὺ κατέλαβε τὸ γερμανικὸ λαὸ στὴ διάρκεια τοῦ μεγάλου πολέμου ποὺ ἐπιχείρησε τὸ πρωσσο - γερμανικὸ Κράτος ἐναντίον τῆς δεύτερης γαλλικῆς αὐτοκρατορίας. Σ' αὐτὴ τὴν ἱστορικὴ περίπτωση, ποὺ μόλις τέλειωσε, ὅλος ὁ γερμανικὸς λαός, ὅλα τὰ στρώματα τῆς γερμανικῆς κοινωνίας μ' ἐξαίρεση ἴσως μιὰ χοῦφτα ἐργατῶν, εἶχαν ἐμψυχωθεῖ ἀπ' τὸ αὐστηρὰ πολιτικὸ ἰδανικὸ τῆς συγκρότησης τοῦ παγγερμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς διεύρυνσης τῶν συνόρων. Ἀκόμα καὶ σήμερα αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ κυριαρχεῖ πάνω ἀπ' τ' ἄλλα στὸ μυαλὸ καὶ στὴν καρδιὰ ὅλων τῶν γερμανῶν χωρὶς ταξικὴ διάκριση κι αὐτὸ ἀποτελεῖ σήμερα τὴν εἰδικὴ δύναμη τῆς Γερμανίας.

Γιὰ ὅποιον γνωρίζει λίγο τὴ Ρωσία καὶ τὴν καταλαβαίνει, εἶναι φανερὸ ὅτι κανένας ἐπιθετικὸς πόλεμος ποὺ θὰ ἐπιχειρήσει ἡ κυβέρνησή μας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μετατραπεῖ ἀπὸ μᾶς σ' ἐθνικὸ πόλεμο. Πρῶτο, γιατὶ ὁ λαός μας ὄχι μόνο βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ κάθε ἰδανικὸ ποὺ ἔχει γιὰ στόχο τὴν ἐνίσχυση τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ εἶναι ἐνστικτώδικα ἀντίθετος σὲ κάθε τέτοιο ἰδανικό. Τὸ Κράτος εἶναι ἡ φυλακή του·

γιατί θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ κάνει πιὸ ἰσχυρό; Δεύτερο, ἀνάμεσα στὴν κυβέρνηση καὶ τὸ λαὸ δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἐπαφή, κανένας ζωντανὸς δεσμός, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ τοὺς ἑνώσει ἔστω καὶ γιὰ μιὰ στιγμὴ γιὰ μιὰ ὁποιαδήποτε ὑπόθεση. Δηλαδή, δὲν ὑπάρχουν οὔτε προθέσεις, οὔτε δυνατότητες γιὰ μιὰ ἀμοιβαία κατανόηση. Ὅτι εἶναι γιὰ τὴν κυβέρνηση ἄσπρο εἶναι γιὰ τὸ λαὸ μαῦρο κι ἀντίστροφα, ὅτι εἶναι ἄσπρο γιὰ τὸ λαό, ἡ ζωή του, ἡ εὐτυχία του, εἶναι ὁ θάνατος γιὰ τὴν κυβέρνηση.

Τότε θ' ἀναρωτηθοῦμε ὅπως ὁ Πούσκιν: «Εἶναι ἄραγε κιόλας ὁ λόγος τοῦ τσάρου τῶν Ρώσων τόσο ἀνίσχυρος;»[54].

Ναί, εἶναι «ἀνίσχυρος», ὅταν ἀπαιτεῖ ἀπ' τὸ λαό, ὅσο εἶναι ἀντίθετος στὸ λαό. Ἀλλὰ κάνε πῶς ρίχνεις ἕνα μόνο σύνθημα στὸ λαό: ἀκινητοποιεῖστε καὶ κόψτε τὸ κεφάλι τῶν ἰδιοκτητῶν, τῶν γραφειοκρατῶν, τῶν ἐμπόρων, πᾶρτε τὰ ὑπάρχοντά τους καὶ μοιρᾶστε τα καὶ τότε μέσα σὲ μιὰ μόνο στιγμὴ θὰ ξεσηκωθεῖ ὅλος ὁ ρώσικος λαὸς κι ὕστερα ἀπὸ μιὰ μέρα δὲ θὰ ὑπάρχει ἴχνος ἀπὸ ἔμπορους, γραφειοκράτες κι ἰδιοκτῆτες σ' ὅλη τὴν ἔκταση τῆς ρώσικης γῆς. Στὸ βαθμὸ ὅμως ποὺ θὰ διατάξεις τὸ λαὸ νὰ πληρώσει τὸν κεφαλικὸ φόρο, νὰ ἐφοδιάζει μὲ στρατιῶτες τὸ Κράτος καὶ νὰ δουλεύει γιὰ τοὺς ἰδιοκτῆτες καὶ τοὺς ἔμπορους, ὁ λαὸς θὰ ὑπακούει παρὰ τὴ θέλησή του κάτω ἀπ' τὴν ἀπειλὴ τοῦ ραβδιοῦ, ὅπως κάνει σήμερα. Ἀλλὰ μόλις θὰ μπορέσει δὲ θὰ ὑπακούει πιά. Ποῦ βρίσκεται λοιπὸν ἡ μαγικὴ καὶ θαυματουργικὴ δύναμη τοῦ λόγου τοῦ τσάρου; Ἀλλὰ τί πράγμα μπορεῖ νὰ πεῖ ὁ τσάρος στὸ λαὸ ποὺ νὰ κάνει τὴν καρδιά του νὰ τρέμει καὶ νὰ τοῦ ἀνάβει τὴ φαντασία; Στὰ 1828, ὅταν κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης, μὲ πρόσχημα τὴν καταπίεση τῶν ὁμόθρησκών μας ἑλλήνων καὶ σλάβων στὴν Τουρκία, ὁ αὐτοκράτορας Νικόλας ἐπιχείρησε, μ' ἕνα μανιφέστο ποὺ διαβάστηκε στὶς ἐκκλησίες, νὰ ὑποκινήσει στὸ λαὸ τὸ θρησκευτικὸ φανατισμό. Ἡ ἀπόπειρα χρεωκόπησε ὁλοκληρωτικά. Ἂν μεταξύ μας ὑπάρχει ἕνα τρομερὸ κι ἐπίμονο θρησκευτικὸ πνεῦμα, εἶναι μόνο στοὺς Ρασκόλνικους[55], ποὺ ἔχουν, ἀνάμεσα σ' ὅλους, τὴ μικρότερη διάθεση ν' ἀποδεχτοῦν τὴν ἐξουσία τοῦ Κράτους καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ αὐτοκράτορα. Στὴν ἐπίσημη ὀρθόδοξη ἐκκλησία βασιλεύει ἕνα ἐθιμοτυπικὸ ποὺ εἶναι κιόλας νεκρὸ κι ἀπολιθωμένο μέσα στὴν πιὸ βαθιὰ ἀδιαφορία.

Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας τῆς Κριμαίας, μετὰ τὴν κήρυξη πολέμου ἀπὸ μέρους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ὁ Νικόλαος ἐπιχείρησε ξανὰ νὰ ὑποκινήσει τὸ θρησκευτικὸ φανατισμὸ τοῦ λαοῦ ἀλλὰ εἶχε τὴν ἴδια ἀποτυχία. Ἂς θυμηθοῦμε τί ἔλεγε στὸ λαὸ στὴ διάρκεια ἐκείνου τοῦ πολέμου: «Ὁ γάλλος θέλει τὴν ἐλευθερία μας!». Δημιουργήθηκαν βέβαια λαϊκὲς πολιτοφυλακές, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ξέρει πῶς συγκροτήθηκαν: ἔγιναν συνήθως μ' ἕνα αὐτοκρατορικὸ διάταγμα καὶ μὲ διαταγὲς τῶν ἀρχῶν. Ἐπρόκειτο ὅπως πάντα γιὰ ἐπιστράτευση, ἀλλὰ μιὰ ἐπιστράτευση σὲ κατάσταση ἐπείγουσας ἀνάγκης καὶ κάτω ἀπὸ μιὰ ἄλλη μορφή. Σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἀναγκάστηκαν νὰ ὑποσχεθοῦν στοὺς ἀγρότες ὅτι μόλις τέλειωνε ὁ πόλεμος θ' ἀπελευθερώνονταν.

Νά ποιό είναι τὸ ἐθνικὸ ἰδανικὸ τῶν ἀγροτῶν μας! Μεταξὺ τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν εὐγενῶν ὁ πατριωτισμὸς ἐκδηλώνεται μὲ πιὸ πρωτότυπο τρόπο. Λόγοι ποὺ οἱ περισσότεροι εἶναι σκέτη ἀνοησία, κραυγαλέες δηλώσεις πίστης στὴν πατρίδα καί, προπαντός, συμπόσια καὶ κρασοκατάνυξη. Ἀλλ' ὅταν χρειαζόταν νὰ δώσει κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς χρήματα καὶ κάποιος ἄλλος νὰ ἔφευγε γιὰ τὸν πόλεμο ἐπικεφαλῆς τῶν δικῶν του ἀγροτῶν, πολὺ λίγοι ἦταν οἱ ἐθελοντές.

Ὁ καθένας ζήταγε νὰ βρεῖ ἀντικαταστάτη. Ἡ γενικὴ ἀπογραφὴ ἔκανε πολὺ θόρυβο, ἀλλὰ δὲ βγῆκε κανένα ἀποτέλεσμα. Κι ὁ πόλεμος τῆς Κριμαίας δὲν ἦταν ἕνας πόλεμος ἐπιθετικὸς ἀλλὰ ἀμυντικός. Θὰ μποροῦσε κι ἔπρεπε νὰ γίνει ἕνας ἐθνικὸς πόλεμος. Γιατί δὲν κατάφερε νὰ γίνει; Ἐπειδὴ οἱ ἀνώτερες τάξεις μας εἶναι σάπιες, ξεφτυλισμένες καὶ δειλὲς κι ἐπειδὴ ὁ λαὸς ἀποτελεῖ τὸ φυσικὸ ἐχθρὸ τοῦ Κράτους.

Κι αὐτὸς ὁ λαὸς ἔλπιζαν νὰ ξεσηκωθεῖ στ' ὄνομα τοῦ σλάβικου ζητήματος! Ἀνάμεσα στοὺς σλαβόφιλούς μας ὑπάρχουν μερικοὶ τίμιοι ἄνθρωποι ποὺ πιστεύουν εἰλικρινὰ ὅτι ὁ ρώσικος λαὸς καίγεται ἀπ' τὴν ἀνυπομονησία νὰ σπεύσει σὲ βοήθεια ἐκείνων τῶν «σλάβων ἀδελφῶν» ποὺ ἀγνοεῖ ἀκόμα καὶ τὴν ὕπαρξή τους. Θὰ ἐκπλήσσονταν ἂν τοὺς λέγανε ὅτι κι αὐτὸς εἶναι ἕνας σλάβικος λαός. Ὁ κύριος Ντουσίνσκι[56], μὲ τοὺς πολωνοὺς καὶ γάλλους ὀπαδούς του ἀρνιέται χωρὶς ἄλλο ὅτι στὶς φλέβες τῶν μεγαλο - ρώσων τρέχει σλάβικο αἷμα, τοποθετούμενος, ἔτσι ἐνάντια στὴν ἱστορικὴ κι ἐθνολογικὴ ἀλήθεια. Ἀλλὰ ὁ κύριος Ντουσίνσκι ποὺ γνωρίζει τόσο λίγο τὸ λαό μας ἀγνοεῖ ἴσως, ὅτι αὐτὸς ὁ λαὸς πολὺ λίγο ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ σλάβικη καταγωγή του. Ἴσως νὰ μὴν ἔχει τίποτ' ἄλλο νὰ κάνει, βασανισμένος, πεινασμένος, συντριμμένος καθὼς εἶναι κάτω ἀπ' τὸ ζυγὸ ἐκείνης τῆς αὐτοκρατορίας ποὺ αὐτονομάζεται σλάβικη, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα εἶναι ταταρο - γερμανική.

Δὲν πρέπει νὰ ἐξαπατοῦμε τοὺς σλάβους. Ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς διηγοῦνται γιὰ μιὰ συμμετοχὴ τοῦ ρώσικου λαοῦ στὸ σλάβικο ζήτημα ἢ τοὺς κοροϊδεύουν ἄγρια ἢ λένε ψέματα χωρὶς ντροπὴ ἢ ἀκόμα, λένε ψέματα γι' ἀμφίβολους σκοπούς. Κι ἂν ἐμεῖς οἱ ρῶσοι ἐπαναστάτες σοσιαλιστές, καλοῦμε τὸ σλάβικο προλεταριάτο καὶ τὴ σλάβικη νεολαία νὰ κάνουμε κοινὴ τὴν ὑπόθεση τῆς ἐπανάστασης, δὲν τὸ προτείνουμε προβάλλοντας τὴν λιγότερο ἢ περισσότερο σλάβικη καταγωγή μας σὰν κοινὸ πεδίο συνενόησης.

Ἐμεῖς παραδεχόμαστε ἕνα μόνο πεδίο: τὸ πεδίο τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης, ἔξω ἀπ' τὴν ὁποία δὲ βλέπουμε καμιὰ σωτηρία οὔτε γιὰ τοὺς λαούς τους οὔτε γιὰ τὸ δικό μας. Πιστεύουμε ὅτι σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πεδίο μποροῦν, ἐξαιτίας τῶν πάρα πολλῶν κοινῶν σημείων τοῦ χαρακτήρα καὶ τοῦ ἱστορικοῦ τους πεπρωμένου, τῶν παλιῶν καὶ τῶν τωρινῶν ἐπιθυμιῶν ὅλων τῶν σλάβικων λαῶν κι ἀκόμα ἐξαιτίας τῆς ταυτόσημης τοποθέτησής τους ἀπέναντι στὶς φιλοκρατικὲς τάσεις τῆς γερμανικῆς φυλῆς, νὰ ἑνωθοῦν ἀδελφικὰ ὄχι γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἕνα κοινὸ Κράτος, ἀλλὰ γιὰ νὰ καταστρέψουν ὅλα τὰ Κράτη, ὄχι γιὰ νὰ σχηματί-

ιουν μεταξύ τους ἕνα κλειστὸ κόσμο, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐμφανιστοῦν ὅλοι μαζὶ στὴ διεθνὴ σκηνή, ἀρχίζοντας, ἀναγκαστικά, νὰ συμμαχοῦν μὲ τοὺς λατινικῆς καταγωγῆς λαούς, ποὺ ἀπειλοῦνται σήμερα, ὅπως κι οἱ σλάβοι, ἀπ' τὴν καταχτητικὴ πολιτικὴ τῶν γερμανῶν.

'Αλλ' αὐτὴ ἡ συμμαχία ἐναντίον τῶν γερμανῶν θὰ διατηρηθεῖ μόνο μέχρις ὅτου οἱ τελευταῖοι, ἀναγνωρίζοντας ἀπ' τὴ δική τους πεῖρα πόσα ἀμέτρητα κακὰ προξενεῖ στὸ λαὸ ἡ ὕπαρξη ἑνὸς Κράτους, ἔστω καὶ ψευτο - λαϊκοῦ, θ' ἀπελευθερωθοῦν ἀπ' τὸ ζυγό του καὶ θ' ἀπαρνηθοῦν γιὰ πάντα τὸ μοιραῖο τους πάθος γιὰ τὴν κρατικὴ ἡγεμονία. Τότε καὶ μόνον τότε, οἱ τρεῖς βασικὲς φυλὲς ποὺ κατοικοῦν στὴν Εὐρώπη, ἡ λατινική, ἡ σλάβικη κι ἡ γερμανική, θὰ σχηματίσουν μιὰν ἐλεύθερη κι ἀδελφικὴ συμμαχία. 'Αλλὰ ὡς τότε, ἡ συμμαχία τῶν σλάβικων λαῶν μὲ τοὺς λατινικοὺς λαοὺς ἐναντίον τῶν εἰσβολῶν τῶν γερμανῶν, ποὺ τοὺς ἀπειλοῦν καὶ τοὺς δύο, θάναι μιὰ ἀδήριτη ἀνάγκη.

Ἡ μοίρα τῆς γερμανικῆς φυλῆς εἶναι παράξενη! Στρέφοντας ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ της τὸ γενικὸ φόβο καὶ τὸ μίσος ὅλων, σπρώχνει τοὺς λαοὺς νὰ ἑνωθοῦν. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἕνωσε τοὺς σλάβους, γιατὶ δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία πὼς τὸ μίσος γιὰ τοὺς γερμανούς, ποὺ εἶναι βαθιὰ ριζωμένο στὶς καρδιὲς ὅλων τῶν σλάβων, βοήθησε στὴν ἐπιτυχία τῆς πανσλαβιστικῆς προπαγάνδας περισσότερο ἀπ' ὅλους τοὺς ἐξωραϊσμοὺς καὶ τὶς μηχανορραφίες τῆς Μόσχας καὶ τῆς 'Αγίας Πετρούπολης. Καὶ τώρα αὐτὸ τὸ μίσος εἶναι φανερὸ ὅτι θὰ σπρώξει τὸ σλάβικο λαὸ νὰ ἑνωθεῖ μὲ τὸ λατινικὸ λαό.

Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια ὁ ρώσικος λαὸς εἶναι κατάβαθα σλάβος. Δὲν ἀγαπάει τοὺς γερμανούς. 'Αλλὰ δὲν ἔχει ἀνάγκη ν' αὐταπατᾶται: ἡ ἀντιπάθειά του δὲν εἶναι τέτοια ποὺ νὰ τὸν σπρώχνει προσωπικὰ στὸ νὰ τοὺς κηρύξει τὸν πόλεμο. Αὐτὴ ἡ ἀντιπάθεια θὰ γίνει αἰσθητὴ μόνο ἐκείνη τὴ μέρα ποὺ οἱ γερμανοὶ θὰ εἰσβάλουν στὴ Ρωσία καὶ θὰ θελήσουν νὰ τοῦ ἐπιβληθοῦν. Θ' ἀπατηθεῖ πολὺ ὅποιος θὰ στηριζόταν σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ μας σὲ μιὰ ἐπιθετικὴ δράση ἐναντίον τῆς Γερμανίας.

'Απ' αὐτὸ συνάγεται ὅτι ἂν κάποια μέρα ἡ κυβέρνησή μας ἔχει τὴν πρόθεση νὰ ἐπιχειρήσει μιὰ δράση, θὰ πρέπει νὰ τὴν πραγματοποιήσει χωρὶς καμιὰ βοήθεια ἀπὸ μέρους τοῦ λαοῦ, μὲ τὰ δικά της στρατιωτικά, οἰκονομικὰ καὶ κρατικὰ μέσα. 'Αλλὰ θὰ ἦταν ἀρκετὰ αὐτὰ τὰ μέσα γιὰ νὰ πολεμήσει, ἂν ὄχι γιὰ ν' ἀρχίσει μ' ἐπιτυχία ἕναν ἐπιθετικὸ πόλεμο ἐναντίον τῆς Γερμανίας;

'Ο ρῶσος στρατιώτης εἶναι θαρραλέος, εἶναι ἀλήθεια, ἀλλὰ κι οἱ γερμανοὶ στρατιῶτες δὲν εἶναι δειλοί. Τὸ ἔχουν ἀποδείξει σὲ τρεῖς διαδοχικὲς ἐκστρατεῖες. Ἐξάλλου ἂν ἡ Ρωσία ἀρχίσει ἕναν ἐπιθετικὸ πόλεμο ,τὰ γερμανικὰ στρατεύματα θὰ πολεμήσουν στὸ δικό τους ἔδαφος κι ἄρα θὰ ὑποστηριχτοῦν ἀπὸ μιὰ γενικὴ πατριωτικὴ κινητοποίηση, αὐτὴ τὴ φορὰ ὁμόφωνη, ὅλων τῶν τάξεων κι ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γερμανίας καὶ θὰ ἐνισχύονταν πολὺ ἀπ' τὸ δικό τους πατριωτικὸ φανατι-

σμό, ἐνῶ οἱ ρῶσοι θὰ πολεμοῦσαν παρὰ τὴ θέλησή τους, χωρὶς πάθος, ὑπακούοντας ἁπλῶς στὶς διαταγές.

Ὅσο γιὰ τὴ σύγκριση ρώσων καὶ γερμανῶν ἀξιωματικῶν, αὐτὴ εἶναι σὲ βάρος τῶν ρώσων, ἀπὸ μιὰ ἄποψη καθαρὰ ἀνθρώπινη, ὄχι γιατὶ εἶναι ρῶσοι, ἀλλὰ γιατὶ ἔτσι τὸ θέλει ἡ καθαρὰ δίκαιη κρίση. Παρὰ τὶς προσπάθειες τοῦ Ὑπουργοῦ Πολέμου μας, τοῦ κύριου Μιλούτιν[57], τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀξιωματικῶν μας παράμεινε ἐκεῖνο ποὺ ἦταν πάντα, ἀπαίδευτο, πραγματικὰ ἀσυνείδητο· τὰ γυμνάσια, τὸ φαγοπότι, τὰ χαρτιά, τὸ κρασὶ κι ὅταν δίνεται ἡ εὐκαιρία, ἰδιαίτερα στοὺς ἀνώτερους βαθμοὺς ἀρχίζοντας ἀπ' τοὺς διοικητὲς λόχου, οὐλαμοῦ ἢ πυροβολαρχίας, ἡ συστηματικὴ καὶ σχεδὸν νομιμοποιημένη κλεψιά, ὅλα αὐτὰ ποὺ συνιστοῦν τὴ ζωὴ τῶν ἀξιωματικῶν μας, τὰ συγχωροῦμε ἀκόμα καὶ σήμερα. Πρόκειται γιὰ ἕνα περιβάλλον στὸν ἔσχατο βαθμὸ ξεφτυλισμένο καὶ συνάμα κτηνώδικο, παρόλο ποὺ μιλάει γαλλικά. Ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸ περιβάλλον, μέσα στὴν ἀμάθεια καὶ τὴν παράλογη ἀταξία στὴν ὁποία καταντάει, μπορεῖ κανεὶς ν' ἀνακαλύψει τὴν ἀνθρώπινη καρδιά, τὴν ἱκανότητα κάποιου ν' ἀγαπήσει μὲ τὸ ἔνστικτο καὶ νὰ καταλάβει ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀνθρώπινο καί, μέσα σ' εὐνοϊκὲς συνθῆκες καὶ κάτω ἀπὸ μιὰ καλὴ ἐπιρροή, νὰ γίνει ἕνας συνειδητὸς φίλος τοῦ λαοῦ.

Στὸ περιβάλλον τῶν γερμανῶν ἀξιωματικῶν δὲν ὑπάρχει τίποτ' ἄλλο ἐκτὸς ἀπ' τοὺς τύπους, τὸ στρατιωτικὸ κανονισμὸ κι ἐκείνη τὴ μισητὴ ἀλαζωνεία ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ποὺ συνίσταται σὲ δυὸ πράγματα: τὴ δουλικὴ ὑποταγὴ σ' ὅλους τοὺς ἱεραρχικὰ ἀνώτερους καὶ τὴ βίαιη περιφρόνηση γιὰ ὁποιονδήποτε, κατὰ τὴ γνώμη τους, εἶναι κατώτερος κι ἑπομένως, πρῶτα ἀπ' ὅλα, γιὰ τὸ λαὸ κι ὕστερα γιὰ ὁποιονδήποτε δὲ φοράει στολή, μὲ ἐξαίρεση τοὺς ἄλλους πολιτικοὺς ὑπάλληλους ποὺ προέρχονται ἀπ' τοὺς εὐγενεῖς.

Μπροστὰ στὸν ἀνώτατο ἄρχοντά του, τὸν ἀρχιδούκα, βασιλιὰ καὶ τώρα αὐτοκράτορα ὅλης τῆς Γερμανίας, ὁ γερμανὸς ἀξιωματικὸς εἶναι ἕνας σκλάβος ἀπὸ πεποίθηση, ἀπὸ πάθος. Στὸ πρῶτο γνέψιμο τοῦ χεριοῦ του εἶναι ἕτοιμος πάντα κι ὁπουδήποτε, νὰ διαπράξει τὴν πιὸ τρομερὴ ἀγριότητα, νὰ κάψει, νὰ ξεκάνει καὶ νὰ μακελέψει δεκάδες, ἑκατοντάδες πόλεις καὶ χωριὰ ὄχι μόνο ξένα, ἀλλὰ καὶ ντόπια.

Γιὰ τὸ λαὸ τρέφει ὄχι μόνο περιφρόνηση, ἀλλὰ καὶ μίσος, ἴσως, κάνοντάς του μεγάλη τιμή, νὰ τὸν θεωρεῖ πάντα σὲ κατάσταση συναγερμοῦ, ἕτοιμο νὰ ξεσηκωθεῖ. Ἐξάλλου δὲν εἶναι ὁ μόνος ποὺ τὸ ὑποθέτει. Κι ὅλες οἱ προνομιοῦχες τάξεις εἶναι βέβαιες γι' αὐτὸ σήμερα κι ὁ γερμανὸς ἀξιωματικός, ὅπως καὶ κάθε ἀξιωματικὸς τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ γενικά, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἕνα προνομιοῦχο σκυλὶ ποὺ φυλάει τὶς προνομιοῦχες τάξεις. Ἡ κοινωνία τῶν ἐκμεταλλευτῶν στὴ Γερμανία, ὅπως κι ἀλλοῦ, ἀτενίζει τὸ λαὸ μ' ἕνα φόβο καὶ μὲ μιὰ δυσπιστία ποὺ, δυστυχῶς, δὲν εἶναι πάντα δικαιολογημένη, ἀλλὰ αἰσθάνονται τουλάχιστον ὅτι ἡ συνειδητὴ δύναμη ποὺ θὰ καταστρέψει αὐτὸ τὸν κόσμο ἀρχίζει πραγματικὰ νὰ δημιουργεῖται μέσα στὶς λαϊκὲς μάζες.

Ἡ τρίχα τοῦ γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ σηκώνεται, ὅπως κι ἡ τρίχα τοῦ καλοῦ σκυλιοῦ - φύλακα καὶ μόνο στὴ σκέψη τοῦ λαϊκοῦ πλήθους· οἱ ἰδέες του γιὰ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ λαοῦ εἶναι πολὺ πατριαρχικές. Σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη του ὁ λαὸς πρέπει: νὰ δουλεύει γιὰ νὰ ντύνονται καὶ νὰ συντηροῦνται οἱ ἀφέντες, νὰ ὑπακούει χωρὶς ἀντίρρηση στὴν ἐξουσία, νὰ πληρώνει τοὺς φόρους τοῦ Κράτους καὶ νὰ ἐκτελεῖ τὶς κοινοτικὲς ἀγγαρεῖες κι ὕστερα νὰ κάνει τὸ στρατιώτη, νὰ γυαλίζει τὶς μπόττες, νὰ ταΐζει τὸ ἄλογο τοῦ ἀξιωματικοῦ καί, ὅταν αὐτὸς τὸν ὁδηγεῖ κραδαίνοντας τὸ σπαθί, νὰ πυροβολεῖ, νὰ σφάζει ,νὰ καρφώνει μὲ τὴν ξιφολόγχη τὸν πρῶτο ποὺ τοῦ τυχαίνει μπροστά του κι ὕστερα, μόλις τὸν διατάξουν, νὰ πεθάνει γιὰ τὸν Κάιζερ καὶ τὸ Βάτερλαντ.

Μόλις τελειώσει ἡ ἐνεργητικὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἂν εἶναι τραυματισμένος κι ἀνάπηρος, πρέπει νὰ ζεῖ ἀπ' τὴν ἐλεημοσύνη, ἂν γυρίσει σῶος κι ὑγιής, πρέπει νὰ μπεῖ στὴν ἐφεδρεία καὶ νὰ παραμείνει ἐκεῖ μέχρι νὰ πεθάνει, ὑπακούοντας πάντα στὶς ἀρχές, λυγίζοντας πάντα τὴ μέση μπροστὰ σὲ κάποιο ἀνώτερο κι ἕτοιμος πάντα νὰ δώσει τὴ ζωή του μόλις τοῦ τὸ ζητήσουν.

Ὁποιαδήποτε ἐκδήλωση τοῦ λαοῦ θὰ ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μ' αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ κάνει τὸ γερμανὸ ἀξιωματικὸ ἔξω φρενῶν. Καταλαβαίνει κανείς, ἑπομένως, γιατὶ εἶναι τόσο μεγάλο τὸ μίσος του γιὰ τοὺς ἐπαναστάτες. Αὐτὴ ἡ λέξη περιλαβαίνει, γενικά, γι' αὐτὸν τὸ σύνολο τῶν δημοκρατῶν, ἀκόμα καὶ τῶν φιλελεύθερων, ὁποιουδήποτε χοντρικὰ τολμάει, σ' ἕνα βαθμὸ ἢ μ' ὁποιουδήποτε τρόπο, νὰ κάνει ἢ νὰ θέλει ἢ νὰ σκέπτεται κάτι ἀντίθετο μὲ τὴ σκέψη καὶ τὴν ἔνδοξη θέληση τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητας τοῦ αὐτοκράτορα, ἀφέντη ὅλης τῆς Γερμανίας.

Εὔκολα, λοιπόν, μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κανεὶς μὲ ποιὸ ξεχωριστὸ μίσος ὁ γερμανὸς ἀξιωματικὸς βλέπει τοὺς ἐπαναστάτες σοσιαλιστὲς κι ἀκόμα καὶ τοὺς δημοκράτες σοσιαλιστὲς τῆς χώρας του. Καὶ μόνο στὴ θύμηση πὼς ὑπάρχουν τρελλαίνεται καὶ θεωρεῖ αἰσχρὸ νὰ μιλάει γι' αὐτοὺς χωρὶς νὰ ξεπλένει τὸ στόμα του. Ἀλλοίμονο ἂν πέσει στὰ χέρια του κανεὶς ἀπ' αὐτούς. Καὶ δυστυχῶς, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ πῶ, πολλοὶ δημοκράτες σοσιαλιστὲς ἔχουν πέσει τελευταῖα στὰ χέρια τους. Μὴν ἔχοντας τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς βασανίσουν ἢ νὰ τοὺς τουφεκίσουν ἀμέσως κι οὔτε νὰ τοὺς ἀρχίσουν στὶς γροθιές, προσπαθοῦν μὲ ἀγγαρεῖες, μὲ καταπιέσεις, μὲ χειρονομίες καὶ βρισιὲς νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ὀργή τους καὶ τὴ χυδαία τους μνησικακία. Ἀλλὰ ἂν τοὺς τὸ ἐπιτρέψουν οἱ ἀνώτεροί τους, ἂν τοὺς τὸ διατάξουν, μὲ πόσο φανατικὸ ζῆλο καί, προπαντός, μὲ πόση ὑπεροψία θ' ἀναλάβαινε ἕνας ἀξιωματικὸς τὸ ρόλο τοῦ βασανιστὴ καὶ τοῦ σαρκοβόρου θηρίου.

Ἐξετᾶστε αὐτὰ τ' ἀπολίτιστα ἄγρια θηρία, αὐτὸν τὸν ἀπὸ προορισμὸ μπόγια, αὐτὸν τὸν ἀπὸ πεποίθηση λακέ!

Ἂν εἶναι νέος θ' ἀνακαλύψετε ἔκπληκτοι ἀντὶ γιὰ ἕνα δράκο ἕνα ξανθὸ ἔφηβο μὲ ροδοκόκκινη σάρκα κι ἕνα ἐλαφρὸ χνούδι κάτω ἀπ' τὴ μύτη, μετριόφρονα, φιλήσυχο ἂν ὄχι δειλό. ἀλλὰ περήφανο, τοῦ ὁποίου

μπορεῖς ἤδη νὰ μαντέψεις τὴν ὑπεροψία κι ἀναντίρρητα συναισθηματικό. Γνωρίζει ἀπόξω ὅλο τὸ Γκαῖτε καὶ τὸ Σίλλερ κι ὅλη ἡ μεγάλη ἀνθρωπιστικὴ φιλολογία τοῦ περασμένου αἰώνα ἔχει περάσει μέσα ἀπ' κεφάλι του χωρὶς νὰ τοῦ ἀφήσει οὔτε τὸ παραμικρὸ ἴχνος ἀνθρωπιστικῆς σκέψης, οὔτε τὸ παραμικρὸ αἴσθημα ἀνθρωπιᾶς μέσα στὴν καρδιά του.

Οἱ γερμανοὶ καὶ προπαντὸς οἱ γερμανοὶ ὑπάλληλοι κι ἀξιωματικοί, ἔπρεπε νὰ λύσουν ἕνα πρόβλημα ποὺ μὲ τὴν πρώτη ματιὰ φαίνεται ἄλυτο: νὰ ἑνώσουν τὴν παιδεία μὲ τὴ βαρβαρότητα, τὴ γνώση μὲ τὴ δουλοπρέπεια. Ἀπὸ κοινωνικὴ ἄποψη αὐτὸ τοὺς κάνει συχαμεροὺς καὶ ταυχρόνα τοὺς ἐξευτελίζει πολύ· ἀπέναντι στὴ λαϊκὴ μάζα εἶναι στυγνοὶ κι ἀνελέητοι ἐχθροί, ἀλλὰ ἀπέναντι στὸ Κράτος πολύτιμοι ὑπηρέτες.

Ἀπ' τὴν ἄποψη ἑνὸς τακτικοῦ στρατοῦ εἶναι δύσκολο νὰ φανταστεῖς κάτι ἀνώτερο ἀπ' τὸ γερμανὸ ἀξιωματικό. Εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ διαθέτει μαζὶ γνώση κι ἀμάθεια, δειλία καὶ τόλμη, τὴν πιὸ αὐστηρὴ πειθαρχία μὲ τὴν ἱκανότητα πρωτοβουλίας, τὴ μέθοδο μὲ τὴ σκληρότητα, τὴ σκληρότητα μὲ μιὰ ἔμφυτη καλωσύνη, μιὰ κάποια ἔξαρση, μονόπλευρη κι ἀρνητικὴ εἶναι ἀλήθεια, μὲ μιὰ σπάνια ὑπακοὴ στὴ θέληση τῶν ἡγετῶν. Εἶναι ἕνα ὂν πάντα διατεθειμένο νὰ κόψει λαιμοὺς ἢ νὰ κομματιάσει δεκάδες, ἑκατοντάδες καὶ χιλιάδες ἀνθρώπινα ὄντα στὸ πρῶτο γνέψιμο τῶν ἡγετῶν του, σιωπηλό, ἥσυχο, πάντα ὑπάκουο στοὺς ἀνωτέρους, ἀλλὰ ἀλαζωνικό, παγερὰ περιφρονητικὸ κι ἂν χρειαστεῖ, σκληρὸ μὲ τὸ στρατιώτη. Ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ἡ ζωή του συνίσταται σὲ δυὸ λέξεις: νὰ ὑπακούει καὶ νὰ διατάζει.

Ἡ ἐκπαίδευση τῶν στρατιωτῶν, οὐσιαστικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν ὀργάνωση ἑνὸς στρατοῦ φτάνει στὸ γερμανικὸ στρατὸ σὲ μιὰ συστηματικὴ τελειότητα ποὺ ἔχει ὁλοκληρωθεῖ σ' ἕνα μακρόχρονο διάστημα κι ἔχει δοκιμαστεῖ στὴν πράξη. Ἡ βασικὴ ἀρχὴ ποὺ συνιστᾶ τὸ θεμέλιο αὐτῆς τῆς πειθαρχίας ἐκφράζεται σὲ τοῦτο τὸν ὁρισμὸ ποὺ ἔχουμε ἀκούσει νὰ ἐπαναλαμβάνεται τελευταία ἀπὸ πολλοὺς πρώσσους, σάξωνες, βαυαροὺς κι ἄλλους ἀξιωματικοὺς γερμανικῆς καταγωγῆς, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας στὴ Γαλλία, περνοῦν κατὰ τμήματα διαμέσου τῆς Ἑλβετίας γιὰ νὰ μελετήσουν ἀναμφίβολα τοὺς τόπους καὶ νὰ φτιάξουν σκαριφήματα ποὺ θὰ χρησίμευαν σὲ περίπτωση ἀνάγκης: νά, αὐτὸς ὁ ὁρισμός: «Γιὰ νὰ ἐξουσιάζεις τὴν ψυχὴ τοῦ στρατιώτη πρέπει πρῶτα νὰ ἐξουσιάζεις τὸ σῶμα του».

Ἀλλὰ πῶς τὸ πετυχαίνουν; Μὲ συνεχεῖς ἀσκήσεις. Μὴν πιστεύετε ὅτι οἱ γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ δὲν ἐκτιμοῦν τὸ ρυθμικὸ βηματισμό. Κάθε ἄλλο . Τὸν θεωροῦν σὰν ἕνα ἀπ' τὰ καλύτερα μέσα γιὰ νὰ ξυπνᾶνε τὰ μέλη τοῦ σώματος καὶ γιὰ νὰ ἐξουσιάζουν ὅλο τὸ σῶμα τοῦ στρατιώτη. Ὕστερα ἔρχεται ὁ χειρισμὸς κι ἡ συντήρηση τῶν ὅπλων κι ἡ τέλεια τάξη τῶν πραγμάτων, ποὺ ἀναγκάζουν τὸ στρατιώτη ν' ἀπασχολεῖται ἀπ' τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ καὶ ποὺ τὸν κάνουν νὰ αἰσθάνεται ὅτι τὸν παρακολουθεῖ σὲ κάθε του κίνηση τὸ αὐστηρὸ καὶ ψυχρὸ βλέμμα τῶν ἡγετῶν του ποὺ τὸν μαγνητίζει. Τὸ χειμώνα, ὅταν ὑπάρχει περισσότερος

διαθέσιμος χρόνος, οἱ στρατιῶτες στέλνονται στὸ σχολεῖο ὅπου τοὺς μαθαίνουν νὰ γράφουν, νὰ διαβάζουν, νὰ λογαριάζουν ἀλλὰ ὅπου, πάνω ἀπ' ὅλα, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ μαθαίνουν ἀπόξω ἕνα στρατιωτικὸ κώδικα γεμάτο ἀπὸ λατρεία γιὰ τὸν αὐτοκράτορα καὶ περιφρόνηση γιὰ τὸ λαό: νὰ εἶσαι ὁ φρουρὸς τοῦ αὐτοκράτορα καὶ νὰ πυροβολεῖς τὸ λαό. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀπάνθισμα τῆς πολιτικῆς κι ἀστικῆς ἐκπαίδευσης τοῦ στρατιώτη.

Ὁ στρατιώτης ποὺ μένει 3, 4 ἢ 5 χρόνια σ' ἕνα τέτοιο περιβάλλον δὲν μπορεῖ νὰ βγεῖ ἀπ' αὐτὸ δίχως νὰ ἔχει πάθει κάποια ζημιά. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ταυτόσημο, ἂν καὶ μ' ἄλλη μορφή, μ' ἐκεῖνο τοῦ ἀξιωματικοῦ. Θέλουν νὰ κάνουν τὸ στρατιώτη ἕνα τυφλὸ μπαστούνι. Ἐνῶ ὁ ἀξιωματικὸς πρέπει νάναι ἕνα μπαστούνι γεμᾶτο ζωή, ἕνα μπαστούνι ἀπὸ πεποίθηση, σκέψη, ἰδανικά, πάθος. Τὸ περιβάλλον του εἶναι ἡ κοινωνία τῶν ἀξιωματικῶν. Δὲ θὰ κάνει οὔτε ἕνα βῆμα ἔξω ἀπ' αὐτὸ τὸ περιβάλλον. Ὅλο τὸ σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν, ἐμποτισμένο ἀπὸ κεῖνο τὸ πνεῦμα ποὺ περιγράψαμε πιὸ πάνω, κατασκοπεύει καθένα ἀπ' τὰ μέλη του. Ἀλλοίμονο στὸ δυστυχισμένο ποὺ ἀπὸ ἀπειρία ἢ κάποιο αἴσθημα θὰ τολμήσει νὰ συνδεθεῖ μ' ἕνα ἄλλο περιβάλλον. Ἂν αὐτὸ τὸ περιβάλλον εἶναι ἀσήμαντο ἀπὸ πολιτικὴ ἄποψη τὸν περιπαίζουν ἁπλά. Ἂν ὅμως ἔχει κάποια πολιτικὴ γραμμὴ ὄχι σύμφωνη μὲ τὴν κοινὴ γραμμὴ τῶν ἀξιωματικῶν, ἂν θάναι, δηλαδή, φιλελεύθερος ἢ δημοκρατικὸς ἤ, ἀκόμα χειρότερο, ἐπαναστάτης σοσιαλιστής, τότε αὐτὸς ὁ δυστυχὴς εἶναι χαμένος. Κάθε συνάδελφος θὰ γίνει κι ἕνας καταδότης του.

Ἡ ἀνώτερη διοίκηση προτιμάει, κατὰ κανόνα, νὰ παραμένουν οἱ ἀξιωματικοὶ μαζὶ ὅσο γίνεται περισσότερο καὶ προσπαθεῖ ν' ἀφήνει τόσο στοὺς ἀξιωματικοὺς ὅσο καὶ στοὺς στρατιῶτες, ὅσο τὸ δυνατὸ λιγότερο ἐλεύθερο χρόνο. Ἡ ἐκπαίδευση τῶν ἀξιωματικῶν κι ἡ ἀδιάκοπη ἐπίβλεψη τὴν ὁποία πρέπει νὰ ὑφίστανται, τοὺς τρώει κιόλας τὰ τρία τέταρτα τῆς μέρας. Τὸ ὑπόλοιπο πρέπει ν' ἀφιερώνεται στὴν τελειοποίησή τους καὶ στὶς στρατιωτικὲς ἐπιστῆμες. Ἕνας ἀξιωματικὸς πρὶν νὰ φτάσει στὸ βαθμὸ τοῦ ταγματάρχη πρέπει νὰ περάσει διάφορες δοκιμασίες. Τοῦ ἀναθέτουν μὲ διάφορα προσχήματα ἐπείγουσες ἐργασίες κι ἀπ' τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν θὰ κριθεῖ ἂν ἡ προπαρασκευή του τοῦ ἐπιτρέπει ν' ἀνέβει σὲ ἀνώτερους βαθμούς.

Ὅπως βλέπουμε τὸ στρατιωτικὸ περιβάλλον στὴ Γερμανία, ὅπως καὶ στὴ Γαλλία, εἶναι ἕνα περιβάλλον αὐτοέγκλειστο κι αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἀπόλυτη ἐγγύηση ὅτι θάναι ἐχθρικὸ ἀπέναντι στὸ λαό.

Ἀλλὰ οἱ γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἔχουν ὅμως ἕνα τεράστιο πλεονέκτημα ἀπέναντι στοὺς γάλλους καὶ γενικὰ στοὺς εὐρωπαίους συναδέλφους τους. Οἱ γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ διακρίνονται ἀπ' ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ κόσμου γιὰ τὴ βαθιὰ καὶ πλατιὰ κουλτούρα τους, γιὰ τὴ θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ γνώση τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης, γιὰ τὴ θερμή, ἀπόλυτη, σχολαστικὴ ἀφοσίωσή τους στὸ ἐπάγγελμα τῶν ὅπλων, γιὰ

τὴν ἀκρίβεια, τὴ φροντίδα, τὴν αὐτοκυριαρχία, τὴν ἐπίμονη ὑπομονὴ κι ἀκόμα γιὰ μιὰ σχετικὴ τιμιότητα.

Διαμέσου αὐτῶν τῶν ἰδιοτήτων ἡ ὀργάνωση κι ὁ ἐξοπλισμὸς τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων εἶναι πραγματικὰ γεγονότα καὶ δὲν ὑπάρχουν μόνο στὸ χαρτί, ὅπως συνέβαινε στὴ Γαλλία τὴν ἐποχὴ τοῦ Ναπολέοντα III κι ὅπως ἐπίσης συμβαίνει συχνὰ σὲ μᾶς, στὴ Ρωσία. Ἔξω ἀπ' αὐτό, ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν ἐξαιρετικῶν πρωτερημάτων τῶν γερμανῶν ἀξιωματικῶν, ὁ πολιτικὸς καὶ προπαντός, ὁ στρατιωτικὸς ἔλεγχος εἶναι ὀργανωμένος μὲ τέτοιο τρόπο ποὺ νὰ κάνει ἀδύνατη κάθε ἀπάτη. Ἀντίθετα ἀπ' ὅτι συμβαίνει σὲ μᾶς, ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω κι ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω, ὅπου ὅλοι ξεφεύγουμε ἀπ' τὶς εὐθῦνες καὶ γίνεται ἀδύνατο νὰ γνωρίσει κανεὶς τὴν ἀλήθεια.

Σκεφτεῖτε τα ὅλα αὐτὰ κι ὕστερα πέστε ἂν ἀπομένει στὸ ρώσικο στρατὸ κάποια δυνατότητα ποὺ νὰ τὸν σπρώξει σ' ἕνα ἐπιθετικὸ πόλεμο ἐναντίον τῆς Γερμανίας. Θὰ πεῖτε ὅτι ἡ Ρωσία μπορεῖ νὰ παρατάξει ἕνα ἑκατομμύριο ἄντρες. Ὅμως τὰ ὀργανωμένα κι ὁπλισμένα στρατεύματα δὲ θὰ φτάσουν τὸ ἑκατομμύριο. Ἂς παραδεχτοῦμε ὅμως ὅτι γίνεται κι αὐτό, τὰ μισὰ θὰ πρέπει νὰ ἁπλωθοῦν στὸ ἀπέραντο ἔδαφος τῆς αὐτοκρατορίας γιὰ νὰ κρατήσουν σὲ τάξη στὸ ἐσωτερικὸ ἐκεῖνο τὸν εὐτυχισμένο λαό, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ καταλήξει νὰ θυμώσει ἐξαιτίας τῆς τόσης εὐτυχίας. Πόσοι στρατιῶτες θὰ χρειαστοῦν γιὰ τὴν Οὐκρανία, τὴ Λιθουανία καὶ τὴν Πολωνία; Θὰ εἶναι τόσο πολλοὶ ποὺ μόλις καὶ μετὰ βίας θὰ μπορέσετε νὰ στείλετε στὴ Γερμανία ἕνα στρατὸ ἀπὸ 500.000 ἄντρες. Μέχρι σήμερα ἡ Ρωσία δὲ διέθετε ποτὲ ἕναν παρόμοιο στρατό.

Ἀλλὰ στὴ Γερμανία θὰ συγκρουστεῖτε μ' ἕνα στρατὸ πραγματικὰ ἑνὸς ἑκατομμυρίου πού, ἀπ' τὴν ἄποψη τῆς ὀργάνωσης ,τῆς στρατιωτικῆς δεξιοτεχνίας, τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ ἐξοπλισμοῦ, εἶναι ὁ πρῶτος στὸν κόσμο. Θὰ ἔχει πίσω του τὴν τεράστια πολιτοφυλακὴ ὅλου τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ποὺ ἴσως, ἂν ὄχι σίγουρα, δὲ θὰ ξεσηκωνόταν ἐναντίον τῶν γάλλων ἂν ὁ νικητὴς τοῦ τελευταίου πόλεμου ἦταν ὁ Ναπολέων III, ἀλλὰ ποὺ θὰ ξεσηκωνόταν σὰν ἕνας ἄνθρωπος ἐναντίον μιᾶς ρώσικης εἰσβολῆς.

Ἡ Ρωσία, θὰ πεῖτε, δηλ. ἡ πανρωσικὴ αὐτοκρατορία, θὰ μποροῦσε νὰ στρατολογήσει, ἂν χρειαστεῖ, ἄλλο ἕνα ἑκατομμύριο ἄντρες. Ναί, βέβαια, ἀλλὰ μόνο στὸ χαρτί. Θὰ εἶναι ἀρκετὸ νὰ κυκλοφορήσει ἕνα διάταγμα γιὰ τὴν ἐπιστράτευση μερικῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων ἐφέδρων καὶ νὰ τὸ ἑκατομμύριο. Ἀλλὰ πῶς νὰ τοὺς μαζέψει; Ποιὸς θὰ πάει νὰ τοὺς συγκεντρώσει; Οἱ στρατηγοί σας τῆς ἐφεδρείας, ὑπασπιστὲς στρατηγῶν, ὑπασπιστὲς τοῦ αὐτοκράτορα, ταγματάρχες ἢ διοικητὲς φρουρῶν τῆς ἐφεδρείας, ὑπάρχουν ὅλοι μόνο στὰ χαρτιά. Οἱ κυβερνῆτες σας, οἱ ὑπάλληλοι, Θεέ μου, πόσες δεκάδες κι ἑκατοντάδες χιλιάδες ἄντρες θὰ πεθάνουν ἀπ' τὴν πείνα πρὶν νὰ «ντυθοῦν»! Καί, τέλος, ποὺ θὰ βρεῖτε ἕναν ἀρκετὸ ἀριθμὸ ἀξιωματικῶν γιὰ νὰ ὀργανώσετε αὐτὸ τὸ νέο στρα-

τὸ τοῦ ἑνὸς ἑκατομμύριου ἀντρῶν, μὲ τί θὰ τοὺς ὁπλίσετε; Μὲ μπαστούνια;

Δὲν ἔχετε ἀρκετὰ χρήματα γιὰ νὰ ὁπλίσετε ὅπως πρέπει τό πρῶτο ἑκατομμύριο κι ἀπειλεῖτε νὰ ὁπλίσετε ἕνα δεύτερο ἑκατομμύριο; Κανένας τραπεζίτης δὲ θὰ σᾶς δώσει πίστωση. Ἀλλὰ κι ἂν σᾶς ἔδινε, θὰ χρειαζόταν ἕνας ὁλόκληρος χρόνος γιὰ νὰ ὁπλίσετε ἕνα ἑκατομμύριο ἄντρες.

Ἂς συγκρίνουμε τὴ φτώχεια καὶ τὴν ἀδυναμία σας μὲ τὸν πλοῦτο καὶ τὴ δύναμη τῶν γερμανῶν. Ἡ Γερμανία πῆρε ἀπ' τὴ Γαλλία 5 δισεκατομμύρια. Ἂς ὑποθέσουμε ὅτι ξόδεψε τὰ 3 ἀπ' αὐτὰ γιὰ ὁρισμένα ἔξοδα, γι' ἀνταμοιβὴ πριγκήπων, ἀνθρώπων τοῦ Κράτους, στρατηγῶν, συνταγματαρχῶν, ἀξιωματικῶν, ὄχι βέβαια καὶ στρατιωτῶν καὶ γιὰ νὰ πληρώσει μερικὰ ταξίδια στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικό. Ἀπομένουν 2 δισεκατομμύρια ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν ἐξοπλισμό της, γιὰ νέα ὀχυρωματικὰ ἔργα, γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῶν πολυάριθμων παλιῶν φρουρίων, γιὰ παραγγελίες νέων κανονιῶν, ὅπλων κλπ. Ναί, ὅλη ἡ Γερμανία ἔχει γίνει σήμερα μιὰ τρομερὴ ἀποθήκη ὅπλων, εἶναι ὁπλισμένη σὰν ἀστακός. Καὶ σεῖς ἐλπίζετε, ὁπλισμένοι κι ἐκπαιδευμένοι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, νὰ τὴ νικήσετε;

Μὲ τὸ πρῶτο βῆμα, μόλις πατήσετε τὸ ἕνα σας πόδι σὲ γερμανικὸ ἔδαφος, θ' ἀναγκαστεῖτε νὰ τὸ βάλετε στὰ πόδια, ἀπηνῶς καταδιωγμένοι κι ὁ ἐπιθετικός σας πόλεμος θὰ μεταβληθεῖ γρήγορα σ' ἕνα ἀμυντικὸ πόλεμο. Τὰ γερμανικὰ στρατεύματα θὰ περάσουν τὰ πανρωσικὰ σύνορα.

Ἀλλὰ τότε, τουλάχιστον, θὰ ὑποκινήσουν ἐναντίον τους τὴ γενικὴ ἐξέγερση τοῦ ρώσικου λαοῦ; Ναί, ἂν γερμανοὶ μποῦν στὶς ρώσικες ἐπαρχίες καὶ θὰ βαδίσουν πρὸς τὴ Μόσχα. Ἀλλ' ἂν δὲ διαπράξουν αὐτὴ τὴν ἀβλεψία καὶ βαδίσουν βόρεια πρὸς τὴν Ἁγία Πετρούπολη, διαμέσου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βαλτικῆς, θὰ βροῦν πάρα πολλοὺς φίλους ἀνάμεσα ὄχι μόνο στοὺς μικροαστούς, τοὺς προτεστάντες παπάδες καὶ τοὺς Ἑβραίους, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἀνικανοποίητους βαρώνους καὶ τοὺς φοιτητὲς γυιούς τους καὶ διαμέσου αὐτῶν, ἀνάμεσα σ' ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ στρατηγῶν, ἀξιωματικῶν, ἀνώτερων καὶ κατώτερων ὑπάλλωλων, ποὺ κατάγονται ἀπ' αὐτὲς τὶς ἐπαρχίες καὶ κατοικοῦν στὴν Ἁγία Πετρούπολη κι εἶναι σκορπισμένοι σ' ὁλόκληρη σχεδὸν τὴ Ρωσία. Θὰ ξεσηκώνονταν ἀκόμα κι ἡ Πολωνία κι ἡ μικρὴ Ρωσία ἐναντίον τῆς ρώσικης αὐτοκρατορίας.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς ἐχθροὺς ποὺ καταπιέζουν τὴν Πολωνία ἀπ' τὴ μέρα τοῦ διαμελισμοῦ της, ἡ Πρωσσία ἀποδείχθηκε ὁ πιὸ ἤπιος ἐχθρός, ὁ πιὸ συστηματικὸς κι ἄρα τόσο πιὸ ἐπικίνδυνος. Ἡ Ρωσία ἐνήργησε βάρβαρα σὰν βάρβαρη δύναμη ποὺ εἶναι, σφάζοντας, ἀπαγχονίζοντας, βασανίζοντας τοὺς Πολωνούς, ἐξορίζοντας χιλιάδες στὴ Σιβηρία, χωρὶς νὰ πετύχει, συνοπτικά, νὰ ρωσοποιήσει ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς Πολωνίας ποὺ ἔπεσε στὰ χέρια της καὶ δὲν τὸ ἔχει κατορθώ-

σει ἀκόμα καὶ σήμερα, παρὰ τὶς συνταγὲς τοῦ Μουράγιεφ. Οὔτε κι ἡ Αὐστρία, ἀπ' τὴ μεριά της, δὲν κατάφερε νὰ γερμανοποιήσει τὴ Γαλικία κι ἐξάλλου οὔτε καὶ ποὺ τὸ ἐπιχείρησε.

Ἡ Πρωσσία, ἀληθινὸς ἐκπρόσωπος τῆς γερμανικῆς φυλῆς καὶ τῆς μεγάλης γερμανικῆς ὑπόθεσης, τῆς ἐξαναγκαστικῆς καὶ τεχνικῆς γερμανοποίησης τῶν χωρῶν ποὺ δὲν εἶναι γερμανικές, βρίσκεται στὸ στάδιο τῆς γερμανοποίησης, ἔναντι ὁποιουδήποτε τμήματος, τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ντάντσιχ καὶ τοῦ δουκάτου τοῦ Πόζναν καθὼς καὶ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Καλνιξμπεργκ ποὺ κατέχει ἤδη ἀπὸ πολὺ καιρό. Θὰ χρειαζόταν πολὺ καιρὸς γιὰ νὰ συντάξουμε τὸν κατάλογο τῶν μέσων ποὺ χρησιμοποίησε γιὰ νὰ φτάσει στὸ σκοπό της. Ἕνα ἀπ' αὐτά, ἡ ἀποικιοποίηση σὲ πλατιὰ κλίμακα τῆς πολωνικῆς γῆς ἀπὸ μέρους τῶν γερμανῶν ἀγροτῶν, εἶχε ἕνα μεγάλο ἐνδιαφέρον.

Στὰ 1807, ἡ πλήρης χειραφέτηση τῶν ἀγροτῶν μὲ τὸ δικαίωμα ἐξαγορᾶς τῆς γῆς, γιὰ τὴν ὁποία παραχωρήθηκε κάθε εἴδους διευκόλυνση, συνέβαλε πολὺ στὸ νὰ κάνει ἀγαπητὴ τὴν πρωσσικὴ κυβέρνηση στοὺς πολωνοὺς ἀγρότες. Ὕστερα δημιουργήθηκαν ἀγροτικὰ σχολεῖα στὰ ὁποῖα καὶ διαμέσου τῶν ὁποίων, διαδόθηκε ἡ γερμανικὴ γλώσσα. Διαμέσου μερικῶν παρόμοιων μέτρων, τὸ ἕνα τρίτο τοῦ δουκάτου τοῦ Πόζναν γερμανοποιήθηκε πέρα γιὰ πέρα, ἤδη στὰ 1848. Καὶ δὲ μιλᾶμε γιὰ τὶς πόλεις. Ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῆς Πολωνίας μιλιόταν στὶς πόλεις ἡ γερμανικὴ γλώσσα, ἀφοῦ τὴ μιλοῦσε ἡ μεγάλη μάζα τῶν ἀστῶν, τῶν βιοτεχνῶν καί, προπαντός, οἱ γερμανο - ἑβραῖοι, ποὺ εἶχαν βρεῖ ἐδῶ γερὸ ἀποκούμπι. Εἶναι γνωστὸ ἀπ' τοὺς πιὸ μακρινοὺς καιροὺς ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν πόλεων αὐτῆς τῆς πολωνικῆς περιοχῆς διοικούνταν μὲ βάση τὸ λεγόμενο δίκαιο τοῦ Μαγδεμβούργου[58]. Ἄρα ἡ Πρωσσία εἶχε φτάσει τοὺς στόχους της σὲ μιὰ περίοδο ἠρεμίας. Ἀλλὰ ὅταν ὁ πολωνικὸς πατριωτισμὸς ὑποκίνησε ἢ ἐπιχείρησε νὰ προκαλέσει ἕνα λαϊκὸ κίνημα, τίποτα δὲν τοὺς ἐμπόδισε νὰ καταφύγουν σ' ὁποιοδήποτε καταπιεστικὸ καὶ βάρβαρο μέσο. Εἴχαμε κιόλας τὴν εὐκαιρία νὰ παρατηρήσουμε ὅτι κάθε φορὰ ποὺ ἡ Πρωσσία ἐπρόκειτο νὰ καταστείλει μιὰ πολωνικὴ ἐξέγερση ὄχι μόνο μέσα στὰ βριά της, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ στὸ βασίλειο τῆς Πολωνίας, ἐπέδειξε πάντα μιὰ ἐξαιρετικὴ τιμιότητα ἀπέναντι στὴ Ρωσία καὶ τὴν πιὸ σταθερὴ ἀλληλεγγύη, βοηθώντας την. Οἱ πρῶσσοι χωροφύλακες, συγχωρεῖστε με, οἱ μεγαλόψυχοι πρῶσσοι ἀξιωματικοὶ κάθε ὅπλου, τῆς Φρουρᾶς, ἢ τοῦ στρατοῦ, ἐπιτίθονταν μ' ἕνα περίεργο πάθος ἐναντίον τῶν πολωνῶν ποὺ ἀπωθούνταν στὰ πρωσσικὰ ἐδάφη κι ὅταν τοὺς ἔπιαναν τοὺς παράδιναν χαιρέκακα στοὺς ρώσους χωροφύλακες, ἐκφράζοντας συχνὰ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ τοὺς παλούκωναν στὴ Ρωσία. Ἀναφορικὰ μ' αὐτό, ὁ Μουράγιεφ, ὁ παλουκωτής, δὲ διέψευσε ποτὲ τὰ ἐγκώμια τοῦ Βίσμαρκ.

Ὡς τὴ μέρα ποὺ ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ μπῆκε στὴν κυβέρνηση, ἡ Πρωσσία ἐνεργοῦσε πάντα μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀλλὰ κρυφὰ καὶ μὲ κάποια σεμνότητα, ἀποκηρύσσοντας, ὅταν μποροῦσε νὰ τὸ κάνει, ἀκόμα καὶ τὶς

δικές της ἐνέργειες. Ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ἀφαίρεσε τὴ μάσκα. Ὄχι μόνο ἀναγνωρίζει ἀλλά, ἀκόμα περισσότερο, καυχιέται κυνικὰ καὶ μεγαλόφωνα μπροστὰ στὸ πρωσσικὸ κοινοβούλιο καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, ὅτι εἶχε χρησιμοποιήσει ὅλη του τὴν ἐπιρροὴ πάνω στὴ ρωσικὴ κυβέρνηση γιὰ νὰ τὴν πείσει νὰ καταπνίξει μιὰ γιὰ πάντα τὴν Πολωνία, χωρὶς νὰ διστάσει νὰ πάρει τὰ πιὸ σκληρὰ μέτρα. Ἡ Πρωσσία ἦταν ἕτοιμη καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση νὰ τῆς προσφέρει τὴν πιὸ ἐνεργητικὴ ὑποστήριξη.

Τέλος, μόλις πρόσφατα, ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ πληροφόρησε τὸ Κοινοβούλιο γιὰ τὴ σταθερὴ ἀπόφαση τῆς κυβέρνησης νὰ ξεριζώσει ὅτι εἶχε ἀκόμα ἀπομείνει ἀπ' τὸ ἐθνικὸ πολωνικὸ αἴσθημα, στὶς ἐπαρχίες ποὺ βρίσκονταν κάτω ἀπὸ πρωσσο - γερμανικὴ διοίκηση. Δυστυχῶς, ὅπως ἔχουμε κιόλας παρατηρήσει, οἱ πολωνοὶ τοῦ Πόζναν ὅπως καὶ τῆς Γαλικίας ἔχουν δέσει, περισσότερο ἀπ' ὅσο ποτὲ ἄλλοτε, τὴν ἐθνική τους ὑπόθεση μὲ τὴν ἐξουσία τοῦ Πάπα. Οἱ ἰησουΐτες, τὰ μοναστικὰ τάγματα κι οἱ ἐπίσκοποι τοὺς ὑπερασπίζονται. Ὅπως συνέβηκε ἤδη στὸ 17ο αἰώνα, οἱ πολωνοὶ δὲ θὰ μείνουν εὐχαριστημένοι ἀπὸ μιὰ τέτοια συμμαχία καὶ φιλία. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι δική τους ὑπόθεση κι ὄχι δική μας.

Θυμηθήκαμε ὅλα αὐτὰ γιὰ ν' ἀποδείξουμε ὅτι οἱ πολωνοὶ δὲν ἔχουν πιὸ τρομερὸ καὶ πιὸ ἐπικίνδυνο ἐχθρὸ ἀπ' τὸν πρίγκηπα Βίσμαρκ, ποὺ φαίνεται ὅτι ἔχει ἀναλάβει τὸ καθῆκον νὰ τοὺς ἐξαφανίσει ἀπ' τὸ πρόσωπο τῆς γῆς.

Αὐτὸ δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ ὑποκινεῖ τοὺς πολωνοὺς νὰ ξεσηκώνονται ἐναντίον τῶν Ρώσων ὅταν τὸ ἀπαιτοῦν τὰ γερμανικὰ συμφέροντα. Κι οἱ πολωνοὶ τὸν μισοῦν ὅπως, ἐπίσης, μισοῦν καὶ τὴν Πρωσσία, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὅλη τὴ Γερμανία καί, χωρὶς νὰ θέλουν νὰ τὸ ὁμολογήσουν, στὸ βάθος τῆς καρδιᾶς τους συμμερίζονται σ' ἕνα ὄχι μικρότερο βαθμὸ ἀπ' τοὺς ἄλλους σλάβικους λαούς, τὸ ἴδιο ἱστορικὸ μίσος ἐναντίον τῶν γερμανῶν. Αὐτοὶ οἱ πολωνοί, παρόλο ποὺ δὲν κατορθώνουν νὰ ξεχάσουν τὶς σκληρὲς προσβολὲς ποὺ ἔχουν ὑποστεῖ ἀπ' τοὺς γερμανούς, θὰ ξεσηκωθοῦν σίγουρα στὸ κάλεσμα τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ.

Στὴ Γερμανία, ὅπως καὶ στὴν Πρωσσία, ὑπάρχει ἀπὸ καιρὸ ἕνα σοβαρὸ κι ἀριθμητικὰ ἰσχυρὸ κόμμα. Μάλιστα, ὑπάρχουν 3 κόμματα: τὸ φιλελεύθερο προοδευτικὸ κόμμα, τὸ καθαρὰ δημοκρατικὸ κόμμα καὶ τὸ κόμμα τῆς σοσιαλδημοκρατίας[59] πού, προστιθέμενα μαζί, ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀπόλυτη πλειοψηφία στὸ γερμανικὸ καὶ τὸ πρωσσικὸ κοινοβούλιο καί, μὲ τρόπο ἀκόμα πιὸ ἀπόλυτο, τὴν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Αὐτὰ τὰ κόμματα ποὺ προβλέπουν καὶ σ' ἕνα κάποιο βαθμὸ ἐλπίζουν κι ἐπιδιώκουν ἀκόμα τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ρωσίας, ἔχουν καταλάβει ὅτι ὁ ξεσηκωμὸς τῆς Πολωνίας καί, μέσα σὲ κάποια ὅρια, ἡ ἀνασύστασή της, θάναι ὁ προληπτικὸς ὅρος αὐτοῦ τοῦ πόλεμου.

Δὲ χρειάζεται νὰ ποῦμε ὅτι οὔτε ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ, οὔτε κανένας ἀπ' αὐτὰ τὰ κόμματα, θὰ συγκατατεθοῦν ποτὲ νὰ ξαναδώσουν στὴν Πολωνία ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἐπαρχίες ποὺ τῆς ἀφαίρεσε ἡ Πρωσσία. Χω-

ρις νὰ μιλήσουμε ἔστω καὶ γιὰ τὸ Καίνιξμπεργκ, δὲ θὰ δώσουν οὔτε τὸ Ντάντσιχ οὔτε καὶ τὸ παραμικρὸ κομματάκι τῆς ἀνατολικῆς Πρωσσίας. Ὅσο γιὰ τὸ δουκάτο τοῦ Πόζναν θὰ κράταγαν σίγουρα γιὰ τὸν ἑαυτό τους τὸ μεγαλύτερο μέρος αὐτῆς τῆς περιοχῆς, ἀπ' ὅτι φαίνεται, ἀφοῦ τὸ ἔχουν γερμανοποιήσει ὅλο καὶ τὸ μόνο ποὺ θ' ἄφηναν γιὰ τοὺς πολωνοὺς εἶναι ἕνα πολὺ μικρὸ κομμάτι, ἀπὸ κεῖνο ποὺ ἀνῆκε ἄλλοτε στὴν Πολωνία. Σ' ἀντάλλαγμα θὰ ἔδιναν στοὺς πολωνοὺς ὅλη τὴ Γαλικία, συμπεριλαμβανόμενου τοῦ Λβόφ καὶ τῆς Κρακοβίας, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτὸ τὸ μέρος ἀνήκει σήμερα στὴν Αὐστρία καί, μὲ ἀκόμα πιὸ μεγάλη εὐχαρίστηση, ὅλες ἐκεῖνες τὶς περιοχὲς τῆς Ρωσίας ποὺ οἱ πολωνοὶ θὰ κατόρθωναν νὰ καταλάβουν καὶ νὰ κρατήσουν. Ταυτόχρονα, θὰ πρόσφεραν στοὺς πολωνοὺς χρήματα, σὰ δάνειο ἐγγυημένο ἀπ' τὴ Γερμανία, ὅπλα καὶ στρατιωτικὴ βοήθεια.

Ποιός, λοιπόν, θὰ μποροῦσε ποτὲ ν' ἀμφιβάλλει ἔστω καὶ γιὰ μιὰ στιγμή, ὅτι οἱ πολωνοὶ ὄχι μόνο θὰ δεχτοῦν τὴ γερμανικὴ προσφορά, ἀλλὰ κι ὅτι θὰ τὴν ἐκλιπαρήσουν; Ἡ κατάστασή τους εἶναι τόσο ἀπελπιστικὴ ποὺ κι ἂν ἀκόμα τοὺς γινόταν μιὰ πρόταση 100 φορὲς χειρότερη, δὲ θὰ τὴν ἀπόκρουαν.

Ἔχει περάσει ἕνας αἰώνας ἀπ' τὴ διανομὴ τῆς Πολωνίας καὶ σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι δὲν πέρασε οὔτε ἕνας χρόνος ποὺ νὰ μὴ χύθηκε τὸ αἷμα τῶν πολωνῶν πατριωτῶν. 100 χρόνια ἀδιάκοποι ἀγῶνες, ἐξεγέρσεις ἀπελπισίας! Ὑπάρχει κανένας ἄλλος λαὸς ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ καυχηθεῖ γιὰ ἕνα τέτοιο ἡρωϊσμό;

Τί ὑπάρχει ποὺ νὰ μὴν τὸ ἐπιχείρησαν οἱ πολωνοί; Συνωμοσίες τῶν εὐγενῶν, συνωμοσίες τῆς ἀστικῆς τάξης, ἔνοπλες ὁμάδες, λαϊκὲς ἀναταραχές, ὅλες τὶς διπλωματικὲς μηχανορραφίες μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἐκκλησίας. Δοκίμασαν τὰ πάντα, συνδέθηκαν μὲ ὅλους, ἔχουν παραχωρήσει τὰ πάντα, τὰ ἔχουν προδώσει ὅλα. Πῶς θὰ μπορέσουν ν' ἀρνηθοῦν ὅταν ἡ ἴδια ἡ Γερμανία, ὁ πιὸ ἐπικίνδυνος, ἐχθρός, θὰ τοὺς προτείνει βοήθεια μὲ μερικοὺς ὅρους; Φυσικὰ θὰ ὑπάρξουν σλαβόφιλοι ποὺ θὰ τοὺς κατηγορήσουν γιὰ προδοσία. Προδοσία τίνος πράγματος; Τῆς σλάβικης συμμαχίας; Τῆς σλάβικης ὑπόθεσης; Ἀλλὰ πῶς ἐκδηλώθηκε αὐτὴ ἡ συμμαχία, καὶ τί εἶναι αὐτὴ ἡ σλάβικη ὑπόθεση; Δὲν εἶναι ἴσως ἀποτελέσματα τοῦ ταξιδιοῦ ποὺ ἔκαναν οἱ κύριοι Παλάσκυ καὶ Ριέζερ στὴ Μόσχα, γιὰ νὰ ἐπισκεφτοῦν τὴν πανσλαβικὴ ἔκθεση καὶ γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὸν τσάρο; Πότε καὶ πῶς ὑπερασπίζοντας μιὰ τέτοια ὑπόθεση, οἱ σλάβοι σὰ σλάβοι, ἔχουν ἐκφράσει τὴν ἀδελφικὴ τους συμπάθεια στοὺς πολωνούς; Ἴσως θὰ ἔγινε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ χρησιμοποίησαν ὁ Παλάσκυ κι ὁ Ριέζερ κι ὅλη τους ἡ συνοδεία ἀπὸ σλάβους τῆς δύσης καὶ τοῦ νότου, ὅταν ἀγκαλιάζονταν στὴ Μόσχα μὲ τοὺς ρώσους στρατηγούς, ποὺ μόλις εἶχαν καθαρίσει ἀπὸ πάνω τους τὸ πολωνικὸ αἷμα καὶ τσούγκριζαν τὰ ποτήρια ὑπὲρ τῆς σλάβικης ἀδελφότητας καὶ στὴν ὑγειὰ τοῦ σαρκοφάγου τσάρου.

Οἱ πολωνοί, ἥρωες καὶ μάρτυρες, ἔχουν ἕνα ἔνδοξο παρελθόν: οἱ

σλάβοι εἶναι ἀκόμα παιδιά κι ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔχουν βρίσκεται στὸ μέλλον. Ὁ σλάβικος κόσμος, τὸ σλάβικο ζήτημα, εἶναι μιὰ ἐλπίδα, μιὰ ἐλπίδα ποὺ θὰ μπορέσει νὰ ὑλοποιηθεῖ μόνο διαμέσου τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάσταση· ἀλλὰ οἱ πολωνοί, μιλᾶμε γιὰ τοὺς πατριῶτες, ποὺ στὴν πλειοψηφία τους ἀνήκουν στὴν καλλιεργημένη τάξη, ἔδειξαν μέχρι σήμερα πολὺ λίγη θέληση γιὰ μιὰ τέτοια ἐπανάσταση.

Τότε τί κοινὸ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ σλάβικο κόσμο, ποὺ εἶναι ἀκόμα ἀνύπαρκτος καὶ στὸν κόσμο τῶν πατριωτῶν πολωνῶν ποὺ τὸ βάζει στὰ πόδια; Καὶ πραγματικὰ ἂν ἀφαιρέσει κανεὶς ἕνα μικρὸ ἀριθμὸ ἀτόμων ποὺ προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσουν ἕνα σλάβικο ζήτημα στὸ μυαλὸ καὶ στὴ γῆ τῶν πολωνῶν, οἱ πολωνοί, γενικά, δὲν ἀσχολοῦνται πραγματικὰ μ' ἕνα τέτοιο ζήτημα· καταλαβαίνουν καλύτερα τοὺς μαγιάρους τοὺς ὁποίους αἰσθάνονται πιὸ κοντά τους καὶ ποὺ μοιάζουν σὲ κάμποσα σημεῖα κι ἔχουν πολλὲς κοινὲς ἱστορικὲς μνῆμες, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ τοὺς χωρίζει μὲ ριζικὸ τρόπο ἀπ' τοὺς δυτικοὺς καὶ νότιους σλάβους, εἶναι ἡ συμπάθεια αὐτῶν τῶν λαῶν γιὰ τὴ Ρωσία, δηλαδή, γιὰ τὸν πιὸ μισητό τους ἐχθρό.

Ὁ πολιτικὸς κόσμος στὴν Πολωνία, ὅπως κι οἱ πολωνοὶ ἐμιγκρέδες κι ὅπως συμβαίνει καὶ στὶς ἄλλες χῶρες, ἦταν διαιρεμένος σὲ διάφορα κόμματα· ὑπῆρχε τὸ ἀριστοκρατικό, τὸ κληρικαλικὸ καὶ τὸ μοναρχικὸ συνταγματικὸ κόμμα, τὸ κόμμα τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας, τὸ κόμμα τῶν μετριοπαθῶν ρεπουμπλικάνων ποὺ θαύμαζαν τὸ σύνταγμα τῶν ΕΠΑ, τὸ κόμμα τῶν κόκκινων ρεπουμπλικάνων ποὺ ἐμπνεόταν ἀπ' τοὺς γάλλους. Ὑπῆρχε, τέλος, τὸ πολὺ μικρὸ κόμμα τῶν σοσιαλδημοκρατῶν, χωρὶς νὰ μιλήσουμε γιὰ τὰ μυστικο - σεχταριστικὰ ἢ πιὸ ἀκριβέστερα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κόμματα. Θὰ ἀρκοῦσε τώρα νὰ τὰ κοιτάξουμε ὅλα ἀπὸ λίγο πιὸ κοντὰ γιὰ νὰ πειστοῦμε ὅτι εἶχαν τὴν ἴδια βάση: μιὰ παθιασμένη ἐπιθυμία, σὲ ὅλα, γιὰ τὴν ἐπανασύσταση τοῦ πολωνικοῦ Κράτους στὰ ὅρια ποὺ εἶχε τὸ 1772. Ἂν παραλειφτοῦν οἱ ἀνταγωνισμοὶ ποὺ προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνες μεταξὺ τῶν ἡγετῶν αὐτῶν τῶν κομμάτων, οἱ βασικές τους διαφορὲς βρίσκονταν στὴν πεποίθηση ποὺ εἶχε ὁ καθένας τους, ὅτι ὁ κοινὸς σκοπός, ἡ παλινόρθωση τῆς παλιᾶς Πολωνίας, δὲν μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθεῖ παρὰ μόνο μὲ τὰ μέσα ποὺ συμβούλευε μόνο αὐτό.

Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὡς τὰ 1850, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν πολωνῶν ἐμιγκρέδων ἦταν ἐπαναστατικό, ἀκριβῶς γιατὶ οἱ περισσότεροι πίστευαν ὅτι ἡ ἀποκατάσταση τῆς πολωνικῆς ἀνεξαρτησίας θὰ μποροῦσε μοιραία νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ θριάμβου τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπανάστασης. Μπορεῖ νὰ προστεθεῖ ὅτι στὰ 1848, δὲν ὑπῆρχε οὔτε μιὰ ἐπαναστατικὴ κίνηση σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη ποὺ νὰ μὴν ἔπαιρναν μέρος οἱ Πολωνοί, ἂν δὲν βρίσκονταν ἐπικεφαλῆς της. Ἂς θυμηθοῦμε τὴν ἔκπληξη ποὺ ἔδειξε ἕνας Σάξωνας ἀναφορικὰ μ' αὐτὸ τὸ γεγονός: «ὅπου ὑπάρχουν ταραχὲς ἐκεῖ ὑπάρχουν μοιραία κι οἱ πολωνοί».

Στὰ 1850, μετὰ τὴν πλήρη καταστροφή, αὐτὴ ἡ πίστη στὴν ἐπα-

νάσταση κατέρρευσε. Ξεπρόβαλλε τὸ νέο ναπολεόντειο ἀστέρι κι ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀπὸ Πολωνοὺς ἐμιγκρέδες, τὸ μεγαλύτερο μέρος τους, θὰ γίνουν γιὰ πολλὰ χρόνια φανατικὰ βοναπαρτιστές! Ὅλα τὰ περίμεναν ἀπὸ τὴ βοήθεια τοῦ Ναπολέοντα III! Οὔτε ἡ ἄτιμη κι ὁλοφάνερη προδοσία τοῦ 1862 - 63 πέτυχε νὰ σκοτώσει αὐτὴ τὴν πίστη, ποὺ ἔσβυσε μόνο μετὰ τὴν ἥττα τοῦ Ναπολέοντα III στὸ Σεντάν.

Ὕστερ' ἀπ' αὐτὴ τὴν καταστροφὴ ἀπόμεινε μόνο ἕνα καταφύγιο γιὰ τὴν πολωνικὴ ἐλπίδα: τὸ καταφύγιο τῶν πέρα ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια Ἰησουιτῶν. Οἱ πολωνοὶ πατριῶτες ποὺ ζοῦσαν στὴν Αὐστρία καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἄλλων, ἔτρεξαν στὴ Γαλικία, σπρωγμένοι ἀπ' τὴν ἀπελπισία. Ἀλλὰ φανταστεῖτε ὅτι ὁ Βίσμαρχ, ὁ ὁρκισμένος τους ἐχθρός, στριμωγμένος ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς Γερμανίας, τοὺς πείθει νὰ ξεσηκωθοῦν ἐναντίον τῆς Ρωσίας, κάνοντας ὑπαινιγμὸ γιὰ μιὰ σύντομα πραγματοποιήσιμη ἐλπίδα καὶ δίνοντάς τους πέρ' ἀπ' αὐτὸ χρῆμα, ὅπλα καὶ στρατιωτικὴ βοήθεια. Μποροῦσαν ποτὲ νὰ τ' ἀρνηθοῦν ὅλ' αὐτά;

Εἶναι πολὺ ἀληθινὸ ὅτι σ' ἀντάλλαγμα αὐτῆς τῆς ὑποστήριξης θὰ τοὺς ζητηθεῖ νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ τὶς ἀξιώσεις τους πάνω στὰ περισσότερα ἐδάφη τῆς Πολωνίας ποὺ τώρα κατέχουν οἱ πρῶσσοι. Θὰ ἦταν μιὰ πικρὴ γεύση, ἀλλὰ ὅλοι οἱ πολωνοὶ θὰ ξεσηκώνονταν ἐναντίον τῆς Ρωσίας, ὑπολογίζοντας ὅτι μετὰ τὴν ἀνασύσταση τῆς Πολωνίας, θὰ μποροῦσαν νὰ ξαναπάρουν ὅλα τὰ πολωνικὰ ἐδάφη. Ἀναγκασμένοι ἀπὸ τὶς περιστάσεις καὶ σίγουροι γιὰ τὴ νίκη τους ἐναντίον τῆς Ρωσίας, θὰ ξεσηκώνονταν καί, ἀπὸ τὴν σκοπιά τους, θὰ εἶχαν χίλιες φορὲς δίκιο.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι μιὰ Πολωνία ποὺ θὰ ἀνασυσταινόταν μὲ τὴ βοήθεια τῶν γερμανῶν στρατευμάτων καὶ θὰ βοηθούνταν ἀπὸ τὸν πρίγκηπα Βίσμαρχ, θὰ εἶναι μιὰ πολὺ παράξενη Πολωνία. Ἀλλὰ προκειμένου νὰ μὴν ὑπάρχει καθόλου Πολωνία εἶναι προτιμότερο νὰ ὑπάρχει κι ἂς εἶναι παράξενη. Οἱ πολωνοί, ὕστερ' ἀπ' ὅλ' αὐτά, θὰ σκέφτονταν ὅτι μποροῦσαν ν' ἀπελευθερωθοῦνε ἀργότερα ἀπὸ τὴν κηδεμονία τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρχ.

Συνοψίζοντας, οἱ πολωνοὶ θὰ τὰ δεχτοῦν ὅλα καὶ ἡ Πολωνία θὰ ξεσηκωθεῖ, θ' ἀκολουθήσει ἡ Λιθουανία, καὶ ὕστερ' ἀπὸ λίγο ἡ μικρο - Ρωσία· οἱ πολωνοὶ πατριῶτες, ἂς τὸ ποῦμε, εἶναι κακοὶ σοσιαλιστὲς καὶ θ' ἀποφύγουν νὰ κάνουν στὴ χώρα τους μιὰ ἐπαναστατικὴ σοσιαλιστικὴ προπαγάνδα ποὺ κι ἂν ἀκόμα τὸ ἤθελαν, ὁ προστάτης τους πρίγκηπας Βίσμαρχ, δὲν θὰ τοὺς τὸ συγχωροῦσε. Ἡ Γερμανία εἶναι πολὺ κοντὰ κι αὐτὴ ἡ προπαγάνδα θὰ μποροῦσε νὰ διεισδύσει μὲ πολὺ εὐκολία στὴν πρωσσικὴ Πολωνία. Ἀλλὰ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει στὴν Πολωνία θὰ γίνει στὴ Ρωσία κι ἐναντίον τῆς Ρωσίας. Γιὰ τοὺς γερμανούς, ὅπως καὶ γιὰ τοὺς πολωνούς, εἶναι πολὺ χρήσιμο νὰ ὑποκινήσουν μιὰ ἀγροτικὴ ἐξέγερση κι αὐτὸ ὕστερα δὲν θὰ ἦταν τόσο δύσκολο, ἀρκεῖ μόνο νὰ θυμηθοῦμε πόσοι πολωνοὶ καὶ γερμανοὶ εἶναι σκορπισμένοι σήμερα σ' ὅλη τὴ Ρωσία. Οἱ περισσότεροι, ἂν ὄχι ὅλοι, θὰ εἶναι φυσικοὶ σύμμαχοι τοῦ Βίσμαρχ καὶ τῶν Πολωνῶν. Φανταστεῖτε μιὰ κατάσταση αὐ-

τοῦ τοῦ τύπου: ὁ στρατός μας νικημένος, ὑποχωρεῖ ὁλότελα διαλυμένος, στὸ βορρᾶ, οἱ γερμανοὶ τὸν καταδιώκουν βαδίζοντας ἐναντίον τῆς Πετρούπολης, στὰ δυτικὰ καὶ στὸ νότο οἱ πολωνοὶ βαδίζουν ἐναντίον τοῦ Σμόλενσκ καὶ τῆς μικρο - Ρωσίας καί, ταυτόχρονα, ὑποκινημένη ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ κι ἐξωτερικὴ προπαγάνδα, θριαμβεύει στὴ Ρωσία καὶ στὴ μικρο - Ρωσία μιὰ γενικὴ ἐξέγερση τῶν χωρικῶν.

Νὰ γιατὶ μποροῦμε νὰ βεβαιώσουμε μὲ σιγουριὰ ὅτι καμιὰ κυβέρνηση, κανένας τσάρος, ὅσο τρελλὸς κι ἂν εἶναι, δὲ θὰ ξεδιπλώσει ποτὲ τὴ σημαία τοῦ πανσλαβισμοῦ ἢ θὰ προκαλέσει πόλεμο ἐναντίον τῆς Γερμανίας.

Ἡ νέα μεγάλη γερμανικὴ αὐτοκρατορία, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ὁλοκληρωμένη νίκη της, πρῶτα ἐναντίον τῆς Αὐστρίας κι ἔπειτα ἐναντίον τῆς Γαλλίας, θὰ ἐξαναγκάσει νὰ γίνουν μικρὲς δυνάμεις καὶ ὑποταγμένες, ὄχι μόνο τὶς δύο αὐτὲς χῶρες ἀλλά, μὲ τὸν καιρό, καὶ τὴν πανρωσικὴ μας αὐτοκρατορία, ποὺ ἔχει γιὰ πάντα ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Ἀναφερόμαστε πάντα στὴν αὐτοκρατορία, ὄχι στὸ λαό, ποὺ θὰ μάθει, μόλις, αἰσθανθεῖ τὴν ἀνάγκη, νὰ βρεῖ καὶ ν' ἀνοίξει ὁπωσδήποτε τὸ δρόμο του.

Ἀλλὰ γιὰ τὴν πανρωσικὴ αὐτοκρατορία οἱ πόρτες τῆς Εὐρώπης εἶναι τώρα γιὰ πάντα κλειστές. Τὰ κλειδιὰ γι' αὐτὲς τὶς πόρτες εἶναι στὰ χέρια τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρχ ποὺ δὲν θὰ τὰ ἔδινε γιὰ τίποτα στὸν κόσμο στὸν πρίγκηπα Κορσάκωφ[60].

Ἀλλὰ ἂν οἱ βορειοδυτικὲς πόρτες τῆς κλείστηκαν γιὰ πάντα δὲν παράμειναν ἴσως ἀνοιχτὲς ἐκεῖνες οἱ πόρτες, ποὺ εἶναι ἀκόμα πιὸ σίγουρες καὶ πιὸ πλατιές, στὸ νότο καὶ στὰ νοτιο - ἀνατολικά: ἡ Μπουχάρα, ἡ Περσία καὶ τὸ Ἀφγανιστὰν μέχρι τὶς ἀνατολικὲς Ἰνδίες; Οὔτε ἀκόμα πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀπὸ πολὺ καιρὸ οἱ ρῶσοι πολιτικοί, φλογεροὶ προφῆτες τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξας τῆς πολυαγαπημένης μας αὐτοκρατορίας, μαλλώνουν γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσας, καὶ μαζὶ μ' αὐτὴ καὶ τοῦ κέντρου ὅλων τῶν δυνάμεων κι ὅλης τῆς ζωῆς τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπὸ τὸ βορρᾶ στὸ νότο, ἀπὸ τὶς ἀφιλόξενες παραλίες τῆς Βαλτικῆς θάλασσας στὶς πάντα ἀνθισμένες ἀκρογυαλιὲς τῆς Μαύρης θάλασσας καὶ τῆς Μεσογείου, κοντολογῆς, ἀπὸ τὴν Ἁγία Πετρύπολη στὴν Κωνσταντινούπολη.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὑπάρχουν μερικοὶ ἀχόρταγοι πατριῶτες ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ διατηρήσουν σὰν πρωτεύουσα τὴν Πετρούπολη καὶ τὴν κυριαρχία στὴ Βαλτικὴ κι ὅταν ἀκόμα θὰ εἶχαν στὰ χέρια τους τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία ἀπέχει τόσο πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα ποὺ καὶ οἱ ἴδιοι τὴν ἀπαρνοῦνται κιόλας, μὲ δική τους πρωτοβουλία, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ μὴν τὴν δοῦν ὑλοποιημένη παρὰ τὴν πίστη τους στὴν παντοδυναμία τῆς πανρωσικῆς αὐτοκρατορίας· ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, τὰ τελευταῖα χρόνια συνέβηκε ἕνα γεγονὸς ποὺ πρέπει νὰ τοὺς ἔχει ἀνοίξει τὰ μάτια. Αὐτὸ εἶναι ἡ προσάρτηση στὸ βασίλειο τῆς Πρωσ-

σίας τοῦ Σλέσβιχ - Χολστάιν καὶ τοῦ Ἀννόβερου, ποὺ μεταμόρφωσε ἔτσι τὴν Πρωσσία σὲ ναυτικὴ δύναμη τοῦ βορρᾶ.

Εἶναι ἀξίωμα γενικὰ ἀναγνωρισμένο ὅτι κανένα Κράτος δὲν μπορεῖ νὰ καταταχτεῖ ἀνάμεσα στὶς μεγάλες δυνάμεις, ἂν δὲν διαθέτει ἀπέραντα θαλασσινὰ σύνορα ποὺ θὰ τοῦ ἐξασφαλίζουν ἄμεσα σύνδεση μ' ὅλο τὸν κόσμο, τόσο ἀπὸ ὑλικὴ ὅσο κι ἀπὸ κοινωνική, πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ ἄποψη. Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια εἶναι τόσο φανερὴ ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ τὴν ἀποδείξουμε. Ἂς φανταστοῦμε ἕνα ἰσχυρὸ Κράτος, καλὰ ὀργανωμένο καὶ πολὺ εὔπορο, ὅσο εὔπορο μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνας Κράτος, κι ἂς ὑποθέσουμε ἀκόμα ὅτι ὁρισμένες περιστάσεις τὸ ἀπομόνωσαν ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο κόσμο. Μπορεῖτε νὰ εἶσαστε βέβαιοι ὅτι ὕστερ' ἀπὸ 50 σχεδὸν χρόνια, δηλαδὴ ὕστερ' ἀπὸ δύο γενιές, ὅλα θὰ λιμνάζουν: οἱ δυνάμεις του θὰ εἶναι ἐξαοθενημένες, τὸ πολιτιστικό του ἐπίπεδο θ' ἀγγίζει τὴν ἠλιθιότητα, ἡ εὐημερία του θὰ μυρίζει σὰν τὸ τυρὶ τοῦ Λίμπουργκ.

Ἂς παρατηρήσουμε τὴν Κίνα. Ἀπὸ ὅσα ξέρουμε ὑπῆρξε μιὰ χώρα ἀναπτυγμένη διανοητικά, καλλιεργημένη καὶ πιθανῶς, μὲ τὸν τρόπο της εὐτυχισμένη. Πῶς ἔγινε τόσο ἀδύνατη ὥστε ν' ἀρκοῦν ἐλάχιστες προσπάθειες τῶν Εὐρωπαϊκῶν ναυτικῶν δυνάμεων γιὰ νὰ τὴν ὑποδουλώνουν στὴ θέλησή τους τουλάχιστον, ἂν ὄχι νὰ τὴν κάνουν κτήση τους;Γιατὶ γιὰ αἰῶνες ἡ Κίνα παράμεινε στάσιμη. Καὶ παράμεινε ἔτσι γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, ἀπ' τὴ μιά, ἐξαιτίας τῶν θεσμῶν της κι ἀπ' τὴν ἄλλη γιατὶ ἡ πορεία τῆς παγκόσμιας ζωῆς διαδραματίστηκε τόσο μακριὰ ἀπ' αὐτὴ ὥστε γιὰ πολὺ καιρὸ οὔτε ποὺ κατόρθωσε νὰ τὴν πλησιάσει.

Εἶναι πολλὲς οἱ ἀναγκαῖες συνθῆκες γιὰ νὰ μπορέσει ἕνας λαός, κλεισμένος σ' ἕνα Κράτος, νὰ ἐνταχθεῖ στὴν παγκόσμια ἐξέλιξη· εἶναι ἡ φυσικὴ ἐπιτηδειότητα καὶ ἡ σύμφυτη ἐνεργητικότητα, ἡ ἐκπαίδευση, ἡ ἱκανότητα ἐκπλήρωσης μιᾶς παραγωγικῆς ἐργασίας καί, στὸ ἐσωτερικό, ἡ πιὸ πλατιὰ ἐλευθερία, μολονότι αὐτὴ εἶναι ἀπρόσιτη στὴ μάζα τῶν ὑπηκόων ἑνὸς Κράτους. Σ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους πρέπει νὰ προστεθοῦν ἀναγκαστικὰ τὰ καράβια καὶ τὸ ναυτικὸ ἐμπόριο, γιατὶ οἱ ναυτικὲς ἐπικοινωνίες ἐπειδὴ εἶναι φτηνές, γρήγορες κι ἀκόμα ἐλεύθερες, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ θάλασσα δὲν ἀνήκει σὲ κανένα, εἶναι ἀνώτερες ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα γνωστὰ μεταφορικὰ μέσα ἀκόμα καὶ ἀπ' τοὺς σιδηροδρόμους. Ἴσως μιὰ μέρα ἡ ἀεροναυτικὴ νὰ γίνει πιὸ κατάλληλη ἀπὸ κάθε ἄποψη, κι αὐτὸ θὰ εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον γιατὶ θὰ ἐξισώσει τὶς συνθῆκες ἀνάπτυξης καὶ ζωῆς ὅλων τῶν χωρῶν. Ἀλλὰ σήμερα δὲν μποροῦμε ἀκόμα νὰ μιλᾶμε γι' αὐτὴ σὰν ἕνα πρακτικὸ μέσο ἐπικοινωνίας καὶ ἡ θαλασσοπλοΐα παραμένει ἀκόμα τὸ βασικὸ μέσο γιὰ τὴν πρόοδο ἑνὸς λαοῦ.

Θὰ ἔρθει ἕνας καιρὸς ποὺ δὲ θὰ ὑπάρχουν πιὰ Κράτη, καὶ ὅλες οἱ προσπάθειες τοῦ ἐπαναστατικοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος τείνουν νὰ τὰ καταστρέψουν στὴν Εὐρώπη· θὰ ἔρθει ἕνας καιρὸς ποὺ πάνω στὰ ἐρείπια τῶν πολιτικῶν Κρατῶν θὰ θεμελιωθεῖ, μέσα σὲ συνθῆκες ἀπόλυτης ἐλευθερίας κι ὀργανωμένη ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω, ἡ ἐλεύθερη κι ἀδελφικὴ ἕνωση τῶν ἐλεύθερων παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν, τῶν κοινο-

τήτων καὶ τῶν περιφερειακῶν ὁμοσπονδιῶν, ποὺ θ' ἀγκαλιάζει χωρὶς καμιὰ διάκριση, ἐπειδὴ ἡ συμμετοχὴ θὰ γίνεται μὲ βάση τὴν ἐλεύθερη θέληση, τ' ἄτομα κάθε γλώσσας καὶ κάθε ἐθνικότητας· τότε, οἱ θαλασσινοὶ δρόμοι θὰ εἶναι ἀνοιχτοὶ καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο· στοὺς κατοίκους τῶν παραλίων ἄμεσα, στοὺς κατοίκους τῶν περιοχῶν ποὺ εἶναι μακριὰ ἀπ' τὴ θάλασσα διὰ μέσου τῶν σιδηροδρόμων, ποὺ θὰ εἶναι ὁλοκληρωτικὰ ἐλευθερωμένοι ἀπὸ κάθε κρατικὴ κηδεμονία, ἀπὸ κάθε φόρο, ἀπὸ κάθε διόδια, κανονισμό, ἐμπόδιο, ἀπογόρευση, ἄδεια καὶ διάταγμα. Οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων θὰ συνεχίσουν ὅμως νὰ ἔχουν πολλὰ φυσικὰ πλεονεκτήματα ὄχι μόνο ὑλικά, ἀλλὰ καὶ πνευματικὰ καὶ ἠθικά. Ἡ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸ παγκόσμιο ἐμπόριο καί, γενικά, μὲ τὴ συνολικὴ κίνηση τῆς ζωῆς τοὺς βοηθάει νὰ προοδεύσουν περισσότερο καί, ὁτιδήποτε κι ἂν κάνετε γιὰ νὰ ὁλοκληρώσετε τὶς σχέσεις, ποτὲ δὲν θὰ μπορέσετε νὰ ἐμποδίσετε τοὺς κατοίκους τοῦ ἐσωτερικοῦ, ποὺ δὲν ἔχουν αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα, νὰ ζοῦν ἢ νὰ προοδεύουν πιὸ κοπιαστικὰ καὶ πιὸ ἀργὰ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ζοῦν στὰ παράλια.

Νὰ γιατὶ ἡ ἀεροπλοΐα θὰ ἔχει τόσο ἐνδιαφέρον. Ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι ἕνας ὠκεανὸς ποὺ βρέχει ὅλη τὴ γῆ· οἱ ἀκτές της εἶναι γιὰ ὅλα τ' ἄτομα κι ἐκεῖνα ἀκόμα ποὺ ζοῦν στοὺς πιὸ ἀπομονωμένους τόπους εἶναι, χωρὶς ἐξαίρεση, ὅλοι λαοὶ θαλασσινοί. Ὁπωσδήποτε, ὅσο ἡ ἀεροπλοΐα δὲν θὰ ἔχει ἀντικαταστήσει τὴ ναυσιπλοΐα, οἱ κάτοικοι τῶν ἀκτῶν θὰ εἶναι, ἀπὸ κάθε ἄποψη, ἄνθρωποι τῆς πρωτοπορίας καὶ θ' ἀποτελοῦν τὴν ἀριστοκρατία τῆς ἀνθρωπότητας.

Ὅλη ἡ ἱστορία καὶ προπαντὸς μεγάλο μέρος τῆς ἱστορικῆς προόδου ὀφείλεται σὲ λαοὺς ποὺ ζούσανε στὶς θαλασσινὲς παραλίες. Ὁ πρῶτος λαὸς ποὺ θεμέλιωσε τὸν πολιτισμὸ ἦταν ὁ ἑλληνικὸς καὶ μπορεῖ μάλιστα νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἡ Ἑλλάδα εἶναι ὁλόκληρη μιὰ παραλία. Ἡ ἀρχαία Ρώμη ἔγινε ἕνας Κράτος ἰσχυρὸ καὶ παγκόσμιου ἐνδιαφέροντος, ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ἔγινε ναυτικὸ Κράτος. Καὶ ποιὸν πρέπει νὰ εὐγνωμονοῦμε, στὴ σύγχρονη ἱστορία, γιὰ τὴ γένηση τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τοῦ ἐμπορίου, τῶν τεχνῶν, τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψης, μὲ λίγα λόγια, γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς ἀνθρωπότητας; Τὴν Ἰταλία ποὺ βρέχεται ὁλόκληρη σχεδὸν ἀπὸ τὴ θάλασσα, ὅπως ἡ Ἑλλάδα. Μετὰ τὴν Ἰταλία σὲ ποιὸν ἔλαχε ἡ πρώτη θέση στὴν παγκόσμια ἐξέλιξη; Στὴν Ὀλλανδία, στὴν Ἀγγλία, στὴν Γαλλία καί, γιὰ νὰ τελειώνουμε, στὴν Ἀμερική.

Ἂς πάρουμε ἀντίθετα τὴ Γερμανία. Ὁ γερμανικὸς λαὸς ἔχει πολλὲς κι ἀναμφισβήτητες ἱκανότητες. Π.χ., τὴν ἐξαιρετικὴ προθυμία του γιὰ τὴ δουλειά, τὴ φυσικὴ συνήθεια γιὰ τὸ στοχασμὸ καὶ τὴν ἐπιστήμη, τὸ αἰσθητήριο, ποὺ ἔχαμε νὰ ξεπηδήσουν μεγάλοι καλλιτέχνες, ζωγράφοι, ποιητές, καὶ ἀκόμα μιὰ βαθειὰ ὑπερβατικότητα ποὺ ἔδωσε φιλοσόφους μεγάλης φήμης. Κι ἀναρωτιόμαστε: γιατὶ ἡ Γερμανία μὲ τέτοιο λαὸ ἔμεινε πίσω ἀπὸ τὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἀγγλία ἀπ' ὅλες τὶς ἀπόψεις, ἐκτὸς ἀπὸ κείνη ποὺ τὶς ξεπέρασε ὅλες, δηλαδὴ τῆς ἀνάπτυξη τῆς στρα-

τιωτικῆς, ἀστυνομικῆς καὶ γραφειοκρατικῆς κρατικῆς τάξης; Καὶ γιατί ἀκόμα καὶ σήμερα εἶναι ἀπὸ ἐμπορικὴ ἄποψη, κατώτερη ἀπὸ τὴν Ὀλλανδία καὶ ἀπὸ βιομηχανικὴ ἄποψη κατώτερη ἀπὸ τὸ Βέλγιο:

Ἡ ἀπάντηση εἶναι: γιατὶ σ' αὐτὴ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ οὔτε ἐλευθερία οὔτε ἀγάπη γιὰ τὴν ἐλευθερία, οὔτε ἀπαίτηση ἐλευθερίας. Αὐτὴ ἡ ἀπάντηση θὰ ἦταν σωστὴ σ' ἕνα της μέρος, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ δὲν θὰ ἦταν ἡ μοναδικὴ αἰτία. Ὑπάρχει μιὰ ἄλλη αἰτία τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρουσα: ἡ ἔλλειψη μεγάλων ἀκτῶν. Στὸ 13ο αἰώνα, ἀκριβῶς ὅταν γεννιόταν ἡ Χάνσα, ἡ Γερμανία δὲν ὑπόφερε ἀπὸ τὴν ἔλλειψη μιᾶς θαλάσσιας διεξόδου τουλάχιστο στὴ Δύση. Ἡ Ὀλλανδία καὶ τὸ Βέλγιο τῆς ἀνῆκαν ἀκόμα κι ἀκριβῶς αὐτὸ τὸν αἰώνα τὸ ἐμπόριο τῆς Γερμανίας ἄρχισε νὰ παρουσιάζει μιὰ σχετικὰ πλατιὰ ἀνάπτυξη. Ἀπὸ τότε ὡς τὸν 14ο αἰώνα οἱ ὀλλανδικὲς πόλεις κεντρισμένες ἀπὸ τὸ πνεῦμα πρωτοβουλίας τους καὶ ἀπὸ τόλμη, πέρα ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας, θ' ἀρχίσουν φανερὰ ν' ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴ Γερμανία καὶ νὰ τὴν ἀπεχθάνονται. Αὐτὸς ὁ χωρισμὸς ὁλοκληρώθηκε ὁριστικὰ στὸν 16ο αἰώνα καὶ ἡ μεγάλη αὐτοκρατορία, ἀδέξιος κληρονόμος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μεταμορφώθηκε σ' ἕνα Κράτος σχεδὸν ὁλότελα ἠπειρωτικό. Μόνο ἕνα στενὸ παραθύρι τοῦ ἀπόμεινε πρὸς τὴ θάλασσα, μεταξὺ Ὀλλανδίας καὶ Δανίας, ποὺ δὲν ἀρκοῦσε καθόλου γιὰ ν' ἀναπνεύσει ἐλεύθερα αὐτὴ ἡ τόσο μεγάλη χώρα. Νὰ γιατὶ ἁπλώθηκε στὴ Γερμανία μιὰ παράξενη ὑπνηλία ὅμοια μὲ τὸ λήθαργο τῆς Κίνας.

Ἀπ' ἐκείνη τὴ στιγμὴ κάθε πρωτοποριακὸ πολιτικὸ κίνημα τῆς Γερμανίας, μὲ στόχο τὴ δημιουργία ἑνὸς νέου κι ἰσχυροῦ Κράτους, συγκεντρώνεται στὸ ἐκλογικὸ σῶμα τοῦ Βραδεμβούργου. Πραγματικά, οἱ ἐκλογεῖς τοῦ Βραδεμβούργου, ἐπιθυμώντας σταθερὰ τὴν κατάκτηση τῶν ἀκτῶν τῆς Βαλτικῆς, θὰ προσφέρουν ἐξαιρετικὴ ὑπηρεσία στὴ Γερμανία δημιουργώντας, μὲ μιὰ ἔννοια, τοὺς ὅρους τοῦ σημερινοῦ μεγαλείου της, πρῶτα μὲ τὴν κατάκτηση τοῦ Καίνιξμπεργκ κι ἔπειτα, ὅταν θὰ γίνει ἡ πρώτη διανομὴ τῆς Πολωνίας, μὲ τὴν κατάκτηση τοῦ Δάντσιγκ. Ἀλλ' ὅλ' αὐτὸ δὲν θὰ ἦταν ἀρκετό, ἂν δὲν κατακτιόταν τὸ Κίελο καί, γενικά, ὅλο τὸ Σλέσβιγκ - Χολστάιν.

Αὐτὲς οἱ νέες κατακτήσεις τῆς Πρωσσίας χειροκροτήθηκαν ἀπ' ὅλη τὴ Γερμανία. Ὅλοι μας εἴμαστε μάρτυρες τοῦ πάθους ποὺ οἱ γερμανοὶ ὅλων τῶν διαφόρων Κρατῶν, τοῦ Βορρᾶ, τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ Νότου ἢ τοῦ Κέντρου, παρακολουθοῦν τὶς ἐξελίξεις τοῦ θέματος τοῦ Σλέσβιγκ - Χολστάιν. Καὶ πλανῶνται πολὺ ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ δοῦν σ' ἕνα τέτοιο πάθος μιὰ συμπάθεια γιὰ τοὺς καταπιεζόμενους στενοὺς συγγενεῖς γερμανούς, ἀπ' τὸν δανέζικο, ὅπως ὑποστηρίζεται, δεσποτισμό. Ἐπρόκειτο γιὰ ἕνα ὁλότελα ἄλλο ἐνδιαφέρον. Ἦταν τὸ ἰδανικὸ τοῦ παγγερμανικοῦ Κράτους, ἕνα ἰδανικὸ κατάκτησης θαλάσσιων συνόρων καὶ τῶν μεγάλων δρόμων τῶν θαλασσινῶν ἐπικοινωνιῶν, ἕνα ἰδανικὸ ποὺ ἔβαζε σὰ στόχο τὴ δημιουργία ἑνὸς ἰσχυροῦ γερμανικοῦ ναυτικοῦ.

Τὸ θέμα ἑνὸς γερμανικοῦ ναυτικοῦ συζητήθηκε ἀπὸ τὰ 1840 - 41

καὶ θυμόμαστε τὸν ἐνθουσιασμὸ ποὺ ὑποδέχτηκε ὁλόκληρη ἡ Γερμανία τὸ ποίημα τοῦ Χέρβεγκ: «Τὸ γερμανικὸ ναυτικό»[81].

Οἱ γερμανοί, τὸ ξαναλέμε ἀκόμα μιὰ φορά, εἶναι ἕνα κρατικὸ δημιούργημα στὸν ἀνώτατο βαθμὸ κι αὐτὸς ὁ κρατισμὸς ξεπερνάει μέσα τους κάθε ἄλλο πάθος καὶ κάψα, ἀλλὰ γερμανικά, τὸ ἔνστικτο τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλ' ἀκριβῶς αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ πρὸς τὸ παρὸν ἀποτελεῖ τὸ εἰδικό τους μεγαλεῖο. Ὑπηρετεῖ καὶ θὰ ὑπηρετεῖ ἀκόμα γιὰ κάμποσο καιρὸ χωρὶς νὰ πάψει ν' ἀποτελεῖ τὸν ἄμεσο στυλοβάτη γιὰ ὅλα τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ δεσπότη τοῦ Βερολίνου.

Οἱ γερμανοὶ εἶναι ἕνας ἐκπαιδευμένος λαὸς καὶ γνωρίζουν ὅτι χωρὶς σταθερὰ θαλασσινὰ σύνορα δὲν μποροῦν νὰ μιλᾶνε γιὰ ἰσχυρὸ Κράτος. Γι' αὐτὸ δηλώνουν, ἀκόμα καὶ σήμερα, σὲ ἀντίθεση μὲ κάθε ἐθνολογικὴ καὶ γεωγραφικὴ ἀλήθεια, ὅτι ἡ Τεργέστη ὑπῆρξε, εἶναι καὶ θὰ εἶναι μιὰ γερμανικὴ πόλη κι ὅτι ὁ Δούναβης, σ' ὅλο του τὸ μῆκος, εἶναι ποτάμι γερμανικό. Θέλουν τὴ θάλασσα. Κι ἂν δὲν τοὺς σταματήσει ἡ Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση, μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι σὲ 10 ἢ 20 χρόνια, κι ἴσως καὶ σὲ λιγότερα, γιατὶ τὰ γεγονότα διαδέχονται σήμερα τὸ ἕνα τ' ἄλλο πολὺ γρήγορα, θὰ κατακτήσουν σύντομα ὅλη τὴ γ ε ρ μ α ν ι κ ὴ Δανία, ὅλη τὴ γ ε ρ μ α ν ι κ ὴ Ὀλλανδία κι ὅλο τὸ γ ε ρ μ α ν ι κ ὸ Βέλγιο. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὅλ' αὐτὸ μπαίνει στὴ φυσικὴ λογικὴ τῆς πολιτικῆς τους κατάστασης καὶ τῶν ἐνστικτώδικων ἐπιθυμιῶν τους.

Σ' αὐτὸ τὸ δρόμο, ξεπεράστηκε κιόλας ἕνα στάδιο.

Ἡ Πρωσσία, ποὺ εἶναι σήμερα ἡ ἐνσάρκωση, ὁ ἐγκέφαλος καὶ μαζὶ τὸ στήριγμα τῆς Γερμανίας, ἐγκαταστάθηκε σταθερὰ στὴ Βαλτικὴ θάλασσα καὶ στὴ Βόρεια θάλασσα.

Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Βρέμης, τοῦ Ἀμβούργου, τοῦ Λιούμπεκ, τοῦ Μέκλεμπουργκ καὶ τοῦ Ὀλντενμπουργκ εἶναι μιὰ κίνηση ἀσήμαντη καὶ κενή. Ὅλ' αὐτὰ τὰ μέρη μαζὶ μὲ τὸ Χολστάιν, τὸ Σλέσβιγκ καὶ τὸ Ἀννόβερο, ἀποτελοῦν τώρα μέρος τῆς Πρωσσίας κι αὐτή, πλουτισμένη μὲ τὸ γαλλικὸ χρῆμα, κατασκευάζει δύο δυνατοὺς στόλους: ἕναν στὴ Βαλτικὴ καὶ τὸν ἄλλον στὴ Βόρεια θάλασσα. Κι ὅταν τελειώσει τὸ σκάψιμο τοῦ καναλιοῦ ποὺ θὰ ἑνώνει τὶς δύο θάλασσες τότε καὶ οἱ δύο στόλοι θὰ ἑνωθοῦν καὶ θὰ γίνουν ἕνας. Ὄντας ἤδη ἀνώτερος αὐτὸς ὁ στόλος ἀπὸ τοὺς στόλους τῆς Δανίας καὶ τῆς Σουηδίας, σὲ λίγα χρόνια θὰ εἶναι πιὸ ἰσχυρὸς ἀπὸ τὸ ρώσικο στόλο τῆς Βαλτικῆς καὶ τότε ἡ ρώσικη κυριαρχία στὴ Βαλτικὴ θὰ καταποντιστεῖ. Ἀντίο Ρήγα, ἀντίο Ρέβελ, ἀντίο Φινλανδία κι ἀντίο Ἁγία Πετρούπολη μὲ τὴν ἀπόρθητη Κρονστάνδη σου!

Ὅλ' αὐτὸ θὰ φανεῖ σὰν παραλήρημα, κακολογία, στοὺς παθιασμένους μας πατριῶτες, τοὺς συνηθισμένους νὰ ὑπερβάλλουν τὴ δύναμη τῶν πανρωσικῶν δυνάμεων, ἐνῶ δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ μιὰ ἀκριβὴ ἑρμηνεία γεγονότων ποὺ ἔχουν κιόλας γίνει, ποὺ βασίζεται σὲ μιὰ ἀκριβὴ ἐκτίμηση τοῦ χαρακτήρα καὶ τῶν συνηθειῶν τῶν γερμανῶν καὶ τῶν ρώσων,

ξέχωρα πάντα ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς πηγές, τὴν ἀσυνειδησία, τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴν ἱκανότητα τῶν ὑπαλλήλων τῶν δύο κρατῶν, γιὰ νὰ μὴ μιλήσουμε καθόλου γιὰ τὴν ἐπιστήμη ποὺ προσφέρει ἕνα ἀποφασιστικὸ πλεονέκτημα σ' ὅλες τὶς γερμανικὲς ἐπιχειρήσεις ἀπέναντι στὶς ρώσικες.

Οἱ κρατικὲς ὑπηρεσίες στὴ Γερμανία δὲν δίνουν ὄμορφα ἀποτελέσματα. Αὐτὰ εἶναι πολὺ λίγο εὐχάριστα καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε μέχρι κι ἀποτρόπαια, ποὺ δὲν παύουν, ὅμως, νὰ εἶναι σοβαρὰ κι ἀποτελεσματικά.

Οἱ κρατικὲς ὑπηρεσίες στὴ Ρωσία δίνουν κι αὐτὲς ὄχι ὄμορφα καὶ πολὺ λίγο εὐχάριστα ἀποτελέσματα, ἀλλὰ πάντα σχεδὸν στὴν πιὸ χονδροειδῆ καὶ στὴν πιὸ στείρα μορφὴ (ποὺ μποροῦν νὰ πάρουν). Ἂς ὑποθέσουμε λογουχάρη, πὼς σὲ μιὰ δοσμένη στιγμὴ στὴ Γερμανία καὶ στὴ Ρωσία οἱ κυβερνήσεις χορηγοῦν μιὰ ἴση πίστωση, ἃς ποῦμε ἕνα ἑκατομμύριο, ἕνα ἑκατομμύριο γιὰ τὴ χρηματοδότηση κάποιας ἐπιχείρησης, π. χ., γιὰ τὴν ναυπήγηση ἑνὸς πλοίου, πόσα νομίζετε ὅτι θὰ κλέψουν στὴ Γερμανία; Ἴσως ἑκατὸ χιλιάδες, ἔστω διακόσιες. Ἀλλὰ σ' ἀντάλλαγμα οἱ ὀχτακόσιες χιλιάδες θὰ πᾶνε σίγουρα γιὰ τὴ συγκεκριμμένη δουλειὰ ποὺ θὰ τελειώσει μὲ τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν ἐμπειρία ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς γερμανούς. Τί θὰ συμβεῖ στὴ Ρωσία; Στὴ Ρωσία θ' ἀρχίσουμε μὲ τὸ κλέψιμο τοῦ μισοῦ. Τὸ ἕνα τέταρτο θὰ χαθεῖ στὸ δρόμο ἀπὸ ἀμέλεια κι ἄγνοια. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο θὰ εἶναι πάρα πολὺ ἂν μὲ τὸ τελευταῖο τέταρτο ποὺ ἔμεινε πετύχουμε νὰ φτιάξουμε ἔστω καὶ κάτι σάπιο, καλὸ γιὰ ἐπίδειξη, ἀλλὰ ὄχι γιὰ νὰ τὸ μεταχειριστοῦμε.

Πῶς ὕστερα θὰ καταφέρει ὁ Ρώσικος στόλος ν' ἀντισταθεῖ στὸν γερμανικὸ καὶ τὰ ναυτικὰ ὀχυρὰ τῆς Βαλτικῆς κι ἰδιαίτερα ἡ Κρονστάνδη, ν' ἀντέξουν στὰ πυρὰ τῶν γενναίων γερμανῶν, ποὺ θὰ τὰ βομβαρδίζουν ὄχι μόνο μὲ σιδερένιες ἀλλὰ καὶ μὲ χρυσὲς βόμβες;

Ἀντίο κυριαρχία στὴ Βαλτικὴ θάλασσα. Ἀντίο πολιτικὸ ἐνδιαφέρον καὶ δύναμη τῆς πρωτεύουσας τοῦ βορρᾶ, ποὺ οἰκοδομήθηκε ἀπὸ τὸν Πέτρο[62] ἀνάμεσα στοὺς φιλανδικοὺς βάλτους! Ἂν ὁ ἐντιμώτατός μας μεγάλος καγκελλάριος πρίγκηπας Κορσάκωφ δὲν εἶχε χάσει ὁλότελα τὰ μυαλά του, ἔπρεπε νὰ ἐπαναλαβαίνει πολὺ συχνὰ αὐτὲς τὶς φράσεις στὶς μέρες ποὺ ἡ Πρωσσία λεηλατοῦσε ἀτιμώρητα, σὰν νὰ εἶχε τὴ δική μας συγκατάθαση, τὴ Δανία, ποὺ ἦταν καὶ σύμμαχός μας. Πρέπει νὰ ἔχει καταλάβει ὅτι ἀπὸ τὴν μέρα ποὺ ἡ Πρωσσία στηρίχτηκε σ' ὅλη τὴ Γερμανία, εἶχε σχηματίσει μ' αὐτὴ μιὰ ἀδιάσπαστη ἑνότητα, μιὰ ἀπίστευτα ἰσχυρὴ ἠπειρωτικὴ δύναμη. Ὅτι ἀπὸ τότε, μὲ λίγα λόγια, ποὺ ἡ νέα γερμανικὴ αὐτοκρατορία, ἡ δημιουργημένη κάτω ἀπ' τὸ σκῆπτρο τῆς Πρωσσίας, εἶχε καταλάβει στὴ Βαλτικὴ τὶς σημερινές της θέσεις, ποὺ ἀποτελοῦνε μεγάλη ἀπειλὴ γιὰ ὅλα τ' ἄλλα Κράτη τῶν ἀκτῶν της, εἶχε τελειώσει καὶ ἡ ἡγεμονία τῆς Πετρούπολης σ' αὐτὴ τὴ θάλασσα. Ὅτι τὸ μεγάλο πολιτικὸ οἰκοδόμημα τοῦ Πέτρου σωριάστηκε σ' ἐρείπια καὶ μαζί του θὰ γκρεμιζότανε κι ἡ ἴδια ἡ δύναμη τοῦ πανρωσικοῦ Κράτους

ἄν, σὲ ἀντικατάσταση τοῦ μεγάλου ναυτικοῦ δρόμου τοῦ βορρᾶ, δὲν τῆς ἀνοιγότανε ἕνας νέος δρόμος στὸ νότο.

Εἶναι φανερὸ ὅτι στὴ Βαλτικὴ θὰ κυριαρχήσουν οἱ γερμανοί. Τὰ κλειδιὰ αὐτῆς τῆς θάλασσας εἶναι ἀκόμα στὰ χέρια τῆς Δανίας. Αὐτὸ εἶν' ἀλήθεια. Ἀλλὰ ὅλοι καταλαίνουν ὅτι αὐτὸ τὸ μικρὸ φτωχὸ Κράτος δὲν ἔχει πιά, ἂς τὸ ποῦμε ἔτσι, ἄλλη ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ νὰ δημιουργήσει μιὰ ὁμοσπονδία μὲ τὴ Γερμανία, πρῶτα ἐλεύθερα, γιὰ νὰ καταβροχθιστεῖ γρήγορα ἀπὸ τὸν παγγερμανικὸ Κρατικὸ συγκεντρωτισμό. Πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι σὲ λίγο ἡ Βαλτικὴ θάλασσα θὰ μεταμορφωθεῖ σὲ θάλασσα ἀποκλειστικὰ γερμανικὴ κι ὅτι ἡ Ἁγία Πετρούπολη θὰ πρέπει νὰ χάσει κάθε πολιτικὸ ἐνδιαφέρον.

Ὁ πρίγκηπας Κορσάκωφ θὰ ἔπρεπε νὰ τὰ γνωρίζει αὐτὰ ὅταν ἔδινε τὴ συγκατάθεσή του γιὰ τὴ διανομὴ τοῦ βασιλείου τῆς Δανίας καὶ τὴν προσάρτηση τοῦ Σλέσβιγκ καὶ τοῦ Χολστάϊν στὴν Πρωσσία. Ἡ ἴδια ἡ δύναμη τῶν πραγμάτων μᾶς βάζει μπροστὰ στὸ δίλημμα: ἢ ὁ πρίγκηπας Κορσάκωφ ἔχει προδώσει τὴ Ρωσία ἢ πέτυχε σ' ἀντιστάθμισμα τῆς θυσίας τῆς ἡγεμονίας τοῦ πανρωσικοῦ Κράτους στὰ βορειονατολικά, τὴν κατηγορηματικὴ διαβεβαίωση τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ ὅτι θὰ βοηθήσει τὴ Ρωσία ν' ἀποκτήσει μιὰ νέα δύναμη στὰ νοτιοατατολικά.

Γιὰ μᾶς, ἡ ὕπαρξη μιᾶς τέτοιας συμφωνίας, ἡ ὕπαρξη μιᾶς ἀμυντικῆς κι ἐπιθετικῆς συμμαχίας ποὺ συμφωνήθηκε μεταξὺ Ρωσίας καὶ Πρωσσίας, ἀμέσως μετὰ τὴν εἰρήνη τοῦ Παρισιοῦ ἢ ἀργότερα, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολωνικῆς ἐξέγερσης τοῦ 1863 ὅταν ὅλες σχεδὸν οἱ εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις, ἐκτὸς τῆς Πρωσσίας, παρασυρμένες ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας θὰ διαμαρτυρηθοῦν ἔντονα κι ἐπίσημα ἐναντίον τῆς ρώσικης βαρβαρότητας, γιὰ μᾶς, λέμε, μιὰ ρητὴ συμφωνία μεταξὺ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Πρωσσίας, ποὺ ὑποχρέωνε καὶ τοὺς δύο ποὺ τὴν ὑπόγραψαν, δὲν εἶναι ἀπίθανη· μόνο ἡ ὕπαρξη μιᾶς τέτοιας συμμαχίας μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴ μακάρια σιγουριά, κι ἂν θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, τὴν ἀπλότητα, μὲ τὴν ὁποία ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ ἐπιχείρησε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Αὐστρίας καὶ μεγάλου μέρους τῆς Γερμανίας, μολονότι ἀπειλήθηκε ἀπὸ μιὰ ἐπέμβαση τῆς Γαλλίας καὶ τὸν ἀκόμα πιὸ ἀποφασιστικὸ πόλεμο ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Ἡ μικρότερη ἐκδήλωση ἐχθρότητας ἀπὸ μέρους τῆς Ρωσίας, ὅπως θὰ ἦταν π.χ., καὶ μιὰ ἁπλὴ μόνο μετακίνηση ρωσικῶν στρατευμάτων πρὸς τὰ πρωσσικὰ σύνορα, θ' ἀρκοῦσε γιὰ νὰ σταματήσει καὶ τοὺς δύο πολέμους, εἰδικὰ τὸν δεύτερο, τὴ νικηφόρα πορεία τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ. Ἂς θυμηθοῦμε ὅτι στὸ τέλος τοῦ τελευταίου πολέμου ὅλη ἡ Γερμανία καὶ προπαντὸς τὸ βόρειο μέρος τῆς χώρας, ἦταν ὁλοκληρωτικὰ ἀπογυμνωμένη ἀπὸ στρατεύματα· ὅτι ἡ μὴ ἐπέμβαση τῆς Αὐστρίας σὲ ὑποστήριξη τῆς Γαλλίας ἐξηγήθηκε μόνο ἀπὸ τὴ ρωσικὴ δήλωση, ὅτι, ὅταν ἡ Αὐστρία θὰ κινοῦσε τὰ στρατεύματά της, ἡ Ρωσία θὰ ἔστελνε τὰ δικά της ἐναντίον της· κι ἂν δὲν ἐπενέβηκαν ἡ Ἰταλία κι ἡ Ἀγγλία, αὐτὸ ἔγινε γιατὶ ἡ Ρωσία δὲν τὸ ἤθελε. Ἂν ἡ Ρωσία δὲν ἐκδηλωνόταν σὰν μιὰ τόσο ἀποφασισμένη σύμμα-

χος τοῦ πρωσσο - γερμανικοῦ αὐτοκράτορα, οἱ γερμανοὶ δὲν θὰ εἶχαν ποτὲ καταλάβει τὸ Παρίσι.

Ἄρα, ὁ Βίσμαρκ ἦταν σίγουρος ὅτι ἡ Ρωσία δὲν θὰ τὸν πρόδινε. Σὲ τί στήριζε αὐτὴ τὴν πεποίθηση; Στοὺς δεσμοὺς συγγένειας καὶ προσωπικῆς φιλίας τῶν δύο αὐτοκρατόρων; Ἀλλὰ ὁ Βίσμαρκ εἶν' ἕνας ἄνθρωπος πολὺ ἔξυπνος καὶ πολὺ πρακτικὸς γιὰ νὰ ὑπολογίζει σὲ αἰσθήματα στὴν πολιτική. Ἂς ὑποθέσουμε ὅτι ὁ αὐτοκράτοράς μας, προικισμένος, ὅπως ὅλοι τὸ ξέρουν, μ' εὐαίσθητη καρδιὰ καὶ μὲ μιὰ ἀξιόλογη εὐκολία νὰ χύνει δάκρυα, ἐγκαταλείπονταν σ' αἰσθήματα τέτοιου εἴδους, σὰν ἐκεῖνα ποὺ συχνὰ ἐξωτερικεύονται στὶς αὐτοκρατορικὲς κραιπάλες. Γύρω του βρίσκονται ἡ κυβέρνηση, ἡ αὐλή, ὁ κληρονόμος τοῦ θρόνου, ποὺ ὅπως φαίνεται συχαίνεται τοὺς γερμανούς, καὶ γιὰ νὰ τελειώνουμε ὁ μεγάλος μας πολιτικός, ὁ ἐντιμώτατος πρίγκηπας Κορσάκωφ· ὅλοι αὐτοί, μαζὶ μὲ τὴν κοινὴ γνώμη καὶ μὲ τὴν ἴδια τὴ δύναμη τῶν πραγμάτων, θὰ τοῦ εἶχαν θυμίσει ὅτι ἕνα Κράτος καθοδηγεῖται ἀπὸ τὰ συμφέροντα κι ὄχι ἀπὸ τὰ αἰσθήματα.

Οὔτε μποροῦσε νὰ ὑπολογίζει ὁ Βίσμαρκ στὴν ταυτότητα τῶν ρωσικῶν καὶ πρωσσικῶν συμφερόντων. Μιὰ τέτοια ταυτότητα δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει παρὰ μόνο σ' ἕνα σημεῖο: τὸ πολωνικὸ ζήτημα, Ἀλλ' αὐτὸ τὸ ζήτημα εἶναι κιόλας λυμένο ἀπὸ πολὺ καιρὸ κι ἡ λύση εἶναι ἀντίθετη ἀπὸ κάθε ἄποψη μὲ τὰ συμφέροντα τοῦ ρωσικοῦ Κράτους γιατὶ εὐνοεῖ τὴ δημιουργία μιᾶς ἀπέραντης καὶ ἰσχυρῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ γειτονεύει ἄμεσα μὲ τὴ Ρωσία. Ἡ ὕπαρξη τῶν δύο μεγάλων γειτονικῶν αὐτοκρατοριῶν προϋποθέτει τὸν πόλεμο, ποὺ θὰ τελειώσει μόνο μὲ τὴν καταστροφὴ τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς δύο.

Αὐτὸς ὁ πόλεμος, τὸ ἐπαναλαβαίνουμε, εἶναι ἀναπόφευκτος, ἀλλὰ μπορεῖ ν' ἀναβληθεῖ ἂν οἱ δυὸ αὐτοκρατορίες καταφέρνουν νὰ εἶναι πολὺ ἰσχυρὲς στὸ ἐσωτερικὸ καὶ νὰ μὴν ἔχουν ἀρκετὰ ἁπλωμένα τὰ σύνορά τους, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ κηρύξουν ἕναν ἀποφασιστικὸ πόλεμο, μιὰ πάλη ζωῆς καὶ θανάτου. Γι' αὐτὸ ἂν καὶ ἡ μιὰ ἀπεχθάνεται τὴν ἄλλη, συνεχίζουν νὰ βοηθιοῦνται καὶ νὰ εὐνοοῦνται ἀπὸ τὶς κινήσεις τους, ἐλπίζοντας ἡ κάθε μιὰ νὰ πετύχει τὴν καλύτερη χρησιμοποίηση αὐτῆς τῆς ἀθέλητης συμμαχίας, καὶ ν' ἀποκτήσει μεγαλύτερες δυνάμεις καὶ περισσότερα μέσα, προβλέποντας τὸ μελλοντικὸ κι ἀναπόφευκτο πόλεμο· αὐτὴ ἀκριβῶς τὴ θέση παίρνουν καὶ ἡ Ρωσία καὶ πρωσσικὴ Γερμανία.

Ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία θέλει καιρὸ ἀκόμα γιὰ νὰ ἰσχυροποιηθεῖ, τόσο ἐσωτερικὰ ὅσο κι ἐξωτερικά. Στὸ ἐσωτερικὸ ἀποτελεῖ ἕνα παράξενο μεῖγμα μικρῶν καὶ μεσαίων χυρίαρχων Κρατῶν καταδικασμένων, βέβαια, νὰ καταστραφοῦν ἀλλὰ ποὺ, τώρα, στέκονται στὰ πόδια τους, καὶ προσπαθοῦν μὲ κάθε θυσία νὰ σώσουν τὰ λείψανα μιᾶς παρακμιακῆς ἀνεξαρτησίας. Στὸ ἐξωτερικό, ἡ ταπεινωμένη Αὐστρία, ποὺ δὲν ἔχει ὅμως ἀκόμα συντριβεῖ καὶ ἡ νικημένη Γαλλία, κι ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἀσυμφιλίωτη, παρατηροῦν μὲ ὑποψία τὴ νέα γερμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἐξάλλου ἡ νέα γερμανικὴ αὐτοκρατορία θέλει καιρὸ ἀκόμα γιὰ νὰ ἐπεκτείνει ἀρχε-

τὰ τὰ σύνορά της. Ὑπακούοντας στὶς δικές τους ἐσωτερικὲς ἀνάγκες, τὰ στρατιωτικὰ Κράτη ὀνειρεύονται νέες κατακτήσεις, νέους πολέμους. Ἀφοῦ ἔχει προκαθορίσει σὰ σκοπὸ τὴν ἀποκατάσταση τῆς μεσαιωνικῆς αὐτοκρατορίας στὰ παλιά της σύνορα, ἡ Γερμανία ὀνειρεύεται αὐτὸ καὶ σπρώχνεται πρὸς τὰ ἐκεῖ μοιραία κι ὁ παγγερμανικὸς πατριωτισμός, ποὺ ἔχει κατακλύσει ὅλη τὴ γερμανικὴ κοινωνία· ὀνειρεύεται ἄρα τὴν προσάρτηση ὅλης τῆς Αὐστρίας, ἐκτὸς τῆς Οὐγγαρίας, ἀλλὰ περιλαβαίνει τὴν Τεργέστη καὶ τὴ Βοημία, ὅλη τὴ γερμανικὴ Ἑλβετία, μέρος τοῦ Βελγίου, ὅλη τὴν Ὀλλανδία καὶ τὴ Δανία, ποὺ τῆς εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τῆς ναυτικῆς της δύναμης· σχέδια γιγάντια ποὺ ἡ πραγματοποίησή τους θὰ τῆς στοιχίσει τὴν ἔχθρα μεγάλου μέρους τῆς δυτικῆς καὶ νότιας Εὐρώπης καὶ ποὺ κατὰ συνέπεια θὰ γίνει δυνατὴ μόνο μὲ τὴ ρωσικὴ συγκατάθεση. Πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ νέα γερμανικὴ αὐτοκρατορία χρειάζεται τὴ ρωσικὴ συμμαχία.

Οὔτε ἡ πανρωσικὴ αὐτοκρατορία, ἀπὸ τὴν πλευρά της, μπορεῖ νὰ κάνει λιγότερο χωρὶς τὴν συμμαχία μὲ τὴν πρωσσικὴ γερμανία. Ἡ παραίτηση ἀπὸ νέες προσαρτήσεις ἢ τὴν ἐπέκταση στὰ βορειανατολικὰ ἐπιτρέπει τὴ στροφὴ πρὸς τὰ νοτιανατολικά. Ἔχοντας ἐγκαταλείψει στὴν Πρωσσία τὴν ἡγεμονία στὴ Βαλτικὴ θάλασσα πρέπει νὰ κατακτήσει καὶ νὰ ἐνσωματώσει στὶς κτήσεις της τὴ Μαύρη θάλασσα. Ἀλλοιῶς θ' ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶναι πραγματικὴ κι ἐπικερδὴς αὐτὴ ἡ κυριαρχία στὴ Μαύρη θάλασσα θὰ πρέπει νὰ καταληφθεῖ ἡ Κωνσταντινούπολη, ποὺ χωρὶς αὐτὴ ὄχι μόνο θὰ μποροῦσε νὰ τῆς φραχθεῖ ὁποιαδήποτε στιγμὴ ἡ διέξοδος στὴ Μεσόγειο, ἀλλὰ κι ἡ ἴδια ἡ πόρτα τῆς Μαύρης θάλασσας θὰ παράμενε πάντα ὁλάνοιχτη στοὺς ἐχθρικοὺς στρατοὺς καὶ στόλους, ὅπως συνέβηκε τὸν καιρὸ τοῦ πολέμου τῆς Κριμαίας.

Ἄρα ὁ μοναδικὸς σκοπὸς ποὺ ἐπιδιώκει ἡ κυβέρνησή μας, περισσότερο ἀπὸ ὁτιδήποτε ἄλλο, εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολη. Ἡ πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ σχεδίου βλάφτει ὅλα τὰ συμφέροντα τῆς νότιας Εὐρώπης στὰ ὁποῖα συμπεριλαβαίνονται καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γερμανίας, δεσμένου ὅτι ἡ ἀπεριόριστη κυριαρχία τῆς Ρωσίας στὴ Μαύρη θάλασσα θὰ ἔβαζε ὅλη τὴν ἀκτὴ τοῦ Δούναβη κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐπιρροή της.

Παρόλ' αὐτὰ δὲ χωρεῖ καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι ἡ Πρωσσία, ἀναγκασμένη νὰ στηριχτεῖ στὴ ρωσικὴ συμμαχία γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐκτέλεση τῶν δικῶν της ἐπεκτατικῶν σχεδίων στὴ δύση, ἔχει κατηγορηματικὰ ὑποσχεθεῖ βοήθεια στὴ ρωσικὴ πολιτικὴ στὰ νοτιανατολικά. Ὅπως εἶναι ἐξίσου ἀναμφίβολο ὅτι θὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη εὐκαιρία γιὰ νὰ προδώσει τὴν ὑπόσχεσή της.

Ὅμως δὲν πρέπει νὰ περιμένουμε μιὰ παραβίαση τῆς συνθήκης αὐτὴ τὴ στιγμή, ποὺ μόλις ἄρχισε νὰ μπαίνει σ' ἐφαρμογή. Ἔχουμε δεῖ ποιὰ θερμὴ ὑποστήριξη ἔδωσε ἡ πρωσσο - γερμανικὴ αὐτοκρατορία στὴν πανρωσικὴ αὐτοκρατορία στὸ θέμα τῆς κατάργησης τῶν ὅρων τῆς

συνθήκης τοῦ Παρισιοῦ, ποὺ ἦταν καταπιεστικοὶ γιὰ τὴ Ρωσία, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ συνεχίσει νὰ τὴν ὑποστηρίζει μὲ τὴν ἴδια θέρμη καὶ στὸ θέμα τῆς περιοχῆς Τσίβα[63]. Ἐξάλλου συμφέρει στοὺς γερμανοὺς νὰ ἐπεκτείνονται ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ μακριά, πρὸς τὴν ἀνατολή.

Ἀλλὰ ποιὸ εἶναι τὸ κίνητρο ποὺ παρακίνησε τὴ ρωσικὴ κυβέρνηση νὰ ἐπιχειρήσει μιὰ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς περιοχῆς Τσίβα; Δὲν μποροῦμε νὰ σκεφτοῦμε ὅτι τὴν εἶχε κάνει γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τὰ συμφέροντα τῶν ἐμπόρων καὶ τοῦ ρωσικοῦ ἐμπορίου. Ἂν αὐτὴ ἦταν ἡ αἰτία θὰ μπορούσαμε ν' ἀναρωτηθοῦμε γιατὶ δὲν ἐνεργεῖ ὅμοια καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἴδιας τῆς Ρωσίας, ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ της π.χ., ἐναντίον τοῦ γενικοῦ κυβερνήτη τῆς Μόσχας κι ἐναντίον, γενικά, ὅλων τῶν κυβερνητῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν πόλεων, ποὺ βλάφτουν κι ἀπομυζοῦν μ' ὅποιο μέσο μποροῦν τὸ ρωσικὸ ἐμπόριο καὶ τοὺς ρώσους ἐμπόρους.

Ποιὸ τ' ὄφελος τῆς χώρας μας ἀπὸ τὴν προσάρτηση μιᾶς ἐρήμου; Ὁ καθένας θὰ εἶν' ἕτοιμος ν' ἀπαντήσει πὼς εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ κυβέρνησή μας ἔκαμε αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία μὲ σκοπὸ νὰ φέρει στὴν ἀνατολὴ τὸ δυτικὸ πολιτισμό. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ δικαιολογία εἶναι καλὴ μόνο γιὰ τοὺς ἐπίσημους κι ἀκαδημαϊκοὺς λόγους ἢ γιὰ τὰ βιβλία, τὶς μπροσοῦρες καὶ τὶς ἐπιθεωρήσεις τῶν δογματικῶν ποὺ πάντα εἶναι γεμᾶτες ἀπὸ εὐγενικὲς ἠλιθιότητες καὶ ποὺ πάντα λένε τ' ἀντίθετο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι καὶ ποὺ γίνεται· ἀλλὰ ἐμεῖς δὲν μποροῦμε ν' ἀρκεστοῦμε σ' αὐτό. Νὰ τί παριστάνουμε! Ἡ κυβέρνηση τῆς Πετρούπολης καθοδηγείται γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις της καὶ τὴ δράση της ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ της ἀποστολή! Αὐτὸ εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ κάνει νὰ πεθάνει ἀπὸ τὰ γέλια ὅποιον ξέρει ἔστω καὶ λίγο τὸ χαρακτήρα καὶ τὶς παρορμήσεις τῶν κυβερνητῶν μας.

Ἂς μὴ μιλήσουμε καθόλου γιὰ τοὺς νέους ἐμπορικοὺς δρόμους ποὺ πρέπει νὰ ἀνοίξουν γιὰ τὶς Ἰνδίες. Ἡ ἐμπορικὴ πολιτικὴ εἶναι πάντα ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ ποτὲ δὲν ὑπῆρξε ἡ πολιτικὴ τῆς Ρωσίας. Τὸ ρωσικὸ Κράτος εἶναι ἀντίθετα καὶ θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς ἀποκλειστικά, ἕνα στρατιωτικὸ Κράτος. Σ' αὐτὸ τὰ πάντα εἶναι ὑποταγμένα σ' ἕνα καὶ μοναδικὸ σκοπό: τὴν παντοδυναμία μιᾶς αὐταρχικῆς ἐξουσίας. Ἡ κυριαρχία, τὸ Κράτος εἶναι τὰ οὐσιαστικὰ πράγματα, ὅλα τ' ἄλλα, ὁ λαός, τὰ συμφέροντα τῶν διαφόρων στρωμάτων, ἡ εὐκαιρία τῆς βιομηχανίας, τοῦ ἐμπορίου κι ἐκεῖνο ποὺ ὀνομάζεται πολιτισμός, εἶναι, παρόμοια, μέσα γιὰ νὰ ἐπιτύχει αὐτὸς ὁ μοναδικὸς σκοπός. Χωρὶς ἕναν κάποιο βαθμὸ πολιτισμοῦ, χωρὶς τὴ βιομηχανία καὶ χωρὶς τὸ ἐμπόριο δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει Κράτος καί, μάλιστα, σύγχρονο Κράτος· γιατὶ ὁ λεγόμενος ἐθνικὸς πλοῦτος δὲν ἀνήκει καθόλου στὸ λαὸ ἐνῶ ὁ πλοῦτος τῶν προνομιούχων τάξεων εἶναι ἀντίθετα μιὰ δύναμη. Στὴ Ρωσία ὅλος ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος ἀνήκει στὸ Κράτος ποὺ μὲ τὴ σειρά του συντηρεῖ μιὰ ὑπέρμετρα μεγάλη κρατικὴ τάξη ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ στρατιωτικούς, πολιτικοὺς καὶ ἱερωμένους. Ἡ ἀπληστία τοῦ δημόσιου ταμείου, ἡ διασπάθηση τοῦ δημοσίου χρήματος, ἡ καταλήστεψη τοῦ λαοῦ, ποὺ ἀποτελοῦν

όπουδήποτε γενικό κανόνα, είναι οἱ πιὸ ἀληθινές ἐκφράσεις τοῦ ρωσικοῦ κρατιστικοῦ πολιτισμοῦ.

Δὲν πρέπει νὰ μᾶς προκαλεῖ καθόλου ἔκπληξη τὸ γεγονὸς ὅτι ἀνάμεσα στὰ πιθανὰ κίνητρα ποὺ ὤθησαν τὴ ρωσικὴ κυβέρνηση νὰ πραγματοποιήσει τὴν ἐκστρατεία στὴ Τσίβα, θὰ μποροῦσε νὰ ὑπῆρχαν καὶ ἐμπορικὰ κίνητρα· ἦταν ἀνάγκη ν' ἀνοίξει γιὰ κείνους τοὺς ἀνθρώπους ποὺ πύκνωναν τὶς τάξεις τους γύρω ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ στοὺς ὁποίους προσθέτουμε καὶ τοὺς ἐμπόρους, ἕνα νέο πεδίο δράσης, ποὺ θὰ τοὺς πρόσφερε νέα ἐδάφη γιὰ λεηλασία. Ἀπὸ ἐκείνη λοιπὸν τὴν πλευρὰ δὲν μποροῦμε νὰ περιμένουμε κάποια σημαντικὴ αὔξηση τοῦ πλούτου καὶ τῆς δύναμης τοῦ Κράτους. Ἀντίθετα, μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη ἡ ἐπιχείρηση θὰ καταλήξει νὰ εἶναι περισσότερο μιὰ χασούρα παρὰ ἕνα κέρδος.

Γιατὶ τότε πήγαμε στὴ Τσίβα; Γιὰ νὰ ἐκπαιδεύσουμε τὸ στρατό; Γιὰ δεκαετίες ὁ Καύκασος χρησίμεψε σὰ στρατιωτικὴ σχολή. Ἀλλὰ μόλις εἰρήνεψε ὁ Καύκασος, δημιουργήθηκε ἡ ἀνάγκη ν' ἀνοίξει μιὰ ἄλλη σχολή. Ἔτσι λοιπὸν θὰ μποροῦσε νὰ δεῖ κανεὶς μιὰ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Τσίβα. Ἀλλὰ μιὰ τέτοια ἐξήγηση ἀντέχει πολὺ λίγο σὲ μιὰ ἐξέταση ἀκόμα κι ὅταν ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση θεωρηθεῖ σὰν ἰδιαίτερα ἀνόητη κι ἀδέξια. Ἡ πεῖρα ποὺ ἀπόχτησαν τὰ στρατεύματά μας στὴν ἔρημο τῆς Τσίβα εἶναι ἀπόλυτ' ἀνεφάρμοστη σ' ἕναν πόλεμο ἐναντίον τῆς δύσης. Ἐξάλλου κοστίζει πολὺ γιατὶ τὰ ἐνδεχόμεν' ἀποτελέσματα δὲν μποροῦν οὔτε κατὰ προσέγγιση ν' ἀναπληρώσουν τὴν οὐσία τῶν ἐξόδων καὶ τῶν ζημιῶν.

Μήπως ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση εἶχε πάρει στὰ σοβαρὰ τὴν ἰδέα νὰ κατακτήσει τὶς Ἰνδίες; Δὲν ἔχουμε μεγάλη ἐμπιστοσύνη στὴ σοφία τῶν κυβερνητῶν μας, ἀλλ' ὅμως δὲν μποροῦμε νὰ πιστέψουμε ὅτι ἔχουν προκαθορίσει ἕνα τόσο παράλογο σκοπό. Νὰ κατακτήσουν τὶς Ἰνδίες! Μὲ ποιόν, γιατὶ καὶ μὲ ποιὰ μέσα; Θὰ χρειαζόταν ἡ μετατόπιση τοῦ μισοῦ, τουλάχιστο, ρώσικου πληθυσμοῦ πρὸς τὴν ἀνατολή· καὶ πῶς ὕστερα νὰ κατακτήσεις τὶς Ἰνδίες, πράγμα ποὺ μπορεῖς νὰ τὸ κατορθώσεις μόνον ὅταν θὰ ἔχεις ὑποτάξει τὶς τόσες καὶ τόσες πολεμικὲς φυλὲς τοῦ Ἀφγανιστάν; Ἡ κατάκτηση τοῦ Ἀφγανιστάν, τοῦ ὁπλισμένου καὶ κατευθυνόμενου μερικὰ ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους, θὰ ἦταν τὸ λιγότερο τρεῖς ἢ τέσσερις φορὲς πιὸ δύσκολη ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς Τσίβα.

Ἂν ἐπρόκειτο μόνο γιὰ κατάκτηση γιατὶ νὰ μὴν ἄρχιζε μὲ τὴν Κίνα; Εἶναι μιὰ χώρα πολὺ πλούσια ἀπὸ κάθε ἄποψη, καὶ γιὰ μᾶς πιὸ εὔκολη ἡ πρόσβαση πρὸς αὐτὴν ἀπ' ὅτι εἶναι πρὸς τὶς Ἰνδίες, γιατὶ δὲν ὑπάρχει τίποτα καὶ κανένας μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Ρωσίας. Ἰδοὺ ἡ Ρόδος, ἰδοὺ καὶ τὸ πήδημα.

Οἱ ἀναταραχὲς καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ πόλεμοι ποὺ ἔγιναν ἡ χρόνια ἀρρώστεια τῆς Κίνας, ἂν τοὺς ἐκμεταλλευόμαστε, θὰ μποροῦσαν πραγματικὰ νὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ ἐπεκτείνουμε σημαντικὰ τὶς κατακτήσεις μας σ' ἐκείνη τὴν περιοχὴ καὶ φαίνεται ἀληθινὰ ὅτι ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση κά-

τι μαγειρεύει πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Βλέπουμε καθαρὰ ὅτι προσπαθεῖ ν' ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν Κίνα τὴν Μογγολία καὶ τὴ Μαντζουρία καὶ μπορεῖ ἕνα ὡραῖο πρωὶ νὰ μάθουμε ὅτι ὁ ρωσικὸς στρατὸς πέρασε τὰ δυτικὰ σύνορα τῆς Κίνας. Εἶναι μιὰ ἐπιχείρηση τόσο περισσότερο ἐπικίνδυνη ὅσο μᾶς ξαναφέρνει τραγικὰ στὴ μνήμη τὶς περίφημες ἐπιχειρήσεις τῶν Ρωμαίων ἐναντίον τῶν γερμανικῶν λαῶν, ποὺ οἱ νίκες τους, ὅπως ξέρουμε, κατάληξαν στὴν καταστροφὴ καὶ τὴν ὑποταγὴ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας στὶς βάρβαρες γερμανικὲς φυλές.

Ἡ Κίνα ἔχει ἀπὸ μόνη της τετρακόσια, ἄλλοι τὰ ὑπολογίζουν σὲ ἑξακόσια, ἑκατομμύρια κατοίκους, ποὺ βρίσκονται στριμωγμένοι στὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας κι ἀρχίζουν τώρα νὰ μετακινοῦνται μαζικά, σὰν ἕν' ἀσταμάτητα ρεῦμα, ἄλλοι στὴν Αὐστραλία, ἄλλοι στὴν Καλιφόρνια διασχίζοντας τὸν Εἰρηνικὸ ὠκεανό, ἐνῶ ἄλλοι ἀκόμα θὰ μποροῦσαν ν' ἀρχίσουν νὰ μετακινοῦνται πρὸς τὸ βορρᾶ καὶ βορειανατολικά. Καὶ τότε; Τότε σ' ἕν' ἀνοιγοκλείσιμο τοῦ ματιοῦ, ὅλη ἡ Σιβηρία, ὅλη ἐκείνη ἡ περιοχὴ ποὺ ἁπλώνεται ἀπὸ τὸ Στενὸ τῆς Χώρας τῶν Τατάρων μέχρι τὰ Οὐράλια καὶ τὴν Κασπία θάλασσα, δὲν θὰ εἶναι πιὰ ρωσική.

Θὰ πρέπει νὰ σκεφτεῖτε ὅτι αὐτὴ ἡ ἀπέραντη περιοχή, ποὺ ἡ ἐπιφάνειά της (12.220.000 τετρ. χλμ.) εἶναι εἴκοσι φορὲς σὰν τὴ Γαλλία (528.600 τετρ. χλμ.) ἔχει σήμερα μόνο ἕξη ἑκατομμύρια κατοίκους, ἀπ' τὰ ὁποῖα μόνο τὰ 2.600.000 σχεδὸν εἶναι ρώσσοι καὶ οἱ ὑπόλοιποι τάταροι καὶ φινλανδοὶ καὶ λίγοι εἶναι στρατιῶτες. Πῶς νὰ ἐμποδίσεις τὴν εἰσβολὴ τῶν κινέζων μαζῶν ποὺ δὲν θὰ πλημμυρίσουν μόνο τὴ Σιβηρία καὶ τὶς νέες καταχτήσεις στὴν Κεντρικὴ Ἀσία, ἀλλὰ θὰ ξεχειλίσουν πέρ' ἀπὸ τὰ Οὐράλια φθάνοντας μέχρι τὸ Βόλγα;

Αὐτὸς εἶναι ὁ κίνδυνος ποὺ σχεδὸν σίγουρα μᾶς ἀπειλεῖ ἀπὸ τὴν ἀνατολή. Κι εἶναι σφάλμα νὰ ὑποτιμᾶμε τὶς κινέζικες μάζες: εἶναι ἀπειλητικὲς καὶ μόνο γιὰ τὸν ἀριθμό τους. Ἀπειλητικὲς ἐξαιτίας τῆς ὑπερβολικῆς τους αὔξησης, ποὺ κάνει σχεδὸν ἀδύνατη μιὰ κατοπινὴ συνύπαρξη μέσα στὰ σύνορα τῆς Κίνας· ἀπειλητικὲς ἀκόμα καὶ γιατὶ δὲν θεωροῦν καθῆκον τους νὰ κρίνουν τὰ πράγματα στὴν ἴδια βάση ποὺ τὰ κρίνουν οἱ κινέζοι ἔμποροι, μὲ τοὺς ὁποίους οἱ εὐρωπαῖοι ἔμποροι κάνουν τὶς κομπίνες τους στὴ Σαγγάη, στὴν Καντώνα, στὸ Μαϊματσίν. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Κίνας ζοῦνε μάζες λιγότερο παραμορφωμένες ἀπὸ τὸν κινέζικο πολιτισμό, ἀσύγκριτα πιὸ ἐνεργητικὲς καὶ χωρὶς ἄλλο πιὸ φιλοπόλεμες, συνηθισμένες στὴν πάλη ἀπὸ τοὺς ἀδιάκοπους ἐσωτερικοὺς πολέμους ποὺ στὴ διάρκειά τους χάνονται δεκάδες κι ἑκατοντάδες χιλιάδες ἄτομα. Πρέπει ἀκόμα νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τελευταῖα ἔχουν ἐξοικειωθεῖ μὲ τὴν πρακτικὴ τῶν νέων ὅπλων καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς πειθαρχίας, αὐτὸ τὸ λουλούδι, αὐτὴ τὴν τελευταία λέξη τοῦ κρατικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Προσθέστε πέρ' ἀπ' αὐτὸ σ' αὐτὴ τὴν πειθαρχία, σ' αὐτὴ τὴν πρακτικὴ τῶν νέων ὅπλων καὶ τῆς σύγχρονης τεχνικῆς, τὴν πρωτόγονη βαρβαρότητα τῶν κινέζικων μαζῶν, τὴν ἔλλειψη σ' αὐτὲς ὁποιασδήποτε ἰδέας ἀνθρώπινης διαμαρτυρίας, ὁποιουδήποτε ἐνστίκτου ἐλευθερίας καὶ

τὴ συνήθεια στὴ δουλικὴ ὑπακοή, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι δλ' αὐτὸ γίνεται ἕνα μίγμα κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν καθοδήγηση ἑνὸς πλήθους τυχοδιωκτῶν στρατιωτικῶν, ἀμερικανῶν κι εὐρωπαίων, ποὺ ἔχουν κατακλύσει τὴν Κίνα ξεκινώντας ἀπὸ τὴν τελευταία γαλλο - ἀγγλικὴ ἐκστρατεία στὰ 1860. Ἐπίσης μὴν ξεχνᾶτε τὴν τρομερὴ ἀνάπτυξη τοῦ πληθυσμοῦ, ἀναγκασμένου νὰ ἐπιζητεῖ μιὰ διέξοδο καὶ θὰ καταλάβετε πόσο μεγάλος εἶν' ὁ κίνδυνος ποὺ μᾶς ἀπειλεῖ ἀπὸ τὴν ἀνατολή.

Ἡ ἀθώα σὰν παιδὶ ρώσικη κυβέρνησή μας παίζει μ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν κίνδυνο... Σπρωγμένη ἀπὸ τὸν παραλογισμὸ τῆς ἐπέκτασης τῶν συνόρων της καὶ μὴ λογαριάζοντας καθόλου τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ρωσία εἶναι τόσο ἀραιοκατοικημένη, τόσο φτωχὴ καὶ τόσο ἀνίσχυρη ὥστε μέχρι σήμερα δὲν ὑπῆρξε ἱκανή, καὶ δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ εἶναι, νὰ πετύχει τὴν ἐγκατάσταση πληθυσμοῦ στὴν ἐπαρχία τοῦ Ἀμοὺρ ποὺ κατέκτησε τελευταῖα, σὲ μιὰ ἔκταση 2.100.000 τετρ. χλμ. (σχεδὸν τέσσερις φορὲς πιὸ μεγάλη ἀπὸ τὴ Γαλλία) ὅπου κατοικοῦν μαζὶ μὲ τοὺς στρατιῶτες καὶ τοὺς ναῦτες, μόνο 65.000 κάτοικοι. Καὶ μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια ἀδυναμία, μπροστὰ στὴ γενικὴ ἀθλιότητα ὅλου τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ποὺ οἱ δημόσιες ἐξουσίες τὸν ἔχουν ρίξει σὲ συνθῆκες ἐντελῶς ἀπελπιστικὲς ὥστε νὰ μὴν τοῦ μένει ἄλλη διέξοδος καὶ διαφυγὴ ἔξω ἀπ' τὴν πιὸ καταστροφικὴ ἐξέγερση, μπροστὰ ἀκριβῶς σὲ τέτοιες συνθῆκες, ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση ὀνειρεύεται ὅτι θὰ μπορέσει νὰ σταθεροποιήσει τὴν κυριαρχία της σ' ὅλη τὴν ἀνατολικὴ Ἀσία.

Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ προχωρήσει τουλάχιστο μὲ κάποια ἐλάχιστη πιθανότητα ἐπιτυχίας, θὰ ἔπρεπε ὄχι μόνο νὰ γυρίσει τὶς πλάτες στὴν Εὐρώπη καὶ ν' ἀρνηθεῖ κάθε ἐπέμβαση στὶς εὐρωπαϊκὲς ὑποθέσεις (κι ἀναφορικὰ μ' αὐτὸ ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ δὲν θὰ ἐπιθυμοῦσε σήμερα τίποτα καλύτερο) ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε καὶ νὰ μετακινήσει ὅλη τὴ στρατιωτική της δύναμη πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Σιβηρίας καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας καὶ νὰ βαδίσει γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀνατολῆς ὅπως ὁ Ταμερλάνος, μ' ὅλο της τὸ λαό. Ἀλλὰ πίσω ἀπὸ τὸν Ταμερλάνο ὑπῆρχε ἕνας λαός, ἐνῶ ὁ ρωσικὸς λαὸς δὲν θ' ἀκολουθήσει τὴ ρωσικὴ κυβέρνηση.

Ἂς ξαναγυρίσουμε στὶς Ἰνδίες. Ὅσο παράλογη κι ἂν εἶναι ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση δὲν μπορεῖ νὰ ἐλπίζει νὰ κατακτήσει τὶς Ἰνδίες καὶ νὰ σταθεροποιήσει ἐκεῖ τὴ δική της κυριαρχία. Ἡ Ἀγγλία κατάκτησε τὶς Ἰνδίες κατὰ πρῶτο λόγο διὰ μέσου τῶν ἐμπορικῶν της ἑταιριῶν. Στὴ χώρα μας δὲν ὑπάρχουν τέτοιες ἑταιρίες καὶ στὴν καλύτερη περίπτωση ὑπάρχουν μόνο φαινομενικά. Ἡ Ἀγγλία ἐκμεταλλεύεται τρομαχτικὰ τὶς Ἰνδίες καὶ τοὺς ἔχει ἐπιβάλλει ἕνα ἐξαναγκαστικὸ ἐμπόριο, διὰ μέσου τῆς θάλασσας, μὲ τὴν ὕπαρξη ἑνὸς φοβεροῦ ἐμπορικοῦ καὶ πολεμικοῦ στόλου, ἐνῶ ἐμεῖς δὲν ἔχουμε παρόμοιο στόλο καί, στὴ θέση τῆς θάλασσας, μᾶς χωρίζει ἀπ' τὶς Ἰνδίες μιὰ ἀτέλειωτη ἔρημος. Αὐτὸ θέλει νὰ πεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀληθινὰ καμιὰ περίπτωση νὰ κατακτήσουμε τὶς Ἰνδίες.

Ἀλλὰ ἂν δὲν μποροῦμε νὰ τὶς κατακτήσουμε, μποροῦμε τουλάχι-

στον νὰ καταστρέψουμε ἤ, ἔστω καὶ νὰ κλονίσουμε τὴν ἀγγλικὴ κυριαρχία, ὑποκινώντας ντόπιες ἐξεγέρσεις, βοηθώντας αὐτὲς τὶς ἐξεγέρσεις καὶ ὑποστηρίζοντάς τες, ἂν εἶναι ἀναγκαῖο, μὲ στρατιωτικὲς ἐπεμβάσεις.

Βέβαια, μποροῦμε νὰ τὸ κάνουμε ἀκόμα κι ἂν θὰ στοίχιζε, σὲ μᾶς ποὺ δὲν εἴμαστε πλούσιοι οὔτε σὲ χρῆμα, οὔτε σ' ἀνθρώπους, πολὺ μεγάλες ἀπώλειες καὶ ἀνθρώπων καὶ χρήματος. Ἀλλὰ γιατὶ πρέπει νὰ ὑποστοῦμε αὐτὲς τὶς ἀπώλειες; Μόνο γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουμε ἕνα παιδικὸ καπρίτσιο νὰ κάνουμε τοὺς ἄγγλους νὰ θυμώσουν χωρὶς κανένα πλεονέκτημα δικό μας ἀλλ' ἀντίθετα, σὲ βάρος μας; Ὄχι. Αὐτὸ θὰ γίνει γιατὶ οἱ ἄγγλοι τὸ παράκαναν· καὶ ποῦ μᾶς ἐμποδίζουν; Σ τ ὴ ν Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ο ύ π ο λ η. Ὅσο ἡ Ἀγγλία θὰ διαθέτει κάποια δύναμη ποτὲ δὲν θὰ συγκατατεθεῖ, καὶ γιὰ τίποτα στὸν κόσμο, νὰ βρίσκεται στὰ χέρια μας ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ πρωτεύουσα ὄχι μόνο τῆς πανρωσικῆς αὐτοκρατορίας ἢ τῆς σλάβικης αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας.

Αὐτή, λοιπόν, εἶναι ἡ αἰτία ποὺ ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση ἔκαμε τὸν πόλεμο στὴν Τσίβα καὶ γι' αὐτό, γενικά, προσπαθεῖ ἀπὸ καιρὸ νὰ γειτονέψει μὲ τὶς Ἰνδίες. Ζητάει ἕνα σημεῖο στήριξης ἀπ' ὅπου νὰ μπορεῖ νὰ βλάψει τὴν Ἀγγλία καί, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει τίποτ' ἄλλο, τὴν ἀπειλεῖ στὶς Ἰνδίες. Ἐλπίζει ἔτσι νὰ συνηθίσουν οἱ ἄγγλοι στὴν ἰδέα ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολη πρέπει νὰ γίνει ρώσικη πόλη καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσει νὰ συγκατατεθοῦν σ' αὐτὴ τὴν προσάρτηση ποὺ εἶναι πάντα ὅλο καὶ περισσότερο ἀπαραίτητη στὴ Ρωσία μὲ τὸ συγκεντρωτικό της Κράτος.

Ἡ ἡγεμονία της στὴ Βαλτικὴ θάλασσα χάθηκε γιὰ πάντα. Δὲν θὰ εἶναι βέβαια τὸ πανρωσικὸ Κράτος, ποὺ ὑποστηρίζεται ἀπ' τὶς ξιφολόγχες κι ἀπ' τὸ κνοῦτο, ποὺ τὸ μισεῖ ὅλη ἡ μάζα τοῦ φυλακισμένου κι ἀλυσοδεμένου λαοῦ, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ λαὸ τῆς ἴδιας τῆς μεγαλορωσίας, μὲ τὸ πεσμένο ἠθικό, τὸ ἀποδιοργανωμένο καὶ σὲ κατάρρευση ἀπὸ τὴν δεσποτικὴ αὐθάδεια, ἀνοησία καὶ ληστεία, δὲν θὰ εἶναι βέβαια ἡ ἔνοπλη δύναμή του, ποὺ ὑπάρχει περισσότερο στὰ χαρτιὰ παρὰ στὴν πραγματικότητα καὶ ποὺ στρέφεται ἐναντίον τῶν ἄοπλων συστηματικά, τουλάχιστο ὅσο θὰ μᾶς λείπει τὸ θάρρος, ποὺ θὰ μπορέσει νὰ πολεμήσει ἐναντίον τῆς θαυμάσια ὀργανωμένης δύναμης τῆς ἀναστημένης γερμανικῆς αὐτοκρατορίας. Πρέπει, λοιπόν, ν' ἀπαρνηθοῦμε τὶς βλέψεις μας στὴ Βαλτικὴ θάλασσα καὶ νὰ περιμένουμε τὴ στιγμὴ ποὺ ὅλες οἱ βαλτικὲς ἐπαρχίες θὰ μεταμορφωθοῦν σὲ μιὰ γερμανικὴ ἐπαρχία; Μόνο μιὰ λαϊκὴ ἐπανάσταση θὰ μπορέσει νὰ τὸ ἐμποδίσει. Ἀλλὰ μιὰ τέτοια ἐπανάσταση εἶναι ὁ θάνατος τοῦ Κράτους καὶ σίγουρα ἡ κυβέρνησή μας δὲν θὰ ἀναζητήση τὴ σωτηρία της σ' αὐτήν.

Γι' αὐτὴν δὲν ὑπάρχει ἄλλη σωτηρία ἀπὸ τὴ συμμαχία της μὲ τὴ Γερμανία, ἐφόσον, ὄντας ὑποχρεωμένη ν' ἀπαρνηθεῖ τὴ Βαλτικὴ θάλασσα γιὰ χάρη τῶν γερμανῶν, εἶναι τώρα ἀναγκασμένη ν' ἀναζητήσει στὴ Μαύρη θάλασσα ἕνα νέο πεδίο δράσεως, μιὰ νέα βάση γιὰ τὴ δύναμή της ἤ, πιὸ ἁπλά, γιὰ τὴν ἴδια της τὴν ὕπαρξη καὶ τὴν πολιτική της σημα-

σία· ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ πετύχει αὐτό, χωρὶς τὴ συγκατάθεση καὶ τὴ βοήθεια τῶν γερμανῶν.

Οἱ γερμανοὶ ἔχουν ὑποσχεθεῖ νὰ τὴν βοηθήσουν; Ναί. Εἴμαστε σίγουροι γι' αὐτό. Ἔχουν ἀναλάβει νὰ προσφέρουν αὐτὴ τὴ βοήθεια στὸ ρωσικὸ Κράτος μὲ μιὰ συνθήκη ποὺ ρητὰ συμφωνήθηκε μεταξὺ τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ καὶ τοῦ πρίγκηπα Κορσάκωφ· ἀλλὰ εἴμαστε ἄλλο τόσο σίγουροι ὅτι αὐτοὶ δὲν θὰ τὴν δώσουν ποτέ. Δὲν θὰ τὴν δώσουν γιατὶ δὲν μποροῦν νὰ ἐγκαταλείψουν στὴν προαίρεση τῆς Ρωσίας τὶς ὄχθες τους στὸ Δούναβη καὶ τὸ ἐμπόριο ποὺ κάνουν διὰ μέσου τοῦ Δούναβη κι ἀκόμα γιατὶ εἶναι ἀντίθετο στὸ συμφέρον τους νὰ εὐνοήσουν τὴν ἐγκαθίδρυση μιᾶς νέας ρωσικῆς ἡγεμονίας, μιᾶς μεγάλης πανσλαβικῆς αὐτοκρατορίας στὴ νότια Εὐρώπη. Αὐτὸ θὰ ἰσοδυναμοῦσε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς παγγερμανικῆς αὐτοκρατορίας μ' αὐτοκτονία. Ἄλλο πράγμα εἶναι νὰ κατευθύνεις καὶ νὰ σπρώχνεις τὰ ρωσικὰ στρατεύματα πρὸς τὴν Κεντρικὴ Ἀσία, πρὸς τὴν Τσίβα, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ πιὸ σύντομος δρόμος γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Εἴμαστε σίγουροι ὅτι ὁ πρίγκηπας Κορσάκωφ, ὁ μεγάλος μας πατριώτης, πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης, κι ὁ βασικός του κύριος, ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξανδρος Νικολάγιεβιτς, ἔχουν παίξει τὸν πιὸ βλακώδικο ρόλο σ' αὐτὴ τὴ θλιβερὴ ἱστορία κι ὅτι ὁ περίφημος γερμανὸς πατριώτης καὶ πειρατὴς πολιτικός, ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ τοὺς ἔχει περιπαίξει μ' ἐπιδεξιότητα, ἀκόμα πιὸ μεγάλη ἀπὸ ἐκείνη ποὺ ἔδειξε σὲ βάρος τοῦ Ναπολέοντα III.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἔχει πιὰ ξεκαθαρίσει καὶ δὲν μπορεῖ ν' ἀλλάξει. Ἡ νέα γερμανικὴ αὐτοκρατορία ποὺ ἔγινε ἰσχυρὴ κι ἀπειλητική, χοροϊδεύει τοὺς ἐχθρούς της κι ἐκείνους ποὺ τὴν φθονοῦν. Δὲν θὰ εἶναι, βέβαια, οἱ ἀδύναμες δυνάμεις τῆς Ρωσίας ποὺ θὰ μπορέσουν νὰ τὴν χτυπήσουν. Μόνο μιὰ ἐπανάσταση θὰ μᾶς γλυτώσει. Καὶ μέχρι νὰ θριαμβεύσει ἡ ἐπανάσταση στὴ Ρωσία ἢ στὴν Εὐρώπη, ἐκείνη ποὺ θὰ νικάει καὶ ποὺ θὰ τοὺς διευθύνει ὅλους θὰ εἶναι ἡ Γερμανία μὲ τὸν ἀναπτυγμένο κρατικὸ μηχανισμό της· τὸ ρώσικο Κράτος, ὅπως κι ὅλα τ' ἄλλα ἠπειρωτικὰ Κράτη τῆς Εὐρώπης, θὰ ἐπιβιώνει ἀπὸ δῶ καὶ πέρα μόνο μὲ τὴν ἄδεια καὶ τὴ συγκατάβασή της.

Ὅλ' αὐτό, ἀληθινά, εἶναι βαθειὰ προσβλητικὸ γιὰ τὴν καρδιὰ κάθε πατριώτη ρώσου πολιτικοῦ, ἀλλὰ ἕνα γεγονός, ὅσο κι ἂν εἶναι ὑβριστικό, παραμένει πάντα ἕνα γεγονός· οἱ γερμανοὶ ἔγιναν περισσότερο ἀπὸ ποτὲ ἄλλοτε οἱ κύριοί μας καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο πὼς ὅλοι οἱ γερμανοὶ τῆς Ρωσίας ἔχουν γιορτάσει μὲ τόση θέρμη καὶ πάταγο τὴ νίκη τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων στὴ Γαλλία, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ὅτι ὅλοι οἱ γερμανοὶ τῆς Ἁγίας Πετρούπολης ἔχουν ὑποδεχτεῖ μὲ τόση ἀγαλλίαση τὸν νέο τους παγγερμανικὸ αὐτοκράτορα.

Σήμερα, σ' ὅλη τὴν εὐρωπαϊκὴ ἤπειρο, μόνο ἕνα Κράτος παράμεινε ἀληθινὰ ἀνεξάρτητο: ἡ Γερμανία. Ναί! Ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς ἠπειρωτικὲς δυνάμεις, μιλᾶμε μόνο γιὰ τὶς μεγάλες γιατὶ εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ

μικρὲς καὶ μεσαῖες δυνάμεις εἶναι ἀναγκαστικὰ καταδικασμένες πρῶτα νὰ ὑποδουλωθοῦν κι ὕστερα νὰ καταρρεύσουν γρήγορα, μεταξὺ ὅλων τῶν Κρατῶν πρώτης κατηγορίας ἀπὸ ἄποψη μεγέθους, μόνο μιὰ παγγερμανικὴ αὐτοκρατορία ἱκανοποιεῖ ὅλους τοὺς ὅρους τῆς πιὸ ὁλοκληρωμένης ἀνεξαρτησίας. Ὅλα τ' ἄλλα κράτη ἐξαρτιῶνται ἀπ' αὐτή. Κι αὐτὸ ὄχι μόνο γιατὶ πέτυχε στὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια θαυμάσιες νίκες ἐναντίον τῆς Δανίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας· ὄχι μόνο γιατὶ κυρίεψε τὰ ὀχυρὰ αὐτῆς τῆς τελευταίας καὶ τὶς στρατιωτικές της ἐφεδρεῖες καὶ τὴν ἀνάγκασε νὰ τῆς πληρώσει πέντε δισεκατομμύρια· ἢ γιατί, μὲ τὴν προσάρτηση τῆς Ἀλσατίας καὶ τῆς Λωρραίνης, πέτυχε νὰ καταλάβει στὰ σύνορα τῆς Γαλλίας μιὰ πρώτης τάξης στρατιωτικὴ θέση, τόσο ἀπὸ ἀμυντικὴ ὅσο κι ἀπὸ ἐπιθετικὴ ἄποψη· ὄχι μόνο γιατὶ ὁ γερμανικὸς στρατός, ἀπὸ ἄποψη ἀριθμητική, ἀπὸ πειθαρχία, ἀπὸ ὀργάνωση, ἀπὸ ἀκρίβεια στὴν ἐκτέλεση καὶ ἀπὸ ἐπιστημονικὴ στρατιωτικὴ κατάρτιση τῶν ἀξιωματικῶν καθὼς καὶ τῶν ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν του, χωρὶς νὰ μιλᾶμε γιὰ τὴν ἀναντίρρητη κι ἀσύγκριτη τελειότητα τοῦ γενικοῦ του ἐπιτελείου, ξεπερνάει σήμερα κατὰ τρόπο ἀπόλυτο ὅλους τοὺς στρατοὺς ποὺ ὑπάρχουν στὴν Εὐρώπη· ὄχι μόνο γιατὶ ἡ ἀπόλυτη πλειοψηφία τοῦ γερμανικοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐγγράμματους ἀνθρώπους, πολὺ ἐργατικοὺς καὶ παραγωγικούς, ἀρκετὰ ἐκπαιδευμένους γιὰ νὰ μὴν πῶ καλλιεργημένους καὶ ταυτόχρονα εἰλικρινεῖς, ὑπάκουους στὶς ἀρχὲς καὶ στοὺς νόμους, κι ὄχι μόνο γιατὶ ἡ γερμανικὴ διοίκηση καὶ ἡ γραφειοκρατία ἔχουν, νὰ ποῦμε, συγκεκριμενοποιήσει ἐκεῖνο τὸ ἰδανικὸ ποὺ μάταια προσπαθοῦν νὰ φτάσουν ἡ γραφειοκρατία καὶ ἡ διοίκηση ὅλων τῶν ἄλλων Κρατῶν...

Ὅλ' αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα ἔχουν βέβαια συμβάλλει καὶ συμβάλλουν ἀκόμα στὶς ἐκπληκτικὲς ἐπιτυχίες τοῦ νέου γερμανικοῦ Κράτους, ἀλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀναζητήσουμε σ' αὐτὰ τὴν πρωταρχικὴ αἰτία τῆς συντριπτικῆς σημερινῆς του δύναμης. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὅλα ἐκεῖνα τὰ πλεονεκτήματα δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις μιᾶς πιὸ γενικῆς καὶ πιὸ βαθειᾶς αἰτίας ποὺ βρίσκεται στὴ βάση ὅλης τῆς δημόσιας γερμανικῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἡ αἰτία εἶναι τὸ ἔνστικτο τῆς συλλογικῆς ζωῆς, ποὺ εἶναι τὸ τυπικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ.

Αὐτὸ τὸ ἔνστικτο ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ στοιχεῖα φαινομενικὰ ἀντίθετα ἀλλὰ πάντα ἀξεχώριστα: ἕνα δουλικὸ ἔνστικτο ὑποταγῆς ἔναντι ὁποιασδήποτε θυσίας, στὴν μακάρια καὶ συνετὴ δύναμη ποὺ θριαμβεύει, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ὑπακοῆς ποὺ ὀφείλουμε στὶς λεγόμενες νόμιμες ἀρχές· καὶ ταυτόχρονα ἕνα αὐταρχικὸ ἔνστικτο ὑποδούλωσης, διοίκησης, κατάκτησης, καταπίεσης, συστηματικὰ ὁποιου εἶναι πιὸ ἀδύνατος. Αὐτὰ τὰ δύο ἔνστικτα ἔχουν φτάσει σ' ἕνα σημαντικὸ βαθμὸ ἐξέλιξης σχεδὸν σ' ὅλους τοὺς γερμανούς, μ' ἐξαίρεση φυσικὰ τὸ προλεταριάτο, ποὺ οἱ συνθῆκες τοῦ ἀποκλείουν κάθε δυνατότητα ἱκανοποίησης τουλάχιστο τοῦ δεύτερου ἐνστίκτου. Αὐτὰ τὰ ἔνστικτα, ποὺ δὲν χωρίζονται ποτὲ ἀλλ' ἀν-

τίθετα συμπληρώνονται καὶ δικαιολογοῦνται ἀμοιβαία, βρίσκονται καὶ τὰ δύο στὴ βάση τῆς πατριωτικῆς γερμανικῆς κοινωνίας.

Ἡ κλασσικὴ ὑπακοὴ τῶν γερμανῶν στὶς ἀρχὲς κάθε βαθμοῦ καὶ κατηγορίας, ἐπιβεβαιώνεται ἀπ' ὅλη τὴν ἱστορία τῆς Γερμανίας. Ἰδιαίτερα, ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἱστορία της, ποὺ ἀντιπροσωπεύει μιὰν ἀδιάκοπη σειρὰ ἀπὸ ἡρωϊκὰ ἔπη ὑποταγῆς καὶ ὑπομονῆς. Μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ γερμανοῦ διαμορφωνόταν μιὰ ἀληθινὴ θεοποίηση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, μιὰ θεοποίηση ποὺ βαθμιαία γενίκευε μιὰ θεωρία καὶ μιὰ γραφειοκρατικὴ πρακτικὴ πού, χάρη στὶς προσπάθειες τῶν γερμανῶν διανοουμένων, ἔγινε ἔπειτα ἡ βάση ὅλης τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ποὺ διδασκότανε στὰ γερμανικὰ πανεπιστήμια.

Ἡ ἱστορία μᾶς διαβεβαιώνει καθαρὰ γιὰ τὶς κατακτητικὲς καὶ καταπιεστικὲς φιλοδοξίες τῆς γερμανικῆς φυλῆς, ἀρχίζοντας ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους ἱππότες καὶ τοὺς τεύτονες βαρώνους τοῦ μεσαίωνα καὶ φτάνοντας μέχρι καὶ τὸν τελευταῖο ἀστὸ φιλισταῖο τῶν ἡμερῶν μας.

Καὶ κανένας ἄλλος δὲν ἔχει ὑποφέρει περισσότερο ἀπ' αὐτὲς τὶς φιλοδοξίες ὅσο ἡ σλάβικη φυλή. Μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τῶν γερμανῶν, τουλάχιστο στὰ βόρεια καὶ στ' ἀνατολικὰ καὶ φυσικὰ μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὴν καταλαβαίνουν οἱ γερμανοί, ἦταν, καὶ φαίνεται νὰ εἶναι ἀκόμα, ἡ ἐκμηδένιση, ἡ ὑποδούλωση καὶ ἡ βίαιη γερμανοποίηση τῶν σλάβικων φυλῶν.

Αὐτὴ ἡ μακριὰ κι ὀδυνηρὴ ἱστορία, ποὺ ἡ θύμησή της εἶναι βαθειὰ χαραγμένη στὶς σλάβικες καρδιές, θὰ γίνει σίγουρα αἰσθητὴ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς τελευταίας κι ἀναπόφευκτης πάλης τῶν σλάβων ἐναντίον τῶν γερμανῶν, ἂν δὲν προλάβει νὰ τοὺς συμφιλιώσει ἡ Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση.

Γιὰ νὰ ἐκτιμήσουμε σωστὰ τὶς ἐπεκτατικὲς τάσεις ὅλης τῆς γερμανικῆς κοινωνίας, ἀρκεῖ νὰ ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὶς ἐξελίξεις τοῦ γερμανικοῦ πατριωτισμοῦ ὕστερ' ἀπ' τὰ 1815.

Ἀπ' τὰ 1525, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς αἱματηρῆς κατάπνιξης τῆς ἐξέγερσης τῶν χωρικῶν, μέχρι τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα, τὴν ἐποχὴ τῆς φιλολογικῆς της ἀναγέννησης, ἡ Γερμανία, παράμενε βυθισμένη σ' ἕναν λήθαργο, ποὺ διακόπτονταν κάθε τόσο ἀπ' τὶς κανονιές, ἀπ' τὶς τρομερὲς πράξεις καὶ τὶς συμφορὲς κάποιου ἀνελέητου πολέμου τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦσε συχνὰ καὶ τὸ θέατρο καὶ τὸ θύμα. Σ' αὐτὲς τὶς εὐκαιρίες ξύπναγε ἀπ' τὸν ὕπνο της τρομαγμένη ἀλλὰ ἔπειτα ξαναγύριζε γρήγορα σ' αὐτόν, νανουρισμένη ἀπὸ τὶς λουθηρανικὲς διδασκαλίες.

Στὴ διάρκεια ὅλης αὐτῆς τῆς περιόδου, δηλαδὴ γιὰ δυόμιση αἰῶνες, καὶ κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ αὐτῶν τῶν διδασκαλιῶν ἔγινε ἡ ὁλοκληρωμένη ἐπεξεργασία ἐκείνης τῆς εἰδικῆς τους ἰδιότητας ὑπακοῆς καὶ δουλικῆς ὑποταγῆς ποὺ φτάνουν μέχρι τὸν ἡρωισμό. Ταυτόχρονα βλάστησε καὶ πότισε ὅλη τὴ ζωή, τὴ σάρκα ὅπως καὶ τὸ αἷμα, κάθε γερμανοῦ ἐκεῖνο τὸ σύστημα τῆς χωρὶς ὅρους ὑποταγῆς καὶ τῆς θεοποίησης τῆς ἐξουσίας. Θ' ἀναπτυχθοῦν μαζὶ ἡ σχολαστικὰ συστηματοποιη-

μένη ἐπιστήμη τῆς διοίκησης καὶ ἡ ἀπρόσωπη καὶ ἀπάνθρωπη γραφειοκρατικὴ πρακτική. Κάθε γερμανὸς ὑπάλληλος μεταμορφώνεται σ' ἕναν ἱερωμένο τοῦ Κράτους ἕτοιμο νὰ θυσιάσει τὸν πολυαγαπημένο του γυιό, ἂν ὄχι μὲ τὸ τσεκούρι, ἔστω μὲ τὴν πέννα τοῦ σφραγιδοφύλακα, στὸ βωμὸ ποὺ εἶναι ἀφιερωμένος στὸ Κράτος. Ὅσο γιὰ τὴ μεγαλόψυχη εὐγένεια τῆς Γερμανίας, αὐτὴ ὄντας ἀνίκανη νὰ κάνει κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὶς μηχανορραφίες ποὺ ἐπιδίδονται οἱ λακέδες κι ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα τῶν ὅπλων, πρόσφερε τὴν αὐλικὴ καὶ διπλωματική της ἀτιμία καὶ τὸ μισθοφορικὸ σπαθί της στὶς αὐλὲς τῆς Εὐρώπης, ποὺ τὴν πλήρωναν καλύτερα. Ἐνῶ ὁ γερμανὸς ἀστός, ὑποτελὴς μέχρι θανάτου, ὑπόφερε, δούλευε ἀδιάκοπα ,πλήρωνε χωρὶς μουρμοῦρες ἐξοντωτικοὺς φόρους, ἀρνιοῦνταν νὰ ζεῖ στριμωγμένος καὶ παρηγοριόταν μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ἡ ἐξουσία τῶν ἀμέτρητων κυριάρχων ποὺ νέμονταν τὴν Γερμανία ἦταν ἀπεριόριστη. Οἱ καθηγητὲς προπηλακίζονταν μεταξύ τους κι ὕστερα ἔτρεχαν νὰ καταγγείλουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον στὶς ἀρχές· οἱ φοιτητές, ποὺ μοίραζαν τὸν καιρό τους μεταξὺ τῶν νεκρῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς μπύρας, ἦταν σ' ὅλα ἀντάξιοί τους. Ὅσο γιὰ τὸν ἐργαζόμενο λαὸ κανένας δὲν μιλοῦσε γι' αὐτόν, οὔτε καὶ σκεφτόταν τίποτα.

Τέτοια ἦταν ἡ κατάσταση τῆς Γερμανίας στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα, ὅταν ξαφνικά, σὰν ἀπὸ θαῦμα, ξεπρόβαλλε μέσα ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἀπέραντο ἄβυσσο χυδαιότητας καὶ χαμέρπειας, μιὰ θαυμάσια φιλολογία ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸν Λέσσινγκ καὶ συμπληρώνεται μὲ τὸν Γκαῖτε, τὸν Κάντ, τὸν Φίχτε καὶ τὸν Χέγκελ. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι αὐτὴ ἡ φιλολογία γεννιέται κάτω ἀπ' τὴ ἄμεση ἐπιρροὴ τῆς γαλλικῆς φιλολογίας τοῦ 17ου καὶ τοῦ 18ου αἰώνα, τὴν κλασσικὴ ἀρχικὰ κι ὕστερα τὴ φιλοσοφική. Ἀλλὰ στὰ ἔργα τοῦ Λέσσινγκ ἦταν ποὺ πρωτάρχισε ν' ἀποκτᾶ ἕνα χαρακτῆρα, ἕνα περιεχόμενο καὶ μιὰ φόρμα ἀπόλυτα πρωτότυπες ποὺ βγῆκαν, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ σπλάχνα τῆς σύγχρονης γερμανικῆς ζωῆς.

Κατὰ τὴν κρίση μας, αὐτὴ ἡ φιλολογία ἀποτελεῖ τὴ μεγαλύτερη, κι ἴσως τὴ μοναδική, ἀξία τῆς σύγχρονης Γερμανίας. Μὲ θάρρος καὶ μεγάλη πληρότητα μαζί, ἔδωσε μιὰ σημαντικὴ ὤθηση στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα κι ἄνοιξε στὴ σκέψη νέους ὁρίζοντες. Ἡ πιὸ μεγάλη της ἀξία βρίσκεται στὸ γεγονὸς ὅτι ἂν καὶ διατηροῦσε ἕνα κάποιο χαραχτῆρα βασικὰ ἐθνικὸ ὑπῆρξε ταυτόχρονα ἀνθρωπιστική, παγκόσμια, πράγμα ποὺ ἐξάλλου συνιστᾶ, γενικά, τὴ χαραχτηριστικὴ νότα ὅλης ἢ σχεδὸν ὅλης τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας τοῦ 18ου αἰώνα.

Ἀλλ' ἐνῶ ἡ γαλλικὴ φιλολογία κι ἰδιαίτερα ὁ Βολταῖρος, ὁ Ρουσσώ, ὁ Ντιντερὸ κι οἱ ἄλλοι Ἐγκυκλοπαιδιστὲς ζητοῦσαν νὰ μεταφέρουν ὅλα τ' ἀνθρώπινα προβλήματα ἀπ' τὸ πεδίο τῆς θεωρίας στὸ πεδίο τῆς πρακτικῆς, ἡ γερμανικὴ φιλολογία διατήρησε μὲ αὐστηρότητα καὶ συστολὴ τὸ δικό της ἀφηρημένα θεωρητικὸ καί, πιὸ συγκεκριμένα, πανθεϊστικὸ χαρακτῆρα. Ὑπῆρξε ἡ φιλολογία τοῦ ἀφηρημένου, ποιητικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ποὺ ἀπὸ τὴν κορυφή του οἱ μύστες παρατηροῦσαν

μὲ περιφρόνηση τὴν πραγματικὴ ζωή. Μιὰ περιφρόνηση ποὺ ἦταν ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ δικαιολογημένη, γιατὶ ἡ καθημερινὴ γερμανικὴ ζωὴ ἦταν χυδαία κι ἀηδιαστική.

Ἡ γερμανικὴ ζωὴ διαιρεῖται, δηλαδή, σὲ δύο ἀντίθετες σφαῖρες ποὺ ἀναιροῦσαν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ συνάμα ἀλληλοσυμπληρώνονταν. Ἡ μιὰ ἀντιπροσώπευε ἕναν προηγμένο καὶ φιλελεύθερο ἀνθρωπιστικὸ κόσμο, ὅμως ἀπόλυτα ἀφηρημένο· ἡ ἄλλη ἕναν κόσμο ποὺ κληρονομήθηκε ἀπὸ τὴν ἱστορία καὶ ἀφοσιώθηκε στὴ χυδαιότητα καὶ στὴν ἀηδία. Ἔτσι διχοτομημένη βρῆκε αἰφνιαστικὰ τὴ Γερμανία ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση.

Εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ μεγάλη συγκατάθεση καί, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἡ θετικὴ συμπάθεια μὲ τὴν ὁποία ἔγινε δεχτὴ αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση ἀπ' ὅλη σχεδὸν τὴ φιλολογικὴ Γερμανία. Ὁ Γκαῖτε ζάρωσε λίγο τὸ μέτωπο καὶ μουρμούρισε ὅτι ὁ θόρυβος ἀπὸ ἐκεῖνα τ' ἀνήκουστα γεγονότα διατάρασσε καὶ διέκοπτε τὸ νῆμα τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν του ἐνασχολήσεων καὶ τῶν ποιητικῶν του σκέψεων. Ὅμως τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐκπροσώπων καὶ τῶν ὑποστηριχτῶν τῆς σύγχρονης φιλολογίας, τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, θὰ χειροκροτήσουν μὲ χαρὰ τὴν Ἐπανάσταση ἀπ' τὴν ὁποία περίμεναν τὴν πραγματοποίηση ὅλων τῶν ἰδανικῶν τους. Ὁ τεκτονισμός, ποὺ ἔπαιζε ἀκόμα ἕναν ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα ρόλο, στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ἑνώνοντας σὲ μιὰ ἀόρατη ἀλλ' ἀρκετὰ πραγματικὴ ἀδελφότητα τοὺς πιὸ προχωρημένους ἀνθρώπους ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, ἀποκατάστησε ζωντανοὺς δεσμοὺς μεταξὺ τῶν γάλλων ἐπαναστατῶν καὶ τῶν εὐγενῶν γερμανῶν στοχαστῶν. Ὅταν τὰ ἐπαναστατικὰ στρατεύματα, μετὰ τὴν ἡρωικὴ ἀντίσταση τοῦ Μπράνσβικ[64] ποὺ ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει ἄτακτα, θὰ περάσουν τὸ Ρῆνο θὰ γίνουν γιὰ πρώτη φορὰ δεχτὰ σὰν ἐλευθερωτὲς τῶν γερμανῶν.

Αὐτὴ ἡ ἐκδήλωση συμπάθειας τῶν γερμανῶν ἀπέναντι στοὺς γάλλους δὲν κράτησε πολύ. Οἱ γάλλοι στρατιῶτες, ὅπως ταιριάζει στοὺς γάλλους, ὑπῆρξαν φυσικὰ πολὺ διαχυτικοὶ καί, σὰν ρεπουμπλικάνοι, ἄξιοι κάθε συμπάθειας. Ἀλλὰ δὲν ἔπαυαν νὰ εἶναι στρατιῶτες, δηλαδὴ ἐκπρόσωποι κι ὑπηρέτες τῆς βίας. Ἡ παρουσία τέτοιου εἴδους ἐλευθερωτῶν δὲν ἄργησε πολὺ νὰ γίνει μισητὴ στοὺς γερμανοὺς καὶ ἡ συμπάθειά τους κρύωσε σημαντικά. Ἐξάλλου, ἡ ἴδια ἡ ἐπανάσταση πῆρε γρήγορα ἕνα χαρακτήρα τόσο ἐνεργητικὸ ποὺ δὲν μποροῦσε μὲ κανένα τρόπο νὰ συμφωνήσει μὲ τὶς ἀφηρημένες ἰδέες καὶ τὴν κλίση τῶν γερμανῶν γιὰ τὴ φιλισταϊκὴ σκέψη. Ὁ Χάϊνε διηγεῖται πῶς σ' ὅλη τὴ Γερμανία μόνο ἕνας φιλόσοφος τοῦ Καίνιξμπεργκ, ὁ Κάντ, διατήρησε μέχρι τέλος τὴν συμπάθειά του γιὰ τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση, παρὰ τὰ ἐγκλήματα τοῦ Σεπτέμβρη, τὴν ἐκτέλεση τοῦ Λουδοβίκου XVI καὶ τῆς Μαρίας Ἀντουανέττας καὶ παρὰ τὴν τρομοκρατία τοῦ Ροβεσπιέρου.

Κατόπιν, ἡ Δημοκρατία ἀντικαταστήθηκε πρῶτ' ἀπ' τὸ Διευθυντήριο ἔπειτα ἀπ' τὴν Ὑπατεία καί, τέλος, ἀπ' τὴν Αὐτοκρατορία. Ὁ ρεπουμπλικάνικος στρατὸς θὰ μεταμορφωθεῖ σὲ τυφλὸ καὶ γιὰ πολὺ καιρὸ νικηφόρο ὄργανο τῆς ναπολεόντειας φιλοδοξίας, ποὺ ἦταν τόσο πελώρια

ὥστε νὰ φτάνει τὴν τρέλλα καὶ στὸ τέλος τοῦ 1806, μετὰ τὴ Μάχη τῆς Ἰένας, ἡ Γερμανία ὑποδουλώθηκε ὁριστικά.

Ἡ νέα της ζωὴ ἀρχίζει ἀπ' τὸ 1807. Ποιὸς δὲν γνωρίζει τὴ θαυμάσια ἱστορία τῆς γρήγορης ἀνάστασης τοῦ βασιλείου τῆς Πρωσσίας καί, χάρη σ' αὐτή, ὅλης τῆς Γερμανίας; Στὰ 1806 ὅλη ἡ δύναμη τοῦ Κράτους ποὺ εἶχε κληρονομήσει ὁ Φρειδερίκος ΙΙ ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ τὸν παποῦ του, εἶχε ἐκμηδενιστεῖ. Ἡ ὀργανωμένη καὶ πειθαρχημένη στρατιὰ τοῦ μεγάλου ἡγέτη ἦταν ἐκμηδενισμένη. Ὅλ' ἡ Γερμανία κι ὅλ' ἡ Πρωσσία, μ' ἐξαίρεση τὸν Καίνιξμπεργκ, κατακτημένες ἀπὸ τὰ γαλλικὰ στρατεύματα διοικοῦνταν στὴν πραγματικότητα ἀπὸ γάλλους νομάρχες καὶ ἡ πολιτικὴ ὕπαρξη τοῦ βασιλείου τῆς Πρωσσίας διατηρήθηκε μόνο χάρη στὴν ἐπέμβαση τοῦ Ἀλέξανδρου Ι, αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσιῶν.

Σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη κατάσταση σχηματίστηκε μιὰ ὁμάδα ἀνθρώπων, ποὺ ἦταν φλογεροὶ πρῶσσοι ἤ, καλύτερ' ἀκόμα, γερμανοὶ πατριῶτες, ἔξυπνοι, θαρραλέοι, ἀποφασιστικοί, ποὺ διδαγμένοι ἀπ' τὸ ὑποδειγματικὸ μάθημα τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης, συνέλαβαν τὴν ἰδέα νὰ σώσουν τὴν Πρωσσία καὶ τὴ Γερμανία διαμέσου μεγάλων φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων. Σὲ μιὰν ἄλλη στιγμή, ἂς ποῦμε πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἰένας ἤ, ἂν θέλετε, μετὰ τὸ 1815 ὅταν ἡ ἀντίδραση τῶν γραφειοκρατῶν — εὐγενῶν ἔφτανε στὸ ἀπόγειό της, οὔτε ποὺ θὰ εἶχαν τολμήσει νὰ ἐρωτοτροπήσουν μὲ τέτοιου εἴδους μεταρρυθμίσεις. Τὸ στρατιωτικὸ κι αὐλικὸ κόμμα θὰ τὶς εἶχε καταπνίξει κι ὁ βασιλιὰς Φρειδερίκος — Γουλιέλμος ΙΙΙ[65], ποὺ ἦταν τόσο ἀγαθὸς ὅσο καὶ ἀνόητος, ὥστε νὰ μὴν αναγνωρίζει τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία ποὺ τοῦ εἶχε δοθεῖ ἀπ' τὸ θεό, θὰ τοὺς εἶχε κλείσει στὶς φυλακὲς τοῦ Σπαντάου μόλις θὰ εἶχαν τολμήσει ν' ἀνοίξουν τὸ στόμα τους γιὰ τέτοιες μεταρρυθμίσεις.

Ἀλλὰ στὰ 1807 ἡ κατάσταση ἦταν διαφορετική. Τὸ στρατιωτικο - γραφειοκρατικὸ κι ἀριστοκρατικὸ κόμμα ἦταν κομματιασμένο, συγχυσμένο καὶ ταπεινωμένο σὲ σημεῖο ποὺ νὰ ἔχει χάσει τὴ μιλιά του κι ὁ βασιλιὰς εἶχε πάρει ἕνα τέτοιο μάθημα ὥστε νὰ μεταβληθεῖ ἔστω καὶ γιὰ λίγο, ἀπὸ ἀνόητος σ' ἕνα ἔξυπνο ἄτομο. Ὁ βαρῶνος Στάιν[66], ὅταν ἔγινε πρωθυπουργός, ἐπιχείρησε μὲ σταθερότητα τὴ συντριβὴ τῆς παλιᾶς τάξεις καὶ τὴν καθιέρωσης μιᾶς νέας ὀργάνωσης τοῦ συστήματος στὴν Πρωσσία.

Ἡ πρώτη του πράξη ἦταν ἡ ἀπελευθέρωση τῶν χωρικῶν ἀπὸ τὴ δουλοπαροικία παραχωρώντας τους ὄχι μόνο τὸ δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ τὴν πρακτικὴ δυνατότητα ν' ἀποκτήσουν γῆ σὰν προσωπική τους ἰδιοκτησία. Ἡ δεύτερη πράξη του ἦταν ἡ κατάργηση τῶν προνομίων τῶν εὐγενῶν καὶ ἡ ἰσοπέδωση τῆς κάθε κάστας ἀπέναντι στὸ νόμο, στὶς στρατιωτικὲς καὶ πολιτικὲς ὑποχρεώσεις. Κατὰ τρίτο λόγο, ἀναδιοργάνωσε τὴν ἐπαρχιακὴ καὶ δημοτικὴ διοίκηση μὲ βάση τὴν ἀρχὴ τῆς ἐκλογῆς. Ἀλλὰ τὸ κύριο ἔργο του ἦταν ἡ ὁλοκληρωμένη ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ ἢ καλύτερα ἡ μεταμόρφωση σὲ στρατὸ ὁλόκληρου τοῦ πρωσσικοῦ

λαού, πού διαιρέθηκε σέ τρεῖς κατηγορίες: τόν ἐνεργό στρατό, τόν περιφερειακό στρατό καί τό στρατό ἐφόδου. Ὅλ' αὐτά ὁ βαρῶνος Στάιν τά στεφάνωσε ἀνοίγοντας πλατιά τίς πόρτες καί προσφέροντας ἄσυλο στά πρωσσικά πανεπιστήμια, σ' ὅτι ξύπνο, φλογερό καί ζωντανό ὑπῆρχε στή Γερμανία καί ἐπιφόρτισε στό πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου τόν περίφημο Φίχτε[67] πού μόλις τόν εἶχε ἐξορίσει ὁ δούκας τῆς Βαϊμάρης, ὁ φίλος καί προστάτης τοῦ Γκαῖτε, νά διδάξει τόν ἀθεϊσμό.

Ὁ Φίχτε ἄρχισε τά μαθήματά του μ' ἕνα φλογερό, ἰδιαίτερα ἐπαναστατικό λόγο πρός τή γερμανική νεολαία, ἀλλά πού δημοσιεύτηκε ὕστερα μέ τόν τίτλο «Λόγος πρός τό γερμανικό ἔθνος». Σ' αὐτόν πρόβλεπε πολύ καλά καί μέ πολλή διαύγεια τό μελλοντικό πολιτικό μεγαλεῖο τῆς Γερμανίας κι ἐκφράζει τήν πατριωτική καί περήφανή του πεποίθηση ὅτι τό γερμανικό ἔθνος εἶναι προορισμένο νά γίνει ἡ ὑπέρτατη ἔκφραση ἄν ὄχι ὁ ὁδηγός ἤ, ἄς ποῦμε, ὁ φωτοστέφανος τῆς ἀνθρωπότητας. Αὐτή εἶναι μιά αὐταπάτη στήν ὁποία θά πέσουν κι ἄλλοι λαοί, ἄν καί εἶχαν μεγαλύτερο δικαίωμα νά τό λένε ἀπ' τούς γερμανούς, ὅπως ἦταν εἰδικά οἱ ἀρχαῖοι ἕλληνες, οἱ ρωμαῖοι καί στίς μέρες μας οἱ γάλλοι. Ἀλλ' αὐτή ἡ αὐταπάτη εἶναι βαθειά ριζωμένη στή συνείδηση κάθε γερμανοῦ κι ἔχει πάρει σήμερα στή Γερμανία διαστάσεις ἐξαιρετικά διαστρεβλωτικές καί κτηνώδεις. Στό Φίχτε εἶχε τουλάχιστο ἕνα χαρακτήρα παρόλ' αὐτά ἡρωϊκό. Ὁ Φίχτε τή διακήρυξε μπροστά στίς γαλλικές λόγχες σέ μιά στιγμή πού τό Βερολίνο κυβερνιόταν ἀπό ἕναν στρατηγό τοῦ Ναπολέοντα καί στούς δρόμους ἀντηχοῦσαν τά γαλλικά ταμποῦρλα. Ἐξάλλου ἡ ἀντίληψη γιά τόν κόσμο πού εἶχε ὁ ἰδεαλιστής φιλόσοφος, πού ὑποστήριζε τήν πατριωτική του περηφάνεια, ἀνάδινε πλατιά ἕναν οὐμανισμό, ἐκεῖνο τόν ἀνοιχτό οὐμανισμό, σέ μεγάλο μέρος πανθεϊστικό, μέ τόν ὁποῖο εἶναι διαποτισμένη ἡ μεγάλη γερμανική φιλολογία τοῦ 18ου αἰώνα. Ἀλλά οἱ σύγχρονοι γερμανοί ἄν καί συνεχίζουν νά ὑποστηρίζουν τίς ὑπερβολικές ἀξιώσεις τοῦ πατριώτη τους φιλόσοφου, ἔχουν ἀπορρίψει τόν οὐμανισμό του. Ἁπλούστατα δέν τόν καταλαβαίνουν σέ σημεῖο σχεδόν νά περιγελοῦν τήν ἰδέα του σάν μιά ἐκτρωματική ἀντίληψη, ἀφηρημένη καί στήν πραγματικότητα ἀπραγματοποίητη. Ὁ πατριωτισμός τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ ἤ τοῦ κυρίου Μάρξ τούς εἶναι πολύ πιό κατανοητός.

Ὅλοι γνωρίζουν τόν τρόπο πού θά χρησιμοποιήσουν ἀργότερα οἱ γερμανοί γιά νά ἐπωφεληθοῦν ἀπό τήν ἥττα τοῦ Ναπολέοντα στή Ρωσία, ἀπό τήν ἄτυχη ἀποχώρησή του ἤ, καλύτερα, ἀπό τή φυγή του μέ τή στρατιά συντριμμένη, γιά νά ξεσηκωθοῦν κι αὐτοί. Κορδώνονται ἀκόμα γιά ἐκείνη τήν ἐξέγερση, μά ἔχουν ἀπόλυτα ἄδικο. Ποτέ δέν ὑπῆρξε ἕν' αὐθόρμητο λαϊκό ξεσήκωμα ἀλλά, ὅταν ὁ συντριμμένος Ναπολέοντας δέν ἦταν πιά ἐπικίνδυνος οὔτε ἐπίφοβος, τά γερμανικά σώματα, πρῶτα τά πρωσσικά κι ὕστερα τ' αὐστριακά, πού ἀρχικά κατευθύνονταν πρός τή Ρωσία, θά στραφοῦν ὕστερα ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα, ἀφοῦ ἑνώθηκαν μέ τό νικητή ρωσικό στρατό πού τόν καταδίωκε. Ὁ νόμιμος ἀλλά γιά τήν ὥρα ἄτυχος βασιλιᾶς τῆς Πρωσσίας, Φρειδερίκος Γουλιέλμος ΙΙΙ ἀγκά-

λιασε στὸ Βερολίνο μὲ δάκρυα στὰ μάτια, γεμᾶτος συγκίνηση κι εὐγνωμοσύνη, τὸν ἀπελευθερωτή του, τὸν αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσιῶν κι ὕστερα κυκλοφόρησε μιὰ διακήρυξη ποὺ καλοῦσε τοὺς ὑπηκόους του νὰ ἐξεγερθοῦν νόμιμα ἐναντίον τοῦ παράνομου καὶ θρασὺ Ναπολέοντα. Υπάκουοι στὸ λόγο τοῦ βασιλιᾶ καὶ πατέρα τους οἱ γερμανοί, καὶ εἰδικὰ ἡ πρωσσική νεολαία, θὰ ξεσηκωθοῦν καὶ θὰ σχηματίσουν λεγεῶνες ποὺ ἀμέσως θὰ ἐνσωματωθοῦν στὸν τακτικὸ στρατό. Ἀλλὰ ἕνας πρῶσσος μυστικοσύμβουλος[68], περίφημος κατάσκοπος καὶ ἐπίσημος χαφιές, δὲν θ' ἀπατηθεῖ πολὺ ὅταν στὴ μπροσούρα του, τὴ δημοσιευμένη στὰ 1815, ποὺ προκάλεσε τὴν ἀγανάκτηση ὅλων τῶν πατριωτῶν, ἀρνούμενη ὁποιαδήποτε αὐθόρμητη δράση τοῦ λαοῦ στὴ διάρκεια τῆς ἀπελευθέρωσης, βεβαίωνε ὅτι: «οἱ πρῶσσοι πολίτες θὰ πάρουν τὰ ὅπλα μόνο ὅταν τοὺς τὸ διατάξει ὁ βασιλιὰς κι ὅτι σ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ ἡρωϊκὸ ἢ ἀσυνήθιστο, ἀλλὰ μόνο ἡ ἁπλὴ ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος ἀπὸ μέρους κάθε πιστοῦ ὑπήκοου».

Ὅπως καὶ νάχε τὸ πράγμα, ἡ Γερμανία ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τὸ γαλλικὸ ζυγὸ καὶ μόλις τέλειωσε ὁ πόλεμος ἀφιερώθηκε στὸ ἔργο τῆς ἐσωτερικῆς ἀνοικοδόμησης κάτω ἀπὸ τὴν ὑπέρτατη διεύθυνσή τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας. Τὸ πρῶτο πράγμα ποὺ ἔκανε ἦταν νὰ βγάλει ἀπὸ τὴ μέση[69] τ' ἀναρίθμητα κυρίαρχα κρατίδια μὲ τὸ νὰ τὰ μεταμορφώσει ἀπὸ Κράτη ἀνεξάρτητα σὲ Κράτη ὑποταγμένα καὶ μισθοφορικά, τιμώντας καὶ ἀνταμοίβοντάς τα ἁπλόχερα μὲ τὰ λεφτὰ ποὺ εἶχαν παρθεῖ ἀπὸ τοὺς Γάλλους. Ὑπῆρχαν τότε ἀκόμα στὴ Γερμανία 39 Κράτη κι ἄλλοι τόσοι πρίγκηπες.

Τὸ δεύτερο ἦταν νὰ καθορίσει τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς πρίγκηπες καὶ στοὺς ὑπηκόους τους.

Στὸν καιρὸ τῆς πάλης, ὅταν τὸ σπαθὶ τοῦ Ναπολέοντα ἦταν σηκωμένο πάνω ἀπ' ὅλους, οἱ πρίγκηπες, μεγάλοι καὶ μικροί, εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ τὴ βοήθεια τῶν πιστῶν ὑπηκόων, ὁ καθένας ἀπ' τὸ λαό του, καὶ κατὰ συνέπεια θὰ τοὺς δώσουν ἕνα σωρὸ ὑποσχέσεις. Ἡ πρωσσική κυβέρνηση κι ὕστερα ὅλ' οἱ ἄλλοι, εἶχε ὑποσχεθεῖ ἕνα σύνταγμα. Ἀλλὰ μόλις ἔπαψε νὰ ὑπάρχει ὁ κίνδυνος, οἱ κυβερνήσεις θὰ πειστοῦν ὅτι ἕνα σύνταγμα θὰ ἦταν ἄχρηστο. Ἡ αὐστριακὴ κυβέρνηση, ποὺ διοικοῦσε ὁ πρίγκηπας Μέττερνιχ, δήλωσε δημόσια ὅτι θέλει νὰ γυρίσει πίσω στὴν ἀρχαία πατριαρχικὴ τάξη. Ἐπίσης ὁ καλὸς αὐτοκράτορας Φραγκίσκος - Ἰωσήφ, ποὺ τὸν ὑποστήριζαν πλατιὰ ἡ βιεννέζοι ἀστοί, τὸ βεβαίωσε χωρὶς νὰ μασάει τὰ λόγια του στὴ διάρκεια μιᾶς ἀκρόασης ποὺ εἶχε παραχωρηθεῖ στοὺς καθηγητὲς τοῦ λυκείου Λάιμπαχ:

«Σήμερα», εἶπε, «εἶναι τῆς μόδας οἱ νέες ἰδέες. Ἐγὼ δὲν μπορῶ καὶ δὲν θὰ θελήσω ποτὲ νὰ τοὺς προσφέρω τὴν ἐκτίμησή μου. Διατηρεῖστε τὶς παλιὲς ἀντιλήψεις. Μ' αὐτὲς οἱ πρόγονοί μας ὑπῆρξαν εὐτυχισμένοι. Γιατὶ δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ εἴμαστε κι ἐμεῖς; Ἐγὼ δὲν ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ σοφοὺς ἀλλ' ἀπὸ ἔντιμους καὶ πιστοὺς ὑπηκόους. Ὅποιος θέλει νὰ μὲ

ὑπηρετήσει πρέπει νὰ διδάσκει αὐτὸ ποὺ διατάζω ἐγώ. Ὅποιος δὲν μπορεῖ ἢ δὲν θέλει νὰ τὸ κάνει νὰ φύγει, ἀλλιῶς θὰ τὸν διώξω ἐγώ».

Ὁ αὐτοκράτορας Φραγκίσκος - Ἰωσὴφ κράτησε τὸ λόγο του. Στὴν Αὐστρία, μέχρι τὰ 1848 βασίλεψε μιὰ ἀπεριόριστη αὐθαιρεσία. Ἐγκαθιδρύθηκε ἕν' αὐστηρὸ σύστημα διακυβέρνησης ποὺ ὁ βασικὸς τελικός του σκοπὸς ἦταν ν' ἀποκοιμίσει καὶ ν' ἀποβλακώσει τοὺς ὑπηκόους. Ἡ σκέψη ἔπεσε σὲ λήθαργο κι ἐξαφανίστηκε καὶ στὰ ἴδια ἀκόμα τὰ πανεπιστήμια. Τὴ θέση τῆς ζωντανῆς ἐπιστήμης ἔπαιρνε μιὰ διδασκαλία ἀπολιθωμένη. Δὲν ἀναπτύχθηκε καμιὰ φιλολογία. Ἡ μόνη, ποὺ ἀναπτύχθηκε περιορίστηκε σὲ πρωτόγονα ρομάντζα, μὲ σκανδαλιστικὸ περιεχόμενο καὶ πεσιμιστικὰ ποιήματα. Οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες εἶχαν 50 χρόνια καθυστέρηση ἀπέναντι στὸ ἐπίπεδο ποὺ βρίσκονταν στὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπη. Καμιὰ πολιτικὴ ζωή. Ἡ γεωργία, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο λίμναζαν ὅπως στὴν Κίνα. Ὁ λαός, ἡ ἐργαζόμενη μάζα, ἦταν ὁλοκληρωτικὰ σκλαβωμένος. Κι ἂν δὲν ἴσχυε αὐτὸ γιὰ τὴν Ἰταλία καί, μερικά, γιὰ τὴν Οὐγγαρία ποὺ τάραζαν τὸν εὐτυχισμένο ὕπνο τῶν νομιμοφρόνων αὐστριακῶν ὑπηκόων μὲ τὶς στασιαστικές τους κινητοποιήσεις, θὰ μποροῦσε νὰ πάρει κανεὶς ὅλη αὐτὴ τὴν αὐτοκρατορία γιὰ ἕνα ἀπέραντο βασίλειο τῶν νεκρῶν.

Ὁ Μέττερνιχ, στηριγμένος σ' αὐτὸ τὸ βασίλειο, προσπάθησε 39 ὁλόκληρα χρόνια νὰ φέρει ὅλη τὴν Εὐρώπη σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση. Γίνεται ὁ «θεμέλιος λίθος», ἡ ψυχή, ὁ ὁδηγὸς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀντίδρασης καὶ ἡ κύρια ἀπασχόλησή του ὑπῆρξε φυσικὰ νὰ καταστρέψει κάθε φιλελεύθερη θέληση στὴ Γερμανία.

Αὐτὸ ποὺ τὸν ἀπασχολοῦσε βασικὰ ἦταν ἡ Πρωσσία, ἕνα νέο Κράτος, ποὺ εἶχε πάρει θέση μεταξὺ τῶν μεγάλων δυνάμεων μόνο στὸ τέλος τοῦ προηγούμενου αἰώνα χάρη στὴν ἰδιοφυία τοῦ Φρειδερίκου II, χάρη στὴ Σιλεσία ποὺ εἶχε ἀφαιρέσει ἀπὸ τὴν Αὐστρία κι ὕστερα, χάρη στὸν τολμηρὸ φιλελευθερισμὸ τοῦ βαρώνου Στάιν, τοῦ Σάρνχορστ[70], κι ἄλλων δημιουργῶν τῆς πρωσσικῆς ἀνάστασης, οἱ ὁποῖοι, ἀκριβῶς γι' αὐτό, βρέθηκαν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος ὅλης τῆς Γερμανίας.

Θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ὅλες οἱ καταστάσεις, ὅλα τὰ γεγονότα ποὺ διαδέχονταν τελευταῖα τὸ ἕνα τὸ ἄλλο, ὅλες οἱ δοκιμασίες, οἱ ἐπιτυχίες, οἱ νίκες καὶ τὸ ἴδιο τὸ συμφέρον τῆς Πρωσσίας θὰ ἔπρεπε νὰ σπρώχνουν τὴν κυβέρνησή της νὰ συνεχίσει νὰ βαδίζει ἀποφασιστικὰ σ' ἐκεῖνο τὸ νέο δρόμο ποὺ σ' αὐτὸν μπόρεσε νὰ βρεῖ ἔπειτα τόση ἐπιτυχία καὶ τὴ σωτηρία. Αὐτὸς ποὺ τὴ φοβόταν καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν τὴν συγχωροῦσε ἦταν ὁ πρίγκηπας Μέττερνιχ.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Φρειδερίκου III κιόλας, ὅταν ὅλ' ἡ ἄλλη Γερμανία εἶχε πέσει στὸ πιὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ὑποταγῆς, θύμα μιᾶς κτηνώδικης διοίκησης, ποὺ δὲν ἔνοιωθε ντροπὴ καὶ ἦταν κυνική, καὶ τῶν μηχανοραφιῶν καὶ τῶν διεφθαρμένων αὐλῶν μὲ τὶς ἀλόγιστες ἁρπακτικὲς ὀρέξεις, ἡ Πρωσσία μπόρεσε νὰ πραγματοποιήσει τὸ ἰδανικὸ μιᾶς ἔντιμης, χρηστῆς καὶ δίκαιης, ὅσο τὸ δυνατόν,

διοίκησης. Γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια μόνο ἕνας ἀμείλιχτος καὶ τρομερὸς δεσπότης ὑπάρχει πάντα: ἡ λογικὴ τοῦ Κράτους ἢ ἡ λογικὴ τοῦ συμφέροντος τοῦ Κράτους, στὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ θυσιάζεται καὶ μπροστὰ στὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ ὑποτάσσεται κάθε ἄλλη λογική. Ἀλλὰ σ' ἀντιστάθισμα, ἦταν λιγότερο αὐθαίρετη, διεφθαρμένη καὶ προσωπικὴ ἀπ' ὅ,τι τὰ ὑπόλοιπα γερμανικὰ Κράτη. Ὁ πρῶσσος ὑπήκοος ἦταν ἕνας σκλάβος τοῦ Κράτους, τοῦ ἐνσαρκωμένου στὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιᾶ, ἀλλὰ δὲν ἦταν τὸ παιχνιδάκι τῆς αὐλῆς του, τῶν ἀκόλουθων καὶ τῶν εὐνοουμένων του, ὅπως συνέβαινε στὴν ὑπόλοιπη Γερμανία. Γι' αὐτὸ μέχρι τώρα, ὅλη ἡ Γερμανία κοίταζε τὴν Πρωσσία μὲ ἰδιαίτερο σεβασμό.

Αὐτὸς ὁ σεβασμὸς αὐξήθηκε σημαντικὰ καὶ μεταμορφώθηκε σὲ συγκεκριμένη συμπάθεια μετὰ τὸ 1807, ὅταν τὸ πρωσσικὸ Κράτος, ποὺ εἶχε φτάσει στὸ χεῖλος σχεδὸν τῆς ὁλοκληρωτικῆς καταστροφῆς, ἄρχισε νὰ ζητάει τὴ σωτηρία του, κι ἄρα τὴ σωτηρία τῆς Γερμανίας, στὶς φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις κι ὅταν, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ σειρὰ ἐπιτυχημένων μεταρρυθμίσεων, ὁ βασιλιὰς τῆς Πρωσσίας κάλεσε ὄχι μόνο τὸ δικό του λαὸ ἀλλὰ κι ὅλη τὴ Γερμανία νὰ ξεσηκωθεῖ ἐναντίον τοῦ γάλλου εἰσβολέα, ὑποσχόμενος νὰ δώσει στοὺς ὑπηκόους του, στὸ τέλος τοῦ πολέμου, τὸ πιὸ πλατὺ καὶ φιλελεύθερο σύνταγμα. Ἐπιπρόσθετα, εἶχε ὁρίσει καὶ τὴν ἡμερομηνία ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει ἐκπληρωθεῖ αὐτὴ ἡ ὑπόσχεση: τὴν 1 Σεπτέμβρη 1815. Αὐτὴ ἡ ἐπίσημη βασιλικὴ ὑπόσχεση δημοσιεύτηκε στὶς 22 Μάη 1815, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Ναπολέοντα ἀπὸ τὸ νησὶ Ἔλβα καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Βατερλὼ καὶ δὲν ἦταν τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐπανάληψη τῆς συλλογικῆς ὑπόσχεσης, ποὺ ἔκαναν ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι μονάρχες ποὺ συγκεντρώθηκαν στὸ συνέδριο τῆς Βιέννης, ὅταν ἡ πληροφορία τῆς ἀπόβασης τοῦ Ναπολέοντα τοὺς εἶχε ὅλους πανικοβάλλει καὶ τρομοκρατήσει. Αὐτὴ ἡ ὑπόσχεση ἀποτέλεσε ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα σημεῖα τῶν Πράξεων τῆς γερμανικῆς Συνομοσπονδίας ποὺ δημιουργήθηκε τότε.

Μερικοὶ μικροὶ πρίγκηπες τῆς κεντρικῆς καὶ νότιας Γερμανίας θὰ κρατήσουν μ' ἀρκετὴ ἐντιμότητα τὴν ὑπόσχεσή τους. Ὅσο γιὰ τὴ βόρεια Γερμανία, ὅπου κυριαρχοῦσε κατὰ τρόπο ἀποφασιστικὸ τὸ στοιχεῖο τῶν εὐγενῶν, τῆς γραφειοκρατίας καὶ τοῦ στρατοῦ, ἐκεῖ τὸ παλιὸ ἀριστοκρατικὸ καθεστώς, ποὺ ἀνοιχτὰ κι ἐνεργητικὰ προστατευόταν ἀπὸ τὴν Αὐστρία, θὰ παραμείνει ἀνέπαφο.

Ἀπ' τὰ 1815 ὥς τὸ Μάη τοῦ 1819, ὅλ' ἡ Γερμανία εἶχε ἐλπίσει ὅτι, ἀντίθετ' ἀπ' τὴν Αὐστρία, ἡ Πρωσσία θὰ εἶχε πάρει κάτω ἀπ' τὴ δική της ἰσχυρὴ προστασία τὴ γενικὴ ἐπιθυμία γιὰ φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις. Ὅλες οἱ συνθῆκες καὶ τὸ ξεκάθαρο καὶ φανερὸ συμφέρον τῆς πρωσσικῆς κυβέρνησης φαινόταν ὅτι θὰ ἔκαναν τὴν κυβέρνηση τῆς Πρωσσίας νὰ πάρει αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Χωρὶς νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν ἐπίσημη ὑπόσχεση τοῦ βασιλιᾶ Φρειδερίκου Γουλιέλμου III ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ Μάη 1815, γιὰ ὅλες τὶς δοκιμασίες ποὺ πέρασε ἡ Πρωσσία ἀπὸ τὸ 1807 καὶ γιὰ τὴν θαυμάσια ἀνάστασή της, ποὺ ὀφειλόταν κυρίως

στὸ φιλελευθερισμὸ τῆς κυβέρνησής της, ποὺ ἦταν ὅλα πράγματα ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν ὠθήσουν περισσότερο πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Τέλος, μιὰ ἀκόμα πιὸ ἐνδιαφέρουσα παρατήρηση θὰ ἔπρεπε νὰ παρακινήσει τὴν κυβέρνηση τῆς Πρωσσίας νὰ γίνει ὁ εἰλικρινὴς καὶ ἀποφασισμένος προστάτης τῶν φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων: ἡ ἱστορικὴ ἐχθρότητα μεταξὺ τῆς νεαρῆς πρωσσικῆς μοναρχίας καὶ τῆς παλιᾶς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας.

Ποιὸς θὰ ἔμπαινε ἐπικεφαλῆς τῆς Γερμανίας, ἡ Αὐστρία ἢ ἡ Πρωσσία. Αὐτὸ ἦταν τὸ ἐρώτημα ποὺ πρόβαλαν τὰ περασμένα γεγονότα κι ἡ λογικὴ δύναμη τῶν ἀντίστοιχων θέσεών τους. Ἡ σκλαβωμένη Γερμανία, συνηθισμένη στὴν ὑπακοή, μὴ γνωρίζοντας οὔτε ἐπιθυμώντας νὰ ζήσει ἐλεύθερα, ζητοῦσε ἕναν ἰσχυρὸ ἀφέντη, ἕναν ἀνώτατο ἀρχηγὸ ποὺ νὰ τοῦ δοθεῖ ὁλοκληρωτικὰ καὶ πού, ἀφοῦ θὰ τὴν ἔχει ἑνώσει σ' ἕνα κι ἀδιαίρετο Κράτος, θὰ τῆς ἔδινε μιὰ ἰσχυρὴ θέση μεταξὺ τῶν βασικῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἕνας τέτοιος κύριος θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι τόσο ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας ὅσο κι ὁ βασιλιὰς τῆς Πρωσσίας. Ἀλλ' ἦταν ἀδύνατο νὰ τὸ κάμουν κι οἱ δύο μαζὶ χωρὶς νὰ ἐξουδετερώσει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καὶ χωρὶς τὴν ἔγκριση τῆς ἀδύναμης κι ἐξασθενισμένης Γερμανίας. Ἦταν φυσικὸ νὰ ζητήσει ἡ Αὐστρία ν' ἀποκρούσει τὴ Γερμανία. Δὲν μποροῦσε νὰ κάνει ἀλλιῶς. Ἀφοῦ πιὰ εἶχε οὐσιαστικὰ σβήσει καὶ εἶχε πέσει σὲ τέτοια κατάσταση γεροντικῆς παρακμῆς, ὅπου κάθε κίνηση γίνεται θανατηφόρα καὶ ἡ ἀκινησία γίνεται οὐσιαστικὸς ὅρος γιὰ νὰ παρατείνει τὴ δική της γερασμένη ὕπαρξη, τῆς ἦταν ἀναγκαῖο νὰ ὑπερασπίσει, γιὰ τὴν ἴδια της τὴ σωτηρία, τὴν ἀκινησία ὄχι μόνο στὴ Γερμανία ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη. Ὁποιαδήποτε ἐκδήλωση ζωῆς στὸ λαό, κάθε προοδευτικὴ ἐπιθυμία σ' ὁποιαδήποτε γωνιὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου, ἦταν γι' αὐτὴ μιὰ βρισιὰ καὶ ἀπειλή. Ἐπειδὴ πλησίαζε τὸ τέλος της, θὰ ἤθελε νὰ πεθάνουν ὅλοι μαζί της. Στὴν πολιτικὴ ζωή, ὅπως καὶ σ' ὁποιοδήποτε ἄλλο εἶδος ζωῆς, τὸ νὰ βαδίζεις πρὸς τὰ πίσω ἢ ἁπλὰ καὶ μόνο νὰ παραμένεις ἀκίνητος στὸ ἴδιο σημεῖο, ἰσοδυναμεῖ μὲ θάνατο. Καταλαβαίνει κανεὶς τότε γιατὶ ἡ Αὐστρία διέθεσε τὶς τελευταῖες της δυνάμεις, ποὺ ἦσαν ἀκόμα σημαντικὲς ἀπὸ ὑλικὴ ἄποψη, γιὰ νὰ καταπνίξει ἀνελέητα καὶ ἀδυσώπητα κάθε κίνημα στὴν Εὐρώπη γενικὰ καὶ στὴ Γερμανία ἰδιαίτερα.

Ἐπειδὴ ἀκριβῶς, γι' αὐτὸ τὸ λόγο, μιὰ τέτοια πολιτικὴ ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὴν Αὐστρία, ἡ πολιτικὴ τῆς Γερμανίας ἔπρεπε νὰ εἶναι διαμετρικὰ ἀντίθετη. Μετὰ τοὺς ναπολεόντειους πολέμους, μετὰ τὸ συνέδριο τῆς Βιέννης, ποὺ τὴ μεγέθυνε σημαντικὰ σὲ βάρος τῆς Σαξωνίας, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀφαίρεσε μιὰ ὁλόκληρη ἐπαρχία, καὶ περισσότερο ἀπ' ὅλα μετὰ τὴ μοιραία μάχη τοῦ Βατερλώ, ὅπου νίκησαν οἱ στρατοὶ - σύμμαχοι τῆς Πρωσσίας κάτω ἀπ' τὴν καθοδήγηση τοῦ Μπλύχερ καὶ τῆς Ἀγγλίας ἀπ' τὸν Οὐέλλινγκτον, μετὰ τὴ δεύτερη θριαμβευτικὴ εἴσοδο τῶν πρωσσικῶν στρατευμάτων στὸ Παρίσι, ἡ Πρωσσία βρέθηκε νὰ κατέχει τὴν πέμπτη θέση μεταξὺ τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἀλλά,

ἀπὸ τὴν ἄποψη τῇ πραγματικῆς δύναμης, τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων καὶ τῇ γεωγραφικῆς της ἀκόμα θέσης ἀπεῖχε πολὺ ἀπ' τὸ νὰ μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μ' ἐκεῖνες. Τὸ Στεττίνο, τὸ Ντάντσιχ καὶ τὸ Καίνιξμπεργκ στὴ Μαύρη θάλασσα ἦταν ὅλα μαζὶ ἀνεπαρκῆ γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς σημαντικοῦ ἐμπορικοῦ στόλου. Ἡ Πρωσσία εἶχε ἐπεκταθεῖ ἄνισα καὶ χωριζόταν ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες τοῦ Ρήνου, ποὺ εἶχε κατακτήσει τελευταῖα, ἀπὸ ξένες κτήσεις. Ἔτσι, ἀπὸ στρατιωτικὴ ἄποψη ἐμφάνιζε σύνορα ὄχι κατάλληλα, ποὺ ἔκαναν πολὺ εὔκολη μιὰ ἐπίθεση ποὺ θὰ προερχόταν ἀπὸ τὴ Γερμανία τοῦ Νότου, ἀπὸ τὸ Ἀννόβερο, ἀπὸ τὴν Ὀλλανδία, ἀπ' τὸ Βέλγιο κι ἀπὸ τὴ Γαλλία καὶ πάρα πολὺ δύσκολη τὴν ὑπεράσπισή τους. Καὶ τέλος, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων της στὰ 1815 μόλις πλησίαζε τὰ 15 ἑκατομμύρια.

Παρ' ὅλη αὐτὴ τὴν ὑλικὴ ἀδυναμία, ποὺ ἦταν πιὸ σαφὴς στὴν ἐποχὴ τοῦ Φρειδερίκου ΙΙ, ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἰδιοφυία τοῦ μεγάλου βασιλιὰ κατόρθωσε νὰ δημιουργήσει τὴν πολιτικὴ σημασία καὶ τὴ στρατιωτικὴ δύναμη τῆς Πρωσσίας. Ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ἔργο ἐκμηδενίστηκε ἀπ' τὸν Ναπολέοντα. Μετὰ τὴ μάχη τῆς Ἰένας ἔγινε ἀναγκαία ἡ ἀναδημιουργία ὅλων ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ εἴδαμε ὅτι ἁπλά, διὰ μέσου μιᾶς σειρᾶς μεταρρυθμίσεων ἀπὸ τὶς πιὸ τολμηρὲς καὶ φιλελεύθερες, οἱ πολιτικοὶ πατριῶτες, οἱ καλλιεργημένοι καὶ ξύπνιοι, θὰ πετύχουν ὄχι μόνο νὰ ξαναδώσουν στὴν Πρωσσία τὸ προηγούμενο κῦρος καὶ τὴ δύναμή της, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ δυναμώσουν σημαντικά. Τὴν ἀνέβασαν πραγματικὰ σὲ τέτοιο ἐπίπεδο ὥστε ἡ Πρωσσία μπόρεσε νὰ καταλάβει ἀνάμεσα στὶς μεγάλες δυνάμεις μιὰ θέση ποὺ δὲν ἦταν ἡ τελευταία, ἀλλὰ ποὺ δὲν θὰ πετύχαινε νὰ τὴν κρατήσει γιὰ πολὺ καιρὸ ἂν δὲν συνέχιζε ἀδιάκοπα νὰ βάζει σὰ στόχο τὸ δυνάμωμα τοῦ δικοῦ της πολιτικοῦ ρόλου καὶ τῆς δικῆς της ἠθικῆς ἐπιρροῆς καὶ τὴν ἐπέκταση καὶ τὸ πλάτεμα τῶν συνόρων της.

Γιὰ νὰ φτάσει σ' αὐτὰ τ' ἀποτελέσματα ἀνοίγονταν στὴν Πρωσσία δύο δρόμοι. Ὁ ἕνας, τουλάχιστον μὲ τὴν πρώτη ματιά, πιὸ λαϊκός· ὁ ἄλλος καθαρὰ κρατικὸς καὶ στρατιωτικός. Παίρνοντας τὸν πρῶτο δρόμο ἡ Πρωσσία θὰ ἔπρεπε νὰ μπεῖ ἀποφασιστικὰ ἐπικεφαλῆς τοῦ γερμανικοῦ συνταγματικοῦ κινήματος. Ὁ βασιλιὰς Φρειδερίκος Γουλιέλμος ΙΙΙ, ἀκολουθώντας τὸ περίφημο παράδειγμα τοῦ Γουλιέλμου τῆς Ὀράγκης (1648) θὰ ὄφειλε νὰ γράψει στὴ σημαία του: «Γιὰ τὴν προτεσταντικὴ πίστη καὶ γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς Γερμανίας» καὶ νὰ πρωταγωνιστήσει ὕστερα ἀνοιχτὰ στὴν πάλη ἐναντίον τοῦ καθολικισμοῦ καὶ τοῦ αὐστριακοῦ δεσποτισμοῦ. Παίρνοντας τὸν δεύτερο δρόμο, παραβιάζοντας δηλαδή, τὸν ἴδιο του τὸν ἐπίσημο βασιλικὸ λόγο κι ἀπαρνούμενος ὁριστικὰ κάθε μελλοντικὴ φιλελεύθερη μεταρρύθμιση στὴν Πρωσσία, θὰ ἔπρεπε, μὲ τὴν ἴδια εἰλικρίνεια, νὰ συμπαραταχτεῖ μὲ τὴ γερμανικὴ ἀντίδραση καὶ ταυτόχρονα νὰ συγκεντρώσει ὅλη του τὴν προσοχὴ καὶ κάθε προσπάθεια στὴ βελτίωση τῆς ἐσωτερικῆς διοίκησης καὶ τοῦ στρατοῦ, ἔχοντας μπροστὰ στὰ μάτια του τὶς ἐνδεχόμενες μελλοντικὲς κατακτήσεις.

Ὑπῆρχε, ὅμως κι ἕνας τρίτος δρόμος ποὺ τὸν εἶχαν ἀνακαλύψει κιόλας ἀπὸ πολὺ καιρὸ οἱ ρωμαῖοι αὐτοκράτορες, ὁ Αὔγουστος κι οἱ διάδοχοί του, ποὺ χάθηκε ὕστερ' ἀπ' αὐτοὺς καὶ ποὺ τὸν ξαναανακάλυψε μόνο τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ Ναπολέοντας III καὶ τὸν καθάρισε καλὰ καὶ τὸν βελτίωσε ὁ μαθητής του πρίγκηπας Βίσμαρκ. Εἶναι ὁ δρόμος τῆς κρατιστικῆς ἀνάπτυξης, τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ δεσποτισμοῦ, μασκαρεμένων κι ἐξωραϊσμένων μὲ τὶς πιὸ πλατιὲς καὶ μαζὶ πιὸ ἀβλαβεῖς μορφὲς τῆς λαϊκῆς ἐκπροσώπησης.

Ἀλλ' αὐτὸς ὁ δρόμος ἦταν ἀκόμα ὁλότελ' ἄγνωστος στὰ 1815. Κανένας δὲν καταλάβαινε καθαρὰ αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, ποὺ σήμερα εἶναι ὁλοφάνερη ἀκόμα καὶ στοὺς πιὸ ἠλίθιους δεσπότες. Κανένας δὲν καταλάβαινε ὅτι οἱ λεγόμενες συνταγματικὲς ἢ ἀντιπροσωπευτικὲς μορφὲς δὲν ἀποτελοῦσαν, μὲ κανένα τρόπο, ἐμπόδιο γιὰ τὸν κρατικό, στρατιωτικό, πολιτικὸ καὶ οἰκονομικὸ δεσποτισμό· ἀλλ' ὅτι, ἀντίθετα, τὸν νομιμοποιοῦν καί, δίνοντάς του τὴν κίβδηλη ὄψη τῆς λαϊκῆς κυβέρνησης, μποροῦν ν' αὐξήσουν τὴν συνοχὴ καὶ τὴν ἐσωτερική του δύναμη.

Δὲν τὸ ἤξεραν καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ τὸ ξέρουν γιατὶ ἡ ὁριστικὴ ρήξη μεταξὺ τῆς ἐκμεταλλεύτριας τάξης καὶ τοῦ προλεταριάτου, ποὺ ἦταν τὸ θύμα τῆς ἐκμετάλλευσης, δὲν εἶχε ξεκαθαρίσει τόσο γιὰ τὴν ἀστικὴ τάξη ὅσο καὶ γιὰ τὸ ἴδιο τὸ προλεταριάτο, ὅπως εἶναι καθαρὴ στὴν ἐποχή μας. Τότε ὅλες οἱ κυβερνήσεις καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἀστοὶ σκέπτονταν ὅτι ὁ λαὸς παραμένει προσκολλημένος στὴν οὐρὰ τῆς ἀστικῆς τάξης κι ὅτι ἀρκοῦσε αὐτὴ νὰ κινηθεῖ, νὰ κάνει ἕνα νόημα, γιὰ νὰ ξεσηκωθεῖ μαζί της ὁλόκληρος ὁ λαὸς ἐναντίον τῆς κυβέρνησης. Σήμερα τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Ἡ ἀστικὴ τάξη σ' ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς χῶρες φοβᾶται περισσότερο ἀπὸ ὁτιδήποτε ἄλλο τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση καὶ ξέρει ὅτι ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἀπειλῆς δὲν ἔχει ἄλλη ἐλπίδα ἀπ' τὸ Κράτος. Γι' αὐτὸ θέλει καὶ ἀπαιτεῖ πάντα ἕνα ἰ σ χ υ ρ ὸ Κράτος ἢ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε πιὸ ἁπλά, μιὰ στρατιωτικὴ δικτατορία. Γιὰ νὰ προστατέψει τὴ δική της δημοκρατικὴ κενοδοξία, γιὰ νὰ ξεγελάσει καλύτερα τὴ λαϊκὴ μάζα, θέλει αὐτὴ τὴ δικτατορία ντυμένη μὲ τοὺς τύπους τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσώπευσης, τύποι ποὺ τῆς ἐπιτρέπουν νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴ μάζα τοῦ λαοῦ στ' ὄνομα τοῦ ἴ δ ι ο υ τ ο ῦ λ α ο ῦ.

Ἀλλὰ στὰ 1815 οὔτε αὐτὸς ὁ φόβος οὔτε αὐτὴ ἡ πολιτικὴ πονηριὰ εἶχαν ἐκδηλωθεῖ σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ Κράτη τῆς Εὐρώπης. Ἀντίθετα, ἡ ἀστικὴ τάξη ἦταν, ὁπουδήποτε, εἰλικρινὴς καὶ φιλελεύθερη. Πίστευε ἀκόμα ὅτι δουλεύοντας γιὰ τὸν ἑαυτό της, δούλευε γιὰ ὅλους. Ἄρα δὲν τὴν τρόμαζε ὁ λαὸς καὶ δὲν φοβόταν νὰ τὸν ὑποκινήσει ἐναντίον τῆς κυβέρνησης, γιατὶ ὅλες οἱ κυβερνήσεις, στηριζόμενες ὅσο ἦταν δυνατὸ στοὺς εὐγενεῖς, ἔπαιρναν ἀπέναντι στὴν ἀστικὴ τάξη, ποὺ τὴ θεωροῦσαν ἐπαναστατικὴ τάξη, μιὰ στάση ἐχθρική.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι στὰ 1815, ὅπως κι ἀργότερα, θὰ ἦταν ἀρκετὴ ἡ παραμικρὴ δήλωση ἀπὸ μέρους τῆς Πρωσσίας ἢ θ' ἀρκοῦσε ὁ βασιλιὰς τῆς Πρωσσίας νὰ δώσει ἕνα σκιῶδες σύνταγμα στοὺς ὑπη-

κόους τους, γιὰ νὰ τὸν χαιρετίσει σὰν ἀρχηγὸ δλ' ἡ Γερμανία. Σ' ἐκείνη τὴν περίοδο δλοι οἱ μὴ πρῶσσοι γερμανοὶ δὲν εἶχαν μπορέσει ἀκόμα ν' ἀναπτύξουν μέσα τους ἐκείνη τὴ βίαιη ἀπέχθεια ἐναντίον τῆς Πρωσσίας ποὺ ἀποκαλύφτηκε ἀργότερα, εἰδικὰ στὰ 1848. Ἀντίθετα, δλες οἱ γερμανικὲς χῶρες τὴν παρατηροῦσαν γεμᾶτες ἐλπίδα, περιμένοντας ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπελευθερωτικὴ λέξη, καὶ θ' ἀρχοῦσαν οἱ μισοὶ ἀπ' ἐκείνους τοὺς φιλελεύθερους κι ἀντιπροσωπευτικοὺς θεσμούς, ποὺ τὸν τελευταῖο καιρὸ εἶχε παραχωρήσει τόσο γενναιόψυχα ἡ πρωσσικὴ κυβέρνηση, χωρὶς μ' αὐτὸ νὰ βλάψει στὸ ἐλάχιστο τὴ δεσποτική της ἐξουσία, στοὺς γερμανοὺς πρώσσους κι ἀκόμα στοὺς μὴ πρώσσους, μ' ἐξαίρεση τοὺς αὐστριακούς, γιὰ ν' ἀναγνωρίσει δλη ἡ μὴ αὐστριακὴ Γερμανία τὴν πρωσσικὴ ἡγεμονία.

Αὐτὸ ἀκριβῶς φοβόταν περισσότερο ἀπὸ ὁτιδήποτε ἄλλο ἡ Αὐστρία γιατὶ θὰ ἦταν ἀρκετό, ἀπὸ τότε κιόλας, νὰ τὴν ὁδηγήσει σὲ μιὰ κατάσταση πρόσκαιρη καὶ χωρὶς διέξοδο σὰν κι αὐτὴ ποὺ βρίσκεται σήμερα. Ἡ ἀπώλεια τῆς πρώτης θέσης στὴ γερμανικὴ Συνομοσπονδία σήμαινε δτι ἔπαυε νὰ εἶναι μιὰ γερμανικὴ δύναμη. Ἔχουμε δεῖ δτι οἱ γερμανοὶ εἶναι τὸ ἕνα τέταρτο τοῦ πληθυσμοῦ τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας. Μέχρις δτου οἱ γερμανικὲς ἐπαρχίες καὶ μερικὲς σλάβικες ἐπαρχίες τῆς Αὐστρίας δπως ἡ Βοημία, ἡ Μοραβία, ἡ Σιλεσία καὶ ἡ Στιρία, νὰ σχηματίσουν ἀπὸ κοινοῦ ἕνα στοιχεῖο τῆς γερμανικῆς Συνομοσπονδίας, οἱ αὐστριακοὶ γερμανοί, στηριγμένοι στοὺς ἄλλους πολυάριθμους κάτοικους τῆς Γερμανίας, μποροῦσαν κατὰ κάποιο τρόπο νὰ θεωροῦν δλη τὴν αὐστριακὴ αὐτοκρατορία σὰν γερμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἀλλὰ μόλις ἡ αὐτοκρατορία χωριστεῖ ἀπὸ τὴ γερμανικὴ Συνομοσπονδία, δπως συνέβαινε σήμερα, τὰ ἐννιά της ἑκατομμύρια γερμανοί, καὶ τότε ὁ γερμανικός της πληθυσμὸς ἦταν μειοψηφία, θ' ἀποδείχνονταν πολὺ λίγοι γιὰ νὰ μποροῦν νὰ κρατήσουν στὰ χέρια τους τὰ ἱστορικὰ πρωτεῖα. Στοὺς γερμανοὺς τῆς Αὐστρίας θὰ ἔμενε μιὰ μοναδικὴ λύση: νὰ πάψουν πιὰ νὰ ὑποτάσσονται στὸν οἶκο τῶν Ἀψβούργων καὶ νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὴν ὑπόλοιπη Γερμανία. Αὐτοὶ τείνουν ἀκριβῶς σ' αὐτό, ἄλλοι ἀσυνείδητα κι ἄλλοι συνειδητά. Αὐτὴ ἡ τάση, δμως, καταδικάζει τὴν αὐστριακὴ αὐτοκρατορία σὲ σύντομο θάνατο.

Τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ πρωσσικὴ ἡγεμονία θὰ σταθεροποιηθεῖ στὴ Γερμανία, ἡ αὐστριακὴ κυβέρνηση θ' ἀναγκαστεῖ νὰ χωρίσει τὶς γερμανικὲς της ἐπαρχίες ἀπὸ τὸ γερμανικὸ σύνολο, γιατί, πρῶτ' ἀπ' δλα, ἀφήνοντάς τες στὸ σύνολο τῆς γερμανικῆς Συνομοσπονδίας θὰ τὶς ὑπόβαλλε καὶ θὰ ὑποβαλλόταν κι αὐτὴ ἡ ἴδια διὰ μέσου αὐτῶν, στὴν κυριαρχία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Πρωσσίας. Καὶ κατὰ δεύτερο λόγο, γιατὶ σὰν συνέπεια αὐτοῦ ἡ αὐστριακὴ αὐτοκρατορία θὰ βρισκόταν διαιρεμένη σὲ δύο μέρη: ἕνα γερμανικό, ποὺ θ' ἀναγνώριζε τὴν πρωσσικὴ ἡγεμονία κι ἕνα ἄλλο ποὺ θὰ ἀναγνώριζε αὐτήν, πράγμα ποὺ θὰ σήμαινε τὴν ἴδια τὴν καταστροφὴ τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὑπῆρχε ἀληθινὰ καὶ μι' ἄλλη λύση κι ὁ πρίγκηπας Σβάτσεμπεργκ

ἐπιχείρησε νὰ τὴν ἐπιβάλλει ἀπὸ τὰ 1850, ἀλλὰ ἀπότυχε. Γιατὶ δὲν μποροῦσε νὰ πετύχει, ὅπως ἤθελε ἡ λύση, νὰ μεταμορφώσει ὅλη τὴν αὐτοκρατορία σ' ἕνα ἀδιαίρετο Κράτος ποὺ θὰ ἐνσωμάτωνε τὴν Οὑγγαρία, τὴν Τρανσυλβανία καὶ ὅλες τὶς σλάβικες κι ἰταλικὲς ἐπαρχίες, στὴ γερμανικὴ Συνομοσπονδία. Αὐτὴ ἡ ἀπόπειρα δὲν μποροῦσε νὰ πετύχει γιατὶ τῆς ἀντιτάχτηκε μὲ περηφάνεια ἡ Πρωσσία καὶ μαζὶ μὲ τὴν Πρωσσία τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Γερμανίας, ὅπως ἤδη ἀντιτάχθηκε στὰ 1850, καὶ συνάμα ὅλες οἱ μεγάλες δυνάμεις, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ Γαλλία καὶ τὴ Ρωσία. Καὶ γιὰ νὰ τελειώσουμε, θὰ ἐξεγείρονταν τὰ τρία τέταρτα τοῦ γερμανοποιημένου αὐστριακοῦ πληθυσμοῦ, σλάβοι, μαγιάροι, ρουμάνοι κι ἰταλοὶ στοὺς ὁποίους φαινόταν ἐπονείδιστη καὶ μόνο ἡ ἰδέα ὅτι μπορεῖ νὰ γίνουν γερμανοί.

Ἡ Πρωσσία κι ὅλ' ἡ Γερμανία, θ' ἀντιτάσσονταν φυσικὰ σὲ μιὰ τέτοια ἀπόπειρα ποὺ ἡ ἐνδεχόμενη πραγματοποίησή της θὰ κατάστρεφε τὴν πρώτη καὶ θὰ τῆς στεροῦσε τὸν εἰδικὰ γερμανικὸ χαρακτήρα της.

Ὅσο γιὰ τὴ Γερμανία, αὐτὴ δὲν θὰ μποροῦσε πιὰ ν' ἀποτελεῖ τὴν πατρίδα τῶν γερμανῶν καὶ θὰ γινόταν ἕνα εἶδος χαοτικῆς καὶ ἀναγκαστικῆς συσσώρευσης τῶν πιὸ διαφορετικῶν ἐθνοτήτων. Ἡ Ρωσία κι ἡ Γαλλία δὲν θὰ τὸ ἐπέτρεπαν, γιατὶ ὑποδουλώνοντας ἡ Αὐστρία ὅλη τὴ Γερμανία θὰ γινόταν ξαφνικὰ ἡ πιὸ ἰσχυρὴ δύναμη τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου.

Στὴν Αὐστρία μόνο ἕνα πράγμα ἔμενε νὰ κάνει: νὰ μὴν πνίξει τὴ Γερμανία μὲ μιὰ πλήρη ἕνωση μαζί της καὶ ταυτόχρονα νὰ ἐμποδίσει τὴν Πρωσσία νὰ μπεῖ ἐπικεφαλῆς τῆς γερμανικῆς Συνομοσπονδίας. Ἀκολουθώντας μιὰν ὅμοια πολιτικὴ θὰ μποροῦσε νὰ ὑπολογίζει στὴν πραγματικὴ ὑποστήριξη τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας. Πραγματικά, ἡ πολιτικὴ τῆς τελευταίας μέχρι χτές, δηλαδὴ μέχρι τὸν πόλεμο τῆς Κριμαίας, ἦταν ἀκριβῶς νὰ ὑποδαυλίζει συστηματικὰ τὴν ἐχθρότητα ποὺ ὑπῆρχε μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας μέχρι ποὺ χαμιὰ ἀπὸ τὶς δύο νὰ μὴ μπορεῖ νὰ μπεῖ πάνω ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ ταυτόχρονα εἴτε νὰ σπέρνει τὴ δυσπιστία καὶ τὸ φόβο μεταξὺ τῶν μικρῶν καὶ μεσαίων γερμανικῶν Κρατῶν, εἴτε νὰ τὰ προστατεύει ἀπ' τὴν Αὐστρία κι ἀπ' τὴν Πρωσσία.

Ἂν πάρουμε σὰ δοσμένο ὅτι ἡ ἐπιρροὴ τῆς Πρωσσίας στὴν ὑπόλοιπη Γερμανία ἦταν οὐσιαστικὰ ἠθικὴ καὶ πάνω ἀπ' ὅλα βασιζόταν στὴν ἐλπίδα ὅτι σύντομα ἡ πρωσσικὴ κυβέρνηση, ποὺ εἶχε προσφέρει τελευταῖα τόσες ἀποδεῖξεις τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τοῦ φωτισμένου της φιλελευθερισμοῦ, θὰ παραχωροῦσε ἕνα σύνταγμα στοὺς ὑπηκόους της, σὰν ἐκπλήρωση τῆς ὑπόσχεσης ποὺ εἶχε δώσει, καὶ μ' αὐτὸ θὰ βρισκόταν ἐπικεφαλῆς τοῦ πρωτοποριακοῦ κινήματος ὅλης τῆς Γερμανίας, ἡ κύρια φροντίδα τοῦ πρίγκηπα Μέττερνιχ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ παρεμπόδιση τοῦ βασιλιᾶ τῆς Πρωσσίας νὰ δώσει αὐτὸ τὸ Σύνταγμα στοὺς ὑπηκόους του καὶ νὰ τὸν κάμει νὰ μπεῖ κι αὐτός, μαζὶ μὲ τὸν αὐστριακὸ αὐτοκράτορα, ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀντιδραστικοῦ κινήματος στὴ Γερμανία. Γιὰ τὴν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ πετυχαίνει τὴ θερμὴ ὑποστήριξη τῆς Γαλ-

λίας, πού κυβερνιόταν ἀπό τούς Βουρβώνους καί τοῦ αὐτοκράτορα 'Αλέξανδρου πού εἶχε σά σύμβουλο τόν Κόμη 'Αράξεβ[71].

'Ο πρίγκηπας Μέττερνιχ βρῆκε παρόμοια θερμή ὑποστήριξη μέσα στήν ἴδια τήν Πρωσσία, ἔξω ἀπό ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, ἀπ' ὅλους τούς πρώσσους εὐγενεῖς, ἀπό τήν ἀνώτερη στρατιωτική καί πολιτική γραφειοκρατία καί, τέλος ἀπ' τόν ἴδιο τόν βασιλιά.

'Ο βασιλιάς Φρειδερίκος Γουλιέλμος III ἦταν πάρα πολύ καλός. 'Αλλά ἦταν ἕνας βασιλιάς. Δηλαδή, ὅπως ἁρμόζει σ' ἕνα βασιλιά, δεσποτικός ἀπό τή φύση του, ἀπό τήν ἐκπαίδευσή του κι ἀπ' τή συνήθεια. Καί εἶχε ἀκόμα κάτι περισσότερο: ἦταν θρησκευόμενος καί γυιός ἑνός πιστοῦ τῆς εὐαγγελικῆς ἐκκλησίας πού τό πρῶτο της δόγμα βεβαιώνει ὅτι «κάθε ἐξουσία προέρχεται ἀπ' τό θεό». Πίστευε σοβαρά ὅτι τόν εἶχε χρίσει ὁ κύριος μέ τό δικαίωμα, ἤ καλύτερα μέ τό καθῆκον νά διατάζει καί νά ὑποχρεώνει κάθε ὑπήκοο νά ὑπακούει καί νά ἐκτελεῖ χωρίς τήν παραμικρή ἀντίρρηση. Μιά τέτοια πνευματική τοποθέτηση δέν μποροῦσε νά συμφωνήσει μέ τό φιλελευθερισμό. Εἶν' ἀλήθεια ὅτι στόν καιρό τῶν ἐθνικῶν συμφορῶν εἶχε δώσει ἕνα σωρό φιλελεύθερες ὑποσχέσεις στούς πιστούς του ὑπηκόους. 'Αλλά τό εἶχε κάνει μόνο γιά νά ὑπακούσουν στήν ἀνάγκη τοῦ Κράτους πού μπροστά του, σάν μπροστά σέ ὑπέρτατο νόμο, εἶναι ἀναγκασμένος νά ὑποκλίνεται κι ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς. 'Αλλά τώρα οἱ δυστυχίες εἶχαν πάρει τέλος κι ἄρα δέν ἦταν πιά ἀνάγκη νά κρατήσει μιά ὑπόσχεση πού ἡ πραγματοποίησή της θά ἦταν βλαβερή γιά τόν ἴδιο τό λαό.

'Ο ἀρχιεπίσκοπος Ἔμπερτ τό ἐξήγησε πολύ καλά σ' ἕνα ἀπό τά κηρύγματά του: «'Ο βασιλιάς», εἶπε, «συμπεριφέρθηκε σάν ἕνας ἔξυπνος πατέρας. Τήν ἡμέρα τῶν γενεθλίων του ἤ τῆς σωτηρίας του, συγκινημένος ἀπό τήν ἀγάπη πού τοῦ ἔδειξαν τά παιδιά του τούς ἔδωσε διάφορες ὑποσχέσεις. Ὕστερα, ὅταν εἶδε μέ τήν ἀναγκαία ἠρεμία τά πράγματα, τίς ἔχει τροποποιήσει κι ἔχει ἀποκαταστήσει τή φυσική καί σωτήρια ἐξουσία του». Γύρω ἀπ' αὐτόν ὅλ' ἡ αὐλή, ὅλο τό σῶμα τῶν στρατηγῶν κι ὅλ' ἡ μεγάλη γραφειοκρατία, ἦταν διαποτισμένοι ἀπ' τό ἴδιο πνεῦμα. Στόν καιρό τῶν συμφορῶν, πού οἱ ἴδιοι ἦταν ὑπεύθυνοι, ἐπειδή χτύπησαν τήν Πρωσσία, τό εἶχαν βουλώσει κι εἶχαν ὑποφέρει σιωπηλά τίς αναπόφευκτες μεταρρυθμίσεις τοῦ βαρώνου Στάιν καί τῶν βασικῶν του συνεργατῶν. 'Αλλά μόλις πέρασε ὁ κίνδυνος θά ξαναρχίσουν νά συνωμοτοῦν καί νά χαχχαρίζουν πιό δυνατά ἀπό κάθε ἄλλη φορά.

Ἦταν ὅλοι εἰλικρινεῖς ἀντιδραστικοί ὅσο κι ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς, ἄν ὄχι περισσότερο ἀπό τόν βασιλιά. Ὄχι μόνο δέν καταλάβαιναν τόν ἑνωτικό γερμανικό πατριωτισμό ἀλλά τόν ἀποστρέφονταν μ' ὅλη τους τήν ψυχή. 'Απόκρουσαν τή γερμανική σημαία πού ταύτιζαν μέ τή σημαία τῆς ἐξέγερσης. Τό μόνο πού ἀναγνώριζαν ἦταν ἡ πολυαγαπημένη τους Πρωσσία πού, ὅμως, ἦταν διατεθειμένοι νά τήν καταστρέψουν γιά δεύτερη φορά, παρά νά κάμουν ἔστω καί τήν παραμικρή παραχώρηση στούς μισητούς φιλελεύθερους. Ἡ ἰδέα ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναγνωρίσουν στήν ἀστική

τάξη ἕνα ὁποιοδήποτε δικαίωμα καί, ἰδιαίτερα, τὸ δικαίωμα στὴν κριτικὴ καὶ στὸν ἔλεγχο, ἡ ἰδέα μιᾶς πιθανῆς ἐξίσωσης μ' αὐτήν, τοὺς ἔκανε θηρία καὶ τοὺς προκαλοῦσε μιὰν ἀπερίγραπτη ἀγανάκτηση. Ἐπιθυμοῦσαν κι ἤθελαν τὴν ἐπέκταση καὶ τὸ πλάτεμα τῶν πρωσσικῶν συνόρων μόνο διὰ μέσου τῶν καταχτήσεων. Ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ποὺ εἶχαν προκαθορίσει φαινόταν καθαρὰ ἀπὸ τὴν ἀρχή: ἀντίθετα μὲ τὸ φιλελεύθερο κόμμα, ποὺ ἐπιχειροῦσε νὰ γερμανοποιήσει τὴν Πρωσσία, αὐτοὶ εἶχαν θελήσει πρῶτα νὰ πρωσσοποιήσουν τὴ Γερμανία.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, ἀρχίζοντας ἀπ' τὸν ἀρχηγό τους, τὸ φίλο τοῦ βασιλιᾶ, τὸν πρίγκηπα Βιτχενστάιν[72] ποὺ ἔγινε ἀμέσως ὕστερα πρωθυπουργός, τὰ «ἔπαιρναν» ὅλοι τους ἀπὸ τὸν πρίγκηπα Μέττερνιχ. Ἐναντίον τους στεκόταν μιὰ μικρὴ ὁμάδα ἀνθρώπων, φίλων καὶ συναγωνιστῶν τοῦ βαρώνου Στάιν, ποὺ εἶχε κιόλας ὑποβάλλει τὴν παραίτησή του. Αὐτὴ ἡ χοῦφτα τῶν πατριωτῶν πολιτικῶν, συνέχιζε νὰ κάνει πάρα πολὺ μεγάλες προσπάθειες γιὰ νὰ κρατήσει τὸ βασιλιὰ στὸ δρόμο τῶν φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων ἀλλὰ μὴ βρίσκοντας ὑποστήριξη ἀπὸ καμιὰ μεριά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς κοινῆς γνώμης, περιφρονημένη ἐξίσου ἀπὸ τὸ βασιλιά, τὴν αὐλή, τὴ γραφειοκρατία καὶ τὸ στρατό, παραγκωνίστηκε γρήγορα. Τὸ χρυσάφι τοῦ Μέττερνιχ, ὁ αὐτόνομος ἀντιδραστικὸς δρόμος ποὺ υἱοθέτησαν οἱ γερμανικοὶ ἀνώτεροι κύκλοι, θ' ἀποδείξουν ὅτι ἦταν πολὺ πιὸ ἰσχυροί.

Στὴν Πρωσσία μόνο ἕνας δρόμος ἔμενε γιὰ νὰ μπορέσει νὰ πραγματοποιήσει τὰ δικά της σχέδια, τὰ εἰλικρινὰ φιλελεύθερα: ἡ βελτίωση καὶ ἡ βαθμιαία αὔξηση τῶν διοικητικῶν κι οἰκονομικῶν μέσων καθὼς καὶ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, μὲ τὴν πρόβλεψη μελλοντικῶν καταχτήσεων στὴν ἴδια τὴ Γερμανία, δηλαδὴ ὁ δρόμος τῆς βαθμιαίας κατάκτησης ὁλόκληρης τῆς Γερμανίας. Ἐξάλλου αὐτὸς ὁ δρόμος ἀνταποκρινόταν τέλεια στὴν παράδοση καὶ τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς στρατιωτικῆς, γραφειοκρατικῆς καὶ ἀστυνομικῆς πρωσσικῆς μοναρχίας, ποὺ μ' ἕνα λόγο ἦταν ὑπὲρ τοῦ κρατισμοῦ ἢ τῆς νομιμοποιημένης βίας σ' ὅλες της τὶς ἐξωτερικὲς κι ἐσωτερικὲς ἐκδηλώσεις. Σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἄρχισε ν' ἀναπτύσσεται στοὺς ἐπίσημους γερμανικοὺς κύκλους τὸ ἰδανικὸ τοῦ λογικοῦ καὶ φωτισμένου δεσποτισμοῦ, ποὺ θὰ ὁδηγήσει τὴν Πρωσσία μέχρι τὰ 1848. Αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ ἦταν τόσο ἀδύνατο σὲ σχέση μὲ τὶς φιλελεύθερες ἐπιθυμίες τοῦ παγγερμανικοῦ πατριωτισμοῦ ὅσο ἦταν κι ὁ δεσποτικὸς σκοταδισμὸς τοῦ πρίγκηπα Μέττερνιχ.

Ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἀντίδρασης, ποὺ ἐκδηλώθηκε μὲ συμπαγὴ καὶ ὁμοιόμορφο τρόπο στὴν ἐσωτερικὴ κι ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τόσο τῆς Αὐστρίας ὅσο καὶ τῆς Πρωσσίας, ξεπρόβαλλε φυσικά, περισσότερο ἢ λιγότερο σ' ὅλη τὴ Γερμανία, ἀλλ' εἰδικὰ στὸ Νότο, ἡ ἀντίθεση τοῦ φιλελεύθερου πατριωτικοῦ κόμματος. Ἐπρόκειτο γιὰ ἕνα εἶδος μοναμαχίας, ποὺ θὰ κρατήσει κάτω ἀπὸ διάφορες μορφὲς ἀλλὰ μ' ἀποτελέσματα σχεδὸν πάντα ὅμοια καὶ πάντα ἐξαιρετικὰ ἀξιολύπητα γιὰ τοὺς γερμανοὺς φιλελεύ-

θερους, 55 ὁλόκληρα χρόνια, ἀπὸ τὸ 1815 ὥς τὸ 1870. Αὐτὴ ἡ πάλη μπορεῖ νὰ ὑποδιαιρεθεῖ σὲ διάφορες περιόδους:

1) Τὴν περίοδο τοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ τῆς γαλλοφοβίας τῶν ψευτορομαντικῶν, ἀπὸ τὰ 1815 ὥς τὰ 1830·

2) τὴν περίοδο τῆς ἀνακάλυψης τοῦ νέου, ἀλλὰ κατὰ μιμητικὸ τρόπο ἐκφρασμένου γαλλικοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἀπὸ τὰ 1830 ὥς τὰ 1840·

3) τὴν περίοδο τοῦ οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ τοῦ ριζοσπαστισμοῦ, ἀπὸ τὰ 1840 ὥς τὰ 1848·

4) τὴν περίοδο, ποὺ ὑπῆρξε μάλιστα πολὺ σύντομη, τῆς ἀποφασιστικῆς κρίσης ποὺ κλείνει μὲ τὸ θάνατο τοῦ γερμανικοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἀπὸ τὰ 1848 ὥς τὰ 1850 καὶ τέλος.

6) τὴν περίοδο ποὺ ἀρχίζει μὲ μιὰ λυσσασμένη πάλη ἤ, ὅπως λέγεται ἀλλιῶς, μὲ τὴν τελευταία μάχη τοῦ φιλελευθερισμοῦ ποὺ πεθαίνει, ἐναντίον τοῦ κ ρ α τ ι σ μ ο ῦ, στὸ πρωσσικὸ κοινοβούλιο, ποὺ τελειώνει μὲ τὸν ὁριστικὸ θρίαμβο τῆς πρωσσικῆς μοναρχίας, ἀπὸ τὰ 1850 ὥς τὰ 1870.

Ὁ γερμανικὸς φιλελευθερισμὸς τῆς π ρ ώ τ η ς π ε ρ ι ό δ ο υ ἀπὸ τὰ 1815 ὥς τὰ 1830 δὲν ἦταν ἕνα φαινόμενο ἀπομονωμένο. Ἦταν ἕνα ἐθνικὸ παρακλάδι καὶ σίγουρα πολὺ πρωτότυπο, τοῦ εὐρωπαϊκοῦ φιλελευθερισμοῦ γενικά, ποὺ εἶχε ἀρχίσει σχεδὸν σ' ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη, ἀπὸ τὴ Μαδρίτη ὥς τὴν Πετρούπολη κι ἀπὸ τὴ Γερμανία ὥς στὴν Ἑλλάδα, μιὰ πολὺ ἐνεργητικὴ πάλη ἐναντίον τῆς ἀντίδρασης ὅλης τῆς μοναρχικῆς, ἀριστοκρατικῆς καὶ κληρικαλικῆς Εὐρώπης, ποὺ θριάμβευε μὲ τὴν παλινόρθωση τῶν Βουρβώνων στοὺς θρόνους τῆς Γαλλίας, Ἰσπανίας, Νάπολης καὶ Πάργας· τοῦ πάπα καὶ μαζί μ' αὐτὸν τῶν ἰησουιτῶν στὴ Ρώμη· τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Πεδεμόντιου στὸ Τουρίνο καὶ μὲ τὴν παλινόρθωση τῆς αὐστριακῆς ἐξουσίας στὴν Ἰταλία.

Ὁ βασικὸς κι ἐπίσημος ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς ἀληθινὰ διεθνοῦς ἀντίδρασης ὑπῆρξε ἡ Ἱερὰ Συμμαχία, ποὺ ἔγινε ἀρχικὰ μεταξὺ τῆς Ρωσίας, τῆς Πρωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ στὴν ὁποία θὰ προσχωρήσουν ἔπειτα ὅλες ἀπόλυτα οἱ μικρὲς καὶ μεγάλες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις, ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ρώμης καὶ τῆς Τουρκίας. Ἡ καταγωγὴ τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας ὑπῆρξε ρομαντική. Ἡ πρώτη ἰδέα γιὰ μιὰ παρόμοια συμμαχία γεννιέται στὴ μυστικιστικὴ φαντασία τῆς περίφημης βαρώνης Κρούντενερ[73], ποὺ ἦταν εὐνοούμενη τοῦ Πάπα, νεανίζοντα γυναικά, Ἀλεξάνδρου I, ποὺ δὲν ἦταν ἀκόμα γιὰ πέταμα. Τὸν εἶχε πείσει πὼς εἶναι ὁ λευκὸς ἄγγελος, ὁ σταλμένος ἀπ' τὸν οὐρανὸ γιὰ νὰ σώσει τὴ δυστυχισμένη Εὐρώπη ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ μαύρου ἄγγελου, τοῦ Ναπολέοντα, καὶ γιὰ ν' ἀποκαταστήσει τὴ Θεϊκὴ τάξη στὴ γῆ. Ὁ Ἀλέξανδρος Παύλοβιτς πίστεψε μ' εὐχαρίστηση σ' αὐτὴ τὴν ἀποστολὴ καὶ γι' αὐτὸ πρότεινε στὴν Αὐστρία καὶ τὴν Πρωσσία νὰ συνάψουν, μιὰ Ἱ ε ρ ὴ Σ υ μ μ α χ ί α. Τρεῖς μονάρχες εὐλογημένοι ἀπ' τὸ Θεὸ θὰ καλέσουν γιὰ μάρτυρα τὴν ἁγία Τριάδα καὶ θὰ ὁρκιστοῦν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο ἀ-

πόλυτη κι ἀδιάλυτη ἀδελφοσύνη καὶ θὰ διακηρύξουν σὰν στόχο τῆς συμμαχίας τὸ θρίαμβο τῆς Θεϊκῆς θέλησης τῆς ἠθικῆς, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης στὴ γῆ. Θὰ ὑποσχεθοῦν νὰ ἐνεργοῦν πάντα ὕστερ' ἀπὸ κοινὴ συμφωνία, βοηθώντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλο μὲ συμβουλὲς καὶ ἐνέργειες, μὲ τὴν εὐκαιρία κάθε πάλης ποὺ θὰ ὑποκινοῦσε ἐναντίον τους τὸ πνεῦμα τοῦ σκότους, δηλαδή, οἱ ἐπιθυμίες τῶν λαῶν νὰ ἐλευθερωθοῦν. Στὴν πραγματικότητα, μιὰ τέτοια ὑπόσχεση σήμαινε ὅτι θὰ ἔκαναν ἕναν πόλεμο ἀλληλέγγυο κι ἀνελέητο ἐναντίον κάθε ἐκδήλωσης τοῦ φιλελευθερισμοῦ στὴν Εὐρώπη, ὑπερασπίζοντας μέχρι τέλος καὶ μὲ κάθε μέσο τοὺς φεουδαρχικοὺς θεσμούς, ποὺ εἶχε χτυπήσει καὶ καταστρέψει ἡ ἐπανάσταση καὶ ποὺ τοὺς εἶχε ἀποκαταστήσει ξανὰ ἡ παλινόρθωση.

Ἂν ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν ὁ φλύαρος καὶ ἡ μελοδραματικὴ φιγούρα τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας ὁ ἀληθινός της ἐγκέφαλος ἦταν ὁ πρίγκηπας Μέττερνιχ. Τότε, ὅπως στὸν καιρὸ τῆς μεγάλης ἐπανάστασης κι ὅπως καὶ σήμερα, ἡ Γερμανία ὑπῆρξε τὸ βάθρο τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀντίδρασης.

Μὲ τὴν Ἱερὴ Συμμαχία, ἡ ἀντίδραση γίνεται διεθνὴς καὶ κατὰ συνέπεια καὶ οἱ ἐπαναστάσεις ἐναντίον της παίρνουν ἕναν χαρακτήρα ἐξίσου διεθνή. Ἡ περίοδος ἀπ' τὰ 1815 ὡς τὰ 1830, ὑπῆρξε στὴ δυτικὴ Εὐρώπη, ἡ τελευταία ἡρωικὴ περίοδος τῆς ἀστικῆς τάξης.

Ἡ βίαιη παλινόρθωση τῆς ἐξουσίας τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας καὶ τῶν φεουδαρχικο - κληρικῶν θεσμῶν, ἀφαιρώντας ξανὰ ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἀξιοσέβαστη τάξη ὅλα τὰ πλεονεκτήματα ποὺ εἶχε κατακτήσει μὲ τὴν ἐπανάσταση, ὄφειλε φυσικὰ νὰ τὴν κάνει μιὰ τάξη λιγότερο ἢ περισσότερο ἐπαναστατική. Στὴ Γαλλία, στὴν Ἰταλία, στὴν Ἰσπανία, στὸ Βέλγιο, στὴ Γερμανία οἱ ἀστοὶ θὰ καταφύγουν στὴν ἵδρυση μυστικῶν ἑταιριῶν μὲ σκοπὸ ν' ἀνατρέψουν τὴν τάξη ποὺ πάλι εἶχε θριαμβεύσει. Στὴν Ἀγγλία, σύμφωνα μὲ τὶς συνήθειες ἐκείνης τῆς χώρας, ποὺ ἦταν ἡ μόνη ὅπου ὁ συνταγματισμὸς εἶχε ριζώσει βαθιά, αὐτὴ ἡ γενικὴ πάλη τοῦ ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ ἐναντίον τοῦ ξαναναστημένου φεουδαρχισμοῦ, πῆρε τὸ χαρακτήρα τῆς νόμιμης κινητοποίησης καὶ τῆς κοινοβουλευτικῆς ἐπανάστασης. Στὴ Γαλλία, στὸ Βέλγιο, Ἰταλία κι Ἰσπανία πῆρε τὴν ἀποφασιστικὴ ἐκείνη ἐπαναστατικὴ κατεύθυνση ποὺ εἶχε ἀντανάκλαση ἀκόμα καὶ στὴ Ρωσία καὶ στὴν Πολωνία.

Σ' αὐτὲς τὶς χῶρες κάθε μυστικὴ ἑταιρία ποὺ ἀνακαλυπτόταν καὶ καταστρεφόταν ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, ἀντικαθιστούνταν ἀμέσως ἀπὸ μιὰν ἄλλη. Ὅλες πρότειναν τὸ ἴδιο πράγμα. Δηλαδή, τὴν ἔνοπλη ἐξέγερση καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐξέγερσης. Ὅλ' ἡ ἱστορία τῆς Γαλλίας ἀπὸ τὰ 1815 ὡς τὰ 1830 ὑπῆρξε μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀπόπειρες γιὰ νὰ χτυπηθεῖ ὁ θρόνος τῶν Βουρβώνων. Ὕστερ' ἀπὸ πολλὲς ἀποτυχίες, οἱ Γάλλοι θὰ πετύχουν στὰ 1830 τὸν ἀντικειμενικό τους σκοπό. Ὅλοι γνωρίζουν τὴν ἱστορία τῶν ἐξεγέρσεων στὴν Ἰσπανία, στὴ Νάπολη, στὸ Πεδεμόντιο (Στ.Μ. τῆς περιοχῆς ποὺ βρίσκεται στὰ «πόδια τῶν βουνῶν», δηλαδὴ τῶν Ἄλπεων, ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς Ἰταλίας) τῶν Δεκεμβριστῶν στὴ Ρωσία. Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς χῶρες, σὲ μερικὲς μ' ἐπιτυχία σὲ ἄλλες ὄχι, τὰ κινήματα

θὰ πάρουν ἕναν πολὺ σοβαρὸ χαρακτήρα. Χύθηκε πολὺ αἷμα· θυσιάστηκαν πολλοί· μὲ λίγα λόγια ἡ πάλη ὑπῆρξε σκληρὴ καὶ πολὺ συχνὰ ἡρωϊκή. Ἂς δοῦμε τώρα τὴ συνέβαινε ἐκεῖνο τὸν καιρὸ στὴ Γερμανία.

Σ' ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο, ἀπὸ τὰ 1815 ὡς 1830, μόνο δυὸ γεγονότα εἶναι ἀξιοσημείωτα ἀναφορικὰ μὲ τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα στὴ Γερμανία. Τὸ ἕνα ἦταν ἡ περίφημη συνέλευση τοῦ Βάρτμπουργκ στὰ 1817[74]. Στὸ φρούριο τοῦ Βάρτμπουργκ, ποὺ χρησίμευε κάποτε στὸ Λούθηρο γιὰ μυστικὸ καταφύγιο, συγκεντρώθηκαν 500 φοιτητὲς ἀπ' ὅλη τὴ Γερμανία μὲ τὴν τρίχρωμη γερμανικὴ ἐθνικὴ σημαία καὶ μὲ ὅμοια τρίχρωμες λουρίδες στὸ πέτο.

Τὰ πνευματικὰ παιδιὰ τοῦ πατριώτη καθηγητὴ καὶ στιχουργοῦ Ἄρντ[75], ἐκείνου ποὺ σύνθεσε τὸν περίφημο ὕμνο: «WO IST DAS DEUTSCHE VATERLAND» καὶ τοῦ Γιὰν[75], ἐξίσου πατριωτικοῦ πατέρα τῶν γερμανῶν μαθητῶν τοῦ λυκείου ποὺ μὲ τὶς τέσσερεις λέξεις: «ἐνεργητικός, εὐσεβής, χαρούμενος, ἐλεύθερος», εἶχε ἐκφράσει τὸ ἰδανικὸ τῆς γερμανικῆς νεολαίας μὲ τὰ μακριὰ ξανθὰ μαλλιά, οἱ φοιτητὲς τῆς βόρειας καὶ νότιας Γερμανίας, θὰ κρίνουν ἀναγκαῖο νὰ ἑνωθοῦν γιὰ νὰ διακηρύξουν μεγαλόφωνα μπροστὰ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ ἰδιαίτερα μπροστὰ σ' ὅλους τοὺς ἐπίσημους ἀντιπροσώπους τῆς Γερμανίας τὶς διεκδικήσεις τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Ποιὲς ἦταν αὐτὲς οἱ διεκδικήσεις καὶ ποιὲς ἐκεῖνες οἱ δηλώσεις;

Στὴν Εὐρώπη, ἦταν τῆς μόδας ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἡ συνταγματικὴ μοναρχία. Ἡ φαντασία τῆς ἀστικῆς νεολαίας δὲν μποροῦσε νὰ πάει πιὸ πέρα οὔτε στὴ Γαλλία, οὔτε στὴν Ἰσπανία κι οὔτε στὴν Ἰταλία κι οὔτε στὴν Πολωνία. Μόνο στὴ Ρωσία, ἕνα κομμάτι τῶν Δεκεμβριστῶν, γνωστὸ μὲ τ' ὄνομα «Ἑ τ α ι ρ ί α τ ο ῦ Ν ό τ ο υ», ποὺ διευθυνόταν ἀπὸ τοὺς Πεστὲλ καὶ Μουράβιεφ — Ἀποστόλ, ζητοῦσε τὴν καταστροφὴ τῆς ρώσικης αὐτοκρατορίας καὶ τὴ δημιουργία μιᾶς σλαβικῆς ὁμοσπονδιακῆς δημοκρατίας μαζὶ μὲ τὴ διανομὴ ὅλης τῆς γῆς στὸ λαό.

Οἱ γερμανοὶ δὲν σκέφτονταν τίποτα παρόμοιο, οὔτε ἤθελαν νὰ καταστρέψουν τίποτα. Γιὰ ἕνα ἔργο τέτοιου εἴδους, ποὺ εἶναι ὁ πρῶτος κι ἀναγκαῖος ὅρος κάθε σοβαρῆς ἐπανάστασης, εἶχαν καὶ τότε τὴν ἴδια μικρὴ θέληση ποὺ ἔχουν τώρα. Οὔτε κατὰ διάνοια τοὺς περνοῦσε ἡ σκέψη νὰ σηκώσουν ἕνα ἱερόσυλο καὶ ἀνατρεπτικὸ χέρι ἐναντίον ἔστω κι ἑνὸς ἀπὸ τοὺς μονάρχες τους. Ἐπιθυμοῦσαν καὶ ζητοῦσαν μόνο κάποιος, ἔστω κι ἀπὸ ἐκείνους τοὺς πατέρες μονάρχες, ν' ἀποφασίσει νὰ τοὺς παραχωρήσει ἕνα ὁποιοδήποτε σύνταγμα. Τὸ μόνο ποὺ ἐπιθυμοῦσαν ἦταν ἕνα ἑνιαῖο γερμανικὸ κοινοβούλιο πάνω ἀπ' ὅλα τὰ ξεχωριστὰ κοινοβούλια κι ἕναν παγγερμανικὸ αὐτοκράτορα, ποὺ νὰ ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐθνικὴ ἑνότητα πάνω ἀπ' ὅλους τοὺς διάφορους μονάρχες. Ἡ διεκδίκηση, ὅπως βλέπετε, ἦταν ἀπίστευτα μετριοπαθὴς καί, ἂς τὸ ποῦμε, παράλογη στὸν ἀνώτατο βαθμό. Ἤθελαν μιὰ μοναρχικὴ συνομοσπονδία καὶ ταυτόχρονα ὀνειρεύονταν ἕνα ἑνιαῖο καὶ ἰσχυρὸ γερμανικὸ Κράτος, ποὺ ἦταν ὁλοφάνερα παραλογισμός. Ἀρκεῖ, ὅμως, νὰ κοιτάξουμε ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὸ γερμανικὸ

πρόγραμμα γιὰ νὰ διακρίνουμε ὅτι ὁ φαινομενικός του παραλογισμὸς προέρχεται ἀπὸ μιὰ παρεξήγηση. Αὐτὴ ἡ παρεξήγηση ὀφείλεται στὴ λαθεμένη ὑπόθεση ὅτι οἱ γερμανοὶ μπορεῖ κάποτε νὰ διεκδικήσουν τὴν ἐθνικὴ δύναμη κι ἑνότητα μαζὶ μὲ τὴν ἐλευθερία. Οἱ γερμανοὶ δὲν ἔχουν ποτὲ αἰσθανθεῖ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτούς, ἡ ζωὴ εἶναι ἀπόλυτ' ἀκατανόητη χωρὶς μιὰ κυβέρνηση, δηλαδὴ χωρὶς μιὰ θέληση καὶ μιὰ ἀνώτερη σκέψη, χωρὶς ἕνα δυνατὸ χέρι νὰ τοὺς ὁδηγεῖ. Ὅσο πιὸ δυνατὸ εἶναι αὐτὸ τὸ χέρι, τόσο πιὸ περήφανοι νιώθουν καὶ τόσο πιὸ ὄμορφη γίνεται ἡ ζωὴ γι' αὐτούς. Δὲν ἦταν ἡ ἔλλειψη ἐλευθερίας, ποὺ ἐξάλλου δὲν ἤξεραν τί νὰ τὴν κάνουν, ἐκεῖνο ποὺ τοὺς λυποῦσε, ἦταν ἡ ἔλλειψη μιᾶς καὶ ἀδιαίρετης ἐθνικῆς δύναμης, ποὺ νὰ ἑνώνει μυριάδες μικρὲς τυραννίες προσφέροντάς τους μιὰν ἀναμφισβήτητη ὕπαρξη. Τὸ μυστικὸ πάθος τους, ὁ μοναδικός τους στόχος ἦταν ἡ δημιουργία ἑνὸς πελώριου, βίαιου καὶ ἀκάθεκτου παγγερμανικοῦ Κράτους ποὺ μπροστά του θὰ τρέμουν ὅλ' οἱ ἄλλοι λαοί.

Γι' αὐτὸ ποτὲ δὲ θέλησαν μιὰ λαϊκὴ ἐπανάσταση. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη οἱ γερμανοὶ ἀποδείχτηκαν τρομερὰ λογικοί. Πραγματικά, ἡ δύναμη τοῦ Κράτους δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τ' ἀποτέλεσμα μιᾶς λαϊκῆς ἐπανάστασης· μερικὲς φορὲς μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς νίκης ποὺ πετυχαίνει μιὰ ὁποιαδήποτε τάξη ἐναντίον τῆς ἐξέγερσης τοῦ λαοῦ, ὅπως συνέβαινε στὴ Γαλλία· ἀλλὰ καὶ στὴ Γαλλία γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς ἰσχυροῦ Κράτους χρειάστηκε τὸ δυνατὸ καὶ δεσποτικὸ χέρι τοῦ Ναπολέοντα. Οἱ φιλελεύθεροι Γερμανοὶ ἀπεχθάνονταν τὸν δεσποτισμὸ τοῦ Ναπολέοντα, ἀλλὰ ἦσαν ἕτοιμοι νὰ λατρέψουν τὴ δύναμη τοῦ πρωσσικοῦ ἢ αὐστριακοῦ Κράτους, ἀρκεῖ νὰ συγκατατεθεῖ νὰ μετασχηματιστεῖ σὲ παγγερμανικὴ δύναμη.

Τὸ περίφημο τραγούδι τοῦ Ἄρντ: «WO ITS DAS DEUTSCHE VATERLAND» ποὺ ὑπῆρξε μέχρι σήμερα ὁ ἐθνικὸς ὕμνος τῆς Γερμανίας, ἐκφράζει ὁλοκληρωμένα αὐτὴ τὴ φλογερὴ ἐπιθυμία γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς ἰσχυροῦ Κράτους. Ρωτάει: «Ποιὰ εἶναι ἡ γερμανικὴ πατρίδα; Ἡ Πρωσσία; Ἡ Αὐστρία; Ἡ Γερμανία τοῦ βορρᾶ ἢ τοῦ νότου; Ἡ ἀνατολικὴ ἢ ἡ δυτική;». Κι ἀπαντάει: «Ὄχι, ὄχι, ὄχι, ἡ πατρίδα εἶναι πολὺ πιὸ μεγάλη». Συγκροτεῖται ἀπὸ κάθε μέρος: «ὁπουδήποτε ἀντηχεῖ ἡ γερμανικὴ γλώσσα κι ὁπουδήποτε αὐτὴ ψάλλει ὕμνους στὸν οὐράνιο Θεό».

Κι ὅπως οἱ γερμανοὶ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ γόνιμα ἔθνη τῆς γῆς, στέλνοντας τοὺς ἀποικιστές τους παντοῦ καὶ γεμίζοντας τὶς πρωτεύουσες τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς κι ἀκόμα καὶ τῆς Σιβηρίας, βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι πολὺ γρήγορα ὅλ' ἡ γήινη σφαίρα θὰ πρέπει νὰ ὑποταχτεῖ στὴν ἐξουσία τοῦ παγγερμανικοῦ αὐτοκράτορα.

Αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ ἀληθινὴ σημασία τῆς συγκέντρωσης τῶν φοιτητῶν στὸ Βάρτμπουργκ. Ζητοῦσαν καὶ προσκαλοῦσαν ἕναν παγγερμανικὸ ἀφέντη, ποὺ ἑνώνοντάς τους σὲ μιὰ δέσμη, διοικώντας τους μὲ μιὰ μπακκέτα, δυναμωμένος ἀπὸ τὴν παθητικὴ κι ἐθελοντικὴ ὑπακοή τους, θὰ ἔκανε ὅλη τὴν Εὐρώπη νὰ τρέμει.

Ἂς δοῦμε τώρα μὲ ποιὸ τρόπο θὰ πετύχουν νὰ ἐκδηλώσουν τὴ δυσαρέσκειά τους. Πρῶτα, στὴ γιορτὴ τοῦ Βάρτμπουργκ θὰ τραγουδήσουν τὸν περίφημο ὕμνο τοῦ Λούθηρου: «Ὁ θεός μας εἶναι ἕνα δυνατὸ φρούριο», κι ἔπειτα τὸ «WO ITS DAS DEUTSCHE VATERLAND». Θὰ φωνάξουν «ζήτω» σὲ κάθε γερμανὸ πατριώτη καὶ θὰ σφυρίξουν τοὺς ἀντιδραστικούς. Τελειώνοντας, θὰ βάλλουν φωτιὰ σὲ κάθε ἀντιδραστικὸ φυλλάδιο. Κι αὐτὸ ἦταν ὅλο.

Πιὸ ἀποκαλυπτικὰ θὰ εἶναι δύο ἄλλα γεγονότα ποὺ θὰ συμβοῦν στὰ 1819. Ἡ δολοφονία τοῦ ρώσου κατάσκοπου Κότζμπουε ἀπ' τὸν φοιτητὴ Σάντ[76], καὶ ἡ ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ κρατικοῦ συμβούλου τοῦ μικροῦ δουκάτου τοῦ Νασσάου, φὸν Μπέλ, ποὺ ἔγινε ἀπ' τὸν νεαρὸ φαρμακοποιὸ Κὰρλ Λένιγκ[77]. Καὶ οἱ δύο ἀπόπειρες ὑπῆρξαν πολὺ ἀνόητες γιατὶ δὲν μποροῦσαν νὰ ἔχουν καμιὰ χρησιμότητα. Ἀλλὰ τουλάχιστον ἐκφράζανε εἰλικρινὲς πάθος, ἡρωισμό, θυσία κι ἑνότητα σκέψης, λόγου καὶ δράσης, ποὺ χωρὶς αὐτὰ ἡ ἐπαναστατικότητα πέφτει ἀναπόφευκτα στὴ ρητορικὴ καὶ μετατρέπεται σ' ἕνα μισητὸ ψέμα.

Ἔξω ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα, τὴν πολιτική, δηλαδή, δολοφονία ποὺ πραγματοποίησε ὁ Σὰντ καὶ τὴν ἀπόπειρα τοῦ Λένιγκ, ὅλες οἱ ἄλλες ἐκδηλώσεις τοῦ γερμανικοῦ φιλελευθερισμοῦ δὲν θὰ ξεπεράσουν τὰ ὅρια τῆς πιὸ ἁπλοϊκῆς καὶ πιὸ ξεφτυλισμένης ρητορικῆς. Αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ περίοδος ἀποθέωσης τοῦ πιὸ ἄγριου τευτονισμοῦ. Οἱ γερμανοὶ φοιτητές, γιοὶ φιλισταίων καὶ οἱ ἴδιοι μελλοντικοὶ φιλισταῖοι, φανταζόντουσαν τοὺς ἑαυτούς τους σὰν τοὺς γερμανοὺς τῆς ἐποχῆς ποὺ περιγράφουν ὁ Τάκιτος κι ὁ Καίσαρας, σὰν πολεμιστὲς ποὺ κατάγονταν ἀπ' τὸν Ἀρμίνιο, αὐτόχθονες, κάτοικους τῶν ἀδιαπέραστων δασῶν. Καὶ τότε γεννιόταν μέσα τους μιὰ βαθειὰ περιφρόνηση ὄχι γιὰ τὸ δικό τους μικραστικὸ κόσμο, κάτι ποὺ θάταν λογικό, ἀλλὰ γιὰ τὴ Γαλλία, γιὰ τοὺς γάλλους καί, γενικά, γιὰ ὁτιδήποτε ἔφερε τὴ σφραγίδα τοῦ γαλλικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ γαλλοφοβία ἔγινε στὴ Γερμανία μιὰ ἀληθινὴ ἐπιδημία.Οἱ φοιτητὲς τῶν πανεπιστημίων μεταμορφώνονταν σὲ παλιοὺς γερμανούς, ὅπως οἱ δικοί μας σλαβόφιλοι τῶν δεκαετιῶν '40 καὶ '50 καὶ ἔσβυναν τὴν νεανική τους φλόγα κατεβάζοντας ἀπίστευτες ποσότητες μπύρας, ἐνῶ μὲ συνεχεῖς μονομαχίες, ποὺ συνήθως εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τραύματα στὸ πρόσωπο, ἔδειχναν τὴν πολεμική τους παληκαριά. Ἡ νεολαία ἔκφραζε τὸν πατριωτισμὸ καὶ τὸν ψευτοφιλελευθερισμό της καὶ τὸν ἱκανοποιοῦσε πέρα γιὰ πέρα, ξελαρυγγιαζόμενη σὲ πολεμικὰ πατριωτικὰ τραγούδια ἀνάμεσα, στὰ ὁποῖα ὁ ἐθνικὸς ὕμνος «Ποῦ εἶναι ἡ γερμανικὴ πατρίδα;», τὸ προφητικὸ τραγούδι τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας ποὺ πραγματοποιήθηκε σήμερα ἢ σχεδὸν πραγματοποιήθηκε, εἶχε καταλάβει ἐννοεῖται τὴν πρώτη θέση.

Συγκρίνοντας αὐτὲς τὶς ἀποδείξεις μὲ ἐκεῖνο ποὺ συνέβηκε στὴν περίοδο τοῦ φιλελευθερισμοῦ στὴν Ἰταλία, Ἰσπανία, Γαλλία, Βέλγιο, Πολωνία, Ρωσία καὶ Ἑλλάδα, θὰ πρέπει ν' ἀναγνωριστεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτα πιὸ ἄκακο καὶ ξεφτυλισμένο ἀπ' τὸ γερμανικὸ φιλελευθερισμό, πού, στὶς πιὸ θερμές του ἐκδηλώσεις, ἦταν σφραγισμένος ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ αἰσθη-

μα δουλικής ὑποταγῆς, πίστης ἤ, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε πιὸ εὐγενικά, ἀπὸ ἐκεῖνο τὸν εὐλαβικὸ σεβασμὸ γιὰ τὸ μονάρχη καὶ τὴν ἐξουσία ποὺ τὸ θέαμά της ἔκανε τὸν Μπέρνε νὰ κραυγάσει μὲ πόνο αὐτὸ ποὺ ὅλοι γνωρίζουν καὶ ποὺ τὸ ἔχουμε κιόλας ἀναφέρει: «Ἄλλοι λαοὶ μπορεῖ νὰ εἶναι σκλάβοι ἀλλὰ ἐμεῖς οἱ γερμανοὶ εἴμαστε πάντα λακέδες»*.

Πραγματικά, ὁ γερμανικὸς φιλελευθερισμός, ἂν ἐξαιρέσουμε λίγα ἄτομα καὶ σπάνιες περιπτώσεις, δὲν ὑπῆρξε τίποτ' ἄλλο ἀπὸ μιὰ τυπικὴ ἐκδήλωση τῆς γερμανικῆς δουλοπρέπειας, τῆς φιλοδοξίας ἐξυπηρέτησης ὅλου τοῦ ἔθνους. Ὑπῆρξε μόνο ἡ μετάφραση, ποὺ ἀποδοκιμάστηκε ἀπὸ τὴ λογοκρισία, τῆς πανεπιστημιακῆς ἐπιθυμίας νὰ αἰσθανθεῖ νὰ τὴν πιέζει τὸ βάρος τοῦ δυνατοῦ αὐτοκρατορικοῦ χεριοῦ. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀπαίτηση τῶν πιστῶν ὑπηκόων φάνηκε σὰ μιὰ ἐπαναστατικὴ πράξη στοὺς κυβερνῆτες καὶ καταδιώχτηκε σὰν ἐξέγερση.

Αὐτὸ δικαιολογεῖται μὲ τὴν ἐχθρότητα ποὺ ὑπῆρχε μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας. Ἡ κάθε μιά τους θὰ ἤθελε νὰ καταλάβει τὸν ἐξαφανισμένο θρόνο τοῦ Μπαρμπαρόσσα, ἀλλὰ καμιὰ ἀπὸ τὶς δύο δὲν μποροῦσε νὰ δεχτεῖ νὰ καταληφθεῖ αὐτὸς ὁ θρόνος ἀπὸ τὸν ἀντίπαλο πράγμα ποὺ σήμαινε ὅτι, μὲ τὴν ταυτόχρονη ὑποστήριξη τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γαλλίας, δουλεύοντας σύμφωνα μὲ τὴ θέλησή τους, ἂν καὶ μὲ κίνητρα ὁλότελα διαφορετικά, τόσο ἡ Αὐστρία ὅσο καὶ ἡ Πρωσσία θ' ἀφιερώνονταν στὴν καταστολή, ὅπως γίνηκε μὲ τὴν ἐκδήλωση ἑνὸς ἐξτρεμιστικοῦ φιλελευθερισμοῦ, τῆς κοινῆς γιὰ ὅλους τοὺς γερμανοὺς ἐπιθυμίας δημιουργίας μιᾶς ἑνιαίας κι ἰσχυρῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ δολοφονία τοῦ Κότζμπουε ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς πιὸ ἄγριας ἀντίδρασης. Θὰ γίνουν ἀμέσως συνέδρια καὶ διασκέψεις πριγκήπων καὶ ὑπουργῶν κι ἀκόμα κατόπιν διεθνῆ συνέδρια, ποὺ θὰ πάρουν μέρος ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξανδρος I κι ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Γαλλίας. Μὲ μιὰ σειρὰ μέτρα, ποὺ καθιερώθηκαν μὲ διατάγματα ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπ' τὴ γερμανικὴ Συνομοσπονδία οἱ φτωχοὶ γερμανοὶ φιλελεύθεροι δοῦλοι θὰ δεθοῦν πιστάγκωνα· ἀπαγορεύτηκαν οἱ γυμναστικὲς ἀσκήσεις καὶ τὰ πατριωτικὰ τραγούδια καὶ τοὺς ἄφησαν ἐλεύθερη μόνο τὴν μπύρα. Παντοῦ ἀποκαταστάθηκε ἡ λογοκρισία. Καὶ τί συνέβηκε; Ἡ Γερμανία ἡσύχασε στὴ στιγμή. Οἱ «BURSHENSCHAFTEN»[78] θὰ ὑπακούσουν χωρὶς ὑποψία διαμαρτυρίας· καὶ γιὰ 11 χρόνια, ἀπ' τὰ 1819 ὡς τὰ 1830, σ' ὅλη τὴ γερμανικὴ ἐπικράτεια δὲν θὰ παρουσιαστεῖ οὔτε ἡ παραμικρὴ ἐκδήλωση ὁποιασδήποτε πολιτικῆς ζωῆς.

Αὐτὸ τὸ γεγονὸς εἶναι τόσο σημαντικὸ ὥστε ὁ γερμανὸς καθηγη-

* Ἡ δουλοπρέπεια εἶναι μιὰ ἐθελοντικὴ σκλαβιά. Γεγονὸς παράξενο! Φαίνεται πὼς δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χειρότερη σκλαβιὰ ἀπὸ ἐκείνη τῶν γερμανῶν. Οἱ ρῶσοι φοιτητὲς ποτὲ δὲν κρατοῦσαν ἀπέναντι στοὺς καθηγητὲς καὶ στὴν ἐξουσία αὐτὴ τὴ δουλικὴ στάση ποὺ μέχρι τώρα μπορεῖ κανεὶς νὰ παρατηρήσει σ' ὅλη τὰ μάζα τῶν γερμανῶν φοιτητῶν.

τῆς Μύλλερ[79], ποὺ ἔχει γράψει μιὰ ἱστορία ἀρκετὰ ἀκριβόλογη κι εἰλικρινή, τῶν 50 χρόνων ἀπ' τὸ 1816 ὡς τὸ 1865, ἐκθέτοντας τὶς περιστάσεις αὐτῆς τῆς ἀληθινὰ θαυματουργῆς κι ἀπρόβλεφτης ειρηνοποίησης, γράφει: «Θὰ χρειαστοῦν μήπως κι ἄλλες ἀποδεῖξεις τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Γερμανία δὲν εἶναι κατάλληλη γῆ γιὰ μιὰ ἐπανάσταση;».

Ἡ δεύτερη περίοδος τοῦ γερμανικοῦ φιλελευθερισμοῦ ἀρχίζει στὰ 1830 καὶ τελειώνει στὰ 1840. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο θὰ μιμηθοῦν σχεδὸν τυφλὰ τοὺς Γάλλους. Οἱ Γερμανοὶ σταματᾶνε νὰ τρῶνε κοκόρια (Σ.τ.Ε., ὁ κόκορας εἶναι τὸ ἐθνικὸ σύμβολο τῶν γάλλων) καί, σ' ἀντιστάθμισμα, μετατοπίζουν ὅλο τὸ μίσος τους πρὸς τὴ μεριὰ τῆς Ρωσίας.

Ὁ γερμανικὸς φιλελευθερισμὸς θ' ἀφυπνιστεῖ ξανὰ ὕστερ' ἀπὸ 11 χρόνια λήθαργο, ὄχι ἀπὸ δικές του αἰτίες, ἀλλὰ ὕστερ' ἀπὸ κεῖνες τὶς 3 μέρες τοῦ Ἰούλη στὸ Παρίσι ποὺ θὰ δώσουν τὸ πρῶτο γερὸ χτύπημα στὴν Ἱερὴ Συμμαχία μὲ τὴν ἐκδίωξη τοῦ νόμιμου βασιλιά της. Ὕστερ' ἀπὸ λίγο ξέσπασε ἡ ἐπανάσταση στὸ Βέλγιο καὶ στὴν Πολωνία. Ἀκόμα κι ἡ Ἰταλία κινητοποιήθηκε, ἀλλὰ ξεπουλημένη ἀπ'τὸ Λουδοβίκο Φίλιππο στοὺς αὐστριακούς, θὰ ὑποβληθεῖ σ' ἕναν ἀκόμα βαρύτερο ζυγό. Στὴν Ἰσπανία, ξέσπασε ἕνας ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῆς Μαρίας Χριστίνας καὶ τῶν καρλιστῶν. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες ἡ Γερμανία δὲν μποροῦσε νὰ μὴν ξυπνήσει.

Τὸ ξύπνημα ὑπῆρξε τόσο πιὸ εὔκολο ὅσο ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰούλη τρόμαξε μέχρι θανάτου ὅλες τὶς γερμανικὲς κυβερνήσεις μαζὶ καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας. Ὡς τὴν ἄνοδο τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ καὶ τὴν ἀναρίχηση τοῦ βασιλιὰ κι αὐτοκράτορά του στὸ γερμανικὸ θρόνο, ὅλες οἱ γερμανικὲς κυβερνήσεις, παρόλα τὰ ἐξωτερικὰ σημάδια τῆς στρατιωτικῆς, πολιτικῆς κι ἀστικῆς δύναμης, ἦταν ἠθικὰ ἀδύναμες καὶ δὲν εἶχαν τὴν ἐλάχιστη ἐμπιστοσύνη στοὺς ἑαυτούς τους.

Αὐτὸ τ' ἀναμφισβήτητο γεγονὸς φαίνεται νὰ ξεχωρίζει περισσότερο, δοσμένης τῆς συναισθηματικῆς κληρονομιᾶς καὶ τῆς πίστης τῆς γερμανικῆς φυλῆς. Γιὰ ποιὸ πράγμα ἔπρεπε λοιπὸν ν' ἀνησυχοῦν καὶ τί φοβόντουσαν αὐτὲς οἱ κυβερνήσεις; Οἱ κυβερνήσεις αἰσθάνονταν καὶ γνώριζαν, ὅτι οἱ γερμανοί, ἂν καὶ εἶναι ὑπάκουοι ὅπως ἁρμόζει σὲ πιστοὺς ὑπηκόους, δὲν μποροῦσαν ὅμως νὰ τὶς ὑποφέρουν. Τί εἶχαν κάνει λοιπὸν γιὰ νὰ προκαλέσουν τὸ μίσος μιᾶς φυλῆς ποὺ ἔχει τόσο ἀναπτυγμένη τὴν τάση νὰ λατρεύει τοὺς ἡγέτες της; Ποιές, μὲ λίγα λόγια, ἦταν οἱ αἰτίες αὐτοῦ τοῦ μίσους;

Τὰ κίνητρα ἦταν δύο: πρῶτο, τὰ στοιχεῖα ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴν τάξη τῶν εὐγενῶν βρίσκονταν περισσότερο μέσα στὴ γραφειοκρατία καὶ τὸ στρατό. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰούλη εἶχε διαλύσει τὰ λείψανα τῆς φεουδαρχικῆς καὶ τῆς κληρικαλικῆς κυριαρχίας στὴ Γαλλία· ἀκόμα καὶ στὴν Ἀγγλία, σὰ συνέπεια αὐτῆς τῆς ἴδιας ἐπανάστασης, θριάμβευσε ἡ ἀστικο - φιλελεύθερη μεταρρύθμιση. Γενικά, ἀπὸ τὰ 1830 ἀρχίζει ἡ ὁλοκλη-

ρωμένη νίκη τῆς ἀστικῆς τάξης στὴν Εὐρώπη, μ' ἐξαίρεση τὴ Γερμανία. Ἐκεῖ, ὡς αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, δηλαδὴ μέχρι ποὺ ἦρθε ὁ ἀριστοκράτης Βίσμαρκ, τὸ φεουδαρχικὸ κόμμα συνέχιζε νὰ βασιλεύει. Ὅλες οἱ κυβερνητικὲς θέσεις καὶ μεγάλο μέρος τῶν κατώτερων θέσεων τόσο στὴ διοίκηση ὅσο καὶ στὸ στρατό, ἦταν στὰ χέρια του. Ὅλοι ξέρουν μὲ πόση περιφρόνηση οἱ ἀλαζονικοὶ ἀριστοκράτες τῆς Γερμανίας, οἱ πρίγκηπες, οἱ κόμητες, οἱ βαρῶνοι, ὡς κι οἱ μικροὶ «φὸν» θὰ μεταχειριστοῦν τὴν ἀστικὴ τάξη. Εἶναι πολὺ γνωστὸ τὸ περίφημο ἀξίωμα τοῦ πρίγκηπα Βίντισγκρετς[80], τοῦ αὐστριακοῦ στρατηγοῦ ποὺ βομβάρδισε τὴν Πράγα στὰ 1848 καὶ τὴ Βιέννη στὰ 1849: «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄνθρωπος μόνο ἀπὸ βαρῶνος καὶ πάνω».

Ἡ ὑπεροχὴ τῶν εὐγενῶν ἦταν τόσο πιὸ ὑπερβολικὴ γιὰ τοὺς γερμανοὺς ἀστούς, ὅσο αὐτοὶ οἱ εὐγενεῖς βρίσκονταν ἀπὸ κάθε ἄποψη, τόσο ἀναφορικὰ μὲ τὸν πλοῦτο ὅσο καὶ τὸ βαθμὸ κουλτούρας, σὲ μιὰ κατάσταση ἀσύγκριτα κατώτερη ἀπὸ κείνη τῆς ἀστικῆς τάξης. Κι ὅμως, οἱ ἀριστοκράτες ἦταν ποὺ διοικοῦσαν τὰ πάντα. Οἱ ἀστοὶ διέθεταν μόνο τὸ δικαίωμα νὰ πληρώνουν καὶ νὰ ὑπακούουν. Ὅλ' αὐτὸ τοὺς ἦταν ἐξαιρετικὰ δυσάρεστο. Γι' αὐτό, παρὰ τὰ πρωτεῖα ποὺ ἔδιναν στὴ λατρεία τῶν νόμιμων βασιλιάδων τους, δὲν μποροῦσαν πιὰ νὰ ὑποφέρουν τὶς κυβερνήσεις ποὺ βρίσκονταν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὰ χέρια τῶν εὐγενῶν.

Πρέπει, ὅμως, νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι εἶχαν πολλὲς φορὲς ἐπιχειρήσει, χωρὶς ἀποτέλεσμα, ν' ἀποτινάξουν τὸ ζυγὸ τῶν εὐγενῶν, ποὺ ἀντίθετα ἐπέζησε ἀκόμα καὶ στὰ θυελλώδικα χρόνια 1848 καὶ 1849 καὶ μόνο τώρα ἀρχίζει νὰ καταργεῖται συστηματικὰ ἀπ' τὸν εὐγενὴ τῆς Πομερανίας πρίγκηπα Βίσμαρκ.

Ἐν' ἄλλο καὶ πιὸ ἐνδιαφέρον κίνητρο μίσους τῶν γερμανῶν ἐναντίον τῶν κυβερνήσεών τους τὸ ἔχουμε κιόλας ἐξηγήσει. Οἱ κυβερνήσεις ἦταν ἀντίθετες στὴν ἑνοποίηση τῆς Γερμανίας σ' ἕνα ἰσχυρὸ Κράτος. Αὐτὸ σήμαινε ὅτι πρόσβαλλαν τ' ἀστικὰ καὶ πολιτικὰ ἔνστικτα τῶν ἀστῶν πατριωτῶν. Οἱ κυβερνῆτες τὸ ἤξεραν καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἐμπιστεύονταν τοὺς ὑποκόους τους, τοὺς φοβόντουσαν σοβαρά, ὅσο κι ἂν αὐτοὶ θὰ προσπαθοῦν ν' ἀποδείξουν τὴν φωτισμένη τους ὑποταγὴ καὶ τὴν ἀπόλυτη ἀθωότητά τους.

Διαμέσου αὐτῶν τῶν παραξηγήσεων οἱ κυβερνήσεις θ' ἀνησυχήσουν σοβαρὰ γιὰ τὶς συνέπειες τῆς ἐπανάστασης τοῦ Ἰούλη· ἦταν τόσος ὁ φόβο τους ποὺ ἦταν ἀρκετὴ μιὰ ἀθώα φασαρία χωρὶς νὰ χυθεῖ οὔτε σταγόνα αἷμα, ἕνα «PUTSCH» (σύμφωνα μὲ τὴ γερμανικὴ ἔκφραση), γιὰ ν' ἀναγκαστοῦν οἱ βασιλιάδες τῆς Σαξωνίας καὶ τοῦ Ἀννόβερου καὶ οἱ δοῦκες τῆς Ἔσσης, Ντάρμστατ καὶ Μπράνβιχ νὰ παραχωρήσουν στοὺς ὑπηκόους τους ἕνα σύνταγμα. Ἐξάλλου, ἡ Πρωσσία κι ἡ Αὐστρία, ἀκόμα κι ὁ πρίγκηπας Μέττερνιχ, ποὺ μέχρι τότε ἦταν ἡ ψυχὴ τῆς ἀντίδρασης σ' ὅλη τὴ Γερμανία, συμβούλευαν τώρα τὴ γερμανικὴ Συνομοσπονδία νὰ μὴν ἀντιταχτεῖ στὶς ν ό μ ι μ ε ς διεκδικήσεις τῶν πιστῶν γερμανῶν ὑ-

πηκόων. Στὰ κοινοβούλια τοῦ Νότου, οἱ ἡγέτες τῶν λεγόμενων φιλελεύθερων κομμάτων, ποὺ μιλοῦσαν πάντα πιὸ ἀνοιχτά, ἀπαιτοῦσαν τὴ δημιουργία ἑνὸς ἐθνικοῦ κοινοβουλίου καὶ τὴν ἐκλογὴ ἑνὸς αὐτοκράτορα ὅλης τῆς Γερμανίας.

Ὅλ' αὐτὸ θὰ ἔβγαινε ἀπ' τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολωνικῆς ἐπανάστασης. Ἂν εἶχε νικήσει, ἡ πρωσσικὴ μοναρχία, στερημένη ἀπ' τὴ βορειοανατολικὴ βάση στήριξής της κι ἀναγκασμένη νὰ ἐγκαταλείψει, ἂν ὄχι ὅλες, τουλάχιστον μερικὲς ἀπ' τὶς πολωνικές της κτήσεις, θὰ βρισκόταν ὑποχρεωμένη νὰ ἀναζητήσει μιὰ νέα βάση στήριξης. Αὐτὴ θὰ βρισκόταγε στὴν ἴδια τὴ Γερμανία καὶ δοσμένου ὅτι δὲν ἦταν ἀκόμα σὲ θέση νὰ τὴν κατακτήσει, θὰ ἔπρεπε νὰ κερδίσει τὴν ἀγάπη καὶ τὴ φιλία τῆς ὑπόλοιπης Γερμανίας διαμέσου φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων καὶ προσκαλώντας ἀποφασιστικὰ ὅλους τοὺς γερμανοὺς νὰ μποῦν κάτω ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ σημαία,.. Συνοπτικά, θὰ πραγματοποιούνταν τότε ἐκεῖνο πού, ἂν καὶ ὑλοποιήθηκε σήμερα μὲ ἄλλους τρόπους, θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε γίνει τότε μὲ πιὸ φιλελεύθερη μορφή. Ἀντὶ νὰ κυριαρχεῖ ὅπως σήμερα ἡ εἰκόνα τῆς Πρωσσίας ποὺ καταβροχθίζει τὴ Γερμανία, θὰ μποροῦσε νὰ κυριαρχεῖ ἡ εἰκόνα τῆς Γερμανίας ποὺ καταβροχθίζει τὴν Πρωσσία. Ἀλλὰ θὰ ὑπῆρχε γιὰ πάντα μόνο μιὰ ἐντύπωση· γιατὶ στὴν πραγματικότητα ἡ Γερμανία θὰ ὑποτάσσονταν ὁπωσδήποτε ἐξαιτίας τῆς ἀνώτερης κρατικῆς ὀργάνωσης τῆς Πρωσσίας.

Ἀλλὰ οἱ Πολωνοί, ἐγκαταλειμμένοι καὶ προδομένοι ἀπ' ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ παρὰ τὴν ἡρωικὴ τους ἀντίσταση, στὸ τέλος νικήθηκαν. Ἡ Βαρσοβία κατέρρευσε καὶ μαζί της θὰ καταρρεύσουν ὅλες οἱ ἐλπίδες τοῦ γερμανικοῦ πατριωτισμοῦ. Ὁ βασιλιὰς Φρειδερίκος Γουλιέλμος ΙΙΙ, ποὺ εἶχε τόσο πολὺ ὑποστηρίξει τὸν κουνιάδο του, τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαο, ἐνθαρρυμένος ἀπ' τὴ νίκη, ἔριξε τὴ μάσκα καὶ ξανάρχισε νὰ καταδιώκει περισσότερο ἀπὸ ποτὲ ἄλλοτε τοὺς γερμανοὺς πατριῶτες. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι θὰ συγκεντρώσουν τότε ὅλες τὶς δυνάμεις τους καὶ θὰ κάνουν τὴν τελευταία τους διαδήλωση, ποὺ ἂν καὶ δὲν ἦταν βίαιη ἔκαμε στὸν καιρό της πολὺ θόρυβο, κι ἔγινε γνωστὴ στὴ σύγχρονη ἱστορία τῆς Γερμανίας μὲ τ' ὄνομα π ο λ ι τ ι κ ή γ ι ο ρ τ ή τ ο ῦ Χ ά μ π α χ, τὸ Μάη τοῦ 1832.

Αὐτὴ τὴ φορὰ στὸ Χάμπαχ τοῦ Παλατίνου τῆς Βαυαρίας θὰ συγκεντρωθοῦν σχεδὸν 30.000 ἄντρες καὶ γυναῖκες. Οἱ ἄντρες εἶχαν τυλιχτεῖ μὲ τρίχρωμες λουρίδες, οἱ γυναῖκες μὲ τρίχρωμες σάρπες καὶ ὅλοι ἦταν φυσικὰ κάτω ἀπὸ τὴν τρίχρωμη σημαία[81]. Σ' αὐτὴ τὴ συγκέντρωση δὲν εἰπώθηκε πιὰ τίποτα γιὰ μιὰ ὁμοσπονδία τῶν γερμανικῶν λαῶν καὶ χωρῶν, παρὰ μόνο γιὰ μιὰ παγγερμανικὴ συγκεντροποίηση. Πολλοὶ ὁμιλητὲς π.χ. ὁ δόκτορας Βίρθ[82], θὰ μεταχειριστοῦν τὴν ἔκφραση γερμανικὴ δημοκρατία ὡς καὶ τὴν ἔκφραση εὐρωπαϊκὴ ὁμοσπονδιακὴ δημοκρατία τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἀλλὰ ἦταν μόνο λόγια. Λόγια ὀργῆς, μνησικακίας, ἀπελπισίας, ποὺ ἄγγιζαν τὶς καρδιὲς τῶν γερμανῶν ἐξαιτίας τῆς ὁλοφάνερης ἀντιπά-

θειας ἢ ἀνικανότητας ποὺ ἔδειξαν οἱ γερμανοὶ μονάρχες γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ παγγερμανικὴ αὐτοκρατορία. Λόγια κακεντρέχειας ποὺ πίσω τους δὲν ὑπῆρχε οὔτε θέληση οὔτε ὀργάνωση οὔτε, πολὺ περισσότερο, καμιὰ δύναμη.

Ἡ συγκέντρωση τοῦ Χάμπαχ, ὅμως, δὲν πέρασε χωρὶς συνέπειες. Οἱ χωρικοὶ τοῦ Παλατίνου δὲν θ' ἀρκεστοῦν στὰ λόγια. Ὁπλισμένοι μὲ δικράνια καὶ δρεπάνια θ' ἀρχίσουν νὰ καταστρέφουν τοὺς πύργους τῶν εὐγενῶν, τὰ τελωνεῖα καὶ τὰ κυβερνητικὰ κτίρια, καίγοντας ὅλα τὰ ντοκουμέντα, ἀρνούμενοι νὰ πληρώσουν τὸν κεφαλικὸ φόρο, ἀπαιτώντας τὴ γῆ καὶ πάνω σ' αὐτὴ τὴ γῆ, τὴν πλήρη ἐλευθερία. Αὐτὴ ἡ ἀγροτικὴ ἐξέγερση, ποὺ στὶς πρῶτες της ἐνέργειες ἔμοιαζε πολὺ μὲ τὴ γενικὴ ἐξέγερση τῶν γερμανικῶν χωρικῶν τοῦ 1525, φόβισε τρομερὰ ὄχι μόνο τοὺς συντηρητικούς, ἀλλ' ἀκόμα καὶ τοὺς φιλελεύθερους καὶ τοὺς ρεπουμπλικάνους, ποὺ ὁ ἀστικός τους φιλελευθερισμὸς ἦταν ἀσυμβίβαστος μὲ μιὰν ἀληθινὰ λαϊκὴ ἐξέγερση. Ἀλλά, γιὰ γενική ἱκανοποίησή τους, αὐτὴ ἡ νέα ἀπόπειρα ἀγροτικῆς ἐξέγερσης πνίγηκε στὸ αἷμα ἀπ' τὸ βαυαρικὸ στρατό.

Μιὰ ἄλλη συνέπεια τῆς «γιορτῆς τοῦ Χάμπαχ», ὑπῆρξε ἡ ἀνεύθυνη, ἂν καὶ πολὺ πιὸ θαρραλέα, κι ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ἄξια σεβασμοῦ, ἐπίθεση 70 ὁπλισμένων φοιτητῶν ἐναντίον τῆς φρουρᾶς ποὺ προστάτευε τὴν ἕδρα τῆς γερμανικῆς Συνομοσπονδίας στὴν Φρανκφούρτη[83]. Αὐτὴ ἡ ἐπιχείρηση ἦταν παράλογη γιατὶ ἡ γερμανικὴ Συνομοσπονδία ἔπρεπε νὰ χτυπηθεῖ ὄχι στὴν Φρανκφούρτη ἀλλὰ στὸ Βερολίνο καὶ τὴ Βιέννη καὶ γιατὶ 70 φοιτητὲς δὲν ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ συντρίψουν τὴ δύναμη τῆς ἀντίδρασης στὴ Γερμανία. Εἶν' ἀλήθεια ὅτι πίστευαν πὼς μαζί τους θὰ ξεσηκωνόταν ὁ πληθυσμὸς τῆς Φρανκφούρτης, χωρὶς οὔτε κὰν νὰ ὑποψιαστοῦν ὅτι ἡ κυβέρνηση εἶχε πληροφορηθεῖ ἤδη πρὶν ἀπὸ πολλὲς μέρες γι' αὐτὴ τὴν παράλογη ἀπόπειρα. Ἡ κυβέρνηση δὲν εἶχε κρίνει ἀναγκαῖο νὰ τὴν προλάβει. Ἀλλ' ἀντίθετα τὴν ἄφησε νὰ τραβήξει τὸ δρόμο της γιὰ νὰ ἔχει ὕστερα ἕνα καλὸ πρόσχημα γιὰ τὴν ὁριστικὴ ἐξάλειψη τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν τάσεων στὴ Γερμανία.

Καὶ πράγματι. Μετὰ τὴν ἐπίθεση τῆς Φρανκφούρτης, ἐξαπολύθηκε σ' ὁλόκληρη τὴ Γερμανία ἡ πιὸ τρομερὴ ἀντίδραση. Στὴ Φρανκφούρτη συστήθηκε μιὰ κεντρικὴ ἐπιτροπὴ ποὺ κάτω ἀπ' τὸν ἔλεγχό της ἔπρεπε νὰ ἐνεργοῦν οἱ εἰδικὲς ἐπιτροπὲς ὅλων τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν Κρατῶν[84]. Στὴν κεντρικὴ ἐπιτροπὴ ἔπαιρναν φυσικὰ μέρος οἱ αὐστριακοὶ καὶ πρῶσσοι κρατικοὶ ἀνακριτές. Οἱ γερμανοὶ ὑπάλληλοι καὶ οἱ χαρτοποιεῖες ἦταν εὐτυχισμένοι γιατὶ ἐκείνη τὴν περίοδο ξοδεύτηκε γιὰ γράφιμο μιὰ ἀπίθανη ποσότητα χαρτιοῦ. Περισσότερ' ἀπὸ 1800 ἄτομα πιάστηκαν σ' ὅλη τὴ Γερμανία κι ἀνάμεσά τους πολλοὶ ἀξιοσέβαστοι ἄνθρωποι, καθηγητές, γιατροί, δικηγόροι, μὲ λίγα λόγια ὅλος ὁ ἀνθὸς τῆς φιλελεύθερης Γερμανίας. Πολλοὶ θὰ πετύχουν νὰ διαφύγουν, ἀλλὰ καὶ πολ-

λοὶ θὰ παραμείνουν στὴ φυλακὴ μέχρι τὰ 1840, ἐνῶ ἄλλοι θ' ἀπολυθοῦν μόλις τὸ 1848.

Ἔχουμε ξαναδεῖ ἀρκετοὺς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ὀργισμένους φιλελεύθερους στὸ προσωρινὸ κοινοβούλιο κι ἔπειτα στὴν ἐθνικὴ συνέλευση τοῦ Μάρτη 1848. Ὅλοι χωρὶς καμιὰ ἐξαίρεση θ' ἀποδειχτοῦν λυσσασμένοι ἀντιδραστικοί.

Μετὰ τὴ «γιορτὴ τοῦ Χάμπαχ», τὴν ἐξέγερση τῶν ἀγροτῶν τοῦ Παλατίνου, τὴν ἐπίθεση στὴ Φραγκφούρτη καὶ τὴν πολύκροτη δίκη ποὺ ἀκολούθησε, ἐξαφανίστηκε κάθε πολιτικὴ κίνηση στὴ Γερμανία καὶ μετὰ νεκρικὴ σιγὴ βασίλεψε μέχρι τὰ 1848. Σὲ ἀντιστάθμισμα, τὸ κίνημα μετατοπίστηκε στὸ φιλολογικὸ πεδίο.

Ἔχουμε κιόλας πεῖ ὅτι ἀντίθετ' ἀπὸ τὴν πρώτη περίοδο (1815 - 1830), μιὰ περίοδο μανιακῆς γαλλοφοβίας, αὐτὴ ἡ δεύτερη περίοδος τοῦ γερμανικοῦ φιλελευθερισμοῦ (1830 - 1840), ὅπως καὶ ἡ τρίτη περίοδος (μέχρι τὰ 1848) θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηριστεῖ σὰν ἰδιαίτερα φιλογαλλική, τουλάχιστο σ' ὅτι ἀφορᾶ τὰ πολιτικὰ γραφτά. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς τῆς νέας τάσης βρίσκονται δύο ἑβραῖοι, ὁ προικισμένος ποιητὴς Χάινε κι ὁ ἀξιόλογος μαχητὴς Μπένε[85]. Κι οἱ δύο εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὸ Παρίσι στὶς πρῶτες ἡμέρες τῆς ἐπανάστασης τοῦ Ἰούλη ἀπ' ὅπου, ὁ ἕνας μὲ τοὺς στίχους του κι ὁ ἄλλος μὲ τὶς ἐπιστολές του, θ' ἀρχίσουν νὰ προπαγανδίζουν στοὺς γερμανοὺς τὶς γαλλικὲς θεωρίες, τοὺς γαλλικοὺς θεσμοὺς καὶ τὴν παρισινὴ ζωή.

Μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἔχουν προκαλέσει μιὰ πλήρη στροφὴ τῆς γερμανικῆς φιλολογίας. Τὰ βιβλιοπωλεῖα καὶ οἱ βιβλιοθῆκες θὰ γεμίσουν ἀπὸ μεταφράσεις κι ἀποτυχημένες μιμήσεις τῶν γαλλικῶν δραμάτων, μελοδραμάτων, κωμωδιῶν καὶ ρομάντζων. Ὁ νέος ἀστικὸς κόσμος ἄρχισε νὰ σκέφτεται, νὰ αἰσθάνεται, νὰ μιλάει, νὰ χτενίζεται καὶ νὰ ντύνεται ἀλὰ γαλλικά, ἐνῶ αὐτὸ δὲν τὸν ἔκανε πιὸ ἀγαπητό, ἀλλὰ ἁπλὰ πιὸ γελοῖο.

Ἀλλὰ στὴν ἴδια αὐτὴ περίοδο βλάσταινε στὸ Βερολίνο μιὰ πιὸ σοβαρὴ τάση, πιὸ ἰσχυρὴ καὶ προπαντὸς ἀσύγκριτα πιὸ συγγενικὴ μὲ τὸ γερμανικὸ πνεῦμα. Ὅπως συμβαίνει συχνὰ στὴν ἱστορία, ὁ θάνατος τοῦ Χέγκελ[86] ποὺ συνέβηκε λίγο μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ἰούλη, δυνάμωσε στὸ Βερολίνο, σ' ὅλη τὴν Πρωσσία κι ἀργότερα, σ' ὅλη τὴ Γερμανία, τὴν ὑπεροχὴ τῆς μεταφυσικῆς του σκέψης, τὴ βασιλεία τοῦ Χεγκελιανισμοῦ.

Ἡ Πρωσσία, ἀφοῦ εἶχε ἀπαρνηθεῖ, τουλάχιστο γιὰ ἕνα διάστημα καὶ γιὰ αἰτίες ποὺ τὶς ἔχουμε κιόλας πεῖ, τὴν ἑνοποίηση τῆς Γερμανίας σ' ἕνα μόνο κι ἀδιαίρετο Κράτος διαμέσου φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων, δὲν μποροῦσε καὶ δὲν ἤθελε παρόλα αὐτὰ ν' ἀπαρνηθεῖ ὁλοκληρωτικὰ τὴν ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ της ὑπεροχὴ ἀπέναντι στ' ἄλλα γερμανικὰ Κράτη. Ἀντίθετα, ζητοῦσε πάντα νὰ κάμει ἔτσι ποὺ νὰ συγκλίνουν σ' αὐτὴν τὰ πνευματικὰ καὶ οἰκονομικὰ συμφέροντα ὅλης τῆς Γερμανίας.

Τὸ πέτυχε χρησιμοποιώντας δύο μέσα: τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου καὶ τὴν τ ε λ ω ν ε ι α κ ὴ ἕ ν ω σ η.

Στὴ διάρκεια τῶν τελευταίων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου III, ὑπουργὸς παιδείας ἦταν ὁ μυστικοσύμβουλος φὸν Ἀλτενστάιν[87], πολιτικὸς ποὺ ἀνῆκε στὴν παλιὰ φιλελεύθερη σχολὴ τοῦ βαρώνου Στάιν, τοῦ Βίλχελμ φὸν Χοῦμπολτ καὶ τῶν ἄλλων. Στὸ μέτρο ποὺ ἐπέτρεπαν ἐκεῖνοι οἱ καιροὶ τῆς ἀντίδρασης καὶ σ' ἀντίθεση μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους πρώσσους ὑπουργοὺς συναδέλφους του καὶ τὸ Μέττερνιχ, ποὺ σβύνοντας συστηματικὰ κάθε πνευματικὸ φῶς ἔλπιζε νὰ ἰσχυροποιήσει τὸ βασίλειο τῆς ἀντίδρασης στὴν Αὐστρία καὶ σ' ὅλη τὴ Γερμανία, ὁ Ἀλτενστάιν προσπάθησε, παραμένοντας πιστὸς στὶς παλιὲς φιλελεύθερες παραδόσεις, νὰ συγκεντρώσει στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου ὅλους τοὺς προοδευτικοὺς ἀνθρώπους τοὺς πιὸ ἀντιπροσωπευτικοὺς τῆς γερμανικῆς κουλτούρας, μὲ τέτοιο τρόπο πού, ἐνῶ ἡ πρωσσικὴ κυβέρνηση σὲ κοινὴ συμφωνία μὲ τὸν Μέττερνιχ καὶ μὲ τὴν ἐνθάρρυνση τοῦ Νικολάου, κατέπνιγε μὲ κάθε μέσο τὸ φιλελευθερισμὸ καὶ τοὺς φιλελεύθερους, τὸ Βερολίνο μετατράπηκε σὲ κέντρο, σὲ ζωντανὴ φλόγα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τῆς Γερμανίας.

Ὁ Χέγκελ, ποὺ ἀπὸ τὰ 1818 εἶχε προσκληθεῖ ἀπ' τὴν πρωσσικὴ κυβέρνηση νὰ καταλάβει τὴν ἕδρα τοῦ Φίχτε, πέθανε στὰ 1831. Ἀλλ' ἄφηνε πίσω του στὰ πανεπιστήμια τοῦ Βερολίνου, τοῦ Καίνιξμπεργκ καὶ τῆς Χάλλε μιὰ ὁλόκληρη σχολὴ νέων καθηγητῶν, ἐκδοτῶν τῶν ἔργων του, θαυμαστῶν του καὶ φλογερῶν ἑρμηνευτῶν τοῦ δόγματός του. Χάρη στὶς ἀκούραστες προσπάθειές τους αὐτὸ τὸ δόγμα διαδόθηκε γρήγορα ὄχι μόνο σ' ὅλη τὴ Γερμανία ἀλλὰ καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες, ἀκόμα καὶ στὴ Γαλλία, ὅπου μπῆκε ὅμως ἀγνώριστο, ἀπὸ τὸν Βίκτωρα Κάζεν. Ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἔξυπνων γερμανῶν καὶ μὴ γερμανῶν συγκεντρώθηκε στὸ Βερολίνο, ποὺ θεωρήθηκε σὰν ἡ ζωντανὴ πηγὴ ἑνὸς νέου φωτός, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε τόπος μιᾶς νέας ἀποκάλυψης. Αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει ζήσει ἐκείνη τὴν ἐποχὴ δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ καταλάβει πόση γοητεία ἀσκοῦσε αὐτὸ τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα στὶς δεκαετίες '30 καὶ '40. Πιστευόταν ὅτι τὸ ἀπόλυτο, ποὺ τὸ ἀναζητοῦσαν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ πάντα, βρέθηκε τελικὰ κι ἐξηγήθηκε κι ὅτι μποροῦσε νὰ τ' ἀγοράσει κανεὶς στὸ Βερολίνο χοντρικῶς καὶ λιανικῶς.

Στὴν πραγματικότητα, ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ, ὑπῆρξε ἕνα ἀξιοπαρατήρητο γεγονὸς στὴν ἱστορία τῆς ἐξέλιξης τῆς σκέψης. Ἦταν ἡ τελευταία λέξη τοῦ πανθεϊστικοῦ κι ἀφηρημένα ἀνθρωπιστικοῦ κινήματος τῆς γερμανικῆς σκέψης, ποὺ ἄρχισε μὲ τὰ ἔργα τοῦ Λέσσινγκ κι ἀναπτύχτηκε ὁλοκληρωμένα ἀπ' τὸν Γκαῖτε. Ἦταν ἕνα κίνημα ποὺ δημιούργησε ἕναν κόσμο ἄπειρο ἀπέραντο, πλούσιο, ἀνεβασμένο καὶ προικισμένο μὲ ἀπόλυτη λογική, ἀλλὰ ποὺ παράμενε ξένος πρὸς στὴν πραγματικότητα, πρὸς τὴ ζωὴ καὶ πρὸς τὴ γῆ, σὰν τὸν οὐρανὸ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν θεολόγων. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνος ὁ κόσμος, ὅπως ὁ ἀντικαθρεφτισμός, μὴ φτάνοντας στὸν οὐρανὸ καὶ μὴν ἀγγίζοντας τὴ γῆ, μετέωρος μεταξὺ οὐρανοῦ

καὶ γῆς, μεταμόρφωσε τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τῶν ὀπαδῶν του ἢ τῶν κατοίκων του, ποὺ τὸν ἀντανακλοῦσαν καὶ τὸ μεταμόρφωναν σὲ μιὰ ἀδιάκοπη σειρὰ ἀναπαραστάσεων κι ὑπερβατικῶν ἐλπίδων, τοὺς ἔκανε ἀνίκανους νὰ ζήσουν ἤ, αὐτὸ ποὺ εἶναι χειρότερο, τοὺς καταδίκασε νὰ κάνουν ἐδῶ στὸν πραγματικὸ κόσμο ὁλότελα τ' ἀντίθετο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ λάτρευαν στὸ πολιτικὸ καὶ μεταφυσικό τους ἰδανικό.

Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ περίεργο καὶ ἀρκετὰ γενικευμένο φαινόμενο, ποὺ ἀκόμα καὶ σήμερα κάνει ἐντύπωση στὴ Γερμανία, δηλαδὴ τὸ ὅτι οἱ φλογεροὶ θαυμαστὲς τῶν Λέσσινγκ, Σύλλερ, Γκαῖτε, Κάντ, Φίχτε καὶ Χέγκελ μπόρεσαν καὶ μποροῦν ἀκόμα νὰ ὑπηρετοῦν σὰν πειθαρχικοὶ ἐκτελεστές, κι οἱ περισσότεροι μ' εὐχαρίστηση, ἐκεῖνα τὰ μέτρα τὰ πολὺ λίγο φιλελεύθερα καὶ πολὺ λίγο ἀνθρωπιστικά, ποὺ θεσπίζουν οἱ κυβερνήσεις. Θὰ μποροῦσε ἀκόμα νὰ εἰπωθεῖ ὅτι, γενικά, ὅσο πιὸ ἀνεβασμένος εἶναι ὁ ἰδανικὸς κόσμος τῶν γερμανῶν, τόσο πιὸ μισητὲς καὶ χυδαῖες εἶναι ἡ ζωή τους καὶ οἱ ἐνέργειές τους στὴ ζωντανὴ πραγματικότητα.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ ἦταν τὸ ὁριστικὸ στεφάνωμα αὐτοῦ τοῦ ὑπερβολικὰ ἰδανικοῦ κόσμου. Τὸν ἐξέφραζε καὶ τὸν ἐξηγοῦσε ὁλοκληρωμένα διαμέσου τῶν μεταφυσικῶν της κατασκευῶν καὶ κατηγοριῶν καὶ ταυτόχρονα, τὸν σκότωνε διαμορφώνοντας μὲ μιὰ σιδερένια λογικὴ τὴ συνείδηση ὅτι αὐτὴ ἡ ἴδια καὶ ἐκεῖνος ὁ κόσμος ἦταν στὴν οὐσία, χωρὶς θεμέλια, ὅτι στερούνταν κάθε ἀξία κι ὅτι ἦταν, γιὰ νὰ τὰ ποῦμε ὅλα, κενός.

Ἡ Χεγκελιανὴ σχολὴ διαιρέθηκε, ὅπως ἔχουμε σημειώσει, σὲ δύο ἀντίθετα ρεύματα. Ἀνάμεσά τους, φυσικά, δημιουργήθηκε ἕνα τρίτο ρεῦμα, τὸ ρεῦμα τοῦ κέντρου ποὺ δὲν ἔχουμε τίποτα νὰ ποῦμε γι' αὐτὸ ἐδῶ. Ἕν' ἀπ' αὐτά, κι ἀκριβῶς τὸ συντηρητικὸ ρεῦμα, βρῆκε στὴ νέα φιλοσοφία τὴ δικαίωση καὶ τὴ νομιμοποίηση τοῦ στάτους κβό, προσκολλούμενο στὸ γνωστὸ ἀξίωμα τοῦ Χέγκελ: «Αὐτὸ ποὺ εἶναι πραγματικὸ εἶναι λογικό». Αὐτὸ τὸ ρεῦμα δημιούργησε τὴ λεγόμενη ἐπίσημη φιλοσοφία τῆς πρωσσικῆς μοναρχίας, ποὺ εἶχε κιόλας παρουσιαστεῖ ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Χέγκελ σὰν τὸ ἰδανικὸ τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης.

Ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο ρεῦμα τῶν λεγομένων ἐπαναστατῶν Χεγκελιανῶν, ἀποδείχτηκε πιὸ λογικὸ ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Χέγκελ καὶ πολὺ πιὸ τολμηρὸ ἀπ' αὐτόν. Ἀφαίρεσε ἀπ' τὸ δόγμα του τὴ συντηρητικὴ μάσκα κι ἀποκάλυψε ὅλη του τὴ γυμνότητα, τὴν ἀνελέητη ἄρνηση ποὺ ἀποτελεῖ πραγματικὰ τὴν οὐσία του. Ἐπικεφαλῆς αὐτοῦ τοῦ ρεύματος μπῆκε ὁ περίφημος Φόϋερμπαχ[88] ποὺ ἀνάπτυξε τὶς λογικές του συνέπειες ὄχι μόνο μέχρι τὴν ἄρνηση ὅλου τοῦ Θεϊκοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ μέχρι τὴν ἄρνηση τῆς ἴδιας τῆς μεταφυσικῆς. Δὲν μποροῦσε νὰ πάει πιὸ πέρα. Μεταφυσικὸς κι ὁ ἴδιος θὰ παραχωρήσει τὴ θέση του στοὺς νόμιμους διαδόχους του, στοὺς ἐκπροσώπους τῆς ὑλιστικῆς ἢ ρεαλιστικῆς σχολῆς, ποὺ τὸ μεγαλύτερο μέρος της, ὅπως, π.χ., ὁ Μπύχνερ[89], ὁ Μάρξ κι ἄλλοι δὲν θὰ πετύχουν καὶ δὲν πετύχανε μέχρι τώρα ν' ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὴν κυριαρχία μιᾶς ἀφηρημένης καὶ μεταφυσικῆς σκέψης.

Στὰ 1830 - 1840 ἦταν κοινὴ ἡ πεποίθηση ὅτι ἡ ἐπανάσταση ποὺ ἐρχόταν σὰν συνέπεια τοῦ χεγκελιανισμοῦ, τοῦ ἀνεπτυγμένου ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀπόλυτης ἄρνησης, θὰ ἦταν σίγουρα πιὸ βαθιὰ καὶ πιὸ ἀνελέητη καὶ θὰ ἔφερνε καταστροφὲς πολὺ μεγαλύτερες ἀπὸ κεῖνες τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1793. Σκέφτονταν ἔτσι γιατὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη ποὺ ἐπεξεργάστηκε ὁ Χέγκελ καὶ ποὺ ἀναπτύχθηκε μέχρι τὶς ἀκραῖες της λογικὲς συνέπειες ἀπὸ τοὺς μαθητές του, ἦταν πραγματικὰ πιὸ ὁλοκληρωμένη, πιὸ ἀπόλυτη καὶ πιὸ βαθιὰ ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Ρουσσὼ πού, ὅπως σημειώσαμε, θὰ εἶχε πιὸ ἄμεση καὶ ὄχι πάντα πιὸ θετικὴ ἐπιρροὴ στὴν ἐξέλιξη καὶ προπαντὸς στὴν ἔκβαση τῆς πρώτης γαλλικῆς ἐπανάστασης. Γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, π.χ., οἱ θαυμαστὲς τοῦ Βολταίρου, αὐτοῦ τοῦ ἐνστικτώδικου καταφρονητὴ τῆς λαϊκῆς μάζας, τῆς ἀ ν ό η τ η ς π λ ε ι ο ψ η φ ί α ς, ὑπῆρξαν πολιτικοὶ τοῦ εἴδους τοῦ Μιραμπὼ καὶ ὅτι ὁ πιὸ φανατικὸς ὀπαδὸς τοῦ Ζ. Ζ. Ρουσσώ, ὁ Μαξιμιλιανὸς Ροβεσπιέρος, ὑπῆρξε ἐκεῖνος ποὺ ἀποκατάστησε τὴν ἀντιδραστικὴ θεϊκὴ καὶ πολιτικὴ τάξη στὴ Γαλλία.

Στὰ χρόνια τῶν δεκαετιῶν 1830 καὶ 1840 σκέπτονταν πὼς ὅταν θὰ σήμαινε πάλι ἡ ὥρα τῆς ἐπαναστατικῆς δράσης οἱ δόκτορες τῆς φιλοσοφίας τῆς Χεγκελιανῆς σχολῆς θὰ ἔχουν ξεπεράσει ἀκόμα καὶ τοὺς πιὸ τολμηροὺς γάλλους ἀκτιβιστὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1790 καὶ θὰ καταπλήξουν τὸν κόσμο μὲ τὴν ἐπαναστατικότητά τους ποὺ προέρχεται ἀπὸ μιὰ τραχειὰ κι ἀδυσώπητη λογική. Ὁ ποιητὴς Χάινε ἔγραψε πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα μερικὰ πολὺ ὄμορφα λόγια: «Ὅλες οἱ ἐπαναστάσεις σας», ἔλεγε στοὺς γάλλους, «δὲν θὰ εἶναι τίποτ' ἀπέναντι στὴ δική μας μελλοντικὴ γερμανικὴ ἐπανάσταση. Ἐμεῖς ποὺ εἴχαμε τὴν τόλμη νὰ καταστρέψουμε συστηματικά, ἐπιστημονικά, ὁλόκληρο τὸν θεϊκὸ κόσμο, δὲν θὰ σταματήσουμε μπροστὰ σὲ κανένα γήινο εἴδωλο καὶ θὰ ἡσυχάσουμε μόνον ὅταν, πάνω στὰ ἐρείπια τῶν προνομίων καὶ τῆς ἐξουσίας, θὰ ἔχουμε οἰκοδομήσει τὴν πιὸ ὁλοκληρωμένη ἰσότητα κι ἐλευθερία γιὰ ὁλόκληρο τὸν κόσμο». Σχεδὸν μὲ τὰ ἴδια λόγια ὁ Χάινε ἀνάγγειλε στοὺς γερμανοὺς τὰ μελλοντικὰ θαύματα τῆς γερμανικῆς ἐπανάστασης. Πολλοὶ τὸν πίστεψαν. Ἀλλά, ἀλλοίμονο, ἦταν ὑπεραρκετὴ ἡ ἐμπειρία τοῦ 1848 καὶ τοῦ 1849 γιὰ νὰ κάνει σκόνη αὐτὴ τὴν πίστη. Οἱ γερμανοὶ ἐπαναστάτες ὄχι μόνο δὲν θὰ ξεπεράσουν τοὺς ἥρωες τῆς πρώτης γαλλικῆς ἐπανάστασης, ἀλλ' οὔτε καὶ θὰ πετύχουν ν' ἀντέξουν τὴ σύγκριση μὲ τοὺς γάλλους ἐπαναστάτες τοῦ 1830.

Ποιὰ ἦταν ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς θλιβερῆς ἀποσύνθεσης; Αὐτὴ ἐξηγεῖται φυσικά, καὶ πρὸ παντός, ἀπ' τὸν ξεχωριστὸ ἱστορικὸ χαρακτήρα τῶν γερμανῶν ποὺ τοὺς προδιαθέτει πολὺ περισσότερο στὴν ὑπακοὴ τῶν πιστῶν παρὰ στὴν ἐξέγερση, ἀλλὰ καὶ ἀπ' τὴν ἀφηρημένη μέθοδο ποὺ ἀρχίζουν τὴν ἐπανάσταση. Κι ἐδῶ ἀκόμα σύμφωνα μὲ τὴ φύση τους, δὲν πᾶνε ἀπ' τὴ ζωὴ στὴ σκέψη, ἀλλ' ἀπ' τὴ σκέψη στὴ ζωή. Αὐτὸς ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀφηρημένη σκέψη δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ φτάσει στὴ ζωή, γιατὶ δὲν ὑπάρχει δρόμος ποὺ νὰ ὁδηγεῖ ἀπ' τὴ μεταφυσικὴ στὴ

ζωή. Χωρίζονται ἀπὸ μιὰ ἄβυσσο. Νὰ πετάξει πάνω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄβυσσο, νὰ πραγματοποιήσει ἕνα «πήδημα θανάτου» ἢ ἐκεῖνο ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Χέγκελ ὀνόμαζε «ποιοτικὸ πήδημα» ἀπ' τὸν κόσμο τῆς λογικῆς στὸν κόσμο τῆς φύσης, τῆς πραγματικῆς ζωῆς, εἶναι κάτι ποὺ δὲν τὸ πέτυχε ἀκόμα κανεὶς καὶ κανεὶς δὲν θὰ τὸ πετύχει ποτέ. Αὐτὸς ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν ἀφαίρεση θὰ πεθάνει μαζί της.

Ἡ ζωή, σὰν συγκεκριμένη λογικὴ κίνηση, εἶναι στὸν κόσμο τῆς ἐπιστήμης ἡ πορεία ἀπ' τὸ πραγματικὸ γεγονὸς στὴν ἰδέα ποὺ τὸ ἀγκαλιάζει, τὸ ἐκφράζει καὶ κατὰ συνέπεια τὸ ἐξηγεῖ. Καὶ στὸν πρακτικὸ κόσμο εἶναι ἡ κίνηση ποὺ πηγαίνει ἀπ' τὴν κοινωνικὴ ζωὴ πρὸς τὴν ὅσο τὸ δυνατὸ λογικὴ ὀργάνωσή της σύμφωνα μὲ τὶς ἐνδείξεις, τὶς συνθῆκες, τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς περισσότερο ἢ λιγότερο αὐθόρμητες ἀπαιτήσεις αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς.

Αὐτὸς εἶναι ὁ πλατὺς δρόμος τοῦ λαοῦ, τῆς πραγματικῆς καὶ συνολικῆς χειραφέτησης, ποὺ ὅλοι μποροῦν νὰ τὴν φτάσουν καί, κατὰ συνέπεια, ποὺ εἶναι ἀληθινὰ λαϊκή, ὁ δρόμος τῆς ἀναρχικῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης ποὺ γεννιέται μόνη της μέσ' ἀπ' τοὺς κόλπους τοῦ λαοῦ καταστρέφοντας ὅλα ὅσα εἶν' ἀντίθετα στὸ γενναιόδωρο γέμισμα τῆς ζωῆς του, γιὰ νὰ ξεπεταχτοῦν, ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ βάθη τῆς ὕπαρξης αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, οἱ νέες μορφὲς μιᾶς ἐλεύθερης κοινωνίας.

Ὁ δρόμος ποὺ προτείνουν οἱ κύριοι μεταφυσικοὶ εἶναι ἐντελῶς διαφορετικός. Ὀνομάζουμε μεταφυσικοὺς ὄχι μόνο τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Χεγκελιανοῦ δόγματος, ποὺ δὲν εἶναι οἱ περισσότεροι στὸν κόσμο, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ θετικισμοῦ καὶ γενικά, ὅσους δέχονται σήμερα μιὰ θεοποιημένη ἐπιστήμη. Γενικὰ ὅλους ἐκείνους ποὺ ἐπινοοῦν μὲ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, κι ἀκόμα μὲ βάση τὴν πιὸ λεπτομερειακὴ μελέτη, ποὺ δὲν εἶναι πάντα ἀναγκαστικὰ ἡ καλύτερη, τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, ἕνα ἰδανικὸ κοινωνικῆς ὀργάνωσης ὅπου, σὰ σύγχρονοι Προκροῦστες, θέλουν νὰ διαπλάσουν μὲ κάθε θυσία τὴ ζωὴ τῶν μελλοντικῶν γενιῶν. Κοντολογῆς, ὅλους ἐκείνους ποὺ δὲν θεωροῦν τὴ σκέψη, τὴν ἐπιστήμη, μόνο σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς οὐσιαστικὲς ἐκδηλώσεις τῆς φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἀλλὰ ποὺ περιορίζουν τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς φτωχῆς ζωῆς σὲ σημεῖο ποὺ νὰ μὴ βλέπουν σ' αὐτὴ τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐκδήλωση τῆς δικῆς τους σκέψης καὶ τῆς ἐπιστήμης τους. Ποὺ εἶναι φυσικὰ πάντα ἀτελής.

Μεταφυσικοὶ καὶ θετικιστές, ὅλοι αὐτοὶ οἱ παλατιανοὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς σκέψης, ποὺ πιστεύουν ὅτι στ' ὄνομά της ἔχουν καθῆκον νὰ διατυπώνουν τοὺς νόμους τῆς ζωῆς εἶναι, συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα, ἀντιδραστικοί. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὸ ἀποδείξουμε.

Χωρὶς νὰ μιλᾶμε γιὰ τὴ μεταφυσικὴ γενικά, ποὺ λίγοι θὰ ἐνδιαφέρονταν γι' αὐτὴ μέχρι τὸν καιρὸ τῆς πιὸ θαυμάσιας ἄνθισής της. ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴν πιὸ πλατειὰ σημασία τῆς λέξης, ἡ σοβαρὴ καὶ ἄξια αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος ἐπιστήμη, μπορεῖ νὰ γίνει προσιτὴ μόνο σὲ μιὰ ἀσήμαντη μειοψηφία. Σὲ μᾶς στὴ Ρωσία, π.χ., πόσοι μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν

σὰν σοβαροὶ ἐπιστήμονες σ' ἕναν πληθυσμὸ ὀγδόντα ἑκατομμυρίων; Θὰ μπορούσαμε νὰ ὑπολογίσουμε γύρω στὰ χίλια πρόσωπα ποὺ μιλοῦν γιὰ ἐπιστήμη, ἀλλὰ θὰ βρεθοῦν ἴσως μόνο μερικὲς ἑκατοντάδες ἀπὸ κείνους ποὺ τὴν κατέχουν καλά. Ἀλλά, ἂν ἡ ἐπιστήμη πρέπει νὰ ὑπαγορεύει τοὺς νόμους τῆς ζωῆς ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, δηλαδὴ τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ κυβερνιόνταν ἀπὸ 100 ἢ 200 ἐπιστήμονες· στὴν πραγματικότητα, ἀπὸ ἀκόμα λιγότερους, γιατὶ ὅλες οἱ ἐπιστῆμες δὲν κάνουν τὸν ἄνθρωπο ἱκανὸ νὰ κυβερνάει τὴν κοινωνία, οὔτε ἀκόμα κι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν, τὸ σύνολο ὅλων τῶν ἐπιστημῶν, ἡ κοινωνιολογία, ποὺ προϋποθέτει γιὰ τὸν τυχερὸ ἐπιστήμονα μιὰ σοβαρὴ προκαταβολικὴ γνώση ὅλων τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ πόσοι ἐπιστήμονες αὐτοῦ τοῦ εἴδους ὑπάρχουν στὴ Ρωσία, ἂν ὄχι σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη; Ἴσως 20 ἢ 30· κι αὐτοὶ οἱ 20 ἢ 30 ἐπιστήμονες θὰ ἔπρεπε νὰ κυβερνήσουν τὴ γῆ; Μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστεῖ ἕναν πιὸ παράλογο καὶ πιὸ μισητὸ δεσποτισμὸ ἀπ' αὐτόν;

Ἐντούτοις τὸ πιὸ φανερὸ πράγμα εἶναι ὅτι κι ἂν ἀκόμα αὐτοὶ οἱ 30 ἐπιστήμονες θὰ μποροῦσαν νὰ τὸ κάνουν, ἂν θὰ συμφωνοῦσαν, αὐτὸ θὰ ἦταν σὲ βάρος ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας. Ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ φύση κάθε ἐπιστήμονας ἔχει διάφορες διανοητικὲς καὶ ἠθικὲς διαστροφὲς καὶ τὰ βασικὰ του βίτσια εἶναι ὅτι ὑπερβάλει τὶς γνώσεις του, τὴν ἐξυπνάδα του καὶ ὅτι ὑποτιμάει τοὺς ἄλλους ποὺ δὲν γνωρίζουν. Δῶστε του τὴν ἐξουσία καὶ θὰ γίνει ὁ πιὸ ἀνυπόφορος ἀπ' ὅλους τοὺς τυράννους, γιατὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ ἐπιστήμονα εἶναι ἀπεχθής, προσβλητικὴ καὶ καταπιέζει περισσότερο ἀπὸ ὁτιδήποτε ἄλλο. Θὰ γίνετε, σκλάβοι τῶν σχολαστικῶν. Τί ὡραία μοῖρα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα! Ἀφῆστε τους ἐλεύθερο τὸ δρόμο καὶ θ' ἀρχίσουν νὰ κάνουν στὴν ἀνθρωπότητα αὐτὰ τὰ πειράματα ποὺ κάνουν σήμερα στ' ὄνομα τῆς ἐπιστήμης στὰ κουνέλια, στοὺς γάτους καὶ τὰ σκυλιά.

Σεβόμαστε τοὺς ἐπιστήμονες ὅσο τὸ ἀξίζουν ἀλλά, γιὰ νὰ διατηρηθοῦν ἡ ἐξυπνάδα τους καὶ ἡ ἠθικότητά τους, δὲν τοὺς παραχωροῦμε κανένα κοινωνικὸ προνόμιο καὶ δὲν τοὺς ἀναγνωρίζουμε ἄλλο δικαίωμα ἀπ' τὸ δικαίωμα ποὺ ἔχουν ὅλοι νὰ ἐκφράζουν ἐλεύθερα τὴ γνώμη τους, τὶς σκέψεις τους καὶ τὶς γνώσεις τους. Ἡ ἐξουσία δὲν πρέπει νὰ δίνεται οὔτε σ' αὐτοὺς οὔτε σὲ κανέναν ἄλλον, γιατὶ ἐκεῖνος ποὺ παίρνει κάποια ἐξουσία μεταμορφώνεται ἀναπόφευκτα, σύμφωνα μ' ἕναν ἀπαράλλαχτο κοινωνικὸ νόμο, σὲ καταπιεστὴ κι ἐκμεταλλευτὴ τῆς κοινωνίας.

Ἀλλά, θὰ ποῦν, ἡ ἐπιστήμη δὲν θὰ μείνει πάντα κληρονομιὰ μιᾶς ἐλάχιστης μειοψηφίας; Θὰ ἔρθει ὁ καιρὸς ποὺ θὰ γίνονται ἐπιστήμονες ὅλοι κι ὁ καθένας. Λοιπόν, ἀπέχουμε ἀκόμα πολὺ ἀπ' ἐκεῖνο τὸν καιρὸ καὶ θὰ πρέπει νὰ πραγματοποιήσουμε ἕνα σωρὸ ἐπιστημονικοὺς μετασχηματισμοὺς προτοῦ νὰ φτάσουμε ἐκεῖ. Στὸ μεταξὺ ποιὸς θὰ θέλει νὰ βάλει τὴν τυχη του στὰ χέρια τῶν ἐπιστημόνων, στὰ χέρια αὐτῶν τῶν ἱερέων τῆς ἐπιστήμης; Γιὰ ποιὸ σκοπὸ τότε θὰ τὴν πάρουμε ἀπ' τὰ χέρια τῶν χριστιανῶν παπάδων;

Πιστεύουμε πὼς ἀπατιοῦνται βαθιὰ ἐκεῖνοι ποὺ φαντάζονται ὅτι

μετὰ τὴν Κοινωνικὴ ἐπανάσταση θὰ γίνουν δλοι ἐπιστήμονες. Ἡ ἐπιστήμη σὰν τέτοια, αὔριο δπως καὶ σήμερα, θὰ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς κοινωνικὲς εἰδικότητες μὲ μόνη τὴ διαφορὰ δτι αὐτὴ ἡ εἰδικότητα, ποὺ σήμερα μποροῦν νὰ τὴν ἀποκτήσουν μόνο λίγα ἄτομα ποὺ ἀνήκουν στὶς προνομιοῦχες τάξεις, τότε, χωρὶς πιὰ ταξικὲς διαφορὲς ἀφοῦ οἱ τάξεις θὰ ἔχουν καταργηθεῖ γιὰ πάντα, θὰ μποροῦν νὰ τὴν ἀποκτήσουν δλα τ' ἄτομα ποὺ θὰ ἔχουν τὴν κλίση ἢ τὴν ἀγάπη γιὰ νὰ τὴν μελετήσουν, δμως ποτὲ γιὰ νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴ συλλογικὴ χειρωνακτικὴ ἐργασία ποὺ θὰ εἶναι ὑποχρεωτικὴ γιὰ δλους.

Κοινὴ κληρονομιὰ θὰ γίνει μόνο ἡ γενικὴ ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευση καί, ἰδιαίτερα, ἡ διδασκαλία τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, ἡ συνήθεια νὰ σκέφτεσαι ἀφηρημένα καὶ νὰ γενικεύεις τὰ γεγονότα, δηλαδὴ νὰ βγάζεις τὰ περισσότερο ἢ λιγότερο σωστὰ συμπεράσματα. Ἀλλὰ θὰ ὑπάρχει πάντα ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς ἐγκυκλοπαιδικῶν ἐγκεφάλων καὶ γι' αὐτὸ κοινωνιολόγων ἐπιστημόνων. Ἀλλ' ἀλλοίμονο στὴν ἀνθρωπότητα ἂν ἡ σκέψη γίνει ἡ πηγὴ κι ὁ μοναδικὸς ὁδηγὸς τῆς ζωῆς, ἂν οἱ ἐπιστῆμες καὶ ἡ μελέτη μποῦν ἐπικεφαλῆς τῆς διακυβέρνησης τῆς κοινωνίας. Ἡ ζωὴ θὰ στέρευε καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία θὰ μεταμορφωνόταν σ' ἕνα κοπάδι βουβὸ καὶ δουλικό. Ἡ διακυβέρνηση τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη δὲν θὰ ἔδινε ἄλλ' ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴν ἀποκτήνωση τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἐμεῖς οἱ ἀναρχικοὶ ἐπαναστάτες, ποὺ εὐνοοῦμε τὴ γενικὴ ἐκπαίδευση τοῦ λαοῦ, τὴ χειραφέτηση καὶ τὴν πιὸ πλατειὰ ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ποὺ κατὰ συνέπεια εἴμαστε ἐχθροὶ τοῦ Κράτους καὶ κάθε ἐνίσχυσης τοῦ κρατισμοῦ, βεβαιώνουμε, ἀντίθετα ἀπ' δλους τοὺς μεταφυσικούς, τοὺς θετικιστὲς καὶ δλους τοὺς ἐπιστήμονες ἢ δχι ποὺ λατρεύουν τὴ θεοποιημένη ἐπιστήμη, δτι ἡ φυσικὴ ζωὴ προηγεῖται πάντα τῆς σκέψης, ἡ ὁποία εἶναι μόνο μιὰ ἀπὸ τὶς λειτουργίες της, ἀλλὰ ποὺ δὲν εἶναι ποτὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς σκέψης, δτι αὐτὴ θ' ἀναπτυχθεῖ ξεκινώντας ἀπ' τὸ δικό της βάθος διαμέσου μιᾶς διαδοχῆς διαφόρων γεγονότων καὶ ποτὲ μὲ μιὰ σειρὰ ἀφηρημένα ἀνταναχλαστικὰ κι δτι αὐτὰ τὰ τελευταῖα, προϊόντα πάντα τῆς ζωῆς, ποὺ μὲ τὴ σειρά της ποτὲ δὲν πηγάζει ἀπ' αὐτά, δείχνουν μόνο σὰν χιλιομετρικοὶ δεῖχτες τὴν κατεύθυνσή της καὶ τὶς διάφορες φάσεις τῆς δικῆς της κι ἀνεξάρτητης ἐξέλιξης.

Σύμφωνα μ' αὐτὲς τὶς πεποιθήσεις, ἐμεῖς δχι μόνο δὲν ἔχουμε σὰ σκοπό, οὔτε τὴν πιὸ ἐλάχιστη θέληση νὰ ἐπιβάλλουμε στὸ λαό μας ἢ σ' ὁποιονδήποτε ἄλλο λαό, ἕνα ὁποιοδήποτε ἰδανικὸ κοινωνικῆς ὀργάνωσης βγαλμένο ἀπὸ τὰ βιβλία ἢ ποὺ τὸ ἔχουμ' ἐπινοήσει ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ἀλλὰ ἔχοντας τὴν πεποίθηση δτι οἱ λαϊκὲς μάζες φέρνουν μέσα τους, στὰ λιγότερο ἢ περισσότερο ἐξελιγμένα ἔνστικτά τους, στὴν ἱστορία τους, στὶς καθημερινές τους ἀνάγκες καὶ στὶς συνειδητὲς ἢ ἀσυνείδητες ἐπιθυμίες τους, δλα τὰ στοιχεῖα τῆς μελλοντικῆς φυσικῆς τους ὀργάνωσης, ζητᾶμε ν' ἀνακαλύψουμε αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ μέσα στὸν ἴδιο τὸ λαό. Καὶ καθὼς κάθε ἐξουσία τοῦ Κράτους, κάθε κυβέρνηση, ἀπὸ τὴν ἴδια της τὴν φύση κι ἀπὸ

τὴν ἴδια της τὴ θέση ἔξω ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ πάνω ἀπ' αὐτόν, ὀφείλει ἀναγκαστικὰ νὰ ἐπιδιώκει νὰ τὸν ὑποτάξει σὲ μιὰ ὀργάνωση καὶ γιὰ σκοποὺς ποὺ τοῦ εἶναι ξένοι, ἐμεῖς δηλώνουμε ὅτι εἴμαστ' ἐχθροὶ κάθε κυβέρνησης, κάθε κρατικῆς ἐξουσίας, ἐχθροὶ ὁποιασδήποτε κρατικῆς ὀργάνωσης γενικὰ καὶ πιστεύουμε ὅτι ὁ λαὸς θὰ μπορέσει νὰ εὐτυχήσει καὶ νὰ ἐλευθερωθεῖ μόνο ὅταν, ὀργανωμένος ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω, διαμέσου ἑνώσεων ἀνεξάρτητων καὶ ἀπόλυτα ἐλεύθερων καὶ ἔξω ἀπὸ κάθε ἐπίσημη κηδεμονία, ἀλλὰ ὄχι ἔξω ἀπὸ διάφορες κι ἐξίσου ἐλεύθερες ἐπιρροὲς ἀνθρώπων καὶ κομμάτων, θὰ δημιουργήσει αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴ δική του ζωή.

Αὐτὲς εἶναι οἱ πεποιθήσεις τῶν ἐπαναστατῶν σοσιαλιστῶν καὶ γι' αὐτὸ μᾶς ὀνομάζουν ἀναρχικούς. Ἐμεῖς δὲν διαμαρτυρόμαστ' ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ὁρισμοῦ γιατὶ εἴμαστε πραγματικὰ ἐχθροὶ κάθε ἀρχῆς, γιατὶ ξέρουμε ὅτι ἡ ἐξουσία διαφθείρει τόσο ἐκείνους ποὺ τὴν ἔχουν στὰ χέρια τους ὅσο κι ἐκείνους ποὺ πρέπει νὰ ὑποταχτοῦν σ' αὐτή. Κάτω ἀπὸ τὴν ὀλέθρια ἐπιρροή της οἱ πρῶτοι μεταμορφώνονται σὲ φιλόδοξους κι ἄπληστους δεσπότες, σ' ἐκμεταλλευτὲς τῆς κοινωνίας γιὰ τὸ δικό τους ὄφελος ἢ τῆς κάστας τους καὶ οἱ ἄλλοι σὲ σκλάβους.

Οἱ κάθε εἴδους, ἰδεαλιστές, μεταφυσικοί, θετικιστὲς ποὺ ὑποστηρίζουν τὴν ὑπεροχὴ τῆς ἐπιστήμης ἀπέναντι στὴ ζωή, ἐπαναστάτες, δογματικοί, ὅλοι μαζὶ μὲ τὴν ἴδια φλόγα ἂν καὶ μὲ διαφορετικὰ ἐπιχειρήματα, ὑπερασπίζονται τὴν ἰδέα τοῦ Κράτους καὶ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, ἀναγνωρίζοντας, ὁ λ ό τ ε λ α λ ο γ ι κ ά, ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ, σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψή τους, τὴ μοναδικὴ σωτηρία τῆς κοινωνίας. Ὁ λ ό τ ε λ α λ ο γ ι κ ά, γιατὶ μιὰ καὶ υἱοθετήθηκε ἡ βασικὴ ἀρχή, ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μας εἶναι ὁλότελα λαθεμένη, ὅτι ἡ σκέψη προηγεῖται τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀφηρημένη θεωρία τῆς κοινωνικῆς πρακτικῆς, κι ὅτι γι' αὐτὸ ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀφετηρία τῶν κοινωνικῶν μετασχηματισμῶν· κι ἐπαναστάσεων, αὐτοὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι ἀναγκαστικὰ νὰ βγάλουν τὸ συμπέρασμα ὅτι, μιὰ κι εἶναι δοσμένο πὼς ἡ σκέψη, ἡ θεωρία, ἡ ἐπιστήμη, τουλάχιστο γιὰ τὴν ὥρα, ἀποτελοῦν τὴν κληρονομιὰ μιᾶς μειοψηφίας, αὐτὴ ἡ μειοψηφία θὰ πρέπει ἑπομένως νὰ διευθύνει τὴν κοινωνικὴ ζωὴ ὄχι μόνο προωθώντας ἀλλὰ καὶ κατευθύνοντας ὅλα τὰ ἐθνικὰ κινήματα κι ὅτι τὴν ἑπομένη τῆς ἐπανάστασης, ἡ νέα ὀργάνωση τῆς κοινωνίας θὰ πρέπει νὰ γίνει ὄχι διαμέσου τῆς ἐλεύθερης σύνδεσης, ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω, τῶν ἑνώσεων, τῶν κοινοτήτων, τῶν περιφερειῶν, τῶν περιοχῶν, σ' ἁρμονία μὲ τὶς ἀνάγκες καὶ τὰ ἔνστικτα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ διαμέσου μόνο τῆς δικτατορικῆς ἐξουσίας ἐκείνης τῆς μειοψηφίας τῶν ἐπιστημόνων ποὺ ἀξιώνει νὰ ἐκπροσωπεῖ τὴ συλλογικὴ θέληση.

Εἶναι μὲ βάση τὴ λειτουργία αὐτοῦ τοῦ ἰσχυρισμοῦ γιὰ ἐκπροσώπηση τοῦ λαοῦ καὶ τὸ συγκεκριμένο γεγονὸς τῆς κυβέρνησης τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἀπὸ μέρους μιᾶς ἀσήμαντης χούφτας προνομιούχων, ἐκλεκτῶν, ποὺ ἐξαναγκάζονται οἱ μάζες. νὰ πάρουν μέρος σ' ἐκλογὲς ὅπου δὲν ξέρουν

οὔτε κἂν γιατὶ καὶ γιὰ ποιὸν ψηφίζουν· εἶναι πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἀφηρημένη καὶ παραπλανητικὴ ἀντίληψη αὐτοῦ ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι σκέψη καὶ θέληση ὅλου τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ὁποίας ὁ πραγματικὸς καὶ ζωντανὸς λαὸς δὲν ἔχει οὔτε τὴν πιὸ ἀχνὴ εἰκόνα, ποὺ βασίζονται ἐξίσου ἡ θεωρία γιὰ τὸ Κράτος καὶ ἡ θεωρία τῆς λεγόμενης ἐπαναστατικῆς δικτατορίας.

Ἡ μοναδικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἐπαναστατικῆς δικτατορίας καὶ τῆς ὑποστήριξης τῆς ἰδέας τῆς ἐνίσχυσης τοῦ Κράτους (Σ.τ.Ε., τοῦ κρατισμοῦ) βρίσκεται στὴν ἐξωτερική τους μορφή. Πραγματικὰ καὶ οἱ δύο ἀντιπροσωπεύουν, ὡς τὸ βάθος, τὴν ἴδια ἀρχὴ τῆς κυβέρνησης τῆς πλειοψηφίας ἀπὸ τὴ μειοψηφία στ' ὄνομα τῆς δῆθεν ἀνωριμότητας τῆς πρώτης καὶ τῆς δῆθεν ἐξυπνάδας τῆς δεύτερης. Ἔτσι εἶναι ἐξίσου ἀντιδραστικές, γιατὶ καὶ οἱ δύο ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἄμεση κι ἀναπόφευκτη ἐπιβεβαίωση τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν προνομίων τῆς ἄρχουσας μειοψηφίας καὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς σκλαβιᾶς τῆς λαϊκῆς μάζας.

Τότε εἶναι καθαρὸ τὸ γιατὶ οἱ δογματικοὶ ἐπαναστάτες ποὺ ἔχουν ἀναθέσει στὸν ἑαυτό τους τὴν ἀποστολὴ νὰ καταστρέψουν τὶς ὑπάρχουσες ἐξουσίες καὶ διευθετήσεις (Σ.τ.Ε., δηλαδὴ τὴν τάξη ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπὸ καὶ γιὰ τὴ λειτουργία τῶν συστημάτων) γιὰ νὰ δημιουργήσουν πάνω στὰ ἐρείπιά τους τὴ δική τους δικτατορία, δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ καὶ ποτὲ δὲν θὰ εἶναι ἐχθροὶ τοῦ Κράτους ἀλλά, ἀντίθετα, ὑπῆρξαν καὶ θὰ εἶναι πάντα οἱ πιὸ φλογεροί του ὑπερασπιστές. Εἶναι ἐχθροὶ τῶν σημερινῶν ἐξουσιῶν μόνο γιατὶ θέλουν νὰ τὶς κατακτήσουν, ἐχθροὶ τῶν σημερινῶν πολιτικῶν θεσμῶν μόνο γιατὶ ἀποκλείουν τὴ δυνατότητα τῆς δικτατορίας τους· ἀλλ' ὅμως εἶναι οἱ πιὸ φλογεροὶ φίλοι τῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους ποὺ πρέπει νὰ διατηρηθεῖ, ποὺ χωρὶς αὐτὸ ἡ ἐπανάσταση, ἀφοῦ θὰ ἔχει ἐλευθερώσει πραγματικὰ τὶς λαϊκὲς μάζες, θὰ ἀφαιροῦσε ἀπ' αὐτὴ τὴν ψευτοεπαναστατικὴ μειοψηφία κάθε ἐλπίδα νὰ πετύχει νὰ τὶς ξαναζέψει σ' ἕνα νέο κάρρο καὶ νὰ τὶς φιλοδωρήσει μὲ τὰ δικά της κυβερνητικὰ μέτρα.

Αὐτὸ εἶναι τόσο ἀληθινὸ ὥστε σήμερα, ὅταν σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη θριαμβεύει ἡ ἀντίδραση, ὅταν ὅλα τὰ Κράτη τὰ κυριευμένα ἀπ' τὸ πιὸ λυσσασμένο πνεῦμα συντηρητικότητας καὶ καταπίεσης τοῦ λαοῦ, ὁπλισμένα ἀπ' τὸ κεφάλι ὣς τὰ πόδια μὲ τριπλὸ θώρακα, στρατιωτικό, πολιτικὸ καὶ οἰκονομικὸ ἔχουν ἐπιδοθεῖ, μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ σ' ἀμείλικτη πάλη ἐναντίον τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης· σήμερα, ὅταν θὰ ἔπρεπε νὰ σκεφτόμαστε πῶς ὅλοι οἱ εἰλικρινεῖς ἐπαναστάτες θὰ μποροῦσαν νὰ ἑνωθοῦν γιὰ ν' ἀποκρούσουν τὴν ἀπελπισμένη ἐπίθεση τῆς διεθνοῦς ἀντίδρασης, ἐμεῖς βλέπουμε ἀντίθετα ὅτι οἱ δογματικοὶ ἐπαναστάτες μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ κυρίου Μὰρξ παίρνουν τὸ μέρος τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ κρατισμοῦ ἐναντίον τῆς ἐπανάστασης τοῦ λαοῦ.

Ἀπὸ τὸ 1870 ὑποστηρίζουν στὴ Γαλλία τὸν ἀντιδραστικὸ ρεπουμπλικάνο θιασώτη τῆς ὕπαρξης τοῦ κράτους, Γαμβέττα, ἐναντίον τῆς ἐ-

παναστατικῆς Ἕνωσης τοῦ Νότου, ποὺ μόνο αὐτὴ μποροῦσε νὰ σώσει τὴ Γαλλία ἀπ' τὸ γερμανικὸ ζυγὸ κι ἀπὸ τὴν ἀκόμα πιὸ ἐπικίνδυνη συμμαχία, ποὺ σήμερα θριαμβεύει, τῶν κληρικῶν, τῶν νομιμοφρόνων, τῶν ὀρλεανιστῶν καὶ τῶν βοναπαρτιστῶν. Στὴν Ἰταλία ἐρωτοτροποῦν μὲ τὸν Γαριβάλδη καὶ μὲ τὰ λείψανα τοῦ κόμματος τοῦ Μαντσίνι· στὴν Ἱσπανία πῆραν ἀνοιχτὰ τὸ μέρος τῶν Καστελλάρ, Π. Ι. Μαργκάλ[90] καὶ τῆς Συνταγματικῆς τῆς Μαδρίτης καὶ γιὰ νὰ τελειώνουμε, στὴ Γερμανία καὶ γύρω ἀπ' τὴ Γερμανία, στὴν Αὐστρία, στὴν Ἑλλάδα, στὴν Ὀλλανδία καὶ στὴ Δανία εἶναι στὴν ὑπηρεσία τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ, ποὺ τὸν θεωροῦν, ὅπως τὸ ἔχουν ὁμολογήσει οἱ ἴδιοι, ἕναν χρησιμότατο ἐπαναστάτη μαχητή, ὑποστηρίζοντάς τον στὴν ἐπιχείρηση γερμανοποίησης ὅλων ἐκείνων τῶν χωρῶν.

Εἶναι τώρα ξεκάθαρο γιατὶ οἱ κύριοι δόκτορες φιλόσοφοι τῆς σχολῆς τοῦ Χέγκελ, παρόλη τὴν ὑπερήφανη ἐπαναστατικότητά τους στὸν ἀφηρημένο κόσμο τῶν ἰδεῶν θὰ ἀποδείξουν, στὰ 1848 καὶ στὰ 1849, ὅτι δὲν εἶναι στὴν πραγματικότητα ἐπαναστάτες ἀλλά, στὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν περιπτώσεων, ἀντιδραστικοὶ καὶ γι' αὐτὸ σήμερα οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν γίνει φανατικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ.

Ἀλλὰ στὰ 1830 καὶ 1840, ἡ ψευτο - ἐπαναστατικότητά τους, ποὺ δὲν εἶχε μπεῖ σὲ δοκιμασία ἀπὸ τίποτα κι ἀπὸ κανένα, εἶχε περιβληθεῖ μὲ μεγάλη ἐμπιστοσύνη. Πίστευαν οἱ ἴδιοι, ἂν καὶ θὰ τὸ ἐκδηλώσουν οὐσιαστικὰ σ' ἐντελῶς ἀφηρημένες πράξεις, ὅτι ἡ πρωσσικὴ κυβέρνηση δὲν ἔδειχνε γι' αὐτοὺς κανένα ἐνδιαφέρον. Ἴσως αὐτὴ αἰσθανόταν κιόλας ὅτι δούλευαν γιὰ κείνη.

Ἐξάλλου αὐτὴ ἦταν σταθερὰ προσηλωμένη στὴν ὑλοποίηση τοῦ βασικοῦ της σκοποῦ, δηλαδή, ἀρχικά, τὴ θεμελίωση τῆς πρωσσικῆς ἡγεμονίας στὴ Γερμανία κι ἔπειτα τὴν ἄμεση ὑποταγὴ ὅλης τῆς Γερμανίας στὴ δική της κυριαρχία ποὺ δὲν θὰ μοιραζόταν μὲ τοὺς ἄλλους, ἀπὸ ἕνα δρόμο ποὺ τῆς φαινόταν πιὸ ἄνετος καὶ πιὸ προνομιακὸς ἀπ' ὅτι ὁ δρόμος τῶν φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων ἢ καὶ μόνο ἀπὸ τὴν ἐνθάρρυνση τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης, δηλαδή, ἀπὸ τὸν μακρὺ οἰκονομικὸ δρόμο ποὺ θὰ συναντοῦσε τὶς πιὸ θερμὲς συμπάθειες ὅλης τῆς πλούσιας ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς ἀστικῆς τάξης, ὅλου τοῦ ἑβραϊκοῦ χρηματιστικοῦ κόσμου τῆς Γερμανίας, ἐφόσον ἡ εὐημερία τόσο τῆς μιᾶς ὅσο καὶ τοῦ ἄλλου, ἀπαιτοῦσε ἀναγκαστικὰ ἕνα μεγάλο κρατικὸ συγκεντρωτισμό. Ἕνα σημερινὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ δρόμου τὸ βρίσκουμε στὴ γερμανικὴ Ἑλβετία, ὅπου μεγάλοι βιομήχανοι, ἔμποροι καὶ τραπεζίτες ἄρχισαν νὰ ἐκφράζουν ἀνοιχτὰ τὴ συμπάθειά τους γιὰ μιὰ πολιτικὴ ἕνωση μὲ τὴν πελώρια γερμανικὴ ἀγορά, δηλαδὴ μὲ τὴν παγγερμανικὴ αὐτοκρατορία ποὺ ἐπενεργεῖ πάνω σ' ὅλα τὰ γειτονικὰ μικρὰ Κράτη μὲ τὴ μαγνητικὴ δύναμη καὶ τὴ ἀδηφαγία ἑνὸς σφυγκτῆρα βόα.

Ἡ σύλληψη τῆς ἰδέας τῆς δημιουργίας μιᾶς τ ε λ ω ν ε ι α κ ῆ ς Ἕ ν ω σ η ς δὲν ἀνήκει στὴν Πρωσσία ἀλλὰ στὴ Βαυαρία καὶ στὴ Βιτεμβέργη ποὺ εἶχαν κιόλας πραγματοποιήσει μεταξύ τους μιὰ ὅμοια ἕ-

νωση στὰ 1828. Ἡ Πρωσσία οἰκειοποιήθηκε ἀμέσως γιὰ λογαριασμό της τὴν ἰδέα καὶ τὴν ἐφαρμογή της.

Στὴ Γερμανία ὑπῆρχαν πρῶτα τόσα τελωνεῖα καὶ τόσοι φορολογικοὶ κανονισμοί, ὅσα ἦταν καὶ τὰ Κράτη ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν. Αὐτὴ ἡ κατάσταση ἦταν πραγματικὰ ἀνυπόφορη κι ὁδήγησε ὅλη τὴ βιομηχανία καὶ τὸ γερμανικὸ ἐμπόριο σὲ μαρασμό. Ἔτσι ἡ Πρωσσία παίρνοντας στὰ γερά της χέρια τὴν τελωνειακὴ Ἕνωση τῆς Γερμανίας, τὴν ὠφέλησε σίγουρα πολύ. Στὰ 1836 κιόλας, κάτω ἀπὸ τὴν ἀνώτατη καθοδήγηση τῆς πρωσσικῆς μοναρχίας τὰ δύο Κράτη τῆς Ἔσσης, ἡ Βαυαρία, ἡ Βιτεμβέργη, ἡ Σαξωνία, ἡ Θουριγγία, τὸ Μπάντεν, τὸ Νασσάου καὶ ἡ ἐλεύθερη πόλη τῆς Φρανκφούρτης, μὲ σύνολο πληθυσμοῦ περισσότερο ἀπὸ 27 ἑκατ. κατοίκους, ἦταν μέλη αὐτῆς τῆς Ἕνωσης. Παράμειναν ἔξω μόνο τὸ Ἀννόβερο, τὰ δουκάτα τοῦ Λουξεμβούργου καὶ τὸ Ὄλντενμπουργκ, οἱ ἐλεύθερες πόλεις τοῦ Ἀμβούργου, τοῦ Λιούμπεκ καὶ τῆς Βρέμης καὶ τέλος ὅλ' ἡ αὐστριακὴ αὐτοκρατορία.

Ἀλλὰ ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὴν τελωνειακὴ Ἕνωση τῆς Γερμανίας εἶχε ἀκριβῶς τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Πρωσσία, γιατὶ αὐτὸ τὸν ἀποκλεισμό, ποὺ ἀρχικὰ ἦταν μόνο οἰκονομικός, θ' ἀκολουθοῦσε κι ὁ πολιτικός της ἀποκλεισμός.

Γύρω στὰ 1840 ἀρχίζει ἡ τ ρ ί τ η π ε ρ ί ο δ ο ς τοῦ γερμανικοῦ φιλελευθερισμοῦ. Εἶναι μᾶλλον δύσκολο νὰ τὴν χαρακτηρίσει κανείς. Περίεργα πλούσια σὲ ποικιλία ἐξελίξεων κάθε διαφορετικοῦ προσανατολισμοῦ σχολῆς, ἐνδιαφέροντος καὶ σκέψης ἀλλ' ἐξίσου φτωχὴ σὲ γεγονότα. Εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὴ συγχυσμένη προσωπικότητα καὶ ἀπὸ τὰ χαρτικὰ γραφτὰ τοῦ βασιλιᾶ Φερδινάνδου Γουλιέλμου IV[91], ποὺ διαδέχτηκε στὸ θρόνο τὸν πατέρα του, ἀκριβῶς στὰ 1840.

Μ' αὐτόν, ἡ τοποθέτηση τῆς Πρωσσίας ἀπέναντι τῆς Ρωσίας ἄλλαξε τελείως. Ἀντίθετα μὲ τὸν πατέρα καὶ τὸν ἀδελφό του, ὁ νέος βασιλιὰς καὶ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ἀπεχθανόταν τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαο. Αὐτὴ τὴν ἀπέχθεια τὴν πλήρωσε ἀργότερ' ἀκριβὰ καὶ μετάνοιωσε πικρὰ γιὰ αὐτὸ καὶ κραυγαλέα, ἀλλὰ στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας του δὲν φοβόταν οὔτε τὸ διάβολο. Μισοεπιστήμονας, μισοποιητής, προσβλημένος ἀπὸ μιὰ φυσιολογικὴ ἀδυναμία καὶ πάνω ἀπ' ὅλα μεθύστακας, προστάτης καὶ φίλος τῶν πλανόδιων ρομαντικῶν καὶ τῶν πατριωτῶν ὀπαδῶν τῆς παγγερμανικῆς ἕνωσης ὑπῆρξε, στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ πατέρα του, ἡ ἐλπίδα τῶν γερμανῶν πατριωτῶν. Ὅλοι ἔλπιζαν ὅτι θὰ παραχωροῦσε ἕνα σύνταγμα.

Πρώτη του πράξη ὑπῆρξε ἡ χορήγηση γενικῆς ἀμνηστείας. Ὁ Νικόλαος ζάρωσε τὰ φρύδια, ἀλλὰ σ' ἀντιστάθμισμα χειροκρότησε ὅλη ἡ Γερμανία κι οἱ ἐλπίδες τῶν φιλελεύθερων μεγάλωσαν. Ὅμως δὲ χορήγησε τὸ σύνταγμα, ἀλλὰ ἀνέπτυξε, ἀντὶ γι' αὐτό, πολλοὺς πολιτικούς, ρομαντικούς, ἀντιτευτονικοὺς παραλογισμούς, σὲ βαθμὸ ποὺ κι οἱ ἴδιοι οἱ γερμανοὶ νὰ μὴν καταλαβαίνουν πιὰ τίποτα.

Κι ὅμως τὸ πράγμα ἦταν πολὺ ἁπλό. Ματαιόδοξος, φιλόδοξος, ἀ-

/ίκανος νὰ τελειώσει μ' ἐπιτυχία κάτι, ὑπερβολικὸς καὶ ταυτόχρονα ἀδύναμος νὰ ἐλέγξει τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ ἐνεργήσει, ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος IV ἦταν συνάμα, ἐπικούρειος, εὐκολόπιστος, ρομαντικὸς καί, γενικά, ἕνας παρανοϊκὸς βασιλιάς. Σὰν ἄνθρωπος ἀνίκανος γιὰ κάτι πραγματικό, δὲν ἀμφέβαλε γιὰ τίποτα. Πίστευε ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, σύμφωνα μὲ τὴ Θεϊκὴ καὶ μυστικιστικὴ ἀποστολή της ποὺ τὴν πίστευε εἰλικρινά, τοῦ ἔδινε τὸ δικαίωμα καὶ τὴ δύναμη νὰ κάνει ὅτι τοῦ κατέβαινε στὸ κεφάλι, ἐναντίον κάθε λογικῆς κι ἐναντίον ὅλων τῶν νόμων τῆς φύσης καὶ τῆς κοινωνίας, ὅπως, λογουχάρη, νὰ πραγματοποιήσει, τὸ ἀδύνατο καὶ νὰ συμβιβάσει τὰ ἀπόλυτα ἀσυμβίβαστα. Γι' αὐτὸ ἤθελε νὰ ἐπικρατεῖ στὴν Πρωσσία. ἡ ἀπόλυτη ἐλευθερία, ἐνῶ ταυτόχρονα ἡ βασιλικὴ ἐξουσία θὰ παράμενε ἀνέπαφη κι ἡ αὐθαίρετη ἐπέμβασή της ἀπεριόριστη. Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἄρχισε νὰ θεσπίζει τὸ σύνταγμα, ἀρχικὰ μόνο γιὰ τὶς ἐπαρχίες κι ἔπειτα, στὰ 1847, συμπερίλαβε κάτι παρόμοιο σ' ἕνα κοινὸ σύνταγμα. Ἀλλὰ σ' ὅλο αὐτὸ δὲν ὑπῆρχε τίποτα τὸ σοβαρό. Ὑπῆρχε μόνο ἕνα πράγμα: μὲ τὶς συνεχεῖς ἀπόπειρές του, ποὺ συμπλήρωναν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ ποὺ ἀντιτίθονταν ἡ μιὰ στὴν ἄλλη, εἶχε ὁδηγήσει τὸ παλιὸ καθεστὼς στὴν κατάρρευση κι ἔκανε τοὺς ὑπηκόους του ἄνω κάτω. Ὅλοι βάλθηκαν νὰ περιμένουν κάτι.

Αὐτὸ τὸ κάτι ὑπῆρξε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1848. Τὴν αἰσθάνονταν ὅλοι νὰ πλησιάζει ὄχι μόνο στὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἰταλία, ἀλλὰ καὶ στὴ Γερμανία. Μάλιστα, ἰδίως στὴ Γερμανία; ὅπου στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου, ἀπ' τὰ 1840 ὡς τὰ 1848, τὸ ἀνατρεπτικὸ πνεῦμα τῶν γάλλων εἶχε καταφέρει νὰ διεισδύσει. Αὐτὸ τὸ γαλλικὸ πνευματικὸ κλίμα, δὲν ἐμποδίστηκε πραγματικὰ ἀπ' τὸ χεγκελιανισμὸ πού, ἀντίθετα, προτιμοῦσε μᾶλλον νὰ ἐκφράζει κατάλληλα στὴ γαλλικὴ γλώσσα, μὲ σταμφώδικη σοβαρότητα καὶ μὲ γερμανικὸ τόνο, τ' ἀφηρημένα του ἐπαναστατικὰ συμπεράσματα. Ἡ Γερμανία δὲν εἶχε ποτὲ διαβάσει τόσα γαλλικὰ βιβλία ὅσα σ' αὐτὴ τὴν περίοδο. Φαινόταν σὰ νὰ εἶχε ξεχάσει τὴ δική της φιλολογία. Ἐνῶ ἀντίθετα, ἡ γαλλικὴ φιλολογία, εἰδικὰ ἡ ἐπαναστατική, εἰσχωροῦσε παντοῦ. Ἡ Ἱστορία τῶν Γιρονδίνων τοῦ Λαμαρτίνου, τὰ ἔργα τοῦ Λουὶ Μπλὰν καὶ τοῦ Μισελέ, μεταφράζονταν στὰ γερμανικὰ μαζὶ μὲ τὰ τελευταῖα ρομάντζα. Κι οἱ γερμανοὶ θ' ἀρχίσουν νὰ ὀνειρεύονται μ' ἀνοιχτὰ μάτια τοὺς ἥρωες τῆς μεγάλης ἐπανάστασης καὶ νὰ διανέμουν τοὺς ρόλους γιὰ τὰ ἐπερχόμενα: ὁ ἕνας φανταζόταν τὸν ἑαυτό του Δαντὼν ἢ ὅτι ἦταν ὁ ἀξιαγάπητος Καμίλλος Ντεμουλέν, ὁ ἄλλος ὅτι ἦταν Ροβεσπιέρος ἢ Σαὶν Ζὺστ καὶ κάποιος, τέλος, ὅτι ἦταν ὁ Μαρά. Ἀλλὰ κανένας ἢ σχεδὸν κανένας δὲν ἤθελε νάναι ὁ ἑαυτός του, γιατὶ γιὰ νάσαι πραγματικὰ ὁ ἑαυτός σου χρειάζεται νάσαι πραγματικὰ προικισμένος. Οἱ γερμανοὶ τὰ ἔχουν ὅλα, καὶ τὴ βαθυστόχαστη σκέψη καὶ τ' ἀνώτερα αἰσθήματα. Ὅμως δὲν ἔχουν «φύση» κι ἂν τὴν ἔχουν, εἶναι δουλική.

Πολλοὶ γερμανοὶ φιλόλογοι, μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ἀκολουθοῦν τὸ παράδειγμα τοῦ Χάινε καὶ τοῦ Μπέρνε, ποὺ εἶχε κιόλας πεθάνει, θὰ μετακι-

νηθοῦν στὸ Παρίσι. Οἱ πιὸ ἀξιόλογοι ἀνάμεσά τους ἦταν ὁ δόκτορας Ἄρνολντ Ρούζ[92], ὁ ποιητὴς Χέρβεγκ κι ὁ Κάρλ Μάρξ. Ἀρχικὰ σκέφτηκαν νὰ ἐκδόσουν μαζὶ μιὰν ἐπιθεώρηση, ἀλλὰ κατόπιν θὰ διαφωνήσουν. Οἱ δυὸ τελευταῖοι ἦταν κιόλας σοσιαλιστές.

Ἡ Γερμανία ἄρχισε νὰ γνωρίζει τὸ σοσιαλιστικὸ δόγμα μόνο στὴ δεκαετία τοῦ 1840. Ὁ διεννέζος καθηγητὴς Στάιν[93] ἦταν, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὁ πρῶτος ποὺ ἔγραψε ἕνα διβλίο γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ στὰ γερμανικά. Ἀλλὰ ὁ πρῶτος σοσιαλιστὴς ἀγωνιστὴς ἤ, καλύτερα, γερμανὸς κομμουνιστής, ἦταν ἀναμφίβολα ὁ ράφτης Βάιτλινγκ[94], ποὺ ἔφτασε στὴν Ἑλβετία στὶς ἀρχὲς τοῦ 1841 ἀπ' τὸ Παρίσι, ὅπου ὑπῆρξε μέλος τῆς μυστικῆς ἑταιρίας τῶν γάλλων κομμουνιστῶν. Δημιούργησε πολλὲς κομμουνιστικὲς ἑταιρίες μεταξὺ τῶν γερμανῶν διοτεχνῶν τῆς Ἑλβετίας, ἀλλὰ στὰ τέλη τοῦ 1843 ἐκδόθηκε στὴν Πρωσσία, ἀπ' τὸν κύριο Μπλάντσλι, πρόεδρο τότε τοῦ καντονιοῦ τῆς Ζυρίχης καὶ σήμερα περίφημο νομικὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Δικαίου στὴ Γερμανία.

Ἀλλὰ ὁ βασικὸς προπαγανδιστὴς τοῦ σοσιαλισμοῦ στὴ Γερμανία, πρῶτα παράνομα, ἀλλ' ἀμέσως μετὰ δημόσια, ὑπῆρξε ὁ Κὰρλ Μάρξ.

Ὁ κύριος Μὰρξ εἶναι ἑδραϊκῆς καταγωγῆς. Μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι συγκεντρώνει στὸ πρόσωπό του ὅλες τὶς ἰδιότητες, καλὲς καὶ κακές, αὐτῆς τῆς ἱκανῆς φυλῆς. Νευρικὸς σὲ σημεῖο ποὺ νὰ πέφτει στὸ πιὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο, σύμφωνα μὲ μερικούς, ἐξαιρετικὰ φιλόδοξος καὶ ματαιόδοξος, φιλόνικος, μισαλλόδοξος κι ἀπόλυτος σὰν τὸν Ἰεχωδά, τὸν κύριο Θεὸ τῶν προγόνων του καί, δμοια μὲ αὐτόν, ἐκδικητικὸς μέχρι τρέλλας. Δὲν ὑπάρχει ψέμα οὔτε συκοφαντία ποὺ νὰ μὴν εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐπινοήσει καὶ νὰ διαδόσει ἐναντίον ὁποιουδήποτε θὰ εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ κεντρίσει τὴ ζήλεια ἤ, πράγμα ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο, τὸ μίσος του. Καὶ δὲν ὑπάρχει σκευωρία, ὅσο ἄτιμη κι ἂν εἶναι, ποὺ νὰ μὴν τὴ χρησιμοποιήσει ἄν, κατὰ τὴν κρίση του, ποὺ εἶναι σχεδὸν πάντα λαθεμένη, αὐτὴ ἡ σκευωρία μπορεῖ νὰ ἰσχυροποιήσει τὴ θέση του, τὴν ἐπιρροή του καὶ νὰ πλατύνει τὴν ἐξουσία του. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη εἶναι ἀληθινὰ ἕνας ἔμπειρος πολιτικὸς ἄντρας.

Αὐτὲς εἶναι οἱ ἀρνητικές του ἰδιότητες. Ἀλλὰ ἔχει καὶ πολλὲς θετικές. Εἶναι πολὺ ἔξυπνος καὶ διαθέτει μιὰν ὑπέρμετρη ἐγκυκλοπαιδικὴ πολυμάθεια. Στὰ 1840 κιόλας, ὄντας δόκτορας τῆς Φιλοσοφίας στὴν Κολωνία, ἀποτελοῦσε τὴν ψυχὴ καὶ μποροῦμε νὰ ποῦμε τὸ κέντρο, πολλῶν προωθημένων διαπρεπῶν χεγκελιανῶν κύκλων μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε ἀρχίσει τὴν ἔκδοση μιᾶς ἀντιπολιτευτικῆς ἐπιθεώρησης, ποὺ ὕστερ' ἀπὸ λίγο ἀπαγορεύτηκε μὲ ὑπουργικὴ διαταγή[95]. Σ' αὐτοὺς τοὺς κύκλους ἀνῆκαν κι οἱ ἀδελφοὶ Μπροῦνο κι Ἔντγκαρ Μπάουερ, Μὰρξ Στίρνερ[96] κι ἔπειτα στὸ Βερολίνο, ἡ πρώτη ὁμάδα τῶν γερμανῶν μηδενιστῶν, ποὺ μὲ τὴν κυνική τους λογικὴ θὰ ξεπεράσουν κατὰ πολὺ τοὺς πιὸ διαιους μηδενιστὲς τῆς Ρωσίας[97].

Στὰ 1843 μὲ 1844 ὁ κύριος Μὰρξ ἐγκαταστάθηκε στὸ Παρίσι. Ἐκεῖ εἶχε τὶς πρῶτες του ἐπαφὲς μὲ τὴν ἑταιρία τῶν γάλλων καὶ γερμα-

νῶν κομμουνιστῶν καὶ μὲ τὸν ὁμόθρησκό του γερμανοεβραῖο, τὸν κύριο Μωυσῆ Ἕς[98], ποὺ ἦταν προηγούμενα ἕνας προικισμένος οἰκονομολόγος καὶ σοσιαλιστὴς καὶ ποὺ ἄσκησε σημαντικὴ ἐπίδραση πάνω στὴν ἐπιστημονικὴ ἐξέλιξη τοῦ κυρίου Μάρξ. Εἶναι δύσκολο νὰ βρεῖς ἕναν ἄνθρωπο ποὺ νὰ γνωρίζει τόσα πολλὰ καὶ νὰ διαβάζει τόσο πολὺ ὅσο ὁ κύριος Μάρξ. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ ἀποκλειστικὴ του ἐνασχόληση θάναι κιόλας ἡ μελέτη τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Ἔχει μελετήσει μ' ἐξαιρετικὴ προσοχὴ τοὺς ἄγγλους οἰκονομολόγους ποὺ ἔχουν ἀκόμα τὸ προβάδισμα ἀπέναντι σ' ὅλους τοὺς ἄλλους ἐξαιτίας, τόσο τοῦ θετικοῦ χαρακτήρα τῆς ἀντίληψής τους ὅσο καὶ τοῦ πρακτικοῦ χαρακτήρα τῆς σκέψης τους, ποὺ διαμορφώνεται πάνω στὴν ἀνάλυση τῶν ἀγγλικῶν οἰκονομικῶν γεγονότων καὶ τῆς δυνατῆς κριτικῆς καὶ τῆς συνειδητῆς τόλμης τῶν συμπερασμάτων τους. Σ' ὅλα αὐτὰ ὁ κύριος Μάρξ πρόσθεσε δυὸ νέα συστατικά: πρῶτο, τὴν πιὸ ἀφηρημένη διαλεκτική, ἐκείνη ποὺ εἶναι ἐξαιρετικὰ νοθευμένη, ποὺ τὴν ἔμαθε στὴ σχολὴ τοῦ Χέγκελ καὶ ποὺ ὁδηγεῖ συχνὰ ὡς τὴν ἀπάτη, τὴ διαστροφὴ σὰν κομμουνιστικὴ ἀφετηρία.

Ὁ κύριος Μάρξ ἔχει, φυσικά, διαβάσει ὅλους τοὺς γάλλους σοσιαλιστές, ἀπ' τὸ Σαὶν - Σιμόν[99] ὡς τὸν Προυντόν· εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἀπεχθανόταν τὸν τελευταῖο καὶ δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι στὴν ἀνελέητη κριτική του ἐναντίον τοῦ Προυντὸν ὑπάρχουν πολλὲς ἀλήθειες: ὁ Προυντόν, παρόλες τὶς προσπάθειες ποὺ ἔκανε νὰ πατήσει πάνω στὸ συγκεκριμένο, παράμεινε ἰδεαλιστὴς καὶ μεταφυσικός. Ἀφετηρία του εἶναι ἡ ἀφηρημένη ἰδέα τοῦ δικαίου· ἀπ' τὸ δίκαιο πηγαίνει στὸ οἰκονομικὸ γεγονὸς ἐνῶ ὁ κύριος Μάρξ, ἀντίθετα ἀπ' τὸν Προυντόν, ἔχει διακηρύξει κι ἀποδείξει τὴν ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια, ποὺ τὴν ἔχει ἐπιβεβαιώσει ἡ περασμένη κι ἡ σύγχρονη ἱστορία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, τῶν λαῶν καὶ τῶν Κρατῶν, ὅτι τὸ οἰκονομικὸ γεγονὸς ἔχει προηγηθεῖ καὶ προηγεῖται πάντα τοῦ νομικοῦ καὶ πολιτικοῦ δικαίου. Ἡ ἔκθεση κι ἡ ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς ἀλήθειας ἀποτελοῦν μιὰ ἀπ' τὶς βασικὲς ἐπιστημονικὲς ἀξίες τοῦ κυρίου Μάρξ.

Ἀλλ' αὐτὸ ποὺ εἶναι πιὸ ἀξιοσημείωτο καὶ πού, ἐννοεῖται, ὁ κύριος Μὰρξ δὲν παραδέχθηκε ποτέ, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν πολιτικὴ ὁ κύριος Μὰρξ εἶναι ἄμεσος μαθητὴς τοῦ Λουὶ Μπλάν[100]. Ὁ κύριος Μὰρξ εἶναι ἀσύγκριτα πιὸ ἔξυπνος κι ἀναμφισβήτητα πιὸ πολυμαθὴς ἀπὸ κεῖνο τὸ μικρό, ἄτυχο ἐπαναστάτη καὶ πολιτικό, ἀλλὰ σὰν καλὸς γερμανὸς καὶ παρὰ τὸ ἀνάστημά του, παίρνει μαθήματα ἀπ' τὸ μικροσκοπικὸ γάλλο.

Αὐτὴ ἡ ἰδιομορφία ἐξηγεῖται ἀπ' ἀλλοῦ πολὺ εὔκολα: ὁ γάλλος ρήτορας, ἀστὸς πολιτικὸς καὶ δηλωμένος θαυμαστὴς τοῦ Ροβεσπιέρου κι ὁ σοφὸς γερμανός, μὲ τὴν τριπλή του ἰδιότητα, τοῦ Χεγκελιανοῦ, τοῦ ἑβραίου καὶ τοῦ γερμανοῦ, εἶναι κι οἱ δυὸ φανατικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Κράτους καὶ προφητεύουν κι οἱ δυὸ τὸν ἐξουσιαστικὸ κομμουνισμὸ μὲ μόνη διαφορὰ ὅτι ὁ ἕνας ἀρκεῖται σὲ ρητορικὲς δηλώσεις ἀντὶ νὰ ἐπιχειρηματολογεῖ ἐνῶ ὁ ἄλλος, στομφώδης ἐπιστήμονας καὶ σχολαστικὸς γερμανός, σκεπάζει αὐτό, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ γιὰ τοὺς δυὸ μιὰ πολυαγαπημένη ἀρχή,

μὲ κάθε λογῆς πανουργίες τῆς Χεγκελιανῆς διαλεκτικῆς καὶ μὲ τὸν πλοῦτο τῶν ἀπέραντων γνώσεών του. Ὁ κύριος Μὰρξ ἦταν ἐπικεφαλῆς τῶν γερμανῶν κομμουνιστῶν γύρω στὰ 1845. Ἔπειτα, μαζὶ μὲ τὸν ὑπομονετικό του φίλο Ἔνγκελς, ἔξυπνο ὅσο κι αὐτός, ὁπωσδήποτε λιγότερο μορφωμένο ἀλλὰ πιὸ πρακτικὸ καὶ ἐξίσου πολιτικὸ συκοφάντη, ψεύτη καὶ μηχανορράφο μ' αὐτόν, δημιούργησε τὴ μυστικὴ ἑταιρία τῶν γερμανῶν κομμουνιστῶν ἢ σοσιαλιστῶν ὀπαδῶν τῆς διατήρησης τοῦ Κράτους. Ἡ κεντρική τους ἐπιτροπή, πού, ὅπως καταλαβαίνετε, διοικούνταν ἀπ' τὸν Ἔνγκελς καὶ τὸν ἴδιο, μετακινήθηκε στὶς Βρυξέλλες, ὕστερα ἀπ' τὴν ἐκτόπισή τους ἀπ' τὸ Παρίσι, ὅπου ἔμειναν ὡς τὰ 1848. Ἐξάλλου, ὡς τότε, ἡ προπαγάνδα τους, ἂν κι εἶχε κάποια διάδοση σ' ὅλη τὴ Γερμανία, παράμεινε στὸ μεγαλύτερο μέρος της μυστικὴ καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔγινε πολὺ ἀντιληπτή.

Βέβαια τὸ (ἐξουσιαστικὸ) σοσιαλιστικὸ δηλητήριο διεισδύει στὴ Γερμανία ἀπὸ πολλοὺς δρόμους, μέχρι ποὺ ἐκδηλώνεται καὶ σὲ θρησκευτικὰ κινήματα. Ποιὸς δὲν ἄκουσε νὰ μιλᾶνε γιὰ τὸ ἐφήμερο θρησκευτικὸ δόγμα, ποὺ ἐμφανίστηκε στὰ 1844 κι ἐξαφανίστηκε στὰ 1848, τὸ γνωστὸ μὲ τ' ὄνομα «νέος καθολικισμός»;

(Σήμερα ἔχει ἐμφανιστεῖ στὴ Γερμανία μιὰ νέα αἵρεση ἐναντίον τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας μὲ τ' ὄνομα «παλιὸς καθολικισμός»).

Ὁ νέος καθολικισμὸς γεννήθηκε μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο. Ὅπως συμβαίνει σήμερα στὴ Γαλλία ἔτσι καὶ στὴ Γερμανία τοῦ 1844, ὁ καθολικὸς κλῆρος εἶχε τὴν ἰδέα νὰ ὑποκινήσει ξανὰ τὸ φανατισμὸ τοῦ καθολικοῦ πληθυσμοῦ διαμέσου μιᾶς μεγάλης λιτανείας πρὸς τιμὴ τοῦ ἀδιάρρηκτου Ὑμένα, ποὺ ὅπως λεγόταν, διατηρούνταν στὸ Τρέβιρι. Σχεδὸν ἕνα ἑκατομμύριο προσκυνητὲς ἦρθαν γι' αὐτὴ τὴ λιτανεία ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ τριγύριζαν μὲ δέος γύρω ἀπ' τὸν ἱερὸ ὑμένα ψέλνοντας: «Ἱερὲ Ὑμένα μεσολάβησε γιὰ μᾶς». Αὐτὸ τὸ γεγονὸς προκάλεσε ἕνα τεράστιο σκάνδαλο στὴ Γερμανία κι ἔδωσε στοὺς γερμανοὺς ριζοσπάστες τὴν εὐκαιρία νὰ καταγγείλουν αὐτὴ τὴ φάρσα. Εἴχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπισκεφτοῦμε στὴ Μπρεσλάβα, στὰ 1848, τὴ μικρὴ μπυραρία ὅπου, ἀμέσως, μετὰ ἀπὸ κείνη τὴ λιτανεία, συγκεντρώθηκαν μερικοὶ σιλεσιανοὶ ριζοσπάστες, ποὺ ἀνάμεσά τους βρισκόταν κι ὁ περίφημος κόμης τοῦ Ράιχενμπαχ κι οἱ σύντροφοί του στὸ πανεπιστήμιο: ὁ καθηγητὴς Λυκείου Στάιν κι ὁ πρώην καθολικὸς παπᾶς Γιόχαν Ρόνζ. Μὲ ὑπαγόρευσή τους ὁ Ρὸνζ ἔγραψε ἕνα ἀνοιχτὸ γράμμα εὔγλωττης διαμαρτυρίας στὸν ἐπίσκοπο τοῦ Τρέβιρι, ποὺ τὸν χαρακτήριζε Τέρτσελ[101] τοῦ 19ου αἰώνα. Ἔτσι ξεκίνησε ἡ αἵρεση τοῦ νεοκαθολικισμοῦ. Διαδόθηκε γρήγορα σ' ὅλη τὴ Γερμανία καὶ στὸ δουκάτο τῆς Ποσνανίας καὶ μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἐπιστροφῆς στὶς συλλογικὲς «ἀγάπες» τῶν πρώτων χριστιανῶν, διακήρυσσε ἀνοιχτὰ τὸν κομμουνισμό. Ἡ κυβέρνηση βρέθηκε σὲ ἀμηχανία καὶ δὲν ἤξερε τί νὰ κάνει, γιατὶ αὐτὴ ἡ προπαγάνδα εἶχε ἀναμφίβολα θρησκευτικὸ χαρακτήρα καὶ γιατὶ μέσα στὸν ἴδιο τὸν πληθυσμὸ τῶν διαμαρτυρόμενων σχηματίστηκαν ἐ λ ε ύ θ ε ρ ε ς κ ο ι-

ν ό τ η τ ε ς, ποὺ ἐκδήλωναν, ἔστω καὶ μὲ μετριοπαθὴ τόνο, μιὰ σοσιαλιστικὴ πολιτικὴ τάση.

Ἡ βιομηχανικὴ κρίση τοῦ 1847, ποὺ εἶχε καταδικάσει σὲ ἀφανισμὸ ἀπ' τὴ πείνα δεκάδες χιλιάδες ὑφαντουργούς, κέντρισε ἀκόμα περισσότερο τὸ ἐνδιαφέρον ὅλης τῆς Εὐρώπης γιὰ τὰ κοινωνικὰ ζητήματα. Ὁ ποιητὴς — χαμαιλέοντας Χάινε, ἔγραψε μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία ἕνα θαυμάσιο ποίημα, μὲ τίτλο «Ὁ Ὑφαντουργός», ποὺ προφήτευε τὸ γρήγορο ἐρχομὸ τῆς πιὸ ἀνελέητης Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης.

Ναί, ὅλοι αὐτοὶ στὴ Γερμανία περίμεναν, ἂν ὄχι τὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση, τουλάχιστον μιὰ πολιτικὴ ἐπανάσταση ποὺ ἔλπιζαν ὅτι θάφερνε τὴν ἀναγέννηση καὶ τὴν ἀνανέωση τῆς μεγάλης γερμανικῆς πατρίδας. Καὶ σ' αὐτὴ τὴ γενικὴ ἐλπίδα, σ' αὐτὴ τὴ συγχορδία ἐλπίδων κι ἐπιθυμιῶν, ἡ κυρίαρχη νότα ἦταν οὐσιαστικὰ πατριωτικὴ κι ἐνίσχυσης τῆς ἰδέας τοῦ Κράτους. Οἱ γερμανοὶ αἰσθάνονταν προσβλημένοι ἀπ' τὸν εἰρωνικὸ θαυμασμὸ ποὺ οἱ ἄγγλοι κι οἱ γάλλοι, μιλώντας γι' αὐτούς, ἐκδήλωναν χαρακτηρίζοντάς τους λαὸ μορφωμένο καὶ βαθυστόχαστο, ἐνῶ τοὺς ἀρνιόντουσαν κάθε πρακτικὴ στάση καὶ κάθε αἴσθηση τῆς πραγματικότητας. Νὰ γιατὶ ὅλες οἱ ἐπιθυμίες τους κι οἱ ἐμπνεύσεις τους κατευθύνονταν πρωταρχικὰ σ' ἕνα ἀντικειμενικὸ στόχο: τὴ δημιουργία ἑνὸς ἑ ν ι α ί ο υ κι ἰ σ χ υ ρ ο ῦ π α γ γ ε ρ μ α ν ι κ ο ῦ **Κ ρ ά τ ο υ ς** πού, ἀδιάφορο ἂν ἡ μορφή του εἶναι ρεπουμπλικάνικη ἢ μοναρχική, πρέπει νάναι ἀρκετὰ ἰσχυρὸ γιὰ νὰ προκαλεῖ τὸ θαυμασμὸ καὶ τὸ φόβο σ' ὅλους τοὺς γειτονικοὺς λαούς.

Στὰ 1848, μαζὶ μὲ τὴν Πανευρωπαϊκὴ ἐπανάσταση, ἄρχισε ἡ τέταρτη περίοδος, ἡ ἐπιθανάτια κρίση τοῦ γερμανικοῦ φιλελευθερισμοῦ. Αὐτὴ ἡ κρίση τέλειωσε μὲ τὴν τελειωτική του ἧττα.

Ἀπ' τὴ θλιβερὴ νίκη ποὺ πέτυχαν στὰ 1525 ἐναντίον τῆς μεγάλης ἐξέγερσης τῶν χωρικῶν οἱ ἑνωμένες δυνάμεις τοῦ φεουδαρχισμοῦ, ποὺ κιόλας ὁλοφάνερα προχωροῦσε στὸ τέλος του καὶ ποὺ μόλις τότε ἄρχιζαν νὰ διαμορφώνονται στὴ Γερμανία τὰ σύγχρονα Κράτη, νίκη ποὺ καταδίκασε ὁριστικὰ ὅλη τὴ Γερμανία σὲ μιὰ πολὺ μακρόχρονη σκλαβιὰ κάτω ἀπ' τὸ γραφειοκρατικὸ καὶ κρατικὸ ζυγό, ποτὲ δὲν εἶχαν συγκεντρωθεῖ σ' αὐτὴ τὴ χώρα, τόσα πολλὰ εὔφλεκτα ὑλικά, τόσα πολλὰ ἐπαναστατικὰ στοιχεῖα ὅσα στὶς παραμονὲς τοῦ 1848. Ἡ ἀνικανοποίηση, ἡ ἐλπίδα κι ἡ ἐπιθυμία μιᾶς ἐπανάστασης ἦταν γενικές, μ' ἐξαίρεση τὴν ἀνώτερη γραφειοκρατία καὶ τοὺς εὐγενεῖς. Εἶναι ἀκόμα χαρακτηριστικὸ αὐτὸ ποὺ ποτὲ δὲν εἶχε συμβεῖ στὴ Γερμανία, οὔτε μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ναπολέοντα, οὔτε στὶς δεκαετίες τοῦ '20 ἢ τοῦ '30, δηλαδή, νὰ βρίσκονται τώρα, ἀληθινά, μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἀστικῆς τάξης, κατὰ ἑκατοντάδες κι ὄχι κατὰ δεκάδες, οἱ ἄνθρωποι ποὺ αὐτοχαρακτηρίζονταν σὰν ἐπαναστάτες καὶ ποὺ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ χαρακτηριστοῦν σὰν τέτοιοι, ἀφοῦ δὲν ἀρκούνταν πιὰ στὴ στεῖρα φιλολογία καὶ στὶς ρητορικὲς συζητήσεις, ἀλλὰ ἦταν πραγματικὰ ἀποφασισμένοι νὰ θυσιάσουν ἀκόμα καὶ τὴν ἴδια τους τὴ ζωὴ γιὰ τὶς πεποιθήσεις τους.

Ἔχουμε γνωρίσει πολλούς τέτοιους ἀνθρώπους. Δὲν ἀνῆκαν βέβαια στὸν κόσμο τῶν πλουσίων ἢ τῆς μορφωμένης καὶ καλλιεργημένης ἀστικῆς τάξης. Ἀνάμεσά τους ὑπῆρχαν πολὺ λίγοι δικηγόροι, λίγοι γιατροὶ καί, τὸ πιὸ ἀξιοσημείωτο, σχεδὸν κανένας φοιτητής, μ' ἐξαίρεση τοὺς φοιτητὲς τοῦ πανεπιστήμιου τῆς Βιέννης, ποὺ στὰ 1848 καὶ τὰ 1849, θὰ πάρουν μιὰ πολὺ ἀποφασιστικὴ ἐπαναστατικὴ θέση ἐξαιτίας, ἴσως, τοῦ ὅτι τὸ ἐπίπεδο τῆς ἐπιστημονικῆς κατάρτισης ἦταν πολὺ κατώτερο σ' ὅλα τ' ἄλλα γερμανικὰ πανεπιστήμια (δὲ μιλᾶμε γιὰ τὸ πανεπιστήμιο τῆς Πράγας ποὺ εἶναι σλάβικο).

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς σπουδάζουσας νεολαίας τῆς Γερμανίας ἦταν τοποθετημένο ἀπὸ τότε μὲ τὴ μεριὰ τῆς ἀντίδρασης, ὄχι βέβαια τῆς φεουδαρχικῆς, ἀλλὰ τῆς φιλελεύθερης συντηρητικῆς: αὐτὴ ὑπερασπιζόταν πάνω ἀπ' ὁτιδήποτε ἄλλο τὴν κρατικὴ τάξη. Μποροῦμε εὔκολα νὰ φανταστοῦμε τί ἀπόγινε σήμερα ἐκείνη ἡ νεολαία.

Τὸ ριζοσπαστικὸ κόμμα ἦταν χωρισμένο σὲ δυὸ ρεύματα. Καὶ τὰ δυό τους εἶχαν διαμορφωθεῖ κάτω ἀπ' τὴν ἄμεση ἐπίδραση τῶν γαλλικῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν. Ἀλλὰ μεταξύ τους ὑπῆρχε μιὰ μεγάλη διαφορά. Στὸ πρῶτο ἀνῆκαν ἄνθρωποι ποὺ ἐκπροσωποῦσαν τὸν ἀνθὸ τῆς νέας γενιᾶς τῶν γερμανῶν διανοούμενων: διδάκτορες διαφόρων σχολῶν, γιατροί, δικηγόροι κι ἀκόμα διάφοροι ὑπάλληλοι, συγγραφεῖς, δημοσιογράφοι, ρήτορες. Ἦταν, φυσικά, ὅλοι τους βαθιὰ πολιτικοποιημένοι καὶ περίμεναν ἀνυπόμονα τὴν ἐπανάσταση ποὺ θὰ ἄνοιγε πλατιὰ πεδία δράσης γιὰ τὰ ταλέντα τους. Δὲν εἶχε ἀρχίσει καλὰ - καλὰ ἡ ἐπανάσταση κι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ μποῦν ἐπικεφαλῆς τοῦ ριζοσπαστικοῦ κόμματος κι ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς σοφοὺς ἑλιγμούς, ποὺ θὰ τὸ ἐξαντλήσουν ἀνώφελα καὶ θὰ τοῦ ἀπορροφήσουν τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα ἐνέργειας. θὰ τὸ ὑποβιβάσουν στὸ μηδέν.

Ὑπῆρχε ὅμως καὶ μιὰ ἄλλη κατηγορία ἀνθρώπων, λιγότερο ἐπιφανῶν καὶ λιγότερο φιλόδοξων, ἀλλὰ πιὸ εἰλικρινῶν καὶ γι' αὐτὸ ἄπειρα πιὸ σοβαρῶν, ποῦ προέρχονταν ἀπ' τὴ μικροαστικὴ τάξη. Ἀνάμεσά τους ἦταν πολλοὶ δάσκαλοι καὶ φτωχοὶ ὑπάλληλοι ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων. Ὑπῆρχαν, φυσικά, καὶ δικηγόροι καὶ γιατρί, καθηγητές, δημοσιογράφοι, βιβλιοπῶλες ἀκόμα κι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, ἀλλὰ σ' ἕνα ποσοστὸ τόσο μικρὸ ποὺ ἦταν γιὰ κλάματα. Αὐτοὶ ἦταν, πραγματικά, ἄνθρωποι ἀφοσιωμένοι καὶ σοβαροὶ ἐπαναστάτες, γιατὶ ἦταν ἀφοσιωμένοι ἀπεριόριστα στὴν ὑπόθεση τῆς ἐπανάστασης κι εἶχαν τὴ θέληση νὰ θυσιαστοῦν ὁλοκληρωτικὰ καὶ χωρὶς πολλὰ λόγια, γι' αὐτήν. Δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι, ἂν εἶχαν ἄλλες κατευθυντήριες ἀρχὲς κι ἂν ἡ γερμανικὴ κοινωνία γενικὰ ἦταν ἱκανὴ καὶ πρόθυμη γιὰ τὴ λαϊκὴ ἐπανάσταση, θὰ μποροῦσαν νὰ προσφέρουν μεγάλες ὑπηρεσίες.

Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἐπαναστάτες ἕτοιμοι νὰ ὑπερασπίσουν ἔντιμα τὴν ἐπανάσταση, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχουν ξεκαθαρίσει τί εἶναι ἡ ἐπανάσταση καὶ τί θάπρεπε ν' ἀπαιτεῖ κανεὶς ἀπ' αὐτή. Δὲν εἶχαν καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ ἔχουν οὔτε συλλογικὸ ἔντικτο, οὔτε συλλογικὴ θέληση

καὶ σκέψη. Ἦταν ἀτομικιστὲς ἐπαναστάτες, χωρὶς ἔδαφος νὰ πατοῦνε κάτω ἀπ' τὰ πόδια τους καί, ἀνίκανοι νὰ ἔχουν μιὰ κατευθυντήρια ἀντίληψη, ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ ὑποταχτοῦν τυφλὰ στὴν πιεστικὴ καθοδήγηση τῆς παλιᾶς τους σοφῆς ἀδελφότητας, ποὺ ἔγιναν στὰ χέρια της τὰ ὄργανα γιὰ τὴ συνειδητὴ ἢ ἀσυνείδητη ἐξαπάτηση τῆς λαϊκῆς μάζας. Τὸ ἀτομικό τους ἔνστικτο τοὺς ἔσπρωχνε στὴ συνολικὴ χειραφέτηση, στὴν ἰσότητα καὶ στὴν εὐημερία ὅλων, ἐνῶ τοὺς ὑποχρέωνε, παράλληλα, νὰ δουλεύουν γιὰ τὸ θρίαμβο τοῦ παγγερμανικοῦ Κράτους.

Ὑπῆρχε τότε στὴ Γερμανία, ὅπως καὶ σήμερα, ἕνα ἀκόμα πιὸ σοβαρὸ ἐπαναστατικὸ στοιχεῖο, τὸ προλεταριάτο τῆς πόλης. Εἶχε ἀποδείξει στὸ Βερολίνο, στὴ Βιέννη καὶ στὴ Φρανκφούρτη στὰ 1848 καὶ στὰ 1849 στὴ Δρέσδη, στὸ βασίλειο τοῦ Ἀννόβερου καὶ στὸ δουκάτο τοῦ Μπάντεν ὅτι ἦταν διαθέσιμο κι ἱκανὸ γιὰ μιὰ σειρὰ ἐξεγέρσεις, μόνον ἂν καταλάβαινε ὅτι καθοδηγούνταν μὲ τρόπο ἔξυπνο κι ἔντιμο. Στὸ Βερολίνο ἀποκαλύφθηκε ἀκόμα ἕνα στοιχεῖο ποὺ μέχρι τότε εἴχαμε συναντήσει μόνο στὸ Παρίσι, τὸ παιδὶ τοῦ δρόμου, τὸ «χαμίνι», ποὺ ἦταν ἐπαναστάτης κι ἥρωας ταυτόχρονα.

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὴ Γερμανία, τὸ προλεταριάτο τῆς πόλης βρισκόταν ἀκόμα, τουλάχιστον στὴ μεγάλη πλειοψηφία του, σχεδὸν ὁλοκληρωτικὰ ἔξω ἀπ' τὴν ἐπιρροὴ τῆς προπαγάνδας τοῦ Μάρξ κι ἔξω ἀπ' τὴν ὀργάνωση τοῦ κομμουνιστικοῦ του κόμματος. Αὐτὸ ἦταν ἀναπτυγμένο κυρίως στὶς βιομηχανικὲς πόλεις τῆς ρηνανικῆς Πρωσσίας, οὐσιαστικὰ στὴν Κολωνία· ὑπῆρχαν καὶ παρακλάδια του στὸ Βερολίνο, στὸ Μπρεσλάου, καί, τὸν τελευταῖο καιρό, στὴ Βιέννη, ἀλλὰ ἦταν πάρα πολὺ ἀδύναμα. Φυσικά, στὸ γερμανικὸ προλεταριάτο, ὅπως καὶ στὸ προλεταριάτο τῶν ἄλλων χωρῶν, ὑπῆρχαν σὲ ἐμβρυακὴ κατάσταση, μὲ τὴ μορφὴ τῆς ἐνστικτώδικης διεκδίκησης, τὰ σοσιαλιστικὰ ἰδανικὰ ποὺ ἐκφράστηκαν, περισσότερο ἢ λιγότερο καθαρά, ἀπ' τὶς λαϊκὲς μάζες σ' ὅλες τὶς περασμένες, ὄχι μόνο πολιτικὲς ἀλλὰ καὶ θρησκευτικές, ἐπαναστάσεις. Ἀλλὰ ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴν ἐνστικτώδικη παρόρμηση καὶ τὴν καθαρὰ ἐκφρασμένη θέληση γιὰ μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση ἢ γιὰ κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις, εἶναι τεράστια. Μιὰ παρόμοια θέληση δὲν ἐμφανίστηκε στὴ Γερμανία οὔτε στὰ 1848, οὔτε στὰ 1849, ἂν καὶ τὸ περίφημο μανιφέστο τῶν γερμανῶν κομμουνιστῶν, ποὺ εἶχαν ἐμπνευστεῖ κι εἶχαν συντάξει οἱ κύριοι Μὰρξ κι Ἔνγκελς, εἶχε κιόλας δημοσιευτεῖ τὸ Μάρτη τοῦ 1848.[102] Πέρασε ἀνάμεσα στὸ γερμανικὸ λαὸ χωρὶς ν' ἀφήσει σοβαρὰ ἴχνη. Τὸ ἐπαναστατικὸ προλεταριάτο ὅλων τῶν πόλεων τῆς Γερμανίας, ἦταν ἄμεσα ὑποταγμένο στὸ κόμμα τῶν ριζοσπαστῶν πολιτικῶν ἢ τῆς ἐξτρεμιστικῆς δημοκρατίας, πράγμα ποὺ τοῦ ἔδινε μιὰ μεγάλη δύναμη. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀστικὴ δημοκρατία, ποὺ ἦταν κι ἡ ἴδια ἀποπροσανατολισμένη τόσο ἀπ' τὸ πατριωτικὸ ἀστικὸ πρόγραμμα ὅσο κι ἀπ' τὴν ὁλικὴ ἀνυπαρξία τῶν ἡγετῶν της, ἔβλαψε τὸ λαό.

Καί, τέλος, ὑπῆρχε στὴ Γερμανία ἕνα στοιχεῖο ποὺ ἔχει τώρα ἐ-

ξαφανιστεῖ: ὁ ἐπαναστάτης ἀγρότης ἤ, τουλάχιστον, ὁ δυνάμει ἐπαναστάτης. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ διατηροῦνταν ἀκόμα σ' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Γερμανίας λείψανα τοῦ παλιοῦ δικαίου τῆς δουλοπαροικίας, ὅπως ὑπάρχουν ἀκόμα στὰ δυὸ δουκάτα τοῦ Μαγδεμβούργου. Στὴν Αὐστρία, ἡ δουλοπαροικία κυριαρχεῖ ἀκόμα παντοῦ. Δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι οἱ γερμανοὶ ἀγρότες ἦταν ἱκανοὶ καὶ πρόθυμοι νὰ ἐξεγερθοῦν. Ὅπως στὰ 1830 στὸ Παλατινάτο τῆς Βαυαρίας ἔτσι καὶ στὰ 1848, σ' ὁλόκληρη σχεδὸν τὴ Γερμανία, ὅλοι οἱ ἀγρότες, μόλις ἔμαθαν τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας, θὰ κινητοποιηθοῦν καὶ θὰ πάρουν ἀμέσως μέρος μὲ θέρμη, ζωηράδα κι ἐνεργητικότητα, στὶς πρῶτες βουλευτικὲς ἐκλογὲς πολυάριθμων ἐπαναστατικῶν κοινοβούλιων. Οἱ ἀγρότες πίστευαν τότε ὅτι αὐτὰ τὰ κοινοβούλια θὰ μποροῦσαν καὶ θάθελαν νὰ κάνουν κάτι γι' αὐτοὺς κι ἔτσι θὰ στείλουν ἐκεῖ γιὰ νὰ τοὺς ἐκπροσωπήσουν τοὺς πιὸ ἀποφασιστικοὺς καὶ τοὺς πιὸ κόκκινους πολιτικούς τους, στὸ μέτρο φυσικά, ποὺ ἕνας γερμανὸς πολιτικὸς μπορεῖ νάναι ἀποφασιστικὸς καὶ κόκκινος. Ὅταν, πολὺ γρήγορα, οἱ γερμανοὶ ἀγρότες θὰ πειστοῦν ὅτι δὲν θὰ πετύχαιναν τίποτα τὸ συγκεκριμένο διαμέσου αὐτῶν τῶν κοινοβουλίων, θὰ κρυώσουν, ἀλλὰ στὴν ἀρχὴ ἦταν ἕτοιμοι γιὰ ὅλα, ἀκόμα καὶ γιὰ τὴ γενικὴ ἐξέγερση.

Στὰ 1848, ὅπως κιόλας στὰ 1830, οἱ γερμανοὶ φιλελεύθεροι καὶ ριζοσπάστες φοβόντουσαν περισσότερο ἀπ' ὁτιδήποτε ἄλλο αὐτὴ τὴν ἐξέγερση· οὔτε κι οἱ σοσιαλιστὲς τῆς σχολῆς τοῦ Μὰρξ τὴν ἤθελαν. Εἶναι σ' ὅλους γνωστὸ ὅτι ὁ Φερδινάνδος Λασσάλ, ἄμεσος μαθητής, ὅπως κι ὁ ἴδιος παραδεχόταν, ἐκείνου τοῦ ἀνώτατου ἀρχηγοῦ τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος τῆς Γερμανίας, πράγμα ποὺ στὴ συνέχεια δὲν ἐμπόδισε τὸ δάσκαλο νὰ ἐκφράσει, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ θάνατου τοῦ Λασσάλ,[103] τὴ ζηλιάρικη καὶ φθονερή του ἐχθρότητα ἐναντίον τοῦ λαμπροῦ μαθητή του, ποὺ εἶχε ξεπεράσει κατὰ πολὺ τὸ δάσκαλο στὸν τομέα τῆς πρακτικῆς· ὅλοι, λέω, γνωρίζουν ὅτι πολλὲς φορὲς ὁ Λασσὰλ εἶχε ἐκφράσει τὴ γνώμη ὅτι ἡ συντριβὴ τῆς ἐξέγερσης τῶν χωρικῶν στὸ 16ο αἰώνα κι ἡ συνακόλουθη ἰσχυροποίηση κι ἄνθιση τοῦ γραφειοκρατικοῦ Κράτους στὴ Γερμανία ὑπῆρξαν ἕνας ἀληθινὸς θρίαμβος γιὰ τὴν ἐπανάσταση.

Γιὰ τοὺς κομμουνιστὲς καὶ τοὺς σοσιαλδημοκράτες τῆς Γερμανίας οἱ χωρικοί, ὅλοι οἱ χωρικοί, εἶναι ἡ ἀντίδραση, ἐνῶ τὸ Κράτος, ὅλα τὰ Κράτη, συμπεριλαμβανόμενου καὶ τοῦ Κράτους τοῦ Βίσμαρκ, εἶναι ἡ ἐπανάσταση.[104] Μὴ νομίζετε ὅτι τοὺς συκοφαντοῦμε. Ἡ ἀπόδειξη τοῦ γεγονότος ὅτι αὐτοὶ σκέφτονται ἀκριβῶς ἔτσι δίνεται ἀπ' τοὺς λόγους τους, τὶς μπροσοῦρες τους, τ' ἄρθρα τους, τὶς ἐπιθεωρήσεις καί, τέλος, ἀπ' τὰ γράμματά τους. Ὅλο αὐτὸ τὸ ὑλικὸ θὰ τὸ βάλουμε στὴ διάθεση τοῦ ρώσικου λαοῦ μόλις ἔρθει ὁ καιρός. Οἱ μαρξιστές, γενικά, δὲν μποροῦν νὰ σκεφτοῦν μ' ἄλλο τρόπο. Ὄντας ἀδιάλλαχτοι ὀπαδοὶ τοῦ Κράτους, πρέπει ν' ἀπεχθάνονται κάθε ἐπανάσταση τοῦ λαοῦ κι ἰδιαίτερα τὴν ἀγροτική, γιατὶ εἶναι ἀναρχικὴ ἀπ' τὴ φύση της κι ἐπιδιώκει ἀμε-

σα τὴν κατάργηση τοῦ Κράτους. Ὄντας φανατικοὶ παγγερμανιστές, εἶναι ὑποχρεωμένοι ν' ἀπορρίπτουν μιὰν ἀγροτικὴ ἐπανάσταση καὶ μόνο ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὴ εἶναι μιὰ ἐπανάσταση εἰδικὰ σλάβικη.

Τὸ μίσος τους ἐναντίον τῆς ἀγροτικῆς ἐπανάστασης τοὺς ἑνώνει, μὲ συγκινητικὸ τρόπο, μ' ὅλα τ' ἀστικὰ στρώματα καὶ κόμματα τῆς γερμανικῆς κοινωνίας. Ἔχουμε κιόλας παρατηρήσει ὅτι στὰ 1830 δὲν χρειάστηκε παρὰ νὰ ξεσηκωθοῦν μὲ τὰ δρεπάνια καὶ τὰ δικράνια οἱ χωρικοὶ τοῦ βαυαρικοῦ Παλατινάτου ἐναντίον τῶν φεουδαρχῶν, γιὰ νὰ πέσει ἀπρόοπτα ὁ ἐπαναστατικὸς πυρετὸς ποὺ φαινόταν νὰ φλογίζει τοὺς BURSCHENSHAFTEN τῆς Ν. Γερμανίας. Στὰ 1848 ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἴδιο πράγμα κι ἡ ἀποφασιστικὴ ἀντίθεση τῶν γερμανῶν ριζοσπαστῶν ἐναντίον κάθε ἀπόπειρας ἐξέγερσης τῶν χωρικῶν ἀπ' τὴν ἀρχὴ κιόλας τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1848, ὑπῆρξε, μποροῦμε νὰ τὸ βεβαιώσουμε μὲ σιγουριά, ἡ βασικὴ αἰτία τῆς ἀποτυχίας ἐκείνης τῆς ἐπανάστασης.

Ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ εἶχε ἀρχίσει μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ πρωτοφανεῖς λαϊκὲς νίκες. Στὸ διάστημα σχεδὸν ἑνὸς μήνα, μετὰ τὶς μέρες τοῦ Φλεβάρη στὸ Παρίσι, ὅλοι οἱ θεσμοὶ κι οἱ κυβερνητικὲς δυνάμεις εἶχαν σαρωθεῖ σ' ὁλόκληρη τὴ γερμανικὴ ἐπικράτεια ἀπ' τὸ λαό, σχεδὸν χωρὶς προσπάθεια. Αὐτὴ ἡ λαϊκὴ ἐπανάσταση θριάμβευσε στὸ Παρίσι, στὴ Γερμανία, κυβερνῆτες καὶ κυβερνήσεις, κατάπληκτες ἀπ' τὸ φόβο κι ἀπ' τὴ συνείδηση τῆς περιφρόνησης ποὺ τὶς περικύκλωνε, θὰ καταρρεύσουν μόνες τους ἡ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὑπῆρξε ἕνα εἶδος ἀπόπειρας ἔνοπλης ἀντίστασης στὸ Βερολίνο καὶ στὴ Βιέννη, ἀλλὰ ἦταν τελείως ἀσήμαντη καὶ δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ μιλᾶμε γι' αὐτή.

Ἔτσι ἡ ἐπανάσταση θριάμβευσε στὴ Γερμανία σχεδὸν χωρὶς ν' ἀνοίξει μύτη. Οἱ ἁλυσίδες θὰ σπάσουν, τὰ ἐμπόδια θὰ πέσουν ἀπὸ μόνα τους. Οἱ γερμανοὶ ἐπαναστάτες μποροῦσαν νὰ κάνουν ὅτι ἤθελαν. Τί ἔκαναν;

Θὰ μᾶς ποῦνε ὅτι ὁ ἐπαναστατικὸς θρίαμβος ἀποδείχθηκε πρόσκαιρος σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη κι ὄχι μόνο στὴ Γερμανία. Ἀλλὰ σ' ὅλες τὶς ἄλλες χῶρες ἡ ἐπανάσταση καταπνίχθηκε ἀπὸ ξένες δυνάμεις ὕστερα ἀπὸ μιὰ μακρόχρονη καὶ σοβαρὴ πάλη: στὴν Ἰταλία ἀπ' τὰ αὐστριακὰ στρατεύματα, στὴν Οὐγγαρία ἀπ' τοὺς ἑνωμένους ρώσους κι αὐστριακούς. Στὴ Γερμανία ὅμως, κατάρρευσε ἐξαιτίας τῆς αὐτο - ἀποσύνθεσης τῶν ἐπαναστατῶν.

Θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ ὅτι τὸ ἴδιο συνέβηκε καὶ στὴ Γαλλία; Ὄχι, στὴ Γαλλία τὰ πράγματα θὰ πάρουν διαφορετικὴ τροπή. Τότε ἀκριβῶς ἐμφανίστηκε ἐκεῖ ἕνα σοβαρὸ πρόβλημα ποὺ ἔσπρωξε ἄμεσα ὅλους τοὺς ἀστοὺς πολιτικούς, ἀκόμα καὶ τοὺς κόκκινους ἐπαναστάτες, στὴν ἀντίδραση. Στὴ διάρκεια τῶν ἀξιομνημόνευτων μερῶν τοῦ Ἰούνη θὰ βρεθοῦν στὴ Γαλλία, γιὰ δεύτερη φορά, ἀντιμέτωποι σὰν ἐχθροὶ τὸ προλεταριάτο κι ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ καμιὰ συμφιλίωση δὲ θάναι πιὰ δυνατὴ ἀνάμεσά τους. Τὴν πρώτη φορὰ εἶχαν βρεθεῖ ἀντιμέτωποι στὴ Λυών.[105]

Στὴ Γερμανία, ὅπως ἔχουμε ἤδη παρατηρήσει, τὸ κοινωνικὸ ζήτημα ἄρχισε νὰ διεισδύει δειλά, ἀπὸ διάφορους δρόμους, στὴ συνείδηση τοῦ προλεταριάτου, παρόλο ποὺ τὸ τελευταῖο τὸ ἀντιμετώπιζε, περισσότερο ἀπ' ὁποιοδήποτε ἄλλο ζήτημα, θεωρητικὰ καὶ σὰ ζήτημα περισσότερο γαλλικὸ παρὰ γερμανικό. Γι' αὐτὸ δὲν ἦταν δυνατὸ ν' ἀπομακρύνει τὸ γερμανικὸ προλεταριάτο ἀπ' τοὺς δημοκρατικούς, ποὺ οἱ ἐργαζόμενοι θὰ συνεχίσουν νὰ τοὺς ἀκολουθοῦν, δίχως ν' ἀναρωτιοῦνται ποτὲ ἂν οἱ δημοκρατικοὶ θὰ ἦταν ἱκανοὶ νὰ τοὺς ὁδηγήσουν στὴ μάχη.

Ἀλλ' ἀκριβῶς γι' αὐτὸ οἱ ἡγέτες κι οἱ πολιτικοὶ τοῦ γερμανικοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος δὲν ἤθελαν τὶς ὁδομαχίες. Προτιμοῦσαν πιὸ πολὺ τὶς ἀναίμακτες καὶ χωρὶς κίνδυνο μάχες ποὺ δίνονται σ' ἐκεῖνα τὰ κοινοβούλια, ποὺ ὁ 6αρῶνος Ζελάσεκ,[106] κράτης εὐγενὴς κι ἕνα ἀπ' τὰ ὄργανα τῆς ἀψβουργο - αὐστριακῆς ἀντίδρασης εἶχε ὀνομάσει γραφικά, «ἰνστιτοῦτα ἄσκησης τῆς ρητορικῆς».

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὴ Γερμανία τὰ κοινοβούλια κι οἱ συνελεύσεις δὲ λογαριάζονταν. Ἡ Ἐθνοσυνέλευση τῆς Φρανκφούρτης, ποὺ ἔπρεπε νὰ φτιάξει τὸ Σύνταγμα, θεωρούνταν ἡ πρώτη ἀνάμεσα σ' ὅλες. Ἀπαρτίζονταν ἀπὸ περίπου 600 6ουλευτές, ποὺ ἀντιπροσώπευαν ὅλη τὴ γερμανικὴ ἐπικράτεια κι εἶχαν ἐκλεγεῖ ἄμεσα ἀπ' τὸ λαό. Ὑπῆρχαν ἀκόμα 6ουλευτὲς ἀπ' τὶς καθαρὰ γερμανικὲς ἐπαρχίες τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ σλάδοι τῆς Μοραβίας καὶ τῆς Βοημίας εἶχαν ἀρνηθεῖ νὰ στείλουν ἐκεῖ δικούς τους ἀντιπροσώπους, προκαλώντας τὴν πιὸ ἔντονη ἀγανάκτηση τῶν γερμανῶν πατριωτῶν ποὺ δὲν μποροῦσαν, ἀλλὰ προπαντὸς δὲν ἤθελαν, νὰ παραδεχτοῦν ὅτι ἡ Βοημία κι ἡ Μοραβία, ἔστω κι ἂν κατοικούνταν ἀπὸ σλάβους, δὲν ἀποτελοῦσαν, πραγματικά, γερμανικὰ ἐδάφη. Ἔτσι συγκεντρώθηκε στὴ Φρανκφούρτη, ἀπ' τὰ πιὸ μακρινὰ σημεῖα τῆς Γερμανίας, τὸ ἄνθος τοῦ γερμανικοῦ πατριωτισμοῦ καὶ φιλελευθερισμοῦ, ἡ γερμανικὴ διανόηση καὶ κουλτούρα. Ὅλοι οἱ πατριῶτες κι ἐπαναστάτες τῶν δεκαετιῶν τοῦ '20 καὶ '30, ποὺ εἶχαν τὴν τύχη νὰ ἐπιζήσουν ὡς τότε, ὅλοι οἱ περίφημοι φιλελεύθεροι τῆς δεκαετίας τοῦ '40, ξαναβρέθηκαν σ' αὐτὸ τὸ ἀνώτατο κοινοβούλιο ὅλης τῆς Γερμανίας. Καὶ μέσα στὴ γενικὴ ἔκπληξη θὰ παρατηρηθεῖ ἀμέσως, ἀπ' τὴν πρώτη κιόλας μέρα, ὅτι τουλάχιστον τὰ τρία τέταρτα τῶν 6ουλευτῶν ποὺ εἶχαν ἐκλεγεῖ ἄμεσα ἀπ' τὸ λαό, ἦταν ἀντιδραστικοί! Κι ὄχι μόνο ἀντιδραστικοί, ἀλλὰ κι ἄπειροι στὴν πολιτική, ποὺ ἐνῶ ἤξεραν πραγματικὰ πολλά, ἦταν ὑπερβολικὰ ἀφελεῖς. Πίστευαν σοβαρὰ ὅτι θάταν ἀρκετὸ νὰ φτιάξουν μὲ τὰ σοφά τους μυαλὰ ἕνα σύνταγμα γιὰ ὅλη τὴ Γερμανία καὶ νὰ τὸ διακηρύξουν στ' ὄνομα τοῦ λαοῦ, γιὰ νὰ γοητευτοῦν ἀμέσως ὅλες οἱ γερμανικὲς κυβερνήσεις. Ἐμπιστεύονταν στὶς ὑποσχέσεις καὶ στοὺς ὅρκους τῶν γερμανῶν μοναρχῶν, σὰ νὰ μὴν εἶχαν κιόλας δοκιμάσει οἱ ἴδιοι κι οἱ πλάτες τῶν συντρόφων τους τὴν ἀναίσχυντη καὶ συστηματικὴ δολιότητα ἐκείνων, στὰ τελευταῖα 30 καὶ περισσότερα χρόνια, ἀπ' τὰ 1815 ὡς τὰ 1848. Ἐκεῖνοι οἱ ἐμπνευσμένοι νομικοὶ κι ἱστορικοὶ δὲν καταλάβαιναν αὐτὴ τὴν ἁπλὴ ἀλήθεια, ποὺ

τὴν ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἐπιβεβαιώνει ὅλη ἡ ἱστορία, ὅτι, δηλαδή, γιὰ νὰ ἐξουδετερωθεῖ μιὰ ὁποιαδήποτε πολιτικὴ δύναμη, γιὰ νὰ τὴν ἀνατρέψεις καὶ νὰ τὴν ὑποτάξεις, δὲν ὑπάρχει παρὰ ἕνα μόνο μέσο: νὰ τὴν καταστρέψεις. Ἐκεῖνοι οἱ φιλόσοφοι δὲν καταλάβαιναν ὅτι ἐναντίον τῆς πολιτικῆς αὐτῆς δύναμης δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἄλλη ἐγγύηση ἔξω ἀπ' τὴν ἀπόλυτη καταστροφή της. Ὅτι στὴν πολιτική, ὅπως σ' ἕνα στίβο ὅπου συγκρούονται ἀνταγωνιστικὲς δυνάμεις κι ἀνταγωνιστικὰ γεγονότα, τὰ λόγια, οἱ ὑποσχέσεις κι οἱ ὅρκοι δὲ σημαίνουν τίποτα, ἀκόμα κι ἐξαιτίας τοῦ ὅτι μιὰ πολιτικὴ δύναμη, στὸ μέτρο ποὺ παραμένει μιὰ πραγματικὴ δύναμη, ὀφείλει, παρὰ κι ἐνάντια στὴ θέληση τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν ἀφεντάδων ποὺ τὴν κυβερνοῦν, σύμφωνα μὲ τὴ φύση της καὶ μὲ κίνδυνο αὐτοκαταστροφῆς της, ν' ἀποβλέπει ἀναγκαστικὰ καὶ μὲ κάθε θυσία, στὴν πραγματοποίηση τῶν δικῶν της στόχων.

Τὸ Μάρτη 1948 οἱ γερμανικὲς κυβερνήσεις εἶχαν χάσει τὸ ἠθικό τους, εἶχαν τρομοκρατηθεῖ, ἀλλὰ δὲν εἶχαν πραγματικὰ καταστραφεῖ. Ἡ παλιὰ κρατική, νομική, οἰκονομική, πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὀργάνωση στεκόταν στὰ πόδια της. Ὑποχωρώντας στὴν πίεση τῆς στιγμῆς εἶχαν χαλαρώσει λίγο τὰ χαλινάρια, ἀλλὰ τὰ οὐσιαστικὰ κέντρα ἐξουσίας ἦταν ἀκόμα στὰ χέρια μοναρχῶν. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ὑπαλλήλων, ποὺ εἶναι συνηθισμένοι νὰ ὑπακούσυν μηχανικά, ὅλη ἡ ἀστυνομία, ὅλος ὁ στρατὸς τοὺς ἦταν πιστοὶ ὅπως καὶ πρῶτα, ἴσως καὶ περισσότερο ἀπὸ πρῶτα, γιατὶ μέσα σ' ἐκείνη τὴ λαΐκὴ λαίλαπα, ποὺ ἀπειλοῦσε τὴν ἴδια τους τὴν ὕπαρξη, μόνο ἀπ' τὸν ἑαυτό τους μποροῦσαν νὰ περιμένουν τὴ σωτηρία. Καὶ γιὰ νὰ τελειώνουμε, παρὰ τὸ γενικὸ θρίαμβο τῆς ἐπανάστασης, ἡ εἴσπραξη κι ἡ πληρωμή, τῶν φόρων γίνονταν μὲ τὴν ἴδια ἐπιμέλεια ὅπως καὶ πρῶτα.

Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπανάστασης, μερικὲς ἀπομονωμένες φωνὲς εἶχαν ζητήσει, εἶναι ἀλήθεια, νὰ σταματήσει ἡ πληρωμὴ τῶν φόρων καὶ γενικὰ κάθε χαρατσιοῦ σὲ εἶδος ἢ σὲ χρῆμα, σ' ὅλη τὴν ἔκταση τῆς γερμανικῆς ἐπικράτειας, μέχρι νὰ συνταχθεῖ καὶ νὰ δημοσιευτεῖ ἕνα νέο σύνταγμα τῆς Χώρας. Ἀλλὰ ἐναντίον αὐτῆς τῆς πρότασης, πού, ἀναμφίβολα, εἶχε εὐνοϊκὴ ἀπήχηση στὸ λαό, ἰδιαίτερα στοὺς ἀγρότες, ξεσηκώθηκαν ὁμόφωνα κι ἀπειλητικὰ φωνὲς ἀποδοκιμασίας ἀπ' ὅλο τὸν ἀστικὸ κόσμο, ὄχι μόνο ἀπ' τοὺς φιλελεύθερους, ἀλλὰ κι ἀπ' τοὺς πιὸ κόκκινους ριζοσπάστες ἐπαναστάτες. Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι αὐτὰ τὰ αἰτήματα ἔτειναν ἄμεσα στὴ χρεωκοπία τοῦ Κράτους καὶ στὴν κατάργηση ὅλως τῶν κρατικῶν θεσμῶν κι αὐτὸ γινόταν τὴν ἴδια ἀκριβῶς στιγμὴ ποὺ ὅλοι ἦταν ἀπασχολημένοι, ἀντίθετα, μὲ τὴ δημιουργία ἑνὸς νέου κι ἀκόμα πιὸ ἰσχυροῦ Κράτους: τὸ ἕνα κι ἀδιαίρετο παγγερμανικὸ Κράτος! Φανταστεῖτε! Τὴν καταστροφὴ τοῦ Κράτους! Αὐτὸ σήμαινε τὴ χειραφέτηση καὶ τὴν ἀνάσταση, γιὰ τὸν ἠλίθιο ὄχλο ποὺ δουλεύει χειρωναχτικά, ἀλλὰ μιὰ συμφορὰ γιὰ τοὺς καθὼς πρέπει, γιὰ ὅλη τὴν ἀστικὴ τάξη ποὺ ἐπιδιώκει μόνο χάρη στὴ δύναμὴ τοῦ Κράτους. Ἐπειδὴ στὸ μυαλὸ τῶν μελῶν τῆς Ἐθνοσυνέλευσης τῆς Φρανκφούρτης καὶ

μαζί τους, ἀνάμεσα στοὺς ριζοσπάστες τῆς Γερμανίας, δὲν μποροῦμε νὰ γεννηθεῖ ἡ ἰδέα τῆς κατάργησης τοῦ Κράτους, ποὺ βρισκόταν στὰ χέρια τῶν γερμανῶν μοναρχῶν κι ἐπειδή, ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, δὲν ἤξεραν καὶ δὲν ἤθελαν νὰ ὀργανώσουν τὴ λαϊκὴ δύναμη, ποὺ ἦταν ἀσυμβίβαστη μὲ τὴ μοναρχική, τοὺς ἀπόμενε μόνο ἡ παρηγοριὰ τῆς πίστης στὴν ἁγιότητα τῶν ὑποσχέσεων καὶ τῶν ὅρκων ποὺ ἔδιναν οἱ ἴδιοι οἱ μονάρχες.

Δὲν θάναι ἄσχημο νὰ θυμίζουμε πιὸ συχνὰ σ' ἐκείνους ποὺ μιλᾶνε πάντα γιὰ τὴν εἰδικὴ ἀποστολὴ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἐπιστημόνων, ἀναφορικὰ μὲ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴ διακυβέρνηση τῶν Κρατῶν, τὴν κωμικοτραγικὴ τύχη τοῦ ἄτυχου κοινοβούλιου τῆς Φρανκφούρτης. Ἂν κάποια πολιτικὴ συνέλευση ἄξιζε νὰ ὀνομαστεῖ σοφή, αὐτὴ θὰ ἦταν ἀκριβῶς τὸ παγγερμανικὸ κοινοβούλιο, ὅπου βρίσκονταν συγκεντρωμένοι οἱ πιὸ περίφημοι καθηγητὲς ὅλων τῶν πανεπιστήμιων κι ὅλων τῶν γερμανικῶν σχολῶν, ἰδιαίτερα οἱ νομικοί, οἱ οἰκονομολόγοι κι οἱ ἱστορικοί. Αὐτὴ ἡ συνέλευση ἀποκαλύφθηκε καὶ μάλιστα ἀμέσως, ὅπως παρατηρήσαμε ἤδη παραπάνω, στὴ μεγάλη της πλειοψηφία τρομερὰ ἀντιδραστικὴ σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ ὅταν ὁ Ράντοβιτς,[107] φίλος, ἐπιμελὴς ἀνταποκριτὴς καὶ πιστὸς ὑπηρέτης τοῦ βασιλιᾶ Φρειδερίου Γουλιέλμου IV, ποὺ ἐκπροσωποῦσε προηγούμενα τὴν Πρωσσία στὴ γερμανικὴ Συνομοσπονδία καὶ ποὺ τὸ Μάη 1848 ἐκλέχτηκε βουλευτὴς στὴν Ἐθνοσυνέλευση, πρότεινε σ' αὐτὴ τὴ συνέλευση νὰ διακηρύξει ἐπίσημα τὴν ἀλληλεγγύη της μὲ τ' αὐστριακὰ στρατεύματα, μ' ἐκείνη τὴ γ ε ρ μ α ν ι κ ὴ στρατιά, ποὺ ἀποτελοῦνταν σὲ μεγάλο μέρος ἀπὸ μαγιάρους καὶ κροάτες καὶ ποὺ ἐξαπολύθηκε ἀπ' τὴν κυβέρνηση τῆς Βιέννης ἐναντίον τῶν ἐξεγερμένων ἰταλῶν, τὸ μεγαλύτερο μέρος της, πυρπολημένο ἀπ' τὸν πατριωτικὸ λόγο τοῦ στρατηγοῦ, θὰ σηκωθεῖ ἐπάνω καὶ θὰ χειροκροτήσει τοὺς αὐστριακούς. Μ' αὐτὸ δήλωναν ἐπίσημα, στ' ὄνομα ὅλης τῆς Γερμανίας, ὅτι ὁ κύριος στόχος, ἂν μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ, ὁ μοναδικὸς στόχος τῆς γερμανικῆς ἐπανάστασης δὲν ἦταν πραγματικὰ ἡ κατάκτηση τῆς ἐλευθερίας γιὰ τοὺς γερμανικοὺς λαούς, ἀλλὰ ἡ οἰκοδόμηση ἀπ' αὐτοὺς μιᾶς νέας κι ἀπέραντης πατριωτικῆς φυλακῆς ποὺ λεγόταν μιὰ κι ἀδιαίρετη παγγερμανικὴ αὐτοκρατορία.

Ἡ συνέλευση ἐπέδειξε μιὰ ἐξίσου κτηνώδικη σκληρότητα ἀπέναντι στοὺς πολωνοὺς τοῦ δουκάτου τοῦ Πόζναν καὶ γενικὰ ἀπέναντι στοὺς σλάβους. Ὅλες αὐτὲς οἱ φυλές, ποὺ μισοῦν τοὺς γερμανούς, ἔπρεπε νὰ καταβροχθιστοῦν ἀπ' τὸ παγγερμανικὸ Κράτος. Τὸ ἀπαιτοῦσε ἡ μελλοντικὴ δύναμη καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς γερμανικῆς πατρίδας.

Τὸ πρῶτο ἐσωτερικὸ ζήτημα ποὺ παρουσιάστηκε γιὰ ἐξέταση στὴ σοφὴ καὶ πατριωτικὴ συνέλευση ἦταν τοῦτο: Θὰ ἔπρεπε τὰ γερμανικὰ κράτη νὰ πάρουν τὴ μορφὴ μιᾶς δημοκρατίας ἢ μιᾶς μοναρχίας; Καὶ φυσικὰ τὸ δίλημμα λύθηκε εὐνοϊκὰ γιὰ τὴ μοναρχία. Ὅμως δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ συνεχίσει νὰ κατηγορεῖ γι' αὐτὸ τοὺς κυρίους καθηγητές, βουλευτὲς καὶ νομοθέτες. Εἶναι ξεκάθαρο ὅτι αὐτοί, σὰ γνήσιοι κι ἐπι-

πλέον σοφοί γερμανοί, δηλαδή συνειδητοί κι ἀπὸ πολὺ παλιὰ ὑπηρέτες, ἐπιθυμοῦσαν μ' ὅλη τους τὴν ψυχὴ νὰ διατηρήσουν τοὺς πολυαγαπημένους τους μονάρχες. Ἀλλὰ κι ὅταν θὰ ὑπῆρχε κάποια ἀμφιβολία αναφορικὰ μ' αὐτὸ τὸ θέμα, θὰ ἔπρεπε νὰ λυθεῖ, ὁπωσδήποτε, εὐνοϊκὰ γιὰ τὴ μοναρχία γιατί, ἔξω ἀπὸ καμμιὰ ἑκατοστὴ εἰλικρινεῖς ἐπαναστάτες ποὺ ἔχουμε κιόλας μιλήσει γι' αὐτούς, αὐτὴ ἦταν ἡ θέληση τῆς γερμανικῆς ἀστικῆς τάξης. Ἀπόδειξη αὐτοῦ ἀποτελοῦν οἱ λόγοι τοῦ ἐντιμότατου πατριάρχη τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος, ποὺ ἔχει γίνει σήμερα σοσιαλδημοκράτης καὶ ποὺ γι' αὐτὸν τὸν πατριώτη ἀπ' τὸ Καίνιξμπεργκ ἔχουμε ἤδη μιλήσει, τοῦ δόκτορα Γιόχαν Γιακόμπι. Νὰ τί εἶπε στὸ λόγο ποὺ ἔβγαλε στὰ 1859, μπροστὰ στοὺς ψηφοφόρους τοῦ Καίνξμπεργκ: «Σήμερα, κύριοι, καὶ τὸ λέω βαθιὰ πεπεισμένος, δὲν ὑπάρχει σ' ὁλόκληρη τὴ χώρα μας, σ' ὅλο τὸ δημοκρατικὸ κόμμα, δὲν ὑπάρχει, ἐπαναλαμβάνω, οὔτε ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ὄχι μόνο νὰ λέει ὅτι θέλει ἕνα κράτος ποὺ νὰ μὴν εἶναι μοναρχικό, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ φαντάζεται». Καὶ πρόσθεσε: «Ἂν ὑπῆρξε ποτὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ νὰ μᾶς ἔδειξε πόσο βαθιὰ ριζωμένος εἶναι στὴν καρδιὰ τοῦ λαοῦ ὁ θεσμὸς τῆς μοναρχίας, αὐτὴ ἡ ἐποχὴ ἦταν ἀκριβῶς τὸ ἔτος 1848». Τὸ δεύτερο ζήτημα ἦταν: ἡ παγγερμανικὴ αὐτοκρατορία. Θὰ ἔπρεπε νάναι συγκεντρωτικοῦ ἢ ὁμοσπονδιακοῦ τύπου; Ὁ πρῶτος τρόπος ἦταν πιὸ λογικὸς καὶ πιὸ κοντὰ στὸ στόχο, δηλαδὴ τὴ δημιουργία ἑνὸς ἰσχυροῦ γερμανικοῦ Κράτους, ποὺ θάταν ἕνα κι ἀδιαίρετο. Ἀλλὰ γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ αὐτὸς ὁ στόχος θάπρεπε ν' ἀπογυμνωθοῦν ἀπ' τὴν ἐξουσία, ἀπ' τὸ θρόνο καὶ νὰ ἐξοριστοῦν ἀπ' τὴ Γερμανία ὅλοι οἱ μονάρχες ἐκτὸς ἀπὸ ἕναν, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι θ' ἄρχιζαν πολλὲς τοπικὲς ἐξεγέρσεις. Αὐτὸ ἐρχόταν σὲ μεγάλη ἀντίθεση μὲ τὴ γερμανικὴ δουλοπρέπεια καὶ τὸ ζήτημα λύθηκε, σύμφωνα μὲ τὸ παλιὸ ἰδανικό, εὐνοϊκὰ ὑπὲρ τῆς ὁμοσπονδιακῆς μοναρχίας, δηλαδή, θὰ ὑπῆρχε ἕνας ἀριθμὸς μικρῶν καὶ μεσαίων Κρατῶν, ἄλλα τόσα κοινοβούλια κι ἐπικεφαλῆς ὅλων αὐτῶν ἕνας μόνο αὐτοκράτορας κι ἕνα μόνο κοινοβούλιο γιὰ τὸ σύνολο τῆς γερμανικῆς ἐπικράτειας.

Ἀλλὰ ποιὸς θὰ ἦταν ὁ αὐτοκράτορας; Αὐτὸ ἦταν τὸ κύριο ἐρώτημα. Ἦταν ξεκάθαρο ὅτι αὐτὴ τὴ θέση δὲν μποροῦσε νὰ τὴν καταλάβει κανένας ἄλλος παρὰ μόνο ἕνας αὐστριακὸς αὐτοκράτορας ἢ ἕνας πρώσσος βασιλιάς. Οὔτε ἡ Αὐστρία οὔτε ἡ Πρωσσία θὰ ἀνέχονταν ἄλλους.

Οἱ συμπάθειες τῆς πλειοψηφίας τῆς συνέλευσης ἔκλιναν πρὸς τὴ μεριὰ τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας. Κι αὐτὸ γιὰ πολλὲς αἰτίες: πρῶτο, ὅλοι οἱ γερμανοὶ ἀπεχθάνονταν κι ἀπεχθάνονται ἀκόμα τὴν Πρωσσία, ὅπως οἱ ἰταλοὶ ἀπεχθάνονται τὸ Πεδεμόντιο. Ὅσο γιὰ τὸ βασιλιὰ Φρειδερίκο Γουλιέλμο IV, ἡ παράξενη κι ἀντιφατική του συμπεριφορά, πρὶν κι ὕστερα ἀπ' τὴν ἐπανάσταση, τοῦ εἶχε στερήσει ὅλες τὶς συμπάθειες μὲ τὶς ὁποῖες εἶχε γίνει δεχτὴ ἡ ἄνοδός του στὸ θρόνο. Ἐξάλλου, ἡ Ν. Γερμανία ἐξαιτίας τοῦ χαρακτήρα τοῦ πληθυσμοῦ της, ποὺ στὴν

πλειοψηφία του είναι καθολικός κι εξαιτίας τῶν ἱστορικῶν της παραδόσεων κι ἐθίμων, ἔκλινε ἀποφασιστικὰ ὑπὲρ τῆς Αὐστρίας. Ἀλλὰ ἡ ἐκλογὴ τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, ἦταν ὁπωσδήποτε ἀδύνατη, γιατί ἡ αὐστριακὴ αὐτοκρατορία, κλονισμένη ἀπ' τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα στὴν Ἰταλία, στὴν Οὐγγαρία, στὴ Βοημία καὶ τέλος στὴν ἴδια τὴ Βιέννη, βρισκόταν στὸ χεῖλος μιᾶς ἀβύσσου, ἐνῶ ἡ Πρωσσία ἦταν ἐξοπλισμένη καὶ προετοιμασμένη, παρὰ τὶς κινητοποιήσεις στοὺς δρόμους τοῦ Βερολίνου, τοῦ Καίνιξμπεργκ, τοῦ Πόζναν, τοῦ Μπρεσλάου καὶ τῆς Κολωνίας. Οἱ γερμανοὶ ἤθελαν, πολὺ περισσότερο ἀπ' τὴν ἐλευθερία, μιὰ ἰσχυρὴ κι ἑνοποιημένη αὐτοκρατορία. Ἦταν ξεκάθαρο σὲ ὅλους ὅτι μόνο μιὰ Πρωσσία μποροῦσε νὰ προσφέρει στὴ Γερμανία ἕναν ἀληθινὸ αὐτοκράτορα. Καὶ γι' αὐτό, ἂν οἱ κύριοι καθηγητές, ποὺ εἶχαν τὴν ἀπόλυτη σχεδὸν πλειοψηφία στὸ κοινοβούλιο τῆς Φρανκφούρτης, διέθεταν ἔστω καὶ μιὰ σταγόνα κριτικῆς αἴσθησης, ἕνα ψίχουλο ἐνέργειας, θάπρεπε, δίχως νὰ σκεφτοῦν οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή, δίχως ταλαντεύσεις, ἔστω καὶ δίχως τὴ θέλησή τους, νὰ προσφέρουν ἀμέσως τ' αὐτοκρατορικὸ στέμμα στὸ βασιλιὰ τῆς Πρωσσίας.

Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος IV θὰ τὸ εἶχε σίγουρα ἀποδεχτεῖ ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἐξέγερση τοῦ Βερολίνου, ἡ νίκη τοῦ λαοῦ πάνω στὸ στρατό, τὸν εἶχαν πληγώσει κατάκαρδα. Αἰσθανόταν ταπεινωμένος κι ἀναζητοῦσε ἕναν ὁποιοδήποτε τρόπο γιὰ ν' ἀπαντήσει καὶ ν' ἀποκαταστήσει τὴ βασιλικὴ τιμή. Μὴ βρίσκοντας καλύτερο τρόπο, γατζώθηκε μὲ δική του πρωτοβουλία στὴν αὐτοκρατορικὴ κορώνα. Ἀπ' τὶς 21 Μάρτη κιόλας, 3 μέρες μετὰ τὴν ἧττα τοῦ Βερολίνου, ἀπεύθυνε ἕνα μανιφέστο στὸ γερμανικὸ λαὸ ὅπου δήλωνε ὅτι γιὰ χάρη τῆς σωτηρίας τῆς Γερμανίας ἔμπαινε ἐπικεφαλῆς τῆς κοινῆς γερμανικῆς πατρίδας. Ἀφοῦ ἔγραψε μὲ τὸ ἴδιο του τὸ χέρι αὐτὸ τὸ μανιφέστο, ἀνέβηκε στὸ ἄλογό του καὶ μὲ στρατιωτικὴ συνοδεία βάλθηκε νὰ περιτρέχει θριαμβευτικὰ τοὺς δρόμους τοῦ Βερολίνου, κρατώντας στὸ χέρι του τὴν τρίχρωμη παγγερμανικὴ σημαία. Ἀλλὰ τὸ κοινοβούλιο τῆς Φρανκφούρτης δὲν κατάλαβε ἢ δὲν ἤθελε νὰ καταλάβει ἐκεῖνο τὸν ἔστω καὶ χοντροκομμένο ὑπαινιγμὸ κι ἀντὶ ν' ἀνακηρύξει ἁπλὰ αὐτοκράτορα τὸ βασιλιὰ τῆς Πρωσσίας, καταφεύγει ὅπως κάνουν πάντα ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι ποὺ εἶναι μύωπες κι ἀναποφάσιστοι, σ' ἕνα συμβιβασμὸ πού, χωρὶς νὰ λύνει τὸ πρόβλημα, ἀποτελοῦσε μιὰν ἄμεση προσβολὴ γιὰ τὸ βασιλιὰ τῆς Πρωσσίας. Οἱ κύριοι καθηγητὲς θεώρησαν ἀναγκαῖο, προτοῦ ἐκλέξουν τὸν αὐτοκράτορα ὅλης τῆς Γερμανίας, νὰ ἐπεξεργαστοῦν ἕνα σύνταγμα γιὰ ὅλη τὴ Γερμανία καὶ νὰ διατυπώσουν ἀκόμα καὶ τὰ βασικὰ δικαιώματα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ.

Οἱ σοφοὶ νομοθέτες θὰ δουλέψουν περισσότερο ἀπὸ 6 μῆνες γιὰ νὰ καθορίσουν νομικὰ ἐκεῖνα τὰ δικαιώματα. Θὰ ἐμπιστευτοῦν τὰ πρακτικὰ προβλήματα στὴν προσωρινὴ κυβέρνηση ποὺ εἶχαν φτιάξει οἱ ἴδιοι καὶ ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἕναν ἀνεύθυνο ἀντιβασιλιὰ τοῦ Κρά-

τους κι ἀπὸ ἕνα ὑπεύθυνο ὑπουργικὸ συμβούλιο. Ἀλλὰ γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ ἀντιβασιλιὰς δὲν ὁρίστηκε ὁ βασιλιᾶς τῆς Πρωσσίας, ἀλλὰ ἕνας αὐστριακὸς ἀρχιδούκας.

Ἡ συνέλευση τῆς Φρανκφούρτης, μετὰ τὴν ἀναγόρευση, ἤθελε νὰ ὁρκιστοῦν σ' αὐτὸν πίστη ὅλες οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις τῆς Συνομοσπονδίας. Ἀλλὰ θὰ ὑπακούσουν μόνον οἱ ἀσήμαντοι στρατοὶ τῶν μικρῶν Κρατῶν, ἐνῶ τὰ στρατεύματα τῆς Αὐστρίας, τῆς Πρωσσίας καὶ τοῦ Ἀννόβερου, θ' ἀρνηθοῦν κατηγορηματικά. Τότε ἀποκαλύφθηκε ξεκάθαρα ὅτι ἡ δύναμη, ἡ ἐπιρροὴ κι ἡ σημασία τῆς συνέλευσης τῆς Φρανκφούρτης δὲν ἦταν τίποτα κι ὅτι οἱ τύχες τῆς Γερμανίας δὲν θ' ἀποφασίζονταν στὴ Φρανκφούρτη, ἀλλὰ στὸ Βερολίνο καὶ τὴ Βιέννη καὶ προπαντὸς στὸ Βερολίνο, γιατὶ ἡ Βιέννη ἦταν πολὺ ἀπαχολημένη μὲ τὶς δικές της καθαρὰ αὐστριακὲς ὑποθέσεις καὶ πολὺ ἀποκομμένη ἀπ' τὶς γερμανικὲς ὑποθέσεις γιὰ νὰ μπορέσει νάχει τὴ δυνατότητα ν' ἀπασχοληθεῖ μ' αὐτές.

Στὸ μεταξὺ τί ἔκανε τὸ λεγόμενο ριζοσπαστικὸ ἢ ἐπαναστατικὸ κόμμα; Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν μὴ πρώσσων μελῶν του βρισκόταν στὸ κοινοβούλιο τῆς Φρανκφούρτης, ὅπου εἶχαν σχηματίσει μιὰ μειοψηφία. Τὰ ἄλλα βρίσκονταν στὰ τοπικὰ κοινοβούλια, ἀλλὰ κι ἐκεῖ σὲ κατάσταση παράλυσης γιατὶ πρῶτο, ἡ ἐπιρροὴ αὐτῶν τῶν κοινοβουλίων στὴν διευθέτηση τῶν ὑποθέσεων τῆς Γερμανίας ἦταν ἀναγκαστικὰ ἀσήμαντη ἐξαιτίας τοῦ ὅτι καὶ τὰ ἴδια ἦταν πολὺ μικρὰ καὶ δεύτερο, γιατὶ τὰ κοινοβούλια τοῦ Βερολίνου, τῆς Βιέννης καὶ τῆς Φρανκφούρτης ἦταν χρεωκοπημένα καὶ ξεφτυλισμένα.

Ἡ συντακτικὴ συνέλευση τῆς Πρωσσίας, ποὺ πρωτολειτούργησε στὸ Βερολίνο στὶς 22 Μάρτη 1848 καὶ συγκροτήθηκε ἀπ' ὅλο σχεδὸν τὸ ἄνθος τοῦ ριζοσπαστισμοῦ, τὸ ἀπόδειξε καθαρά. Ἀκούστηκαν σ' αὐτὴν οἱ πιὸ φλογεροί, οἱ πιὸ ρητορικοὶ κι ἀκόμα οἱ πιὸ ἐπαναστατικοὶ λόγοι, ποὺ δὲν ἀκολουθήθηκαν ὅμως ἀπὸ καμιὰ δράση. Ἀπ' τὶς πρῶτες συνεδριάσεις της ἀπόκρουσε τὸ σχέδιο συντάγματος ποὺ παρουσίασε ἡ κυβέρνηση καί, ὅπως ἡ συνέλευση τῆς Φρανκφούρτης, σπατάλησε μερικοὺς μῆνες συζητώντας τὸ δικό της σχέδιο, ἐνῶ οἱ ριζοσπάστες ἔκαναν ἐπίδειξη τῆς ἐπαναστατικότητάς τους, πρὸς μεγάλη ἔκπληξη τοῦ λαοῦ.

Ὅλη ἡ ἐπαναστατικὴ ἀνικανότητα, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ἡ χωρὶς ὅρια ἀνοησία τῶν γερμανῶν δημοκρατῶν, ἀποκαλύφθηκε ξεκάθαρα. Οἱ πρῶσσοι ριζοσπάστες θ' ἀφοσιωθοῦν ὁλοκληρωτικὰ στὸ κοινοβουλευτικὸ παιχνίδι καὶ θὰ χάσουν κάθε ἐνδιαφέρον, γιὰ ὁτιδήποτε ἄλλο. Πίστευαν σοβαρὰ στὴ δύναμη τῶν κοινοβουλευτικῶν λύσεων κι οἱ πιὸ ἔξυπνοι ἀνάμεσά τους σκέπτονταν ὅτι οἱ νίκες τους στὶς κοινοβουλευτικὲς συζητήσεις θὰ μποροῦσαν νὰ κρίνουν ἀποφασιστικὰ τὶς τύχες τῆς Πρωσσίας κι ὁλόκληρης τῆς Γερμανίας. Στὴ πραγματικότητα, ὅμως, ἔβαζαν ἕνα ἄλυτο πρόβλημα: τὸ συμβιβασμὸ τῆς αὐτοκυβέρνησης καὶ τῆς δημοκρα-

τικῆς ἰσότητας μὲ τοὺς μοναρχικοὺς θεσμούς. Γι' ἀπόδειξη, ἂς θυμηθοῦμε τὸ λόγο ποὺ ἐκφώνησε τὸν Ἰούνη 1848 ἕνας ἀπ' τοὺς πιὸ σημαντικοὺς ἡγέτες ἐκείνου τοῦ κόμματος, ὁ δόκτορας Γιόχαν Γιακόμπι, στοὺς ψηφοφόρους του στὸ Βερολίνο, ἕνας λόγος ποὺ ἐκθέτει καθαρὰ ὅλο τὸ δημοκρατικὸ πρόγραμμα: «Ἡ ἰδέα τῆς δημοκρατίας εἶναι ἡ πιὸ ἀνώτερη κι ἡ πιὸ ξεκάθαρη ἔκφραση τῆς αὐτοκυβέρνησης, τῆς πολιτικῆς ἰσότητας, τῶν δικαιωμάτων τῶν πολιτῶν. Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ μάθουμε, δηλαδή, ἂν εἶναι δυνατὸν ἢ ὄχι νὰ ἐφαρμόσουμε τὶς δημοκρατικὲς μορφὲς κυβέρνησης στὶς σημερινὲς συνθῆκες, στὴν πραγματικότητα μιᾶς καθορισμένης στιγμῆς καὶ μιᾶς δοσμένης χώρας, εἶναι ἕνα ἄλλο θέμα ποὺ μόνο ἡ γενικὴ κι ὁμόθυμη θέληση τῶν πολιτῶν μπορεῖ νὰ τὸ λύσει. Ἡ θέση ἐκείνου ποὺ θὰ τολμοῦσε ν' ἀναλάβει τὴν εὐθύνη μιᾶς τέτοιας ἀπόφασης θὰ ἄγγιζε τὰ ὅρια τῆς τρέλλας. Τὸ κόμμα ποὺ θάθελε νὰ ἐπιβάλλει στὸ λαὸ αὐτὸ τὸν τύπο κυβέρνησης θὰ ἦταν τρελλὸ καὶ πραγματικὰ ἐγκληματικό. Ὄχι μόνο σήμερα, ἀλλὰ ἀπ' τὸν περασμένο Μάρτη κιόλας, στὴν προκαταρκτικὴ συνέλευση τῆς Φρανκφούρτης, εἶπα τὸ ἴδιο πράγμα στοὺς βουλευτὲς τοῦ Μπάντεν καὶ προσπάθησα νὰ τοὺς ἀποτρέψω, ἀλλὰ μάταια δυστυχῶς, νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ρεπουμπλικάνικη ἐπανάσταση. Σ' ὅλη τὴ Γερμανία, μὲ μόνη ἐξαίρεση τὸ Μπάντεν, ἡ ἐπανάσταση σταμάτησε μὲ σεβασμὸ μπροστὰ στοὺς θρόνους ἀποδείχνοντας ἔτσι ὅτι παρόλο ποὺ ἤθελε νὰ φρενάρει τὴν αὐθαιρεσία τῶν βασιλιάδων, δὲν εἶχε πραγματικὰ τὸ σκοπὸ νὰ τοὺς ἐκδιώξει. Πρέπει νὰ σεβόμαστε τὴ συλλογικὴ θέληση καὶ γι' αὐτὸ ἡ μοναρχοσυνταγματικὴ μορφὴ κυβέρνησης εἶναι ἡ μοναδικὴ βάση πάνω στὴν ὁποία εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ θεμελιώσουμε τὸ νέο πολιτικὸ οἰκοδόμημα».

Ἡ ἀναδιάρθρωση τῆς μοναρχίας πάνω σὲ δημοκρατικὲς βάσεις εἶναι τὸ πρόβλημα ποὺ εἶχαν ἀναλάβει νὰ λύσουν τὰ βαθυστόχαστα μυαλά, ποὺ ἦταν ὅμως πολὺ λίγο ἐπαναστατικά, τῶν ριζοσπαστῶν καὶ τῶν κόκκινων δημοκρατῶν τῆς πρωσσικῆς Συνταχτικῆς. Κι ὅσο περισσότερο προχωροῦσαν στὴ λύση του, ἐπινοώντας νέες συνταγματικὲς ἀλυσίδες μὲ σκοπὸ νὰ τὶς χρησιμοποιήσουν γιὰ νὰ αἰχμαλωτίσουν τὴ θέληση τοῦ λαοῦ κι ὄχι γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν αὐθαιρεσία τοῦ Θεϊκοῦ τους μονάρχη, τοῦ σχεδὸν παρανοϊκοῦ κυρίαρχου, τόσο περισσότερο ἀπομακρύνονταν ἀπ' τὸ ἀληθινὸ πρόβλημα. Ὅσο κι ἂν εἶχε μεγαλώσει ἡ πραχτική τους μυωπία, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ τοὺς ἐμποδίσει νὰ δοῦν ὅτι ἡ μοναρχία, παρόλο ποὺ νικήθηκε τὸ Μάρτη, δὲν καταστράφηκε. Κι ἀκόμα ὅτι συνωμοτοῦσε μέρα μεσημέρι κι ὅτι συσπείρωνε γύρω της ὅλον τὸν παλιὸ ἀριστοκρατικό, ἀντιδραστικό, στρατιωτικό, ἀστυνομικὸ καὶ γραφειοκρατικὸ κόσμο, περιμένοντας μόνο τὴν κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νὰ ἐκδιώξει τοὺς δημοκρατικοὺς καὶ νὰ βάλει στὸ χέρι τὴν ἐξουσία ὅπως καὶ στὸ παρελθόν. Τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ δόκτορα Γιακόμπι ἀποδείχνουν ὅτι οἱ πρώσσοι ριζοσπάστες ἔβλεπαν πολὺ καλὰ τὸν κίνδυνο: «Ἂς μὴν ἔχουμε αὐταπάτες», ἔλεγε, «ὁ ἀπολυταρχισμὸς κι οἱ Γιούν-

κερ*, στὴν πραγματικότητα δὲν ἐξαφανίστηκαν, οὔτε ἄλλαξαν· εἶναι πολλοὶ ποὺ κρίνουν ἀναγκαῖο νὰ σιωπήσουν καὶ πραγματικὰ τὸ κάνουν. Θὰ εἴμαστε τυφλοὶ ἂν δὲ βλέπαμε ποῦ στοχεύει ἡ ἀντίδραση...».

Ἔτσι, τότε, οἱ ριζοσπάστες τῆς Πρωσσίας θὰ δοῦν ἀρκετὰ καθαρὰ τὸν κίνδυνο ποὺ τοὺς ἀπειλοῦσε. Τί ἔκαναν γιὰ νὰ τὸν ἀποτρέψουν; Ἡ φεουδαρχικὴ μοναρχικὴ ἀντίδραση δὲν ἦταν ἕνα θεωρητικὸ σχῆμα. Ἦταν μιὰ δύναμη. Μιὰ πελώρια δύναμη ποὺ εἶχε πίσω της ἕνα στρατὸ ποὺ φλεγόταν νὰ ξεπλύνει στὸ αἷμα τοῦ λαοῦ τὴν ντροπὴ τῆς ἥττας τοῦ Μάρτη καὶ νὰ παλινορθώσει τὴν ἀμαυρωμένη καὶ ταπεινωμένη βασιλικὴ ἐξουσία κι ὅλη τὴ γραφειοκρατία κι ὁλόκληρο τὸν κρατικὸ μηχανισμό, ποὺ διέθετε ἀνεξάντλητα οἰκονομικὰ μέσα. Ἦταν ποτὲ δυνατὸ νὰ πιστέψουν οἱ ριζοσπάστες ὅτι θὰ πετύχαιναν νὰ δεσμεύσουν αὐτὴ τὴ δύναμη μὲ νόμους καὶ μ' ἕνα σύνταγμα, δηλαδή, ἁπλὰ μὲ χαρτιά; Ναί! Ἦταν τόσο πρακτικοὶ καὶ σοφοὶ ὥστε ἔτρεφαν τέτοιου εἴδους ἐλπίδες. Γιατί πῶς ἀλλιῶς θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἐξηγήσει τὸ ὅτι αὐτοί, ἀντὶ νὰ πάρουν πραγματικὰ καὶ πρακτικὰ μέτρα ἐναντίον τῆς θύελλας ποὺ πλησίαζε, εἶχαν σπαταλήσει ὁλόκληρους μῆνες συζητώντας γιὰ τὸ νέο σύνταγμα καὶ γιὰ τοὺς νέους νόμους, ποὺ θάπρεπε νὰ ὑποτάξουν ὅλη τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ Κράτους στὸ κοινοβούλιο; Πίστευαν σὲ τέτοιο σημεῖο στὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν κοινοβουλευτικῶν τους συζητήσεων καὶ τῶν νόμων τους, ὥστε νὰ περιφρονήσουν τὸ μοναδικὸ μέσο ποὺ θὰ μποροῦσαν ν' ἀντιτάξουν στὴ δύναμη τοῦ Κράτους: τὴν ἐκ τῶν προτέρων ὀργανωμένη λαϊκὴ ἐπαναστατικὴ δύναμη. Ὁ πολὺ εὔκολος θρίαμβος τῶν λαϊκῶν ἐξεγέρσεων πάνω στοὺς στρατούς, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ 1848 σ' ὅλες σχεδὸν τὶς πρωτεύουσες τῆς Εὐρώπης, ὑπῆρξε μιὰ πληγὴ γιὰ τοὺς ἐπαναστάτες ὄχι μόνο στὴ Γερμανία, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλες τὶς ἄλλες χῶρες, γιατὶ τοὺς δημιούργησε τὴν ἠλίθια πεποίθηση ὅτι θάταν πάντα ἀρκετὴ κι ἡ παραμικρὴ λαϊκὴ ἐκδήλωση, γιὰ νὰ συντριβεῖ κάθε στρατιωτικὴ ἀντίσταση. Ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς πεποίθησης οἱ δημοκρατικοὶ κι οἱ ριζοσπάστες τῆς Πρωσσίας καὶ τῆς Γερμανίας γενικά, πιστεύοντας ὅτι θὰ μποροῦσαν πάντα, ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο, νὰ τρομάζουν τὴν κυβέρνηση μ' ἕνα λαϊκὸ κίνημα, δὲ θὰ θεωρήσουν ἀπαραίτητο οὔτε νὰ τ' ὀργανώσουν οὔτε νὰ τὸ προσανατολίσουν, χωρὶς νὰ μιλᾶμε γιὰ τὸ δυναμισμὸ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς δύναμης τοῦ λαοῦ. Ἀντίθετα, ὅπως ταιριάζει στοὺς γενναίους ἀστούς, ἀκόμα κι οἱ πιὸ ἐπαναστάτες ἀνάμεσά τους, φοβόντουσαν αὐτὸ τὸ πάθος κι αὐτὴ τὴ δύναμη, ἦταν πάντα ἕτοιμοι νὰ στραφοῦν ἐναντίον τοῦ λαοῦ καὶ νὰ ταχθοῦν ὑπὲρ τῆς κρατικῆς κι ἀστικῆς κοινωνικῆς τάξης καὶ θεωροῦσαν γενικὰ ὅτι ὅσο λιγότερο κατάφευγαν στὸ ἐπικίνδυνο μέσο τῆς λαϊκῆς ἐξέγερσης, τόσο τὸ καλύτερο.

* Ἔτσι ὀνόμαζαν στὴν Πρωσσία τὴν κάστα τῶν εὐγενῶν καὶ τὸ ἀριστοκρατικο - στρατιωτικὸ κόμμα. Ἡ λέξη JUNKER χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀφέντη.

Ἔτσι οἱ ἐπίσημοι ἐπαναστάτες τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Πρωσσίας θ' ἀγνοήσουν τὸ μοναδικὸ μέσο ποὺ εἶχαν στὴ διάθεσή τους γιὰ νὰ πετύχουν μιὰ πραγματικὴ κι ὁριστικὴ νίκη ἐναντίον τῆς ἀντίδρασης ποὺ ξαναγεννιόταν. Ὄχι μόνο δὲ θὰ θελήσουν νὰ ξέρουν τίποτα γιὰ τὴν ὀργάνωση μιᾶς λαϊκῆς ἐπανάστασης, ἀλλά, ἀντίθετα, θὰ ἐπιχειρήσουν νὰ τὴν ἐκτονώσουν καὶ νὰ τὴ σταματήσουν παντοῦ, καταστρέφοντας τὸ μοναδικὸ σοβαρὸ ὅπλο ποὺ διέθεταν.

Οἱ μέρες τοῦ Ἰούνη, ἡ νίκη τοῦ στρατιωτικοῦ δικτάτορα καὶ ρεπουμπλικάνου στρατηγοῦ Καβαινιὰκ[108] ἐναντίον τοῦ παρισινοῦ προλεταριάτου, θάπρεπε ν' ἀνοίξουν τὰ μάτια τῆς γερμανικῆς δημοκρατίας. Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἰούνη ὑπῆρξε ὄχι μόνο μιὰ ἀτυχία γιὰ τοὺς παρισινοὺς ἐργαζόμενους ἀλλὰ κι ἡ πρώτη καὶ θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ, ἡ ὁριστικὴ ἧττα τῆς ἐπανάστασης στὴν Εὐρώπη. Οἱ ἀντιδραστικοὶ κάθε χώρας κατάλαβαν πρῶτα καὶ καλύτερα ἀπ' τοὺς ἐπαναστάτες, ἰδιαίτερα ἀπ' τοὺς γερμανούς, τὴν τραγικὴ καὶ συνάμα εὐνοϊκὴ γι' αὐτοὺς σημασία τῶν μερῶν τοῦ Ἰούνη. Θάπρεπε νὰ βλέπατε τί ἐνθουσιασμὸ θὰ προκαλέσουν σ' ὅλους τοὺς ἀντιδραστικοὺς κύκλους οἱ πρῶτες εἰδήσεις γιὰ τὰ γεγονότα κείνων τῶν μερῶν. Ἔγιναν δεχτὲς σὰν ἕνας ἄγγελος σωτηρίας. Παρακινημένοι ἀπὸ ἕνα ἔνστικτο ἀπόλυτα σίγουρο, θὰ δοῦν στὴ νίκη τοῦ Καβαινιὰκ ὄχι μόνο τὴ νίκη τῆς γαλλικῆς ἀντίδρασης ἐναντίον τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης, ἀλλὰ καὶ τὴ νίκη τῆς γενικῆς ἢ διεθνοῦς ἀντίδρασης ἐναντίον τῆς ἐπανάστασης ὅλων τῶν λαῶν. Οἱ στρατιωτικοί, τὰ γενικὰ ἐπιτελεῖα ὅλων τῶν χωρῶν θὰ τὴ χειροκροτήσουν σὰ μιὰ διεθνὴ σωτηρία τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς. Εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ ὅτι οἱ πρῶσσοι, σάξωνες, ἀννοβεριανοί, βαυαροὶ ἀξιωματικοὶ θὰ στείλουν ἀμέσως στὸν Καβαινιάκ, προσωρινὸ ἀρχηγὸ τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας, ἕνα μήνυμα συγχαρητηρίων, μὲ τὴν ἄδεια, ἐννοεῖται, τῶν ἀρχηγῶν τους καὶ τὴν ἐπιδοκιμασία τῶν μοναρχῶν τους. Ἡ νίκη τοῦ Καβαινιὰκ εἶχε πραγματικὰ μιὰ τεράστια ἱστορικὴ σημασία. Μ' αὐτὴ ἀρχίζει ἡ νέα ἐποχὴ τῆς πάλης ποὺ διεξάγει ἡ ἀντίδραση σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο ἐναντίον τῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἐξέγερση τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ τοῦ Παρισιοῦ, ποὺ κράτησε 4 μέρες, ἀπ' τὶς 23 ὡς τὶς 26 Ἰούνη, ξεπέρασε μὲ τὴν ἐνεργητικότητα καὶ τὴ λυσσασμένη της ἀγριότητα ὅλες τὶς ἐξεγέρσεις ποὺ εἶχαν γίνει στὸ Παρίσι. Αὐτὴ ἡ ἐξέγερση ἀποτελεῖ πραγματικὰ τὴν ἀφετηρία τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης, ὄντας ἡ πρώτη φάση της, ἐνῶ ἡ δεύτερη ἦταν ἡ μόλις τελευταία πράξη τῆς ἀκόμα πιὸ ἀπελπισμένης ἀντίστασης τῆς Παρισινῆς Κομμούνας. Γιὰ πρώτη φορά, στὴ διάρκεια τῆς ἐξέγερσης τοῦ Ἰούνη, θὰ συγκρουστοῦν ἀνοιχτὰ κι ἄμεσα ἡ ἀνήμερη δύναμη τοῦ λαοῦ, ποὺ δὲν πολεμοῦσε πιὰ γιὰ λογαριασμὸ ἄλλων, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἑαυτό του, χωρὶς τὴν καθοδήγηση κανενός, παίρνοντας ὁ ἴδιος τὴν πρωτοβουλία νὰ ὑπερασπίσει τὰ πιὸ ἱερά του συμφέροντα κι ἡ στρατιωτική, κτηνώδικη δύναμη πού, μὴν παίρνοντας ὑπόψη τὸν ὀφειλόμενο σεβασμὸ στὶς ἀρχὲς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ ἀνθρώπινου δικαίου καὶ μεθυσμένη ἀπ'

τὴν κτηνώδικη πάλη, ἔκαιγε, ἔσφαζε καὶ κατέστρεφε τὰ πάντα δίχως ἔλεος.

Σ' ὅλες τὶς προηγούμενες ἐπαναστάσεις, τὰ στρατεύματα ποὺ στέλνονταν νὰ πολεμήσουν ἐναντίον τοῦ λαοῦ, βρίσκοντας ἐναντίον τους ὄχι μόνο τὴ μάζα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀξιοσέβαστους πολίτες ποὺ ἦταν ἐπικεφαλῆς του, τὴ νεολαία τῶν πανεπιστημίων καὶ τῶν πολυτεχνείων καὶ τέλος τὴν ἐθνοφρουρά, ποὺ στὸ μεγαλύτερο μέρος της τὴ συγκροτοῦσαν ἀστοί, ἔχαναν ἀμέσως τὸ ἠθικό τους καὶ πρὶν ἀκόμα νικηθοῦν αναδιπλώνονταν, ἀποσύρονταν κι ἀδελφώνονταν μὲ τὸ λαό. Ὅταν ἡ μάχη ἔφτανε στὸ ἀποκορύφωμά της, καθιερώνονταν βουβὰ ἕνα εἶδος ἄγραφης συμφωνίας, ποὺ πάντα τὴ σέβονταν τ' ἀντίπαλα μέρη, ποὺ δὲν ἐπέτρεπε στὰ πάθη ποὺ ἔβραζαν νὰ ξεπεράσουν ἕνα κάποιο ὅριο, λὲς καὶ τὰ δυὸ μέρη συμφωνοῦσαν νὰ διεξάγουν μιὰ μάχη μὲ στομωμένα ὅπλα. Οὔτε σὲ κανένα πολίτη οὔτε σὲ κανένα στρατιώτη περνοῦσε ἡ ἰδέα ὅτι μποροῦσε ἀτιμώρητα νὰ γκρεμίζει σπίτια, στὸ μῆκος ὁλόκληρων δρόμων, νὰ σφαγγαλίζει δεκάδες χιλιάδες ἄοπλους. Τὸ συντηρητικὸ κόμμα ἐπαναλάβαινε πάντα μιὰ φράση, ποὺ ἦταν τότε περίφημη, ὅταν ἐπιδιδόταν σὲ μιὰ ἀντιδραστικὴ ἐνέργεια κι ἤθελε ν' ἀποκοιμίσει τὴ δυσπιστία τοῦ ἀντίπαλου κόμματος: «Ἐκείνη ἡ ἐξουσία, ποὺ γιὰ νὰ πετύχει νὰ νικήσει τὸ λαὸ θὰ χρειαζόταν νὰ βομβαρδίσει τὸ Παρίσι, θὰ γινόταν ἄμεσα ἀνυπόστατη»*. Ἕνας τέτοιος περιορισμὸς τῆς δύναμης τῆς ἐξουσίας εἶχε πολὺ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐπανάσταση κι ἐξηγεῖ τὸ γιατὶ ὁ λαὸς κατόρθωνε πάντα νὰ νικάει στὸ παρελθόν. Ὁ στρατηγὸς Καβαινιὰκ ἤθελε νὰ βάλλει τέλος σ' ἐκεῖνες τὶς εὔκολες νίκες ποὺ κέρδιζε ὁ λαὸς ἐναντίον τῶν στρατῶν.

Ὅταν ρωτήθηκε γιατὶ εἶχε διατάξει τὴ μαζικὴ ἐκείνη ἐπίθεση, ποὺ τὸν ὑποχρέωνε ἀναπόφευκτα νὰ ξεπαστρέψει ἕνα σωρὸ ἄμαχους πολίτες, ἀπάντησε: «Δὲν ἤθελα ν' ἀτιμαστεῖ γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἡ στρατιωτικὴ τιμὴ ἀπὸ μιὰ λαϊκὴ νίκη». Ὁ Καβαινιάκ, ὁδηγημένος ἀπὸ μιὰ τέτοια καθαρὰ στρατιωτική, ἀλλ' ἀπόλυτα ἀντιλαϊκὴ ἀντίληψη, εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ τόλμησε νὰ χτυπήσει μὲ τὰ κανόνια, προκειμένου νὰ καταστρέψει τὰ σπίτια κι ὅλους τοὺς δρόμους ποὺ εἶχαν καταλάβει οἱ ἐξεγερμένοι. Καὶ τέλος, τὴ δεύτερη, τὴν τρίτη καὶ τὴν τέταρτη μέρα, μετὰ τὴ νίκη, θ' ἀνεχθεῖ, παρὰ τὶς συγκινητικὲς διακηρύξεις στὰ παραπλανημένα ἀδέλφια ποὺ τοὺς ἄνοιγε τὴν ἀδελφικὴ του ἀγκαλιά, γιὰ 3 μέρες συνέχεια, νὰ συνεχίσουν ὁ στρατὸς κι ἡ ἐθνοφρουρὰ νὰ σφάζουν καὶ νὰ τουφεκίζουν χωρὶς δίκη 10.000 ἐξεγερμένους, ποὺ ἀνάμεσά τους θὰ χαθοῦν, φυσικά, πολλοὶ ἀθῶοι. Ὅλα αὐτὰ ἔγιναν μὲ διπλὸ σκοπό:

* Αὐτὰ τὰ λόγια εἰπώθηκαν ἀπ' τὸ Θιέρσο ὅταν, σὰν ὑπουργὸς τοῦ Λουδοβίκου Φίλιππου, ὑπερασπιζόταν ἕνα σχέδιο γιὰ τὴν ὀχύρωση τοῦ Παρισιοῦ. 31 χρόνια ἀργότερα ὁ Θιέρσος, ὄντας πρόεδρος τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας, θὰ βομβαρδίσει τὸ Παρίσι γιὰ νὰ συντρίψει τὴν Κομμούνα.

νὰ ξεπλύνουν στὸ αἷμα τῶν ἐπαναστατημένων τὴ στρατιωτικὴ τιμὴ καὶ ταυτόχρονα ν' ἀποκόψουν τὸ προλεταριάτο ἀπ' τὴν ἐπιρροὴ τῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων, ἐμπνέοντάς του τὸν ὀφειλόμενο σεβασμὸ στὴν ἀνωτερότητα τῆς στρατιωτικῆς δύναμης καὶ τὸν τρόμο ἀπέναντι στὴν ἀδιαλλαξία της.

Ὁ Καβαινιὰκ δὲν πέτυχε τὸν τελευταῖο ἀπ' τοὺς στόχους του. Ἔχουμε δεῖ ὅτι τὸ μάθημα τοῦ Ἰούνη δὲν ἐμπόδισε τὸ προλεταριάτο τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιοῦ νὰ ξεσηκωθεῖ γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ κι εἴμαστε βέβαιοι ὅτι αὐτὸ τὸ ἀσύγκριτα πιὸ σκληρὸ πλῆγμα ποὺ καταφέρθηκε στὴν Κομμούνα, ὄχι μόνο δὲ θὰ σταματήσει καὶ δὲ θ' ἀναβάλλει τὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση, ἀλλ' ἀντίθετα θὰ δεκαπλασιάσει τὴν ἐνεργητικότητα καὶ τὸ πάθος τῶν φορέων της καὶ θὰ ἐπιταχύνει τὴ μέρα τοῦ θριάμβου της. Ἀλλὰ ἂν ὁ Καβαινιὰκ δὲν κατάφερε νὰ σκοτώσει τὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση, πέτυχε ὅμως ἕνα ἄλλο ἀποτέλεσμα: νὰ ἐκμηδενίσει ὁριστικὰ τὸ φιλελευθερισμὸ καὶ τὴν ἀστικὴ ἐπαναστατικότητα. Σκότωσε τὴ δημοκρατία καὶ πάνω στὰ ἐρείπιά της παλινόρθωσε τὴ στρατιωτικὴ δικτατορία.

Ἔχοντας ἀπελευθερώσει τὴ στρατιωτικὴ δύναμη ἀπ' τὶς ἁλυσίδες ποὺ τῆς εἶχε φορέσει ὁ ἀστικὸς πολιτισμός, ἔχοντας ἀποδώσει σ' αὐτὴν ὁλόκληρη τὴ φυσική της βαρβαρότητα καὶ μαζὶ τὸ δικαίωμα νὰ δίνει ἐλεύθερη διέξοδο, χωρὶς νὰ σταματάει μπροστὰ σὲ τίποτα, σ' αὐτὴ τὴν ἀπάνθρωπη κι ἀμείλικτη βαρβαρότητα, ἔκανε ἀδύνατη ἀπὸ δῶ καὶ πέρα κάθε ἀστικὴ ἀντίδραση. Ἀφότου ἡ ἀποχαλίνωση κι ἡ ὁλοκληρωτικὴ καταστροφὴ ἔγιναν τὸ σύνθημα τῆς στρατιωτικῆς δράσης, ἡ παλιὰ ἀστικὴ ἐπανάσταση, ἡ κλασσικὴ κι ἀθῶα, μὲ τὰ ὁδοφράγματά της, ἔγινε ἕνα παιδικὸ παιχνίδι. Γιὰ νὰ παλέψει κανεὶς μ' ἐπιτυχία ἐναντίον ἐκείνης τῆς στρατιωτικῆς δύναμης, ποὺ σήμερα δὲ σέβεται πιὰ τίποτα καὶ ποὺ συνάμα εἶναι ἐξοπλισμένη μὲ τὰ πιὸ τρομερὰ ἐργαλεῖα καταστροφῆς καὶ πανέτοιμη νὰ τὰ χρησιμοποιήσει ὄχι μόνο γιὰ νὰ καταστρέψει σπίτια κι ὁλόκληρους δρόμους, ἀλλὰ κι ὁλόκληρες πόλεις μὲ τοὺς κατοίκους τους· γιὰ νὰ πολεμήσει κανεὶς ἐναντίον ἑνὸς τόσο ἄγριου κτήνους, πρέπει νὰ διαθέτει ἕνα ἄλλο ὄχι λιγότερο ἄγριο θηρίο, ἀλλά, πιὸ δίκαιο: τὴν ὀργανωμένη ἐξέγερση τοῦ λαοῦ, τὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση πού, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ χρησιμοποιεῖ ἡ στρατιωτικὴ ἀντίδραση, δὲ θὰ σταματήσει μπροστὰ σὲ τίποτα καὶ σὲ κανένα.

Ὁ Καβαινιάκ, ποὺ πρόσφερε μιὰ τόσο πολύτιμη ὑπηρεσία στὴ γαλλικὴ καὶ γενικὰ στὴ διεθνὴ ἀντίδραση, ἦταν ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ἕνας ἀπ' τοὺς πιὸ εἰλικρινεῖς ρεπουμπλικάνους. Δὲν ἔχει μεγάλη σημασία τὸ γεγονὸς ὅτι ἔλαχε ἀκριβῶς σ' ἕνα ρεπουμπλικάνο ὁ κλῆρος νὰ βάλει τὶς βάσεις τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας στὴν Εὐρώπη καὶ νάναι ὁ ἄμεσος πρόδρομος τοῦ Ναπολέοντα Ι καὶ τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ὅπως ἀκριβῶς σ' ἕνα ἄλλο ρεπουμπλικάνο, τὸν περίφημο πρόδρομό του Ροβεσπιέρο, ἔλαχε ἡ ἀποστολὴ τῆς προβολῆς τοῦ κρατικοῦ δεσποτισμοῦ, ποὺ ἀργότερα προσωποποιήθηκε ἀπ' τὸ Ναπολέοντα Ι; Ἴσως ὅλα αὐτὰ

νὰ μὴν ἀποδείχνουν ὅτι ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία, ποὺ καταβροχθίζει καὶ συντρίβει τὰ πάντα, τὸ ἰδανικὸ τῆς παγγερμανικῆς αὐτοκρατορίας, εἶναι ἀναγκαστικὰ ἡ τελευταία λέξη τοῦ ἀστικοῦ συγκεντρωτικοῦ Κράτους καὶ γενικὰ τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁπωσδήποτε, οἱ γερμανοὶ ἀξιωματικοί, οἱ εὐγενεῖς, οἱ γραφειοκράτες, οἱ κυβερνῆτες κι οἱ μονάρχες θὰ αἰσθανθοῦν μεγάλη λατρεία γιὰ τὸν Καβαινιὰκ κι ἐνθαρρυμένοι ἀπ' τὴν ἐπιτυχία του θὰ ξαναβροῦν ὁλοφάνερα τὸ θάρρος τοὺς καὶ θὰ ἐπιδοθοῦν σὲ νέες διαμάχες. Στὸ μεταξύ, τί ἔκαναν οἱ γερμανοὶ δημοκράτες; Εἶχαν μήπως μυριστεῖ τὸν κίνδυνο ποὺ τοὺς ἀπειλοῦσε κι εἶχαν καταλάβει ὅτι τοὺς ἀπόμεναν μόνο δυὸ μέσα γιὰ νὰ τὸν ξορκίσουν: ἡ ἀποδέσμευση τοῦ ἐπαναστατικοῦ πάθους τοῦ λαοῦ κι ἡ ὀργάνωση τῆς λαϊκῆς δύναμης; Ὄχι. Δὲν τὸ εἶχαν καταλάβει. Ἀντίθετα. Καὶ σὰ νὰ τὸ ἔκαναν ἐπίτηδες, βυθίζονταν ἀκόμα περισσότερο σὲ κοινοβουλευτικὲς συζητήσεις κι ἔχοντας ἀποφασίσει νὰ γυρίσουν τὶς πλάτες του στὸ λαό, θὰ τὸν ἐγκαταλείψουν στὴ διάθεση τῶν πρακτόρων τῆς κάθε λογῆς ἀντίδρασης.

Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ἐκπλήσσει τὸ ὅτι ὁ γερμανικὸς λαὸς κρύωσε ἀπέναντί τους ὁλότελα κι ἔχασε κάθε ἐμπιστοσύνη σ' αὐτοὺς καὶ στὶς ἐπιδιώξεις τους; Καὶ γι' αὐτὸ ὅταν τὸ Νοέμβρη ὁ βασιλιᾶς τῆς Πρωσσίας ξανάφερε στὸ Βερολίνο τὴ φρουρά του κι ὀνόμασε πρωθυπουργὸ τὸ στρατηγὸ Μπράντεμπουργκ,[109] μὲ τὸν ὁλοφάνερο σκοπὸ ν' ἀνοίξει τὸ δρόμο σὲ μιὰ ἀπόλυτη ἀντίδραση· ὅταν θὰ δημοσιεύσει τὸ διάταγμα γιὰ τὴ διάλυση τῆς Συνταχτικῆς καὶ θὰ δώσει στὴν Πρωσσία τὸ δικό της σύνταγμα, φυσικὰ στὸν ἀνώτατο βαθμὸ ἀντιδραστικό, οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι βερολινέζοι ἐργάτες, ποὺ τὸ Μάρτη ξεσηκώθηκαν τόσο ὁμόθυμα καὶ πολέμησαν μὲ τόσο θάρρος, ὥστε ἀνάγκασαν τὴ φρουρὰ νὰ ἐγκαταλείψει τὸ Βερολίνο, αὐτὴ τὴ φορὰ δὲ θὰ κινηθοῦν ἀλλὰ θὰ βουβαθοῦν καὶ θὰ παρακολουθήσουν ἥσυχα - ἥσυχα τὸ θέαμα τῆς «καταδίωξης τῶν δημοκρατικῶν ἀπ' τοὺς στρατιῶτες».

Νὰ ποιὰ ἦταν στὴν πραγματικότητα ἡ κατάληξη τῆς ἱλαροτραγωδίας τῆς γερμανικῆς ἐπανάστασης. Προηγούμενα κι ἀκριβῶς τὸν Ὀκτώβρη, ὁ πρίγκηπας Βίντισκρετς, εἶχε ἀποκαταστήσει τὴν τάξη στὴ Βιέννη, ὅπου χύθηκε πολὺ αἷμα, γιατὶ οἱ αὐστριακοὶ ἐπαναστάτες ἀποδείχθηκαν πιὸ ἐπαναστάτες ἀπ' ὅτι οἱ πρῶσσοι. Τί ἔκανε, τελοσπάντων, ἡ ἐθνοσυνέλευση τῆς Φρανκφούρτης; Στὰ τέλη τοῦ 1848, εἶχε τελικὰ θεσπίσει τὰ β α σ ι κ ὰ δ ι κ α ι ώ μ α τ α καὶ τὸ νέο παγγερμανικὸ σύνταγμα κι εἶχε προσφέρει στὸ βασιλιὰ τῆς Πρωσσίας τὴν αὐτοκρατορικὴ κορώνα. Ἀλλὰ οἱ κυβερνήσεις Αὐστρίας, Πρωσσίας, Βαυαρίας, Ἀννόβερου καὶ Σαξωνίας θ' ἀπορρίψουν τὰ βασικὰ δικαιώματα καὶ τὸ νεοψηφισμένο σύνταγμα, ἐνῶ ὁ βασιλιᾶς τῆς Πρωσσίας ἀρνήθηκε ν' ἀποδεχτεῖ τὴν αὐτοκρατορικὴ κορώνα κι ὕστερ' ἀπὸ λίγο ἀνακάλεσε τοὺς βουλευτές του. Ἡ ἀντίδραση θριάμβευε σ' ὅλη τὴ γερμανία. Τὸ ἐπαναστατικὸ κόμμα, ποὺ συνῆλθε πολὺ ἀργά, ἀποφασίζει νὰ ὀργανώσει τὴ γενικὴ ἐξέγερση γιὰ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1849. Τὸ Μάη, ἡ ἐπανάσταση

πού βρισκόταν στά τελευταία της, έριξε τίς τελευταίες της άναλαμπές στή Σαξωνία, στό βαυαρικό Παλατινάτο καί στό Μπάντεν.

Αύτή ή φλόγα έσβησε παντοῦ μέ τήν ἐπέμβαση τῶν πρώσσων στρατιωτῶν, πού θ' ἀποκαταστήσουν, ὕστερα ἀπό σύντομες ἀλλά αἱματηρές μάχες, τό παλιό καθεστώς σ' ὅλη τή Γερμανία. Ὁ πρῶσσος κληρονομικός πρίγκηπας, σήμερα αὐτοκράτορας καί κυρίαρχος, ΓουλιέλμοςΙ, πού διοικοῦσε τά στρατεύματα στό Μπάντεν, δέν ἄφησε νά τοῦ ξεφύγει ἡ εὐκαιρία νά παλουκώσει μερικούς ἐπαναστάτες.

Αὐτό ἦταν τό τραγικό τέλος τῆς μοναδικῆς καί, γιά πολύ καιρό, τελευταίας γερμανικῆς ἐπανάστασης. Τώρα ἀναρωτιόμαστε, ποιά ἦταν ἡ βασική αἰτία αὐτῆς τῆς χρεωκοπίας;

Πέρα ἀπ' τήν πολιτική ἀπειρία καί τήν ἀδέξια πρακτική πού ἀποτελοῦν τά κύρια χαρακτηριστικά τῶν ἐπιστημόνων, πέρα ἀπ' τήν ὁλοκληρωτική ἔλλειψη πολιτικοῦ θάρρους καί τήν ἀξεπέραστη ἀπέχθεια τῶν γερμανῶν γιά τίς ἐπαναστατικές δραστηριότητες καί τά ἐπαναστατικά μέτρα κι ἐξαιτίας τῆς παθιασμένης τους ἀγάπης γιά ὑποταγή στήν ἐξουσία πέρα, τέλος, ἀπό μιά ἀξιοσημείωτη ἔλλειψη ἐνστίκτου, πάθους κι αἴσθησης τῆς ἐλευθερίας, ἡ βασική αἰτία αὐτῆς τῆς ἀποτυχίας ἦταν ἡ γενική ἐπιθυμία ὅλων τῶν γερμανῶν πολιτῶν νά δημιουργήσουν ἕνα παγγερμανικό Κράτος.

Αὐτή ἡ ἐπιθυμία πού πηγάζει ἀπ' τά βάθη τῆς ψυχῆς τῶν γερμανῶν, τούς ἐμποδίζει ἀποφασιστικά νά γίνουν ἱκανοί γιά νά πραγματοποιήσουν μιάν ἐπανάσταση. Μιά κοινωνία πού θέλει νά ἐγκαθιδρύσει ἕνα ἰσχυρό Κράτους, θά ἐπιθυμεῖ ἀναπόφευκτα τήν ὑποταγή της στήν ἐξουσία· ἀντίθετα, μιά ἐπαναστατική κοινωνία θέλει ν' ἀποτινάξει ἀπό πάνω της κάθε ἐξουσία. Πῶς εἶναι δυνατόν, τότε, νά συμφιλιωθοῦν αὐαὐτές οἱ δυό ἀντίθετες ἐπιθυμίες, πού ἡ μιά ἀποκλείει τήν ἄλλη; Πρέπει ἀναγκαστικά νά παραλύσουν ἡ μιά τήν ἄλλη, ὅπως συνέβηκε στούς γερμανούς, πού στά 1848 δέ θά ἔχουν οὔτε τήν ἐλευθερία, οὔτε ἕνα ἰσχυρό Κράτος, ἀλλά θά ὑποστοῦν, ἀντίθετα, μιά φοβερή ἧττα.

Αὐτοί οἱ δυό ὅροι εἶναι τόσο ἀντιφατικοί ὥστε στήν πραγματικότητα δέν μποροῦν ποτέ ν' ἀπαντηθοῦν συγχρόνως σ' ἕνα λαό. Ἕνας ἀπ' τούς δυό πρέπει νάναι ἀναγκαστικά μιά πλασματική ἐπιθυμία, πού κρύβει πίσω της τήν πραγματική ἀλήθεια, ὅπως συνέβηκε στά 1848. Ἡ δῆθεν ἐπιθυμία γιά ἐλευθερία ἦταν μιά αὐταπάτη, μιά πλάνη, ἐνῶ ἡ ἐπιθυμία δημιουργίας ἑνός παγγερμανικοῦ Κράτους ἦταν πραγματικά σοβαρή. Αὐτό εἶναι σίγουρο, τουλάχιστο ἀναφορικά μ' ὅλη τήν καλλιεργημένη γερμανική ἀστική κοινωνία, χωρίς νά ἐξαιροῦμε τή συντριπτική πλειοψηφία τῶν δημοκρατικῶν καί τῶν πιό κόκκινων ριζοσπαστῶν. Πρέπει νά πιστέψουμε, νά ὑποθέσουμε, νά θεωρήσουμε ὅτι στό γερμανικό προλεταριάτο ὑπάρχει ἕνα ἀντικοινωνικό ἔνστικτο πού τό κάνει ἀνίκανο νά κατακτήσει τήν ἐλευθερία, βλέποντας ὅτι ἀνέχεται καί ταυτόχρονα μισεῖ τήν οἰκονομική σκλαβιά, πού χτυπάει τό προλεταριάτο τῶν ἄλλων χωρῶν, ἐνῶ οὔτε αὐτό οὔτε τ' ἄλλα μποροῦν ν' ἀπελευθερω-

θοῦν ἀπ' τὴν οἰκονομικὴ σκλαβιά, χωρὶς νὰ καταστρέψουν προηγούμενα ἐκείνη τὴν προαιώνια φυλακὴ ποὺ ὀνομάζεται Κράτος. Μποροῦμε μόνο νὰ τὸ ὑποθέτουμε καὶ νὰ τὸ νομίζουμε, ἀφοῦ μᾶς λείπουν οἱ ὑλικὲς ἀποδείξεις. Ἀντίθετα, ἔχουμε δεῖ ὄχι μόνο στὰ 1848, ἀλλ' ἀκόμα καὶ σήμερα, ὅτι οἱ γερμανοὶ ἐργαζόμενοι ὑπακούουν τυφλὰ στοὺς ἡγέτες τους, ἐνῶ οἱ ὀργανωτικοὶ ἡγέτες τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος τῶν γερμανῶν ἐργαζομένων, τοὺς ὁδηγοῦν, γιὰ λογαριασμό τους, ὄχι στὴν ἐλευθερία ἢ στὴ διεθνὴ ἀδελφότητα, ἀλλὰ κατευθείαν κάτω ἀπ' τὸ ζυγὸ τοῦ παγγερμανικοῦ Κράτους.

Οἱ γερμανοὶ ριζοσπάστες θὰ βρεθοῦν στὰ 1848, ὅπως εἴδαμε, στὴ θλιβερὴ καὶ κωμικοτραγικὴ ἀνάγκη νὰ ξεσηκωθοῦν ἐναντίον τῆς κρατικῆς ἐξουσίας γιὰ νὰ τὴν ὑποχρεώσουν νὰ γίνει πιὸ ἰσχυρὴ καὶ πιὸ πλατιά. Πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ὄχι μόνο δὲ θέλανε νὰ τὴν καταστρέψουν, ἀλλ' ὅτι, ἀντίθετα, προσπαθοῦσαν μ' ἐπιμέλεια νὰ τὴ διατηρήσουν τὴν ἴδια ἀκριβῶς στιγμὴ ποὺ τὴν πολεμοῦσαν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ δραστηριότητά τους ἦταν παραλυμένη καὶ στερημένη κάθε οὐσίας. Ἡ δραστηριότητα τῆς ἐξουσίας δὲν παρουσίαζε αὐτὴ τὴν ἀντίφαση. Ἡ τελευταία, χωρὶς δισταγμό, θέλησε νὰ πνίξει τὴν ἐλευθερία, παρόλο ποὺ αὐτὸ θὰ τῆς στεροῦσε τοὺς πιὸ ἀνεπιθύμητους φίλους της, τοὺς δημοκρατικούς. Τὸ ὅτι οἱ ριζοσπάστες δὲ θὰ σκεφτοῦν καθόλου τὸ θέμα τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ μόνο τῆς δημιουργίας τῆς αὐτοκρατορίας, ἀρκεῖ γιὰ νὰ τ' ἀποδείξει ἕνα γεγονός. Ὅταν ἡ συνέλευση τῆς Φρανκφούρτης, ὅπου ἐπικρατοῦσαν οἱ δημοκρατικοί, πρότεινε τὴν αὐτοκρατορικὴ κορώνα στὸ Φρειδερίκο Γουλιέλμο IV, στὶς 16 Μάρτη 1849, αὐτὸς εἶχε ἤδη καταστρέψει ὁλότελα ὅλες τὶς λεγόμενες ἐπαναστατικὲς κατακτήσεις ἢ τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ, εἶχε διαλύσει τὴ Συνταχτική, ποὺ εἶχε ἐκλεγεῖ ἄμεσα ἀπ' τὸ λαό, εἶχε προσφέρει τὸ πιὸ ἀντιδραστικὸ καὶ πιὸ ἀξιοκαταφρόνητο σύνταγμα καὶ καταδίωκε τοὺς δημοκρατικοὺς γεμάτος ὀργὴ γιὰ τὴν προσβολὴ ποὺ εἶχε γίνει στὸ πρόσωπο καὶ τὴν κορῶνα του, μαζὶ μὲ τὴν ἥττα τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀστυνομικῶν του. Ἀλλ' ὅμως, αὐτοὶ δὲν μποροῦσε νάναι τόσο τυφλοὶ ὥστε νὰ ζητοῦν τὴν ἐλευθερία ἀπὸ ἕναν τέτοιου εἴδους μονάρχη! Τί ἔλπιζαν καὶ τί περίμεναν τότε; Τὸ π α γ γ ε ρ μ α ν ι κ ὸ Κ ρ ά τ ο ς! Τώρα ὁ βασιλιᾶς δὲν μποροῦσε νὰ τοὺς δώσει οὔτε αὐτό. Τὸ φεουδαρχικὸ κόμμα, ποὺ θριάμβευε μαζὶ μ' αὐτὸν καὶ ποὺ εἶχε ξαναπάρει τὴν ἐξουσία, ἀντιμάχονταν σθεναρὰ τὴν ἰδέα τῆς ἑνοποίησης. Ἀπεχθανόταν τὸ γερμανικὸ πατριωτισμὸ ἐπειδὴ τὸν θεωροῦσε αἰτία ἀναταραχῶν κι ἀναγνώριζε μόνο τὸ δικό του πρωσσικὸ πατριωτισμό. Ὅλοι οἱ στρατιῶτες, οἱ ἀξιωματικοί, οἱ μαθητὲς τῶν στρατιωτικῶν σχολῶν τραγουδοῦσαν τότε μὲ φανατισμὸ τὸ περίφημο πρωσσικὸ πατριωτικὸ τραγούδι: «Ἐγὼ εἶμαι πρῶσσος, γνώρισες τὴ σημαία μου;».[110]

Ὁ Φρειδερίκος θὰ ἤθελε νὰ εἶναι αὐτοκράτορας, ἀλλὰ φοβόταν τοὺς δικούς του, φοβόταν τὴν Αὐστρία, τὴ Γαλλία καὶ προπαντὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαο. Ἀπαντώντας στὴν πολωνικὴ ἀντιπροσωπεία ποὺ

τοῦ ζητοῦσε τὴν ἐλευθερία τοῦ δουκάτου τοῦ Πόζναν, τὸ Μάρτη 1848, εἶπε: «Δὲν μπορῶ νὰ ἱκανοποιήσω τὸ αἴτημά σας γιατὶ εἶναι ἀντίθετο στὶς ἐπιθυμίες τοῦ κουνιάδου μου τοῦ αὐτοκράτορα Νικόλαου, ποὺ εἶναι ἀληθινὰ ἕνας μεγάλος ἄνθρωπος! Ὅταν λέει ναὶ εἶναι ναὶ κι ὅταν λέει ὄχι εἶναι ὄχι!». Ὁ βασιλιᾶς γνώριζε ὅτι ὁ Νικόλαος δὲ θὰ τοῦ ἐπέτρεπε ποτὲ νὰ φορέσει τὴν αὐτοκρατορικὴ κορώνα· αὐτὸς ἦταν ὁ μοναδικὸς λόγος ποὺ ἀρνήθηκε κατηγορηματικὰ νὰ τὴν ἀποδεχτεῖ ἀπ' τὴν ἀντιπροσωπεία τῆς Φρανκφούρτης. Ἦταν ὅμως ὑποχρεωμένος νὰ κάνει κάτι γιὰ τὴ γερμανικὴ ἑνότητα καὶ γιὰ τὴν πρωσσικὴ ἡγεμονία ὄχι γιὰ τίποτ' ἄλλο, ἀλλὰ γιὰ νὰ σώσει τὴν τιμή του, ποὺ εἶχε πληγεῖ, ἀπ' τὸ μανιφέστο τοῦ Μάρτη. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Φρειδερίκος, ἐκμεταλλευόμενος τὶς δάφνες ποὺ ἔδρεψαν τὰ πρωσσικὰ στρατεύματα μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς καταστολῆς τῶν δημοκρατικῶν καὶ τὶς ἐσωτερικὲς δυσκολίες τῆς Αὐστρίας, ποὺ ἦταν δυσαρεστημένη ἀπ' τὶς προόδους του στὴ Γερμανία, ἐπιχείρησε νὰ σχηματίσει, τὸ Μάη 1848, μιὰ ἕνωση μεταξὺ τῆς Πρωσσίας, τῆς Σαξωνίας καὶ τοῦ Ἀννόβερου μὲ σκοπὸ νὰ συγκεντρώσει στὰ χέρια τῆς πρώτης ὅλες τὶς διπλωματικὲς καὶ στρατιωτικὲς ὑποθέσεις. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ συσπείρωση εἶχε σύντομη διάρκεια. Μόλις ἡ Αὐστρία, βοηθημένη ἀπ' τὸ ρωσικὸ στρατό, εἰρηνοποίησε τὴν Οὐγγαρία (Σεπτέμβρης 1849), ὁ Σβάρτσενμπεργκ ἀξίωσε ἀπειλητικὰ ἀπ' τὴν Πρωσσία νὰ ξαναγυρίσει ὁλόκληρη ἡ Γερμανία στὴν τάξη ποὺ ὑπῆρχε ἀπὸ παλιά. Μὲ λίγα λόγια ἀποκαταστάθηκε ἡ γερμανικὴ Συνομοσπονδία, ποὺ ἦταν χρήσιμη στὴν ἡγεμονία τῆς Αὐστρίας. Ἡ Σαξωνία καὶ τὸ Ἀννόβερο χωρίστηκαν ἀμέσως ἀπ' τὴν Πρωσσία καὶ θὰ ἑνωθοῦν μὲ τὴν Αὐστρία. Ἡ Βαυαρία ἀκολούθησε τὸ παράδειγμά τους κι ὁ φιλοπόλεμος βασιλιᾶς τῆς Βιτεμβέργης δήλωσε μὲ στόμφο ὅτι «θὰ πήγαινε μὲ τὰ στρατεύματά του ὅπου τὸν διέταζε ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας».

Κι ἔτσι ἡ φτωχὴ Πρωσσία βρέθηκε τελείως ἀπομονωμένη. Τί ἔπρεπε νὰ κάνει; Τὸ νὰ ὑποκύψει στὶς ἀξιώσεις τῆς Αὐστρίας φαινόταν ἀνάρμοστο σ' αὐτὸ τὸ ματαιόδοξο ἀλλὰ ἀδύναμο βασιλιά της. Γι' αὐτὸ διόρισε πρωθυπουργὸ τὸ φίλο του στρατηγὸ Ράντοβιτς καὶ διέταξε τὰ στρατεύματά του νὰ κινηθοῦν. Παρὰ λίγο νὰ ἔρθουν σὲ σύγκρουση. Ἀλλὰ ὁ αὐτοκράτορας Νικόλαος ἀπείλησε τοὺς γερμανοὺς προειδοποιώντας τους νὰ σταματήσουν καὶ πῆγε βιαστικὰ στὴ διάσκεψη τοῦ Ὄλμιτς[11] (τὸ Νοέμβρη 1850) ὅπου ἀπάγγειλε τὴν ποινή. Ὁ ταπεινωμένος βασιλιὰς ὑποτάχθηκε. Ἡ Αὐστρία θριάμβευε κι ἡ γερμανικὴ Συνομοσπονδία συνῆλθε πάλι, ὕστερα ἀπὸ μιὰ νάρκη ποὺ κράτησε 3 χρόνια, ἐγκαθιστώντας τὴν ἕδρα της στὸ παλιὸ ἀνάκτορο τῆς Συνομοσπονδίας τῆς Φρανκφούρτης. Σὰ νὰ μὴν εἶχε γίνει ποτὲ ἡ ἐπανάσταση. Τὸ μόνο ποὺ τὴ θύμιζε ἦταν ἡ τρομερὴ ἀντίδραση καὶ κεῖνο ποὺ πρέπει νὰ χρησιμέψει σὰ σωτήριο δίδαγμα στοὺς γερμανοὺς εἶναι τὸ ἑξῆς: ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἐπιθυμεῖ τὴν ἐλευθερία ἀλλὰ τὴν ἐξουσία δὲν πρέπει νὰ παίζει μὲ τὴν ἐπανάσταση.

Μὲ τὴν κρίση τοῦ 1848 καὶ τοῦ 1849 τερματίζεται ἀκριβῶς ἡ ἱ-

στορία τοῦ γερμανικοῦ φιλελευθερισμοῦ. Ἡ τελευταία ἔδειξε στοὺς γερμανοὺς ὅτι ὄχι μόνο εἶναι ἀνίκανοι νὰ κατακτήσουν τὴν ἐλευθερία, ἀλλ' ἀκόμα καὶ νὰ μὴν τὴ θέλουν. Ἔδειξε, ἐξάλλου, ὅτι χωρὶς τὴν πρωτοβουλία τῆς πρωσσικῆς μοναρχίας, ἦταν ἀνίκανοι νὰ πραγματοποιήσουν τὸν πρῶτο κι ἀληθινό τους στόχο, ὅτι δὲν εἶχαν τὴ δύναμη νὰ θεμελιώσουν ἕνα ἑνιαῖο κι ἰσχυρὸ Κράτος. Ἡ ἀντίδραση ποὺ ἀκολούθησε αὐτὰ τὰ χρόνια διαφοροποιήθηκε ἀπ' τὴν ἀντίδραση τοῦ 1812 καὶ 1813 σὲ σημεῖο πού, παρόλη τὴν πίκρα καὶ τὸ βάρος τῆς τελευταίας ἀντίδρασης, οἱ γερμανοὶ θὰ καταφέρουν νὰ διατηρήσουν κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες τὴν αὐταπάτη ὅτι ἀγαποῦν τὴν ἐλευθερία κι ὅτι ἂν δὲν τοὺς εἶχε ἐμποδίσει ἡ δύναμη τῶν συνασπισμένων κυβερνήσεων, μιὰ δύναμη πολὺ ἀνώτερη ἀπ' τὴ δική τους ἀνατρεπτική δύναμη, θὰ εἶχαν τὸν τρόπο νὰ δημιουργήσουν μιὰ ἐλεύθερη κι ἑνοποιημένη Γερμανία. Σήμερα εἶναι ἀδύνατες τέτοιες ἀνακουφιστικὲς αὐταπάτες. Στοὺς πρώτους μῆνες τῆς ἐπανάστασης, δὲν ὑπῆρχε ἀπόλυτα καμμιὰ κυβερνητικὴ δύναμη στὴ Γερμανία ποὺ νάχε τὴ δυνατότητα νὰ τοὺς ἀντιταχθεῖ, ἀρκεῖ μόνο νὰ εἶχαν θελήσει νὰ κάνουν κάτι. Στὴ συνέχεια θὰ συνεισφέρουν οἱ ἴδιοι, περισσότερο ἀπ' ὁτιδήποτε ἄλλο, στὴν ἀποκατάσταση αὐτῆς τῆς δύναμης. Στὸ γεγονὸς αὐτὸ ὀφειλόταν τὸ ὅτι τὸ ἀρνητικὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπανάστασης, δὲν ἦταν συνέπεια τῶν ἐμποδίων, ἀλλὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἀστάθειας τῶν φιλελεύθερων καὶ τῶν πατριωτῶν γερμανῶν.

Ἡ συνείδηση αὐτῆς τῆς ἀστάθειας φαίνεται νὰ γίνεται ἡ βάση τῆς πολιτικῆς ζωῆς κι ὁ καθοδηγητὴς τῆς κοινῆς γνώμης στὴ Γερμανία. Οἱ γερμανοὶ φαίνονταν ἀλλαγμένοι καὶ μεταμορφωμένοι σὲ πρακτικοὺς ἀνθρώπους. Ἔχοντας παραιτηθεῖ ἀπ' τὶς ἀφηρημένες, μεγάλες ἰδέες τους, ποὺ συνιστοῦν τὴν πεμπτουσία τῆς παγκόσμιας σημασίας τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ἀπ' τὸν Λέσσινγκ ὡς τὸν Γκαῖτε κι ἀπ' τὸν Κάντ ὡς τὸ Χέγκελ, ἀπαρνούμενοι ταυτόχρονα τὸ φιλελευθερισμό, τὸ δημοκρατισμὸ καὶ τὸ γαλλικὸ ρεπουμπλικανισμό, θ' ἀρχίσουν ἀπὸ κείνη τὴ στιγμὴ νὰ ἐπιζητοῦν τὴν ὑλοποίηση τοῦ γερμανικοῦ πεπρωμένου στὴν κατακτικὴ πολιτικὴ τῆς Πρωσσίας. Ὀφείλουμε νὰ προσθέσουμε, πρὸς τιμή τους, ὅτι αὐτὴ ἡ μεταμόρφωση δὲν ἔγινε ἀπ' τὴ μιὰ στιγμὴ στὴν ἄλλη. Τὰ τελευταῖα 24 χρόνια, ἀπ' τὰ 1849 μέχρι σήμερα, συνιστοῦν μιὰ περίοδο ποὺ γιὰ λόγους συντομίας τὴν ὀνομάζουμε π έ μ π τ η π ε ρ ί ο δ ο, ποὺ θὰ πρέπει νὰ τὴν ὑποδιαιρέσουμε σὲ 4 ὑποπεριόδους:

α) Τὴν περίοδο τῆς ἀπελπισμένης ὑποταγῆς, ἀπ' τὰ 1849 ὡς τὰ 1858, δηλαδή, μέχρι τὴν ἔναρξη τῆς ἀντιβασιλείας στὴν Πρωσσία.

β) Τὴν περίοδο ἀπ' τὰ 1858 ὡς τὰ 1866, τελευταία φάση τῆς ἡρωικῆς πάλης τοῦ φιλελευθερισμοῦ ἐναντίον τοῦ πρωσσικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ.

γ) Τὴν περίοδο ἀπ' τὰ 1866 ὡς τὰ 1870, ἢ τῆς παράδοσης τοῦ νικημένου φιλελευθερισμοῦ.

δ) Τὴν περίοδο ἀπ' τὰ 1870 μέχρι σήμερα ἢ τοῦ θριάμβου τῆς ὑποδούλωσης, ποὺ κυριάρχησε.

Ἡ ἐσωτερικὴ κι ἡ ἐξωτερικὴ ταπείνωση τῆς Γερμανίας φτάνει στὴν πέμπτη περίοδο στὸ ἀπόγειό της. Στὸ ἐσωτερικὸ οἱ δουβοὶ σκλάβοι: στὴ Ν. Γερμανία ὁ αὐστριακὸς ὑπουργός, διάδοχος τοῦ Μέττερνιχ, διοικοῦσε μὲ ἀπολυταρχικὸ τρόπο· στὸ Βορρά, ὁ Μάντεφελ,[112] ποὺ εἶχε ταπεινώσει στὸν ἀνώτατο βαθμὸ τὴν πρωσσικὴ μοναρχία στὴ διάσκεψη τοῦ Ὄλμιτς (1850) γιὰ νὰ γίνει ἀρεστὸς στὴν Αὐστρία καὶ πού, πρὸς μεγάλη ἱκανοποίηση τῆς πρωσσικῆς αὐλῆς, τῶν εὐγενῶν, τῆς γραφειοκρατίας καὶ τῶν στρατιωτικῶν, καταδίωκε τοὺς δημοκρατικοὺς ποὺ εἶχαν ξεφύγει ὡς τώρα. Ἄρα, ἀπὸ ἐλευθερία μηδέν· ὅσο γιὰ τὴν ἀξιοπρέπεια, γιὰ τὴν ἀξία, γιὰ τὴ σημασία τῆς Γερμανίας σὰν Κράτος στὸ ἐξωτερικό, λιγότερο ἀκόμα κι ἀπ' τὸ μηδέν. Τὸ ζήτημα τοῦ Σλέσβιγκ - Χολστάιν, γύρω ἀπ' τὸ ὁποῖο οἱ γερμανοὶ ὅλων τῶν κρατῶν κι ὅλων τῶν κομμάτων, μ' ἐξαίρεση τὸ κόμμα τῆς αὐλῆς, τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν γραφειοκρατῶν — στρατιωτικῶν, δὲ θὰ πάψουν, ἀπ' τὰ 1847 καὶ μετά, νὰ ἐκδηλώνουν τὰ πιὸ φλογερὰ πάθη, λύθηκε φανερὰ χάρη στὴν πρωσσικὴ ἐπέμβαση ὑπὲρ τῆς Δανίας. Σ' ὅλα τ' ἄλλα θέματα, ἡ φωνὴ τῆς Ἑνωμένης Γερμανίας ἢ καλύτερα τῆς μὴ ἑνωμένης γερμανικῆς Συνομοσπονδίας, ἀγνοοῦνταν τελείως ἀπ' τὶς ἄλλες δυνάμεις. Ἡ Πρωσσία ἦταν ὅσο ποτὲ ἄλλοτε ὑποταγμένη στὴ Ρωσία. Ὁ ἄτυχος Φρειδερίκος, ποὺ ὡς τότε ἀπεχθανόταν τὸ Νικόλαο, τώρα ὁρκιζόταν μόνο στ' ὄνομά του. Ἡ ἀφοσίωση στὰ συμφέροντα τῆς αὐλῆς τῆς Ἁγίας Πετρούπολης πῆρε τέτοια ἔκταση ποὺ ὁ πρώσσος ὑπουργὸς πολέμου κι ὁ πρεσβευτὴς τῆς Πρωσσίας στὴν ἀγγλικὴ αὐλή, ποὺ ἦταν φίλος τοῦ βασιλιά, ἔχασαν τὴ θέση τους γιατὶ εἶχαν ἐκφράσει τὴ συμπάθειά τους γιὰ τὶς δυτικὲς δυνάμεις.

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἱστορία τῆς ἀχαριστίας τοῦ πρίγκηπ Σβάρτσενμπεργκ καὶ τῆς Αὐστρίας, ποὺ τόσο βαθιὰ συγκλόνισε καὶ πρόσβαλε τὸ Νικόλαο. Ἡ Αὐστρία πού, ἐξαιτίας τῶν συμφερόντων της στὴ ἀνατολὴ ἦταν φυσικὰ ἐθχρικὴ ἀπέναντι στὴ Ρωσία, πῆρε ἀνοιχτὰ τὸ μέρος τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐναντίον της, ἐνῶ ἡ Πρωσσία, πρὸς μεγάλη ἀγανάκτηση ὅλης τῆς Γερμανίας, τῆς ἔμεινε ὡς τὸ τέλος πιστή.

Ἡ ἕκτη περίοδος ἀρχίζει μὲ τὴν ἀντιβασιλεία τοῦ βασιλιᾶ Γουλιέλμου Ι,[113] ποὺ σήμερα εἶναι αὐτοκράτορας. Ὁ Φρειδερίκος εἶχε χάσει ὁλότελα τὰ λογικά του κι ὁ ἀδελφός του Γουλιέλμος, ποὺ ἦταν μισητὸς σ' ὅλη τὴ Γερμανία, μὲ τὸν τίτλο τοῦ πρίγκηπα τῆς Πρωσσίας, ἔγινε στὰ 1858 ἀντιβασιλιὰς καὶ τὸ Γενάρη 1861 βασιλιὰς τῆς Πρωσσίας, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ μεγαλύτερου ἀδελφοῦ του. Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀξιοσημείωτο εἶναι πὼς αὐτὸς ὁ βασιλιάς, — ἐπιλοχίας, περίφημος παλουκωτὴς τῶν δημοκρατικῶν,[114] εἶχε κι αὐτὸς ἐρωτοτροπήσει κάποτε μὲ τὸ λαϊκὸ φιλελευθερισμό. Ὅταν ἀνάλαβε τὴν ἀντιβασιλεία ἔβγαλε ἕνα λόγο ὅπου δήλωνε τὴ σταθερή του πρόθεση νὰ ὑψώσει τὴν Πρωσσία καὶ μαζί της ὅλη τὴ Γερμανία στὸ ὕψος ποὺ δικαιοῦνταν, σεβόμενος ταυτόχρονα τὰ ὅρια ποὺ καθόριζε ἡ συνταχτικὴ πράξη γιὰ τὴ

βασιλική* ἐξουσία καὶ στηριζόμενος πάντα στοὺς λαϊκοὺς πόθους ποὺ ἐκφράζονταν στὸ κοινοβούλιο.

Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ὑπόσχεση, ἡ πρώτη του κυβερνητικὴ πράξη ἦταν ἡ ἀπόλυση τῆς κυβέρνησης Μάντεφελ, μιᾶς ἀπ' τὶς πιὸ ἀντιδραστικὲς ποὺ εἶχαν ποτὲ κυβερνήσει τὴν Πρωσσία καὶ ποὺ φαινόταν νὰ ἐνσαρκώνει, ἂν μπορούμε νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, τὴν πολιτική της χρεωκοπία κι ἀποσύνθεση. Ὁ Μάντεφελ εἶχε ὀνομαστεῖ ὑπουργός, τὸ Νοέμβρη 1850, στὰ γρήγορα γιὰ νὰ ὑπογράψει ὅλους τοὺς ὅρους τῆς συνδιάσκεψης τοῦ Ὄλμιτς, ποὺ ἦταν ἐξαιρετικὰ ταπεινωτικοὶ γιὰ τὴν Πρωσσία καὶ γιὰ νὰ τὴν ὑποτάξει ὁριστικά, μαζὶ μ' ὅλη τὴ Γερμανία, στὴν αὐστριακὴ ἡγεμονία. Αὐτὴ ἦταν ἡ θέληση τοῦ Νικόλαου, αὐτὴ ἦταν ἡ φλογερὴ κι αὐθάδικη ἐπιθυμία τοῦ πρίγκηπα Σβάρτσεμπεργκ, αὐτὴ ἦταν ἡ ἐπιθυμία κι ἡ θέληση τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν πρώσσων γιοῦνκερ καὶ τῶν εὐγενῶν, ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ ξέρουν τίποτα γιὰ τὴν ἕνωση τῆς Πρωσσίας μὲ τὴ Γερμανία καὶ ποὺ ἦταν ἴσως πιὸ ἀφοσιωμένοι στοὺς αὐτοκράτορες τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας, παρὰ στὸ δικό τους, ὑπακούοντας σ' αὐτὸν μόνο ἀπὸ καθῆκον κι ὄχι βέβαια ἀπὸ ἀγάπη. Γιὰ 8 χρόνια συνέχεια ὁ Μάντεφελ κυβέρνησε τὴν Πρωσσία μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ταπεινώνοντάς την μπροστὰ στὴν Αὐστρία σὲ κάθε κατάλληλη εὐκαιρία καὶ καταδιώκοντας ἀνελέητα, στὴν Πρωσσία καὶ σ' ὅλη τὴ Γερμανία, ὅτι μύριζε φιλελευθερισμὸ καὶ κίνημα ἢ λαϊκὸ δικαίωμα. Αὐτὴ ἡ μισητὴ κυβέρνηση ἀντικαταστήθηκε ἀπ' τὴν κυβέρνηση τοῦ φιλελεύθερου

* Αὐτὸ τὸ σεβασμὸ θὰ μποροῦσε νὰ τὸν ἔχει, ὅπως φαίνεται, τόσο πιὸ εὔκολα ὅσο τὸ σύνταγμα, ποὺ εἶχε παραχωρήσει ἀπὸ μεγαλοψυχία του ὁ μονάρχης, δὲν περιόριζε καθόλου τὴ βασιλικὴ ἐξουσία, παρὰ μόνο σ' ενα σημεῖο: τὸ δικαίωμα νὰ συνάπτει νέα χρέη ἢ νὰ ἐπιβάλλει νέους φόρους, δίχως νάχει προηγουμένως τὴ συγκατάθεση τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους' ἡ ἐπιβολὴ νέων φόρων εἶχε κιόλας ἐγκριθεῖ ἀπ' τὴ Δίαιτα κι ἔτσι δὲ χρειαζόταν μιὰ νέα φηφοφορία όταν δοῦμε ὅτι τὸ κοινοβούλιο δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς καταργήσει. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ καινοτομία εἶναι ποὺ μετέβαλλε τὸ συνταγματισμὸ καὶ τὸν κοινοβουλευτισμὸ τῆς Γερμανίας σ' ἕνα στεῖρο παιχνίδι. Στὶς ἄλλες χῶρες, Ἀγγλία, Πορτογαλία, Σουηδία, Δανία κλπ. τὸ Κοινοβούλιο, διατηρώντας μόνο αὐτὸ τὸ πραγματικὸ δικαίωμα ν' ἀπορρίπτει τοὺς φόρους ποὺ εἰσηγεῖται ἡ κυβέρνηση, μπορεῖ, ἂν θέλει, νὰ κάνει τὸ βίο ἀβίωτο σὲ κάθε κυβέρνηση, πράγμα ποὺ ἔχει σὰ συνέπεια ὅτι τοῦ παρέχει ἕνα σοβαρὸ μέσο ἐπέμβασης στὶς δημόσιες ὑποθέσεις.Τὸ παραχωρημένο σύνταγμα, ἀφοῦ ἀφαίρεσε αὐτὸ τὸ δικαίωμα ἀπ' τὴν πρωσσικὴ Δίαιτα, τῆς ἀναγνώρισε τὸ δικαίωμα ν' ἀπορρίπτει τοὺς νέους φόρους καὶ τὴ σύναψη δανείων. Ἀλλὰ ὅπως θὰ δοῦμε ὁ Γουλιέλμος, 3 χρόνια μετὰ τὴν ὑπόσχεσή του ὅτι τὰ δικαιώματα τοῦ Κοινοβουλίου θὰ γίνονταν σεβαστὰ σὰν ἱερά, ἀναγκάστηκε νὰ τὰ παραβιάσει.

πρίγκηπα Χοετζόλλερν - Σιγκμαρίγκεν,[115] πού ἀπ' τὴν πρώτη κιόλας μέρα δήλωσε ὅτι σκοπὸς τῆς ἀντιβασιλείας ἦταν ν' ἀποκαταστήσει τὴν τιμὴ καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Πρωσσίας ἀπέναντι στὴ Βιέννη, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ χαμένη της ἐπιρροὴ σ' ὅλη τὴ Γερμανία. Λίγες λέξεις κι ἐνέργειες πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση θὰ ἦταν ἀρκετὲς γιὰ ν' ἀφυπνίσουν ξανὰ τὸν ἐνθουσιασμὸ ὅλων τῶν γερμανῶν. Ξεχάστηκαν ὅλες οἱ τελευταῖες ταπεινώσεις, οἱ σκληρότητες καὶ τὰ ἐγκλήματα. Ὁ δήμιος τῶν δημοκρατικῶν, ὁ ἀντιβασιλιὰς κι ἔπειτα αὐτοκράτορας Γουλιέλμος Ι, ποὺ μόλις χτὲς τὸν μισοῦσαν καὶ τὸν καταριόντουσαν ὅλοι, μεταμορφώθηκε ξαφνικὰ σὲ πολὺ ἀγαπητό, σὲ ἥρωα καὶ μοναδικὴ ἐλπίδα. Γιὰ νὰ τεκμηριώσουμε αὐτὸ ποὺ ὑποστηρίζουμε ἀναφέρουμε τοὺς ἀνατρεπτικοὺς λόγους τοῦ περίφημου Γιακόμπι στοὺς ἐκλογεῖς τοῦ Καίνιξμπεργκ (11 Νοέμβρη 1858): «Τὸ διάγγελμα ποὺ ἔβγαλε ὁ πρίγκηπας μόλις ἀνέλαβε τὴν ἀντιβασιλεία, ἀληθινὰ ἀντρίκιο καὶ σύμφωνο μὲ τὸ σύνταγμα, γέμισε μὲ νέα πίστη καὶ νέες ἐλπίδες τὶς καρδιὲς ὅλων τῶν πρώσσων κι ὅλων τῶν γερμανῶν. Ὅλοι σπεύδουν μὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ ὁρμὴ στὶς ἐκλογικὲς κάλπες». Ὁ ἴδιος ὁ Γιακόμπι ἔγραψε ξανὰ στὰ 1861 τὰ παρακάτω: «Ὅταν ὁ πρίγκηπας - ἀντιβασιλιὰς πῆρε στὰ χέρια του, μὲ δική του πρωτοβουλία, τὰ χαλινάρια τῆς χώρας ὅλοι περίμεναν ὅτι ἡ Πρωσσία θὰ βαδίσει ἀπρόσκοπτα στὴν πραγματοποίηση ἐκείνου ποὺ πίστευε ὅτι πρέπει νάναι ὁ ἀντικειμενικός της σκοπός. Περιμέναμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι στοὺς ὁποίους εἶχε ἐμπιστευτεῖ ὁ ἀντιβασιλιὰς τὴ φροντίδα τῆς διακυβέρνησης τῆς χώρας, θὰ θεράπευαν πρὶν ἀπ' ὅλα, ὅλα τὰ κακὰ ποὺ εἶχε προξενήσει ἡ κυβέρνηση στὰ τελευταῖα 10 χρόνια· ὅτι θὰ ἔβαζαν τέλος στὶς αὐθαιρεσίες τῶν ὑπαλλήλων κι ὅτι, ἑπομένως, θὰ ζωντάνευαν τὸ πατριωτικὸ αἴσθημα καὶ τὴν ἐλεύθερη συνείδηση τῶν πολιτῶν, Αὐτὲς οἱ ἐλπίδες πραγματοποιήθηκαν; Ἡ φωνὴ ὅλης τῆς χώρας ἀπαντάει δυνατά: σ' αὐτὰ τὰ δυὸ χρόνια, ἡ Πρωσσία δὲν ἔκανε οὔτε τὸ παραμικρὸ βῆμα πρὸς τὰ μπρὸς καί, ὅπως πρῶτα, ἀπέχει πολὺ ἀπ' τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἱστορικῆς της ἀποστολῆς».

Ὁ ἐντιμότατος δόκτορας Γιακόμπι, τελευταῖος πιστὸς κι ἐκπρόσωπος τοῦ γερμανικοῦ πολιτικοῦ δημοκρατισμοῦ, θὰ πεθάνει ἀναμφίβολα, μένοντας πιστὸς στὸ πρόγραμμά του πού, σ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, θὰ πλατύνει τόσο πολὺ ὥστε νὰ συμπεριλάβει καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν γερμανῶν σοσιαλδημοκρατῶν. Τὸ ἰδανικό του, ἡ δημιουργία ἑνὸς παγγερμανικοῦ Κράτους διαμέσου τῆς ἐλευθερίας ὅλου τοῦ λαοῦ, εἶναι μιὰ οὐτοπία, ἕνας παραλογισμός. Τὸ ἔχουμε ἤδη πεῖ. Ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν γερμανῶν πατριωτῶν κατάληξε νὰ πιστεύει, μετὰ τὸ 1848 καὶ 1849, ὅτι ἡ δημιουργία τῆς παγγερμανικῆς δύναμης ἦταν δυνατὴ μόνο μὲ τὰ κανόνια καὶ τὶς λόγχες. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ Γερμανία περίμενε τὴ σωτηρία της ἀπ' τὴ μοναρχικὴ καὶ φιλοπόλεμη Πρωσσία.

Ὁλόκληρο τὸ φιλελεύθερο ἐθνικὸ κόμμα εἶχε κιόλας ἐκδηλωθεῖ ἀπ' τὰ 1858, ἐκμεταλλευόμενο τὴν εὐκαιρία ποὺ εἶχαν προσφέρει τὰ πρῶτα συμπτώματα μιᾶς ἀλλαγῆς τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς. Τὸ πα-

λιὸ δημοκρατικὸ κόμμα διασπάστηκε: τὸ μεγαλύτερο μέρος του σχημάτισε ἕνα νέο κόμμα, τὸ «προοδευτικὸ κόμμα», ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο ἐξακολούθησε νὰ ὀνομάζεται δημοκρατικό. Τὸ προοδευτικὸ κόμμα φλεγόταν, ἀπ' τὴν ἀρχὴ κιόλας, ἀπ' τὴν ἐπιθυμία νὰ συμμετάσχει στὴν κυβέρνηση. Ἀλλὰ θέλοντας νὰ κρατήσει ἀκέραια τὴν τιμή του, παρακάλεσε τὴν κυβέρνηση νὰ τοῦ προσφέρει ἕνα κατάλληλο πρόσχημα ποὺ νὰ δικαιολογεῖ μιὰ τέτοια μεταστροφή, ἀπαιτώντας ἔστω καὶ τὸν τυπικὸ σεβασμὸ τοῦ συντάγματος. Γοητευόταν ἀπ' τὴν κυβέρνηση καὶ τὴν κέντριζε μέχρι τὰ 1866 ὅταν, θαμπωμένο ἀπ' τὶς λαμπρὲς νίκες ἐναντίον τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Δανίας, θὰ τῆς παραδοθεῖ χωρὶς ὅρους. Τὸ δημοκρατικὸ κόμμα, ὅπως θὰ δοῦμε, παραδόθηκε στὰ 1870 μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ὁ Γιακόμπι δὲν ἀκολούθησε καὶ δὲ θ' ἀκολουθήσει ποτὲ τὸ γενικὸ παράδειγμα. Οἱ δημοκρατικὲς ἀρχὲς ἦταν ὅλη του ἡ ζωή. Μισεῖ τὴ βία καὶ δὲν πιστεύει ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ δημιουργία ἑνὸς ἰσχυροῦ γερμανικοῦ Κράτους διαμέσου αὐτῆς. Γι' αὐτὸ παραμένει ὁ ἀπομονωμένος κι ἀδύναμος ἐχθρὸς τῆς τωρινῆς πολιτικῆς τῆς Πρωσσίας. Ἡ ἀδυναμία του προέρχεται, προπαντός, ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι ἂν κι εἶναι ἕνας φλογερὸς θιασώτης τοῦ Κράτους, ἀπ' τὴν κορφὴ ὡς τὰ νύχια, ἐπιθυμεῖ εἰλικρινὰ τὴν ἐλευθερία, ἐνῶ ποθεῖ ταυτόχρονα καὶ τὴ δημιουργία ἑνὸς ἑνιαίου γερμανικοῦ Κράτους.

Ὁ σημερινὸς αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας Γουλιέλμος Ι δὲν ἀνέχεται ἀντιθέσεις κι ὅπως ὁ ἀξέχαστος Νικόλαος Ι, φαίνεται πὼς εἶναι ἕνας μονολιθικός, μονοκόμματος ἄνθρωπος, μὲ ἄλλα λόγια περιορισμένος. Εἶναι φανερὸ ὅτι αὐτός, ἔξω ἀπ' τὸν κόμη τοῦ Σάμπορντ,[116] ποὺ δὲν εἶναι ἀντιβασιλιάς, εἶναι ὁ μόνος ποὺ πιστεύει στὸ δικό του χρίσμα καὶ στὴ δική του ἀποστολὴ καὶ στὸ δικό του δικαίωμα. Ὁ τελευταῖος, πιστὸς βασιλιὰς - στρατιώτης, ὑποστηρίζει ὅπως κι ὁ Νικόλαος, ὅτι ἐπικεφαλῆς ὅλων τῶν ἀρχῶν βρίσκεται ἡ ἀρχὴ τῆς νομιμότητας ἢ τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα διακυβέρνησης τοῦ Κράτους. Αὐτὸ ἦταν γιὰ τὴ συνείδηση καὶ τὴ λογική του ἕνα σοβαρὸ ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἑνοποίηση τῆς Γερμανίας, γιατὶ ἡ τελευταία τὸν ἀνάγκαζε ν' ἀνατρέψει ἀπ' τὸ θρόνο τοὺς ὄχι καὶ λίγους νόμιμους μονάρχες. Ἀλλὰ ὁ κώδικας τοῦ Κράτους περιεῖχε καὶ μιὰ ἄλλη ἀρχή, τὴν ἀρχὴ τοῦ ἱεροῦ δικαιώματος τῆς κατάκτησης, ποὺ ἔλυνε τὸ πρόβλημα. Ἕνας μονάρχης ποὺ εἶναι πιστὸς στὰ καθήκοντά του, δὲ θ' ἀποδεχόταν ποτὲ καὶ γιὰ τίποτα στὸν κόσμο, ἕνα θρόνο ποὺ τοῦ πρόσφερε ἕνας ἐξεγερμένος λαός, ποὺ εἶχε ἐκδιώξει ἀπ' τὸ θρόνο τὸ νόμιμο μονάρχη του, ἀλλὰ δὲ θὰ ξέχναγε ποτὲ ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κατακτήσει ἐκεῖνο τὸ λαὸ κι ἐκεῖνο τὸ θρόνο, ἀρκεῖ ὁ Θεὸς νὰ εἶχε εὐλογήσει τὰ ὅπλα του κι ἀρκεῖ νὰ διέθετε ἕνα καλὸ πρόσχημα γιὰ νὰ κηρύξει τὸν πόλεμο. Αὐτὴ ἡ ἀρχή, ὅπως καὶ τὸ δικαίωμα ποὺ πηγάζει ἀπ' αὐτή, ἀναγνωριζόταν πάντα κι ἀναγνωρίζεται ἀκόμα ἀπ' ὅλους τοὺς μονάρχες.

Ὁ Γουλιέλμος Ι χρειαζόταν, λοιπόν, ἕναν ὑπουργὸ ποὺ θἄταν ἱκανὸς νὰ ἐπινοήσει τὰ προσχήματα καὶ νὰ μεγαλώσει τὰ ὅρια τοῦ Κρά-

τους διαμέσου τοῦ πολέμου. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἦταν ὁ Βίσμαρκ, ποὺ ὁ Γουλιέλμος ζύγισε σωστὰ τὴν ἀξία του καὶ τὸν διόρισε ὑπουργὸ τὸν Ὀκτώβρη 1862. Ὁ ρίγκηπας Βίσμαρκ εἶναι σήμερα ὁ πιὸ ἰσχυρὸς ἄνθρωπος τῆς Εὐρώπης. Εἶναι ὁ πιὸ γνήσιος τύπος τοῦ ἀριστοκράτη τῆς Πομερανίας, μ' ἐκείνη τὴν δονκιχωτικὴ ἀφοσίωση στὸ βασιλικὸ οἶκο, μ' ἐκείνη τὴν ἀλύγιστη καὶ τόσο διάφανη στρατιωτικὴ στάση, μ' ἐκείνη τὴν αὐστηρὰ αὐλικὴ ἀλαζωνεία καὶ μ' ἐκείνη τὴν ἰδιαίτερα περιφρονητικὴ καὶ χλευαστικὴ συμπεριφορὰ ἀπέναντι στοὺς φιλελεύθερους ἀστοὺς πολιτικούς. Δὲν προσβάλλεται ὅταν τὸν κατατάσσουν στοὺς γιοῦνκερ, ὅταν, δηλαδή, τὸν λένε εὐγενή, ἀλλὰ ἡ μοναδικὴ ἀπάντηση ποὺ δίνει στοὺς ἀντιπάλους του εἶναι: «νὰ εἴστε βέβαιοι ὅτι θὰ καταφέρουμε νὰ φανοῦμε ἀντάξιοι τῆς τιμῆς τῶν γιοῦνκερ». Σὰν ἄνθρωπος, εἶναι πολὺ ἔξυπνος κι ἀπελευθερωμένος ἀπ' τὶς προκαταλήψεις τῶν γιοῦνκερ, ὅπως κι ἀπ' ὁποιαδήποτε ἄλλες. Ἔχουμε χαρακτηρίσει τὸ Βίσμαρκ σὰν ἄμεσο συνεχιστὴ τῆς πολιτικῆς τοῦ Φρειδερίκου ΙΙ. Σὰν κι αὐτόν, πίστευε, πρῶτα ἀπ' ὅλα, στὴ δύναμη κι ἔπειτα στὴν ἐξυπνάδα, ποὺ τόσο ἄφθονα διαθέτει. Πολιτικὸς μ' ὅλη τὴ σημασία τῆς λέξης, ὅπως ὁ Φρειδερίκος ὁ Μεγάλος, δὲν πιστεύει οὔτε στὸ Θεὸ οὔτε στὸ διάβολο, οὔτε στὴν ἀνθρωπότητα οὔτε στοὺς εὐγενεῖς, γιατὶ ὅλ' αὐτὰ δὲν ἀποτελοῦν γιὰ κεῖνον τίποτ' ἄλλο ἀπὸ μέσα. Γιὰ νὰ πετύχει τὸ στόχο τοῦ Κράτους δὲ σταματάει μπροστὰ σὲ κανένα Θεϊκὸ ἢ ἀνθρώπινο νόμο. Δὲν ἀναγνωρίζει καμιὰ ἠθικὴ στὴν πολιτική. Ἡ κτηνωδία καὶ τὸ ἔγκλημα εἶναι ἀνήθικα μόνο ὅταν δὲν φέρνουν τὴν ἐπιτυχία. Πιὸ ψυχρὸς καὶ πιὸ ἀπαθὴς ἀπ' τὸ Φρειδερίκος, εἶναι ἐξίσου ἀναιδὴς κι ἀλαζονικὸς μ' αὐτόν. Ὄντας εὐγενής, ἀφοῦ δημιούργησε τὴ σταδιοδρομία του χάρη στὸ κόμμα τῶν εὐγενῶν, συνθλίβει συστηματικὰ τὸ τελευταῖο γιὰ χάρη τῶν κρατικῶν συμφερόντων. Τὸ κατηγορεῖ ὅπως κατηγοροῦσε πρῶτα τοὺς φιλελεύθερους τοὺς προοδευτικούς, τοὺς δημοκρατικούς. Κοντολογῆς, κατηγορεῖ ὅλους κι ὅλα, ἐκτὸς ἀπ' τὸν αὐτοκράτορα ποὺ χωρὶς τὴν ἔγκρισή του δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιχειρήσει οὔτε νὰ πραγματοποιήσει τίποτα. Ὅμως εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι μυστικά, μὲ τοὺς πολὺ στενούς του φίλους, κατηγοροῦσε ἀκόμα κι αὐτόν. Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ μέγεθος τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐγχειρημάτων τοῦ Βίσμαρκ, θὰ πρέπει νὰ θυμηθοῦμε ποιοὶ τὸν περιστοίχιζαν*. Ὁ βασιλιάς, ἄνθρωπος μὲ αὐλικὲς φι-

* Ἀπὸ σίγουρη πηγὴ ἔχουμε ἕνα ἀνέκδοτο ποὺ χαρακτηρίζει τέλεια τὸ Βίσμαρκ. Ποιὸς δὲν ἔχει ἀκούσει νὰ μιλᾶνε γιὰ κεῖνο τὸ Σούρτς, ἕναν ἀπ' τοὺς πιὸ κόκκινους γερμανοὺς ἐπαναστάτες τοῦ 1848, ποὺ ἐλευθέρωσε τὸν φευτοεπαναστάτη Κλίνκελ ἀπ' τὸ ὀχυρὸ ὅπου ἦταν φυλακισμένος. Ὁ Σούρτς ποὺ εἶχε πάρει τὸν Κλίνκελ γιὰ ἕνα ἐπαναστάτη ἄξιο αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, ἂν καὶ πολιτικὰ δὲν ἄξιζε οὔτε μιὰ δεκάρα, πέτυχε, διακινδυνεύοντας τὴν ἐλευθερία του καὶ ξεπερνώντας, μὲ τόλμη κι ἐξυπνάδα, ἄπειρα ἐμπόδια, νὰ τὸν ἐλευθερώσει. Ὕστερα ἀπ' αὐτὸ διέφυγε στὴν Ἀμερική. Ὄντας ἐξυ-

λοδοξίες, μὲ μιὰ ἐκπαίδευση ποὺ ἡ μισὴ ἦταν θεολόγου κι ἄλλη μισὴ ἐπιλοχία, περιστοιχιζόταν ἀπ' τὸ ἀριστοκρατικὸ - κληρικαλικὸ κόμμα, ποὺ ἦταν ἀπόλυτα ἐχθρικὸ ἀπέναντι στὸ Βίσμαρκ. Ἔτσι κάθε νέο μέτρο ποὺ ἤθελε νὰ πάρει ὁ Βίσμαρκ, κάθε νέο βῆμα ἀπὸ μέρους του, ἀποτελοῦσε μιὰ μάχη. Αὐτὴ ἡ οἰκογενειακὴ πάλη ἀπορροφάει τουλάχιστον τὸ μισὸ χρόνο του, τὴ μισὴ ἐξυπνάδα κι ἐνεργητικότητά του κι ἐμποδίζει, ὁλοφάνερα, περιπλέκει καὶ παραλύει τὴ δραστηριότητά του. Αὐτὸ τοῦ παρέχει μερικὰ τὴ δυνατότητα ν' ἀποφύγει νὰ ἐμπλακεῖ σὲ κεῖνα τὰ ἀπερίσκεπτα ἐγχειρήματα ποὺ εἶχε στὸ μυαλό του καὶ ποὺ τὰ ἐπιχείρησε ὁ περίφημος δεσπότης Ναπολέοντας Ι, ποὺ σίγουρα δὲν ἦταν πιὸ ἀνόητος ἀπ' τὸ Βίσμαρκ.

Ἡ δημόσια δραστηριότητα τοῦ Βίσμαρκ ἄρχισε στὰ 1847, ὅταν ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του σὰν ἡγέτης τοῦ ἐξτρεμιστικοῦ κόμματος τῶν εὐγενῶν στὴ συνέλευση τῶν ἀντιπροσώπων. Στὰ 1848 ὑπῆρξε λυσσασμένος ἀντίπαλος τοῦ κοινοβούλιου τῆς Φρανκφούρτης καὶ τοῦ κοινοῦ γιὰ ὅλη τὴ Γερμανία συντάγματος κι ἕνας φανατικὸς σύμμαχος τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας, δηλαδή, τῆς ἐσωτερικῆς κι ἐξωτερικῆς ἀντίδρασης. Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμετεῖχε ἐνεργητικὰ στὴ σύνταξη τῆς ὑπεραντιδραστικῆς ἐφημερίδας «KREUZZEITUNG»,[117] ποὺ κυκλοφόρησε ἐκεῖνο τὸ χρόνο, καὶ ποὺ συνεχίζει νὰ κυκλοφορεῖ ἀκόμα. Φυσικά, ὑπῆρξε ἕνας φλογερὸς ὑπερασπιστὴς τῶν κυβερνήσεων Μπράντεμπουργκ καὶ Μάντεφελ καὶ ἄρα τῶν ἀποφάσεως τῆς διάσκεψης τοῦ Ὄλμιτς. Ἀπ' τὰ 1851 ὑπῆρξε πρεσβευτὴς στὴ γερμανικὴ Συνομοσπονδία τῆς Φρανκ-

---

πνος, ἱκανός, ἐνεργητικός, ἰδιότητες ποὺ λογαριάζονται στὴν Ἀμερική, ἔγινε γρήγορα ἡγέτης τοῦ γερμανικοῦ κόμματος, ποὺ ἀριθμεῖ ἑκατομμύρια ὀπαδούς. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου τῆς Ἀπόσχισης, οἱ Βόρειοι τοῦ εἶχαν δώσει τὸ βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ (εἶχε κιόλας ἐκλεγεῖ γερουσιαστής). Μετὰ τὸν πόλεμο, οἱ ΕΠΑ θὰ τὸν στείλουν στὴν Ἱσπανία σὰν ἔκτακτο πρεσβευτή. Αὐτὸς ἐκμεταλλεύτηκε τὴν εὐκαιρία γιὰ νὰ ἐπισκεφτεῖ τὴ Ν. Γερμανία, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὴν Πρωσσία, ὅπου ἐκκρεμοῦσε ἀκόμα ἐναντίον του ἡ καταδίκη σὲ θάνατο, ποὺ τοῦ εἶχε ἐπιβληθεῖ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ καθηγητὴ Κλίνκελ. Ὁ Βίσμαρκ, μόλις ἔμαθε ὅτι ὁ Σούρτς βρισκόταν στὴ Γερμανία καὶ θέλοντας ν' ἀποκτήσει τὴ συμπάθεια αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀσκοῦσε τόσο μεγάλη ἐπιρροὴ στοὺς γερμανοὺς τῆς Ἀμερικῆς, τὸν προσκάλεσε στὸ Βερολίνο λέγοντας: «Οἱ νόμοι δὲν εἶναι γιὰ ἀνθρώπους σὰν τὸν Σούρτς». Μόλις ὁ Σούρτς ἔφτασε στὸ Βερολίνο, ὁ Βίσμαρκ ἔδωσε ἕνα γεῦμα ὅπου προσκάλεσε ὅλους τοὺς ὑπουργούς του. Μετὰ τὸ δεῖπνο, ὅταν ἔφυγαν οἱ ὑπουργοί, ὁ Σούρτς ἔμεινε μόνος μὲ τὸ Βίσμαρκ προκειμένου νὰ ἔχει μαζί του μιὰ ἰδιαίτερη συζήτηση. Τότε ὁ Βίσμαρκ τοῦ λέει: «Εἴδατε κι ἀκούσατε τοὺς συναδέλφους μου· μὲ τέτοιου εἴδους γαϊδούρια εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ κυβερνήσω καὶ νὰ ἀναδημιουργήσω τὴ Γερμανία!».

φούρτης. Ἐκείνη τὴν περίοδο ἦταν ποὺ ἄλλαξε ριζικὰ τὴ στάση του ἀπέναντι στὴν Αὐστρία. «Ὅταν εἶδα τὴν πολιτικὴ ἀπὸ κοντά, ἦταν σὰ νὰ μοῦ ἔπεσε ἕνα πανὶ ποὺ μοῦ σκέπαζε τὰ μάτια», λέει στοὺς φίλους του. Μόνο ἐκεῖ κατάλαβε πόσο ἐχθρευόταν τὴν Πρωσσία ἡ Αὐστρία κι ἀπὸ φλογερὸς ὑπερασπιστής της ἔγινε ὁ ἀσυμφιλίωτος ἐχθρός της. Ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή, ἡ ἐξαφάνιση κάθε ἐπιρροῆς τῆς Αὐστρίας στὴ Γερμανία κι ὁ ἀποκλεισμός της ἀπ' αὐτὴ τὴν τελευταία, γίνεται ἡ μόνιμη καὶ πιὸ προσφιλής σκέψη τοῦ Βίσμαρκ. Ἔτσι βρέθηκε νὰ τρέφει ἀπέναντι σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα τὰ ἴδια αἰσθήματα μὲ τὸν πρίγκηπα Γουλιέλμο τῆς Πρωσσίας, ποὺ μετὰ τὴ διάσκεψη τοῦ Ὄλμιτς μισοῦσε τὴν Αὐστρία σχεδὸν ἐξίσου μὲ τὴν ἐπανάσταση. Γι' αὐτὸ μόλις ἔγινε ἀντιβασιλιὰς ὁ Γουλιέλμος, ἔστρεψε ἀμέσως τὰ μάτια του πρὸς τὸ Βίσμαρκ, στέλνοντάς τον πρῶτα σὰν πρεσβευτὴ στὴ Ρωσία, ἔπειτα στὴ Γαλλία καὶ τέλος, τὸν ἔκανε πρωθυπουργό.

Ὅταν ἦταν πρεσβευτής, ὁ Βίσμαρκ ἄρχισε νὰ διαμορφώνει τὸ πρόγραμμά του. Ὁ ἴδιος ὁ Ναπολέοντας ΙΙΙ τοῦ ἔδωσε μερικὰ μαθήματα πάνω στὶς κυβερνητικὲς ἀπάτες. Ὅταν ὁ αὐτοκράτορας βρέθηκε μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸν ἱκανὸ κι ἀκούραστο ἀκροατή του, τοῦ ἄνοιξε τὴν καρδιά του καὶ τοῦ ἔκανε μερικὲς φανερὲς νύξεις γιὰ τὴν ἀνάγκη τροποποίησης τοῦ πολιτικοῦ χάρτη τῆς Εὐρώπης, ἀξιώνοντας γιὰ τὸν ἑαυτό του τὰ σύνορα στὸ Ρῆνο καὶ τὸ Βέλγιο κι ἀφήνοντας τὴν ὑπόλοιπη Γερμανία στὴν Πρωσσία. Τ' ἀποτελέσματα αὐτῶν τῶν συζητήσεων εἶναι γνωστά: ὁ μαθητὴς ξεπέρασε τὸ δάσκαλο.

Μόλις ἀνέλαβε τὸ ὑπουργεῖο, ὁ Βίσμαρκ ἔβγαλε ἕναν προγραμματικὸ λόγο: «Τὰ ὅρια τῆς Πρωσσίας εἶναι στενὰ κι ἀταίριαστα γιὰ ἕνα Κράτος πρώτου μεγέθους. Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ κατακτήσουμε νέα σύνορα εἶναι ἀπαραίτητο νὰ πλατύνουμε καὶ νὰ τελειοποιήσουμε τὴ στρατιωτική μας ὀργάνωση. Πρέπει νὰ προετοιμαστοῦμε γιὰ τὶς ἐπερχόμενες μάχες καί, περιμένοντάς τες, νὰ συγκεντρώσουμε καὶ ν' αὐξήσουμε τὶς δυνάμεις μας. Τὸ λάθος ποὺ κάναμε στὰ 1848 ἦταν ὅτι θελήσαμε νὰ ἑνοποιήσουμε τὴ Γερμανία σ' ἕνα μόνο Κράτος, διαμέσου λαϊκῶν θεσμῶν: Τὰ μεγάλα προβλήματα δὲ λύονται μὲ τὸ δίκαιο, ἀλλὰ μὲ τὴ δύναμη: ἡ δύναμη προηγεῖται πάντα τοῦ δικαίου». Αὐτὴ ἡ τελευταία φράση τοῦ στοίχισε τὴν ἐχθρότητα τῶν φιλελεύθερων τῆς Γερμανίας ἀπ' τὰ 1862 ὡς τὰ 1866. Ἀλλὰ μετὰ τὰ 1866, δηλαδή, μετὰ τὶς νίκες ἐναντίον τῆς Αὐστρίας κι ἰδιαίτερα μετὰ τὰ 1870, δηλαδή, μετὰ τὴν ἧττα τῆς Γαλλίας, ὅλες αὐτὲς οἱ ἐπικρίσεις θὰ μεταβληθοῦν σὲ ἐγκωμιαστικοὺς διθύραμβους. Μὲ τὸ συνηθισμένο του θράσος, τὸν κυνισμὸ καὶ τὴν περιφρονητικὴ εἰλικρίνεια ποὺ τὸν διακρίνουν, ὁ Βίσμαρκ ἐκφράζει ὅλη τὴν οὐσία τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῶν λαῶν, ὅλο τὸ μυστικὸ τῆς σοφίας τοῦ Κράτους, μ' αὐτὰ τὰ λόγια: «Ἡ ἀδιάκοπη κυριαρχία κι ὁ θρίαμβος τῆς δύναμης, νὰ ποιὰ εἶναι ἡ ἀληθινὴ οὐσία, κι ὅλο ἐκεῖνο ποὺ στὴν πολιτικὴ ὁρολογία καθορίζεται σὰ δίκαιο δὲν εἶναι παρὰ ὁ καθαγιασμὸς ἑνὸς γεγονότος ποὺ ἔχει δημιουργηθεῖ ἀπ' τὴ δύναμη». Εἶναι

φανερὸ ὅτι οἱ λαϊκὲς μάζες ποὺ ποθοῦν πολὺ τὴ χειραφέτηση, δὲν μποροῦν νὰ τὴν περιμένουν ἀπ' τὸ θεωρητικὸ θρίαμβο τοῦ ἀφηρημένου δίκαιου· αὐτὴ τὴν ἐλευθερία ὀφείλουν νὰ τὴν κατακτήσουν μὲ τὴ δύναμη, δηλαδή, ὀφείλουν νὰ ὀργανώσουν ἔξω ἀπ' τὸ Κράτος κι ἐναντίον του τὶς αὐθόρμητες δυνάμεις τους.

Οἱ γερμανοί, ὅμως, ὅπως ἔχουμε ἤδη παρατηρήσει, δὲν ἤθελαν τὴν ἐλευθερία. Ἤθελαν ἕνα ἰσχυρὸ Κράτος. Ὁ Βίσμαρκ τὸ κατάλαβε κι αἰσθάνθηκε ὅτι ἦταν ἱκανὸς νὰ τὸ δημιουργήσει διαμέσου τῆς γραφειοκρατίας καὶ τῆς στρατιωτικῆς δύναμης τῆς Πρωσσίας. Ἔτσι, μὲ σιγουριὰ καὶ σταθερότητα, ξεκίνησε γιὰ τὴν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ, ἀγνοώντας εἴτε τὰ δικαιώματα ὁποιουδήποτε, εἴτε τὴ βίαιη πολεμικὴ καὶ τὶς ἄμεσες ἐπιθέσεις τῶν φιλελεύθερων καὶ τῶν δημοκρατικῶν ἐναντίον του. Σκέφτηκε, ἀντίθετα ἀπ' τοὺς προκατόχους του, ὅτι θὰ γινόντουσαν ὅλοι σύμμαχοί του μόλις θὰ ἔφτανε στὸ σκοπό.

Ὁ βασιλιὰς - ἐπιλοχίας κι ὁ Βίσμαρκ ὁ πολιτικὸς ἤθελαν ἕναν πιὸ ἰσχυρὸ στρατό. Γιὰ νὰ τὸ πετύχουν χρειαζόταν ἡ ἐπιβολὴ νέων φόρων κι ἡ σύναψη νέων δανείων. Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ποὺ ἀπ' αὐτὴ ἐξαρτιόταν ἡ ἐπικύρωση τῶν νέων φόρων καὶ δανείων, τὴν ἀρνιόταν ἐπίμονα. Γι' αὐτὸ διαλύθηκε περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορά. Σὲ μιὰ ἄλλη χώρα αὐτὴ ἡ σύγκρουση θὰ μποροῦσε νὰ προκαλέσει μιὰ πολιτικὴ ἐπανάσταση. Αὐτό, ὅμως δὲν μποροῦσε νὰ συμβεῖ στὴν Πρωσσία κι ὁ Βίσμαρκ τὸ ἤξερε. Καὶ γι' αὐτό, παρὰ τὶς ἀρνήσεις, συγκέντρωσε τὰ χρήματα ποὺ χρειαζόταν ὅπως μποροῦσε, διαμέσου δανείων καὶ φόρων· ἡ βουλὴ μὲ τὶς ἀρνήσεις της ἔγινε ὁ περίγελως ἂν ὄχι τῆς Γερμανίας, ὅλης τῆς ὑπόλοιπης Εὐρώπης. Ὁ Βίσμαρκ δὲν εἶχε πέσει ἔξω. Μόλις πέτυχε τὸ σκοπό του ἔγινε τὸ εἴδωλο τῶν φιλελεύθερων καὶ τῶν δημοκρατικῶν.

Ποτέ, ἴσως, καὶ πουθενὰ δὲν παρατηρήθηκε μιὰ τόσο γρήγορη καὶ τόσο ὁλοκληρωτικὴ μεταστροφὴ τῶν πνευμάτων, ὅπως ἐκείνη ποὺ συνέβηκε στὴ Γερμανία ἀνάμεσα στὰ 1864 - 1866 καὶ τὰ 1870. Ὁ Βίσμαρκ, ὡς τὸν αὐστρο - πρωσσικὸ πόλεμο ἐναντίον τῆς Δανίας, ἦταν ὁ πιὸ ἀντιδημοφιλὴς ἄνθρωπος στὴ Γερμανία. Στὴ διάρκεια αὐτοῦ τοῦ πόλεμου καί, προπαντός, ὕστερα ἀπ' αὐτόν, ἐπέδειξε τὴν πιὸ βαθιὰ περιφρόνηση γιὰ ὅλα τὰ δικαιώματα τῶν λαῶν καὶ τῶν Κρατῶν. Εἶναι γνωστὸ μὲ ποιὰ δεξιοτεχνία ἡ Πρωσσία κι ἡ ἀνόητη Αὐστρία, ποὺ ὀπισθοχώρησε, ἐκδίωξαν ἀπ' τὸ Σλέσβινγκ καὶ τὸ Χολστάιν τὸ σαξωνικὸ καὶ ἀννοβεριανὸ στρατιωτικὸ σῶμα ποὺ κατεῖχε αὐτὲς τὶς ἐπαρχίες μὲ διαταγὴ τῆς γερμανικῆς Συνομοσπονδίας· καὶ μὲ τί θράσος ὁ Βίσμαρκ μοίρασε μὲ τὴν Αὐστρία τὶς κατακτημένες ἐπαρχίες καὶ πῶς, γιὰ νὰ τελειώνουμε, κράτησε ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν Πρωσσία τὸ λάφυρο.

Θὰ ἔπρεπε νὰ σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι μιὰ τέτοια συμπεριφορὰ θὰ εἶχε ὑποκινήσει τὴν πιὸ ἔντονη ἀγανάκτηση ὅλων τῶν ἔντιμων, τῶν ἐραστῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, γερμανῶν. Ἀντίθετα, ἀπὸ κείνη ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ εἶναι ποὺ ἄρχισε ν' ἀνεβαίνει ἡ δημοτικότητα τοῦ

Βίσμαρκ. Τελικά, οἱ γερμανοί θὰ δοῦν τὸ δίκαιο τοῦ κρατικοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τὴ δύναμη μιᾶς κρατικῆς ἐξουσίας. Ὁ πόλεμος τοῦ 1866 θ' αὐξήσει ἀκόμα περισσότερο τὸ κῦρος τοῦ Βίσμαρκ· ἡ σύντομη ἐκστρατεία τῆς Βοημίας, ποὺ θύμιζε τὶς ἐκστρατεῖες τοῦ Ναπολέοντα Ι, μιὰ σειρὰ νίκες ποὺ θὰ ταπεινώσουν τὴν Αὐστρία, ἡ θριαμβευτικὴ πορεία διαμέσου τῆς Γερμανίας, ἡ λεηλασία τῶν ἐχθρικῶν ἐδαφῶν, ἡ προσάρτηση τοῦ Ἀννόβερου, τῆς Ἔσσης - Κάσσερ καὶ τῆς Φρανκφούρτης σὰ λάφυρο πολέμου, ὁ σχηματισμὸς μιᾶς Συνομοσπονδίας τοῦ Βορρᾶ κάτω ἀπ' τὴν προστασία τοῦ μελλοντικοῦ αὐτοκράτορα, ὅλα αὐτὰ ἦταν γεγονότα ποὺ θὰ προκαλέσουν τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν γερμανῶν. Οἱ ἡγέτες τῆς ἀντιπολίτευσης στὴν Πρωσσία, οἱ Βίρτσωφ, οἱ Σοῦλτσε - Ντέλιτς[118] κι οἱ ἄλλοι, θὰ δουβαθοῦν ξαφνικά, δηλώνοντας ἔτσι ὅτι εἶναι ἠθικὰ νικημένοι. Στὴν πτέρυγα τῆς ἀντιπολίτευσης ἀπόμενε μόνο μιὰ μικρὴ ὁμάδα μὲ ἡγέτη τὸν εὐγενὴ γέρο Γιακόμπι, ποὺ τάχθηκε μὲ τὸ μέρος τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, τὸ ὁποῖο εἶχε ἱδρυθεῖ στὴ Γερμανία μετὰ τὸ 1866.

Ὕστερα ἀπ' τὴ σύναψη τῆς συνθήκης ἀνάμεσα στὴ νικήτρια Πρωσσία καὶ τὴν ἐκμηδενισμένη Αὐστρία, καταργήθηκε ἡ παλιὰ γερμανικὴ Συνομοσπονδία καὶ στὴ θέση της δημιουργήθηκε μιὰ γερμανικὴ Συνομοσπονδία τοῦ Βορρᾶ ποὺ διευθύνεται ἀπ' τὴν Πρωσσία, ἡ ὁποία παραχώρησε στὴν Αὐστρία, τὴ Βαυαρία, τὴ Βιτεμβέργη καὶ τὸ Μπάντεν, τὸ δικαίωμα σχηματισμοῦ μιᾶς Συνομοσπονδίας τοῦ νότου. Ὁ βαρῶνος Μπέστ, ποὺ ἔγινε ὑπουργὸς τῆς Αὐστρίας μετὰ τὸν πόλεμο, ἔχοντας ἀντιληφθεῖ τὴ βασικὴ σημασία μιᾶς τέτοιας Συνομοσπονδίας, ἀφιέρωσε σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ὅλες του τὶς δυνάμεις. Ἀλλὰ τὰ ἄλυτα ἐσωτερικὰ προβλήματα καὶ τὰ πελώρια ἐμπόδια ποὺ ἔβαζαν τὰ ἴδια τὰ Κράτη, ποὺ αὐτὴ ἡ Συνομοσπονδία τοὺς ἦταν περισσότερο ἀπὸ ἀναγκαία, τὸν ἐμπόδισαν. Ὁ Βίσμαρκ περιγελοῦσε τοὺς πάντες: καὶ τὴ Ρωσία καὶ τὴ Γαλλία καὶ τοὺς γερμανοὺς μονάρχες, ποὺ ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς Συνομοσπονδίας ποὺ δὲ θὰ ἐπέτρεπε στὴν Πρωσσία νὰ φτάσει σ' ἐκείνη τὴ θέση ποὺ κατέχει σήμερα.

Τὸ Λαϊκὸ Κόμμα, ποὺ μόλις εἶχε ἱδρυθεῖ ἀπ' τὴν ἀστικὴ τάξη τῆς Ν. Γερμανίας μὲ μοναδικὸ σκοπὸ ν' ἀντιταχθεῖ στὸ Βίσμαρκ, εἶχε ἕνα πρόγραμμα ποὺ στὴν οὐσία ἦταν ταυτόσημο μὲ τὸ πρόγραμμα τοῦ Μπέστ: τὸ σχηματισμὸ μιᾶς Συνομοσπονδίας τῆς Γερμανίας τοῦ νότου, ποὺ θάναι στενὰ συνδεμένη μὲ τὴν Αὐστρία καὶ θὰ στηρίζεται στοὺς πιὸ πλατιοὺς λαϊκοὺς θεσμούς. Τὸ ἀρχηγεῖο τοῦ «Λαϊκοῦ Κόμματος» ἦταν στὴ Στουτγάρδη. Πέρα ἀπ' τὴ δημιουργία μιᾶς Συνομοσπονδίας μὲ τὴν Αὐστρία εἶχε καὶ πολλοὺς ἄλλους στόχους: γι' αὐτὸ τὸ λόγο φλερτάριζε στὴ Βαυαρία μὲ τοὺς φανατικοὺς καθολικοὺς καὶ τοὺς ἰησουίτες κι εὐνοοῦσε τὴν ἰδέα μιᾶς συμμαχίας μὲ τὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἐλβετία. Ἡ ὁμάδα ποὺ θὰ ἐπιδίωκε τὴ συμμαχία μὲ τὴ δημοκρατικὴ Ἐλβετία ὑπῆρξε ὁ βασικὸς θεμελιωτὴς τῆς «Λίγκας γιὰ τὴν Εἰρήνη καὶ τὴν Ἐλευθερία».[119] Τὸ πρόγραμμά του ἦταν γενικὰ ἁπλοϊκὸ καὶ γεμᾶτο ἀντιφάσεις. Οἱ λαϊκοὶ δημοκρατικοὶ θεσμοὶ δένονταν μ' ἕνα φανταστικὸ τρόπο μὲ

τοὺς μοναρχικοὺς τύπους κυβερνήσης, ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ κάθε μονάρχη μὲ τὴν παγγερμανικὴ ἑνότητα κι ἡ τελευταία μὲ μιὰ πανευρωπαϊκὴ δημοκρατικὴ συνομοσπονδία. Μὲ λίγα λόγια, ὅλα ἔπρεπε νὰ παραμείνουν ὅπως ἦταν κι ὅλα ἔπρεπε νὰ διαποτιστοῦν ἀπὸ μιὰ νέα νοοτροπία καί, πάνω ἀπ' ὅλα, ἔπρεπε νάχουν ἕναν ἀνθρωπιστικὸ χαρακτήρα. Ἡ ἐλευθερία κι ἡ ἰσότητα ἔπρεπε ν' ἀνθίσουν μέσα σὲ συνθῆκες ποὺ ἔτειναν νὰ τὶς στραγγαλίσουν. Ἕνα πρόγραμμα τέτοιου εἴδους μποροῦσαν νὰ τὸ ἐπινοήσουν μόνον αἰσθηματίες ἀστοὶ τῆς Ν. Γερμανίας πού, ἀρχικά, εἶχε ἐπισημανθεῖ ὅτι ἀγνοοῦσαν συστηματικὰ κι ἔπειτα ὅτι ἀρνιόντουσαν μὲ πάθος τὰ σοσιαλιστικὰ αἰτήματα τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως ἀπόδειξε τὸ συνέδριο τῆς Λίγκας γιὰ τὴν Εἰρήνη καὶ τὴν Ἐλευθερία στὰ 1868.[120] Εἶναι φανερὸ γιατὶ τὸ Λαϊκὸ Κόμμα ἔπαιρνε ἐχθρικὴ στάση ἀπέναντι στὸ Ἐργατικὸ Σοσιαλδημοκρατικὸ Κόμμα, ποὺ εἶχε ἱδρύσει στὰ 1860 ὁ Λασσάλ.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου θὰ ἐκθέσουμε ἐκτεταμένα τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐργατικῶν ἑνώσεων στὴ Γερμανία καί, γενικά, στὴν Εὐρώπη. Γιὰ τὴν ὥρα θὰ παρατηρήσουμε ὅτι στὰ τέλη αὐτῆς τῆς τελευταίας δεκαετίας, κι ἰδιαίτερα στὰ 1868, ἡ ἐργατικὴ μάζα στὴ Γερμανία ἦταν ὑποδιαιρεμένη σὲ 3 κατηγορίες: ἡ πρώτη, ποὺ ἦταν κι ἡ πιὸ πολυάριθμη δὲν ἀνῆκε σὲ καμιὰ ὀργάνωση· ἡ δεύτερη, ποὺ ἦταν κι αὐτὴ ἀρκετὰ πολυάριθμη, συμπεριλάβαινε τὶς λεγόμενες «Λέσχες γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἐργατῶν» καί, τέλος, ἡ τρίτη, ἡ πιὸ μικρὴ ἀριθμητικὰ ἀλλά, σ' ἀντιστάθμισμα, ἡ πιὸ ἱκανὴ κι ἡ πιὸ ἐνεργητική, εἶχε συγκροτήσει ἕνα σῶμα λασσαλικῶν ἐργατῶν μὲ τ' ὄνομα «Κόμμα τῆς Γενικῆς Ἕνωσης τῶν Γερμανῶν Ἐργατῶν».

Γιὰ τὴν πρώτη κατηγορία δὲ θὰ ποῦμε τίποτα. Ἡ δεύτερη ἐκπροσωπούνταν ἀπὸ ἕνα εἶδος ὁμοσπονδίας τῶν μικρῶν ἐργατικῶν ἑνώσεων, κάτω ἀπ' τὸν ἔλεγχο τοῦ Σοῦλτσε - Ντέλιτς καὶ τῶν ἀστῶν σοσιαλιστῶν τῆς ἴδιας ὁλκῆς. Τὸ σύνθημά του: «Βοηθήσου μόνος σου», πρέπει νὰ γίνει κατανοητὸ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι συνιστοῦσε ἐπίμονα στοὺς χειρώνακτες ἐργαζόμενους νὰ μὴν περιμένουν καμιὰ σωτηρία ἢ βοήθεια ἀπ' τὸ Κράτος κι ἀπ' τὴν κυβέρνηση, ἀλλὰ μόνο ἀπ' τὴ δική τους ἐνεργητικότητα. Ἡ συμβουλὴ αὐτὴ θὰ ἦταν ὑπέροχη ἂν δὲν τῆς πρόσθεταν τὴν ψεύτικη διαβεβαίωση ὅτι στὶς σημερινὲς συνθῆκες τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης, παρὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ οἰκονομικοῦ μονοπωλίου ποὺ ἐκμεταλλεύεται τὶς ἐργατικὲς μάζες κι ἑνὸς πολιτικοῦ κράτους, ποὺ προστατεύει αὐτὰ τὰ μονοπώλια, εἶναι δυνατὴ ἡ χειραφέτηση τῶν χειρωνακτικὰ ἐργαζόμενων. Σύμφωνα μ' αὐτὸ τὸν παραπλανητικὸ παραλογισμό, ποὺ εἶχαν προβάλλει μὲ πλήρη συνείδηση οἱ ἀστοὶ σοσιαλιστὲς κι οἱ ἡγέτες αὐτοῦ τοῦ κόμματος, οἱ ἐργαζόμενοι ποὺ ἦταν κάτω ἀπ' τὴν ἐπιρροή τους, θάπρεπε ν' ἀπέχουν συστηματικὰ ἀπὸ κάθε πολιτικο - κοινωνικὴ ἐνασχόληση κι ἀπὸ κάθε ζήτημα ποὺ ἀφορᾶ τὸ Κράτος, τὴν εὐημερία κλπ. καὶ παίρνοντας σὰν ἀφετηρία τὴ νόμιμη κοινωνικὴ τάξη, ὅπως ἔχει σήμερα, νὰ ἐπιδιώξουν τὴ βελτίωση τῆς τύχης

τους διαμέσου τῆς ὀργάνωσης καταναλωτικῶν, πιστωτικῶν καὶ παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν. Ὅσο γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐκπαίδευση ὁ Σοῦλτσε - Ντέλιτς πρότεινε στοὺς ἐργάτες τὸ πρόγραμμα τοῦ κόμματος τῆς Προόδου, στὸ ὁποῖο ἀνῆκαν αὐτὸς κι οἱ σύντροφοί του. Ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη — κι αὐτὸ εἶναι τώρα φανερὸ σὲ ὅλους — τὸ σύστημα τοῦ Σοῦλτσε - Ντέλιτς ἀπόβλεπε ἄμεσα στὴν προστασία τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἀπ' τὴν κοινωνικὴ θύελλα. Ἀντίθετα, ἀπὸ πολιτικὴ ἄποψη, ὑποδούλωνε όριστικὰ τὸ προλεταριάτο στὴν ἀστικὴ τάξη ποὺ τὸ ἐκμεταλλευόταν καὶ ποὺ θάπρεπε νὰ παραμείνει στὰ χέρια της σὰν ὑπάκουο κι ἀνόητο ὄργανο.

Ὁ Φερδινάνδος Λασσάλ ξεσπάθωσε ἐναντίον αὐτῆς τῆς χοντροκομμένης κι ὑποκριτικῆς μυθοποίησης. Τοῦ ἦταν εὔκολο νὰ κατακερματίσει τὸ οἰκονομικὸ σύστημα τοῦ Σοῦλτσε - Ντέλιτς καὶ ν' ἀποδείξει ὅλη τὴν ἀδεξιότητα τοῦ πολιτικοῦ του συστήματος. Περισσότερο ἀπ' ὁποιονδήποτε ἄλλο, ὁ Λασσὰλ ἤξερε ν' ἀναπτύξει καὶ ν' ἀποδείξει μὲ τρόπο πολὺ πειστικὸ στοὺς γερμανοὺς ἐργαζόμενους ὅτι, στὴ σημερινὴ οἰκονομικὴ κατάσταση, οἱ συνθῆκες ζωῆς τοῦ προλεταριάτου δὲν μποροῦν νὰ βελτιωθοῦν κι ὅτι, ἀντίθετα, ἐξαιτίας τῆς ἐπενέργειας τοῦ ἴδιου σιδερένιου οἰκονομικοῦ νόμου, θὰ χειροτέρευαν ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο, παρόλες τὶς προσπάθειες τῶν συνεταιρισμῶν, ποὺ τὸ μόνο ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ κάνουν ἦταν νὰ προσφέρουν ἕνα ἐφήμερο καὶ στιγμαῖο πλεονέκτημα σ' ἕνα ἀσήμαντο ἀριθμὸ ἐργαζόμενων. Ξεσκεπάζοντας τὸ πολιτικὸ αὐτὸ πρόγραμμα, ἀπόδειχνε, ἔτσι, ὅτι ἐκείνη ἡ ψευτολαϊκὴ πολιτικὴ δὲν ἔτεινε παρὰ νὰ δυναμώσει τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῆς ἀστικῆς τάξης. Ὡς ἐδῶ, εἴμαστε ἀπόλυτα σύμφωνοι μὲ τὸ Λασσάλ. Ἀλλὰ διαφοροποιούμαστε ἀπ' αὐτὸν καί, γενικά, ἀπ' ὅλους τοὺς γερμανοὺς σοσιαλδημοκράτες ἢ κομμουνιστὲς στὰ παρακάτω σημεῖα: σ' ἀντίθεση μὲ τὸ Σοῦλτσε - Ντέλιτς, ποὺ συνιστοῦσε στοὺς ἐργαζόμενους ν' ἀναζητήσουν τὴ σωτηρία τους μόνο στὴ δική τους ἐνεργητικότητα καὶ νὰ μὴν περιμένουν τίποτα ἀπ' τὸ Κράτος, ὁ Λασσάλ, ἀφοῦ τοὺς ἀπόδειξε, πρῶτο, ὅτι στὶς σημερινὲς οἰκονομικὲς συνθῆκες εἶναι ἀδύνατο νὰ πετύχουν ὄχι μόνο τὴ χειραφέτησή τους ἀλλὰ καὶ τὴν παραμικρὴ βελτίωση τῆς τύχης τους καὶ ὅτι, ἑπομένως, αὐτὴ θὰ χειροτέρευε ἀναπόφευκτα, καὶ δεύτερο, ὅτι ἐφόσον θὰ ὑπάρχει τὸ ἀστικὸ Κράτος, τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῆς ἀστικῆς τάξης θὰ παράμεναν ἀνέπαφα, ἔβγαλε τὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα: γιὰ τὴν ἐπίτευξη μιᾶς πραγματικῆς ἐλευθερίας, μιᾶς ἐλευθερίας ποὺ θὰ στηρίζεται στὴν οἰκονομικὴ ἰσότητα, εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ τὸ προλεταριάτο νὰ γίνει κύριο τοῦ Κράτους καὶ νὰ χρησιμοποιήσει τὴ δύναμή του ἐναντίον τῆς ἀστικῆς τάξης, γιὰ χάρη τῆς μάζας τῶν ἐργαζομένων, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ αὐτὴ ἡ δύναμη χρησιμοποιεῖται σήμερα ἐναντίον τοῦ προλεταριάτου γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τοῦ οἰκονομικοῦ προνόμιου τῆς ἐκμεταλλεύτριας τάξης. Ἀλλὰ πῶς μπορεῖ νὰ καταληφθεῖ τὸ Κράτος; Γιὰ νὰ γίνει αὐτὸ ὑπάρχουν μόνο 2 μέσα: ἢ ἡ πολιτικὴ ἐπανάσταση ἢ ἡ νόμιμη κινητοποίηση τοῦ λαοῦ ποὺ θὰ εὐνοοῦσε εἰρηνικὲς μεταρρυθμίσεις. Ὁ Λασσάλ, σὰ γερμανός, σὰν ἑβραῖος, σὰν καλλιεργημένος καὶ σὰν πλού-

σιος, συνιστοῦσε τὸ δεύτερο δρόμο.

Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση καὶ μ' αὐτὸ τὸ στόχο, ὀργάνωσε ἕνα σημαντικὸ κόμμα, οὐσιαστικὰ πολιτικό, τῶν γερμανῶν ἐργατῶν· τ' ὀργάνωσε ἱεραρχικά, ὑποβάλλοντάς το στὴν πιὸ αὐστηρὴ πειθαρχία, κάτω ἀπ' τὴ δική του δικτατορία. Κοντολογῆς, πραγματοποίησε ἐκεῖνο ποὺ αὐτὰ τὰ τελευταῖα 3 χρόνια ἤθελε νὰ κάνει ὁ κύριος Μὰρξ στὴ Διεθνή. Η ἀπόπειρα τοῦ κυρίου Μὰρξ ἀπότυχε, ἐνῶ ἡ ἀπόπειρα τοῦ Λασσὰλ στέφθηκε ἀπὸ ἐπιτυχία. Εἶχε προσδιορίσει σὰν ἄμεσο κι ἔμμεσο ἀντικειμενικὸ στόχο τοῦ κόμματός του τὴν εἰρηνικὴ κινητοποίηση ὅλης τῆς χώρας γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ δικαιώματος ἐκλογῆς τῶν βουλευτῶν, διαμέσου τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας.

Ὅταν ὁ λαός, ἀκολουθώντας τὸ δρόμο τῶν νόμιμων μεταρρυθμίσεων θ' ἀποκτοῦσε αὐτὸ τὸ δικαίωμα, θάπρεπε νὰ στείλει μόνο τοὺς δικοὺς του ἀντιπροσώπους στὸ ἐθνικὸ κοινοβούλιο πού, μὲ μιὰ σειρὰ νόμων καὶ διαταγμάτων, θὰ μεταμόρφωνε τὸ ἀστικὸ Κράτος σὲ λαϊκὸ Κράτος. Ἡ πρώτη πράξη αὐτοῦ τοῦ λαϊκοῦ Κράτους θάναι ν' ἀνοίξει μιὰν ἀπεριόριστη πίστωση στοὺς ἐργατικοὺς συνεταιρισμοὺς παραγωγῆς καὶ κατανάλωσης, ποὺ μόνο τότε θάναι σὲ θέση ν' ἀρχίσουν τὴν πάλη ἐναντίον τοῦ ἀστικοῦ κεφάλαιου καὶ σὲ λίγο καιρὸ νὰ τὸ νικήσουν καὶ νὰ τὸ καταβροχθίσουν. Μόλις τελειώσει αὐτὴ ἡ διαδικασία ἀπορρόφησης, θ' ἀρχίσει τότε ἡ ἐποχὴ τῆς ριζικῆς μεταμόρφωσης τῆς κοινωνίας. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρόγραμμα τοῦ Λασσὰλ κι αὐτὸ εἶναι τὸ πρόγραμμα τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος. Στὴν πραγματικότητα, αὐτὸ τὸ πρόγραμμα δὲν εἶναι τοῦ Λασσάλ, ἀλλὰ τοῦ Μάρξ, ποὺ τὸ ἀνάπτυξε ἐξαντλητικὰ στὸ περίφημό του «Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος», ποὺ δημοσιεύτηκε ἀπ' αὐτὸν καὶ τὸν Ἔνγκελς, στὰ 1848. Μιὰ σαφὴς παραπομπὴ σ' αὐτὸ ἔγινε στὸ πρῶτο «Μανιφέστο τῆς Διεθνοῦς Ἕνωσης», ποὺ συντάχθηκε ἀπ' τὸ Μὰρξ στὰ 1864, μὲ τὰ λόγια: τὸ πρῶτο καθῆκον τῆς ἐργατικῆς τάξης εἶναι ἡ κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἤ, ὅπως διατυπώθηκε στὸ Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο: τὸ πρῶτο βῆμα τῶν ἐργαζόμενων στὴν ἐπανάσταση πρέπει νάναι τὸ ἀνέβασμα τοῦ προλεταριάτου στὸ ἐπίπεδο τῆς κυρίαρχης τάξης. Τὸ προλεταριάτο πρέπει νὰ συγκεντρώσει ὅλα τὰ παραγωγικὰ ἐργαλεῖα στὰ χέρια τοῦ Κράτους, δηλαδή, τοῦ προλεταριάτου ποὺ ἔχει ὑψωθεῖ στὸ ἐπίπεδο τῆς κυρίαρχης τάξης. Δὲν εἶναι, λοιπόν, ξεκάθαρο ὅτι τὸ πρόγραμμα τοῦ Λασσὰλ δὲ διαφέρει σὲ τίποτα ἀπ' τὸ πρόγραμμα τοῦ Μὰρξ ποὺ τὸν ἀναγνώριζε σὰ δάσκαλό του; Στὴν μπροσούρα του ἐναντίον τοῦ Σοῦλτσε - Ντέλιτς,[121] ὁ Λασσάλ, ἀφοῦ εἶχε ἐκθέσει, μὲ τὸν ἀληθινὰ ἔξυπνο ἐκεῖνο γλωσσικὸ πλοῦτο ποὺ χαρακτηρίζει τὰ γραφτά του, τὶς βασικές του ἀντιλήψεις πάνω στὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐξέλιξη τῆς νέας κοινωνίας, παραδέχεται μὲ εἰλικρίνεια ὅτι αὐτὲς οἱ ἰδέες κι ἡ ἴδια ἡ ὁρολογία ποὺ χρησιμοποιεῖ, δὲν εἶναι δικές του, ἀλλὰ τοῦ κυρίου Μάρξ, ποὺ πρῶτος τὶς διατύπωσε καὶ τὶς ἀνέπτυξε στὸ ἔξοχο ἀλλὰ ἀκόμα ἀνέκδοτο ἔργο του.

Ἀκόμα πιὸ παράξενη φαίνεται, συνακόλουθα, ἡ διαμαρτυρία τοῦ

κυρίου Μάρξ, πού καταχωρήθηκε, μετά τό θάνατο τοῦ Λασσάλ, στόν πρόλογο τοῦ ἔργου του γιὰ τὸ «Κεφάλαιο». Ὁ Μὰρξ παραπονιέται πικρὰ ἐναντίον τοῦ Λασσὰλ πού τοῦ ἔκλεψε κι ἰδιοποιήθηκε τὶς ἰδέες του. Ἡ διαμαρτυρία αὐτὴ εἶναι ἀπίστευτα παράξενη γιὰ ἕνα κομμουνιστὴ πού ἐνῶ καταδικάζει τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία καὶ ὑποστηρίζει τὴ συλλογική, δὲν καταλαβαίνει ὅτι μιὰ ἰδέα, ἐφόσον κυκλοφόρησε, δὲν ἀνήκει πιὰ στὸ ἄτομο. Τὸ πράγμα θάταν διαφορετικὸ ἂν ὁ Λασσὰλ εἶχε ἀντιγράψει 1 - 2 σελίδες ἀπ' τὸ ἔργο του, πράγμα ποὺ θ' ἀποτελοῦσε λογοκλοπὴ κι ἀπόδειξη τῆς πνευματικῆς χρεωκοπίας ἑνὸς συγγραφέα ἀνίκανου νὰ χωνέψει τὶς ἰδέες τῶν ἄλλων καὶ νὰ τὶς ἀναπλάσει, διαμέσου τῆς δικῆς του πνευματικῆς δουλειᾶς, σὲ μιὰ πρωτότυπη φόρμα. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἐνεργοῦν οἱ ἄνθρωποι ποὺ εἶναι στερημένοι ἀπὸ διανοητικὲς ἱκανότητες ἢ οἱ ἄτιμοι ποὺ κινοῦνται ἀπὸ ματαιοδοξία, τὰ κοράκια μὲ φτερὰ παγωνιοῦ. Ἀλλὰ ὁ Λασσὰλ ἦταν πολὺ ἔξυπνος κι ἀνεξάρτητος γιὰ ν' ἀναγκαστεῖ νὰ καταφύγει σὲ τόσο ἐλεεινὰ μέσα, προκειμένου νὰ τραβήξει πάνω του τὴν προσοχὴ τοῦ κοινοῦ. Ἦταν ματαιόδοξος, πολὺ ματαιόδοξος, ὅπως ταιριάζει σ' ἕνα ἑβραῖο, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἦταν προικισμένος μὲ τόσο λαμπρὲς ἱκανότητες ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσει, χωρὶς πολὺ δυσκολία, τὶς ἀπαιτήσεις καὶ τῆς πιὸ μεγάλης ματαιοδοξίας. Ἦταν ἔξυπνος, μορφωμένος, πλούσιος, ἱκανὸς κι ἐξαιρετικὰ τολμηρός. Διέθετε σ' ἐξαιρετικὰ ψηλὸ βαθμὸ τὶς ἱκανότητες τῆς διαλεκτικῆς καὶ τῆς εὐφράδειας, τῆς σαφήνειας στὴν ἔκθεση τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ νὰ γίνεται εὔκολα κατανοητός. Ἀντίθετα ἀπ' τὸ δάσκαλό του Μάρξ, ποὺ εἶναι δυνατὸς στὴ θεωρία, στὶς μυστικὲς κι ὑπόγειες συνωμοσίες, πράγμα ποὺ τὸν κάνει νὰ χάνει τὴν ἀξία καὶ τὴ δύναμή του στὸ δημόσιο στίβο, ὁ Λασσὰλ θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἦταν γεννημένος ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἀνοιχτὴ πάλη στὸ πεδίο τῆς πρακτικῆς. Ἡ διαλεκτικὴ ἱκανότητα κι ἡ δύναμη τῆς λογικῆς του, κεντρισμένες ἀπ' τὴ φιλαυτία, ὀξυμένες ἀπ' τὴν πάλη, ἐναλάσσονταν σ' αὐτὸν μὲ τὴν τραχύτητα τῶν πιὸ παθιασμένων, πεποιθήσεων. Ἀσκοῦσε τεράστια ἐπιρροὴ στὸ προλεταριάτο, ἀλλὰ βρισκόταν σὲ τέτοια ἀπόσταση ἀπ' αὐτό, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ σὰν ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ.

Ἀπ' τὴν ἄποψη τῆς ζωῆς του, τῶν οἰκονομικῶν του δυνατοτήτων τῶν συνηθειῶν, τῶν προτιμήσεών του, ἦταν στενὰ δεμένος μὲ τὴν ἀστικὴ τάξη, μὲ τὰ λεγόμενα «λιονταράκια» τῆς χρυσῆς νεολαίας. Φυσικὰ τοὺς ξεπερνοῦσε ὅλους στὸ ἀνάστημα, βασίλευε ἀνάμεσά τους μ' ἐκείνη τὴν ἐξυπνάδα χάρη στὴν ὁποία βρισκόταν ἐπικεφαλῆς τῆς καθοδήγησης τοῦ προλεταριάτου. Μέσα σὲ 3 χρόνια ἀπόκτησε μιὰ ἀπέραντη δημοτικότητα. Ὅλη ἡ φιλελεύθερη κι ἡ δημοκρατικὴ τάξη, πάντως, τὸν μισοῦσε βαθιά. Οἱ σύντροφοί του, ποὺ μοιράζονταν τὶς ἴδιες ἰδέες μ' αὐτόν, οἱ σοσιαλιστές, οἱ μαρξιστὲς κι ὁ ἴδιος ὁ δάσκαλός του Μάρξ, θὰ συγκεντρώσουν πάνω του τοὺς μύδρους τῆς μοχθηρῆς τους ζήλειας. Ναί, θὰ τὸν μισήσουν ὅπως ἀκριβῶς τὸν μισεῖ κι ἡ ἀστικὴ τάξη, ἀλλὰ δὲ θὰ τολμήσουν, ὅσο ζοῦσε, νὰ ἐκδηλώσουν τὸ μίσος τους, γιατὶ ἦταν πολὺ

πιὸ δυνατὸς ἀπ' αὐτούς.

Ἔχουμε κιόλας ἐκφράσει ἀρκετὲς φορὲς τὴ ζωηρή μας ἀποδοκιμασία γιὰ τὶς θεωρίες τοῦ Λασσὰλ καὶ τοῦ Μάρξ, ποὺ συνιστοῦν στοὺς ἐργαζόμενους, ἂν ὄχι ἀκριβῶς σὰν ὑπέρτατο ἰδανικό, τουλάχιστον σὰν ἄμεσο καὶ κύριο ἀντικειμενικὸ στόχο τὴ δημιουργία ἑνὸς λαϊκοῦ Κράτους πού, ὅπως τὸ ἔχουν ἐξηγήσει οἱ ἴδιοι, δὲ θάναι τίποτ' ἄλλο παρὰ «τὸ προλεταριάτο ἀνεβασμένο στὸ ἐπίπεδο τῆς κυρίαρχης τάξης». Ἀλλ' ἂς μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ ρωτήσουμε: ἂν τὸ προλεταριάτο γίνει ἡ κυρίαρχη τάξη, ποιὸν θὰ ἐξουσιάζει; Αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἕνα ἄλλο προλεταριάτο κάτω ἀπ' τὴ νέα κυριαρχία, κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ νέο Κράτος. Αὐτὴ εἶναι ἡ περίπτωση π.χ. τῆς ἀγροτικῆς κοινότητας πού, ὅπως εἶναι γνωστό, δὲν τὴν ἐκτιμοῦν καθόλου οἱ μαρξιστὲς καὶ πού, καθὼς βρίσκεται σὲ χαμηλότερο πολιτιστικὸ ἐπίπεδο, θὰ κυβερνιέται κατάφωρα ἀπ' τὸ προλεταριάτο τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐργοστασίων. Ἢ ἂν ἐξετάσουμε τὸ ζήτημα ἀπὸ ἐθνικιστικὴ ἄποψη, παίρνοντας τοὺς σλάβους καὶ τοὺς γερμανούς, οἱ πρῶτοι θὰ παραμείνουν, γιὰ τὴν ἴδια αἰτία, τὸ ἴδιο δουλικὰ ὑποταγμένοι στὸ νικηφόρο γερμανικὸ προλεταριάτο, ὅπως εἶναι σήμερα τὸ τελευταῖο στὴν ἀστικὴ του τάξη. Ὅπου ὑπάρχει Κράτος, ὑπάρχει ἀναπόφευκτα κι ἡ δεσποτεία καί, συνακόλουθα. ἡ σκλαβιά. Τὸ Κράτος χωρὶς τὴ σκλαβιά, ἀνοιχτὴ ἢ καλυμμένη, εἶναι ἀδιανόητο. Νὰ γιατὶ εἴμαστε ἐχθροὶ τοῦ Κράτους.

Τί σημαίνει ὅτι τὸ προλεταριάτο θὸ ὀργανωθεῖ σὲ κυρίαρχη τάξη; Εἶναι ποτὲ δυνατὸ ὁλόκληρο τὸ προλεταριάτο νὰ μπεῖ ἐπικεφαλῆς τῆς κυβέρνησης; Οἱ γερμανοὶ εἶναι σχεδὸν 40 ἑκατομμύρια. Μποροῦν νὰ γίνουν μέλη τῆς κυβέρνησης καὶ τὰ 40 αὐτὰ ἑκατομμύρια; Ὅλος ὁ λαὸς νὰ κυβερνάει καὶ νὰ μὴν ὑπάρχουν κυβερνόμενοι; Ἀλλὰ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση δὲν θὰ ὑπάρχει κυβέρνηση, δὲν θὰ ὑπάρχει Κράτος. Κι ἀντίστροφα, ἂν θὰ ὑπάρχει Κράτος, θὰ ὑπάρχουν κυβερνόμενοι, θὰ ὑπάρχουν σκλάβοι.

Αὐτὸ τὸ δίλημμα ἔχει λυθεῖ ἀπ' τὴ μαρξιανὴ θεωρία μὲ ἁπλοϊκὸ τρόπο. Ὅταν μιλᾶνε γιὰ λαϊκὴ κυβέρνηση ἐννοοῦν τὴν κυβέρνηση τοῦ λαοῦ ἀπὸ ἕνα μικρὸ ἀριθμὸ ἀντιπροσώπων ποὺ ἔχουν ἐκλεγεῖ ἀπ' αὐτόν. Τὸ γενικὸ καὶ τὸ ἀτομικὸ δικαίωμα ἐκλογῆς, ἀπὸ μέρους ὅλου τοῦ λαοῦ, τῶν λεγόμενων ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν κυβερνητῶν τοῦ Κράτους, νὰ ποιὰ εἶναι ἡ τελευταία λέξη τῶν μαρξιστῶν καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς δημοκρατικῆς σχολῆς. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι μιὰ ἀπάτη ποὺ κρύβει τὸ δεσποτισμὸ μιᾶς ἡγετικῆς μειοψηφίας, μιὰ ἀπάτη ποὺ γίνεται τόσο πιὸ ἐπικίνδυνη ὅσο ἐμφανίζεται σὰν ἡ ἔκφραση τῆς δῆθεν θέλησης τοῦ λαοῦ.

Ἔτσι, ἀπ' ὅποια πλευρὰ κι ἂν ἐξετάσουμε αὐτὸ τὸ θέμα, καταλήγουμε πάντα στὸ ἴδιο λυπηρὸ συμπέρασμα: στὴν κυβέρνηση τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἀπὸ μιὰ προνομιοῦχα μειοψηφία. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ μειοψηφία, μᾶς λένε οἱ μαρξιστές, θ' ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐργαζόμενους. Ναί, πιθανὸν ἀπὸ πρώην ἐργαζόμενους,

πού μόλις γίνουν κυβερνῆτες ἤ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ θά πάψουν πιά νάναι ἐργαζόμενοι καί θ' ἀτενίζουν τόν κόσμο τῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας ἀπ' τά ὕψη τοῦ κυβερνητικοῦ βάθρου. Ἀπό κείνη τή στιγμή δέ θά ἐκπροσωποῦν πιά τό λαό, ἀλλά τούς ἑαυτούς τους καί τήν ἐπιδίωξή τους νά θέλουν νά κυβερνήσουν τό λαό. Ἐκεῖνος πού μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλει γι' αὐτό γνωρίζει πολύ λίγο τήν ἀνθρώπινη φύση. Ἀλλ' αὐτοί οἱ ἐκλεγμένοι, λένε, θάναι φλογεροί, πιστοί σοσιαλιστές καί, κάτι παραπάνω, ἐπιστήμονες. Αὐτές οἱ λέξεις «ἐπιστήμονες σοσιαλιστές», «ἐπιστημονικός σοσιαλισμός» πού συναντᾶμε συνεχῶς στά ἔργα καί στούς λόγους τῶν λασσαλικῶν καί τῶν μαρξιστῶν, ἀποδείχνουν ἀπό μόνες τους ὅτι τό λεγόμενο λαϊκό Κράτος δέ θάναι τίποτ' ἄλλο ἀπ' τή δεσποτική κυβέρνηση τῆς λαϊκῆς μάζας ἀπό μιά νέα καί πολύ στεγνή ἀριστοκρατία ἀληθινῶν καί ψευτο - ἐπιστημόνων. Ὁ λαός, δοσμένου ὅτι δέν εἶναι «μορφωμένος, θ' ἀπαλλαγεῖ ἐντελῶς ἀπ' τίς φροντίδες τῆς διοίκησης καί θά τύχει τή μεταχείρηση μιᾶς πειθαρχημένης ἀγέλης. Τί θαυμάσια ἀπελευθέρωση πραγματικά!..

Οἱ μαρξιστές γνωρίζουν καλά αὐτή τήν ἀντίφαση κι ἀντιλαμβάνονται ὅτι μιά κυβέρνηση ἐπιστημόνων, ἡ πιό καταπιεστική, ἡ πιό ἐπιθετική κι ἡ πιό ἀξιοκαταφρόνητη τοῦ κόσμου, θάναι μιά πραγματική δικτατορία ἀνεξάρτητα ἀπ' τή δημοκρατική της μορφή. Παρηγοριοῦνται ὅμως μέ τήν ἰδέα ὅτι αὐτή ἡ δικτατορία θάναι προσωρινή καί βραχύχρονη. Λένε ὅτι τό μοναδικό της μέλημα κι ὁ μοναδικός της σκοπός θάναι ἡ ἐκπαίδευση καί τό ἀνέβασμα τοῦ λαοῦ, τόσο οἰκονομικά ὅσο καί πολιτικά, σ' ἕνα τέτοιο ἐπίπεδο ὥστε πολύ σύντομα θά γινόταν ἄχρηστη κάθε κυβέρνηση καί τό Κράτος, χάνοντας κάθε πολιτικό χαραχτήρα, δηλαδή, σέ τελευταία ἀνάλυση κάθε καταπιεστικό χαραχτήρα, θά μεταμορφωνόταν ἀπό μόνο του σέ μιά ἀπόλυτα ἐλεύθερη ὀργάνωση τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων καί τῶν κοινοτήτων. Σ' αὐτή τή θεωρία ὑπάρχει μιά σοβαρή ἀντίφαση. Ἄν τό Κράτος τους ἦταν πραγματικά λαϊκό γιατί νά τό καταργήσουν; Κι ἀφοῦ τό Κράτος χρειάζεται γιά ν' ἀπελευθερώσει τούς ἐργάτες, τότε οἱ ἐργάτες δέν εἶναι ἀκόμα ἐλεύθεροι. Πῶς τολμοῦν, λοιπόν, νά τ' ὀνομάζουν Λαϊκό Κράτος; Ἡ πολεμική πού τούς κάνουμε τούς ἀνάγκασε νά ὁμολογήσουν ὅτι ἡ ἐλευθερία ἤ ἡ αναρχία, δηλαδή ἡ ἐλεύθερη ὀργάνωση τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἀπό κάτω πρός τά πάνω, ἀποτελεῖ τόν τελικό σκοπό τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης κι ὅτι γι' αὐτό, κάθε Κράτος, χωρίς νά ἐξαιρεῖται καί τό Λαϊκό Κράτος τους, εἶναι ἕνας ζυγός πού ὁδηγεῖ στή δημιουργία τοῦ δεσποτισμοῦ, ἀπ' τή μιά μεριά καί τῆς ὑποδούλωσης ἀπ' τήν ἄλλη. Λένε ὅτι αὐτός ὁ κρατικός ζυγός, αὐτή ἡ δικτατορία, εἶναι ἕνα ἀναγκαῖο, μεταβατικό στάδιο γιά νά μπορέσουμε νά φθάσουμε στήν ὁλόπλευρη χειραφέτηση τοῦ λαοῦ· ἡ ἀναρχία κι ἡ ἐλευθερία ἀποτελοῦν τόν τελικό σκοπό, ἐνῶ τό Κράτος κι ἡ δικτατορία εἶναι τό μέσο. Ἔτσι γιά νά χειραφετηθοῦν οἱ λαϊκές μάζες θά πρέπει πρῶτα νά ὑποδουλωθοῦν. Ἡ πολεμική μας πάνω σ' αὐτή τήν ἀντίφαση σταματάει ἐδῶ. Οἱ μαρξιστές ἐπιμένουν ὅτι μόνο μιά δικτατο-

ρία, ἡ δική τους φυσικά, μπορεῖ νὰ δώσει στὸ λαὸ τὴν ἐλευθερία. Ἀπαντοῦμε ὅτι κάθε δικτατορία δὲν μπορεῖ νάχει κανένα ἄλλο σκοπὸ ἀπ' τὴν διαιώνισή της κι ὅτι τὸ μόνο ποὺ εἶναι ἱκανὴ νὰ γεννήσει καὶ νὰ διαποτίσει μ' αὐτὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὴν ὑπομένουν εἶναι ἡ σκλαβιά. Ἡ ἐλευθερία μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ μόνο ἀπ' τὴν ἐλευθερία, μὲ τὸν ξεσηκωμὸ ὅλου τοῦ λαοῦ καὶ μὲ τὴν ἐθελοντικὴ ὀργάνωση τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω. Ἀλλοῦ θὰ συζητηθεῖ στὶς ἰδιομορφίες του καὶ πιὸ ἐξαντλητικὰ αὐτὸ τὸ θέμα ποὺ γύρω του συγκεντρώνεται ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον τῆς σύγχρονης ἱστορίας. Ὁ ἀναγνώστης θὰ πρέπει, ὅμως, νὰ προσέξει ἕνα γεγονὸς ποὺ ἐπαναλαβαίνεται ἀναπόφευκτα.

Ἐνῶ ἡ πολιτικο - κοινωνικὴ θεωρία τῶν ἀντικρατικῶν σοσιαλιστῶν ἢ ἀναρχικῶν τοὺς ὁδηγεῖ ἄμεσα κι ἀναπόφευκτα σὲ ρήξη μ' ὅλες τὶς μορφὲς Κράτους, μ' ὅλα τὰ ρεύματα τῆς ἀστικῆς πολιτικῆς καὶ δὲν ἀφήνει καμιὰ ἐκλογὴ παρὰ μόνο τὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση, ἡ ἀντίθετη θεωρία, τοῦ Κρατικοῦ Κομμουνισμοῦ καὶ τῆς ἐξουσίας τῶν ἐπιστημόνων, προσελκύει ἐξίσου ἀκαταμάχητα καὶ παρασύρει τοὺς ὀπαδούς της καί, κάτω ἀπ' τὸ πρόσχημα τῆς πολιτικῆς τακτικῆς, δημιουργεῖ συνεχῶς δοσοληψίες μὲ τὶς κυβερνήσεις καὶ τὰ διάφορα ἀστικὰ πολιτικὰ κόμματα, δηλαδή, βαδίζει μοιραία στὴν κατεύθυνση τῆς ἀντίδρασης. Ἡ καλύτερη ἀπόδειξη τῶν ὅσων λέμε ὑπῆρξε ὁ ἴδιος ὁ Λασσάλ. Κανένας δὲν ἀγνοεῖ τὶς σχέσεις του καὶ τὶς δοσοληψίες του μὲ τὸ Βίσμαρκ. Φιλελεύθεροι καὶ δημοκρατικοί, ποὺ τοὺς εἶχε καταπολεμήσει ἀμείλικτα καὶ μ' ἐπιτυχία, ἐπωφελήθηκαν ἀπ' αὐτὸ γιὰ νὰ τὸν κατηγορήσουν γιὰ διαφθορά. Τὴν ἴδια κατηγορία προωθοῦσαν, ἂν καὶ λιγότερο ἀνοιχτά, οἱ προσωπικοὶ ὀπαδοὶ τοῦ κυρίου Μὰρξ στὴ Γερμανία. Ἀλλὰ κι αὐτοὶ ὅπως κι ἄλλοι ἔλεγαν ψέματα. Ὁ Λασσὰλ ἦταν πλούσιος καὶ δὲν εἶχε κανένα λόγο νὰ πουληθεῖ· ἦταν πολὺ ἔξυπνος καὶ πολὺ περήφανος γιὰ νὰ μὴν προτιμήσει τὸ ρόλο τοῦ ἀνεξάρτητου ἀγκιτάτορα ἀπὸ τὴν ἀξιοκαταφρόνητη θέση ἑνὸς πράκτορα τῆς κυβέρνησης ἢ ὁποιουδήποτε ἄλλου.

Ἔχουμε κιόλας πεῖ ὅτι ὁ Λασσὰλ δὲν ἦταν ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ γιατὶ ἡ κοινωνική του θέση δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ διατηρεῖ ἐπαφὲς μὲ τὸ προλεταριάτο, ἔξω ἀπὸ κεῖνες τὶς δημόσιες συγκεντρώσεις ποὺ τὸ μαγνήτιζε κανονικὰ μ' ἐκεῖνο τὸ ἀξιοσημείωτο ρητορικό του ταλέντο. Ὄντας διαβρωμένος ἀπ' τὴν περιουσία του κι ἀπ' τὶς πολύπλοκα λεπτὲς καὶ πολυτελεῖς συνήθειες ποὺ προέρχονταν ἀπ' αὐτό, δὲν μποροῦσε νὰ βρεῖ κάποια εὐχαρίστηση στὶς συναναστροφὲς μὲ τὸ λαό. Ἦταν πολὺ Ἑβραῖος γιὰ νὰ αἰσθανθεῖ ἄνετα ἀνάμεσα στὸν κόσμο. Καὶ τέλος, εἶχε πλήρη συνείδηση τῆς διανοητικῆς του ἀνωτερότητας ποὺ τὸν ἔκανε νὰ αἰσθάνεται μιὰ κάποια περιφρόνηση γιὰ τὸν ἀστοιχείωτο ὄχλο τῶν χειρωναχτικὰ ἐργαζόμενων καὶ νὰ συμπεριφέρεται ἀπέναντί του ὅπως ὁ γιατρὸς στὸν ἄρρωστο κι ὄχι ὅπως ὁ ἀδελφὸς σὲ ἀδελφό. Μέσα σ' αὐτὰ τὰ ὅρια, ἀφοσιώθηκε σοβαρὰ στὴν ὑπόθεση τοῦ λαοῦ, ὅπως ἕνας ἔντιμος γιατρὸς θὰ μποροῦσε, ν' ἀφοσιωθεῖ στὴ θεραπεία τοῦ ἀρρώστου του, ποὺ τὸν βλέπει ὅμως περισσότερο σὰν ἀντικείμενο (Σ.τ.Μ. τῆς φροντί-

δας του) παρὰ σὰν ἄνθρωπο. Εἴμαστε βαθιὰ πεισμένοι ὅτι ἦταν τόσο ἔντιμος καὶ περήφανος ποὺ γιὰ τίποτα στὸν κόσμο δὲ θὰ πρόδινε τὴν ὑπόθεση τοῦ λαοῦ. Δὲ χρειάζεται νὰ καταφύγουμε σὲ χυδαῖες ὑποθέσεις γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε τὶς σχέσεις τοῦ Λασσὰλ μὲ τὸν πρῶσσο ὑπουργό. Ὁ Λασσάλ, ὅπως ἔχουμε πεῖ, βρισκόταν σὲ ἀνοιχτὴ ρήξη μ' ὅλες τὶς φιλελεύθερες καὶ δημοκρατικὲς τάσεις καὶ περιφρονοῦσε βαθιὰ ἐκείνους τοὺς ἀπλοϊκοὺς ρήτορες, τὴν ἀδυναμία καὶ τὴν ἀστάθεια τῶν ὁποίων διέκρινε πολὺ καθαρά. Κι ὁ Βίσμαρκ, ὅμως, ἂν καὶ γιὰ διαφορετικὲς αἰτίες, δὲν ἔτρεφε καμμιὰ ἐκτίμηση γι' αὐτούς. Αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη αἰτία ποὺ ἔκανε τὸ Βίσμαρκ καὶ τὸ Λασσὰλ νὰ πλησιάσουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Ἀλλὰ ἡ βασικὴ αἰτία αὐτῆς τῆς προσέγγισης κρυβόταν στὸ πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ πρόγραμμα τοῦ Λασσάλ, στὴν κομμουνιστικὴ ἰδεολογία ποὺ εἶχε δημιουργήσει ὁ κύριος Μάρξ.

Τὸ οὐσιαστικὸ σημεῖο αὐτοῦ τοῦ προγράμματος ἦταν ὅτι μόνο τὸ Κράτος πρόκειται ν' ἀπελευθερώσει τὸ (ψευτο)προλεταριάτο. Ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνει αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ δεχτεῖ τὸ Κράτος ν' ἀπελευθερώσει τὸ προλεταριάτο ἀπ' τὸ ζυγὸ τοῦ ἀστικοῦ κεφάλαιου. Τί θάπρεπε νὰ κάνουμε γιὰ νὰ ἐμπνεύσουμε στὸ Κράτος αὐτὴ τὴ θέληση; Μόνο 2 τρόποι ὑπάρχουν: τὸ προλεταριάτο πρέπει νὰ κάνει μιὰ ἐπανάσταση γιὰ νὰ κατακτήσει τὸ Κράτος· αὐτὸς εἶναι ὁ ἡρωϊκὸς τρόπος. Κατὰ τὴ γνώμη μας, τὸ προλεταριάτο, μόλις κατακτήσει τὸ Κράτος θὰ πρέπει νὰ τὸ καταστρέψει, γιατὶ ἀποτελεῖ τὴν προαιώνια φυλακὴ τῶν λαϊκῶν μαζῶν· ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία τοῦ κυρίου Μάρξ, ὁ λαὸς ὄχι μόνο δὲν πρέπει νὰ τὸ καταστρέψει, ἀλλὰ ἀντίθετα πρέπει νὰ τὸ ἑδραιώσει καὶ νὰ τὸ ἰσχυροποιήσει καὶ νὰ τὸ ξαναβάλει, μ' αὐτὴ τὴ μορφή, στὴ διάθεση τῶν εὐεργετῶν, κηδεμόνων καὶ δασκάλων του, τῶν ἡγετῶν τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, δηλαδή, τοῦ κυρίου Μάρξ καὶ τῶν φίλων του, ποὺ μόνο τότε θ' ἀρχίσουν νὰ τὸ ἀπελευθερώνουν μὲ τὸ δικό τους τρόπο. Θὰ συγκεντρώσουν, στὰ στιβαρὰ χέρια τους τὰ χαλινάρια τῆς ἐξουσίας, γιατὶ ὁ ἀπαίδευτος λαὸς χρειάζεται μιὰ ἰσχυρὴ κηδεμονία καὶ θὰ ἱδρύσουν μιὰ μόνο Κρατικὴ Τράπεζα, ποὺ θὰ ἐλέγχει ὅλο τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιομηχανία, τὴ γεωργία ἀκόμα καὶ τὴν ἐπιστήμη καὶ θὰ χωρίσουν τὶς λαϊκὲς μάζες σὲ δυὸ στρατιές: τὴ μιὰ βιομηχανικὴ καὶ τὴν ἄλλη ἀγροτική, κάτω ἀπ' τὴν ἄμεση διοίκηση τῶν Κρατικῶν μηχανικῶν, ποὺ θ' ἀποτελέσουν τὴ νέα προνομιοῦχα πολιτικο - ἐπιστημονικὴ τάξη.

Κοιτάξτε γιὰ τί προορίζει τὸ λαὸ ἡ σχολὴ τῶν γερμανῶν κομμουνιστῶν! Ἀλλὰ γιὰ νὰ πετύχουν ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γίνει ἕνα πολὺ μικρό, ἀθῶο βῆμα, ἡ ἐπανάσταση! Περιμένετε, λοιπόν, νὰ κάνουν οἱ γερμανοὶ τὴν ἐπανάσταση! Ἴσως οἱ συζητήσεις γιὰ τὴν ἐπανάσταση νὰ συνεχίσουν νάναι ἀτέλειωτες, ἀλλὰ νὰ τὴν κάνουν...! Οἱ ἴδιοι οἱ γερμανοὶ δὲν πιστεύουν ὅτι θὰ γίνει ἐπανάσταση στὴ Γερμανία. Θὰ χρειαστεῖ νὰ τὴν ἀρχίσει ἕνας ἄλλος λαὸς ἢ νὰ τοὺς ὠθήσει μιὰ ἐξωτερικὴ δύναμη, ἀλλὰ ἀπὸ μόνοι τους δὲν πρόκειται νὰ προχωρήσουν ποτὲ πέρα ἀπὸ δογματικὲς ἐπιχειρηματολογίες. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο πρέπει ν'

ἀναζητήσουμε κάποιον ἄλλο τρόπο γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ Κράτους. Χρειάζεται νὰ κερδίσουμε τὴ συμπάθεια τῶν ἀνθρώπων ποὺ εἶναι, ἢ θὰ μποροῦσαν νάναι, ἐπικεφαλῆς τοῦ Κράτους. Στὸν καιρὸ τοῦ Λασσάλ, ὅπως καὶ σήμερα, ἐπικεφαλῆς τοῦ Κράτους ἦταν ὁ Βίσμαρκ. Ποιὸς θὰ μποροῦσε νὰ τὸν διαδεχθεῖ;

Τὸ φιλελεύθερο καὶ τὸ προοδευτικὸ - δημοκρατικὸ κόμμα εἶχαν συντριβεῖ. Ἀπόμενε μόνο τὸ Λαϊκὸ Κόμμα. Ἀλλὰ στὸ βορρᾶ ἦταν σχεδὸν ἀνύπαρκτο. Στὸ νότο ἦταν σχετικὰ πιὸ ἰσχυρὸ ἀριθμητικά, ἀλλὰ ἀπόβλεπε ἄμεσα στὴν ἡγεμονία τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ τελευταῖα γεγονότα ἔχουν ἀποδείξει ὅτι αὐτὸ τὸ ἀποκλειστικὰ ἀστικὸ κόμμα δὲν εἶχε καμιὰ ἀνεξάρτητη ὕπαρξη ἢ δύναμη. Στὰ 1870 θ' ἀποδιοργανωθεῖ ὁλότελα.

Ὁ Λασσὰλ ἦταν πολὺ προικισμένος μ' ἐκεῖνο τὸ ἔνστικτο κι ἐκείνη τὴν πρακτικὴ αἴσθηση, ποὺ λείπουν, ἀντίθετα, ἀπ' τὸν κύριο Μὰρξ καὶ τοὺς ὀπαδούς του. Ὅπως ὅλοι οἱ θεωρητικοὶ ἔτσι κι ὁ Μὰρξ ἦταν στὴν πράξη ἕνας ἀδιόρθωτος ὀνειροπόλος. Τὸ ἔχει ἀποδείξει μὲ τὴν ὀλέθρια συμπεριφορά του στὴ Διεθνή, ὅπου ἔβαλε σὰ σκοπὸ νὰ ἐπιβάλλει τὴν προσωπική του δικτατορία πάνω της καί, διαμέσου αὐτῆς, σ' ὅλο τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κι ἀμερικάνικου προλεταριάτου. Πρέπει νάναι τρελλοὶ ἢ ὁλότελα ἀφηρημένοι ἐπιστήμονες γιὰ νὰ προωθοῦν τέτοιους τελικοὺς σκοπούς. Ὁ κύριος Μὰρξ δέχτηκε, αὐτὴ τὴ χρονιά, μιὰ πλήρη ἥττα ποὺ τοῦ ἄξιζε, ἀλλὰ εἶναι ἀμφίβολο ὅτι αὐτὴ τὸν ἀπάλλαξε ἀπ' τὶς φαντασιόπληκτες φιλοδοξίες του. Ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν φαντασιοπληξιῶν του καὶ παρακινούμενος, ἐπιπλέον, ἀπ' τὴν ἐπιθυμία ν' ἀποκτήσει θαυμαστὲς κι ὀπαδοὺς μέσα στὸ περιβάλλον τῆς ἀστικῆς τάξης, ὠθοῦσε πάντα καὶ συνεχίζει νὰ ὠθεῖ τὸ προλεταριάτο νὰ συμβιβαστεῖ μὲ τοὺς ριζοσπάστες ἀστούς. Ἐπειδὴ ἀπ' τὴν ἐκπαίδευση κι ἀπ' τὴ φύση του εἶναι ἕνας γιακωβῖνος, τ' ὄνειρό του εἶναι ἡ πολιτικὴ δικτατορία. Τ' ἀληθινὰ πρότυπά του εἶναι ὁ Γαμβέττας κι ὁ Καστελλάρ. Ἡ καρδιά του κι ἡ σκέψη του τὸν κάνουν νὰ ὑποκλίνεται μπροστά τους κι ἂν τελευταῖα ἀναγκάστηκε νὰ τοὺς ἀπαρνηθεῖ, αὐτὸ ὀφείλεται μόνο στὸ ὅτι δὲν ἤξεραν νὰ παραστήσουν τοὺς σοσιαλιστές.

Αὐτὴ ἡ τάση γιὰ συμβιβασμὸ μὲ τὴ ριζοσπαστικὴ ἀστικὴ τάξη, ποὺ ὅσο πήγαινε ἐκδηλωνόταν ὅλο καὶ πιὸ ἔντονα στὸ Μὰρξ αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, προέρχεται ἀπὸ 2 αὐταπάτες: πρῶτο, ὅτι ἂν ἡ ριζοσπαστικὴ ἀστικὴ τάξη πετύχει νὰ καταλάβει τὴν κρατικὴ ἐξουσία, θὰ θέλει νὰ τὴ χρησιμοποιήσει καὶ θάχει τὴ δυνατότητα νὰ τὸ κάνει, πρὸς ὄφελος τοῦ προλεταριάτου· δεύτερο, ὅτι ὅταν θὰ καταχτήσει τὴν ἐξουσία τὸ ριζοσπαστικὸ κόμμα, θάναι τότε σὲ θέση, τὴ μιὰ μέρα ἢ τὴν ἄλλη, ν' ἀντιταχθεῖ στὴν ἀντίδραση ποὺ οἱ ρίζες της βρίσκονται μέσα του. Τὸ ἀστικὸ ριζοσπαστικὸ κόμμα διαφοροποιεῖται ἀπ' τὴ μάζα τῶν ἐργαζόμενων τόσο ἐξαιτίας τῶν δικῶν του οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν συμφερόντων, ὅσο κι ἐξαιτίας τῶν δικῶν του συνηθειῶν ζωῆς, τῶν φιλοδοξιῶν του, τῆς ματαιοδοξίας του καὶ τῶν προκαταλήψεών του, εἶναι βαθιὰ δε-

μένο, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὀργανικά, μὲ τὴν τάξη τῶν ἐκμεταλλευτῶν. Πῶς τότε θὰ μπορέσει νὰ χρησιμοποιήσει αὐτὴ τὴν ἐξουσία, ποὺ θὰ τὴν ἔχει κατακτήσει μὲ τὴ βοήθεια τοῦ λαοῦ, πρὸς ὄφελος τοῦ λαοῦ κι ἐνάντια στὰ συμφέροντα τῆς τάξης του; Αὐτὸ θὰ ἀποτελοῦσε πραγματικά, αὐτοκτονία μιᾶς ὁλόκληρης τάξης καὶ κάτι τέτοιο θάταν ἐντελῶς ἀκατανόητο. Οἱ πιὸ θερμοὶ καὶ πιὸ κόκκινοι δημοκράτες ἦταν καὶ θάναι ἀστοί, ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα ποὺ θὰ χρειαστεῖ ν' ἀποδείξουν τὴν ἐπαναστατικότητά τους ὄχι μόνο μὲ λόγια. Ὅταν ἐκδηλωθοῦν οἱ διεκδικήσεις ἢ τὰ σοσιαλιστικὰ ἔνστικτα τοῦ λαοῦ, τότε αὐτὸ τοὺς ἀναγκάζει νὰ βυθιστοῦν στὴν πιὸ λυσσασμένη καὶ πιὸ μανιακὴ ἀντίδραση. Αὐτὸ εἶναι λογικό, ἀναπόφευκτο καί, πέρα ἀπ' τὴ λογική, ὅλη ἡ σύγχρονη ἱστορία ἀποδείχνει αὐτὸ τὸν ἀναπόφευκτο χαρακτήρα του. Ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε τὴν ἀνοιχτὴ προδοσία τοῦ κόκκινου ρεπουμπλικάνικου κόμματος στὶς μέρες τοῦ Ἰούνη 1848 καὶ τὸ ὅτι ἕνα τέτοιο παράδειγμα καὶ τὸ συνακόλουθο σκληρὸ μάθημα, δὲν ἐμπόδισαν νὰ ἐπαναληφθεῖ τὸ ἴδιο πράγμα στὴ Γαλλία τοῦ 1870 - 71. Ὁ Γαμβέττας καὶ τὸ κόμμα του ἀποδείχθηκαν οἱ πιὸ λυσσασμένοι ἐχθροὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ σοσιαλισμοῦ. Θὰ παραδώσουν τὴ Γαλλία δεμένη χειροπόδαρα στὴν ἀντίδραση ποὺ ἔχει ἐξαπολυθεῖ σήμερα. Ἕνα ἄλλο παράδειγμα μᾶς προσφέρει ἡ Ἱσπανία. Τὸ πιὸ ριζοσπαστικὸ πολιτικὸ κόμμα (τὸ «ἀδιάλλακτο κόμμα») ἀποδείχθηκε ὁ πιὸ ἄγριος ἐχθρὸς τοῦ διεθνοῦς σοσιαλισμοῦ.

Ὑπάρχει τώρα ἕνα ἄλλο ἐρώτημα: εἶναι, ἄραγε, ἱκανὴ ἡ ριζοσπαστικὴ ἀστικὴ τάξη νὰ πραγματοποιήσει μιὰ νικηφόρα ἐπανάσταση χωρὶς τὴ βοήθεια ὅλου τοῦ λαοῦ; Ἀρκεῖ νὰ μπεῖ τὸ ἐρώτημα γιὰ ν' ἀπαντηθεῖ ἀπὸ μόνο του ἀρνητικά: ὄχι, σίγουρα ὄχι. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ λαὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη τὴν ἀστικὴ τάξη, ἀλλά, ἀντίθετα, ἡ ἀστικὴ τάξη, εἶναι ποὺ ἔχει ἀνάγκη τὸ λαό, ἂν θέλει νὰ κάνει τὴν ἐπανάσταση. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς εἶναι φανερὸ παντοῦ, ἀλλὰ στὴ Ρωσσία εἶναι περισσότερο κατάφωρο ἀπ' ὁπουδήποτε ἀλλοῦ. Πᾶρτε ὅλη τὴν ἀστικὴ νεολαία μας καὶ τὴ νεολαία τῶν εὐγενῶν ποὺ ὀνειρεύονται καὶ σκέφτονται τὴν ἐπανάσταση. Ἀλλά, πρῶτα ἀπ' ὅλα, πῶς μπορεῖ νὰ γίνει αὐτὴ ἡ νεολαία μιὰ καὶ μόνη ζωντανὴ ὕπαρξη, ἕνα σῶμα μὲ μιὰ μόνο σκέψη καὶ μιὰ μόνο σφοδρὴ ἐπιθυμία; Μπορεῖ νὰ ἑνωθεῖ μόνον ἂν αναμιχθεῖ μὲ τὸ λαό. Ἔξω ἀπ' τοὺς κόλπους τοῦ λαοῦ, θὰ σχηματίζει πάντα ἕνα πλῆθος χωρὶς σκέψη, χωρὶς θέληση, φλύαρο κι ἀπόλυτα ἀνίσχυρο.

Οἱ καλύτεροι ἄνθρωποι τοῦ ἀστικοῦ κόσμου, ἀστοὶ ἀπὸ καταγωγὴ κι ὄχι ἀπὸ πεποίθηση ἢ τάση, μποροῦν νὰ γίνουν χρήσιμοι μόνον ἂν ἀναμιχθοῦν μὲ τὸ λαό, μὲ τὴν ἀληθινὴ ὑπόθεση τοῦ λαοῦ· ἂν συνεχίσουν νὰ ζοῦνε ἔξω ἀπ' τοὺς κόλπους τοῦ λαοῦ, θὰ τοῦ εἶναι ὄχι μόνο ἄχρηστοι, ἀλλὰ κι ἀναμφίβολα βλαβεροί.

Τὸ ριζοσπαστικὸ κόμμα ἀποτελεῖ ἕνα πράγμα καθεαυτό. Ζεῖ καὶ κινεῖται ἔξω ἀπ' τὸ λαό. Τί σημαίνει, τότε, ἡ ἀπόπειρά του νὰ συμμαχήσει μὲ τοὺς ἐργαζόμενους; Οὔτε λίγο οὔτε πολὺ σημαίνει ὅτι ἔχει συνειδητοποιήσει τὴν ἀδυναμία του, τὴν ἀνάγκη μιᾶς λαϊκῆς ὑποστή-

ριξης γιὰ νὰ πετύχει τὴν κατάληψη τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, φυσικὰ ὄχι γιὰ χάρη τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ γιὰ δικό του ὄφελος. Καὶ μόλις τὴν κατακτήσει θὰ γίνει μοιραία ἐχθρὸς τοῦ λαοῦ. Μόλις συμβεῖ αὐτὸ θὰ χάσει τὴ βάση στήριξής του, τὴ λαϊκὴ δύναμη καὶ γιὰ νὰ κρατηθεῖ στὴν ἐξουσία, ἔστω καὶ γιὰ λίγο, θ' ἀναγκαστεῖ ν' ἀναζητήσει νέες πηγὲς ἐνέργειας πού, αὐτὴ τὴ φορά, θὰ κατευθύνονται ἐναντίον τοῦ λαοῦ, συμμαχώντας μὲ τὰ νικημένα ἀντιδραστικὰ κόμματα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ συμφιλιωθεῖ καὶ θὰ συμβιβαστεῖ. Κι ἔτσι ἀπὸ συμβιβασμὸ σὲ συμβιβασμὸ κι ἀπὸ προδοσία σὲ προδοσία θὰ φτάσει νὰ παραδώσει τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτὸ καὶ τὸ λαὸ στὴν ἀντίδραση. Ἀκοῦστε τί λέει σήμερα ὁ Καστελλάρ, ὁ φανατικὸς ρεπουμπλικάνος ποὺ ἔγινε δικτάτορας: «Ἡ πολιτικὴ διεξάγεται μὲ συμβιβασμοὺς καὶ παραχωρήσεις· γι' αὐτό, σκοπεύω νὰ βάλλω ἐπικεφαλῆς τοῦ ρεπουμπλικάνικου στρατοῦ στρατηγοὺς τοῦ μετριοπαθοῦς συντηρητικοῦ κόμματος». Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς πρόθεσης, ποὺ εὔκολα μπορεῖ νὰ προβλεφτεῖ, εἶναι κατάφωρο σὲ ὅλους. Ὁ Λασσάλ, σὰν πρακτικὸς ἄνθρωπος ποὺ ἦταν, τὰ καταλάβαινε ὅλ' αὐτὰ τέλεια· ἐξάλλου ἔτρεφε μιὰ βαθιὰ περιφρόνηση γιὰ ὅλη τὴ γερμανικὴ ἀστικὴ τάξη καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν μποροῦσε νὰ συμβουλέψει τοὺς ἐργαζόμενους ν' ἀναπτύξουν δεσμοὺς μ' ὁποιοδήποτε ἀστικὸ κόμμα. Ἔμενε τὸ θέμα τῆς ἐπανάστασης· ἀλλὰ ὁ Λασσὰλ ἤξερε πολὺ καλὰ τοὺς συμπατριῶτες του καὶ δὲν περίμενε ἀπ' αὐτοὺς ν' ἀναλάβουν μιὰν ἐπαναστατικὴ πρωτοβουλία. Τί τοῦ ἔμενε νὰ κάνει; Νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ Βίσμαρχ.

Τὸ κοινὸ σημεῖο συμφωνίας ἦταν ἀκριβῶς δοσμένο ἀπ' τὴν ἴδια τὴ μαρξιστικὴ θεωρία: ἕνα ἑνιαῖο Κράτος, πολὺ μεγάλο κι ὑπερβολικὰ συγκεντρωτικό. Ὁ Λασσὰλ τὸ ἤθελε κι ὁ Βίσμαρχ τὸ εἶχε κιόλας πραγματοποιήσει. Γιατί δὲ θάπρεπε νὰ συμμαχήσουν;

Μόλις ἔγινε ὑπουργὸς ἢ καλύτερα ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ πρωσσικοῦ κοινοβουλίου τοῦ 1848, ὁ Βίσμαρχ εἶχε ἀποδείξει ὅτι εἶναι ἐχθρὸς τῆς ἀστικῆς τάξης, ἕνας ἐχθρὸς ποὺ τὴν περιφρονοῦσε. Ἡ σημερινή του δραστηριότητα δείχνει ὅτι δὲν εἶναι φανατικὸς ὀπαδὸς οὔτε ὑποχείριο τοῦ ἀριστοκρατικοῦ - φεουδαρχικοῦ κόμματος, στὸ ὁποῖο ἀνήκει ἀπὸ ἄποψη καταγωγῆς κι ἐκπαίδευσης. Ἀντίθετα, τσακίζει τὴν ὑπεροψία αὐτοῦ τοῦ κόμματος μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἐκμηδενισμένου, ὑποταγμένου καὶ δουλικὰ ὑπάκουου κόμματος τῶν φιλελεύθερων ἀστῶν, τῶν δημοκρατικῶν, τῶν ρεπουμπλικάνων κι ἀκόμα καὶ τῶν σοσιαλιστῶν, σκοπεύοντας νὰ τὸ μετατρέψει ὁριστικὰ σὲ κοινὸ παρανομαστὴ τοῦ Κράτους. Ὁ βασικὸς του στόχος, ὅπως ὁ στόχος τοῦ Λασσὰλ κι ὅπως ἐκεῖνος τοῦ Μάρξ, εἶναι τὸ Κράτος. Νὰ γιατὶ ὁ Λασσὰλ ἀποδείχθηκε ἀσύγκριτα πιὸ λογικὸς καὶ πιὸ πρακτικὸς ἀπ' τὸ Μάρξ, ποὺ θεωροῦσε τὸ Βίσμαρχ ἐπαναστάτη, φυσικὰ μὲ τὸν τρόπο του καὶ ποὺ ὀνειρευόταν, ἀναμφισβήτητα, νὰ τὸν καθαιρέσει, γιατὶ εἶχε καταλάβει τὴν ἀνώτερη θέση στὸ Κράτος, μιὰ θέση ποὺ κατὰ τὴ γνώμη τοῦ κυρίου Μὰρξ θάπρεπε ν' ἀνήκει στὸν ἴδιο.

Ὁ Λασσάλ, ἀπ' ὅτι φαίνεται, δὲν ἔτρεφε μιὰ ὅμοια καὶ πελώρια

φιλαυτία καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἀπαξιοῦσε νὰ συνάψει σχέσεις μὲ τὸ Βίσμαρκ. Ἔτσι, ἀκολουθώντας κατὰ γράμμα τὸ πολιτικὸ πρόγραμμα ποὺ διατύπωσαν ὁ Μὰρξ κι ὁ Ἔνγκελς στὸ «Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο», ζητοῦσε ἀπ' τὸ Βίσμαρκ ἕνα μόνο πράγμα: ν' ἀνοίξει τὸ Κράτος πιστώσεις στοὺς ἐργατικοὺς παραγωγικοὺς συνεταιρισμούς. Ἀλλὰ ταυτόχρονα—κι αὐτὸ δείχνει ὡς ποιὸ σημεῖο ἔφθανε ἡ ἐμπιστοσύνη του στὸ Βίσμαρκ — ἄρχισε, ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες, πάντα σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα, μιὰ νόμιμη κι εἰρηνικὴ κινητοποίηση γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ δικαιώματος τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας, μιὰ ἄλλη φαντασίωση ποὺ ἔχουμε κιόλας πεῖ τί σκεφτόμαστε γι' αὐτή. Ὁ ἀπρόσμενος καὶ πρόωρος θάνατός του δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ὁλοκληρώσει τὰ σχέδιά του, οὔτε ν' τ' ἀναπτύξει κάπως.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Λασσὰλ δημιουργήθηκε ἕνα τρίτο κόμμα, κάτω ἀπ' τὴν ἄμεση ἐπιρροὴ τῶν φίλων κι ὀπαδῶν τοῦ Μάρξ, ἀπ' τὴν ἐλεύθερη ὁμοσπονδία τῶν «Ἑταιριῶν γιὰ τὴν Ἐκπαίδευση τῶν Ἐργαζομένων» κι ἀπ' τὴ «Γενικὴ Ἕνωση τῶν Γερμανῶν Ἐργαζομένων»: τὸ Σοσιαλδημοκρατικὸ Κόμμα τῶν Γερμανῶν Ἐργατῶν. Ἐπικεφαλῆς του θὰ μποῦν δυὸ ἄνθρωποι μὲ ταλέντο. Ὁ ἕνας ἦταν μισο - ἐργάτης κι ὁ ἄλλος λόγιος κι ἄμεσος μαθητὴς κι ὀπαδὸς τοῦ κυρίου Μάρξ: οἱ κύριοι Μπέμπελ καὶ Λῆμπκνεχτ. Ἔχουμε ἤδη διηγηθεῖ τὰ ἀξιοθρήνητα ἀποτελέσματα τῆς ἐκστρατείας τοῦ κυρίου Λῆμπκνεχτ στὴ Βιέννη, στὰ 1868. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας ἦταν τὸ συνέδριο τῆς Νυρεμβέργης (Αὔγουστος 1868) ποὺ στὴ διάρκειά του μπῆκε τὸ θέμα τῆς ὀργάνωσης τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Κόμματος.[122] Ὁ στόχος τῶν ἱδρυτῶν του, ποὺ ἐνεργοῦσαν κάτω ἀπ' τὴν ἄμεση καθοδήγηση τοῦ κυρίου Μάρξ, ἦταν ἡ δημιουργία τοῦ παγγερμανικοῦ τμήματος τῆς Διεθνοῦς Ἕνωσης Ἐργαζομένων. Ἀλλὰ οἱ γερμανικοὶ νόμοι κι ἰδιαίτερα οἱ πρωσσικοί, ἐμπόδιζαν μιὰ τέτοια σύνδεση. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ τελευταία ἀναγγέλθηκε ἔμμεσα μὲ τὰ ἀκόλουθα λόγια: «Τὸ Σοσιαλδημοκρατικὸ Κόμμα τῶν Γερμανῶν Ἐργαζομένων σχετίζεται μὲ τὴ Διεθνὴ Ἕνωση Ἐργαζομένων μέσα στὰ πλαίσια τοῦ μέτρου ποὺ τῆς ἐπιτρέπουν οἱ γερμανικοὶ νόμοι».

Δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι αὐτὸ τὸ νέο κόμμα δημιουργήθηκε στὴ Γερμανία μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴ μυστικὴ πρόθεση νὰ μπάσει, διαμέσου αὐτοῦ, στὴ Διεθνὴ ὁλόκληρο τὸ πρόγραμμα τοῦ Μάρξ, ποὺ εἶχε κιόλας ἀπορριφτεῖ ἀπ' τὸ πρῶτο συνέδριο τῆς Γενεύης (1866). Τὸ πρόγραμμα τοῦ Μὰρξ ἔγινε τὸ πρόγραμμα τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος. Ἀρχίζει μὲ μερικὰ ἀπ' τὰ βασικὰ ἄρθρα τοῦ προγράμματος τῆς Διεθνοῦς, ποὺ εἶχε ἐγκριθεῖ στὸ πρῶτο συνέδριο τῆς Γενεύης, ἀλλὰ μετὰ κάνει ξαφνικὰ μιὰ ἀπότομη στροφὴ βάζοντας θέμα «κατάκτησης τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας», ποὺ συστήνεται στοὺς γερμανοὺς ἐργαζόμενους σὰν ὁ «κοντινὸς κι ἄμεσος στόχος» τοῦ νέου κόμματος μὲ τὴν προσθήκη τῆς ἀκόλουθης σημαντικῆς φράσης: «Ἡ κατάκτηση τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων (καθολικὴ ψῆφος, ἐλευθερία τοῦ τύπου, ἐλευθερία τοῦ συνεταιρί-

ζεσθαι καὶ τῶν δημόσιων συγκεντρώσεων κλπ.) εἶναι ὁ ἀπαραίτητος π ρ ο λ η π τ ι κ ὸ ς ὅ ρ ο ς γιὰ τὴν οἰκονομικὴ χειραφέτηση τῶν ἐργαζομένων». Νά, τί θέλει νὰ πεῖ αὐτὴ ἡ φράση: οἱ ἐργαζόμενοι προτοῦ προχωρήσουν στὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση, θὰ πρέπει νὰ πραγματοποιήσουν τὴν πολιτικὴ ἐπανάσταση ἤ, πράγμα ποὺ ταιριάζει καλύτερα στὸ γερμανικὸ χαρακτήρα, νὰ κατακτήσουν ἤ, πιὸ ἁπλά, νὰ πετύχουν τὰ πολιτικὰ δικαιώματα διαμέσου μιᾶς εἰρηνικῆς κινητοποίησης. Κι ἀφοῦ εἶναι δοσμένο ὅτι κάθε πολιτικὸ κίνημα ποὺ προηγεῖται τοῦ κοινωνικοῦ κινήματος ἤ, πράγμα ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο, παραμένει ἔξω ἀπ' τὸ κοινωνικὸ κίνημα, δὲν μπορεῖ παρὰ νάνα: ἕνα ἀστικὸ κίνημα, συνάγεται ὅτι αὐτὸ τὸ πρόγραμμα συστήνει στοὺς γερμανοὺς ἐργαζόμενους ν' ἀγωνιστοῦν, πρὶν ἀπ' ὁτιδήποτε ἄλλο, γιὰ τὰ συμφέροντα καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ νὰ ξεκινήσουν ἕνα πολιτικὸ κίνημα ποὺ νὰ εὐνοεῖ τὴ ριζοσπαστικὴ ἀστικὴ τάξη πού, ὕστερα, ἀπὸ εὐγνωμοσύνη, θὰ ἐπιφυλαχτεῖ νὰ χειραφετήσει τὸ λαό, ἀλλὰ δὲ θὰ διστάσει νὰ τὸν ὑποβάλλει σὲ μιὰ νέα ἐξουσία, σὲ μιὰ νέα ἐκμετάλλευση.

Πάνω στὴ βάση αὐτοῦ τοῦ προγράμματος γίνηκε μιὰ συγκινητικὴ συμφιλίωση ἀνάμεσα στοὺς γερμανοὺς κι αὐστριακοὺς ἐργαζόμενους καὶ τοὺς ἀστοὺς ριζοσπάστες τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος. Μετὰ τὸ συνέδριο τῆς Νυρεμβέργης, οἱ ἀντιπρόσωποι ποὺ ἐκλέχθηκαν σ' αὐτὸ πῆγαν στὴ Στουτγάρδη, ὅπου ἐπισφραγίστηκε μιὰ ρητή, ἀμυντικὴ κι ἐπιθετική, συμμαχία, ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀντιπρόσωπους τῶν ἐξαπατημένων ἐργαζόμενων καὶ τοὺς ἡγέτες τοῦ ἀστικοῦ ριζοσπαστικοῦ κόμματος.

Στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς συμμαχίας κι αὐτοὶ κι ἐκεῖνοι θὰ ἐμφανιστοῦν μαζὶ σὰν ἀδέλφια στὸ δεύτερο συνέδριο τῆς Λίγκας γιὰ τὴν Εἰρήνη καὶ τὴν Ἐλευθερία, ποὺ ἔγινε τὸ Σεπτέμβρη στὴ Βέρνη. Ἐδῶ διαδραματίστηκε ἕνα πολὺ σημαντικὸ γεγονός. Ἂν ὄχι ὅλοι, τουλάχιστον πολλοὶ ἀπ' τοὺς ἀναγνῶστες μας θὰ ἔχουν ἀκούσει νὰ μιλᾶνε γιὰ τὶς διαφωνίες ποὺ φανερωθήκαν γιὰ πρώτη φορὰ σ' αὐτὸ τὸ συνέδριο, μεταξὺ τῶν σοσιαλιστῶν καὶ τῶν ἀστῶν δημοκρατικῶν καὶ τῶν ἐπαναστατῶν σοσιαλιστῶν, ποὺ εἶχαν προσχωρήσει στὸ κόμμα τὸ γνωστὸ μὲ τ' ὄνομα Συμμαχία* ἤ πού, στὴ συνέχεια, θὰ προσχωροῦσαν. Τὸ θέμα ποὺ μορφοποίησε αὐτὴ τὴ λανθάνουσα διαφωνία, ποὺ ἦταν κιόλας ἀναπόφευκτη ἀπὸ καιρό, ἀναπτύχθηκε μὲ τρόπο ἀκριβὴ καὶ διάφανο ἀπ' τὰ μέλη τῆς Συμμαχίας. Πρόθεσή τους ἦταν νὰ κολλήσουν στὸν τοῖχο τοὺς ἀστοὺς δημοκράτες καὶ τοὺς σοσιαλιστές, ἀναγκάζοντάς τους ν' ἀναγνωρίσουν δημόσια ὄχι μόνο τὴν ἀδιαφορία τους, ἀλλὰ καὶ τὴ θετικὰ ἐχθρική τους τοποθέτηση ἀπέναντι στὸ μόνο ζήτημα ποὺ ἀξίζει νὰ λέγεται λαϊκό, τὸ κοινωνικὸ ζήτημα. Γι' αὐτὸ θὰ προτείνουν στὴ Λίγκα γιὰ τὴν

* Ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ξέρουν τὴ Συμμαχία, θὰ μπορέσουν νὰ βροῦν τ' ἀναγκαῖα στοιχεῖα στὸ Β' τόμο τοῦ ἔργου μου καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ «Ἡ Ἱστορικὴ Ἐξέλιξη τῆς Διεθνοῦς (1873) Α' μέρος, σελ. 301 - 365.

Εἰρήνη καὶ τὴν Ἐλευθερία ν' ἀναγνωρίσει σὰ βασικὸ σκοπὸ κάθε της ἔμπνευσης τὴν ἰσότητα τῶν ἀτόμων (ὄχι μόνο μὲ τὴν πολιτικὴ ἢ νομικὴ της ἔννοια, μιὰ βασικά, μὲ τὴν οἰκονομικὴ καὶ ταξικὴ— μὲ τὴν ἔννοια τῆς συνολικῆς κατάργησης τῶν τάξεων). Κοντολογῆς, θὰ καλέσουν τὴ Λίγκα ν' ἀποδεχτεῖ τὸ σοσιαλεπαναστατικὸ πρόγραμμα.

Κάνοντας αὐτό, θὰ δώσουν στὴν πρότασή τους τὴν πιὸ μετριοπαθὴ φόρμα, γιὰ νὰ μὴν μπορέσουν οἱ ἀντίπαλοί τους, δηλαδή, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Λίγκας, νὰ κρύψουν τὴν ἄρνησή τους πίσω ἀπ' τὸ πρόσχημα ὅτι ἡ πρόταση ἦταν ἐξτρεμιστική. Εἶπαν ὅμως καθαρά: «Δὲν ἦρθε ἀκόμα ἡ στιγμὴ γιὰ νὰ συζητήσουμε τὸ πρόβλημα τῶν μέσων ποὺ θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε γιὰ νὰ φτάσουμε σ' αὐτὸ τὸ σκοπό. Σᾶς ζητᾶμε μόνο νὰ μᾶς πεῖτε ἂν θέλετε νὰ φτάσουμε σ' αὐτόν. Τὸν ἀναγνωρίζετε σὰ νόμιμο καί, πρὸς τὸ παρόν, σὰν τὸ βασικό, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε σὰν τὸ μοναδικὸ σκοπό; Ἐπιθυμεῖτε τὴν ὑλοποίηση τῆς πιὸ ὁλόπλευρης ἰσότητας, ὄχι τῆς φυσιολογικῆς ἢ τῆς ἐθνολογικῆς, ἀλλὰ τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, σ' ὁποιοδήποτε μέρος τοῦ κόσμου, σ' ὅποια χώρα ἢ φύλο κι ἂν ἀνήκουν; Ἔχουμε τὴν πεποίθηση κι ὅλη ἡ σύγχρονη ἱστορία τὸ ἐπιβεβαιώνει, ὅτι ὅσο ἡ ἀνθρωπότητα θὰ παραμένει διαιρεμένη σὲ μιὰ μειοψηφία ἐκμεταλλευτῶν καὶ μιὰ πλειοψηφία ἐκμεταλλευομένων, ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀκατανόητη καὶ θάναι ψεύτικη. Ἂν θέλετε τὴν ἐλευθερία γιὰ ὅλους τότε θὰ πρέπει νὰ θέλετε, μαζί μας, τὴ γενικὴ ἰσότητα. Τὴ θέλετε ἢ ὄχι;».

Ἂν οἱ κύριοι δημοκρατικοὶ καὶ σοσιαλιστὲς ἀστοὶ ἦταν πιὸ ἔξυπνοι, θὰ εἶχαν ἀπαντήσει ναὶ γιὰ νὰ τηρήσουν τὰ προσχήματα καὶ σὰν πρακτικοὶ ἄνθρωποι θὰ ξαπόστελναν στὶς ἑλληνικὲς καλένδες τὴν πραγματοποίηση ἐκείνου τοῦ στόχου. Οἱ ἄνθρωποι τῆς «Συμμαχίας», ποὺ περίμεναν κάτι τέτοιο, εἶχαν κιόλας συνεδριάσει τὴν προηγούμενη μέρα γιὰ νὰ συζητήσουν, τὸ θέμα τῶν δρόμων καὶ τῶν ἀναγκαίων μέσων γιὰ τὴν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ. Σ' ἐκείνη τὴν περίπτωση θὰ ξεπρόβαλε τὸ πρωταρχικὸ ζήτημα τῆς συλλογικῆς καὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τῆς κατάργησης τοῦ νομικοῦ δικαίου καὶ τοῦ Κράτους. Ἡ πλειοψηφία τοῦ συνεδρίου θὰ δεχόταν πιὸ ἄνετα τὴ σύγκρουση σ' αὐτὸ τὸ ἔδαφος ἀπ' ὅτι στὸ πρῶτο ζήτημα. Ἡ καθαρότητα τοῦ πρώτου ζητήματος ἦταν τέτοια ποὺ δὲν ἐπέτρεπε καμιὰ ὑπεκφυγή. Τὸ δεύτερο ζήτημα, πολὺ πιὸ πολύπλοκο, πρόσφερε ἔδαφος γιὰ ἄπειρες ἑρμηνεῖες πράγμα ποὺ θὰ ἐπέτρεπε, σ' ὅποιον διέθετε μιὰ κάποια ἱκανότητα, νὰ μιλάει καὶ νὰ ψηφίζει ἐναντίον τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ, παίρνοντας ταυτόχρονα τὸ ὕφος τοῦ σοσιαλιστὴ καὶ τοῦ φίλου τοῦ λαοῦ. Κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν ὀπτική, ἡ σχολὴ τοῦ Μὰρξ μᾶς ἔχει προσφέρει ἄφθονα καλὰ παραδείγματα κι ὁ γερμανὸς δικτάτορας εἶναι τόσο φιλόξενος (μὲ τὸν ὅρο νὰ ὑποκλίνεσαι μπροστά του) ὥστε νὰ καλύπτει σήμερα κάτω ἀπ' τὴ σημαία του ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ δημοκρατῶν καὶ σοσιαλιστῶν, ποὺ εἶναι ἀστοὶ ἀπ' τὴν κορφὴ ὡς τὰ νύχια κι ἡ Λίγκα γιὰ τὴν Εἰρήνη καὶ τὴν Ἐλευθερία θὰ μποροῦσε νὰ προσφύγει σ' αὐτὸν μόνον ἂν

τὸν εἶχε ἀναγνωρίσει σὰν τὸν καλύτερο.

Ἂν κάποιο συνέδριο εἶχε ἐνεργήσει μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ θέση τῆς «Συμμαχίας» θὰ γινόταν ἀσύγκριτα πιὸ δύσκολη. Θὰ εἶχε ξεσπάσει ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ τὴ Λίγκα ἡ γνωστὴ πάλη, ποὺ διεξάγεται τώρα ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ τὸ Μάρξ. Ἀλλὰ ἡ Λίγκα ἀποδείχθηκε πιὸ ἀνόητη καὶ ταυτόχρονα πιὸ ἔντιμη ἀπ' τοὺς μαρξιστές.

Προτίμησε τὴν πάλη πάνω στὸ πρῶτο ζήτημα ποὺ τῆς προτάθηκε καὶ στὸ ἐρώτημα: «Θέλετε ἢ ὄχι τὴν οἰκονομικὴ ἰσότητα;», ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία της ἀπάντησε «ὄχι». Μ' αὐτὸ διαφοροποιήθηκε ὁριστικὰ ἀπ' τὸ προλεταριάτο καὶ καταδικάστηκε σὲ σύντομο θάνατο. Πέθανε ἀφήνοντας πίσω της μόνο δύο περιπλανώμενους καὶ ζηλόφθονους ἴσκιους: τοῦ Ἀμάντ Γκὲγκ καὶ τοῦ ἑκατομμυριούχου σαινσιμονιστῆ Λεμονιέ.[123]

Ἂς δοῦμε τώρα τὸ περίεργο γεγονὸς ποὺ ἐπαληθεύτηκε σ' αὐτὸ τὸ συνέδριο, ὅτι, δηλαδή, οἱ ἀντιπρόσωποι ποὺ ἦρθαν ἀπ' τὴ Νυρεμβέργη καὶ τὴ Στουτγάρδη, δηλαδή, οἱ ἐργάτες τοῦ νέου γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος, ποὺ τοὺς ἔστειλε τὸ συνέδριο τῆς Νυρεμβέργης κι οἱ ἀστοὶ τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, θὰ ψηφίσουν ὁμόφωνα μὲ τὴν πλειοψηφία τῆς Λίγκας ἐναντίον τῆς ἰσότητας. Κανένας ἀστός, ἀκόμα κι ὁ πιὸ κόκκινος δημοκράτης, δὲν μπορεῖ νὰ ψηφίσει ὑπὲρ τῆς οἰκονομικῆς ἰσότητας γιατὶ αὐτὴ ἡ ἰσότητα εἶναι ὁ θάνατός του. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν ἐργαζόμενοι, μέλη τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος, νὰ ψηφίσουν ἐναντίον τῆς ἰσότητας; Αὐτὸ δὲ δείχνει ὅτι τὸ πρόγραμμα, στὸ ὁποῖο εἶναι ὑποταγμένοι, τοὺς σπρώχνει ἄμεσα σ' ἕνα σκοπὸ ριζικὰ ἀντίθετο ἀπὸ κεῖνον ποὺ τοὺς ὑποδείχνει ἡ κοινωνική τους θέση καὶ τὸ ἔνστικτό τους κι ὅτι ἡ συμμαχία τους μὲ τοὺς ριζοσπάστες ἀστούς, ποὺ ἔγινε γιὰ πολιτικοὺς σκοπούς, δὲ βασίζεται στὴν ἀφομοίωση τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπ' τὸ προλεταριάτο, ἀλλὰ στὴν ὑποταγὴ τοῦ προλεταριάτου σ' ἐκείνη; Ἐπιπλέον ἔχουμε κι ἕνα ἄλλο σημαντικὸ γεγονός. Τὸ συνέδριο τῆς Διεθνοῦς στὶς Βρυξέλλες, ποὺ τερματίστηκε λίγες μέρες πρὶν ἀπ' τὸ συνέδριο τῆς Βέρνης, εἶχε ἀπορρίψει κάθε ἀλληλεγγύη μ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο κι ὅλοι οἱ μαρξιστὲς ποὺ ἔπαιρναν μέρος στὸ συνέδριο τῶν Βρυξελλῶν εἶχαν μιλήσει καὶ ψηφίσει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Πῶς ἄλλοι μαρξιστὲς ποὺ ἐνεργοῦσαν, σὰν τοὺς πρώτους, κάτω ἀπ' τὴν ἄμεση ἐπιρροὴ τοῦ Μάρξ, μπόρεσαν νὰ καταλήξουν σὲ μιὰ τόσο συγκινητικὴ ὁμοφωνία μὲ τὴν πλειοψηφία τοῦ συνέδριου τῆς Βέρνης;

Ὅλο αὐτὸ ἔχει παραμείνει μέχρι σήμερα ἕνα αἴνιγμα. Ἡ ἴδια ἀτίθεση διατηρήθηκε ὅλη τὴ χρονιὰ τοῦ 1868 κι ἀκόμα καὶ τὸ 1869, στὸ «Λαϊκὸ Κράτος»,[124] τὸ βασικὸ ὄργανο, ἂν μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ κι ἐπίσημο, τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος τῶν γερμανῶν ἐργατῶν, ποὺ τὴ σύνταξή του εἶχαν οἱ κύριοι Μπέμπελ καὶ Λῆμπκνεχτ. Σ' αὐτὸ ἐμφανίζονταν κατὰ διαστήματα ἀρκετὰ βίαια ἄρθρα ἐνάντια στὴν ἀστικὴ Λίγκα. Ἀλλὰ ἀκολουθοῦνταν ὕστερα ἀπὸ ἀμφίβολα κολακευτικὲς δηλώσεις, ἐνῶ ἄλλες φορὲς ἀπὸ φιλικὲς ἐπιπλήξεις. Αὐτὸ τ' ὄργανο ποὺ

θάπρεπε ν' ἀντιπροσωπεύει καθαρὰ λαϊκὰ συμφέροντα, φαινόταν νὰ παρακαλεῖ τὴ Λίγκα νὰ περιορίσει τὶς πολὺ πυρετικὲς ἐκδηλώσεις τῶν δικῶν της ἀστικῶν ἐνστίκτων, ποὺ ἐκθέτανε τοὺς ὑπερασπιστὲς τῆς Λίγκας μπροστὰ στοὺς ἐργαζόμενους.

Αὐτὲς οἱ ἀντιφάσεις θὰ συνεχίσουν νὰ διαιωνίζονται μέσα στὸ κόμμα τοῦ κυρίου Μὰρξ ὡς τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 1869, δηλαδή, ὡς τὸ συνέδριο τῆς Βασιλείας. Αὐτὸ τὸ συνέδριο ἀποτελεῖ μιὰ σπουδαία καμπὴ στὴν ἐξέλιξη τῆς Διεθνοῦς. Πρὶν ἀπ' αὐτό, οἱ γερμανοὶ δὲν κατεῖχαν καμιὰ περίβλεπτη θέση στὰ συνέδρια τῆς Διεθνοῦς. Τὸ πιὸ σημαντικὸ βάρος ἔπεφτε στοὺς ὤμους τῶν γάλλων, βέλγων, ἐλβετῶν καί, τελευταῖα, τῶν ἄγγλων ἐργαζόμενων. Ἀλλὰ τώρα οἱ γερμανοί, ποὺ εἶχαν, ὅπως εἴπαμε παραπάνω, τὸ κόμμα τους θεμελιωμένο πάνω σ' ἕνα πρόγραμμα ποὺ ἦταν περισσότερο πολιτικὸ κι ἀστικό, παρὰ λαϊκὸ καὶ κοινωνικό, θὰ ἐμφανιστοῦν στὸ συνέδριο τῆς Βασιλείας σὰν ἕνας καλὰ πειθαρχημένος λόχος καὶ θὰ ψηφίσουν σὰν ἕνας ἄνθρωπος, κάτω ἀπ' τὴν αὐστηρὴ ἐπίβλεψη ἑνὸς ἀπ' τοὺς ἡγέτες τους, τοῦ κυρίου Λῆμπκνεχτ. Τὸ πρῶτο πράγμα ποὺ θὰ κάνουν ἦταν, φυσικά, νὰ καταθέσουν τὸ πρόγραμμά τους μαζὶ μὲ τὴν πρόταση νὰ προταχθεῖ τὸ πολιτικὸ ζήτημα ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα. Ἀμέσως ξέσπασε μιὰ λυσσασμένη πάλη κι οἱ γερμανοὶ νικήθηκαν ἀποφασιστικά. Τὸ συνέδριο τῆς Βασιλείας διατήρησε ἀκέραιη τὴν καθαρότητα τοῦ προγράμματος τῆς Διεθνοῦς κι ἐμπόδισε τοὺς γερμανοὺς νὰ τὸ ἀκρωτηριάσουν, μπολιάζοντάς το μὲ τὴν ἀστικὴ πολιτική.

Ἔτσι ἄρχισε τὸ σχίσμα τῆς Διεθνοῦς, ποὺ οἱ γερμανοὶ ὑπῆρξαν καὶ παραμένουν οἱ ὑπεύθυνοι. Κι αὐτό, γιατὶ θὰ τολμήσουν νὰ προτείνουν σὲ μιὰ πραγματικὰ διεθνὴ ἕνωση, θὰ θελήσουν νὰ τῆς ἐπιβάλλουν, σχεδὸν μὲ τὴ βία, τὸ πρόγραμμά τους, τὸ καθαρὰ ἀστικὸ καὶ πολιτικο - ἐθνικιστικό, τὸ ἀποκλειστικὰ γερμανικὸ καὶ παγγερμανικό. Νικήθηκαν ὁλοκληρωτικά. Καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἧττα τους θὰ συμβάλλουν πολὺ οἱ ἄνθρωποι τῆς «Συμμαχίας τῶν Ἐπαναστατῶν Σοσιαλιστῶν».

Τὰ τέλη τοῦ 1869 καὶ τὸ πρῶτο ἑξάμηνο τοῦ 1870, βρίθουν ἀπὸ κακοήθεις βρισιὲς κι ἀπὸ ἀκόμα πιὸ κακοήθεις, ἂν ὄχι κι ἄτιμες, μηχανορραφίες τῶν μαρξιστῶν ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων τῆς «Συμμαχίας».

Ἀλλ' ὅλα αὐτὰ ἐξατμίστηκαν πολὺ γρήγορα μπροστὰ στὴ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ θύελλα ποὺ θόλωνε τὸν οὐρανὸ τῆς Γερμανίας καὶ ποὺ ὕστερα ξέσπασε στὴ Γαλλία. Ἡ ἔκβαση αὐτῆς τῆς σύγκρουσης εἶναι γνωστή: ἡ Γαλλία κατέρρευσε κι ἡ Γερμανία, ποὺ μεταβλήθηκε σὲ αὐτοκρατορία, κατέλαβε τὴ θέση της.

Μόλις παραπάνω εἴπαμε ὅτι ἡ Γερμανία κατέλαβε τὴ θέση τῆς Γαλλίας. Ὄχι. Κατέλαβε μιὰ θέση ποὺ δὲν κατεῖχε προηγούμενα σχεδὸν κανένα ἄλλο Κράτος στὴ σύγχρονη ἱστορία. Οὔτε κι ἡ Ἰσπανία τοῦ Καρόλου V. Σὲ σύγκριση μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐπιρροή του μόνο ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντα III μπορεῖ ἀληθινὰ νὰ τὴν εἶχε. Δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε τί θὰ συνέβαινε ἂν νικοῦσε ὁ Ναπολέων III. Ἀναμφίβολα θὰ ἦταν μιὰ ἀτυχία, ἂν ὄχι μιὰ μεγάλη κακοτυχία, ἀλλὰ δὲ θὰ

μποροῦσε νὰ εἶναι, γιὰ ὁλόκληρο τὸν κόσμο, ἕνα μεγαλύτερο κακὸ γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν λαῶν, ἀπὸ κεῖνο ποὺ μᾶς ἔτυχε νὰ ὑποστοῦμε σήμερα. Ἡ νίκη τοῦ Ναπολέοντα ΙΙΙ θὰ εἶχε σὰ συνέπεια, γιὰ ἄλλες χῶρες, ἕνα εἶδος ὀξείας κι ἐπώδυνης ἀδιαθεσίας, ἀλλὰ ποὺ θὰ περνοῦσε σύντομα, γιατὶ κανένα στρῶμα τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους δὲ διαθέτει σ' ἀρκετὸ βαθμὸ ἐκεῖνο τὸ ὀργανικὸ στοιχεῖο τῆς λατρείας τοῦ Κράτους, ποὺ εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ τὴν κατοχύρωση καὶ τὴ διαιώνιση τῆς νίκης. Οἱ ἴδιοι οἱ γάλλοι θὰ εἶχαν καταστρέψει τὴν ἴδια τους τὴν προσωρινὴ ἡγεμονία, ποὺ θὰ μποροῦσε ἴσως γιὰ λίγο νὰ κολακέψει τὴ ματαιοδοξία τους, ἀλλὰ ποὺ ἡ φύση τους δὲν θὰ τὴν ἀνεχόταν.

Ὁ γερμανὸς εἶναι κάτι διαφορετικό. Ὁ προορισμός του ἔγκειται στὸ νὰ εἶναι σκλάβος καὶ γιὰ ἕναν καιρὸ νὰ κυριαρχεῖ. Ὁ γάλλος εἶναι στρατιώτης ἀπὸ ἰδιοσυγκρασία, ἀπὸ κενοδοξία, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ὑποφέρει τὴν πειθαρχία. Ὁ γερμανός, ἀντίθετα, ὑποβάλλεται μ' εὐχαρίστηση στὴν πιὸ ἀνυπόφορη πειθαρχία, τὴν πιὸ καταπιεστικὴ καὶ τὴν πιὸ βαρειὰ καί, μάλιστα, εἶναι ἕτοιμος νὰ τὴν ἀγαπήσει ἀρκεῖ νὰ τὸν βάλει ἢ καλύτερα νὰ βάλει τὸ γερμανικὸ Κράτος πάνω ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα Κράτη κι ἔθνη.

Πῶς νὰ ἐξηγήσουμε διαφορετικὰ ἐκεῖνο τὸ τρελλὸ μεθύσι ποὺ κυρίεψε ὅλο τὸ γερμανικὸ ἔθνος, ὅλα, ἀπολύτως ὅλα, τὰ στρώματα τῆς γερμανικῆς κοινωνίας, μόλις πληροφορήθηκαν τὴ σειρὰ ἀπὸ θαυμάσιες νίκες ποὺ ἔχουν πετύχει τὰ γερμανικὰ στρατεύματα καί, τέλος, μόλις ἔμαθαν τὴν κατάληψη τοῦ Παρισιοῦ; Στὴ Γερμανία ἤξεραν ὅλοι πολὺ καλὰ πὼς τὸ ἄμεσο ἀποτέλεσμα ἐκείνων τῶν νικῶν θἄταν ἡ ἀδιαφιλονίκητη κυριαρχία ἐκείνου τοῦ στρατιωτικοῦ στοιχείου, ποὺ κιόλας ἀπὸ καιρὸ διακρινόταν γιὰ τὴν χωρὶς ὅρια ἀλαζονεία του· ὅτι κατὰ συνέπεια, θὰ κυριαρχοῦσε στὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τῆς χώρας ἡ πιὸ κτηνώδικη ἀντίδραση. Καὶ τότε; Κανένας ἢ σχεδὸν κανένας γερμανὸς δὲ θορυβήθηκε ἀπ' αὐτό. Ἀντίθετα, θὰ τοὺς ἑνώσει ὅλους ἕνας ὁμόθυμος ἐνθουσιασμός. Ὅλη ἡ ἀντιπολίτευση διαλύεται σὰν τὸ χιόνι κάτω ἀπ' τὸ νέο αὐτοκρατορικὸ ἥλιο. Τὸ λαϊκὸ κόμμα ἐξαφανίστηκε κι οἱ ἀστοί, οἱ εὐγενεῖς, οἱ ἀγρότες, οἱ καθηγητές, οἱ καλλιτέχνες, οἱ συγγραφεῖς κι οἱ φοιτητές, θ' ἀρχίσουν νὰ ἐξυμνοῦν ὅλοι μαζὶ τὸν παγγερμανικὸ θρίαμβο. Ὅλοι οἱ γερμανικὲς ἑταιρεῖες κι ὅλοι οἱ κύκλοι τοῦ ἐξωτερικοῦ θὰ ὀργανώσουν γιορτὲς καὶ θὰ κραυγάζουν «Ζήτω ὁ αὐτοκράτορα», ὁ ἴδιος ἐκεῖνος αὐτοκράτορας ποὺ στὰ 1848 κρεμοῦσε τοὺς δημοκρατικούς. Ὅλοι οἱ φιλελεύθεροι δημοκρατικοὶ καὶ ρεπουμπλικάνοι, θὰ γίνουν ὀπαδοὶ τοῦ Βίσμαρχ. Ἀκόμα καὶ στὶς ΕΠΑ, ὅπου θὰ μποροῦσε νὰ σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι θἄταν δυνατὸ νὰ ἐκπαιδευτοῦν καὶ νὰ συνηθίσουν στὴν ἐλευθερία, ἑκατομμύρια ἐνθουσιασμένοι γερμανοὶ μετανάστες θὰ γιορτάσουν τὸ θρίαμβο τοῦ παγγερμανικοῦ δεσποτισμοῦ.

Ἕνα φαινόμενο τόσο γενικὸ καὶ τόσο καθολικὸ δὲ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν προσωρινό. Δείχνει ἕνα βαθὺ πάθος, ποὺ ζεῖ μέσα στὴν ψυχὴ κάθε γερμανοῦ, ἕνα πάθος ποὺ συνδυάζει σὰν ἀξεχώριστα στοιχεῖα τὴ

διεύθυνση καὶ τὴν ὑπακοή, τὴν κυριαρχία καὶ τὴ σκλαβιά. Κι οἱ γερμανοὶ ἐργαζόμενοι; Ἔ, λοιπόν, οἱ γερμανοὶ ἐργαζόμενοι δὲ θὰ χάνουν τίποτα, οὔτε μιὰ ἐνεργητικὴ δήλωση συμπάθειας γιὰ τοὺς γάλλους ἐργαζόμενους. Θὰ ἀναγγελθοῦν ἐλάχιστες συγκεντρώσεις ὅπου θ' ἀκουστοῦν φράσεις ποὺ ἔδειχναν ὅτι ὑποχωροῦσε λίγο ἡ περηφάνεια τοῦ θριαμβευτῆ ἐθνικισμοῦ μπροστὰ στὶς δηλώσεις διεθνοῦς ἀλληλεγγύης. Ἀλλὰ κανένας δὲ θὰ προχωρήσει πέρα ἀπ' τὰ λόγια. Κι ὅμως θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιχειρηθεῖ ἢ νὰ γίνει κάτι στὴ Γερμανία ὅπου δὲν ὑπῆρχε πιὰ στρατός. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐργαζομένων εἶχε ἐπιστρατευτεῖ κι ἐκπλήρωνε στὴν ἐντέλεια τὸ καθῆκον τοῦ στρατιώτη, δηλαδὴ μυδραλιοβολοῦσαν, ἔσφαζαν, στραγγάλιζαν καὶ τουφέκιζαν ὁποιονδήποτε, ἐπειδὴ αὐτὲς ἦταν οἱ διαταγὲς ποὺ ἔπαιρναν ἀπ' τοὺς ἀνωτέρους τους κι ἐπιπλέον, πλιατσικολογοῦσαν. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐνῶ ἐκπλήρωναν ἔτσι τὶς στρατιωτικές τους ὑποχρεώσεις, ἔστελναν ταυτόχρονα συγκινητικὰ γράμματα στὸ «VOLKSSTAAT» περιγράφοντας μὲ ζωηρὰ χρώματα τὶς βάρβαρες πράξεις τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων στὴ Γαλλία.

Ὀφείλουμε, ὅμως, νὰ ἐπισημάνουμε μερικὰ παραδείγματα πιὸ συνεποῦς ἀντίθεσης, ὅπως εἶναι οἱ διαμαρτυρίες τοῦ θαρραλέου γέρου Γιακόμπι, γιὰ τὶς ὁποῖες φυλακίστηκε σ' ἕνα φρούριο, τὶς διαμαρτυρίες τοῦ Μπέμπελ καὶ τοῦ Λῆμπκνεχτ, ποὺ βρίσκεται ἀκόμα στὴ φυλακή. Ἀλλὰ πρόκειται γιὰ ἀπομονωμένα καὶ πολὺ σπάνια, παραδείγματα. Δὲν μποροῦμε, ὅμως, ν' ἀποσιωπήσουμε τὸ ἄρθρο ποὺ δημιοσιεύτηκε, τὸ Σεπτέμβρη 1870, στὸ «VOLKSSTAAT» ὅπου ὁ παγγερμανικὸς θρίαμβος ἐκφραζόταν καθαρά. Ἄρχιζε μ' αὐτὲς τὶς λέξεις: «Χάρη στὶς νίκες ποὺ πέτυχαν τὰ γερμανικὰ στρατεύματα, ἡ ἱστορικὴ πρωτοβουλία πέρασε ὁριστικὰ ἀπ' τὴ Γαλλία στὴ Γερμανία· ἐμεῖς οἱ γερμανοί... κλπ.».[125] Κοντολογῆς, μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ ὅτι, χωρὶς καμιὰ ἐξαίρεση, κυριαρχοῦσε καὶ κυριαρχεῖ ὡς τώρα στοὺς γερμανοὺς τὸ ἐνθουσιώδικο αἴσθημα τοῦ στρατιωτικοῦ, ἐθνικοῦ, καὶ πολιτικοῦ θριάμβου. Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς στηρίζεται βασικὰ ἡ δύναμη τῆς παγγερμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ μεγάλου της καγκελάριου, τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρχ!

Οἱ πλούσιες ἐπαρχίες, οἱ τεράστιες ποσότητες ὅπλων ποὺ ἀποκτήθηκαν καὶ τέλος τὰ 5 δισεκατομμύρια, ἐπιτρέπουν στὴ Γερμανία νὰ διατηρεῖ ἕνα τεράστιο στρατό, τέλεια ὁπλισμένο κι ὀργανωμένο· ἡ δημιουργία τῆς αὐτοκρατορίας κι ἡ ὑποταγή της στὸν πρωσσικὸ ἀπολυταρχισμό· ἡ οἰκοδόμηση νέων ὀχυρῶν καὶ τελικὰ ἡ δημιουργία ναυτικοῦ: ὅλα αὐτά, ἐννοεῖται, συντελοῦν σημαντικὰ στὴν ἰσχυροποίηση τῆς παγγερμανικῆς δύναμης. Ἀλλὰ τὸ βασικό της στήριγμα βρίσκεται, περισσότερο ἀπ' ὁτιδήποτε ἄλλο, στὴν κατάφωρη καὶ βαθιὰ συμπάθεια τοῦ λαοῦ. Ὅπως λέει ἕνας ἀπ' τοὺς ἐλβετοὺς φίλους μας: «Τώρα ὁ ὁποιοσδήποτε γερμανὸς ράφτης ποὺ ζεῖ στὴν Ἰαπωνία, στὴν Κίνα ἢ στὴ Μόσχα, αἰσθάνεται ὅτι ἔχει πίσω τὸ στόλο κι ὅλη τὴ γερμανικὴ δύναμη. Αὐτὸ τὸ αἴσθημα περηφάνειας κεντρίζει μέσα του τὸν πιὸ τρελλὸ ἐνθουσιασμό.

Τελικά, ὁ γερμανὸς θὰ μπορεῖ νὰ πεῖ μὲ περηφάνεια, ὅπως ὁ ἄγ-

γλος ἢ ὁ ἀμερικάνος, ἀναφερόμενος στὸ Κράτος του: «Ἐγὼ εἶμαι γερμανός!». Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὅταν ἕνας ἄγγλος ἢ ἕνας ἀμερικάνος λένε «ἐγὼ εἶμαι ἄγγλος» ἢ «ἐγὼ εἶμαι ἀμερικάνος», θέλουν νὰ ποῦν μ' αὐτὰ τὰ λόγια ὅτι «ἐγὼ εἶμαι ἕνας ἐλεύθερος ἄνθρωπος». Ἐνῶ ὁ γερμανὸς ὑπονοεῖ ὅτι «εἶμαι ἕνας σκλάβος, ἀλλὰ ὁ αὐτοκράτοράς μου εἶναι ὁ πιὸ ἰσχυρὸς ἀπ' ὅλους τοὺς ἀφέντες κι ὁ γερμανὸς στρατιώτης ποὺ μὲ στραγγαλίζει, θὰ στραγγαλίσει κι ὅλους τοὺς ἄλλους».

Ὁ γερμανικὸς λαὸς θὰ ἱκανοποιεῖται, ἄραγε, γιὰ πολὺ καιρὸ ἀπ' αὐτὸ τὸ αἴσθημα; Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὸ πεῖ; Ἔχει τόσο πολὺ ἐπιθυμήσει ἕνα ἑνιαῖο Κράτος, τὸ ἱερὸ κι ἅγιο Κράτος — μπαστούνι, ποὺ τώρα μόνο βλέπει τὴ χάρη του. Αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ σκεφτοῦμε ὅτι γιὰ πολύ, γιὰ πάρα πολὺ καιρό, θὰ θέλει νὰ τὸ ἀπολαύσει. Κάθε λαὸς ἔχει τὶς δικές του ἐπιθυμίες. Κι ὁ γερμανικὸς λαὸς ἐπιθυμεῖ περισσότερο ἀπ' ὁτιδήποτε ἄλλο ἕνα καλὸ κρατικὸ ρόπαλο. Κανένας δὲν μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλει ὅτι μὲ τὸ συγκεντρωτικὸ Κράτος θ' ἀναπτυχθοῦν καὶ βρίσκονται κιόλας σὲ ἀνάπτυξη, στὴ Γερμανία, ὅλες οἱ ὀλέθριες ἀρχές, ὅλη ἡ διαφθορὰ κι ὅλες οἱ αἰτίες τοῦ ἐσωτερικοῦ διχασμοῦ, ποὺ εἶναι ἀναπόφευκτα συνυφασμένες μὲ τὸν πλατὺ πολιτικὸ συγκεντρωτισμό. Στὸ μέτρο ποὺ ἔχει κιόλας ἀρχίσει νὰ διαδραματίζεται μπροστὰ στὰ μάτια μας αὐτὴ ἡ διαδικασία ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀποσύνθεσης, γίνεται ὅλο καὶ πιὸ δύσκολο τὸ ν' ἀμφιβάλλει κανεὶς γι' αὐτό. Κι ἀρκεῖ νὰ διαβάσει κανεὶς τὶς πιὸ συντηρητικὲς ἢ μετριοπαθεῖς γερμανικὲς ἐπιθεωρήσεις, γιὰ ν' ἀνακαλύψει πραγματικὰ φοβερὲς περιγραφὲς τῆς διαφθορᾶς ποὺ ἔχει κυριέψει τὸ γερμανικὸ κοινό, ποὺ φημιζόταν κιόλας σὰν τὸ πιὸ τίμιο τοῦ κόσμου.

Εἶναι τὸ ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα τοῦ καπιταλιστικοῦ μονοπώλιου ποὺ συνοδεύει παντοῦ καὶ πάντα τὴν ἰσχυροποίηση καὶ τὸ πλάτεμα τῆς συγκεντροποίησης τοῦ Κράτους. Τὸ προνομιοῦχο καὶ συγκεντρωμένο σὲ πολὺ λίγα χέρια κεφάλαιο, ἔγινε σήμερα, θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ, ἡ ψυχὴ ὅλων τῶν Κρατῶν, ποὺ χρηματοδοτούμενα ἀπ' αὐτὸ καὶ μόνο ἀπ' αὐτό, τοῦ ἐγγυοῦνται, σ' ἀντάλλαγμα, τὸ ἀπεριόριστο δικαίωμα νὰ ἐκμεταλλεύεται τὴ λαϊκὴ ἐργασία. Τὸ μονοπώλιο τοῦ χρήματος εἶναι ἀναπόσπαστο ἀπ' τὴν χρηματιστικὴ κερδοσκοπία ποὺ ἀπομυζᾶ τὴ λαϊκὴ μάζα, καθὼς καὶ τὴ μικρὴ καὶ μεσαία ἀστικὴ τάξη, ποὺ χάνουν στὰ γρήγορα καὶ τὴν τελευταία τους δεκάρα διαμέσου τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν μετοχικῶν ἑταιριῶν.

Μὲ τὸ χρηματιστήριο καὶ τὴν κερδοσκοπία πάνω στὶς μετοχές, ἡ ἀστικὴ τάξη ἀπογυμνώνεται ἀπ' τὴν παλιὰ ἀστικὴ ἀρετή, ποὺ βασιζόταν στὴν ἀποταμίευση, στὴν ἐγκράτεια καὶ τὴ δουλειά. Γεννιέται ἡ γενικευμένη ἐπιθυμία τοῦ γρήγορου πλουτισμοῦ καὶ δοσμένου ὅτι αὐτὸ εἶναι δυνατὸ μόνο μὲ ἀπάτες καὶ μὲ τὴ λεγόμενη νόμιμη κλεψιὰ κι ἀκόμα καὶ μὲ τὴν ὄχι νόμιμη, ἀρκεῖ νὰ γίνεται ἔξυπνα, εἶναι ἀναπόφευκτο νὰ ἐξαφανιστοῦν ἡ παλιὰ τιμιότητα τῶν φιλισταίων κι ἡ λεπτολόγα τους συνείδηση. Εἶναι, πραγματικά, ἀξιοσημείωτη ἡ ταχύτητα ποὺ ἐξαφανί-

ζεται μπροστὰ στὰ μάτια μας ἡ περιβόητη γερμανικὴ ἐντιμότητα. Ὁ ἔντιμος γερμανὸς φιλισταῖος ἦταν ἀπίστευτα μικροπρεπὴς κι ἀνόητος. Ἀλλὰ ὁ διεφθαρμένος γερμανὸς εἶναι ἕνα τόσο κατάπτυστο δημιούργημα, ὥστε δὲν ὑπάρχουν λέξεις γιὰ νὰ τὸν περιγράψουν. Στὸ γάλλο ἡ διαφθορὰ κρύβεται πίσω ἀπ' τὴ φυσικὴ του χάρη καὶ τὴν ἑλκυστικὴ ζωντάνια τοῦ πνεύματός του· ἐνῶ στὸ γερμανικό, ἡ διαφθορὰ δὲ γνωρίζει μέτρο καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτα γιὰ νὰ τὴν κρύψει. Ἐπιδείχνεται σ' ὅλη της τὴν ἀηδιαστική, χοντροειδῆ κι ἀνόητη γυμνότητα.

Μ' αὐτὴ τὴ νέα τάση ποὺ ἔχει κυριέψει ὁλόκληρη τὴ γερμανικὴ κοινωνία, ἐξαφανίζεται κατάφωρα ὅλη ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς γερμανικῆς σκέψης, τῆς γερμανικῆς τέχνης καὶ τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης. Οἱ καθηγητὲς ἔχουν γίνει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ λακέδες κι οἱ φοιτητὲς μεθοκοπᾶνε μὲ μπύρα, ἀκόμα πιὸ πολὺ ἀπὸ πρῶτα, στὴν ὑγειὰ καὶ τὴ δόξα τοῦ αὐτοκράτορά τους.

Κι οἱ ἀγρότες; Εἶναι τελείως συγχυσμένοι. Κυνηγημένοι συστηματικὰ καὶ σπρωγμένοι, στὸ διάβα τῶν αἰώνων, ἀπ' τὴν ἴδια τὴ φιλελεύθερη ἀστικὴ τάξη πρὸς τὴν ἀντίδραση, ἀποτελοῦν σήμερα στὴ συντριπτική τους πλειοψηφία, ἰδιαίτερα στὴν Αὐστρία, στὴν καρδιὰ τῆς Γερμανίας καὶ στὴ Βαυαρία, τὸ πιὸ γερὸ στήριγμα τῆς ἀντίδρασης. Θὰ πρέπει νὰ περάσει πολὺς καιρὸς γιὰ νὰ προσέξουν καὶ νὰ καταλάβουν ὅτι τὸ ἑνιαῖο Παγγερμανικὸ Κράτος κι ὁ αὐτοκράτοράς του, μὲ τοὺς ἀμέτρητους στρατιωτικούς, πολιτικοὺς κι ἀστυνομικοὺς ἐπιτελεῖς του, τοὺς καταπιέζουν καὶ τοὺς ληστεύουν. Τέλος, οἱ ἐργάτες εἶναι ἀποπροσανατολισμένοι ἀπ' τοὺς ἴδιους τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγίσκους τους, φίλους τῶν γραμμάτων καὶ τῶν Ἑβραίων. Πραγματικά, ἡ κατάστασή τους γίνεται κάθε χρόνο ὅλο καὶ πιὸ ἀνυπόφορη. Ἀπόδειξη εἶναι ἡ σοβαρὴ ἀναταραχὴ ποὺ διαδραματίζεται μέσα σ' ὅλα τὰ βασικὰ βιομηχανικὰ κέντρα τῆς Γερμανίας. Δὲν περνάει σχεδὸν μήνας, ἢ ἑβδομάδα χωρὶς διαδηλώσεις στοὺς δρόμους κι ἀκόμα, πολὺ συχνά, συγκρούσεις μὲ τὴν ἀστυνομία σ' αὐτὴ ἢ σ' ἐκείνη τὴ γερμανικὴ πόλη. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ λαϊκὴ ἐπανάσταση πλησιάζει. Πρῶτα ἀπ' ὅλα γιατὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχηγίσκοι ἀπεχθάνονται τὴν ἐπανάσταση μὲ τὴν ἴδια θέρμη ποὺ κατέχει τὸν ὁποιονδήποτε ἀστὸ καὶ φοβοῦνται ἀκόμα καὶ νὰ συνεχίσουν νὰ μιλᾶνε γι' αὐτή.

Αὐτὸ τὸ μίσος κι αὐτὸς ὁ φόβος τοὺς ἔχουν σπρώξει νὰ ὁδηγήσουν ὅλο τὸν ἐργατικὸ πληθυσμὸ στὸ δρόμο τῆς λεγόμενης νόμιμης κι εἰρηνικῆς κινητοποίησης, ποὺ τὸ ἀποτέλεσμά της εἶναι, γενικά, ἡ ἐκλογὴ ἑνὸς ἢ δυὸ ἐργατῶν ἢ ἀκόμα κι ἑνὸς ἀστοῦ ἐραστῆ τῶν γραμμάτων, ποὺ εἶναι μέλη τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος, στὸ παγγερμανικὸ κοινοβούλιο. Αὐτὸ ὄχι μόνο δὲν εἶναι ἐπικίνδυνο γιὰ τὸ γερμανικὸ Κράτος, ἀλλά, ἀντίθετα, τοῦ εἶναι ἐξαιρετικὰ χρήσιμο, σὰν ἕνα ἀλεξικέραυνο ἢ μιὰ ἀσφαλιστικὴ δικλεῖδα.

Καὶ τέλος εἶναι ἀδύνατο νὰ περιμένει κανεὶς μιὰν ἐπανάσταση στὴ Γερμανία γιατί, στὴν πραγματικότητα, εἶναι πολὺ σπάνια τὰ ἐπα-

ναστατικά στοιχεῖα στὸ μυαλό, στὶς συνήθειες καὶ τὸ χαρακτήρα τοῦ γερμανοῦ. Ὁ γερμανὸς εἶναι κεῖνος ποὺ θὰ συλλογίζεται μέχρι ἀηδίας ἐναντίον ὅλων τῶν ἐξουσιῶν, ἀκόμα κι ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα, θὰ συλλογίζεται ἀτέλειωτα. Ἀλλὰ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ τάση γιὰ περισυλλογή, ἐξατμίζοντας, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, τὶς πνευματικὲς κι ἠθικές του δυνάμεις, τὸν ἐμποδίζει νὰ στραφεῖ στὸν ἑαυτό του καὶ τὸν προστατεύει ἀπ' τὸν κίνδυνο μιᾶς ἐπαναστατικῆς ἔκρηξης. Κι ὕστερα ἀπ' αὐτά, πῶς θὰ μπορούσαμε ν' ἀποδώσουμε στὸ γερμανικὸ λαὸ μιὰ ἐπαναστατικὴ τάση, μὲ τὴν κληρονομικὴ ὑπακοὴ καὶ τὴν ἐπιθυμία κυριαρχίας ποὺ συνιστοῦν, ὅπως ἔχουμε ἤδη πεῖ, τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ εἶναι του; Καὶ ξέρετε ποιὰ εἶναι σήμερα ἡ κυρίαρχη ἐπιθυμία στὴ συνείδηση καὶ τὸ ἔνστικτο κάθε γερμανοῦ; Εἶναι ἡ ἐπιθυμία ἐ π έ κ τ α σ η ς, στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ, τῶν συνόρων τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας. Πᾶρτε ἕνα γερμανό, σ' ὁποιοδήποτε κοινωνικὸ περιβάλλον κι ἂν ἀνήκει. Θὰ εἶναι πολὺ ἂν θὰ βρεῖτε ἕναν στοὺς 1.000, τί λέω, ἕναν στοὺς 10.000 καὶ παραπάνω, ποὺ δὲ θὰ σᾶς ἀπαντήσει μὲ τὸ περίφημο τραγούδι τοῦ Ἄρντ: «Ὄχι, ὄχι, ὄχι, ἡ γερμανικὴ πατρίδα πρέπει νάναι πιὸ μεγάλη».

Κάθε γερμανὸς πιστεύει ὅτι ἡ δημιουργία τῆς μεγάλης γερμανικῆς αὐτοκρατορίας τώρα μόλις ἀρχίζει καὶ πὼς γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνσωματωθοῦν σ' αὐτὴ ὅλη ἡ Αὐστρία, ἡ Οὐγγαρία, ἡ Σουηδία, ἡ Δανία, ἡ Ὁλλανδία, ἕνα μέρος τοῦ Βελγίου, ἀκόμα κι ἕνα κομμάτι ἀπ' τὴ Γαλλία κι ὅλη ἡ Ἑλβετία ὡς τὶς Ἄλπεις. Αὐτὸ εἶναι τὸ πάθος ποὺ καταπνίγει σήμερα ὅλα τ' ἄλλα σὲ κάθε γερμανό. Αὐτὸ τὸ ἴδιο πάθος εἶναι ποὺ κατευθύνει σήμερα ὅλες τὶς ἐνέργειες τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος.

Καὶ μὴν πιστεύετε ὅτι ὁ Βίσμαρκ στάθηκε ἀπέναντι σ' αὐτὸ τὸ κόμμα ὁ λυσσασμένος ἐχθρὸς ποὺ παρίστανε ὅτι ἦταν. Εἶναι πολὺ ἔξυπνος καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μὴ βλέπει ὅτι αὐτὸ τὸ κόμμα τὸν ἐξυπηρετεῖ, γιατὶ γίνεται ὁ κήρυκας ποὺ προπαγανδίζει τὴ γερμανικὴ κρατιστικὴ ἰδέα στὴν Αὐστρία, στὴ Δανία, στὸ Βέλγιο, στὴν Ὁλλανδία καὶ στὴν Ἑλβετία. Ἡ διάδοση αὐτῆς τῆς ἰδέας ἀποτελεῖ σήμερα τὸ κύριο μέλημα τοῦ Μὰρξ πού, ὅπως ἔχουμε δεῖ, ἐπιχείρησε ν' ἀνανεώσει, γιὰ λογαριασμό του, μέσα στὴ Διεθνὴ τὶς ἔνδοξες ἐπιχειρήσεις καὶ τὶς νίκες τοῦ πρίγκηπα Βίσμαρκ.

Ὁ Βίσμαρκ ἔχει βάλει στὸ χέρι ὅλα τὰ κόμματα καὶ δὲν ὑπάρχουν πολλὲς πιθανότητες νὰ τὰ παραδώσει στὰ χέρια τοῦ κυρίου Μάρξ· περισσότερο ἀπ' τὸν Πάπα καὶ τὴν κληρικαλικὴ Γαλλία, αὐτὸς εἶναι σήμερα ὁ ἡγέτης τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀντίδρασης κι ἀκόμα, ἂν μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ, τῆς παγκόσμιας ἀντίδρασης. Ἡ γαλλικὴ ἀντίδραση εἶναι τερατώδικη, ξεφτυλισμένη κι οἰκτρὴ στὸν ἀνώτατο βαθμό, ἀλλὰ ὄχι πραγματικὰ ἐπικίνδυνη. Εἶναι ἐξαιρετικὰ παράλογη, βρίσκεται σὲ χτυπητὴ ἀντίθεση μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῆς σύγχρονης κοινωνίας καί, χωρὶς νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ προλεταριάτο, τῆς ἴδιας τῆς ἀστικῆς τάξης καθὼς καὶ μὲ τοὺς ὅρους ὕπαρξης τοῦ Κράτους, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ γίνει μιὰ πραγματικὴ δύναμη. Δὲν εἶ-

ναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἕνας ἀξιολύπητος κι ἀπελπισμένος σπασμὸς τοῦ γαλλικοῦ Κράτους, ποὺ κατέχεται ἀπὸ ἀγωνία. Ἡ παγγερμανικὴ ἀντίδραση εἶναι ἕνα ἄλλο πράγμα. Δὲν καυχιέται ὅτι βρίσκεται σὲ χτυπητὴ καὶ παράλογη ἀντίθεση μὲ τὶς σύγχρονες ἀπαιτήσεις τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀντίθετα, ἐπιδιώκει, στὸ μέτρο ποὺ μπορεῖ καὶ σὲ κάθε ζήτημα, νὰ ἐνεργεῖ σὲ πλήρη συμφωνία μ' αὐτὲς τὶς ἀπαιτήσεις. Οἱ ἀντιδραστικοὶ γερμανοὶ ἔχουν ξεπεράσει τὸ δάσκαλό τους, τὸ Ναπολέοντα III, στὸ νὰ κρύβουν κάτω ἀπ' τὶς πιὸ φιλελεύθερες κι ἀκόμα πιὸ δημοκρατικὲς φόρμες, τὶς δεσποτικὲς θέσεις καὶ δραστηριότητές τους.

Πᾶρτε γιὰ παράδειγμα τὸ θρησκευτικὸ ζήτημα. Ποιὸς παίρνει τὴν τολμηρὴ πρωτοβουλία ν' ἀντιταχθεῖ ἀποφασιστικὰ στὶς μεσαιωνικὲς ἀξιώσεις τῆς Ἁγίας Ἕδρας; Ἡ Γερμανία, ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ, ποὺ δὲ φοβᾶται τὶς συνωμοσίες ποὺ ἐξυφαίνουν ἐναντίον του, κυρίως, οἱ Ἰησουίτες, ποὺ ὑποκινοῦν τὸ λαὸ σὲ ἀναταραχὴ καὶ ἰδίως τὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλή, ποὺ συνεχίζει ἀκόμα νὰ κατέχεται ἀπὸ θρησκομανία. Οὔτε ποὺ φοβᾶται τὸ μαχαίρι τους καὶ τὸ δηλητήριό τους, ποὺ ὅπως εἶναι γνωστὸ συνήθιζαν νὰ χρησιμοποιοῦν στὸ παρελθὸν γιὰ νὰ ξεφορτώνονται τοὺς πιὸ ἐπικίνδυνους ἀντιπάλους τους. Ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ ξεσηκώθηκε μὲ τέτοιο σθένος ἐναντίον τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας, ποὺ ἔκανε ἀκόμα καὶ τὸ γέρο κι ἥμερο Γαριβάλδη, ἥρωα στὰ πεδία τῶν μαχῶν, ἀλλὰ πολὺ κακὸ φιλόσοφο καὶ πολιτικό, καὶ ποὺ μισεῖ τοὺς παπάδες σὲ τέτοιο σημεῖο ποὺ νάναι ἀρκετὸ νὰ πεῖς ὅτι εἶσαι ἐχθρός τους γιὰ νὰ σὲ ἀνακηρύξει τὸν πιὸ φιλελεύθερο καὶ πιὸ προχωρημένο ἄνθρωπο, ἐπαναλαμβάνουμε, αὐτὸ τὸν ἴδιο τὸ Γαριβάλδη, νὰ δημοσιέψει τελευταῖα ἕναν ἐνθουσιώδικο διθύραμβο πρὸς τιμὴ τοῦ μεγάλου γερμανοῦ καγκελάριου, ἀνακηρύσσοντάς τον ἐλευθερωτὴ τῆς Εὐρώπης κι ὅλου τοῦ κόσμου. Ὁ κακόμοιρος ὁ στρατηγὸς δὲν ἔχει καταλάβει ὅτι, σήμερα, αὐτὴ ἡ ἀντίδραση εἶναι ἀσύγκριτα χειρότερη καὶ πιὸ ἐπικίνδυνη ἀπ' τὴν κληρικαλική, μοχθηρὴ ἀλλὰ ἀδύναμη ἀντίδραση — ἀδύναμη γιατὶ ἔχει γίνει σήμερα τελείως ἀνέφικτη — κι ὅτι σήμερα παραμονεύει ἡ τελευταία καὶ μοναδικὴ φόρμα ποὺ μπορεῖ νὰ πάρει ἡ ἀντίδραση. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν λεγόμενων φιλελεύθερων καὶ δημοκρατικῶν δὲν τὸ καταλαβαίνει ἀκόμα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, πολλοὶ ἀπ' αὐτούς, ὅπως κι ὁ Γαριβάλδης, θεωροῦν τὸ Βίσμαρκ σὰν πρόμαχο τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ.

Ὁ πρίγκηπας Βίσμαρκ, τήρησε τὴν ἴδια στάση κι ἀπέναντι στὸ κοινωνικὸ ζήτημα. Μήπως δὲ συγκάλεσε, πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες, ἕνα ἀληθινὰ κοινωνικὸ ἐπιστημονικὸ συνέδριο, νομικῶν κι οἰκονομολόγων γερμανῶν πολιτικῶν, γιὰ ν' ἀναλάβει τὴ σοβαρὴ καὶ βαθιὰ μελέτη ὅλων τῶν θεμάτων ποὺ ἐνδιαφέρουν σήμερα τοὺς ἐργαζόμενους; Εἶναι, βέβαια, ἀληθινὸ ὅτι αὐτοὶ οἱ κύριοι δὲν ἔχουν λύσει κανένα πρόβλημα, ἀφοῦ τὸ μοναδικὸ ζήτημα ποὺ τοὺς ἀνατέθηκε ἦταν: ἡ βελτίωση τῆς τύχης τῶν ἐργαζόμενων χωρὶς ν' ἀλλάξουν σὲ τίποτα οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὸ κεφάλαιο καὶ τὴν ἐργασία ἤ, πράγμα ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο, πῶς νὰ κάνουν τὸ ἀδύνατο δυνατό.

Είναι φανερό ότι άποχαιρετίστηκαν χωρίς νά έχουν έπιλύσει τίποτα. Άλλά παραμένει πρός τιμή τοῦ Βίσμαρκ τό γεγονός ότι αύτός, άντίθετα άπ' τούς άλλους εύρωπαίους πολιτικούς, καταλαβαίνει όλη τή σημασία πού έχει τό κοινωνικό ζήτημα κι άσχολήθηκε μ' αύτό πολύ προσεχτικά. Καί τελικά, πρόσφερε πλήρη ίκανοποίηση στήν πολιτική ματαιοδοξία τῆς γερμανικῆς, πατριωτικῆς άστικῆς τάξης. Όχι μόνο δημιούργησε μιά ένιαία, ίσχυρή παγγερμανική αύτοκρατορία, άλλά καί τῆς έχει δώσει τόν πιό φιλελεύθερο καί δημοκρατικό τύπο κυβέρνησης· τῆς έχει δώσει ένα κοινοβούλιο βασισμένο στήν καθολική ψηφοφορία, πού έχει τήν άπεριόριστη δικαιοδοσία νά συζητάει πάνω σέ κάθε ζήτημα, μέ τή μόνη έπιφύλαξη νά έχει τό δικαίωμα νά κάνει καί νά βάζει σέ έφαρμογή μόνο έκεῖνο πού είναι άρεστό σ' αύτόν ή στόν αύτοκράτορα. Μ' αύτό τόν τρόπο άνοιξε στούς γερμανούς ένα πεδίο γιά νά φλυαροῦν άτέλειωτα, μ' έξαίρεση τρία μόνο θέματα: τά οίκονομικά, τήν άστυνομία καί τό στρατό, δηλαδή, όλη τήν πεμπτουσία ένός πραγματικοῦ Κράτους, όλη τή δύναμη τῆς άντίδρασης.

Χάρη σ' αύτά τά τρία μικροπράγματα βασιλεύει σήμερα άπόλυτα σ' όλη τή Γερμανία καί, διαμέσου τῆς Γερμανίας, σ' όλη τήν εύρωπαϊκή ήπειρο. Έχουμε δείξει καί μοῦ φαίνεται άποδείξει, ότι όλα τ' άλλα Κράτη αύτῆς τῆς ήπείρου ή είναι τόσο άδύναμα πού δέν άξίζει τόν κόπο νά μιλάει κανείς γι' αύτά ή δέν είναι άρκετά συγκροτημένα ώστε νά μπορέσουν ν' όργανωθοῦν κάποτε σ' ένα άληθινό Κράτος όπως π.χ. ή Ίταλία ή, τέλος, βρίσκονται στό δρόμο τῆς άποσύνθεσης, όπως ή Αύστρία, ή Τουρκία, ή Ρωσία, ή Ίσπανία, ή Ρωσία κι ή Γαλλία. Μεταξύ τῶν άνήλικων κρατῶν άπ' τή μιά καί τῶν γερασμένων άπ' τήν άλλη, όρθώνεται γεμᾶτο όμορφιά καί μεγαλεῖο, τό μεγαλόπρεπο οίκοδόμημα τοῦ παγγερμανικοῦ Κράτους, τό τελευταῖο καταφύγιο όλων τῶν προνομίων κι όλων τῶν μονοπωλίων, κοντολογῆς, τοῦ άστικοῦ πολιτισμοῦ· τό τελευταῖο ίσχυρό όχυρό τῆς κρατιστικῆς ίδεολογίας, δηλαδή, τῆς άντίδρασης. Ναί, σ' όλη τήν εύρωπαϊκή ήπειρο ύπάρχει ένα μόνο άληθινό Κράτος κι αύτό είναι τό παγγερμανικό Κράτος. Όλα τ' άλλα έπισκιάζονται άπ' τήν ίσχυρή γερμανική αύτοκρατορία. Ή τελευταία έχει κηρύξει, διαμέσου τοῦ μεγάλου της καγκελάριου, ένα πόλεμο μέχρι θανάτου έναντίον τῆς Κοινωνικῆς Έπανάστασης.

Όλα αύτά θά τ' άναπτύξουμε έκτεταμένα στό μέρος πού θ' άκολουθήσει. Θά δοῦμε ότι αύτή τή στιγμή ύπάρχει άπ' τή μιά μεριά, ή πιό τέλεια άντίδραση πού βασιλεύει στή γερμανική αύτοκρατορία, στό γερμανικό λαό, πού έμπνέεται άπό ένα μόνο πάθος κατάκτησης καί κυριαρχίας κι άρα δημιουργίας ένός ίσχυροῦ Κράτους· άπ' τήν άλλη, μοναδικός ύπερασπιστής τῆς χειραφέτησης τῶν λαῶν καί τῶν έκατομμυρίων έργαζομένων κάθε χώρας, ή Κοινωνική Έπανάσταση. Γιά τήν ώρα συγκεντρώνει τίς δυνάμεις της στή Ν. Εύρώπη: στήν Ίταλία, στήν Ίσπανία, στή Γαλλία· άλλά πιστεύουμε ότι πολύ γρήγορα θά έξεγερθοῦν, κάτω άπ' τή σημαία

της, οἱ λαοὶ τῆς Β Δ περιοχῆς, τὸ Βέλγιο, ἡ Ὀλλανδία καὶ προπαντὸς ἡ Ἀγγλία καὶ τέλος, ἐκεῖ πέρα στὸ βάθος, ὅλες οἱ σλάβικες φυλές.

Στὴν παγγερμανικὴ σημαία εἶναι γραμμένο: «Ὑποστήριξη καὶ δυνάμωμα τοῦ Κράτους μὲ κάθε θυσία». Ἀλλὰ στὴν ἐπαναστατικὴ σοσιαλιστικὴ σημαία, στὴ σημαία μας, εἶναι γραμμένα, ἀντίθετα, μὲ πύρινα κι αἱμάτινα γράμματα, οἱ λέξεις: «Καταστροφὴ ὅλων τῶν Κρατῶν, ἐκμηδένιση τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ, αὐθόρμητη ὀργάνωση, ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω, διαμέσου ἐθελοντικῶν ἑνώσεων, ὀργάνωση τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ, ὅλης τῆς ἀπελευθερωμένης ἀνθρωπότητας, χωρὶς πιὰ ἁλυσίδες, δημιουργία ἑνὸς νέου κόσμου γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους».

Στὰ μέρη ποὺ ἀκολουθοῦν θ' ἀποδειχθεῖ ὅτι αὐτὲς οἱ δυὸ ἀντίθετες ἀρχὲς ἐκδηλώνονται κι ἀναπτύσσονται στὴ συνείδηση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ προλεταριάτου.[126]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Γιὰ ν' ἀποφύγουμε τὶς παρεξηγήσεις κρίνουμε ἀναγκαῖο νὰ διευκρινήσουμε ξεκάθαρα ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ὀνομάζουμε ἰδανικὸ τοῦ λαοῦ δὲν ἔχει ὁπωσδήποτε τίποτα τὸ ἀνάλογο μ' ἐκεῖνες τὶς λύσεις, τὶς φόρμουλες, τὶς πολιτικο - κοινωνικὲς θεωρίες, ποὺ ἔχουν ἐπεξεργαστεῖ ἀργόσχολοι ἀστοί, μορφωμένοι ἢ μισομορφωμένοι, ἔξω ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ καὶ ποὺ ἔπειτα τὶς προσφέρουν ἁπλόχερα στὸν ἀπαίδευτο ὄχλο, σὰν ἀναγκαίους ὅρους γιὰ τὴ μελλοντικὴ του ὀργάνωση. Δὲν τρέφουμε τὴν παραμικρὴ ἐμπιστοσύνη σ' αὐτὲς τὶς θεωρίες. Ἀκόμα κι οἱ καλύτερες ἀπ' αὐτὲς μᾶς φαίνονται σὰν τὸ κρεβάτι τοῦ Προκρούστη, πάρα πολὺ στενὲς γιὰ νὰ χωρέσουν τὴν ἐλεύθερη καὶ δυναμικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ.

Ἀκόμα κι ἡ πιὸ βαθιὰ κι ἡ πιὸ ὀρθολογικὴ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ καθορίσει μὲ ἀκρίβεια τὶς μελλοντικὲς φόρμες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει εἶναι νὰ ἐπισημάνει τοὺς ἀρνητικοὺς ὅρους, ποὺ συνάγονται λογικὰ ἀπ' τὴν αὐστηρὴ κριτικὴ τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Ἔτσι, ἡ κοινωνικο - οἰκονομικὴ ἐπιστήμη προχωρώντας σ' αὐτὴ τὴν κριτική, ἔφτασε στὴν ἄρνηση τῆς κληρονομικῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ κατὰ συνέπεια στὴν ἀφηρημένη καί, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἀρνητικὴ ἀντίληψη τῆς συλλογικῆς ἰδιοκτησίας, σὰν ἀναγκαίου ὅρου, γιὰ τὴ μελλοντικὴ κοινωνικὴ τάξη. Ἔτσι, κατέληξε ν' ἀρνηθεῖ καὶ τὴν ἴδια τὴν ἰδέα τοῦ Κράτους καὶ τοῦ κρατικοῦ συστήματος, δηλαδή, κάθε συστήματος κυβέρνησης τῆς κοινωνίας ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω, στ' ὄνομα ἑνὸς μεταφυσικοῦ ἢ θεϊκοῦ ἢ πνευματικο - ἐπιστημονικοῦ ψευτο - δικαιώματος, καί, συμπερασματικά, κατέληξε νὰ ἐκφραστεῖ ὑπὲρ τῆς διαμετρικὰ ἀντίθετης ἀντίληψής της, τῆς ἀναρχίας. Δηλαδή, τῆς ἐλεύθερης κι ἀνεξάρτητης ὀργάνωσης ὅλων τῶν ἑνοτήτων κι ὅλων τῶν ἐπιμέρους μερῶν, ποὺ ἀποτελοῦν τὶς κοινότητες, τῆς ἐλεύθερης ὁμοσπονδοποίησής τους ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω, ὄχι μὲ τὶς διαταγὲς μιᾶς ὁποιασδήποτε ἀρχῆς, ἔστω κι ἂν εἶναι ἐκλεγμένη καὶ πολὺ λιγότερο κάτω ἀπ' τὶς ὑπαγορεύσεις αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας, ἀλλὰ σὰ συνέπεια τῆς φυσικῆς ἐξέλιξης ὅλων ἐκείνων τῶν ἀναγκῶν ποὺ θὰ κάνει νὰ ξεπηδήσουν ἡ ἴδια ἡ ζωή.

Ἐπειδὴ ἕνας ἐπιστήμονας δὲν μπορεῖ νὰ διδάξει τίποτα στὸ λαό, δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ καθορίζει γιὰ λογαριασμό του τὸ τί εἶναι ὁ λαὸς καὶ πῶς θὰ πρέπει νὰ ζήσει τὴν ἐπομένη τῆς ἐπανάστασης. Αὐτὸ θὰ καθοριστεῖ, πρωταρχικά, ἀπ' τὴν ειδικὴ κατάσταση κάθε λαοῦ καί,

κατὰ δεύτερο λόγο, ἀπὸ κεῖνες τὶς ἐπιθυμίες ποὺ θὰ ἐκδηλωθοῦν καὶ θὰ ἐπενεργήσουν μὲ μεγαλύτερη δύναμη πάνω στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλά, σίγουρα, ποτὲ ἀπὸ ντιρεχτίβες καὶ κατευθύνσεις ἀπὸ πάνω καί, γενικά, ἀπὸ μιὰ ὁποιαδήποτε θεωρία ποὺ ἐπινοήθηκε τὴν παραμονὴ τῆς ἐπανάστασης.

Ξέρουμε ὅτι στὴ Ρωσία βρισκόμαστε σήμερα μπροστὰ στὴν ἐξέλιξη μιᾶς ἀληθινῆς κι ἰδιαίτερα εὐνοϊκῆς τάσης γιὰ τὴ δημιουργία τῶν λεγόμενων ἐκπαιδευτῶν τοῦ λαοῦ. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ὑποστηρίζουν ὅτι, πρῶτα ἀπ' ὅλα, θὰ πρέπει νὰ ἐκπαιδευτεῖ ὁ λαὸς καὶ μόνον ὅταν γίνει αὐτὸ καὶ θάχει, ἑπομένως καταλάβει τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ὑποχρεώσεις του, τότε καὶ μόνον τότε θὰ μπορέσει κανεὶς νὰ τὸν κάνει νὰ ἐξεγερθεῖ. Ἐδῶ προβάλλει ἀμέσως ἕνα ἐρώτημα: τί θὰ διδάξετε στὸ λαό; Μήπως, κατὰ τύχη, θάναι ἐκεῖνο ποὺ δὲν ξέρετε καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι, ἐκεῖνο ποὺ δὲν μπορεῖτε νὰ ξέρετε καὶ ποὺ θὰ πρέπει νὰ τὸ μάθετε ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὸ τὸ λαό; Σ' αὐτὴ τὴν τάση ἢ σ' αὐτὸ τὸ κόμμα, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ, βέβαια, τίποτα τὸ καινούργιο, θὰ πρέπει νὰ διακρίνουμε δυὸ κατηγορίες.

Ἡ πιὸ πολυάριθμη εἶναι ἡ κατηγορία τῶν δογματικῶν, τῶν τσαρλατάνων, ποὺ τὸ μεγαλύτερο μέρος της αὐταπατᾶται καὶ πού, χωρὶς ν' ἀπορρίπτει τὶς ἀπολαύσεις καὶ τὰ πλεονεκτήματα ποὺ προσφέρει ἡ σημερινὴ κοινωνία σὲ μιὰ πλούσια καὶ προνομιούχα μειοψηφία, θάθελε ταυτόχρονα ν' ἀποκτήσει ἢ νὰ διατηρήσει τὴ φήμη ἀνθρώπων ἀφοσιωμένων στὴν ὑπόθεση τῆς λαϊκῆς χειραφέτησης ἢ ἀκόμα καὶ ἐπαναστατῶν, στὸ μέτρο ὅμως ποὺ αὐτὸ δὲ θὰ συνεπαγόταν ὑπερβολικὲς ταλαιπωρίες γι' αὐτούς. Στὴ Ρωσία ἔχουν ξεφυτρώσει ἕνα σωρὸ τέτοιοι κύριοι. Τοὺς βλέπουμε νὰ ἱδρύουν λαϊκὲς τράπεζες, κοινοτικοὺς παραγωγικοὺς καὶ καταναλωτικοὺς συνεταιρισμούς, νὰ ἐνδιαφέρονται, ἐννοεῖται, γιὰ τὸ γυναικεῖο ζήτημα καὶ νὰ αὐτοδιορίζονται, ἀνόητα, ὑπερασπιστὲς τῆς θετικιστικῆς καὶ τώρα τῆς μαρξιστικῆς ἐπιστήμης. Τοὺς διακρίνει ἕνα κοινὸ χαρακτηριστικό: δὲ δέχονται καμιὰ θυσία, προστατεύουν κι ἀπασχολοῦνται, πάνω ἀπ' ὅλα, μὲ τὸ ἀγαπημένο τους πρόσωπο κι ἐπιδιώκουν, ταυτόχρονα, νὰ θεωροῦνται σὰν ἄνθρωποι τῆς πρωτοπορίας, σὲ κάθε κατεύθυνση. Μ' αὐτὴ τὴν κατηγορία, ὅσο πολυάριθμη κι ἂν εἶναι, εἶναι ἀνώφελο νὰ συζητᾶμε. Πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάσταση μπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς ξεσκεπάζει μόνο καὶ νὰ τοὺς ἀπορρίπτει. Τὴν ὥρα τῆς ἐπανάστασης... ἂς ἐλπίσουμε ὅτι θὰ ἐξαφανιστοῦν ἀπὸ μόνοι τους. Ὑπάρχει, ὅμως, καὶ μιὰ δεύτερη κατηγορία, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔντιμους νέους, ποὺ ἔχουν εἰλικρινὴ διάθεση καὶ πού, τελευταία, ἔχουν προσχωρήσει σ' αὐτὴ τὴν τάση ἀπὸ ἀπελπισία, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ ὑποστηρίζουν ὅτι στὶς σημερινὲς συνθῆκες δὲν ὑπάρχει ἄλλη δυνατότητα κι ἄλλη διέξοδος. Δὲ θὰ τοὺς προσδιορίσουμε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια γιὰ νὰ μὴν τραβήξουμε πάνω τους τὴν προσοχὴ τῆς ἀστυνομίας. Ἀλλ' ὅποιος ἀπ' αὐτοὺς

διαβάσει αὐτὲς τὶς γραμμὲς θὰ καταλάβει ὅτι τὰ λόγια μας ἀναφέρονται ἀκριβῶς σ' αὐτόν.

Θὰ θέλαμε, ὅμως, τώρα νὰ τοὺς ρωτήσουμε: τί ἐννοοῦν ὅταν λένε ὅτι θὰ ἐκπαιδεύσουν τὸ λαό; Πρόκειται μήπως νὰ δώσουν στὸ λαὸ μαθήματα ὀρθολογικῆς ἐπιστήμης; 'Απ' ὅτι ξέρουμε δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ σκοπός τους. Ξέρουν ὅτι ἡ κυβέρνηση θὰ μπλοκάριζε μὲ τὴν πρώτη κίνηση ὁποιον θάθελε νὰ εἰσαγάγει τὴν ἐπιστήμη στὰ δημόσια σχολεῖα. Κι ἐξάλλου, γνωρίζουν ὅτι ὁ λαός μας, μέσα στὶς ἄθλιες συνθῆκες ποὺ ζεῖ, δὲν ἐνδιαφέρεται γι' αὐτά. Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ καταλάβει τὴ θεωρία, θὰ πρέπει νὰ τοῦ δείξεις τὴν πρακτική της χρησιμότητα καί, πρῶτα - πρῶτα, νὰ τοῦ ἀλλάξεις ριζικὰ τὶς οἰκονομικὲς συνθῆκες ζωῆς του, ἀπαλλάσσοντάς τον ἀπὸ κείνη τὴ φτώχεια ποὺ βαραίνει πιεστικὰ πάνω σχεδὸν στὸν καθένα.

Πῶς μποροῦν οἱ ἔντιμοι ἄνθρωποι ν' ἀλλάξουν τὶς οἰκονομικὲς συνθῆκες ζωῆς τοῦ λαοῦ; Δὲ διαθέτουν καμιὰ ἐξουσία κι ἡ ἴδια ἡ ἐξουσία τοῦ Κράτους, ὅπως θὰ ἐπιχειρήσουμε ν' ἀποδείξουμε παρακάτω, εἶναι ἀνίκανη νὰ βελτιώσει τὶς οἰκονομικὲς συνθῆκες τοῦ λαοῦ. Τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει γι' αὐτὸν εἶναι νὰ καταργηθεῖ, νὰ ἐξαφανιστεῖ, ἀφοῦ ἡ ὕπαρξή της εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν εὐτυχία τοῦ λαοῦ, μιὰ εὐτυχία ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ δημιουργηθεῖ μόνο ἀπ' τὸν ἴδιο τὸ λαό. Τί μπορεῖ νὰ κάνουν οἱ φίλοι τοῦ λαοῦ; Νὰ τὸν σπρώξουν σὲ μιὰ κινητοποίηση καὶ μιὰ αὐτόνομη δράση καί, πρῶτα - πρῶτα, ὅπως ἀκριβῶς ὑποστηρίζουν οἱ συνειδητοὶ ὀπαδοὶ τῆς τάσης γιὰ τὴν ὁποία μόλις μιλήσαμε, νὰ τοῦ δείξουν τοὺς δρόμους καὶ τὰ μέσα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του.

Αὐτοὶ οἱ δρόμοι κι αὐτὰ τὰ μέσα μπορεῖ νάναι δυὸ εἰδῶν: καθαρὰ ἐπαναστατικά, δηλαδή, ποὺ στοχεύουν ἄμεσα στὴν ὀργάνωση τῆς ἐξέγερσης ὅλου τοῦ λαοῦ κι εἰρηνικά, ποὺ βάζουν σὰν πρωταρχικὸ στόχο τῆς χειραφέτησης τοῦ λαοῦ τὴν μεταμόρφωση, συστηματικὰ ἀργὴ ἀλλὰ καὶ συνάμα ριζοσπαστική, τῶν συνθηκῶν τῆς οἰκονομικῆς του ὕπαρξης. Αὐτὴ ἡ δεύτερη μέθοδος, ἂν υἱοθετηθεῖ εἰλικρινά, ἀποκλείει τὴν ἄτοπη προπαγάνδα γιὰ ἀποταμίευση, ποὺ τόσο λατρεύουν οἱ ἀστοὶ οἰκονομολόγοι, γιὰ τὸν ἁπλούστατο λόγο ὅτι οἱ ἐργαζόμενοι γενικὰ κι ὁ δικός μας λαὸς εἰδικά, δὲν μποροῦν ν' ἀποταμιεύσουν ἀπολύτως τίποτα.

'Αλλὰ τί μποροῦν νὰ κάνουν οἱ ἔντιμοι ἄνθρωποι γιὰ νὰ σπρώξουν τὸ λαό μας σ' αὐτὸ τὸ δρόμο τῆς σταδιακῆς, ἀλλὰ ριζικῆς, οἰκονομικῆς ἀλλαγῆς. Μήπως νὰ ἱδρύσουν ἕδρες κοινωνιολογίας στὴν ὕπαιθρο; Πρῶτα - πρῶτα, ἡ πατρικὴ ἀλλ' ἄγρυπνη κυβέρνησή μας δὲν θὰ τὸ ἐπέτρεπε καί, δεύτερο, οἱ ἀγρότες δὲ θὰ καταλάβαιναν, δυστυχῶς, τίποτα καὶ θὰ γίνονταν περίγελως τῶν καθηγητῶν καὶ τρίτο καὶ τελευταῖο, ἡ ἴδια ἡ κοινωνιολογία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ μέλλοντος. Σήμερα, ἰδιαίτερα, βάζει ἡ ἴδια περισσότερα προβλήματα ἀπ' τὶς θετικὲς λύσεις ποὺ προσφέρει. Καὶ γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, δὲ χρειά-

ζεται νὰ προσθέσουμε ὅτι οἱ ἐξαθλιωμένοι μας μουζίκοι δὲν μποροῦν ἀκριβῶς νὰ ἐνδιαφερθοῦν γι' αὐτά. Μπορεῖ, βέβαια, κανεὶς νὰ τοὺς ἐπηρεάσει μὲ τὴν πρακτικὴ κι ὄχι μὲ τὴ θεωρία. Σὲ τί μπορεῖ νὰ συνίσταται αὐτὴ ἡ πρακτική; Πρέπει μήπως νάχει σὰν κύριο, ἂν ὄχι μοναδικό, σκοπὸ νὰ σπρώξει τὴν τεράστια μάζα τῶν ἀγροτῶν στὸ δρόμο τῆς δικῆς της οἰκονομικῆς μεταμόρφωσης, ἀκολουθώντας τὸ πνεῦμα τῆς σύγχρονης κοινωνιολογίας; Τότε δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ εὐνοεῖ τὴ δημιουργία συνεταιρισμῶν, πίστωσης, κατανάλωσης καὶ παραγωγῆς, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα αὐτῶν τῶν τελευταίων, ποὺ ὁδηγοῦν πιὸ ἄμεσα ἀπ' τοὺς ἄλλους στὸ σκοπό, δηλαδή, στὴ χειραφέτηση τῆς ἐργασίας ἀπ' τὴν κηδεμονία τοῦ ἀστικοῦ κεφάλαιου. 'Αλλὰ εἶναι δυνατὴ αὐτὴ ἡ χειραφέτηση μέσα στὶς οἰκονομικὲς συνθῆκες ποὺ κυριαρχοῦν στὴ σημερινὴ κοινωνία; Ἡ ἐπιστήμη, βασισμένη σὲ γεγονότα κι ἀκριβῶς σὲ μιὰ σειρὰ ἐμπειρίες ποὺ ἀποκτήθηκαν σὲ διάφορες χῶρες, αὐτὰ τὰ τελευταῖα 20 χρόνια, ἀπαντάει κατηγορηματικὰ πὼς αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο. Ὁ Λασσάλ, ποὺ ἐξάλλου δὲν τρέφουμε γι' αὐτὸν κανένα θαυμασμό, ἀπόδειξε μὲ τὶς μπροσοῦρες του τὴν ἀδυναμία ὑλοποίησης αὐτῆς τῆς χειραφέτησης, μὲ τὸν πιὸ θαυμάσιο κι ἁπλὸ τρόπο. Καὶ σ' αὐτὸ συμφωνοῦν μαζί του ὅλοι οἱ σοβαροί, σύγχρονοι οἰκονομολόγοι, ἀκόμα κι οἱ ἀστοί, ποὺ θὰ λέγαμε ὅτι ἀποκαλύπτουν μὲ πίκρα τὶς ἀδυναμίες τοῦ συνεταιριστικοῦ συστήματος, ποὺ ἔβλεπαν, ἀρκετὰ σωστά, σὰν ἀσφαλιστικὴ δικλείδα ἀπέναντι στὴ θύελλο τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης.

'Απ' τὴ μεριά της, ἡ Διεθνὴς συχνά καὶ σταθερά, γιὰ μιὰ σειρὰ ἐτῶν, ἔβαζε τὸ ζήτημα τῶν συνεταιρισμῶν καὶ βασισμένη σὲ πολλὰ ἐπιχειρήματα, κατέληξε στὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα, ποὺ διατυπώθηκαν στὸ Συνέδριο τῆς Λωζάνης (1867) κι ἐπικυρώθηκαν στὸ Συνέδριο τῶν Βρυξελλῶν (1868).

Ἡ συνεργασία εἶναι ἀναμφισβήτητα κι ἀπὸ κάθε ἄποψη, μιὰ σωστὴ κι ὀρθολογιστικὴ ὀργανωτικὴ μορφὴ τῆς μελλοντικῆς παραγωγῆς. 'Αλλὰ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ πετύχει τοὺς στόχους της, ποὺ εἶναι ἡ χειραφέτηση ὅλων τῶν ἐργαζομένων μαζῶν κι ἡ πλήρης ἀνταμοιβὴ κι ἱκανοποίησή τους, πρέπει, πρῶτα - πρῶτα, νὰ περάσουν στὴν ἰδιοκτησία τοῦ συνόλου, κάτω ἀπ' ὁποιαδήποτε φόρμα, ἡ γὴ καὶ τὸ κεφάλαιο. Στὸ μέτρο ποὺ δὲ γίνεται αὐτό, ἡ συνεργασία θὰ χτυπιέται, στὶς περισσότερες περιπτώσεις, ἀπ' τὸν παντοδύναμο ἀνταγωνισμὸ τοῦ μεγάλου κεφάλαιου καὶ τῆς μεγάλης γαιοκτησίας. Ἀκόμα καὶ στὶς σπάνιες περιπτώσεις ὅπου, λογουχάρη, αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ παραγωγικὸς συνεταιρισμός, ἀπὸ κάποια εὐνοϊκὴ συγκυρία τῶν πραγμάτων, περισσότερο ἢ λιγότερο στὸ περιθώριο, κατορθώνει ν' ἀντισταθεῖ καὶ νὰ ἐπιβιώσει ὕστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια πάλη, τὸ μοναδικὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς τέτοιας ἐπιτυχίας θἆταν νὰ γεννηθεῖ μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἐξαθλιωμένης μάζας τοῦ προλεταριάτου, μιὰ τάξη νέων προνομιούχων, τυχερῶν μελῶν ἑνὸς συνεταιρισμοῦ. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο στὶς σπ-

μερινὲς συνθῆκες τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας, ἡ συνεργασία δὲν μπορεῖ νὰ χειραφετήσει τὴ μάζα τῶν ἐργαζόμενων, παρόλο ποὺ ἔχει τὸ πλεονέκτημα, ποὺ ἔχει κιόλας ἀποφέρει καρπούς, νὰ συνηθίζει τοὺς ἐργαζόμενους νὰ ἑνώνονται, νὰ ὀργανώνονται καὶ νὰ διευθύνουν μόνοι τους τὶς ὑποθέσεις τους.

Κι ὅμως, παρόλο ποὺ ὀφείλει κανεὶς νὰ τοῦ ἀναγνωρίσει αὐτὴ τὴ χρησιμότητα, τὸ συνεταιριστικὸ κίνημα, ποὺ εἶχε ἀρχικὰ προχωρήσει μὲ μεγάλα βήματα, ἔχει σταδιακὰ ἐξασθενίσει, στὰ τελευταῖα χρόνια, στὴν Εὐρώπη, γιὰ τὸν ἁπλούστατο λόγο ὅτι οἱ μάζες τῶν ἐργαζομένων, ποὺ ἔχουν σήμερα πειστεῖ ὅτι δὲν μποροῦν νὰ πετύχουν τὴ χειραφέτηση διαμέσου τῶν συνεταιρισμῶν, δὲ θεωροῦν πιὰ ἀναγκαῖο νὰ καταφεύγουν σ' αὐτὸ μὲ μοναδικὸ σκοπὸ τὴν ἐκπαίδευσή τους.

Μόλις χάθηκε ἡ πίστη τους στὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ, ξέπεσε στὴν ὑπόληψή τους αὐτὸς ὁ δρόμος καὶ δὲν τὸν ἀκολουθοῦν πιὰ μόνο γιὰ νὰ κάνουν ἐξάσκηση τοῦ πνεύματός τους, ὅσο χρήσιμο κιὰν εἶναι αὐτό.

Ἡ ἐμπειρία τῆς δύσης μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προβλέψουμε τὴν τύχη τους στὴν ἀνατολή. Καὶ μεῖς σκεφτόμαστε ὅτι τὸ συνεταιριστικὸ κίνημα δὲν μπορεῖ ν' ἀναπτυχθεῖ μὲ τρόπο ἀρκετὰ σοβαρὸ στὴ Ρωσία. Πρὸς τὸ παρόν, ἡ συνεργασία εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀδύνατη στὴ Ρωσία, ἀπ' ὅτι στὴ δύση. Μιὰ ἀπ' τὶς βασικὲς αἰτίες τῆς ἐπιτυχίας της, ἐκεῖ ὅπου πραγματικὰ πέτυχε, ὑπῆρξε ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία, ἡ ἐπιμονὴ κι ἡ τόλμη· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα πρωτοβουλίας εἶναι πολὺ πιὸ ἀναπτυγμένο στὴ δύση, παρὰ στὴ Ρωσία ὅπου κυριαρχεῖ σήμερα τὸ ἔνστικτο τῆς ὑποταγῆς. Ἐξάλλου, οἱ ἴδιες ἐξωτερικὲς αἰτίες, εἴτε πολιτικὲς εἶναι εἴτε κοινωνικές, καθὼς καὶ τὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο, ἐμφανίζονται στὴ δύση ἀσύγκριτα πιὸ πρόσφορες γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ συνεταιρισμοῦ, ἀπ' ὅτι στὴ Ρωσία. Κι ὅμως, παρόλα αὐτά, τὸ συνεταιριστικὸ κίνημα μαραζώνει καὶ στὴ δύση. Πῶς, τότε, θὰ μποροῦσε ν' ἀνθίσει στὴ Ρωσία;

Θὰ μᾶς ποῦν ὅτι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο τὸ στρατιωτικὸ πνεῦμα, τὸ πνεῦμα ὑπακοῆς καὶ πειθαρχίας τῶν ρώσικων λαϊκῶν κινημάτων, μπορεῖ νὰ τὸ εὐνοήσει. Ἀναγκαῖος ὅρος τῆς προόδου εἶναι ἡ συνεχὴς τελειοποίηση τῆς ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν προϊόντων της. Χωρὶς αὐτὴ τὴν τελειοποίηση, ἡ πάλη ἐνάντια στὸν ἀνταγωνισμὸ τοῦ κεφάλαιου, ποὺ εἶναι κιόλας ἄνιση, γίνεται ἀδύνατη κι ἀσυμβίβαστη μὲ μιὰ ὑποτακτικὴ δραστηριότητα, ποὺ βασίζεται ὑποχρεωτικὰ στὴ συνήθεια. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἡ συνεργασία δὲν μπορεῖ ν' ἀναπτυχθεῖ στὴ Ρωσία, παρὰ μόνο σ' ἕνα ἀσήμαντο βαθμό, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε καθόλου, καὶ γι' αὐτὸ περνάει ἀπαρατήρητη κι ἀγνοεῖται ἀπ' τὸ παντοδύναμο κεφάλαιο καὶ τὴν ἀκόμα πιὸ παντοδύναμη κυβέρνηση.

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβει γιατὶ πολλοὶ

ἔντιμοι καὶ σοβαροὶ νέοι, γεμᾶτοι ζωὴ κι ἐνθουσιασμό, ποὺ δὲν ἱκανοποιοῦνται, ἐξαιτίας τοῦ χαρακτήρα τους, μὲ φιλελεύθερες φράσεις, οὔτε πάνε νὰ κρύψουν τὸν ἐγωϊσμό τους πίσω ἀπ' τὶς δογματικές, παράλογες καὶ χωρὶς ψυχή, φλυαρίες, κοντολογῆς, σχολαστικές, τῶν Μιρτὼφ καὶ Κεντρώφ,[127] προκειμένου νὰ μείνουν ἀδρανεῖς, μὲ σταυρωμένα χέρια κατὰ τρόπο ντροπιαστικό, μὴ βλέποντας μπροστά τους καμιὰ διέξοδο, πέφτουν μὲ τὰ μοῦτρα σ' ἕνα δῆθεν συνεταιριστικὸ κίνημα. Αὐτό, τουλάχιστο, τοὺς προσφέρει τὸν τρόπο καὶ τὴν εὐκαιρία νὰ συναντηθοῦν μὲ τοὺς ἐργαζόμενους, νὰ στέκονται στὸ πλευρό τους σὰν ἐργαζόμενοι, νὰ τοὺς συμβουλεύονται καὶ νὰ τοὺς γνωρίζουν καὶ στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ, νὰ ἑνώνονται μαζί τους γιὰ νὰ πετύχουν ἕνα σκοπό, ὁποιοσδήποτε κι ἂν εἶναι. Ὅλο αὐτὸ εἶναι ἀσύγκριτα πιὸ παρηγορητικὸ καὶ πιὸ χρήσιμο ἀπ' τὸ νὰ μὴν κάνουν ἀπολύτως τίποτα.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, δὲν εἴμαστε ἀντίθετοι μὲ τὶς ἐμπειρίες ἀπ' τοὺς συνεταιρισμούς. Ἀλλά, ταυτόχρονα, σκεφτόμαστε ὅτι οἱ νέοι δὲν πρέπει νὰ τρέφουν αὐταπάτες γιὰ τ' ἀποτελέσματα ποὺ μποροῦν νὰ προκύψουν ἀπὸ παρόμοιες πρωτοβουλίες. Στὶς μεγάλες πόλεις καὶ στὰ χωριὰ ὅπου ὑπάρχουν ἐργοστάσια, ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες τῶν ἐργοστασίων, αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα θὰ μποροῦσαν νάναι ἀκόμα καὶ σημαντικά. Ἀντίθετα, θάναι τελείως ἀσήμαντα ἀνάμεσα στὸν ἀγροτικὸ πληθυσμό, ὅπου θὰ χάνονταν ὅπως ἕνας κόκκος ἄμμου στὴ στέππα, ὅπως μιὰ σταγόνα νεροῦ στὴ θάλασσα...

Ἔπειτα, εἶναι ἀληθινὸ ὅτι στὴ Ρωσία δὲν ὑπάρχει σήμερα ἄλλη διέξοδος ἢ δυνατότητα, πέρα ἀπ' τοὺς συνεταιρισμούς; Μ' ὅλη τὴν εἰλικρίνεια σκεφτόμαστε ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι ἀληθινό. Στὸ ρωσικὸ λαὸ εἶναι πολὺ διαδομένα δυὸ στοιχεῖα, ποὺ μποροῦμε νὰ τὰ θεωρήσουμε σὰν ἀναγκαίους ὅρους γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση. Αὐτὸς ὁ λαὸς μπορεῖ νὰ καυχιέται γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ του ἀθλιότητα καὶ συνάμα γιὰ τὴν ὑποδειγματικὴ σκλαβιά του. Οἱ ταλαιπωρίες του εἶναι ἀμέτρητες καὶ δὲν τὶς ὑποφέρει ὑπομονετικά, ἀλλὰ μὲ μιὰ βαθιὰ καὶ τρομερὴ ἀπελπισία, ποὺ ἔχει κιόλας ἐκδηλωθεῖ δυὸ φορὲς στὴν Ἱστορία μὲ ἰσάριθμες τρομερὲς ἐκρήξεις: μὲ τὴν ἐξέγερση τοῦ Στένκα Ραζὶν καὶ μὲ τὴν ἐξέγερση τοῦ Πουγκατσὲφ καὶ ποὺ δὲν παύει νὰ ἐκδηλώνεται ὡς τώρα μὲ μιὰ σειρὰ καθαρὰ ἀγροτικῶν ἐξεγέρσεων.

Τί τοὺς ἐμποδίζει νὰ κάνουν μιὰν ἀπόλυτα νικηφόρα ἐπανάσταση; Μήπως ἡ ἔλλειψη, ἴσως, ἑνὸς κοινοῦ λαϊκοῦ ἰδανικοῦ, ποὺ θάναι ἱκανὸ νὰ ἐμπνεύσει μιὰν ἐπανάσταση, νὰ τῆς δώσει ἕναν ξεκάθαρα προσδιορισμένο σκοπὸ καὶ ποὺ χωρὶς αὐτόν, ὅπως ἔχουμε ἤδη παρατηρήσει, εἶναι ἀδύνατη μιὰ ταυτόχρονη καὶ γενικευμένη ἐξέγερση ἑνὸς ὁλόκληρου λαοῦ κι ἐπομένως ἡ ἴδια ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπανάστασης; Ἀλλὰ θάταν, ἴσως, πιὸ σωστὸ νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ ὑπάρχει κιόλας στὸ ρώσικο λαό.

Ἂν δὲν ὑπῆρχε, ἂν δὲν εἶχε κιόλας διαμορφωθεῖ στὴ συνείδη-

on τοῦ λαοῦ, τουλάχιστο στὶς βασικές του γραμμές, τότε θάπρεπε ν' ἀρνηθοῦμε κάθε ἐλπίδα στὴ ρώσικη ἐπανάσταση, γιατὶ ἕνα τέτοιο ἰδανικὸ ἀναβλύζει μέσα ἀπ' τὰ βάθη τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ, γιατὶ προέρχεται ἀναγκαστικα ἀπ' τὶς ἱστορικὲς συνθῆκες ἐκείνου τοῦ λαοῦ, ἀπ' τὶς ἐπιθυμίες του, ἀπ' τὶς ταλαιπωρίες του, ἀπ' τὴ διαμαρτυρία του, ἀπ' τὴν πάλη του καί, ταυτόχρονα, ἀποτελεῖ τὴν πιὸ παραστατικὴ καὶ κατανοητὴ σὲ ὅλους καὶ πάντα πολὺ ἁπλὴ ἔκφραση, τῶν ἀληθινῶν του ἀναγκῶν κι ἐλπίδων.

Ἄν, ὅμως, ὁ λαὸς δὲ διαμορφώσει μόνος του αὐτὸ τὸ ἰδανικό, κανένας, φυσικά, δὲ θάναι σὲ θέση νὰ τοῦ τὸ ἐπιβάλλει. Χρειάζεται, ἄραγε, νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι — κι αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ γενικὴ ἀρχὴ— κανένας δὲν μπορεῖ νὰ δώσει σὲ κανένα ἄτομο, λαὸ ἢ κοινωνία, ἐκεῖνο ποὺ δὲν ὑπάρχει μέσα τους τουλάχιστο σὰν σπέρμα, ἂν ὄχι σὲ κάποιο βαθμὸ ἀνάπτυξης. Ἂς πάρουμε τὸ ἄτομο. Ἂν δὲν ὑπάρχει μέσα του μιὰ ἰδέα σὰν ζωντανὸ ἔνστικτο καὶ μὲ μιὰ φόρμα περισσότερο ἢ λιγότερο διάφανη, ποὺ νὰ βοηθάει, μὲ κάποιο τρόπο, αὐτὸ τὸ ἔνστικτο ν' ἀποκαλυφθεῖ, δὲ θὰ πετύχετε γιὰ τίποτα στὸν κόσμο νὰ τοῦ τὴν ἐξηγήσετε οὔτε, προπαντός, νὰ τοῦ τὴν ἐπιβάλλετε. Πάρτε ἕναν ἀστὸ ἱκανοποιημένο ἀπ' τὴν κατάστασή του. Ἐλπίζετε, μήπως, ὅτι θὰ τὸν κάνετε ν' ἀναγνωρίσει, κάποια μέρα, ὅτι τὸ προλεταριάτο ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀναπτύξει ὁλόπλευρα τὴν ἀνθρωπιά του καὶ νὰ συμμετάσχει ἰσότιμα σ' ὅλες τὶς ἀπολαυές, σ' ὅλες τὶς ἀπολαύσεις καὶ σ' ὅλα τὰ κέρδη τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἢ νὰ τοῦ ἀποδείξετε τὴν νομιμότητα καὶ τὴ σωτήρια ἀνάγκη τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης; Ὄχι! Ἂν δὲν ἔχετε χάσει τὰ λογικά σας, δὲ θὰ τὸ ἐπιχειρήσετε οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή· ἀλλὰ γιατὶ νὰ μὴ δοκιμάσετε; Θὰ σιγουρευτεῖτε ἔτσι ὅτι ὅσο καλός, ἔξυπνος, εὐγενικός, γενναιόδωρος κι ἐραστὴς τῆς δικαιοσύνης κιὰν εἶναι ἀπ' τὴ φύση του αὐτὸς ὁ ἀστός, ὅσο μορφωμένος καὶ σοφὸς κιὰν εἶναι, ὅσες παραχωρήσεις κιὰν κάνει, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχουν πιὰ πολλοὶ ἀστοὶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους, παρόλα αὐτὰ δὲ θὰ σᾶς καταλάβει καὶ δὲ θὰ γίνει ποτὲ ἐπαναστάτης σοσιαλιστής. Καὶ γιατὶ δὲ θὰ γίνει ποτέ; Γιὰ τὸν ἁπλούστατο λόγο ὅ,τι ἡ ζωὴ δὲν ἔχει δημιουργήσει σ' αὐτὸν ἐκεῖνες τὶς ἐνστικτώδικες ἐπιθυμίες ποὺ ἀνταποκρίνονται στὴ δική σας σοσιαλεπαναστατικὴ ἀντίληψη. Ἄν, ἀντίθετα, ὑπάρχουν σ' αὐτὸν ἐκεῖνες οἱ ἐπιθυμίες, ἔστω καὶ σὰν σπέρμα μόνο ἢ ἀκόμα καὶ μὲ τὴ μορφὴ τῶν πιὸ γελοίων ἰδεῶν, τότε δὲ θὰ μποροῦσε πιά, ὅσο κιὰν ἡ κοινωνικὴ του θέση ἀνταποκρίνεται στὴν εὐαισθησία του κι ἱκανοποιεῖ τὴ φιλαυτία του, νάναι εὐχαριστημένος ἀπ' τὸν ἑαυτό του.

Πάρτε, ἀντίθετα, τὸ λιγότερο μορφωμένο καὶ πιὸ ἁπλοϊκὸ ἄτομο. Θ' ἀνακαλύψετε γρήγορα σ' αὐτὸ ἀληθινὰ καὶ εἰλικρινὴ αἰσθήματα κι ἐνστικτώδικες ἐπιθυμίες ποὺ, ἔστω καὶ ἀξεκαθάριστες, εἶναι σύμφωνες μὲ τὴν σοσιαλεπαναστατικὴ ἰδέα, κι ὅσο ἀκαλλιέργητες κι ἂν εἶναι οἱ ἀληθινές του ἀντιλήψεις, μὴν ντοπεθεῖτε. Ἀσχοληθεῖτε μ' αὐ-

τὸ σοβαρά, μὲ ἀγάπη καὶ θὰ δεῖτε πόσο πλατιὰ καὶ μὲ πόσο πάθος θ' ἀγκαλιάσει καὶ θὰ υἱοθετήσει τὴν ἰδέα σας ἤ, καλύτερα, τὴ δική του, ἀφοῦ αὐτὴ δὲ θάναι τίποτα παραπάνω ἀπ' τὴν ξεκάθαρη, ὁλοκληρωμένη καὶ λογικὴ ἔκφραση τοῦ δικοῦ του ἔνστικτου. Στὴν πραγματικότητα, ἐσεῖς δὲ θὰ τοῦ ἔχετε δώσει τίποτα, δε θὰ τοῦ ἔχετε προσφέρει τίποτα τὸ νέο, ἀναφορικὰ μ' αὐτὸ τὸ ἔνστικτο, ἀλλὰ θὰ τοῦ ἔχετε ἀποκαλύψει μόνο ἐκεῖνο ποὺ ὑπῆρχε κιόλας μέσα του, πρὶν νὰ σᾶς συναντήσει. Νὰ γιατὶ λέω ὅτι δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ δώσει τίποτα σὲ κανένα.

Ἀλλὰ ἂν αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὰ ἄτομα, θὰ πρέπει νὰ ἰσχύει ἐξίσου καὶ γιὰ ὁλόκληρο τὸ λαό. Θὰ πρέπει νάναι κανεὶς ὁλότελα ἠλίθιος ἢ ἀδιόρθωτος δογματικός, γιὰ νὰ ὑποστηρίζει ὅτι μπορεῖ νὰ δώσει ἔστω καὶ τὸ παραμικρὸ στὸ λαό, νὰ τοῦ προσφέρει ὁποιοδήποτε ὑλικὸ κέρδος ἢ μιὰ νέα νοοτροπία ἢ ἠθική, μιὰ νέα ἀλήθεια καὶ νὰ δώσει αὐθαίρετα ἕνα νέο προσανατολισμὸ στὴ ζωή του ἤ, ὅπως ἀκριβῶς ἐπιδίωκε νὰ κάνει 36 χρόνια πρὶν ὁ Τσάαντεφ,[128] μελετώντας τὸ ρώσικο λαό, νὰ γράψει σ' αὐτόν, ὅπως σ' ἕνα ἄγραφο χαρτί, ὅτι μᾶς ἀρέσει.

Μέχρι σήμερα, ὑπῆρξαν πολὺ λίγα μεγάλα πνεύματα ποὺ ἔχουν πραγματικὰ κάνει κάτι γιὰ τὸ λαό· τὰ μεγάλα πνεύματα εἶναι πολὺ ἀριστοκρατικὰ κι ἐκεῖνο ποὺ ἔχουν κάνει ὡς τώρα ἔχει χρησιμέψει μόνο γιὰ νὰ δυναμώσει καὶ νὰ πλουτίσει τὴν ἐκμεταλλευτικὴ μειοψηφία. Οἱ ἐξαθλιωμένες λαικὲς μάζες, ἐγκαταλειμμένες καὶ κυνηγημένες ἀπ' ὅλους, χρειάστηκε ν' ἀνοίξουν τὸ δικό τους, γεμᾶτο ἀμέτρητες ταλαιπωρίες, δρόμο πρὸς τὴν ἐλευθερία καὶ τὸ φῶς, διαμέσου μιᾶς σειρᾶς συνεχῶν κι ἀδύναμων προσπαθειῶν. Τὰ πιὸ μεγάλα πνεύματα δὲν ἔχουν προσφέρει καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ προσφέρουν, ἕνα περιεχόμενο στὴν κοινωνία, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ἴδια, δημιουργημένα ἀπ' τὴν κοινωνία, συνεχίζοντας κι ἀναπτύσσοντας τὸ ἔργο ὁλόκληρων αἰώνων, ἔχουν δώσει μόνο — καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ δώσουν τίποτ' ἄλλο — νέες φόρμες στὸ περιεχόμενο ποὺ προυπῆρχε, ἀναζωογονημένο κι ἀναπτυσσόμενο ἀδιάκοπα ἀπ' τὴ διαδικασία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, τὸ ξαναλέω, τὰ πιὸ περίφημα πνεύματα δὲν ἔχουν κάνει τίποτα ὡς τώρα ἤ, γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ἔχουν κάνει πολὺ λίγα γιὰ τὸ λαό, δηλαδή, γιὰ τὰ τόσα ἑκατομμύρια προλετάριων. Ἡ ζωὴ τοῦ λαοῦ, ἡ ἐξέλιξη τοῦ λαοῦ, ἡ πρόοδος τοῦ λαοῦ, εἶναι ἀποκλειστικὰ ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ. Αὐτὴ ἡ πρόοδος δὲν πραγματοποιεῖται, ἐννοεῖται, μὲ τὸ διάβασμα βιβλίων, ἀλλὰ μὲ τὴ φυσιολογικὴ αὔξηση τῆς πείρας καὶ τῆς γνώσης, ποὺ μεταδίδονται ἀπ' τὴ μιὰ γενιὰ στὴν ἄλλη καὶ πού, ὁλοφάνερα, πλαταίνουν, βαθαίνουν τὸ περιεχόμενό τους, τελειοποιοῦνται καὶ διαπλάθονται μὲ μεγάλη βραδύτητα· ἀμέτρητες ἱστορικὲς ἐμπειρίες, σκληρὲς καὶ πικρές, ἔκαναν τελικὰ τὶς λαϊκὲς μάζες ὅλων τῶν χωρῶν ἤ, ἂς ποῦμε, τουλά-

χιστο όλων τών εύρωπαϊκών χωρών, νά καταλάβουν ότι δέν μπορούν νά περιμένουν τίποτα άπ' τίς προνομιούχες τάξεις και τά σημερινά Κράτη καί, γενικά, άπ' τίς πολιτικές άλλαγές κι ότι θά μπορέσουν νά χειραφετηθοῦν μόνο μέ τίς δικές τους προσπάθειες, διαμέσου τῆς Κοινωνικῆς Ἐπανάστασης. Αὐτό ἀκριβῶς εἶναι πού καθορίζει τό παγκόσμιο Ἰδανικό, πού ἐμψυχώνει σήμερα αὐτές τίς μάζες καί τίς ἐνεργοποιεῖ.

Αὐτό τό Ἰδανικό ὑπάρχει, ἄραγε, καί στή σκέψη τοῦ ρώσικου λαοῦ; Ἀναμφίβολα, ναί. Καί δέ χρειάζεται καθόλου νά διεισδύσει κανείς βαθιά στήν ἱστορική συνείδηση τοῦ λαοῦ μας, γιά νά ἐπισημάνει τά οὐσιαστικά στοιχεῖα του.

Τό πρῶτο καί πιό βασικό ἀπ' αὐτά τά στοιχεῖα εἶναι ἡ πεποίθηση, πού τή συμμερίζεται ὅλος ὁ λαός, ὅτι ἡ γή, πού ποτίζεται μέ τόν ἱδρώτα του κι ἀποφέρει καρπούς μέ τή δουλειά του, ὅλη ἡ γή, ἀνήκει στό λαό.

Τό δεύτερο στοιχεῖο, πού κι αὐτό εἶναι ἐξίσου σημαντικό, εἶναι ὅτι τό δικαίωμα ἀπόλαυσης τῶν ἀγαθῶν της δέν ἀνήκει στό ἄτομο, ἀλλά σέ ὁλόκληρη τήν κοινότητα, στό μίρ,129 πού μοιράζει προσωρινά τή γή ἀνάμεσα στά ἄτομα.

Τό τρίτο στοιχεῖο, πού δέν εἶναι λιγότερο σημαντικό ἀπ' τά προηγούμενα, εἶναι ἡ σχεδόν ἀπόλυτη αὐτονομία, ἡ συλλογική αὐτοκυβέρνηση τοῦ μίρ καί συνακόλουθα, ἡ φανερή ἐχθρότητα τῆς κοινότητας ἀπέναντι στό Κράτος.

Αὐτά εἶναι τά 3 βασικά στοιχεῖα πού βρίσκονται στή βάση τοῦ Ἰδανικοῦ τοῦ ρώσικου λαοῦ. Ἀπ' τήν ἴδια τους τή φύση ἀνταποκρίνονται τέλεια στό Ἰδανικό πού διαμορφώθηκε τελευταῖα στή συνείδηση τοῦ προλεταριάτου τῶν λατινικῶν χωρῶν, πού βρίσκονται πιό κοντά στήν κοινωνική ἐπανάσταση ἀπ' τίς γερμανικές χῶρες. Τό Ἰδανικό τοῦ ρώσικου λαοῦ εἶναι δυστυχῶς θολωμένο ἀπό τρεῖς ἄλλες δυνάμεις πού τοῦ μεταβάλλουν τό χαρακτήρα καί τό περιπλέκουν ὑπερβολικά, ἐπιβραδύνοντας τήν ὑλοποίησή του. Αὐτές οἱ τρεῖς σκοταδιστικές δυνάμεις εἶναι: 1) Τό πατριαρχικό σύστημα. 2) Ἡ ἀφομοίωση τοῦ ἀτόμου ἀπ' τό μίρ καί 3) Ἡ πίστη στόν τσάρο. Θά μπορούσαμε νά προσθέσουμε σάν τέταρτη δύναμη τή χριστιανική πίστη, τόσο τήν ἐπίσημη ὀρθοδοξία ὅσο καί τίς αἱρέσεις. Ἀλλά, κατά τή γνώμη μου, στή Ρωσία μας αὐτό τό πρόβλημα δέν ἔχει τή σημασία πού παίρνει στή Δ. Εὐρώπη, τόσο στίς χῶρες πού κυριαρχεῖ ὁ καθολικισμός, ὅσο καί στίς διαμαρτυρόμενες. Φυσικά, οἱ ἐπαναστάτες σοσιαλιστές δέν θά τό ἀγνοήσουν καί θά ἐκμεταλλευτοῦν κάθε εὐκαιρία γιά νά δείξουν στό λαό τήν ἀλήθεια, πού εἶναι θανάσιμη γιά τό Σαβαώθ καί τούς ἀντιπροσώπους του στή γή, θεολόγους, μεταφυσικούς, πολιτικούς, νομικούς, ἀστυνομικούς, ἀστούς οἰκονομολόγους. Ἀλλά δέ δίνουν προτεραιότητα στό θρησκευτικό ζήτημα γιατί πιστεύουν ὅτι ἡ δεισιδαιμονία τοῦ λαοῦ, πού εἶναι δεμένη, φυσικότατα, μέ τήν ἄγνοιά του,

είναι παρόλα αὐτὰ ριζωμένη λιγότερο στὴν ἄγνοιά του καὶ περισσότερο στὴ φτώχεια του, στὶς ὑλικές του ταλαιπωρίες καὶ στὶς ἀνείπωτες ἀγγαρεῖες κάθε εἴδους, ποὺ εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ὑφίσταται καθημερινά· ὅπως πιστεύουν ὅτι κι οἱ θρησκευτικὲς φαντασιώσεις κι ἱστορίες κι ἡ φαντασιακή του προδιάθεση γιὰ τὸ παράλογο, ἔχουν μιὰ αἰτία περισσότερο πρακτικὴ παρὰ θεωρητικὴ κι ὅτι εἶναι ἑπομένως, λιγότερο ἕνας διανοητικὸς παραλογισμὸς καὶ περισσότερο μιὰ διαμαρτυρία γιὰ τὴ ζωή, τὴν ἐλευθερία, τὸ πάθος ἐναντίον τοῦ φορτίου τῆς ὕπαρξης· ὅτι ἡ θρησκεία ἀντιπροσωπεύει ἕνα εἶδος οὐράνιας ταβέρνας, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ταβέρνα ἀντιπροσωπεύει ἕνα εἶδος οὐράνιας ἐκκλησίας στὴ γῆ· στὴν ἐκκλησία ὅπως καὶ στὴν ταβέρνα, ξεχνάει, ἔστω καὶ μιὰ στιγμή, τὴν πείνα του, τὴν καταπίεσή του, τὶς ταπεινώσεις του καὶ ζητάει νὰ μετριάσει τὴ θύμηση τῆς καθημερινῆς του δυστυχίας, λίγο μὲ μιὰ παράλογη πίστη, λίγο μὲ τὸ κρασί. Τὸ ἕνα μεθύσι ἀξιώνει τὸ ἄλλο.

Οἱ ἐπαναστάτες σοσιαλιστὲς τὸ ξέρουν κι εἶναι γι' αὐτὸ σίγουροι ὅτι τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα θὰ μπορέσει νὰ ἐξαφανιστεῖ μόνο μὲ τὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση καὶ σὲ καμιὰ περίπτωση μὲ τὴν ἀφηρημένη καὶ δογματικὴ προπαγάνδα τῶν λεγόμενων ἐλευθερόφρονων. Αὐτοὶ οἱ κύριοι ἐλευθερόφρονες εἶναι ἀπ' τὴν κορφὴ ὡς τὰ νύχια ἀστοί, ἀδιόρθωτοι μεταφυσικοί, ἐξαιτίας τῶν μεθόδων ποὺ χρησιμοποιοῦν, τῶν συνηθειῶν καὶ τοῦ τρόπου ζωῆς τους, ἀκόμα κι ὅταν καταφέρνουν νὰ περνᾶνε γιὰ θετικιστικὲς καὶ πιστεύουν ὅτι εἶναι ὑλιστές. Γι' αὐτοὺς φαίνεται ὅτι ἡ ζωὴ ἀπορρέει ἀπ' τὴ σκέψη, ὅτι ἡ τελευταία εἶναι πραγμάτωση μιᾶς προκαθορισμένης ἰδέας κι ἀπ' αὐτὸ συμπεραίνουν ὅτι ἡ σκέψη καὶ φυσικὰ ἡ δική τους φτωχὴ σκέψη, πρέπει νὰ ρυθμίζει τὴν ἴδια τὴ ζωή. Καὶ δὲν καταλαβαίνουν ὅτι, ἀντίθετα, ἡ σκέψη ἀπορρέει ἀπ' τὴ ζωὴ κι ὅτι γιὰ νὰ μεταμορφωθεῖ ἡ σκέψη θὰ πρέπει, πρῶτα ἀπ' ὅλα, νὰ μεταμορφωθεῖ ἡ ζωή. Δῶστε στὸ λαὸ μιὰ πλατιὰ ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ θὰ σᾶς καταπλήξει μὲ τὸ βαθὺ ὀρθολογισμὸ τῶν ἰδεῶν του.

Οἱ ἠλίθιοι δογματικοί, ποὺ αὐτοκαθορίζονται σὰν ἐλευθερόφρονες, ἔχουν, ὅμως, κι ἄλλο ἕνα κίνητρο γιὰ νὰ προτιμοῦν τὴν ἀντιθρησκευτικὴ προπαγάνδα στὴ θεωρία, ἀπ' τὴν πρακτικὴ δράση. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι μικροπρεπεῖς ἢ πιὸ ἁπλά, ματαιόδοξοι, ἐγωϊστές, ἐπαναστάτες τῆς πολυθρόνας. Ἐξάλλου, ἀπ' τὴν κοινωνική τους προέλευση ἀνήκουν στὶς καλλιεργημένες τάξεις κι ἐκτιμοῦν γι' αὐτὸ πολὺ τὴν ἄνεση, τὶς ἐκλεπτυσμένες πολυτέλειες, τὶς εὐτελεῖς ἀπολαύσεις τοῦ πνεύματος, ποὺ συνιστοῦν τὴ ζωὴ ἐκείνων τῶν τάξεων. Ξέρουν ὅτι ἡ λαϊκὴ ἐπανάσταση, ποὺ ἀπ' τὴ φύση της κι ἀπ' τοὺς σκοπούς της εἶναι ἄγρια καὶ τραχιά, δὲ θὰ σταματήσει μπροστὰ καὶ θ' ἀφανίσει ἐκεῖνο τὸν ἀστικὸ κόσμο, στὸν ὁποῖο αὐτοὶ βρίσκονται τόσο ἄνετα βολεμένοι καί, γι' αὐτό, ξέχωρα ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἔχουν τὴν παραμικρὴ διάθεση νὰ ὑποστοῦν τὶς σημαν-

τικὲς ταλαιπωρίες ποὺ περιμένουν ἐκείνους ποὺ ὑπηρετοῦν τίμια τὴν ὑπόθεση τῆς ἐπανάστασης κι ὅτι δὲν κατέχονται ἀπ' τὴν ἐπιθυμία νὰ προκαλέσουν τὴν ἀγανάκτηση τῶν λιγότερο ἐλεύθερων καὶ λιγότερο ἀπερίσκεπτων ἀπ' αὐτούς, ἀλλά, ὁπωσδήποτε, πιὸ πολύτιμων προστατῶν καὶ θαυμαστῶν καὶ φίλων καὶ συναδέλφων μὲ τοὺς ὁποίους εἶναι συνδεμένοι ἐξαιτίας τῆς ἐκπαίδευσης, τῶν κοσμικῶν σχέσεων, τῆς πολυτέλειας καὶ τῶν ὑλικῶν ἀνέσεων. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, λέω, ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦν ἁπλά μιὰν ἐπανάσταση ποὺ θὰ τοὺς γκρέμιζε ἀπ' τὴ θέση ποὺ κατέχουν καὶ θὰ τοὺς στεροῦσε μονομιᾶς ἀπ' ὅλα τὰ πλεονεκτήματα ποὺ τοὺς προσφέρει ἡ σημερινή τους κατάσταση.

Ἀλλὰ δὲ θέλουν νὰ τὸ παραδεχτοῦν καὶ θεωροῦν σὰ καθῆκον τους νὰ προκαλοῦν ἀνησυχία στὸν ἀστικὸ κόσμο μὲ τὸ ριζοσπαστισμό τους καὶ νὰ παρασύρουν ἔτσι μὲ τὸ μέρος τους τὴν ἐπαναστατικὴ νεολαία κι ἂν εἶναι δυνατό, τὸν ἴδιο τὸ λαό. Ἀλλὰ πῶς θὰ μπορέσουν νὰ τὸ κάνουν; Πρέπει νὰ προκαλοῦν σκοτοῦρες στὸν ἀστικὸ κόσμο χωρίς, ὅμως, νὰ τὸν ἐρεθίζουν, πρέπει νὰ προσελκύσουν τὴν ἐπαναστατικὴ νεολαία καί, συνάμα, ν' ἀποφύγουν τὴν ἐπαναστατικὴ ἄβυσσο! Γιὰ νὰ τὸ κάνουν αὐτὸ μόνο ἕνα μέσο ὑπάρχει: νὰ κατευθύνουν ὅλη τὴν ψευτο - ἐπαναστατικὴ ὀργή τους ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι τόσο σίγουροι ὅτι δὲν ὑπάρχει ὥστε δὲ φοβοῦνται τὴν ὀργή του. Τὸ πράγμα διαφέρει ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν ἐξουσία, γιὰ κάθε ἐξουσία, ἀπ' τὸν τσάρο ὡς τὸν τελευταῖο ἀστυνομικό! Διαφέρει παρόμοια κι ὅταν πρόκειται γιὰ πλούσιους κι ἰσχυροὺς ἀνθρώπους, ἐξαιτίας τῆς κοινωνικῆς τους θέσης, ἀπ' τὸν τραπεζίτη καὶ τὸν τοκογλύφο Ἑβραῖο ὡς τὸν τελευταῖο ἔμπορο - κουλάκο[130] ἢ γαιοκτήμονα! Ὁ θυμὸς αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων μπορεῖ νὰ ἐκδηλωθεῖ μὲ τρόπο πολὺ πιὸ βάναυσο.

Ἀκολουθώντας μιὰ τέτοια σειρὰ συλλογισμῶν, οἱ ἐλευθερόφρονες θὰ κηρύξουν ἕναν πόλεμο μέχρι θανάτου στὸ Θεό, θ' ἀπορρίψουν μὲ τὸν πιὸ ριζοσπαστικὸ τρόπο, τὴ θρησκεία σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις καὶ τοὺς τύπους της, θ' ἀστράψουν καὶ θὰ βροντήξουν ἐνάντια στὰ θεολογικὰ καὶ μεταφυσικὰ παραληρήματα, ἐνάντια σ' ὅλες τὶς λαϊκὲς δεισιδαιμονίες, στ' ὄνομα τῆς ἐπιστήμης, ποὺ ἔχουν βέβαια, γεμίσει μ' αὐτὴ τὶς τσάντες τους καὶ ποὺ τὴ διαδίδουν μὲ τ' ἀμέτρητα γραφτά τους, ἀλλά, ταυτόχρονα, θὰ μεταχειριστοῦν μ' ἐξαιρετικὴ γλυκύτητα ὅλες τὶς πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀρχὲς αὐτῆς τῆς γῆς κι ἂν κάποτε, ἀναγκασμένοι ἀπ' τὴ λογικὴ ἢ τὴν κοινὴ γνώμη, πάρουν τὸ θάρρος νὰ τὶς ἀμφισβητήσουν, τὸ κάνουν τόσο εὐγενικά, τόσο ἤπια, ὥστε θάπρεπε κανεὶς νάναι πολὺ διεστραμμένος ἀπ' τὴ φύση του γιὰ νὰ ἐπηρεαστεῖ· ἐξάλλου, δὲν παραλείπουν ποτὲ ν' ἀφήνουν διεξόδους κι ἐκφράζουν πάντοτε τὴν ἐλπίδα ὅτι αὐτὲς οἱ ἀρχὲς θὰ πετύχουν νὰ βελτιωθοῦν. Αὐτὴ ἡ ἱκανότητα νὰ ἐλπίζουν καὶ νὰ πιστεύουν στὶς ἀρχές, εἶναι τόσο ἰσχυρή, ποὺ φθάνει στὸ σημεῖο νὰ τοὺς κάνει νὰ ὑποστηρίζουν ὅτι εἶναι δυνατό, ἀκόμα κι ἡ κυβερνητική μας γε-

ρουσία, νὰ γίνει, ἀργὰ ἢ γρήγορα, ὄργανο τῆς χειραφέτησης τοῦ λαοῦ (Κοιτάξτε τὸ τελευταῖο πρόγραμμα, τὸ τρίτο κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ τῆς περιοδικῆς ἔκδοσης «VPERED», ἡ ἔκδοση τῆς ὁποίας ἀναμένεται σύντομα στὴ Ζυρίχη).131

Ἀλλ' ἂς ἀφήσουμε αὐτοὺς τοὺς τσαρλατάνους κι ἂς ξαναγυρίσουμε στὸ πρόβλημά μας. Κανένας λαὸς δὲν πρέπει νὰ ἐξαπατιέται γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο καὶ γιὰ ὁποιοδήποτε σκοπό. Αὐτὸ δὲ θἄταν μόνο ἐγκληματικό, ἀλλὰ κι ὀλέθριο γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς ἐπανάστασης. Θἄταν ὀλέθριο ἀκριβῶς ἐπειδὴ κάθε ἀπάτη εἶναι οὐσιαστικὰ μυωπική, στενοκέφαλη, εὐτελὴς κι ἐπειδὴ εἶναι πάντα ἄσχημα συγκροτημένη, εἶναι μοιραῖο νὰ φθαρεῖ καὶ νὰ σαπίσει. Ἑπομένως, θὰ ἔστρεφε τὴν ἐπαναστατικὴ νεολαία σὲ μιὰ κατεύθυνση περισσότερο ἀπατηλή, πιὸ αὐθαίρετη, πιὸ παράλογη καὶ πιὸ ἐχθρικὴ γιὰ τὸ λαό! Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἰσχυρὸς μόνον ὅταν εἶναι ἀληθινός, ὅταν μιλάει κι ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ τὶς πιὸ βαθιές του πεποιθήσεις. Τότε ξέρει πάντα αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ πεῖ καὶ νὰ κάνει σ' ὁποιαδήποτε περίπτωση. Μπορεῖ νὰ σκοτωθεῖ στὴ μάχη, ἀλλὰ δὲ μπορεῖ νὰ συγχωρεῖ καὶ μιὰ τέτοια ὑπόθεση τὸν κάνει νὰ ντρέπεται. Ἂν ἐπιχειρήσουμε ν' ἀπελευθερώσουμε τὸ λαὸ μὲ τὶς ψευτιές, θὰ παρεκκλίνουμε ἀπ' τὸ δρόμο μας, θὰ χάσουμε ἀπ' τὰ μάτια μας κι αὐτὸν ἀκόμα τὸ σκοπὸ κι ἂν ἔχουμε κάποια ἐπιρροὴ στὸ λαό, θὰ τὸν ἀπομακρύνουμε κι αὐτὸν ἀπ' τὸ δρόμο του, θὰ ἐνεργήσουμε, δηλαδή, εὐνοϊκὰ γιὰ τὴν ἀντίδραση.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, δεδομένου ὅτι εἴμαστε ἄθεοι ἀπὸ βαθιὰ πεποίθηση κι ἐχθροὶ κάθε θρησκευτικῆς πίστης κι ὑλιστές, κάθε φορὰ ποὺ θἄχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν πίστη μπροστὰ στὸ λαό, θὰ πρέπει νὰ τοῦ δηλώσουμε ὅτι εἴμαστε ἐντελῶς ἄθεοι ἤ, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε καλύτερα, τὴν ἀποστροφή μας γιὰ τὴ θρησκεία. Θὰ πρέπει ν' ἀπαντοῦμε εἰλικρινὰ σ' ὅλες τὶς ἐρωτήσεις ποὺ θὰ μᾶς κάνουν γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ θέμα κι ὅταν, ἐπιπλέον, θἆναι ἀναγκαῖο, ὅταν, δηλαδή, θὰ μποροῦμε νὰ περιμένουμε καλὰ ἀποτελέσματα, θὰ πρέπει νὰ τοῦ ἐξηγήσουμε καὶ νὰ τοῦ ἀποδείξουμε τὴν ὀρθότητα τῶν θέσεών μας. Ἀλλὰ δὲ θὰ πρέπει νὰ προκαλοῦμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τέτοιες συζητήσεις. Δὲν πρέπει νὰ δίνουμε τὸ προβάδισμα στὸ θρησκευτικὸ ζήτημα, στὴν προπαγάνδα μας πρὸς τὸ λαό. Κάτι τέτοιο θὰ ἰσοδυναμοῦσε, νὰ εἴστε βέβαιοι, μὲ προδοσία τῆς λαικῆς ὑπόθεσης.

Ὁ λαὸς δὲν εἶναι οὔτε δογματικὸς οὔτε φιλόσοφος. Δὲν ἔχει τὸ χρόνο, οὔτε τὴ συνήθεια νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ πολλὰ προβλήματα μαζί, κάθε φορά. Ὅταν παθιάζεται μ' ἕνα, ξεχνάει ὅλα τ' ἄλλα. Γι' αὐτὸ τὸ πρῶτο καθῆκον μας εἶναι νὰ τοῦ βάλουμε μπροστὰ στὰ μάτια τὸ πρωταρχικὸ ζήτημα, ἀπ' τὸ ὁποῖο, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο, ἐξαρτιέται μὲ τρόπο ἀποφασιστικὸ ἡ χειραφέτησή του. Τὸ ζήτημα ποὺ προβάλλει σήμερα ἡ ἴδια του ἡ κατάσταση κι ἡ ὕπαρξή του, εἶναι τὸ οἰκονομικο - πολιτικό. Οἰκονομικὸ μὲ τὴν ἔννοια τῆς κοινωνικῆς ἐπα-

νάστασης καὶ πολιτικὸ μὲ τὴν ἔννοια τῆς κατάργησης τοῦ Κράτους.

Τὸ νὰ τὸν ἀπασχολοῦμε μὲ τὸ θρησκευτικὸ ζήτημα εἶναι σὰ νὰ τὸν ἀπομακρύνουμε ἀπ' τὸν πραγματικό του στόχο, σὰ νὰ προδίδουμε τὴν ὑπόθεσή του.

Ἡ ὑπόθεση τοῦ λαοῦ ἔγκειται μόνο στὴν ὑλοποίηση τοῦ ἰδανικοῦ τοῦ λαοῦ, ἀναζητώντας μέσα στὸν ἴδιο τὸ λαὸ τὶς ρίζες τῶν ἐνδεχόμενων διορθώσεων καὶ τῆς σωστῆς, ἄμεσης ἢ ἔμμεσης, κατεύθυνσης ποὺ ἀνταποκρίνεται περισσότερο στὸ σκοπό. Ἔχουμε ἤδη ὑποδείξει τρεῖς σκιὲς ποὺ, περισσότερο ἀπ' ὁτιδήποτε ἄλλο, θολώνουν τὸ ἰδανικὸ τοῦ ρώσικου λαοῦ. Τώρα λέμε ὅτι οἱ δυὸ τελευταῖες: ἡ ἀφομοίωση τοῦ ἀτόμου ἀπ' τὸ μὶρ κι ἡ λατρεία τοῦ τσάρου ἀπορρέουν, σὰ φυσικὲς συνέπειες, ἀπ' τὴν πρώτη, δηλαδὴ ἀπ' τὸ πατριαρχικὸ σύστημα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, τὸ πατριαρχικὸ σύστημα πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἕνα πολὺ σοβαρὸ ἱστορικὸ κακό, παρόλο ποὺ εἶναι δυστυχῶς πραγματικὰ λαϊκὸ, ποὺ πρέπει νὰ τὸ πολεμήσουμε μ' ὅλες μας τὶς δυνάμεις.

Αὐτὸ τὸ κακὸ ἔχει παραμορφώσει ὅλη τὴ ρώσικη ζωή. Τῆς ἔχει προσδώσει ἐκεῖνο τὸ χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς στασιμότητας, τῆς βαριᾶς οἰκογενειακῆς σαπίλας, τῆς ἀγυρτείας ποὺ κρύβεται στὸ βάθος, τῆς ἀκόρεστης ὑποκρισίας καί, τέλος, τῆς πιὸ ἀπαρχαιωμένης δουλοπρέπειας, ποὺ τὴν κάνουν ἀνυπόφορη. Ὁ δεσποτισμὸς τοῦ συζύγου, τοῦ πατέρα καὶ κατόπιν καὶ τοῦ μεγαλύτερου ἀδελφοῦ, ἔκανε τὴν οἰκογένεια, ποὺ ἦταν κιόλας ἀνήθικη ἀπ' τὴν ἄποψη τῶν νομικο - οἰκονομικῶν της βάσεων, σχολεῖο τῆς κυρίαρχης βίας κι ἰσχυρογνωμοσύνης, τῆς διαστροφῆς τῆς παιδικῆς ἡλικίας μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ οἰκογενειακοῦ σπιτιοῦ! Ἐκεῖνο ποὺ θὰ χαρακτήριζε καλύτερα τὴ ρώσικη οἰκογένεια, θἆταν ἂν λέγαμε ὅτι ἀποτελεῖ ἕνα ἀσβεστωμένο τάφο. Πατέρας τῆς ρώσικης οἰκογένειας, ἀκόμα κι ἂν πρόκειται πραγματικὰ γιὰ ἕναν καλὸ ἄνθρωπο, ἀλλὰ χωρὶς χαρακτήρα, σημαίνει ἁπλὰ ἕνα ἄκακο γουρούνι, ἀκίνδυνο κι ἀνεύθυνο· πρόκειται γιὰ ἕνα πλάσμα ποὺ δὲν ἔχει ξεκάθαρη συνείδηση, ποὺ δὲν ξέρει ἀκριβῶς τί θέλει καὶ ποὺ κάνει ἀδιάφορα, χωρὶς νὰ δίνει λογαριασμό, σχεδὸν ταυτόχρονα, καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό. Οἱ ἐνέργειές του καθορίζονται λιγότερο ἀπὸ ἕνα σκοπὸ καὶ περισσότερο ἀπ' τὶς περιστάσεις, ἀπ' τὴ διάθεση τῆς στιγμῆς καί, κυρίως, ἀπ' τὸ περιβάλλον. Συνηθισμένος νὰ ὑπακούει στὴν οἰκογένεια, συνεχίζει νὰ ὑπακούει καὶ νὰ λυγίζει τὴ μέση του ἀνάλογα μὲ τὸ ποῦ φυσάει ὁ ἄνεμος, ἔχει φτιαχτεῖ γιὰ νὰ εἶναι καὶ νὰ παραμένει σκλάβος τῆς κοινωνίας· ἀλλὰ δὲ θὰ γίνει ποτὲ ἕνας δεσπότης. Δὲ θάχει τὴ δύναμη γι' αὐτό. Κοντολογῆς, δὲ θὰ μαστιγώσει, βέβαια, κανέναν μὲ τὴ θέλησή του καὶ νὰ εἶστε βέβαιοι ὅτι θὰ πάρει τὸ μέρος τοῦ δυστυχισμένου, ἔνοχου ἢ ἀθώου, ποὺ ἡ ἐξουσία θὰ θελήσει νὰ μαστιγώσει, ἐνῶ ἡ ἐξουσία ἐμφανίζεται στὰ μάτια του μὲ τὶς τρεῖς ἱερὲς καὶ βασικές της μορφές: τοῦ πατέρα, τοῦ μίρ, τοῦ τσάρου.

Ἂν πρόκειται γιὰ ἄνθρωπο δραστήριο καὶ μὲ χαρακτήρα, θάναι ταυτόχρονα σκλάβος καὶ δεσπότης: ἕνας δεσπότης ποὺ ἡ τυραννία του θὰ βαραίνει πάνω σ' ὅλους ἐκείνους ποὺ ὑπάγονται σ' αὐτὸν καὶ ποὺ ἐξαρτιῶνται ἀπ' τὴν ἐξουσία του. Τ' ἀφεντικά του θάναι τὸ μὶρ κι ὁ τσάρος. Ἂν εἶναι ἀρχηγὸς οἰκογένειας, θάναι ἕνας ἀπόλυτος δεσπότης στὸ σπίτι του, ἀλλά, ταυτόχρονα, ἕνας ὑπηρέτης τοῦ μὶρ κι ἕνας σκλάβος τοῦ τσάρου.

Ὅλος ὁ κόσμος του θὰ περιορίζεται στὴν ἀγροτικὴ κοινότητα. Θ' ἀποτελεῖ γι' αὐτὸν τὴ φυσικὴ προέκταση τῆς οἰκογένειάς του, τῆς φυλῆς του. Γι' αὐτόν, ἀκόμα καὶ στὸ μίρ, ἐπικρατεῖ ἡ πατριαρχικὴ ἐξουσία, ὁ μισητὸς δεσποτισμὸς ἑνωμένος μὲ τὴν ταπεινωτικὴ ὑποταγὴ κι ἐπομένως, ἡ ἀπόλυτη ἀνισότητα κι ἡ ριζικὴ ἄρνηση κάθε δικαιώματος τοῦ ἀτόμου, ὅπως καὶ στὴν οἰκογένεια. Ὁποιαδήποτε ἀπόφαση τοῦ μὶρ εἶναι νόμος. «Ποιὸς θὰ τολμήσει ν' ἀντιταχθεῖ στὸ μίρ;», ξεφώνιζε ἐκστατικὸς ὁ ρῶσος μουζίκος. Ὁ μόνος ποὺ τολμάει ν' ἀντιταχθεῖ στὸ μὶρ — ἐκτὸς ἀπ' τὸν τσάρο, τοὺς εὐγενεῖς του καὶ τοὺς ὑπαλλήλους του, πού, ἀληθινά, στέκονται ἔξω ἀπ' τὸ μὶρ ἤ, καλύτερα, πάνω ἀπ' τὸ μὶρ — εἶναι, ὅπως θὰ δοῦμε, ὁ ληστής, ποὺ κι αὐτὸς βρίσκεται μέσα στὸ ρώσικο λαό. Νὰ γιατὶ ἡ ληστεία, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἕνα σημαντικὸ ἱστορικὸ φαινόμενο στὴ Ρωσία: οἱ πρῶτοι ἐπαναστάτες στὴ Ρωσία, ὁ Πουγκατσὲφ κι ὁ Στένκα Ραζίν, ἦταν ληστές.

Δικαίωμα ψήφου εἶχαν στὸ μὶρ μόνο οἱ γέροι, οἱ ἀρχηγοὶ οἰκογενειῶν. Οἱ ἐργένηδες κι ἀκόμα κι οἱ παντρεμένοι, ποὺ δὲν ἦταν ὅμως ἀνεξάρτητοι, οἱ νέοι, ἔπρεπε νὰ ἐκτελοῦν καὶ νὰ ὑπακούουν. Ἀλλὰ πάνω ἀπ' τὴν ἀγροτικὴ κοινότητα, πάνω ἀπ' ὅλες τὶς ἀγροτικὲς κοινότητες, ὑπάρχει ὁ τσάρος, ὁ γενικὸς πατριάρχης κι ἱδρυτὴς τῆς φυλῆς, ὁ πατέρας ὅλης τῆς Ρωσίας. Ἀπὸ κεῖ πηγάζει ἡ ἀπόλυτη ἐξουσία του.

Κι αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ ἀπ' τὶς μεγαλύτερες δυστυχίες τῆς Ρωσίας. Καμιὰ κοινότητα δὲν ἔχει οὔτε αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ἔχει, ἕναν οποιοδήποτε αὐτόνομο ὀργανικὸ δεσμὸ μὲ τὶς ἄλλες κοινότητες. Συνδέονται μεταξύ τους μόνο διαμέσου τοῦ πατερούλη, τοῦ τσάρου, μόνο διαμέσου τῆς ὑπέρτατης καὶ πατριαρχικῆς ἐξουσίας του.

Αὐτὸ εἶναι ἕνα μεγάλο δυστύχημα. Εἶναι φανερὸ ὅτι μιὰ τέτοια ἔλλειψη διασύνδεσης, ἐξαιτίας τῆς μεγάλης ἀπόστασης ποὺ χωρίζει τὶς κοινότητες, παραλύει τὸ λαὸ καὶ καταδικάζει τὶς ἐξεγέρσεις του, ποὺ εἶναι σχεδὸν πάντα τοπικὲς καὶ διασκορπισμένες, στὴν ἥττα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἕνα ἀπ' τὰ βασικὰ καθήκοντα τῆς ἐπαναστατικῆς νεολαίας πρέπει νάναι ἡ σφυρηλάτηση, μὲ κάθε δυνατὸ μέσο, ἑνὸς ζωντανοῦ ἐπαναστατικοῦ δεσμοῦ, ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἀγροτικὲς κοινότητες. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι δύσκολο ἀλλὰ ὄχι ἀδύνατο, γιατὶ κι ἡ ἴδια ἡ ἱστορία μᾶς δείχνει ὅτι σὲ περιόδους ἀναταραχῆς ὅπως π.χ. στὴ διάρκεια τῆς ἐσωτερικῆς πάλης ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ψευτο - Δη-

μήτριους, στὴ διάρκεια τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ Στένκα Ραζὶν καὶ τοῦ Πουγκατσέφ, ὅπως ἐπίσης καὶ στὴ διάρκεια τῆς ἐξέγερσης τοῦ Νόθ-γκεροντ, στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα Νικόλαου,[132] οἱ ἀγροτικὲς κοινότητες θὰ πολλαπλασιασιάσουν τὶς πρωτοβουλίες τους μὲ στόχο τὴ δημιουργία τέτοιων σωτήριων διασυνδέσεων.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων εἶναι ἀτέλειωτος. Ὁ κοινός τους πατερούλης, ὁ τσάρος, στέκεται ψηλά, πολὺ ψηλά, μόλις ἕ-να σκαλοπάτι κάτω ἀπ' τὸ Θεό, γιὰ νὰ μπορεῖ ν' ἀσχοληθεῖ μὲ ὅλα. Τώρα, ἂν ὁ Θεὸς γιὰ νὰ κυβερνάει τὸν κόσμο πρέπει νὰ βοηθηθεῖ ἀπὸ μιὰ ἀτέλειωτη ἱεραρχία κι οὐράνιες δυνάμεις, σεραφείμ, χερουβείμ, ἀρχάγγελους κι ἄγγελους, μὲ 2 καὶ 6 φτερά, ὁ τσάρος, πολὺ περισσότερο, δὲν μπορεῖ νὰ κάνει τίποτα χωρὶς ὑπαλλήλους. Χρειάζεται μιὰ ὁλόκληρη διοικητικὴ ἱεραρχία, στρατιωτική, πολιτική, δικαστικὴ κι ἀστυνομική. Καὶ γι' αὐτὸ ἀνάμεσα στὸν τσάρο καὶ τὴν ἀγροτικὴ κοινότητα ὑπάρχει τὸ στρατιωτικό, ἀστυνομικό, γραφειοκρατικὸ κι ἀναμφίβολα αὐστηρὰ συγκεντρωτικὸ Κράτος. Ὅταν δοῦμε ἔτσι τὸν τσάρο, ὁ προστάτης - πατέρας κι εὐεργέτης τοῦ λαοῦ βρίσκεται ψηλά, πολὺ ψηλά, σχεδὸν στὸν οὐρανό, ἐνῶ ὁ ἀληθινὸς τσάρος, ὁ τσάρος - κνοῦτο, ὁ τσάρος - κλέφτης, ὁ τσάρος - δολοφόνος, τὸ Κράτος, παίρνει τὴ θέση του. Ἀπὸ δῶ προέρχεται, φυσικά, ἐκεῖνο τὸ παράδοξο φαινόμενο, ὁ λαός μας νὰ λατρεύει ἕνα φανταστικό, ἀλλόκοτο τσάρο, ἐνῶ, ταυτόχρονα, μισεῖ τὸν πραγματικὸ τσάρο ποὺ ἐμφανίζεται μὲ τὴ μορφὴ τοῦ Κράτους. Ὁ λαός μας μισεῖ τὸ Κράτος βαθιὰ καὶ παθιασμένα, μισεῖ ὅλους ἐκείνους πού, κάτω ἀπ' τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη μορφή, ἐμφανίζονται μπροστά του σὰν ἐκπρόσωποι τοῦ Κράτους. Λίγο καιρὸ πρίν, τὸ μίσος του μοιραζόταν ἀνάμεσα στοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς ὑπάλληλους καὶ μερικὲς φορὲς φαινόταν νὰ μισεῖ τοὺς πρώτους περισσότερο ἀπ' τοὺς δεύτερους, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα τοὺς μισοῦσε καὶ τοὺς δυὸ ἐξίσου. Ἀλλ' ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἀριστοκρατία, μετὰ τὴν κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας, βάδιζε ἀκάθεκτα πρὸς τὴν καταστροφή, τὴν ἐξαφάνιση καὶ τὴν ἐπιστροφὴ στὴ θέση ποὺ κατεῖχε πρίν, δηλαδή, στὴ θέση τῆς κάστας ποὺ προσφέρει ἀποκλειστικὰ ὑπηρεσίες, ὁ λαὸς τὴ συμπερίλαβε στὸ κοινό του μίσος γιὰ ὅλη τὴν κάστα τῶν ὑπαλλήλων. Δὲ χρειάζεται, νομίζω, ν' ἀποδείξουμε πόσο δικαιολογημένο εἶναι αὐτὸ τὸ μίσος!

Τὸ Κράτος ἔχει ὁριστικὰ ἐκμηδενίσει καὶ διαφθείρει τὴν ἀγροτικὴ κοινότητα, ποὺ εἶχε κιόλας σαπίσει ἐξαιτίας τῆς πατριαρχικῆς ἀρχῆς. Κάτω ἀπ' τὸ ζυγό της, οἱ ἴδιες οἱ κοινοτικὲς ἐκλογές θὰ γίνουν ἕνα ἐμπόδιο καὶ τ' ἄτομα ποὺ ἐκλέχτηκαν προσωρινὰ ἀπ' τὸ λαό, ἀρχηγοί, γέροι, δημογέροντες, σύμβουλοι, θὰ μεταμορφωθοῦν ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, σὲ ὄργανα τῆς ἐξουσίας κι ἀπ' τὴν ἄλλη, σὲ πληρωμένους ὑπηρέτες τῶν κουλάκων. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες, τὰ τελευταῖα ἴχνη δικαιοσύνης, ἀλήθειας καί, πιὸ ἁπλά, ἀνθρωπιᾶς, θὰ ἐξαφανιστοῦν ὁριστικὰ ἀπ' τὶς ἀγροτικὲς κοινότητες. Οἱ τελευταῖες, θὰ κατα-

θαραθρωθοῦν ὅτι τὴν ὑπερβολικὴ ἐμπορευματοποίηση, ἀπ' τοὺς φόρους κι ἀπ' τὰ δάνεια μὲ ἐξοντωτικοὺς ὅρους καὶ τελικὰ θὰ συντριβοῦν ἀπ' τὶς αὐθαιρεσίες τῆς ἐξουσίας. Ἡ ληστεία ἔγινε, περισσότερο ἀπὸ ποτὲ ἄλλοτε, ἡ μοναδικὴ σανίδα σωτηρίας γιὰ τὰ ἄτομα καὶ γιὰ ὅλο τὸ λαὸ δὲν ἀπομένει τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὴ γενικὴ ἐξέγερση, τὴν ἐπανάσταση.

Σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση τί μπορεῖ νὰ κάνει τὸ πνευματικό μας προλεταριάτο, ἡ ρώσικη, τίμια, ειλικρινής, ἐξαιρετικὰ ἀφοσιωμένη, σοσιαλεπαναστατικὴ νεολαία; Ἀναμφίβολα, θὰ πρέπει νὰ πάει κοντὰ στὸ λαό, γιατὶ σήμερα παντοῦ καὶ προπαντὸς στὴ Ρωσία, ἔξω ἀπ' τοὺς κόλπους τοῦ λαοῦ, ἔξω ἀπ' τὰ τόσα ἑκατομμύρια τῶν ἐργαζομένων μαζῶν, δὲν ὑπάρχει πιὰ τίποτα· οὔτε σκοπὸς γιὰ νὰ παλέψει κανείς, οὔτε μέλλον. Ἀλλὰ πῶς καὶ γιατὶ νὰ πάει κοντὰ στὸ λαό;

Σήμερα, μετὰ τὸν ἄτυχο ἐπίλογο τῆς τολμηρῆς ἐπιχείρησης τοῦ Νετσάγιεφ,[133] οἱ γνῶμες ἀναφορικὰ μ' αὐτὸ ἐμφανίζονται στὴ Ρωσία ἐξαιρετικὰ διχασμένες· ἀλλὰ μέσα ἀπ' τὴ γενικὴ σύγχυση τῶν ἰδεῶν, ξεφυτρώνουν, παρόλα αὐτά, δυὸ βασικὲς καὶ διαμετρικὰ ἀντίθετες τάσεις. Ἡ πρώτη εἶναι ειρηνιστικὴ κι ὑποστηρίζει τὶς σταδιακὲς ἐξελίξεις. Ἡ δεύτερη, ὑποστηρίζει τὴν ἐξέγερση καὶ στοχεύει ἄμεσα στὴν ὀργάνωση τῆς λαϊκῆς δύναμης. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς πρώτης τάσης δὲν πιστεύουν ὅτι μπορεῖ νὰ γίνει σήμερα αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση. Ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲ θέλουν καὶ δὲν μποροῦν νὰ παραμείνουν ἀδρανεῖς θεατὲς τῆς δυστυχίας τοῦ λαοῦ, εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ πᾶνε κοντὰ στὸ λαὸ καὶ νὰ μοιραστοῦν ἀδελφικὰ μαζί του τὶς ἄθλιες συνθῆκες ζωῆς του κι ἀκριβῶς, γιὰ νὰ τὸν διδάξουν καὶ νὰ τὸν ἐκπαιδεύσουν ὄχι θεωρητικά, ἀλλὰ πρακτικά, μὲ τὸ ζωντανὸ τοὺς παράδειγμα. Θὰ πᾶνε ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες τῶν ἐργοστασίων καί, δουλεύοντας κάτω ἀπ' τὶς ἴδιες συνθῆκες, θὰ προσπαθήσουν νὰ διαδόσουν ἀνάμεσά τους τὴ συνεταιριστικὴ ἰδέα... Ἄλλοι ἀκόμα, θὰ ἐπιδιώξουν νὰ δημιουργήσουν ἀγροτικὲς ἀποικίες ὅπου, πέρα ἀπ' τὴν κοινὴ ἐκμετάλλευση τῆς γῆς, κάτι ποὺ τὸ ξέρουν ἤδη οἱ ἀγρότες μας, θὰ διδάξουν καὶ θὰ ἐφαρμόσουν τὴν ἀρχή, ποὺ οὔτε οἱ ἴδιοι γνωρίζουν ἀκόμα, ἀλλὰ ποὺ εἶναι οἰκονομικὰ ἀπαραίτητη, τῆς κολλεκτιβιστικῆς καλλιέργειας τῆς κοινῆς γῆς καὶ τῆς ἴσης κατανομῆς τῶν προϊόντων ἢ τῆς ἀξίας τῶν προϊόντων μεταξύ τους, στὴ βάση τῆς πιὸ αὐστηρῆς δικαιοσύνης, ὄχι τῆς νομικῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ τῆς ἀνθρώπινης, ἐκείνης, δηλαδή, ποὺ ἀπαιτεῖ περισσότερη ἐργασία ἀπ' τοὺς πιὸ ἱκανοὺς καὶ τοὺς πιὸ δυνατοὺς καὶ λιγότερη ἀπ' τοὺς πιὸ ἀδέξιους καὶ τοὺς πιὸ ἀδύνατους καὶ ποὺ διανέμει τὰ κέρδη ὄχι σύμφωνα μὲ τὴν ἐργασία, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ καθενός.

Οἱ τελευταῖοι ἐλπίζουν ὅτι θὰ προσελκύσουν τοὺς ἀγρότες μὲ τὸ παράδειγμά τους, ἀλλά, προπαντός, μὲ καρποὺς ποὺ περιμένουν ν' ἀποκομίσουν ἀπ' τὴν ὀργάνωση τῆς κολλεκτιβιστικῆς ἐργασίας. Εἶναι ἡ ἴδια ἐλπίδα ποὺ ἔτρεφε ὁ Καμπέ, ὅταν, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐ-

πανάστασης τοῦ 1848, ξεκι...ϑσε μὲ τοὺς Ἰκαριανούς του γιὰ τὴν Ἀμερική, γιὰ νὰ ἱδρύσει τὴ Νέα Ἰκαρία, ποὺ ἡ ὕπαρξή της ὑπῆρξε πρόσκαιρη.134 Καὶ θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι ἡ ἀμερικάνικη γῆ ἦταν πολὺ πιὸ κατάλληλη γιὰ τὴν ἐπιτυχία τέτοιων πειραμάτων ἀπ' τὴ ρωσική. Στὴν Ἀμερικὴ βασιλεύει μιὰ πλήρης ἐλευθερία, ἐνῶ στὴν εὐλογημένη μας Ρωσία βασιλεύει... ὁ τσάρος.

Ἀλλὰ οἱ ἐλπίδες αὐτῶν τῶν εἰρηνιστῶν, ποὺ πῆραν τὴν πρωτοβουλία γιὰ νὰ ἐκπαιδεύσουν τὸ λαό, δὲ σταματοῦν ἐδῶ. Ὀργανώνοντας τὴ σπιτική τους ζωὴ στὴ βάση μιᾶς ἀπόλυτης ἀτομικῆς ἐλευθερίας θὰ θελήσουν νὰ ἐναντιωθοῦν στὸ μισητὸ καθεστὼς τῆς πατριαρχίας πάνω στὸ ὁποῖο στηρίζεται ἡ ὑποδούλωση στὴ Ρωσία μας. Πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι θάπρεπε νὰ χτυπήσουν τὸ βασικό μας κοινωνικὸ κακὸ στὶς ρίζες του κι ἑπομένως νὰ συμβάλλουν ἄμεσα στὴ διόρθωση τοῦ λαϊκοῦ ἰδανικοῦ καὶ στὴ διάδοση ἀνάμεσα στὸ λαὸ πρακτικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὴ δικαιοσύνη, τὴν ἐλευθερία καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὰ μέσα χειραφέτησής του. Ὅλ' αὐτὰ εἶναι ὡραῖα, ἐξαιρετικὰ μεγαλόψυχο κι εὐγενικά, ἀλλὰ ἡ ὑλοποίησή τους εἶναι ἀδύνατη. Κι ὅταν ἀκόμα θὰ πετύχαινε, ἐδῶ καὶ κεῖ, δὲ θὰ ἔπαυε νάναι πάντα σταγόνα στὸν ὠκεανό. Καὶ μιὰ σταγόνα στὸν ὠκεανὸ δὲν εἶναι καθόλου ἀρκετὴ γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, τὸ ξεσήκωμα καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ λαοῦ μας. Αὐτὸ θ' ἀπαιτοῦσε, πολλὰ μέσα, μεγάλη καὶ ζωντανὴ δύναμη καὶ τ' ἀποτελέσματα θὰ ἦταν, ὁπωσδήποτε, ἀπογοητευτικά.

Ἐκεῖνοι ποὺ ἐπεξεργάζονται παρόμοια σχέδια μὲ τὴν εἰλικρινὴ πρόθεση νὰ τὰ πραγματοποιήσουν, θὰ πρέπει νὰ κλείνουν τὰ μάτια γιὰ νὰ μὴ βλέπουν τὴ ρωσική μας πραγματικότητα σ' ὅλη της τὴ φοβερὴ ὄψη. Θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ τοὺς πεῖ προκαταβολικὰ ὅτι θ' ἀπογοητευτοῦν σκληρὰ μόλις περάσουν στὸ στάδιο τῆς ἐκτέλεσης γιατί, ἂν ἐξαιρέσουμε λίγες, κυριολεκτικὰ λίγες, εὐτυχεῖς περιπτώσεις, πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς δὲ θὰ προχωρήσουν καὶ δὲ θὰ βροῦν τὴ δύναμη νὰ πᾶνε πέρα ἀπ' τὸ ἀρχικὸ στάδιο.

Ἀφοῦ δὲ βλέπουν τίποτε ἄλλο μπροστά τους, ἂς ἐπιχειρήσουν ἔστω κι αὐτό. Ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ παραδεχτοῦν ὅτι ὅλο αὐτὸ εἶναι λίγο, πολὺ λίγο, γιὰ νὰ πετύχει τὴ χειραφέτηση τοῦ φτωχοῦ, μαρτυρικοῦ λαοῦ μας.

Ἡ δεύτερη κατεύθυνση εἶναι ἡ κατεύθυνση τῆς πάλης, τῆς ἐξέγερσης. Ἐμεῖς πιστεύουμε σ' αὐτὴ καὶ μόνο ἀπ' αὐτὴ περιμένουμε τὴ σωτηρία.

Ὁ λαὸς ἔχει, ἀναμφίβολα, ἀνάγκη ἀπὸ βοήθεια. Ἡ κατάστασή του εἶναι τόσο ἀπελπιστικὴ ποὺ δὲ θᾶταν μεγάλο πρόβλημα ὁ ξεσηκωμὸς ἑνὸς χωριοῦ. Ἀλλὰ παρόλο ποὺ κάθε ἐξέγερση, ἀκόμα κι ὅταν ἀποτυχαίνει, εἶναι πάντα ἀποτελεσματική, οἱ σκόρπιες ἀναλαμπὲς εἶναι ἀνεπαρκεῖς. Χρειάζεται ὁ ξεσηκωμὸς ὅλης τῆς ὑπαίθρου, ὅλης μαζὶ ταυτόχρονα. Τὸ ὅτι αὐτὸ εἶναι δυνατὸ τὸ ἀποδείχνουν οἱ μεγαλειώδεις λαϊκὲς ἐξεγέρσεις μας, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Στένκα Ρα-

ζιν καὶ τὸν Πουγκατσέφ. Αὐτὲς οἱ ξεσηκωμοὶ μᾶς δείχνουν ὅτι στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ μας ἐπιθιώνει πραγματικὰ ἕνα ἰδανικὸ ποὺ αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ τὸ ὑλοποιήσει, ἀλλ' ἀπ' τὶς ἀποτυχίες αὐτῶν τῶν προσπαθειῶν θὰ πρέπει νὰ βγάλουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι αὐτὸ τὸ ἰδανικό, εἶναι ὑπονομευμένο ἀπὸ οὐσιαστικὰ ἐλαττώματα ποὺ ἐμπόδισαν κι ἐμποδίζουν τὴν ἐπιτυχία του. Ἔχουμε σημειώσει αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ ἔχουμε καταγγείλει μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι τὸ ἄμεσο καθῆκον τῆς ἐπαναστατικῆς μας νεολαίας εἶναι ν' ἀντισταθεῖ σ' αὐτὰ καὶ νὰ προσπαθήσει νὰ τὰ χτυπήσει μέσα στὴν ἴδια τὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ κι ἀκριβῶς γιὰ ν' ἀποδείξουμε ὅτι αὐτὴ ἡ μάχη εἶναι δυνατή, ἔχουμε δείξει ὅτι αὐτὴ ἔχει κιόλας ἀρχίσει ἀπὸ καιρὸ μέσα στοὺς κόλπους τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ.

Ἡ μάχη ἐναντίον τῆς πατριαρχίας διεξάγεται σήμερα σ' ὅλα σχεδὸν τὰ χωριὰ καὶ σ' ὅλες τὶς οἰκογένειες κι ἀγροτικὲς κοινότητες. Τὸ μὶρ ἔχει σήμερα μεταβληθεῖ σ' ἕνα ὄργανο, ποὺ μισεῖ ὁ λαός, τῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους καὶ τῆς γραφειοκρατικῆς αὐθαιρεσίας σὲ τέτοιο σημεῖο πού, ἡ ἐξέγερση ἐναντίον τους, νὰ ταυτίζεται ταυτόχρονα καὶ μὲ τὴν ἐξέγερση ἐναντίον τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς ἀγροτικῆς κοινότητας, δηλαδή, τοῦ μίρ.

Ἀπομένει ἡ λατρεία τοῦ τσάρου. Σκεφτόμαστε ὅτι ἔχει κιόλας σὲ μεγάλο βαθμὸ φθαρεῖ κι ἐξασθενίσει, σ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα 10 - 12 χρόνια, μέσα στὴ λαϊκὴ συνείδηση, χάρη στὴν πολιτικὴ σύνεσης κι ἀγάπης γιὰ τὸ λαό, ποὺ ἀκολούθησε ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξανδρος ὁ καλός. Ὁ εὐγενὴς - φεουδάρχης - ἰδιοκτήτης δούλων δὲν ὑπάρχει πιά. Ἀλλ' αὐτὸς ἀποτελοῦσε τὸ ἀλεξικέραυνο ποὺ τραβοῦσε πάνω του ὅλη τὴ θύελλα τοῦ λαϊκοῦ μίσους. Ἐπιθιώνουν ἀκόμα ὁ εὐγενὴς ἢ ὁ ἔμπορος, ποὺ κατέχουν τὴ γῆ, ὁ χοντρὸς κουλάκος καί, πάνω ἀπ' ὅλους, ὁ ὑπάλληλος, ἄγγελος ἢ ἀρχάγγελος τοῦ τσάρου. Ὁ ὑπάλληλος ἐκτελεῖ τὴ θέληση τοῦ τσάρου. Ὅσο κι ἂν ἡ παράλογη ἱστορικὴ πίστη του στὸν τσάρο, κρατάει τὸ μουζίκο μας στὰ σκοτάδια, αὐτὸς ἀρχίζει τελικὰ νὰ τὸ καταλαβαίνει. Μὰ ναί! πῶς μποροῦσε νὰ τὸ ἀγνοεῖ! Σ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια κι ἀπὸ κάθε γωνιά, ἀκόμα καὶ τὴν πιὸ ἀπομακρυσμένη, τῆς Ρωσίας, στέλνει τοὺς ἀντιπροσώπους του γιὰ νὰ προβάλλει τὰ αἰτήματά του. Κι ὅλοι αὐτοὶ παίρνουν ἀπ' τὸ στόμα τοῦ ἴδιου τοῦ τσάρου μιὰ καὶ μόνη ἀπάντηση: «Δὲν θὰ ἔχετε ἄλλη ἐλευθερία!».

Κι ἔτσι εἶναι. Ἀλλ' ἂν ὁ ρῶσος μουζίκος εἶναι ἕνας ἀμόρφωτος ἀγροῖκος, αὐτὸ δὲ σημαίνει, ὅμως, ὅτι εἶναι κι ἠλίθιος. Καὶ θἄπρεπε νἄναι ὁ μεγαλύτερος ἠλίθιος ἄν, ὕστερα ἀπὸ τόσα κραυγαλέα γεγονότα κι ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ὑπόφερε τὸ πετσί του, δὲν εἶχε τελικὰ ἀρχίσει νὰ καταλαβαίνει ὅτι δὲν ἔχει χειρότερο ἐχθρὸ ἀπ' τὸν τσάρο. Τὸ ἄμεσο καὶ σήμερα οὐσιαστικὸ καθῆκον τῆς ἐπαναστατικῆς προπαγάνδας εἶναι νὰ τὸ μπάσει στὸ κεφάλι τοῦ μουζίκου, νὰ τὸν κάνει νὰ τὸ αἰσθανθεῖ μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο καί, ἐκμεταλλευόμενη ὅλες τὶς

τραγικὲς καὶ θλιβερὲς περιπτώσεις ἀπ' τὶς ὁποῖες εἶναι γεμάτη ἡ λαικὴ ζωή, νὰ τοῦ ἀποδείξει ὅτι ἡ βία, ἡ κλεψιά, ἡ λεηλασία στὴν ὁποία ἐπιδίδονται οἱ γαιοκτήμονες, οἱ παπάδες κι οἱ κουλάκοι, κάνοντάς του τὴ ζωὴ τόσο δύσκολη, προέρχονται ἄμεσα ἀπ' τὴν ἐξουσία τοῦ τσάρου, στηρίζονται σ' αὐτὴν κι εἶναι ἐφικτὲς μόνο χάρη σ' αὐτή. Κοντολογῆς, νὰ τοῦ ἀποδείξει ὅτι ἐκεῖνο τὸ μισητὸ Κράτος εἶναι πάντα ὁ ἴδιος ὁ τσάρος, δὲν εἶναι ἄλλο ἀπ' αὐτόν.

Ἀλλ' αὐτό δὲν εἶναι ἀρκετό. Τὸ βασικὸ μειονέκτημα ποὺ παραλύει κι ἔχει κάνει μέχρι σήμερα ἀδύνατο τὸ γενικὸ ξεσηκωμὸ στὴ Ρωσία, εἶναι ἡ κλειστὴ ζωὴ τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων, ἡ ἀπομόνωση κι ὁ χωρισμὸς τῶν ἀγροτῶν ποὺ συγκροτοῦν αὐτὰ τὰ μίρ. Πρέπει νὰ σπάσουν μὲ κάθε θυσία αὐτὰ τὰ τείχη τῆς ἀπομόνωσης καὶ νὰ συνδεθοῦν αὐτὰ τ' ἀπομονωμένα μὶρ μὲ τὸ ζωντανὸ ρεῦμα τῆς ἐπαναστατικῆς σκέψης, θέλησης κι ὑπόθεσης. Πρέπει νὰ συνδεθοῦν μεταξύ τους οἱ καλύτεροι ἀγρότες ὅλων τῶν χωριῶν, τῶν ἐπαρχιῶν κι, ἐνδεχόμενα, ὅλων τῶν περιφερειῶν, οἱ πρωτοπόροι, οἱ ἐπαναστάτες ποὺ γεννιοῦνται αὐθόρμητα μέσα ἀπ' τὸ ρώσικο ἀγροτικὸ κόσμο καί, ὅπου εἶναι δυνατόν, νὰ σφυρηλατηθοῦν παρόμοιοι δεσμοὶ ἀνάμεσα στοὺς ἀγρότες καὶ τοὺς ἐργαζόμενους στὰ ἐργοστάσια. Αὐτοὶ οἱ δεσμοὶ δὲν μπορεῖ νάναι παρὰ ἀτομικοί. Πρέπει, παίρνοντας βέβαια τὶς πιὸ σχολαστικὲς προφυλάξεις, οἱ καλύτεροι καὶ πιὸ προχωρημένοι ἀγρότες κάθε χωριοῦ, κάθε ἐπαρχίας καὶ κάθε περιφέρειας, νὰ συνάψουν σχέσεις μὲ ὅλους τοὺς ἀγρότες, μὲ ὅλα τὰ χωριά, μ' ὅλες τὶς περιφέρειες καὶ περιοχές. Πρὶν ἀπ' ὁτιδήποτε ἄλλο, εἶναι ἀνάγκη νὰ πειστοῦν αὐτὰ τὰ προχωρημένα στοιχεῖα τῆς ὑπαίθρου καὶ διαμέσου αὐτῶν ὅλος ὁ λαός, τουλάχιστον τὸ μεγαλύτερο καὶ πιὸ ἐνεργητικό του μέρος, ὅτι γιὰ ὅλο τὸ λαό, γιὰ ὅλα τὰ χωριά, γιὰ ὅλες τὶς ἐπαρχίες καὶ περιοχὲς ὁλόκληρης τῆς Ρωσίας κι ἀκόμα κι ἔξω ἀπ' τὴ Ρωσία, ὑπάρχει μιὰ μόνο κοινὴ δυστυχία καί, κατὰ συνέπεια, μιὰ μόνο κοινὴ ὑπόθεση. Εἶναι ἀνάγκη νὰ πειστοῦν ὅτι ὁ λαὸς διαθέτει μιὰ δύναμη ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ καταστραφεῖ καὶ ποὺ κανένας ἢ τίποτα δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τῆς ἀντισταθεῖ κι ὅτι ἂν αὐτὴ δὲν ἔχει ἀκόμα ἀπελευθερώσει τὸ λαό, εἶναι γιατὶ γίνεται ἰσχυρὴ μόνο ὅταν εἶναι ἑνωμένη κι ὅταν βασικὰ ἐνεργεῖ συντονισμένα γιὰ ἕνα ἑνιαῖο σκοπό. Καὶ δὲν ἔχει ὡς τώρα ἀποφέρει καρποὺς γιατὶ δὲν εἶναι ἑνωμένη Γιὰ νὰ ἑνωθεῖ, πρέπει τὰ χωριά, οἱ ἐπαρχίες κι οἱ περιφέρειες νὰ συνάψουν στενοὺς δεσμοὺς καὶ νὰ ὀργανωθοῦν στὴ βάση ἑνὸς μοναδικοῦ κοινοῦ σχέδιου καὶ μὲ μοναδικὸ σκοπὸ τὴν ἀπελευθέρωση ὅλου τοῦ λαοῦ. Γιὰ νὰ προσφέρουμε στὸ λαό μας τὴν αἴσθηση καὶ τὴ συνείδηση μιᾶς πραγματικῆς ἑνότητας, χρειάζεται νὰ δημιουργήσουμε ἕνα εἶδος λαϊκῆς ἐφημερίδας, λιθογραφημένης ἢ χειρόγραφης ἢ ποὺ νὰ μεταδίδεται προφορικά, ποὺ νὰ πληροφορεῖ ἄμεσα καὶ παντοῦ, στὰ πιὸ ἀπομακρυσμένα μέρη, στὶς ἐπαρχίες, στὶς περιφέρειες καὶ στὰ χωριὰ τῆς Ρωσίας, γιὰ κάθε ξεχωριστὸ λαϊκό, ἀγροτικὸ ἢ ἐργατι-

κό, κίνημα πού ξεσπάει στὸν ἕνα ἢ στὸν ἄλλο τόπο καθὼς καὶ γιὰ τὰ πιὸ σημαντικὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ προλεταριάτου στὴ Δ. Εὐρώπη. Κι ὅλο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνεται γιὰ νὰ μὴν αἰσθάνονται πιὰ ἀπομονωμένοι ὁ ἀγρότης μας κι ὁ ἐργοστασιακὸς ἐργάτης, ἀλλὰ νὰ ξέρουν, ἀντίθετα, ὅτι πίσω τους, κάτω ἀπ' τὸν ἴδιο ζυγό, ἀλλὰ κι ἐμψυχωμένοι ἀπ' τὸ ἴδιο πάθος κι ἀπελευθερωτικὴ θέληση, ὑπάρχει ὁ ἀπέραντος, ἀτέλειωτος κόσμος τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, ποὺ προετοιμάζονται γιὰ τὸν παγκόσμιο ξεσηκωμό.

Αὐτὸ εἶναι τὸ καθῆκον καί, τὸ λέμε εἰλικρινά, ὁ μοναδικὸς λόγος ὕπαρξης μιᾶς ἐπαναστατικῆς προπαγάνδας. Δὲν πρόκειται νὰ περιγράψουμε κάποιο πρότυπο, τὸν τρόπο ποὺ ἡ νεολαία μας πρέπει νὰ συγκεκριμενοποιήσει αὐτὸ τὸ καθῆκον. Λέμε μόνο ἕνα πράγμα: ὁ λαὸς θ' ἀναγνωρίσει σὰ δική του τὴ μορφωμένη νεολαία μας, μόνον ὅταν θὰ τὴ συναντήσει στὴν ἴδια τὴ ζωή, στὴν ἴδια ἀθλιότητα καὶ στὴν ἴδια ἀπελπισμένη ἐξέγερση. Γιὰ νάναι πιὰ ἐκεῖ μπροστὰ ὄχι σὰ μάρτυρας, ἀλλὰ σὰν ἐνεργὸς συμμέτοχος καὶ σὰν πρωτοπορία, ἡ νεολαία μας πρέπει νὰ κάνει θυσίες, νὰ συμμετέχει ἀκόμα κι ἂν αὐτὸ ὁδηγεῖ στὴν καταστροφή της, παντοῦ καὶ πάντα, κύρια καὶ πρωταρχικά, σ' ὅλες τὶς λαικὲς κινητοποιήσεις κι ἐξεγέρσεις, ἀπ' τὶς πιὸ μεγάλες ὡς τὶς πιὸ μικρές. Ἐνεργώντας σύμφωνα μ' ἕνα αὐστηρὰ καθορισμένο σχέδιο κι ὑποβάλλοντας, μ' αὐτὴ τὴν προοπτική, ὅλες της τὶς ἐνέργειες στὴν πιὸ αὐστηρὴ πειθαρχία, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ἐκείνη ἡ ὁμοφωνία ποὺ χωρὶς αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει νίκη, πρέπει, ἂν χρειαστεῖ, νὰ μάθει καὶ νὰ διδάξει τὸ λαὸ ὄχι μόνο ν' ἀντιστέκεται ἄγρια, ἀλλὰ κι ἀκόμα, νὰ περνάει θαρραλέα στὴν ἐπίθεση.

Προτοῦ καταλήξουμε σ' ἕνα συμπέρασμα, θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε ἀκόμα κάτι. Αὐτὴ ἡ τάξη, ποὺ ἐμεῖς ὀνομάζουμε πνευματικὸ μας προλεταριάτο, καὶ ποὺ βρίσκεται κιόλας σὲ μιὰ κατάσταση ὥριμη γιὰ τὴν Κοινωνικὴ Ἐπανάσταση, δηλαδή, σὲ μιὰ κατάσταση ἀπελπιστικὴ καὶ ποὺ δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ τὴν ἀνεχθεῖ, πρέπει τώρα νὰ διαποτιστεῖ ἀπὸ συνειδητὸ πάθος γιὰ τὴν σοσιαλεπαναστατικὴ ὑπόθεση ἂν δὲ θέλει νὰ ὑποστεῖ μιὰν ταπεινωτικὴ κι ἄσκοπη ἧττα· αὐτὴ ἡ τάξη ἔχει κληθεῖ σήμερα νὰ προετοιμάσει καὶ νὰ ὀργανώσει τὴ λαϊκὴ ἐπανάσταση. Κανεὶς ἄλλος δὲν μπορεῖ ν' ἀναλάβει τὸ δικό της ρόλο. Θὰ μποροῦσε, εἶναι ἀλήθεια, χάρη στὴ μόρφωση ποὺ διαθέτει, νὰ καταφέρει νὰ ἐξασφαλίσει μιὰ ὁποιαδήποτε θεσούλα, περισσότερο ἢ λιγότερο προσοδοφόρα, ἀνάμεσα στοὺς ἐκμεταλλευτές, τοὺς ληστὲς καὶ τοὺς καταπιεστὲς τοῦ λαοῦ, μέσα σ' ἕνα πλαίσιο ποὺ εἶναι ἤδη ἀσφυκτικὰ γεμᾶτο. Ἀλλὰ κι αὐτὲς οἱ θέσεις σπανίζουν ὅλο καὶ περισσότερο ἂν καὶ προορίζονται γιὰ μιὰ ἐλάχιστη μειοψηφία. Κι πειτα, στὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν περιπτώσεων, δὲ θ' ἀπόμενε σ' αὐτοὺς τοὺς προλετάριους τοῦ πνεύματος τίποτα περισσότερο ἀπ' τὸ αἶσχος τῆς προδοσίας καὶ τοῦ ξεπεσμοῦ στὴ χυδαιότητα καὶ τὴν

ταπείνωση. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀναφερόμαστε μόνο σ' ἐκείνους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ προδοσία εἶναι κάτι τὸ ἀσύλληπτο κι ἀδιανόητο.

Ἀφοῦ κόψουν ὁριστικὰ κάθε δεσμὸ μὲ τὸν κόσμο τῶν ἐκμεταλλευτῶν, τῶν καταστροφέων καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ ρώσικου λαοῦ, θὰ πρέπει νὰ θεωροῦνται σὰν ἕνα πολύτιμο κεφάλαιο, ποὺ ἔχει μπεῖ ἀποκλειστικὰ στὴν ὑπηρεσία τῆς ὑπόθεσης τῆς λαϊκῆς χειραφέτησης, σὰν κεφάλαιο ποὺ πρέπει νὰ ξοδευτεῖ μόνο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς λαϊκῆς προπαγάνδας, προκειμένου νὰ προετοιμάζεται κάθε μέρα καὶ περισσότερο καὶ νὰ ὀργανώνεται ὁ ξεσηκωμὸς ὅλου τοῦ λαοῦ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἡ πρώτη ἰδέα μιᾶς διεθνοῦς ἕνωσης μεταξὺ ἐργατικῶν συνδικάτων γεννιέται μὲ τὴν εὐκαιρία μιᾶς συνάντησης μεταξὺ γάλλων κι ἄγγλων ἐργατῶν, ποὺ ἔγινε στὰ 1862 στὸ Λονδίνο, στὴ διάρκεια τῆς παγκόσμιας ἔκθεσης. Μιὰ ἐργατικὴ ἀντιπροσωπεία, ποὺ ἀποτελούνταν ἀπὸ 200 ἐργάτες οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐκλεγεῖ ἀπ' τοὺς συντρόφους τους τῶν ἐργαστηρίων τοῦ Παρισιοῦ, στάλθηκε στὸ Λονδίνο, μ' ἔξοδα τῆς κυβέρνησης τοῦ Ναπολέοντα ΙΙΙ, γιὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν ἔκθεση. Στὶς 5 Αὐγούστου, σὲ μιὰ μεγάλη γιορτὴ ποὺ ὀργάνωσαν τ' ἀγγλικὰ συνδικάτα γιὰ νὰ τιμήσουν τοὺς γάλλους ἐργαζόμενους, οἱ ἄγγλοι ἀντιπρόσωποι εἶπαν, στὸ χαιρετιστήριο λόγο τους, ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ τ' ἀκόλουθα: «Ἐλπίζουμε νὰ βροῦμε κάποιο μέσο διεθνοῦς ἐπικοινωνίας κι ὅτι μιὰ μέρα θὰ δημιουργηθεῖ ἐκεῖνος ὁ φιλικὸς δεσμὸς ποὺ πρέπει νὰ ἑνώνει τοὺς ἐργάτες ὅλων τῶν χωρῶν» οἱ γάλλοι θ' ἀπαντήσουν προτείνοντας «τὴ δημιουργία ἐργατικῶν ἐπιτροπῶν γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ ἀλληλογραφίας πάνω σὲ διεθνῆ βιομηχανικὰ θέματα». Τὸν ἑπόμενο χρόνο, στὶς 22 Ἰούλη (1863), οἱ ἐργάτες τοῦ Λονδίνου ὀργανώνουν μιὰ συγκέντρωση, ὅπου θὰ συζητοῦνταν τὸ θέμα τῆς ὑποστήριξης τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Πολωνίας. Προσκάλεσαν καὶ τοὺς γάλλους νὰ πάρουν μέρος σ' αὐτή. Οἱ τελευταῖοι ἔστειλαν 6 ἀντιπροσώπους. Ὁ συνδικαλιστὴς Ὄντγκεν, ἀφοῦ εἶχε μιλήσει γιὰ τὴν παγκόσμια εἰρήνη, ζητάει ἀπ' τοὺς ἐργάτες νὰ ὀργανώσουν διεθνὴ συνέδρια γιὰ τὸ συντονισμὸ τοῦ τρόπου διεξαγωγῆς τῆς πάλης ἐνάντιον τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὕστερ' ἀπὸ ἕνα χρόνο, τὸ Σεπτέμβρη 1864, οἱ ἐργάτες τοῦ Λονδίνου προσκαλοῦν γι' ἄλλη μιὰ φορὰ τοὺς ἐργάτες τοῦ Παρισιοῦ νὰ πάρουν μέρος σὲ μιὰ καινούργια συγκέντρωση ὑπὲρ τῆς Πολωνίας. Στὶς 28 Σεπτέμβρη, στὸ Σαίντ Μάρτιν Χώλ, θὰ φθάσουν οἱ τρεῖς γάλλοι ἀντιπρόσωποι μ' ἕνα σχέδιο διεθνοῦς ἕνωσης. Αὐτοὶ ἦταν ὁ Τολαίν, τορναδόρος, ὁ Περρασόν, χαλκουργὸς κι ὁ Λιμουζέν, κορδελᾶς. Ἡ συζήτηση, ποὺ ἀκολούθησε, διευθυνόταν ἀπ' τὸν Ἔντουαρντ Σπένσερ, θετικιστὴ φιλόσοφο καὶ φλογερὸ ριζοσπάστη. Ὁ Τολαὶν διάβασε ἀπ' τὸ βῆμα τὸ σχέδιο τῶν παριζιάνων ἐργατῶν κι ὁ Λελουμπέζ, ἕνας νεαρὸς καθηγητὴς τῆς γαλλικῆς γλώσσας, τὸ μετέφρασε. Ὁ συνδικαλιστὴς Γουῆλεν παρουσίασε τὴν ἀπόφαση ποὺ πρότεινε στὴ συνέλευση ἡ Ἐπιτροπὴ Πρωτοβουλίας, τὴν ὁποία εἶχαν συλλάβει ἀκόλουθα:

«Ἡ συνέλευση ἀφοῦ ἄκουσε τοὺς γάλλους ἀδελφούς μας... καὶ δοσμένου ὅτι τὸ πρόγραμμά τους μπορεῖ νὰ βελτιώσει τὴν κατάσταση τῶν ἐργαζομένων, τὸ ἀποδέχεται σὰ βάση μιᾶς διεθνοῦς ὀργάνωσης. Ἡ συνέλευση ὅρισε μιὰ Ἐπιτροπή, ποὺ ἔχει τὴ δικαιοδοσία ν' αὐξήσει τὰ μέλη της, μὲ σκοπὸ νὰ συντάξει τοὺς κανονισμοὺς αὐτῆς τῆς Ἕνωσης».

'Η ἀπόφαση ἐπιδοκιμάστηκε ὁμόφωνα κι ἀμέσως ὁρίστηκε ἡ 'Επιτροπή, ποὺ θάπρεπε νάχει τὴν ἕδρα της στὸ Λονδίνο. Στὸ μεγαλύτερομέρος της ἀπαρτίστηκε ἀπὸ ἄγγλους, ποὺ ἀνάμεσά τους ἦταν οἱ συνδικαλιστὲς "Οντγκεν, Κρέμερ, Γουῆλερ, Λούκραφτ κι ὁ ὀπαδὸς τοῦ "Οουεν Γουεστόι. 'Ο Λελουμπὲζ καὶ δυὸ - τρεῖς ἄλλοι γάλλοι ποὺ ἔμεναν στὸ Λονδίνο, θ' ἀντιπροσώπευαν τὴ Γαλλία. 'Ο Φοντάνα κι ὁ ἰταλοποιημένος πολωνὸς ταγματάρχης Γοὺλφ (δεξὶ χέρι τοῦ Μαντσίνι) τὴν 'Ιταλία. 'Ο ραφτεργάτης 'Ικάριους κι ὁ δόκτορας Κὰρλ Μὰρξ, τὴ Γερμανία. 'Η 'Επιτροπὴ αὐτὴ εἶχε ἐπιφορτιστεῖ μὲ τὴν ἐπεξεργασία ἑνὸς σχέδιου Καταστατικοῦ καὶ τὴ σύγκληση ἑνὸς ἐργατικοῦ συνέδριου στὰ 1865.

'Ο Μὰρξ ἀφηγεῖται τὸ γεγονὸς σ' ἕνα γράμμα του στὸν "Ενγκελς μὲ ἡμερομηνία 4 Νοέμβρη 1864 «Πρὶν ἀπὸ λίγο καιρό, οἱ ἐργάτες τοῦ Λονδίνου εἶχαν καλέσει τοὺς παριζιάνους ἐργάτες γιὰ μιὰ κοινὴ δράση ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς Πολωνίας. Οἱ παριζιάνοι ἔστειλαν, ἀπ' τὴν πλευρά τους, μιὰν ἀντιπροσωπεία, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Ζολαίν, ἕναν ἐργάτη ποὺ ἦταν ὑποψήφιος στὶς τελευταῖες ἐκλογὲς τοῦ Παρισιοῦ, ἕνα θαυμάσιο νεαρό. (Κι οἱ σύντροφοί του ἦταν κι αὐτοὶ θαυμάσια παιδιά). 'Οργανώθηκε μιὰ δημόσια ἐκδήλωση, γιὰ τὶς 28 Σεπτέμβρη, στὸ Σαὶντ Μάρτιν Χώλ, ἀπ' τὸν "Οντγκεν (τσαγκάρη, πρόεδρο τοῦ Συμβουλίου τῶν Συνδικάτων τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς 'Εταιρίας τῶν Συνδικάτων γιὰ τὴν Κινητοποίηση γιὰ τὴν ψῆφο, ποὺ βρίσκεται σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν Τζὼν Μπράιτ) καὶ τὸν Κρέμερ (οἰκοδόμο, γραμματέα τῆς "Ενωσης Χτιστῶν)... Μοῦ ἔστειλαν κάποιον Λελουμπὲζ γιὰ νὰ μὲ ρωτήσει ἂν θάθελα νὰ συμμετάσχω, γιὰ λογαριασμὸ τῶν γερμανῶν ἐργατῶν καί, ἰδιαίτερα, ἂν μποροῦσα νὰ ὑποδείξω ἕνα γερμανὸ ἐργάτη γιὰ νὰ μιλήσει στὴν ἐκδήλωση κλπ. Παρουσίασα τὸν 'Ικάριους, ποὺ τὰ κατάφερε μιὰ χαρὰ καὶ παρεβρέθηκα κι ὁ ἴδιος στὴ συγκέντρωση, σὰν προσωπικότητα ποὺ δὲ θὰ μιλοῦσε ἀπ' τὸ βῆμα. Γνώριζα ὅτι τούτη τὴ φορά, εἴτε ἀπ' τὴ μεριὰ τῶν λονδρέζων, εἴτε ἀπ' τὴ μεριὰ τῶν παριζάνων, ἦταν πραγματικὲς οἱ δυνάμεις ποὺ ἐμφανίζονταν στὴ σκηνὴ κι ἀκριβῶς γι' αὐτό, ἀποφάσισα νὰ ἐγκαταλείψω τὴ συνηθισμένη μου στάση, δηλαδή, νὰ μὴ δέχομαι τέτοιου εἴδους προσκλήσεις...».

2. "Οττο "Εντουαρτ Λέοπολντ, πρίγκηπας τοῦ Βίσμαρκ (1815 - 1898). Πρώσσος πολιτικός. 'Απ' τὰ 1858 ὡς τὰ 1862 ἦταν πρεσβευτὴς στὴ Ρωσία' ἀπ' τὸν 'Ιούνη ὡς τὸ Σεπτέμβρη 1862, πρεσβευτὴς στὸ Παρίσι.'Απ' τὶς 23 Σεπτέμβρη 1862 πρωθυπουργὸς κι ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν τῆς Πρωσσίας, Πρωθυπουργὸς και πρῶτος καγκελάριος τοῦ γερμανικοῦ Ράιχ ἀπ' τὰ 1871 ὡς τὰ 1890.

3. Γκαμπριὲλ Κλώντ Ζὺλ Φάβρ (1814 - 1896) Ρεπουμπλικάνος δικηγόρος. Στὶς 28 Γενάρη 1871, ὑπόγραψε στ' ὄνομα τῆς Κυβέρνησης 'Εθνικῆς "Αμυνας τὴν ἀνακωχὴ μὲ τὸ Βίσμαρκ, ὕστερα ἀπὸ 5 μῆνες πολιορκίας τοῦ Παρισιοῦ ἀπ' τὰ πρωσσικὰ στρατεύματα. Στὰ 1871, ἔγινε ἀντιπρόεδρος κι ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν τῆς κυβέρνησης Θιέρσου στὶς Βερσαλλίες. Τὸ Μάρτη 1871, ὅταν ὁ Θιέρσος διέταξε νὰ φύγουν ἡ κυβέρνηση, οἱ ὑπηρεσίες κι οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις ἀπ' τὸ Παρίσι, γιὰ νὰ μὴν ὑποκύψει στὶς πιέσεις τῶν ἐξεγερμένων παριζιάνων, ὁ Φάβρ ἀπάντησε στοὺς δημάρχους τοῦ Παρισιοῦ, ποὺ πῆγαν

γιὰ νὰ τοῦ προτείνουν ἕνα συμβιβασμὸ (ἄμεση προκήρυξη δημοτικῶν ἐκλογῶν καὶ διατήρηση τῆς 'Εθνοφρουρᾶς). «Δὲ συζητᾶνε μὲ τοὺς δολοφόνους». ('Αναφερόταν στὴν ἐκτέλεση τῶν στρατηγῶν Λεκόμπτ καὶ Θωμὰς ἀπ' τὸ λαό, τὸ ἐπεισόδιο ποὺ ἔκανε τὸ Θιέρσο ν' ἀποφασίσει τὴν ἐκκένωση τοῦ Παρισιοῦ).

4. Λεὸν Γαμβέττας (1838 - 1882). Δικηγόρος καὶ κύριος ἐκπρόσωπος τῶν ριζοσπαστῶν ρεπουμπλικάνων. Στὴ διάρκεια τῆς Κομμούνας, θεωρούνταν ἀπ' τὸ ἐργατικὸ κίνημα σὰν «ὁ κατεξοχὴν γιακωβίνος δικτάτορας».

5. Πραξίντις Ματέο Σαγκάστα (1827 - 1903). 'Ισπανὸς ὑπουργὸς ἐσωτερικῶν στὴ διάρκεια τῆς σύντομης βασιλείας τοῦ 'Αμεδαίου.

6. 'Αμεδαῖος Φερντινάντο Μαρία, δούκας τῆς 'Αόστης (1845 - 1890). Τρίτο παιδὶ τοῦ Βίκτωρα 'Εμμανουὴλ ΙΙ. Στὶς 16 Νοέμβρη 1870, τὰ Κορτὲς (='Ισπανικὴ Βουλὴ) τοῦ πρόσφεραν τὸ στέμμα τῆς 'Ισπανίας, ἐπιχειρώντας, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, νὰ τερματίσουν τὶς διαμάχες μεταξὺ νομιμοφρόνων, φιλελεύθερων καὶ ρεπουμπλικάνων. 'Επειδὴ ὅμως δὲ συνέβηκε αὐτό, ὁ 'Αμεδαῖος προτίμησε νὰ παραιτηθεῖ στὶς 11 Φλεβάρη 1873. Στὶς 12 Φλεβάρη, τὰ Κορτὲς ἀνακήρυξαν τὴ δημοκρατία. 'Αμέσως, ξέσπασε στὴ χώρα τῶν Βάσκων μιὰ ἐξέγερση ὑπὲρ τοῦ Καρόλου.

Στὶς 10 'Απρίλη ἐκλέχτηκε μιὰ Συντακτικὴ 'Εθνοσυνέλευση, ποὺ συνῆλθε τὶς πρῶτες μέρες τοῦ 'Ιούνη καὶ στὶς 8 ἀνακήρυξε τὴν ὁμοσπονδιακὴ δημοκρατία. Στὶς 11, σχηματίστηκε μιὰ νέα κυβέρνηση μὲ πρόεδρο τὸν Πὶ ι Μαργκάλ. Τὸν ἴδιο καιρὸ ὁρίστηκε μιὰ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ συντάξει τὸ σχέδιο τοῦ νέου συντάγματος, ἀποκλείστηκαν, ὅμως, ἀπ' αὐτὴ οἱ «ἀδιάλλακτοι» ρεπουμπλικάνοι τῆς ἀριστερᾶς. Ἔτσι, στὶς 3 'Ιούλη, ὅταν δημοσιεύτηκε αὐτὸ τὸ νέο Σύνταγμα, οἱ ἀδιάλλακτοι ξεσηκώθηκαν, ὑποστηρίζόμενοι ἀπ' τοὺς Διεθνιστές, ὑπὲρ μιᾶς «'Ομοσπονδιακῆς» δημοκρατίας καὶ τῶν «κυρίαρχων, ἢ «ἀνεξάρτητων» καντονιῶν, στὴ Σεβίλλη, τὴν Κόρδοβα, τὴ Γρανάδα, τὴ Μάλαγα, τὴ Βαλένθια, τὸ Κάντιξ, τὸ 'Αλκόν, τὴ Μουρκία, τὴν Καρθαγένη κλπ. Στὶς 18 'Ιούλη, ὁ Πὶ ι Μαργκὰλ ὑπόβαλλε τὴν παραίτησή του κι ἀντικαταστάθηκε ἀπ' τὸ Σαλμερόν, ὁ ὁποῖος ἔστειλε ἀμέσως τὸ στρατὸ ἐναντίον τῶν ἐξεγερμένων. 'Η Καρθαγένη ἀντιστάθηκε ὡς τὶς 11 Γενάρη 1874.

7. Γκιουζέππε Μαντσίνι (1805 - 1872) . Γνώρισε τὸ Μπακούνιν, ποὺ τοῦ τὸν παρουσίασε ὁ Χέρτσεν, στὰ 1862 στὸ Λονδίνο, μετὰ τὴ δραπέτευσή του ἀπ' τὴ Σιβηρία. Στὶς 12 Νοέμβρη 1863 ὁ Μαντσίνι γράφει στὸ Φρειδερίκο Καμπανέλλα «...νὰ πεὶς στὸ Μόσσο ὅτι θὰ πάει νὰ τὸν ζητήσει ἕνας ρῶσος φίλος μου μὲ τὴ γυναίκα του' ὅτι θέλω νὰ τὸν δεχτοῦν καλὰ οἱ δικοί μας, νὰ τὸν γνωρίσουν μὲ τ' ἀντρόγυνα Σάκι καὶ Κασάκια. Θὰ μείνει πολὺ λίγο στὴ Γένοβα. Αὐτὸς ὁ ρῶσος θὰ σοῦ δώσει κιὰν δὲ σοῦ δώσει νὰ τοῦ τὸ θυμίσεις, ἕνα πρῶτο ρώσικο γράμμα στὰ γαλλικά. Εἶναι μιὰ ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσα ἐργασία. Νὰ μεταφραστεῖ. 'Η σειρὰ τῶν γραμμάτων ἀπευθυνόταν ἀρχικὰ σὲ μιὰ σουηδικὴ ἐφημερίδα' ἀλλ' ἂν θὰ τοῦ ζητοῦσες νὰ σοῦ ἐπιτρέψει ν' ἀφαιρέσεις τὸν πρόλογο ἔτσι ὥστε νὰ ταριάζει μαζί της ἡ ἐργασία ποὺ εἶχε δοθεῖ στὸ «DOVERE», θὰ τὸ ἔκανε. Καταλαβαίνεις γιατὶ σοῦ στέλνει τ' ἄλλα γράμματα ἀπ' τὴ Φλωρεντία». (βλ. Α. Ρομάνο «'Ιστορία τοῦ Σο-

σιαλισμοῦ στὴν 'Ιταλία», σ. 119). Στὶς 13 Νοέμβρη 1863 ὁ Μαντσίνι γράφει στόν Γκιουζέππε Ντόλφι. «Θὰ δεῖτε ἕνα ρῶσο φίλο μου, ποὺ σᾶς τὸν συστήνω θερμά, μαζὶ μὲ τὴν πολωνέζα γυναίκα του. Προηγούμενα, πάντως, θὰ σᾶς στείλει ἕνα γράμμα — ἴσως ἀπ' τὴ Γένοβα — ποὺ θὰ σᾶς παρακαλεῖ νὰ τοῦ βρεῖτε ἕνα ἁπλὸ διαμέρισμα στὴ Φλωρεντία. Σᾶς παρακαλῶ σὰν φίλος νὰ κάνετε ὅτι σᾶς ζητήσει καὶ θὰ σᾶς εἶμαι εὐγνώμων» (στὸ ἴδιο). Στὰ 1852, ὁ Μαντσίνι ἔγραφε γιὰ τὸ θέμα τοῦ σοσιαλισμοῦ:«Ὁ μεγάλος προβληματισμὸς γύρω ἀπ' τὴν κοινωνία, ποὺ σήμερα ἔχει ἀνεβάσει τὸν πυρετὸ στὴν Εὐρώπη, μπορεῖ νὰ καθοριστεῖ ἔτσι: κατάργηση τοῦ προλεταριάτου· χειραφέτηση τῶν ἐργαζόμενων ἀπ' τὴν τυραννία τοῦ κεφάλαιου, ποὺ ἔχει συγκεντρωθεῖ στὰ χέρια ἑνὸς μικροῦ ἀριθμοῦ ἀτόμων· διανομὴ τῶν προϊόντων τῆς ἐργασίας ἢ τῆς ἀξίας τους, σύμφωνα μὲ τὴν ἐργασία ποὺ προσφέρθηκε· εἰδικευμένη καὶ πνευματικὴ ἐκπαίδευση τῶν ἐργατῶν· ἐθελοντικὴ συνεργασία μεταξὺ τῶν ἐργατῶν, ποὺ θ' ἀντικαταστήσει εἰρηνικά, προοδευτικὰ καὶ στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ, τὴ μισθωτὴ ἐργασία τοῦ ἀτόμου, ποὺ βρίσκεται στὴν αὐθαίρετη θέληση τοῦ καπιταλιστῆ.

Αὐτὴ εἶναι ἡ πεμπτουσία ὅλων τῶν σημερινῶν ἐπιθυμιῶν. Δὲν πρόκειται γιὰ καταστροφή, κατάργηση, μεταφορά, μὲ βίαια μέσα, τοῦ πλούτου ἀπ' τὴ μιὰ τάξη στὴν ἄλλη. Πρόκειται γιὰ αὔξηση τῆς κατανάλωσης, καὶ κατὰ συνέπεια γιὰ αὔξηση τῶν προϊόντων, γιὰ διεύρυνση τῆς διανομῆς τους σ' ἐκείνους ποὺ παράγουν. Γιὰ τὸ ἄνοιγμα ἑνὸς πλατιοῦ δρόμου στὸν ἐργαζόμενο. Γιὰ νὰ μπορεῖ αὐτὸς ν' ἀποκτήσει πλοῦτο κι ἰδιοκτησία, νὰ βρίσκει κεφάλαια καὶ τρόπο ἐλεύθερης ἐργασίας».

8. Μετὰ τὴ φυγὴ τῆς κυβέρνησης Θιέρσου ἀπ' τὸ Παρίσι στὶς Βερσαλλίες, ὅπου βρισκόταν κιόλας ἡ Συνέλευση, τὸ δημοκρατικὸ καὶ προλεταριακὸ Παρίσι «ἀνακήρυξε τὴν Κομμούνα», μὲ τὴν περίφημη διακήρυξη (ποὺ γράφτηκε ἀπ' τὸν Ντελεκλούζ): «Κάτω ὁ μιλιταρισμός! Ἔξω οἱ γαλονάδες τῶν γενικῶν,ἐπιτελείων. Τόπο στὸ λαό, στοὺς ἀγωνιστές, στοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ «γυμνὰ μπράτσα»! Σήμανε ἡ ὥρα τοῦ ἐπαναστατικοῦ πόλεμου. Ὁ λαὸς ἀγνοεῖ τοὺς περίτεχνους ἑλιγμούς, ἀλλ' ὅταν ἔχει στὸ χέρι ἕνα ντουφέκι καὶ τὸ πεζοδρόμιο κάτω ἀπ' τὰ πόδια, δὲ φοβᾶται καμιὰ πανουργία τῆς μοναρχικῆς σχολῆς». Ἡ Κομμούνα κράτησε ἀπ' τὶς 18 Μάρτη 1871 ὡς τὸ τέλος τοῦ Μάη. Ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἀπελπισμένη ἀντίσταση ἐνάντια στὰ «νόμιμα» στρατεύματα τῶν Βερσαλλιῶν, ἡ Κομμούνα ἀναγκάστηκε νὰ ὑποκύψει. Ξέχωρα ἀπ' τοὺς ὑπερασπιστὲς τῆς Κομμούνας ποὺ πέθαναν στὴ διάρκεια τῶν 70 μερῶν τῆς ἡρωϊκῆς πάλης, μόνο στὴν τελευταία βδομάδα τοῦ Μάη, στὴ διάρκεια τῆς ἐπανακατάληψης τοῦ Παρισιοῦ, ἀπὸ δρόμο σὲ δρόμο κι ἀπὸ ὁδόφραγμα σὲ ὁδόφραγμα, τὰ στρατεύματα τῶν Βερσαλλιῶν θὰ τουφεκίσουν 20 - 25 χιλιάδες κομμουνάρους. Σχεδὸν 3 χιλιάδες θὰ πεθάνουν ἀμέσως μετὰ στὶς φυλακὲς καὶ στὰ στρατόπεδα συγκέντρωσης αἰχμαλώτων καὶ 13.700 θὰ καταδικαστοῦν σὲ ποινὲς ποὺ ἔφθαναν ὡς τὰ ἰσόβια καὶ τὸ θάνατο. Ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν θυμάτων ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἐργάτες καὶ βιοτέχνες.

9. Κὰρλ Μὰρξ (1818 - 1883) καὶ Φρῆντριχ Ἔνγκελς (1820 - 1895). Ὁ Βεντούρι, στὸ βιβλίο του «Ὁ Ρώσικος Λαϊκισμὸς»Εϊνάντι, σ.83, περιγράφει τὴν

πρώτη συνάντηση τοῦ Μπακούνιν μ' αὐτοὺς στὸ Παρίσι: «Ὁ Μπακούνιν συνδεόταν τότε πολὺ στενὰ μ' ἐκείνη τὴν ὁμάδα πού, στοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1844, προσπαθοῦσε νὰ μετατρέψει τὴ γερμανικὴ ἐφημερίδα «VORW'A'R-TS», ποὺ ἐκδιδόταν στὸ Παρίσι, σὲ ὄργανο τῶν σοσιαλιστῶν ἐμιγκρέδων, δηλαδή, τῆς ὁμάδας Ρούζ, Μάρξ, Χέρβεγκ, Χάινε. Ἀλλ' ἀκόμα καὶ στὴν ἀτμόσφαιρα ἐκείνου τοῦ περιβάλλοντος, αἰσθανόταν κάτι ποὺ τὸν ἐμπόδιζε νὰ δοθεῖ ὁλόψυχα. Ξαναζοῦσε ἐκείνη ἡ πίεση, ἐκείνη ἡ τεχνητὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ δὲν τοῦ εἶχε ἐπιτρέψει νὰ δεχτεῖ τὴν οὐτοπία τοῦ Βάιτλινγκ. Ἔγραφε (ἀναφέρεται ἀπ' τὸν Στεκλώφ, III, σ. 235)· «Αὐτοὶ οἱ κύριοι εἶναι ξένοι στὶς βασικὲς ἀπαιτήσεις τῆς ἀξιοπρέπειας καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Δὲν εἶναι, ἴσως, κάτι τὸ λυπηρό; Οἱ γάλλοι κομμουνιστές, ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, εἶναι πιὸ προοδευτικοί, πιὸ ἀνθρώπινοι, περήφανοι κι ἐλεύθεροι· εἶναι γεμᾶτοι ἀξιοπρέπεια κι ἀγάπη καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἐκτιμοῦν τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τῶν ἄλλων». Ὁ Χάινλιτς Μπερνστάιν (1805 - 1892), ὁ γερμανὸς δημοσιολόγος κι ἱδρυτὴς τῆς «VORW'A'RTS», ἀναφέρει τοὺς Ρούζ, Μάρξ, Χέρβεγκ, Μπακούνιν Γουίρθ, Τζ. Βέμπερ, Ἔβερμπεγκ, Μπέργκερ κι Ἔνγκελς, σὰ συνεργάτες τῆς ἐφημερίδας παρόλο πού, ὅπως ἦταν γνωστό, οἱ ἀντιθέσεις τοῦ μεγαλύτερου μέρους ἀπ' αὐτοὺς ἀπόκλειαν μιὰ κοινὴ ἐργασία. Ὁ Μπερνστάιν κατοικοῦσε σ' ἕνα σπίτι στὴ γωνία τῶν ὁδῶν Οὐρσουλίνων καὶ Πετι Σαμπ καὶ γράφει. «Εἶχα πολλὰ δωμάτια ποὺ δὲ χρησιμοποιοῦσα κι ἀπ' τὸν Ἰούλη 1844, ἔμενε στὸ πιὸ μεγάλο ἀπ' αὐτά, μὲ μοναδικὴ ἐπίπλωση ἕνα ράτζο, ἕνα μπαοῦλο κι ἕνα μπουκάλι ἀπὸ κασσίτερο, ὁ ρῶσος Μπακούνιν. Γιατὶ αὐτὸς ἦταν ὁ λιγότερο ἀπαιτητικὸς ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Σ' αὐτὸ τὸ δωμάτιο ἐρχόταν μιὰ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ 12 - 14 ἄτομα, ποὺ ἄλλα κάθονταν στὸ κρεβάτι, ἄλλα στὸ μπαοῦλο κι ἄλλα στέκονταν ὄρθια ἢ βημάτιζαν· κάπνιζαν ὅλοι πολὺ καὶ συζητοῦσαν μὲ τὴν πιὸ μεγάλη ζωηρότητα καὶ πάθος». Τὸ χειμώνα 1841 - 42, ὁ Ἔνγκελς παρακολουθοῦσε μαθήματα φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου καὶ κατοικοῦσε στὴν ὁδὸ Ντόροθυ, στὸν ἴδιο δρόμο ποὺ ἔμεινε κι ὁ Μπακούνιν. Ἀλλὰ οἱ δυὸ νεαροὶ δὲ γνωρίζονταν.

10. Ναπολέων III (1808 - 1873). Γιὸς τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτη. Στὶς 10 Δεκέμβρη 1848 ἐκλέχτηκε πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Στὶς 2 Δεκέμβρη 1852 ἔκανε ἕνα πραξικόπημα μὲ τὴν ὑποστήριξη ὄχι μόνο τῶν μικροϊδιοκτητῶν ἀγροτῶν, ποὺ τὸν εἶχαν κιόλας ἐκλέξει στὰ 1848, ἀλλὰ καὶ τοῦ κλήρου κι ὅλης τῆς βιομηχανικῆς ἀστικῆς τάξης. Ἡ περίοδος ἀπ' τὰ 1852 ὡς τὰ 1860 ὀνομάστηκε «ἡ βασιλεία τῆς κομπίνας». Μετὰ τὴν ἧττα τῆς αὐτοκρατορίας στὸ Σεντάν, στὶς 2 Σεπτέμβρη 1870, ὁ αὐτοκράτορας κατέφυγε στὴν Ἀγγλία ὅπου καὶ πέθανε. Στὶς 4 Σεπτέμβρη σχηματίστηκε ἡ Κυβέρνηση «Ἐθνικῆς Ἄμυνας» στὸ Παρίσι καὶ μιὰ μεγάλη λαϊκὴ συγκέντρωση, πάντα στὸ Παρίσι, ἀνακήρυξε τὴ Δημοκρατία.

11. Ὁ Μπακούνιν ἔγραφε ἀπ' τὸ Λονδίνο στὸ Γαριβάλδη, στὶς 30 Γενάρη 1862: «Ἡ φήμη τῶν εὐγενικῶν καὶ πατριωτικῶν σας ἐγχειρημάτων, ἔσπασε τὴ φανερή μου ἀδράνεια καὶ μοῦ ξαναγέννησε τὰ πάθη τῆς νιότης... Ἐξάλλου δὲν ἤμουνα ὁ μόνος ποὺ συγκινήθηκε. Ἂν μπορούσατε νὰ σταθεῖτε μάρτυ-

ρας, όπως έγώ, τοῦ φλογεροῦ ἐνθουσιασμοῦ ὅλης τῆς πόλης τοῦ 'Ιρκούτσκ, πρωτεύουσας τῆς 'Αν. Σιβηρίας, μόλις μαθεύτηκε τὸ νέο τῆς ἐκστρατείας σας στὴ Σικελία καὶ τῆς θριαμβευτικῆς σας προέλασης, διαμέσου τῶν κτήσεων τοῦ πρώην βασιλιὰ τῆς Νάπολης, θὰ σκεφτόσαστε, ὅπως κι ἐγώ, ὅτι δὲν ὑπάρχουν πιὰ χῶρες, οὔτε σύνορα». ('Αναφέρεται στὸ «'Εργατικὸ Κίνημα», Μασινιμπόζιο — «'Ο Μπακούνιν, ὁ Γαριβάλδης καὶ τὸ Σλάβικο Ζήτημα» 1862 - 64). 'Ο Μπακούνιν ἔστειλε στὸ Γαριβάλδη τὰ πρῶτα γραφτὰ ποὺ δημοσίευσε, ὕστερα ἀπ' τὴ δραπέτευσή του ἀπ' τὴ Σιβηρία, σὰ συμπλήρωμα τοῦ «Κόλοκολ»—«Πομανώφ, Πουγκατσέφ, Πεστέλ, ὁ λαϊκὸς σκοπός», τὸ Φλεβάρη 1862, συνοδεύοντας τὴν ἀποστολή τους καὶ μ' ἕνα γράμμα ὅπου ἔλεγε: «'Ο σκοπός μας εἶναι τὸ χτύπημα τοῦ συγκεντρωτισμοῦ, τοῦ μοσχοβίτικου καὶ τοῦ Πετρουπολίτικου, ἡ χειραφέτηση κι ἡ πλήρης ἐλευθερία, ἡ αὐτονομία κι ἡ ἀνεξαρτησία τῶν πολωνικῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ κείνων ποὺ δὲν εἶναι πολωνικὲς καὶ ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ρώσικο Κράτος· ὁ πόλεμος μέχρι θανάτου κι ἡ καταστροφὴ τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας...». Στὶς 19 Γενάρη 1864, ὁ Μπακούνιν ἔγινε δεκτὸς ἀπ' τὸ Γαριβάλδη στὴν Καπρέρα. Στὸ Συνέδριο γιὰ τὴν Εἰρήνη τῆς Γενεύης (9 - 12 Σεπτέμβρη 1867), ὁ Μπακούνιν συνάντησε ξανὰ τὸ Γαριβάλδη. 'Ο θετικιστὴς φιλόσοφος Βιρούμπωφ, ποὺ τὸν εἶχε γνωρίσει στὴ Νάπολη, ἀναφέρει στὶς ἀναμνήσεις του: «Θυμᾶμαι καλὰ τὴν ἐξαιρετικὰ ἐντυπωσιακὴ ἐμφάνισή του στὴν πρώτη συνεδρίαση τοῦ συνέδριου. Όταν μὲ τὸ βαρὺ κι ἀργὸ περπάτημά του ἀνέβηκε τὰ σκαλοπάτια τῆς σκηνῆς, ὅπου καθόταν τὸ προεδρεῖο, ντυμένος, ὅπως πάντα ἀτημέλητα μ' ἕνα γκρίζο κοστούμι, κάτω ἀπ' τὸ ὁποῖο φαινόταν ὄχι ἕνα πουκάμισο ἀλλὰ ἕνα πλεχτό, συνοδευόμενος κάθε τόσο ἀπ' τὶς φωνὲς τοῦ κοινοῦ Μπακούνιν!, ὁ Γαριβάλδης, ποὺ ἦταν πρόεδρος, σηκώθηκε, ἔκανε μερικὰ βήματα πρὸς τὸ μέρος του καὶ τὸν ἀγκάλιασε. Αὐτὴ ἡ συγκινητικὴ συνάντηση τῶν δυὸ γέρων καὶ δοκιμασμένων ἀγωνιστῶν τῆς 'Επανάστασης, προκάλεσε ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση. Παρόλο ποὺ στὴν ἀπέραντη αἴθουσα ὑπῆρχαν πολλοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Μπακούνιν, ὅλοι σηκώθηκαν ὄρθιοι καὶ τὰ χειροκροτήματα δὲν εἶχαν πιὰ τελειωμό». ('Αναφ. ἀπ' τὸ Νεττλὼ στὸ ἔργο «'Ο Μπακούνιν κι ἡ Διεθνὴς στὴν 'Ιταλία», Γενεύη, 1913).

12. Λουδοβίκος XIV (1638 - 1715). Βασιλιᾶς τῆς Γαλλίας ποὺ ὁλοκλήρωσε τὴν κρατικὴ συγκεντροποίηση τοῦ βασιλείου του, διαμέσου τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας του.

13. Ναπολέοντας I (1769 - 1821). 'Υλοποίησε τὴν κρατιστικὴ ἰδέα τῶν γιακωβίνων ἀστῶν, καθιερώνοντας ὅλες τὶς βασικὲς δομὲς τοῦ σύγχρονου, συγκεντρωτικοῦ ἀστικοῦ Κράτους. Διαμέσου αὐτοῦ ὁ στρατὸς ἀνέλαβε ἕνα συγκεκριμένο πολιτικὸ ρόλο, τὸ ρόλο τῆς διαφύλαξης τῶν δικτατορικῶν θεσμῶν.

14. Φρειδερίκος II, ὁ Μεγάλος (1712 - 1786). Βασιλιᾶς τῆς Πρωσσίας.

15. Φρανσουὰ Μαρὶ 'Αρουέτ, ὁ λεγόμενος Βολταῖρος (1694 - 1778). 'Ο Συλβαὶν Μαρεσάλ (ἕνας ἀπ' τοὺς «λυσσασμένους» στὴ διάρκεια τῆς Μεγάλης 'Επανάστασης καὶ κατόπιν συντάκτης τοῦ «Μανιφέστου τῶν "Ισων», στὴ συνωμοσία τοῦ Μπαμπέφ) στὸ «'Ημερολόγιο τῶν Ρεπουμπλικάνων πρὸς χρή-

ση τῆς Δημόσιας 'Εκπαίδευσης», ποὺ ἔκδοσε στὰ 1793, ἔγραψε. «Περιγελοῦσε τοὺς βασιλιάδες, εἰρωνευόταν τοὺς παπάδες, χλεύαζε τοὺς εὐγενεῖς, φώτιζε τὸ λαὸ καὶ τοῦ ἐνίσχυε τὸ ἠθικό. Αὐτὲς οἱ ὑπηρεσίες εἶναι ποὺ ἀξίζουν τὴν ἀναγνώριση».

16. 'Αλέξανδρος Ι (1777 - 1825). Αὐτοκράτορας τῆς Ρωσίας. Στὰ 1801 διαδέχθηκε τὸν πατέρα του Παῦλο Ι (ὅταν αὐτὸς δολοφονήθηκε ἀπ' τὴ γυναίκα του καὶ μητέρα τοῦ 'Αλέξανδρου). Στὰ 1801 ἀπαγόρευσε τὸ πούλημα τῶν χωρικῶν χωρὶς τὸ πούλημα καὶ τῆς γῆς. Στὰ 1802 κατάργησε τὴν προληπτικὴ λογοκρισία. Στὰ 1803 καθιέρωσε μιὰ νομοθεσία ποὺ ρύθμιζε τὸ ζήτημα τῆς βιομηχανικῆς ἐργασίας καὶ παραχώρησε τὸ δικαίωμα στοὺς δουλοπάροικους νὰ ἐξαγοράζουν τὴν ἐλευθερία τους «μὲ τὴ συγκατάθεση τῶν ἀφεντικῶν». Στὰ 1804 βάζει περιορισμοὺς στὶς τιμωρίες τῶν δουλοπάροικων. Στὰ 1821 διατάζει τὸ ἄμεσο κλείσιμο τῶν μασονικῶν στοῶν καὶ τὴν ἀπαγόρευση κάθε μυστικῆς ἑταιρίας. Στὰ 1825 ἀπαγορεύει τὸ νοίκιασμα τῶν δουλοπάροικων στοὺς ἰδιοκτῆτες ἐργοστασίων. Στὶς 19 Νοέμβρη 1825, πεθαίνει στὸ Ταγκανρόγκ, ὅπου εἶχε ἀποσυρθεῖ κάτω ἀπ' τὴν ἐπήρεια μυστικιστικῶν παραισθήσεων.

— Νικόλαος Ι (1796 - 1855). Διαδέχτηκε τὸν 'Αλέξανδρο Ι. 'Εγκαινίασε τὴ βασιλεία του μὲ τὴ δίκη καὶ τὴν ἐκτέλεση τῶν Δεκεμβριστῶν, Πεστέλ, Ριλὴβ, Μουράβιεφ - 'Αποστόλ, Μπεστούγεφ - Ριούμιν, Κακόβσκοϊ. Στὰ 1828, καταδικάζει σὲ θάνατο ἄλλους 5 Δεκεμβριστές, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ τὸ Σουκίνωφ. 'Επισκέφτηκε στὴν 'Αγγλία τὴ «Νέα Λανάρκ», τὴν κοινότητα τοῦ οὐτοπιστῆ Όουεν. Στὶς 29 'Απρίλη γλύτωσε ἀπὸ μιὰ ἀπόπειρα ποὺ ἔγινε ἐναντίον του στὴ Βαρσοβία καὶ στὶς 7 Σεπτέμβρη, ἀπὸ μιὰ ἄλλη ποὺ ἔγινε στὸ Παρίσι. Στὰ 1845 θεσπίζει ἕνα νόμο μὲ «ἀνθρωπιστικὲς διατάξεις», ποὺ μειώνει τὸν ἀριθμὸ τῶν μαστιγώσεων μὲ τὸ κνοῦτο ἀπὸ 7 σὲ 3 κι ἕναν ἄλλο ποὺ ἀπαγορεύει τὶς ἀπεργίες, χαρακτηρίζοντάς τες σὰν «ἐξεγέρσεις κατὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους». Στὰ 1853 ἀρχίζει τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς 'Αγγλίας, μὲ τὶς ὁποῖες ἑνώθηκε ὕστερα καὶ τὸ Πεδεμόντιο. Πέθανε στὰ 1855.

17. Αἰκατερίνη ΙΙ (1729 - 1796). Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας ἀπ' τὶς 28 'Ιούνη 1762. Στὰ 1763 ἔδωσε τὴν ἄδεια στοὺς ξένους ἐργοστασιάρχες ν' ἀποκτήσουν δουλοπάροικους. Στὰ 1765 ἐπέτρεψε στ' ἀφεντικὰ νὰ καταδικάζουν τοὺς δουλοπάροικους τους σὲ καταναγκαστικὰ ἔργα. Στὰ 1767 ἀπαγόρευσε στοὺς δουλοπάροικους νὰ κάνουν ἀγωγὴ στ' ἀφεντικά τους. Στὰ 1773 κι ὡς τὰ 1775, ἀγωνίστηκε νὰ καταστείλει τὴν ἐξέγερση τοῦ Πουγκατσόφ. Στὰ 1783 ἐπέκτεινε τὴ δουλοπαροικία στὴν Οὐκρανία καὶ στὰ 1785 θεσπίζει τὴν ἀποκλειστικὴ κυριότητα τῶν ἀφεντικῶν πάνω στοὺς δουλοπάροικους. Πέθανε στὰ 1796 καὶ τὴ διαδέχτηκε ὁ Παῦλος Ι.

18. Λουὶς 'Αδόλφος Θιέρσος (1797 - 1877). Γάλλος ἱστορικὸς καὶ πολιτικός. Σὰν ὑπουργὸς ἐσωτερικῶν καταστέλλει τὶς ἐξεγέρσεις τῆς Λυών, στὰ 1830 καὶ τοῦ Παρισιοῦ στὰ 1834 καὶ 1848. Τερματίζει τὴ σταδιοδρομία του σὰν πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καὶ δήμιος τῆς Κομμούνας.

19. 'Υπήρξε τὸ πρῶτο συνέδριο τῆς Διεθνοῦς Ἕνωσης Ἐργαζομένων κι ἔγινε στὴ Γενεύη ἀπ' τὶς 3 ὡς τὶς 8 Σεπτέμβρη 1866.

20. Γιόχαν Γιακόμπι (1805 - 1877). Γιατρὸς ἀπ' τὸ Καίνιξμπεργκ, συγγραφέας καὶ φιλελεύθερος πολιτικός. Μέλος τοῦ Κοινοβουλίου τῆς Φρανκφούρτης στὰ 1848 - 49 καὶ τῆς πρωσσικῆς Ἐθνοσυνέλευσης. Ἀπ' τὰ 1862 ὑπῆρξε μέλος τοῦ πρωσσικοῦ Κοινοβουλίου σὰ σοσιαλιστής.

21. Φερδινάνδος Λασσάλ (1825 - 1864). Δικηγόρος, ἀρχηγὸς τῆς Γενικῆς Ἕνωσης τῶν γερμανῶν ἐργαζομένων, ποὺ δημιουργήθηκε στὶς 3 Μάη 1863. Θεωρούνταν σὰν πραγματικὸς ὀπαδὸς τοῦ Μάρξ. Πέθανε στὴ Γενεύη, σοβαρὰ τραυματισμένος ἀπὸ ἕνα δῆθεν πρίγκηπα ἀπ' τὴ Βλαχία, σὲ μιὰ μονομαχία στὶς 30 Αὐγούστου 1864.

22. Βίλελμ Λῆμπκνεχτ (1826 - 1900). Δάσκαλος. Ἕνας ἀπ' τοὺς ἱδρυτὲς κι ἡγέτες τῆς γερμανικῆς Σοσιαλδημοκρατίας. Ἀφοῦ πῆρε μέρος στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848 - 49, μετανάστευσε στὸ Λονδίνο ὅπου γνώρισε τοὺς Μάρξ κι Ἕνγκελς κι ὅπου παράμεινε ὡς τὰ 1862. Ὅταν ἐπέστρεψε στὴ Γερμανία ἵδρυσε μὲ τὸ Μπέμπελ στὴ Λειψία, στὰ 1868, τὸ Γερμανικὸ Σοσιαλδημοκρατικὸ Ἐργατικὸ Κόμμα. Διεύθυνε τὸ ἐπίσημο δημοσιογραφικὸ ὄργανο αὐτοῦ τοῦ Κόμματος, τὸ «VOLKSSTAAT» ἀπ' τὴν ἵδρυσή του στὰ 1875 καὶ τὸ «VORW'A'TS», ἀπ' τὰ 1876 ὡς τὰ 1878, κι ὕστερα ἀπ' τὰ 1891 ὡς τὸ θάνατό του. Πῆρε μέρος στὴν ἵδρυση τῆς Β' Διεθνοῦς στὰ 1889.

— Αὔγουστος Μπέμπελ (1840 - 1913). Ἐργάτης ἀπ' τὴ Σιλεσία. Συνιδρυτὴς τῆς γερμανικῆς Σοσιαλδημοκρατίας μαζὶ μὲ τὸ Λῆμπκνεχτ. Στὴν ἀρχὴ ἐκπροσωποῦσε τὴν προλεταριακὴ πτέρυγα, ἀλλὰ σιγὰ - σιγὰ υἱοθέτησε συμβιβαστικὲς καὶ σοσιαλδημοκρατικὲς θέσεις.

23. Ὅταν μιλᾶμε γιὰ Μεγάλη Ἐπανάσταση ἐννοοῦμε πάντα τὴ γαλλικὴ τοῦ 1793.

24. Μετὰ τὴν ἧττα τοῦ Σεντὰν καὶ τὴν αἰχμαλωσία τοῦ Ναπολέοντα ΙΙΙ· μετὰ τὴν αὐτοανακήρυξη, στὸ Παρίσι, τῆς «Κυβέρνησης Ἐθνικῆς Ἄμυνας», ποὺ συγκροτήθηκε ἀπὸ 12 ρεπουμπλικάνους: Φάβρ, Σιμόν, Φερύ, Γαμβέττα, Κρεμιέ, Ἀραγκό, Κλὲ - Μπιζουέν, Πελλετάν, Γκαρνιὲ - Παζέ, Πικάρ, Ροσφόρ, Θιέρσο, τὸ Σεπτέμβρη 1870 καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς ἀνακωχῆς μὲ τοὺς πρώσσους, στὶς 28 Γενάρη 1871, θὰ γίνουν οἱ ἐκλογὲς γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Συνέλευση, ποὺ θ' ἀνακηρύξει ἐπίσημα τὴ Δημοκρατία στὶς 8 Φλεβάρη 1871· ἀπ' τὰ 750 μέλη της τὰ 450 σχεδὸν ἀποδείχθηκαν μοναρχικοὶ καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε «ἀγροτικὴ συνέλευση». Στὴν ἀρχὴ συνῆλθε στὸ Μπορντὼ κι ὕστερα, τὸ Μάρτη, μεταφέρθηκε στὶς Βερσαλλίες. Στὶς 18 Μάρτη ἐγκαταστάθηκε στὶς Βερσαλλίες κι ἡ Κυβέρνηση Ἐθνικῆς Ἄμυνας ποὺ ἐγκατέλειψε τὸ Παρίσι κι ἐπιδόθηκε στὴν ἄγρια καταστολὴ τῆς Κομμούνας καὶ τὴν ἀνακατάκτηση τοῦ Παρισιοῦ, στ' ὄνομα τῆς νομιμόφρονης χώρας.

25. Ἡ κολώνα Βαντὼμ ἀνεγέρθηκε σὲ μιὰ πλατεία τοῦ Παρισιοῦ ἀπ' τὸ Ναπολέοντα Ι γιὰ νὰ τιμήσει τὸν ἑαυτό του. Στὶς 4 Νοέμβρη 1863 ὁ Ναπολέοντας ΙΙΙ ἀντικατέστησε τὸ ἄγαλμα τοῦ Ναπολέοντα Ι, ποὺ ἐμφανιζόταν μὲ πολιτικὰ ροῦχα, μ' ἕνα ἄλλο τοῦ Καίσαρα. Ἡ κολώνα, σύμβολο τοῦ δε-

σποτισμοῦ, γκρεμίστηκε στις 16 Μάη 1871 μὲ διάταγμα τῆς Κομμούνας 'Γι' αὐτὸ τὸ μέτρο κατηγορήθηκε ὕστερα ὁ ζωγράφος Γκουστάβ Κουμπέρ.

26. Ντεζιρὲ Μπαροντέ. Μέλος τοῦ 'Επαναστατικοῦ Συμβουλίου, ποὺ στις 4 Σεπτέμβρη κατέλαβε τὸ Δημαρχεῖο τῆς Λυών. Δήμαρχος τῆς Λυὼν ἀπ' τὸν 'Απρίλη 1872 ὡς τὸν 'Απρίλη 1873. 'Εκλέχτηκε βουλευτὴς τοῦ Σηκουάνα στις 27 'Απρίλη 1873.

27. Μανουὲλ Ρουὶζ Ζορίλλα (1834 - 1895). Δικηγόρος, ἐκλεγμένος στὰ Κορτὲς στὰ 1856. Στὰ 1868 ἔγινε μέλος τῆς προσωρινῆς κυβέρνησης. Τὸ Γενάρη 1870 ἔγινε πρόεδρος τῶν Κορτὲς καὶ στὰ 1871 πρωθυπουργός. Μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ βασιλιὰ 'Αμεδαίου μετανάστευσε στὴν Πορτογαλία' στὴ συνέχεια ἀποδέχθηκε τὴ δημοκρατία (τὸ Σεπτέμβρη 1874) κι ἀντιτάχθηκε στὴν παλινόρθωση τοῦ 'Αλφόνσου. Στὰ 1890 κατέφυγε στὸ Παρίσι κι ἐπέστρεψε πίσω στὴν 'Ισπανία.

28. Τὸ σύνολο τῶν θεμελιακῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων τῶν 'Ισπανῶν.

29. Κλέμενς Βένζελ Λόθαρ, πρίγκηπας τοῦ Μέττερνιχ (1773 - 1859). Αὐστριακὸς πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης' ὁ βασικὸς ἐμπνευστὴς κι ἐγκέφαλος τῆς 'Ιερῆς Συμμαχίας.

30. Φέλιξ, πρίγκηπας τοῦ Σβάρτσενμπεργκ (1800 - 1852). Γεννήθηκε στὴ Βιέννη. Διπλωμάτης καὶ πρωθυπουργὸς ἀπ' τὰ 1848.

31. Κόμης Λέο φὸν Θοὺν καὶ Χοχενστάιν (1811 - 1888). Κυβερνήτης τῆς Βοημίας στὰ 1848, ἔπειτα ὑπουργὸς Παιδείας. Τὸ Κονκορδάτο μὲ τὴν 'Εκκλησία τῆς Ρώμης ὑπογράφτηκε στὰ 1856.

32. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ 1859 ποὺ διεξήχθηκε ἀπ' τὸ Πεδεμόντιο, μὲ τὴ βοήθεια γαλλικῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων κάτω ἀπ' τὴ διοίκηση τοῦ Ναπολέοντα ΙΙΙ καὶ ποὺ τέλειωσε μὲ τὴν προσάρτηση τῆς Λομβαρδίας — Βενετίας στὸ Πεδεμόντιο καὶ τὴ συνακόλουθη διακήρυξη τῆς δημιουργίας τοῦ 'Ιταλικοῦ βασίλειου.

33. Κόμης Φρήντριχ φὸν Μπέστ (1809 - 1896). Πρωθυπουργὸς τῆς Σαξωνίας κι ἔπειτα καγκελάριος τῆς αὐστρο - οὐγγρικῆς αὐτοκρατορίας ἀπ' τὰ 1867 ὡς τὰ 1871.

34. 'Ο ποταμὸς Λέιτα, παραπόταμος τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Δούναβη, σχημάτιζε ἕνα κομμάτι τῶν συνόρων μεταξὺ Αὐστρίας κι Οὐγγαρίας. 'Απ' αὐτὸ προῆρθαν, μετὰ τὸ 1867, οἱ ὀνομασίες Σισλεϊτανία καὶ Τρανσλεϊτανία γιὰ νὰ ὑποδηλώσουν τὰ δυὸ κράτη τῆς αὐστρο - οὐγγρικῆς μοναρχίας.

35. 'Ανταμ Μίσκιεβιτς (1798 - 1855). Λιθουανο - πολωνὸς ποιητής. Μετανάστευσε στὰ 1829 στὸ Παρίσι ὅπου δίδαξε σλάβικη φιλολογία στὸ Κολλέγιο τῆς Γαλλίας. 'Ο Μπακούνιν τὸν γνώρισε ὅταν ἔφθασε στὸ Παρίσι στὰ 1844. Μυστικιστής, ἀλλὰ γενναῖος καὶ δυναμικός, ἔγραψε στὰ 1820 μιὰ περίφημη «Ὠδὴ στὴ Νεολαία», ποὺ ἄσκησε τότε σημαντικὴ ἐπίδραση ὅπως καὶ τὸ ἔργο του «Τὸ Βιβλίο τῶν Πολωνῶν Προσκυνητῶν». Στὰ 1834 ἵδρυσε τὴ λέσχη «'Ενωμένοι 'Αδελφοί», μὲ στόχο τὴ διάδοση τοῦ πολωνικοῦ μεσσιανισμοῦ. (Τὸ ὄνομα «'Ενωμένοι 'Αδελφοί» τὸ εἶχαν πάρει κιόλας οἱ Οὑσῖτες στὰ μέσα τοῦ 15ου αἰώνα, ὅταν ὁ βασιλιὰς τῆς Πολωνίας, Γκέοργκ Πότζεμπραχ, παραχώρησε στοὺς Οὑσῖτες ποὺ εἶχαν γλυτώσει ἀπ' τὶς διώξεις, ἕνα μέρος τῆς πε-

ριοχῆς τοῦ Λίντς μεταξὺ Μοραβίας καὶ Σιλεσίας· στὰ 1457, μετὰ τὴν οἰκοδόμηση διάφορων χωριῶν θὰ πάρουν τ' ὄνομα Χερνχοῦτερς ἢ «Ἑνωμένοι Ἀδελφοὶ» καὶ στὰ 1500 εἶχαν κιόλας 2000 κολλεκτιβοποιημένα χωριά). Στὰ 1848 δημιούργησε στὴ Ρώμη, μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Πάπα, μιὰ πολωνικὴ λεγεώνα, ποὺ πῆρε μέρος στὸν πόλεμο τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἰταλίας κι ὕστερα ἐνωματώθηκε στὸ στρατὸ τοῦ Πεδεμόντιου. Ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας «Βῆμα τοῦ Λαοῦ», ποὺ ἔβγαινε στὸ Παρίσι ἀπ' τὶς 15 Μάρτη ὡς τὶς 10 Νοέμβρη 1849.

36. Ὀπαδοὶ τοῦ βοημοῦ θρησκευτικοῦ μεταρρυθμιστὴ Γιὰν Οὺς (1369 - 1415), πρύτανη τοῦ πανεπιστήμιου τῆς Πράγας κι ἐξομολογητὴ τῆς Σοφίας τῆς Βαυαρίας, βασίλισσας τῆς Βοημίας. Κήρυσσε, σὰν τὸν Τζὼν Γουῆκλιφ (στὸ 14ο αἰώνα στὴν Ἀγγλία) τὴ διαμαρτυρία ἐναντίον τῆς παπικῆς ἐξουσίας, τῆς διαφθορᾶς τῆς ἐκκλησίας, τοῦ πλούτου καὶ τῶν καταχρήσεων τοῦ κλήρου. Ἡ σύνοδος τῆς Κωνστάντζας, στὰ 1414, τὸν καταδίκασε νὰ καεῖ ζωντανὸς σὰν αἱρετικός. Κάηκε στὰ 1415 μαζὶ μὲ τὸν Τζερόλαμο τῆς Πράγας. Οἱ ὀπαδοί του, οὐσίτες, θὰ πάρουν τότε τὰ ὅπλα γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὸ θάνατό του, κάτω ἀπ' τὴν ἀρχηγία τοῦ Ζίζκα.

37. Στεπὰν Τιμόφιεβιτς Ραζίν (; - 1671). Κοζάκος τοῦ Ντόν, ποὺ διεύθυνε μιὰ πολύχρονη ἀγροτικὴ ἐξέγερση ἰσχυριζόμενος ὅτι ἦταν γιὸς τοῦ τσάρου Ἰβὰν Βασίλιεβιτς, (μπλέκοντας ἔτσι στὴν πάλη τῶν νόθων Δημήτριων). Ἀποκεφαλίστηκε στὴ Μόσχα στὰ 1671.

38. Ἐμιλιὰν Ἰβάνοβιτς Πουγκατσὲφ (1724 - 1866). Συνέχισε τὴν ἀγροτικὴ ἐξέγερση τοῦ Ραζὶν μὲ τὸ ψεύτικο ὄνομα τσάρος Πέτρος ΙΙΙ.

39. Μιχαὴλ Νικολάγιεβιτς Μουράγιεφ (1796 - 1866). Ρῶσος στρατηγός, κυβερνήτης τῆς ΒΔ. Πολωνίας. Κατέστειλε αἱματηρὰ τὴν πολωνικὴ ἐξέγερση τοῦ 1863.

40. Κάτοικοι τοῦ Βάρτεμπεργκ, περιοχῆς τῆς Ν. Γερμανίας.

41. Ἡ Σερβία πετυχαίνει τὴν ἀνεξαρτησία της στὰ 1878 μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου.

42. Ἡ σκουπστίνα. Μ' αὐτὸ τὸν ὅρο, ποὺ σημαίνει συνέλευση, συνάθροιση καὶ κοινοβούλιο, ὀνομάστηκε τὸ Δεκέμβρη 1858 ἡ Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων πρῶτα στὴ Σερβία κι ὕστερα στὴ Γιουγκοσλαβία, ὡς τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος.

43. Στέφανος Ντουσιάν. Βασιλιὰς κι ὕστερα αὐτοκράτορας τῆς Σερβίας ἀπ' τὰ 1334. Πέθανε στὰ 1355.

44. Ὁ Βένσεσλαβ ὑπῆρξε βασιλιὰς τῆς Βοημίας ἀπ' τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰώνα ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰώνα. Σὲ δυὸ εὐκαιρίες ἔγινε καὶ βασιλιὰς τῆς Πολωνίας, τὴν πρώτη ἀπ' τὰ 1291 ὡς τὰ 1295 καὶ τὴ δεύτερη ἀπ' τὰ 1300 ὡς τὰ 1305, τὴ χρονιὰ ποὺ πέθανε δηλητηριασμένος, ἀπ' ὅτι φαίνεται, ἀπ' τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ποὺ ἤθελαν νὰ ὑποδουλώσουν τὴ Βοημία.

45. Οἱ ταμπορίνι ἦταν τὸ πιὸ ἀποφασιστικὸ καὶ φανατικὸ τμῆμα τῶν ὀπαδῶν τοῦ Οὺς κι ἦταν βαθιὰ ἀντιεξουσιαστές. Στὴν ὁμολογία πίστης τους ποὺ παρουσίασαν στὴ σύνοδο τῆς Γούττεμπεργκ, στὰ 1442, στὸ ἐδάφιο VII, λένε ὅτι: «ὀφείλουμε ὑπακοὴ μόνο στὸ δόγμα καὶ τὴ διδασκαλία, τοῦ

'Ιησοῦ Χριστοῦ κι ὄχι στὸν 'Αντίχριστο ποὺ προσωποποιεῖται ἀπ' τὸν πάπα... γιατὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας δὲν μπορεῖ νάναι δεμένη μὲ μερικὰ πρόσωπα καὶ μὲ μερικοὺς τύπους, ἀλλὰ μόνο μὲ τὴν καθαρότητα τοῦ δόγματος...».

46. Γιὰν Ζίζκα (1370 - 1424). Βοημὸς εὐγενής, ποὺ μπῆκε ἐπικεφαλῆς τῆς ἐξέγερσης τῶν ὀπαδῶν τοῦ Οὺς.

47. Φράντισεκ Παλάσκι (1798 - 1876). Τσέχος ἱστορικός. 'Ο Κόμης φὸν Θούν, κυβερνήτης τῆς Βοημίας στὰ 1848, τὸν θέλει στὸ ἐθνικὸ Κομιτάτο του, ποὺ θεωρούνταν σὰν ἕνα εἶδος προσωρινῆς κυβέρνησης. Οἱ γερμανοὶ θὰ τοῦ προσφέρουν μιὰ ἕδρα στὸ Κοινοβούλιο τῆς Φρανκφούρτης. Αὐτὸς ἀπαντάει μ' ἕνα ἀνοιχτὸ γράμμα, ὑπενθυμίζοντας στοὺς γερμανοὺς πὼς κι ὅταν ἀκόμα οἱ βοημοὶ πρίγκηπες θὰ ταχθοῦν μὲ τὸ μέρος τῶν γερμανῶν πριγκήπων, ὁ βοημικὸς λαὸς δὲ θάχει χάσει, στὴν πραγματικότητα, ἀπ' αὐτὸ τὴ (ολάβικη) φύση του. "Οταν ὁ κροάτης συγγραφέας Κουκούλισβιτς θὰ προτείνει μιὰ Δίαιτα (= Βουλὴ) ὅλων τῶν κλάδων τοῦ σλάβικου ἔθνους κι ὁ σλοβάκος συγγραφέας Στοὺρ θὰ συντάξει τὴν ἔκκληση γι' αὐτή, ὁ Παλάσκι, δήλωσε ἀμέσως τὴν πίστη τῶν ἐμπνευστῶν αὐτοῦ τοῦ συνέδριου στὸν οἶκο τῶν 'Αψβούργων - Λορένα, ἀρνούμενος ν' ἀναπτύξει «χωριστές, πανολαβιστικὲς καὶ πανρωσικὲς ἰδέες», ξεκαθαρίζοντας ὅτι ἤθελε νὰ πετύχει μόνο τὴν ἰσότητα δικαιωμάτων γιὰ τοὺς σλάβους τῆς αὐτοκρατορίας «μὲ τὰ πιὸ σίγουρα καὶ πιὸ εἰρηνικὰ μέσα» καὶ καταλήγοντας διαβεβαίωσε «τοὺς δίκαιους καὶ φιλελεύθερους συμπολίτες μας τῶν ἄλλων ἐθνικοτήτων ὅτι αὐτὸ εἶναι οὐσιαστικὰ ἕνα συντηρητικὸ ἐγχείρημα». Τὸ συνέδριο ἔγινε στὶς 2 - 6 - 1848. Στὸ βιβλίο του, «'Ιστορία τῆς Βοημίας», χαρακτηρίζει τὴν ὕπαρξη τῶν μαγιάρων ἀνάμεσα στοὺς σλάβικους λαοὺς σὰ μιὰ ἱστορικὴ θεομηνία, γιατὶ αὐτὸ εἶχε ἐμποδίσει τὸ σχηματισμὸ μιᾶς μεγάλης σλάβικης αὐτοκρατορίας στὴ δύση, κάτω ἀπ' τὴ διοίκηση τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀπ' τὸ Χολοτάιν ὡς τὴν Πελοπόννησο, ἀπ' τὸν 11ο αἰώνα.

— Φρὰντς Λαντίσλαους φὸν Ρίεγκερ (1818 - 1903). Μέλος τοῦ 'Εθνικοῦ Κομιτάτου τῆς Πράγας στὴ διάρκεια τῆς ἐξέγερσης τοῦ 1848. "Επειτα βουλευτὴς στὸ αὐστριακὸ Κοινοβούλιο. Θεωρητικοποίησε τὸν αὐστρο - σλαβισμό, δηλαδή, τὴν ἐνσωμάτωση τῶν σλάβικων λαῶν στὴν 'Αψβουργικὴ αὐτοκρατορία, σὰν αὐτόνομες ἐθνικὲς μονάδες. 'Αλλὰ μετὰ τὴν ἄρνηση τῆς Βιέννης ν' ἀποδεχθεῖ τὶς αὐτονομιστικὲς θέσεις του ἔγινε ρωσόφιλος. ('Αναφ. ἀπ' τὸν Π. Σ. Μαζίνι, σημειώσεις στὰ «Ναπολιτάνικα γραφτὰ τοῦ Μπακούνιν», Μπέργκαμο 1963).

— Αὔγουστος Φράντισεκ Μπράουνερ (1810 - 1880). Τσέχος φιλελεύθερος δικηγόρος, ἕνας ἀπ' τοὺς ἡγέτες τοῦ σλαβο - αὐστριακοῦ κινήματος.

48. Λευκὸς Τσάρος ἢ Χάνος, ὀνομαζόταν ὁ αὐτοκράτορας τῶν πληθυσμῶν τῆς ἀνατολικῆς στέππας στὸ 17ο καὶ 18ο αἰώνα. Στὸ 19ο αἰώνα αὐτὴ ἡ ὀνομασία χρησίμευε γιὰ νὰ δείξει τὴν ἀποστολὴ τῆς Ρωσίας νὰ βασιλέψει στὴν 'Ασία.

49. Πάβελ 'Ιβάνοβιτς Πεστὲλ (1793 - 1826). 'Ηγέτης τοῦ νότιου τμήματος τῶν Δεκεμβριστῶν."Εγραφε: «Εἶναι ἀνάγκη νὰ σκεφτοῦμε καὶ νὰ ἐξασφα-

λίσουμε γιὰ ὅλους τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ συντήρησή τους καὶ μαζι νὰ πετύχουμε τὴν ἀφθονία. Στὸ πρῶτο, ἔχει ἀναμφισβήτητο δικαίωμα κάθε ἄνθρωπος ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι ἄνθρωπος, στὸ δεύτερο, ἔχει δικαίωμα μόνο κεῖνος ποὺ κατορθώνει νὰ τὸ πετύχει μὲ δικές του ἐνέργειες».

— Μιχαὴλ Πάβλοβιτς Μπεστούγεφ - Ριούμιν (1803 - 1826). Δεκεμβριστής «Νὰ χωρίσουμε τὴ γὴ σὲ ἰδιοκτησίες; Τί συνέπειες θάχει αὐτό; Ἢ νὰ θεωρήσουμε τὴ γὴ σὰν ἰδιοκτησία τοῦ Κράτους ὅπως στὴ Ρωσία; Μπορεῖ ἡ γὴ ν' ἀποτελέσει ἰδιοκτησία;... Ἡ δική μας ἀγροτικὴ κοινότητα (ὀμπσίνα) δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ ἕνας ἐφαρμοσμένος κοινοτικὸς κομμουνισμός, στὸν ὁ ποῖο ἡ γὴ εἶναι ἕνα μέσο για τὴν ἐργασία, ἐνῶ οἱ γάλλοι κομμουνιστὲς ἀγνοοῦν τελείως τὰ μέσα, ἀπαιτώντας, ἀντίθετα, τὸ δικαίωμα στὴν ἐργασία. Ἀλλὰ χωρὶς μέσα, πεθαίνεις ἀπ' τὴν πεῖνα μὲ τὸ δικαίωμα στὴν ἐργασία».

— Μουράβιεφ - Ἀποστὸλ (1796 - 1826). Δεκεμβριστής. Αὐτὸς ὑποστήριζε, ἀντίθετα, ὅτι ἡ γὴ θάπρεπε νὰ χωριστεῖ σὲ ἰδιοκτησίες. Κι οἱ τρεῖς, ἦταν συνταγματάρχες. Ὁ Πεστὲλ τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου. Τοὺς κρέμασαν στὸ φρούριο Πέτρου καὶ Παύλου στὴν Πετρούπολη, γιατὶ εἶχαν ἐπιχειρήσει ν' ἀπελευθερώσουν τοὺς ἀγρότες ἀπ' τὴ δουλοπαροικία καὶ νὰ καταργήσουν τὰ προνόμια τῆς ἀριστοκρατίας στὴν ὁποία ἀνῆκαν κι οἱ ἴδιοι.

50. Ἡ συνθήκη τῆς «πρώτης διανομῆς» ἐπιβλήθηκε στὸ βασίλειο τῆς Πολωνίας στὰ 1773, κάτω ἀπ' τὴν ἀπειλὴ τῆς ἔνοπλης ξενικῆς ἐπέμβασης. Ὁ Φρειδερίκος ΙΙ, ἔξω ἀπ' τὸ Ντάντσιχ καὶ τὸ Θόρν, θὰ προσαρτήσει στὴν Πρωσσία ἕνα μέρος τῆς Μεγάλης Πολωνίας ὡς τὸ Νοτέτς, συνολικὰ 630.000 τετραγωνικὰ μίλια καὶ 416.000 κατοίκους. Ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας παίρνει τὴν κομητεία τοῦ Σπὶς κι ἕνα μέρος τῶν παλατινάτων τῆς Κρακοβίας, τοῦ Σαντομιὲρζ καὶ τοῦ Μπέλζ, πέρα ἀπ' τὴν κόκκινη Ρωσία καὶ τὴν Παντόλια, συνολικὰ 280.000 τετραγωνικὰ μίλια καὶ 2.700.000 κατοίκους. Τέλος ἡ τσαρίνα θὰ βάλει χέρι στὸ Πολόκ, Βιτεόσκ καὶ Μσίσλαβ, ὡς τὰ ποτάμια Ντβίνα καὶ Δνείπερο, γύρω στὰ 265.000 τετραγωνικὰ μίλια καὶ 1.8000.000 κατοίκους. Σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη, οἱ ἄλλες δυνάμεις παραιτούνταν ἀπὸ κάθε μελλοντικὴ διεκδίκησή τους πάνω στὴν Πολωνία, ποὺ ἔβγαινε ἐξαντλημένη ἀπ' τὸ σκληρὸ πόλεμο ποὺ διεξήγαγαν ἐναντίον της οἱ ρῶσοι, οἱ ὁποῖοι ἐπιδόθηκαν σ' ἐμπρησμοὺς καὶ δολοφονίες σ' ὅλες τὶς ἐπαρχίες. Οἱ ἱστορικοί, λογουχάρη, θὰ καταγράψουν ὅτι κρεμάστηκαν μαζὶ ἕνας εὐγενής, ἕνας μοναχός, ἕνας ἑβραῖος κι ἕνα σκυλὶ καὶ τοὺς ἔβαλαν τὴν ἐπιγραφὴ «Ὅλοι εἶναι ὅμοιοι». Ἔπειτα, στὰ 1793, γιὰ νὰ προλάβουν τὴ διείσδυση τῶν γαλλικῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν, ἡ Ρωσία κι ἡ Πρωσσία προσάρτησαν κι ἄλλες περιοχές, ἀφήνοντας στὴν πολωνικὴ δημοκρατία συνολικὰ 4.400 μίλια μὲ 3.400.000 κατοίκους. Ἡ ἐθνικὴ ἐξέγερση, ποὺ ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ διαμελισμοῦ τῆς χώρας, πνίγηκε στὸ αἷμα ἀπ' τὰ στρατεύματα τοῦ Σουβόρωφ, ποὺ σκότωσαν πάνω ἀπὸ 20.000 ἄτομα. Ἡ Βαρσοβία καταλήφθηκε τὸ Νοέμβρη 1794 καὶ στὶς 20 Ὀκτώβρη 1795, ἡ Ρωσία, ἡ Αὐστρία κι ἡ Πρωσσία θὰ μοιράσουν ὅλο τὸ ὑπόλοιπο πολωνικὸ ἔδαφος, ὑλοποιώντας τὴν κοινή τους δήλωση τῆς 3 Γενάρη. «Ἡ πεῖρα μᾶς ἔχει δείξει ὅτι οἱ πολωνοὶ βρίσκονται σὲ ἀπόλυτη ἀδυναμία νὰ φτιάξουν ἕνα κανονικὸ σύνταγμα καὶ νὰ ζήσουν εἰρηνικὰ κι

ἀνεξάρτητα μέσα στὰ πλαίσια τῶν νόμων. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, οἱ κυρίαρχες δυνάμεις ἀποφάσισαν μὲ σύνεση, ἐξαιτίας τῆς ἀγάπης τους γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ γιὰ τὸ καλὸ τῶν ὑπηκόων τους, νὰ μοιραστοῦν ὁλόκληρη τὴ (Σ.τ.Ε. πολωνική) δημοκρατία». Ὁ βασιλιὰς Στανίσλαος Αὔγουστος Πονιατόφσκι προσκλήθηκε νὰ πάει στὸ Γκρόντνο ὅπου, στὶς 25 Νοέμβρη 1795, ὑπόγραψε τὴν πράξη τῆς παραίτησής του ποὺ τοῦ πρόσφερε ὁ πρίγκηπας Ρέπνιν.

51. Ἰβὰν Φεντόροβιτς Πάσκεβιτς (1782 - 1856). Καταγόταν ἀπὸ στρατιωτικὴ κι ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια τῆς Πολτάβας τῆς Λιθουανίας. Διάλεξε νὰ ὑπηρετήσει κάτω ἀπ' τὴ ρώσικη σημαία κι ὄχι κάτω ἀπ' τὴν ἐθνικὴ σημαία τῆς Πολωνίας. Πολέμησε ἐναντίον τῶν τούρκων στὸ Δούναβη στὰ 1806. Τὸν ἑπόμενο χρόνο ἦταν ἐπικεφαλῆς τῆς ἀποστολῆς γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις στὴν Κωνσταντινούπολη. Τραυματίστηκε στὴν ἔφοδο ἐναντίον τῆς Βραΐλας στὰ 1809. Στὰ 1812, μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ταξιάρχου, πολέμησε ἡρωϊκὰ ἐναντίον τῶν στρατευμάτων τοῦ Ναπολέοντα 1 στὴ διάρκεια τῆς ρώσικης ὑποχώρησης στὴ Μπερεζίνα, ἐναντίον τοῦ πρίγκηπα Εὐγένιου, τοῦ Νέι καὶ τοῦ Σαὶν - Σύρ, ποὺ τὸν νίκησε ὕστερα στὴ Λειψία ὅταν εἶχε γίνει ἀρχιστράτηγος. Στὸ Παρίσι γλύτωσε ἀπὸ δυὸ ἀπόπειρες ἐναντίον του. Ἀπόκτησε δόξα στὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Περσίας, καταλαμβάνοντας μ' ἔφοδο, στὶς 13 - 10 - 1827, τὸ Ἐριβάν, πρωτεύουσα τῆς Ἀρμενίας. Ἀνταμείφτηκε γι' αὐτὸ παίρνοντας τὸν τίτλο τοῦ κόμητα Ἐριβάνσκι. Ἔγινε στρατάρχης μετὰ τὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν τούρκων στὴν Ἀσία καὶ πῆρε σὰ δῶρο ἕνα σπαθὶ γεμάτο μπριλάντια ποὺ ἔφερε χαραγμένη τὴν ἐπιγραφή: «Στὸ νικητὴ τῶν περσῶν στὸ Ἐλισάβετπολ». Ἐπιστρέφοντας στὴν Εὐρώπη διεύθυνε τὴν καταστολὴ τῆς ἐξέγερσης τῆς Πολωνίας στὰ 1831, ὅπου καὶ τραυματίστηκε. Κατέλαβε τὴ Βαρσοβία καὶ μὲ τὸν τίτλο τοῦ πρίγκηπα τῆς Βαρσοβίας ἀνέλαβε τὴ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ διακυβέρνηση τῆς Πολωνίας ὡς τὸ 1849. Κατέστειλε ἐπίσης καὶ τὴν οὑγγρικὴ ἐξέγερση τοῦ 1849.

52. Γιὰ τὴ συνάντηση Μαντσίνι - Μπακούνιν στὸ Λονδίνο, βλέπε τὴ σημείωση ἀριθμὸς 7.

53. Μπογκντὰν Κμελίνσκι (1593 - 1657). Διεύθυνε τὴν ἐξέγερση τῶν οὐκρανῶν ἀγροτῶν ἀπ' τὰ 1648 ὡς τὰ 1654, τὴν ἐποχὴ τοῦ τσάρου Ἀλεξέι Μιχαήλοβιτς.

54. Ἀπόσπασμα ἀπ' τὸ ποίημα τοῦ Πούσκιν «Δυσφημιστὴς τῆς Ρωσίας», ποὺ δημοσιεύτηκε στὰ 1831.

55. Ρασκόλνικοι ὀνομάζονταν οἱ ὀπαδοὶ διαφόρων κινημάτων θρησκευτικοῦ σχίσματος καὶ διαμαρτυρίας μέσα στοὺς κόλπους τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας.

56. Φράνσιτσεκ Ντουσίνσκι. Γεννήθηκε στὰ 1817 στὴν Οὐκρανία. Εἶχε διατυπώσει μιὰ νέα θεωρία στὴ σλάβικη ἐθνολογία, ποὺ βρῆκε πολλοὺς ὑποστηρικτὲς ἰδιαίτερα στοὺς γερμανικοὺς κύκλους. Ὑποστήριζε ὅτι οἱ ρῶσοι ἦταν ἀσιατικῆς καταγωγῆς κι ἀκριβῶς φιλανδοὶ καὶ τάταροι, ποὺ ἡ συνεισφορὰ τους ὑπῆρξε ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴ δημιουργία τῆς ἀρχαίας Μοσχοβίας. Γι' αὐτὸν τὸν ὄνομα Ρωσία ἦταν προϊὸν σφετερισμοῦ, οἱ δὲ μεγαλο - ρῶσοι δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ θεωροῦνται σὰ μέρος τῆς σλάβικης κοινότητας. Αὐτὴ ἡ θέ-

ση, που ὁ κατάφωρος πολιτικός της στόχος ἦταν νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Πολωνίας ὡς τὸ λεκανοπέδιο τοῦ Δνείπειρου, ἀναπτύχθηκε στὸ ἔργο ε˙Αρειοι καὶ τουρανικοὶ πληθυσμοί, γεωργικοὶ καὶ νομαδικοί. Ἀναγκαιότητα ἀναμόρφωσης τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας τῶν ἀρειο - εὐρωπαϊκῶν καὶ τουρανικῶν φυλῶν κι ἰδιαίτερα τῶν σλάβων καὶ τῶν μοσχοβιτῶν». Παρίσι, 1864. Όσο σημαντικό κι ἂν εἶναι τὸ τουρανικὸ στοιχεῖο στὴ Ρωσία, πράγμα ποὺ εἶχε κιόλας ὑπογραμμίσει ὁ Καράμζιν, οἱ ἱστορικές, ἐθνολογικές, ἀνθρωπολογικὲς καὶ στατιστικὲς ἀποδείξεις τοῦ Ντουσίνσκι ἦταν, στὸ μεγαλύτερο μέρος τους, περισσότερο φανταστικὲς παρὰ ἐπιστημονικές. Ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτόν, ὁ Χένρυ Μάρτιν, ποὺ συμπαθοῦσε τοὺς πολωνούς, ἀνέπτυξε τὶς ἴδιες «τουρανικὲς» θεωρίες στὸ βιβλίο του «Ρωσία κι Εὐρώπη», 1866, ποὺ εἶχε σὰν ὑπότιτλο «Ἡ Εὐρώπη στοὺς Εὐρωπαίους!» καὶ κατέληγε βεβαιώνοντας ὅτι ὁ νόμιμος ρόλος τῶν ρώσων, τουρανικῆς καταγωγῆς καὶ πνεύματος, ἦταν στὴν Ἀσία κι ὅτι ἐκεῖ μποροῦσαν νὰ βροῦν αὐτοὶ τὸ μεγαλεῖο τους.

57. Κόμης Ντιμίτρι Ἀλεξέγιεβιτς Μιλιούτιν (1816 - 1912). Ὑπουργὸς Πολέμου ἀπ' τὰ 1861. Καθιέρωσε τὴν ὑποχρεωτικὴ στρατιωτικὴ θητεία. Θεωρούνταν σαν ὁ πιὸ φιλελεύθερος ἐκπρόσωπος τῶν ἀνώτερων κλιμάκιων τῆς γραφειοκρατίας.

58. Τὸ «Δίκαιο τοῦ Μαγδεμβούργου» πρόβλεπε μεγάλη διοικητικὴ αὐτονομία τῶν κοινοτήτων. Μαζὶ μὲ τοὺς παλιοὺς σαξωνικοὺς κανόνες καὶ τὰ τοπικὰ ἔθιμα εἶχε πλατιὰ διάδοση στὶς σλάβικες χῶρες τῆς Δύσης.

59 Τὸ φιλελεύθερο κόμμα, ποὺ δημιουργήθηκε τὸ Νοέμβρη 1866, εὐνοοῦσε τὴ γερμανικὴ ἑνοποίηση κάτω ἀπ' τὴν ἡγεμονία τῆς Πρωσσίας. Τὸ καθαρὰ δημοκρατικὸ κόμμα, ποὺ ἱδρύθηκε τὸν Ἰούνη 1861, ὑπερασπιζόταν επίσης τὴν ἑνότητα τῆς Γερμανίας καὶ μιὰ ἐκπροσώπηση ἐθνικοδημοκρατική. Τc σοσιαλδημοκρατικὸ κόμμα, ἱδρύθηκε στὸ Άιζεναχ τὸ Σεπτέμβρη.

60. Πρίγκηπας Ἀλέξανδρος Μιχαήλοβιτς Κορσάκωφ (1798 - 1883). Ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν ἀπ' τὰ 1856 ὡς τὰ 1882.

61. Τὸ ποίημα «DEUTSCHE FLOTTE», δημοσιεύτηκε μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν γιορτασμῶν τῆς ἐπετείου τῆς δημιουργίας τοῦ Χανσεατικοῦ Συνδέσμου. Ὁ συγγραφέας του Γ. Φ. Χέρβεγκ (1817 - 1875) συνάντησε τὸν Μπακούνιν στὸ σπίτι τοῦ Ρούζ τὸν Ὀκτώβρη 1841 καὶ θὰ συνδεθοῦν ἀπὸ τότε μὲ μιὰ βαθιὰ καὶ διαρκὴ φιλία. Ὁ Μπακούνιν γράφει στὶς «Ἐξομολογήσεις» του: «Εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ἁγνός, ἀληθινὰ εὐγενικός, μ' ἕνα ψυχικὸ μεγαλεῖο ποὺ σπάνια συναντιέται στοὺς γερμανούς, ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ἀναζητάει τὴν ἀλήθεια κι ὄχι τὸ προσωπικὸ του συμφέρον ἢ προνόμιο. Τὸν γνώρισα καὶ γίναμε ἀμέσως φίλοι».

62. Στὰ 1700 ὁ Πέτρος Ι κήρυξε τὸν πόλεμο στὴ Σουηδία ποὺ, κατέχοντας ὅλο τὸ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Νέβα (ἀπ' τὴ λίμνη Λαντόγκα ὡς τὸ φιλανδικὸ κόλπο στὴ Βαλτική), μποροῦσε νὰ κυριαρχήσει σ' ὅλες τὶς ἐπαρχίες ποὺ βρίσκονταν ἀπ' τὴ μιὰ κι ἀπ' τὴν ἄλλη ὄχθη καὶ σὲ μεγάλο μέρος τῶν ἀκτῶν τῆς Βαλτικῆς πρὸς τὰ νότια. Ὁ Πέτρος ἔχασε τὶς πρῶτες μάχες, ἀλλὰ περιορίστηκε νὰ κάνει τὴν παρακάτω παρατήρηση: «Δὲν ξέρω ἂν οἱ σουηδοὶ θὰ συνεχίσουν νὰ ὑπερτεροῦν γιὰ πολὺ καιρὸ ἀκόμα, ἀλλά, τελικά, θὰ μάθου-

με πῶς νὰ τοὺς νικήσουμε». Πραγματικά, στὰ τέλη τοῦ 1703, κυριάρχησε σ' ὅλο τὸ μῆκος τοῦ Νέβα και τῆς 'Ινγκρελίας, τῆς ἐπαρχίας, δηλαδή, ποὺ βρίσκεται νότια ἀπ' αὐτόν. 'Αμέσως, ἀποφάσισε νὰ ὀχυρώσει αὐτὴ τὴ θέση καὶ νὰ τὴν κάνει ναυτικὴ πρόσβαση τῆς Ρωσίας πρὸς τὴ δύση. Διάλεξε προσεκτικὰ τὸ μέρος, πηγαίνοντας πάνω - κάτω μὲ βάρκα καὶ τὴ μέρα τῆς γιορτῆς τῆς 'Αγίας Τριάδας, ἔβαλε τὴν πρωτη θεμέλια πέτρα τοῦ φρουρίου σ' ἕνα χαμηλὸ νησάκι, ποὺ κατακλυζόταν περιοδικὰ ἀπ' τὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ. 'Ο ἱστορικός του Νεστεσουράνοϊ διηγεῖται: «'Ο ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας χάραξε τὸ σχέδιο καὶ τὸ ἔκτισε μὲ τρόπο πραγματικὰ θαυματουργό, γιατὶ τὸ ἄρχισε δίχως νάχει προμηθευτεῖ κανένα ὑλικὸ οὔτε καὶ τ' ἀπαραίτητα ἐργαλεία, χωρὶς σκαπάνες καὶ λιογάρια. Οἱ δυστυχισμένοι ποὺ ἀναγκάστηκαν νὰ δουλέψουν σ' αὐτὸ τὸ ἔργο ἔπρεπε νὰ μεταφέρουν τὸ χῶμα ὅπως μποροῦσαν. "Αλλοι στὰ ροῦχα τους κι ἄλλοι σὲ ψάθες. 'Επειδὴ τὸ νησὶ ἦταν πολυ χαμηλὸ ὑποχρεώθηκαν νὰ ὑψώσουν τὸ ἔδαφός του, πράγμα ποὺ ἔπαιρνε πολὺ κόπο ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης ὁποιουδήποτε μέσου». 'Εκατομμύρια ἄνθρωποι ἀπ' ὅλη τὴ Ρωσία ὑποχρεώθηκαν νὰ πάρουν μέρος σ' αὐτὸ τὸ ἀπάνθρωπο ἔργο — ρῶσοι, κοζάκοι, τάταροι κλπ. — καὶ πάρα πολλοὶ πέθαναν.

63. 'Η ἀνεξάρτητη περιοχὴ Τσίβα βρισκόταν στὸν ποταμὸ 'Αμοὺ - Ντάρια (τὸν ἀρχαῖο ποταμο OXUS) στὰ νότια τῆς Θάλασσας 'Αρὰλ κι ἔφθανε ὡς τὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Κασπίας. Σήμερα εἶναι σχεδὸν ἀντίστοιχή της ἡ Σοβιετικὴ Δημοκρατία τοῦ Οὐζμπεκιστάν. Προσαρτήθηκε ἀπ' τὴ Ρωσία στὰ 1873, ὕστερα ἀπὸ μιὰ στρατιωτικὴ ἐκστρατεία μ' ἐπικεφαλῆς τὸ στρατηγὸ Κάουφμαν γιὰ τὸν ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ.

64. 'Ο δούκας τοῦ Μπράνσβικ διοικοῦσε τὰ πρωσσικὰ στρατεύματα ποὺ, σταματημένα στὸ Βαλμὺ στὶς 20 - 9 - 1792, νικήθηκαν τὴν πρώτη φορὰ τὸ Σεπτέμβρη 1793 στὴ μάχη τοῦ Χοντσοῦτε, ὅταν ὁ Χουσὰρ ἔχασε τὴν εὐκαιρία νὰ καταστρέψει ὅλο τὸ στρατὸ τοῦ 'Αννόβερου ποὺ ὑποχώρησε ἄτακτα. Αὐτὴ τὴν ὄχι ὁλοκληρωμένη νίκη ἀκολούθησε μιὰ ἄλλη στὸ Βατινιές, ὅταν μετὰ ἀπὸ ἕνα μήνα, στὶς 18 'Οκτώβρη, ὁ Ζουρντὰν κι ὁ Καρνὸ θ' ἀπελευθερώσουν τὸ Μωμπαὶζ καὶ τ' αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα θὰ ὑποχωρήσουν ἀφοῦ ἔχασαν 2.200 ἄντρες.

65. Φρειδερίκος Γουλιέλμος III (1770 - 1840). Βασιλιᾶς τῆς Πρωσσιας ἀπ' τὰ 1797. 'Ο Ρόμπερτ "Οουεν, ὁ περίφημος ἄγγλος οὐτοπιστὴς σοσιαλιστής, τοῦ εἶχε στείλει στὰ 1818 ἕνα σχέδιο μεταρρυθμίσεων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσης τοῦ βασίλειου τῆς Πρωσσίας. 'Ο Φρειδερίκος τοῦ ἀπάντησε στέλνοντάς του ἕνα χρυσὸ μετάλλιο ποὺ συνοδευόταν ἀπὸ μιὰ αὐτόγραφη καὶ πολὺ ἐγκωμιαστικὴ ἐπιστολή.

66. Χάινριχ Φρήντριχ Κάρλ, βαρῶνος φὸν Στάιν (1757 - 1831). "Εγινε πρωθυπουργὸς τῆς Πρωσσίας τὸν 'Οκτώβρη 1807.

67. Γιόχαν Γκότλιμπ Φίχτε (1762 - 1814). Γερμανὸς φιλόσοφος. «'Επαναστατικὸς χαρακτήρας, ἀλλὰ χωρὶς κανένα φιλελεύθερο προσανατολισμό. Προπαγάνδιζε ἕνα 'Εθνικὸ Κράτος ὅπου οἱ πολίτες δὲ θὰ ἔχουν κανένα πεδιο δράσεως. 'Ανάπτυξε τὴν ἰδέα τῶν πρωτόγονων λαῶν στοὺς ὁποίους θὰ

ἐπιφυλασσόταν ἡ τελικὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, παροτρύνοντας τοὺς γερμανοὺς νὰ γίνουν ὁ πρῶτος τέτοιος ἐκλεκτὸς λαός».

(«Ρούντολφ Ρόκερ «Ἐθνικισμὸς καὶ Πολιτισμός, «Ἐλεύθερος Τύπος», ὑπὸ ἔκδοση).

68. Πρόκειται γιὰ τὸν Τέοντορ Ἄντον Χάινριχ Σμάλτς (1760 - 1831) νομικὸ κι οἰκονομολόγο, καθηγητὴ στὸ Καίνιξμπεργκ κι ἔπειτα πρύτανη τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου ἀπ' τὸ 1810. Ἔγραψε μιὰ «θεωρία τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας — Γράμματα σ' ἕνα κληρονομικὸ γερμανὸ πρίγκηπα», Βερολίνο, 1818. Ὑπῆρξε ἕνας ἀπ' τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς πρωσσικῆς πολιτικῆς ἀντίδρασης μετὰ τὴν ἧττα τοῦ Ναπολέοντα. Ἡ μπροσούρα ποὺ ἀναφέρθηκε παραπάνω ἐκδόθηκε στὰ 1815.

69. Ἀπώλεια τῆς ἀνεξαρτησίας κάθε γερμανοῦ πρίγκηπα μὲ τὴν πτώση τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

70. Γκέραρντ Γιόχαν Ντάβιντ φὸν Σάρνχορστ (1755 - 1813). Πρῶσσος στρατηγὸς καὶ συγγραφέας πολλῶν ἔργων γύρω ἀπὸ στρατιωτικὰ θέματα.

71. Ἀλεξέι Ἀντρέγιεβιτς Ἀράξεβ (1769 - 1834). Ρῶσος ὑπουργὸς πολέμου ἀπ' τὰ 1808.

72. Βίλελμ Λούντβιχ Γκέοργκ, πρίγκηπας Σάιν - Βιτχενστάιν καὶ Χοχενστάιν (1770 - 1851). Ἀντιδραστικὸς πρῶσσος πολιτικός. Ἀπ' τὰ 1812 διευθύνει τὴν πολιτικὴ ἀστυνομία.

73. Μπάρμπαρα Τζουλιάνα, βαρωνέσσα τοῦ Κρούντενερ (1764 - 1824). Γεννήθηκε στὴ Ρήγα. Ἦταν πολὺ ὄμορφη κι ὑπῆρξε περίφημη γιὰ τὶς μυστικιστικές της ἰδέες καὶ γιὰ τ' ἀνθρωπιστικὰ της κηρύγματα. Στὰ 1814 σχετίστηκε μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Ι, στὴν ὑποστήριξη τοῦ ὁποίου ὑπολόγιζε πάρα πολὺ γιὰ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς ἀνάγκης μιᾶς θρησκευτικῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἰδέα τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας ἔχει ἀποδοθεῖ σ' ἔμπνευση τῆς Κρούντενερ. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι εἶχε ὀνειρευτεῖ τὴν ἕνωση τῶν βασιλιάδων «ἀλλὰ γιὰ τὸ συλλογικὸ συμφέρον τῶν λαῶν» κι ὅτι οἱ ἐξορκισμοί της εἶχαν βρεῖ ἀπήχηση στὴν καρδιὰ τοῦ αὐτοκράτορα, ποὺ γοητεύθηκε ξαφνικὰ ἀπ' τὴν Κρούντενερ. Εἶναι πάντως σίγουρο ὅτι αὐτὴ ἔδινε, στὰ 1814 - 15 στὸ Παρίσι, διαλέξεις ὅπου παρεβρίσκονταν οἱ σύμμαχοι μονάρχες. Ἤθελε νὰ προσηλυτίσει τὸν κόσμο στὸ χριστιανισμὸ σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς τῆς πρωτόγονης ἐκκλησίας. ἐπιθυμοῦσε τὴν παγκόσμια εἰρήνη καὶ δὲν ἔβλεπε ἄλλο μέσο γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ παρὰ μόνο τὴ συμμαχία τῶν ἰσχυρῶν τοῦ αἰώνα, ἐνισχυμένη ἀπ' τὴ θρησκεία. Ὁ αὐτοκράτορας Ἀλέξανδρος, τὸ Νοέμβρη 1815, εἶχε συντάξει μὲ τὸ ἴδιο του τὸ χέρι τὸ σχέδιο τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας· ἔδωσε τὸ πρωτότυπο στὸν Γκέντς γιὰ νὰ τὸ πάει στὸ Μέττερνιχ καὶ νὰ συντάξει μὲ βάση αὐτὸ μιὰ συνθήκη ἢ μιὰ σύμβαση στὴ διπλωματικὴ γλώσσα. Ὁ Γκέντς τὸ ἔδειξε σ' ἕνα φίλο του λέγοντάς του: «Ὁ αὐτοκράτορας μοῦ ἔχει ἀναθέσει νὰ δώσω αὐτὸ τὸ παλιόχαρτο, ποὺ ἔχει γράψει μὲ προθέσεις καθαρὰ χριστιανικές, στὸ Μέττερνιχ. Θὰ δεῖτε τί συνέπειες θὰ ἔχει στὴν εὐρωπαϊκὴ πολιτική...». Ὁ Μέττερνιχ ἀπόσυρε μὲ μετριοφροσύνη τὰ δικά του σχέδια μπροστὰ στὸ μεγαλεῖο αὐτῆς τῆς ἰδέας καὶ συνταράχθηκε σκεπτόμενος τὸ πόσο μεγάλα θὰ ἦταν τ' ἀποτελέσματα ποὺ ὑποσχόταν καί, συνακόλουθα, δὲν πα-

ρέλειψε τίποτα ὥστε νὰ προσποιηθεῖ ὅτι τὸν εἶχε κυριεψει κι αὐτόν, μὲ τὴ σειρά του, τὸ ἴδιο μυστικιστικὸ πνεῦμα.

74. Ἔγινε στὸ Βάρτμπουργκ κοντὰ στὸ Ἀιζεναχ στὶς 18 Ὀκτώβρη. Διαλέχτηκε αὐτὴ ἡ ἡμερομηνία ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ συμπίπτει μὲ τὴν ἐπέτειο τῶν 300 χρόνων τῆς Μεταρρύθμισης καὶ μὲ τὴν 4η ἐπέτειο τῆς μάχης τῆς Λειψίας.

75. Φρήντριχ Λούντβιχ Γιὰν (1778 - 1852). Πρώσσος ἐθνικιστὴς φιλόλογος. Χρησιμοποίησε πρῶτος τὴ λέξη «VOLKSTUM», μὲ τὴν ἔννοια τῶν ἰδεῶν τοῦ Φίχτε, στὸν τίτλο τοῦ βιβλίου του «DEUTSCHE VOLKSTUM» (=ὁ γερμανικὸς ἐθνικισμὸς) ποὺ ἐκδόθηκε στὰ 1810. Μιὰ ἰδιαίτερη ἰδέα ποὺ ὑποστήριζε ὁ Γιὰν ἦταν ἡ ἰδέα τῆς ἀνανέωσης τῆς φυλῆς διαμέσου τῆς γυμναστικῆς καὶ γιὰ νὰ τὸ πετύχει αὐτὸ δημιούργησε ἕνα πολὺ μεγάλο δίχτυο ἀθλητικῶν ἱδρυμάτων. Αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος ποὺ ἀπόκτησε ξανὰ μεγάλη δημοτικότητα στὴ Γερμανία πρὶν ἀπ' τὸν τελευταίο πόλεμο.

— Ἔρνστ Μόριτς Ἄρντ (1769 - 1860). Μέτριος πρώσσος ἐθνικιστὴς συγγραφέας, ποὺ δίδαξε ἱστορία στὸ πανεπιστήμιο Γκρέντσβαλντ (1805). Ἀπ' τὰ 1812 ὡς τὰ 1814 ὑπῆρξε γραμματέας τοῦ βαρώνου Στάιν στὴν Πετρούπολη.

76. Κὰρλ Λούντβιχ Σὰντ (1795 - 1820). Φοιτητὴς τῆς θεολογίας στὸ Τύμπιγκεν. Ἔγινε μέλος τῶν «BURSCHENSCHAFTEN» (βλ. σημείωση 78) καὶ πῆρε μέρος στὴ σύσκεψη τοῦ Βαρτμπουργκ. Ἀποκεφαλίστηκε στὶς 20 Μάη 1820 στὸ Μανχάιμ.

— Αὔγουστος φὸν Κότζμπουε (1761 - 1819) Γερμανὸς φιλόλογος καὶ φιλελεύθερος πολιτικός. Σὰ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρου Ι σὲ πολιτιστικὰ θέματα, εἶχε ἀναλάβει διάφορες εὐθύνες στὴν ὑπηρεσία τοῦ ρώσικου Κράτους. Ἀπ' τὰ 1817 ἐγκαταστάθηκε στὴ Γερμανία ἐνῶ συνέχιζε νὰ δουλεύει γιὰ τὴ ρώσικη κυβέρνηση. Ὁ Σάντ, θεωρώντας του κατάσκοπο, τὸν τραυμάτισε θανάσιμα στὴν καρδιὰ μὲ μιὰ μαχαιριὰ στὶς 23 Μάρτη 1819 κι ἐπιχείρησε κατόπιν ν' αὐτοκτονήσει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ὁ Γκόρς γράφει ὅτι ὅλοι «θ' ἀποδοκιμάσουν τὴν πράξη, ἀλλὰ θὰ ἐπιδοκιμάσουν τὶς αἰτίες».

77. Στὶς 1 Ἰούλη 1819 στὸ Σβάτομπαχ. Ὁ φὸν Μπὲλ ἦταν ἕνας κρατικὸς σύμβουλος τοῦ μικροῦ κρατιδίου τοῦ Νασσάου. Ὁ Λένινγκ μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἀπόπειρας αὐτοκτόνησε στὴ φυλακή.

78. Οἱ «BURSCHENSCHAFTEN» ἦταν μυστικὲς φοιτικὲς ἑταιρεῖες ποὺ εἶχαν ὀργανωθεῖ γιὰ νὰ παλέψουν ἐναντίον τῶν ξένων καὶ τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἑνοποίηση τῆς Γερμανίας.

79. Βίλελμ Μύλλερ (1820 - 1892). Γερμανὸς ἱστορικὸς φιλελεύθερων τάσεων. Ὁ Μπουχάριν ἀναφέρεται συχνὰ στὸ ἔργο τοῦ Μύλλερ.

(GESCHICHTEDER DER NEUESTEN ZEIT, 1816 - 1866...». Στουτγάρδη, ἐκδόσεις φὸν Πὼλ Νέφ, 1867).

80. Ἀλφρέδος πρίγκηπας τοῦ Βίντισγκρετς. (1787 - 1862). Ὑπεραντιδραστικὸς στρατηγός. Βομβάρδισε τὴν Πράγα στὴ διάρκεια τοῦ ξεσηκωμοῦ τῆς Βοημίας, στὶς 12 - 16 Ἰούνη 1848. Ἡ ἄγρια καταστολὴ τῆς βιεννέζικης ἐξέγερσης ἔγινε στὶς 26 Ὀκτώβρη 1849.

81. Τὸ πανηγύρι τοῦ Χάμπαχ ἔγινε στὶς 27 Μάη 1832. Ἡ τρίχρωμη ση-

μαία ἦταν ἡ ἴδια μὲ τῶν BURSCHENSCHAFTEN» μαύρη, κόκκινη καὶ χρυσὴ κι ἔγραφε «Ἀναστημένη Γερμανία». Ἕνας ἀπ' τοὺς ὀργανωτὲς ἦταν ὁ δόκτορας Φίλιπ Γιάκομπ Σιεμπενφάιφερ, συντάκτης τοῦ «WESTBOTE». Ὁ κύριος ὁμιλητὴς ἦταν ὁ δόκτορος Βίρθ, ποὺ ἀξίωσε τὴν ἐλευθερία τοῦ τύπου καὶ διακήρυξε τὴν προσάρτηση τῆς Ἀλσατίας καὶ τῆς Λωρραίνης στὴ γερμανικὴ συνομοσπονδία. Ὁ Μπένε ἦρθε ἀπ' τὸ Παρίσι κι ἔγινε δεκτὸς μὲ πανηγυρισμούς. Στὴν ἐκδήλωση θὰ πάρουν μέρος καὶ μερικοὶ πολωνοὶ καθὼς καὶ μιὰ ἀντιπροσωπεία τῆς ἑταιρείας «Φίλοι τοῦ Λαοῦ» τοῦ Στρασβούργου.

82. Γιόχαν Γκέοργκ Αὔγουστος Βίρθ (1798 - 1848). Βαυαρὸς δημοκράτης. Ἵδρυσε τὴν ἐπιθεώρηση «KOSMOPOLIS» (1831) καὶ τὴν «DEUTSCHE TRIB'U'NE».

83. Ἔγινε στὶς 3 Ἀπρίλη 1833. Οἱ φοιτητὲς ποὺ ὁδηγούνταν ἀπ' τὸ δόκτορα Ἔρνεστ Γιόχαν Ράουσενπλατ, θὰ ἐπιτεθοῦν στὴ φρουρὰ τοῦ μεγάρου, ποὺ χρησίμευε σὰ φυλακὴ καὶ θὰ παραβιάσουν τὶς εἰσόδους γιὰ νὰ μπορέσουν ν' ἀπελευθερώσουν μερικοὺς πολιτικοὺς κρατούμενους. Μιὰ ἄλλη ὁμάδα, ποὺ ἀποτελούνταν ἀπὸ καλλιτέχνες καὶ μερικοὺς πολωνούς, κατέλαβε τὸ ἀρχηγεῖο τῆς ἀστυνομίας.

Τὸ ἐγχείρημα αὐτό, ποὺ ἦταν προετοιμασμένο ἀπ' τὸ δόκτορα Ράουσενπλατ καὶ ποὺ θἄπρεπε ν' ἀποτελέσει τὸ σύνθημα γιὰ τὴν ἐπανάσταση, ἀπέτυχε μετὰ τὴν ἐπέμβαση τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἐθνοφρουρᾶς.

84 Ἡ δημιουργία ἑνὸς «Γραφείου Πληροφοριῶν» γιὰ ὅλα τὰ Κράτη τῆς γερμανικῆς Συνομοσπονδίας ὑπῆρξε ἰδέα τοῦ Μέττερνιχ. Ἡ εἰδικὴ δραστηριότητα τῆς μυστικῆς του ἀστυνομίας θὰ ἐπεκταθεῖ κι ἔξω ἀπ' τὰ σύνορά της, στοὺς κύκλους τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῶν γερμανῶν καὶ πολωνῶν φυγάδων στὴ Γαλλία, Ἐλβετία, Βέλγιο. Θὰ τὴ διευθύνει ὁ Κὰρλ Νοέ, ἀνώτατο στέλεχος τῆς βιεννέζικης ἀστυνομίας.

85. Λούντβιχ Μπὲρνε (1786 - 1837). Πολιτικὸς καὶ σατυρικὸς συγγραφέας. Ὑπῆρξε ἕνας ἀπ' τοὺς ὑπεύθυνους τῆς «Νέας Γερμανίας» μαζὶ μὲ τὸν ποιητὴ Χάινριχ Χάινε (1797 - 1856).

86. Γκέοργκ Βίλελμ Φρήντριχ Χέγκελ (1770 - 1831). «.Ο φιλόσοφος τοῦ ἀπόλυτου, συνήγορος τῶν ἱστορικῶν ἀποστολῶν. Πρόδρομος τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς ἀντίδρασης.'Εμπνευσμένος ἀπ''τὴν πρωσσικὴ τάξη, θεωρητικοποίησε τὸ Κράτος σὰν ὑλοποίηση τῆς ἠθικῆς ἰδέας. Ὁ Τζεντίλε εἶπε ὅτι ἦταν ὁ πρόδρομος τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ Κράτους». (βλ. Ρούντολφ Ρόκερ, «Ἐθνικισμὸς καὶ Πολιτισμός», «Ἐλεύθερος Τύπος» ὑ π ὸ ἔ κ δ ο σ η).

87. Κὰρλ Φράιερ φὸν Στάιν καὶ Ἀλτεστάιν (1770 - 1840). Ὑπῆρξε ὑπουργὸς παιδείας τῆς πρωσσικῆς κυβέρνησης ἀπ' τὰ 1817 ὡς τὰ 1838.

88. Λούντβιχ Ἀντρέας Φόυερμπαχ (1804 - 1872). Ἕνας ἀπ' τοὺς βασικότερους ἐκπρόσωπους τοῦ ρεύματος τῶν «Νεοχεγκελιανῶν». Στὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στὸ Παρίσι, στὰ 1844, ὁ Μπακούνιν εἶχε ἀρχίσει νὰ συγγράφει μιὰ μελέτη πάνω στὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ γερμανοῦ φιλόσοφου μὲ τίτλο «Συνοπτικὴ ἔκθεση τῆς σκέψης τοῦ Φόυερμπαχ», ποὺ δυστυχῶς ἔχει χαθεῖ.

89. Λούντβιχ Μπύχνερ (1824 - 1899). Γερμανὸς φυσικὸς κι ὑλιστὴς φιλό-

σοφος πού πήρε μέρος σάν άντιπρόσωπος στό Συνέδριο τής Διεθνούς στή Λωζάνη στά 1867. Ήταν ένας άπ' τούς ήγέτες τού Λαϊκού Κόμματος.

90. Έμίλιο Καστελάρ ι Ρίπολλ (1832 - 1899). Πρόεδρος τής Ίσπανικής Δημοκρατίας άπό 7 - 9 - 1873 ώς 3 - 1 - 1874.

— Φρανθίθκο Πι ι Μαργκάλ (1824 - 1901). Ύπουργός Έσωτερικών τής Ίσπανικής δημοκρατικής κυβέρνησης, άπ' τό Φλεβάρη 1873. Άντιτάχθηκε στούς όπαδούς τής δημιουργίας καντονιών.

91. Φρειδερίκος Γουλιέλμος IV (1795 - 1861). Βασιλιάς τής Πρωσσίας άπ' τό 1840 ώς τήν άντιβασιλεία τού άδελφού του Γουλιέλμου Ι', στά 1857, όταν έχασε τά λογικά του.

92. Άρνολντ Ρούζ (1802 - 1880). Δημοκρατικός φιλόσοφος. Πήρε μέρος στήν κίνηση τών «BURSCHENSCHAFTEN» καί φυλακίστηκε άπ' τά 1824 ώς τά 1834. Όντας καθηγητής τής φιλοσοφίας στό πανεπιστήμιο τής Χάλλε στά 1837, δημιούργησε στά 1848 τά «Χρονικά τής Χάλλε», όργανο τής χεγκελιανής άριστεράς, πού στά 1843 άφαιρέθηκε ό τίτλος τους καί ξαναβγήκαν σέ νέα σειρά. Τούς άφαιρέθηκε κι αύτός ό τίτλος καί τότε ό Ρούζ κατέφυγε στό Παρίσι όπου έβγαλε μαζί μέ τό Μάρξ τά «Γερμανογαλλικά Χρονικά», σ' ένα μόνο τεύχος τό Φλεβάρη 1844. Ύπήρξε στενός φίλος τού Μπακούνιν. Έκπροσώπησε τό δημοκρατικό κόμμα τής Μπρεσλάβας στήν έθνική συνέλευση τής Φρανκφούρτης, στά 1848. Στά 1849 μετανάστευσε στό Λονδίνο.

93. Λόρεντς φόν Στάιν (1815 - 1890). Ίστορικός κι οίκονομολόγος. Τό βιβλίο του, «Ό σοσιαλισμός κι ό κομμουνισμός στή σημερινή Γαλλία» (Λειψία, Όττο Βίγκαντ) έκδόθηκε τό Σεπτέμβρη 1841.

94. Βίλελμ Κρίστιαν Βάιτλινγκ (1808 - 1871). Ράφτης, ούτοπιστής κομμουνιστής άπ' τό Μαγδεμβούργο. Ύπήρξε πολύ δραστήριος στό Παρίσι, στά 1835 - 36, στήν Έλβετία άπ' τά 1841 ώς τήν έκδοσή του στήν Πρωσσία, πού έγινε στά 1844, ύστερα άπό 10 μήνες προφυλάκιση, στό Λονδίνο καί στίς Βρυξέλλες άπ' τά 1844 ώς τά 1846 κι ύστερα στίς ΕΠΑ, όπου έγκαταστάθηκε όριστικά.

95. Πρόκειται γιά τήν «Έπιθεώρηση τού Ρήνου», πού έκδίδονταν άπ' τή βιομηχανική κι έμπορική άστική τάξη τής Κολωνίας άπό 1 Γενάρη 1842 ώς 31 Μάρτη 1843.

96. Μπρούνο Μπάουερ (1809 - 1882). Θεολόγος, φιλόσοφος κι ίστορικός. Πρύτανης τού πανεπιστήμιου τού Βερολίνου κι ύστερα τής Βόνης, άπ' τά 1839. Άνακλήθηκε στά 1842 γιά τίς περίφημες κριτικές του στή Βίβλο.

— Έντγκαρ Μπάουερ (1820 - 1886). Δημοσιογράφος κι ίστορικός. Άδελφός τού Μπρούνο. Τό άντιεξουσιαστικό του βιβλίο «Ή πάλη τής κριτικής έναντίον τής Έκκλησίας καί τού Κράτους», 1843, κατασχέθηκε κι ό Έντγκαρ έμεινε 4 χρόνια στή φυλακή ώς τά 1848.

— Μάρξ Στίρνερ (1806 - 1856). Ψευδώνυμο τού Γιόχαν Κάσπαρ Σμίτ. Τό έργο του, «Ό Μοναδικός κι ή Ίδιοκτησία του» (Λειψία, Όττο Βίγκαντ) έκδόθηκε τό Δεκέμβρη 1844. Συνεργάστηκε στήν «Έπιθεώρηση τού Ρήνου»,

στὰ «Χρονικὰ τῆς Χάλλε» κλπ. Μετέφρασε στὰ γερμανικὰ τὰ ἔργα τοῦ Ζ. Β. Σέϊ.

(Σ. τ. Ε. 'Αποσπάσματα ἀπ' τὸ βιβλίο του κυκλοφοροῦν στις ἐκδόσεις «'Ελεύθερος Τύπος», μὲ τίτλο «'Ο Μοναδικὸς καὶ τὸ Δικό του»).

97. 'Ομάδα φιλοσόφων, συγγραφέων καὶ δημοσιογράφων ,ποὺ ὀνομάζονταν «'Απελεύθεροι» καὶ ποὺ συγκεντρώνονταν στὸ Βερολίνο στὴν ταβέρνα τοῦ Χίππελ, ἀπ' τὰ 1841. "Εξω ἀπ' τὸν Μπροῦνο Μπάουερ, ὑπῆρξαν πρώην μέλη τοῦ «DOKTORCLUB», ὅπως ὁ "Εντουαρντ Μέγεν (1812 - 1870), ὁ Κὰρλ Φρ. Κέππεν (1808 - 1863) κ. ὁ Κὰρλ Τ. Νάουβερκ (1810 - 1891)· ἀντιπροσώπευαν τὴν ἀριστερὴ πτέρυγα τῆς σχολῆς τῶν νεοχεγκελιανῶν. "Αλλοι ἦταν οἱ Φράντς Μπούλ, "Εντγκαρντ καὶ Μπροῦνο Μπάουερ, Μὰξ Στίρνερ καὶ Φρήντριχ "Ενγκελς' ὁ Μὰρξ ἔγινε μέλος τῆς ὁμάδας στὰ 1837. Οἱ «'Απελεύθεροι» ἐπινόησαν τὸν ὅρο «μηδενισμὸς» κι ὁ Τουργκένιεφ θὰ τὸν ἔμαθε ἀπὸ ἐκεῖ, ὅταν ἔμεινε στὴ Βιέννη καὶ εἶχε ἐπαφὲς μὲ τὴν ὁμάδα, ὅπου πήγαινε κι ὁ Μπακούνιν κι ἔγιναν φίλοι.

(Σ. τ. Ε. 'Ο Τουργκένιεφ ἐπινόησε τὸ μηδενιστὴ Μπαζάρωφ χρησιμοποιώντας τον σὰν ἥρωα τοῦ μυθιστορήματός του «Πατέρες καὶ Γιοί». 'Ελλ. μετάφρ. 'Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, 1979).

98. Μωυσῆς "Ες (1812 - 1875). Γερμανὸς φιλόσοφος κι οἰκονομολόγος, ποὺ ἄσκησε σημαντικὴ ἐπίδραση στὴν ἀνάπτυξη τοῦ κομμουνισμοῦ τοῦ Μάρξ. Συνεργάστηκε στὴν «'Επιθεώρηση τοῦ Ρήνου». Μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ Μανιφέστου ἀπομακρύνθηκε ἀπ' τοὺς Μὰρξ κι "Ενγκελς κι ἔγινε κατόπιν ὀπαδὸς τοῦ λασσαλλικοῦ κινήματος. 'Υπῆρξε ἕνας ἀπ' τοὺς πρώτους θεωρητικοὺς τοῦ σιωνισμοῦ.

99. 'Ανρὺ Κλὼντ κόμης ντὲ Σαὶν - Σιμὸν (1760 - 1825). Γάλλος οὐτοπιστὴς σοσιαλιστής. «'Η φιλοσοφία τοῦ τελευταίου αἰώνα ὑπῆρξε ἐπαναστατικὴ ἐκείνη τοῦ 19ου αἰώνα θὰ πρέπει νάναι ὀργανωτική». 'Η ὀργάνωση ποὺ ὀνειρευόταν ὁ Σαὶν - Σιμόν, «ἡ ἐποχὴ τῆς ἐπιστήμης», ἦταν μιὰ παγκόσμια κοινωνία ποὺ θὰ κυβερνιόταν ἀπ' τοὺς «50 καλύτερους φυσικούς της, τοὺς 50 καλύτερους χημικούς της, τοὺς 50 καλύτερους φυσιολόγους της, τοὺς 50 καλύτερους τραπεζίτες της, τοὺς 200 καλύτερους ἐμπόρους της, τοὺς 600 καλύτερους ἀγρότες της κλπ.». Εἶχε ἀπευθυνθεῖ στὸ Ναπολέοντα, προσκαλώντας του νὰ φτιάξει ὁλόκληρη τὴ νέα δομή, τὴν προορισμένη νὰ γίνει ἡ ἀληθινὴ διευθυντικὴ ἐξουσία τῆς νέας κοινωνίας.

— Πιὲρ - Ζοζὲφ Προυντόν. Γεννήθηκε στὴ Μπενσανσὸν στὰ 1809 καὶ πέθανε στὸ Παρίσι στὰ 1865. Τὸ ἐπάγγελμά του ἦταν τυπογράφος. 'Υπῆρξε συγγραφέας διαφόρων ἐνδιαφερόντων ἔργων οἰκονομίας καὶ κοινωνιολογίας. Θεωρεῖται σὰν ὁ πατέρας τῆς ἐλευθεριακῆς ἢ ἀντιεξουσιαστικῆς ἀντίληψης τοῦ σοσιαλισμοῦ. 'Ο Χέρτσεν διηγεῖται γιὰ τὶς συναντήσεις τοῦ Προυντόν, μὲ τὸν Μπακούνιν (ἐκδ. Λέμκε, V, σελ. 246)· «'Ο Μπ. ζοῦσε τότε μὲ τὴν Α. Ρέιτσελ σ' ἕνα πάρα πολὺ φτωχὸ διαμέρισμα στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Σηκουάνα στὴν ὁδὸ ντὲ Μπουργόνιε.'Ο Προυντὸν πήγαινε ἐκεῖ συχνὰ γιὰ ν'ἀκούσει τὸ Μπετόβεν τῆς Ρέιτσελ καὶ νὰ συζητήσει μὲ τὸ Μπρακούνιν γιὰ τὸ Χέγκελ... Στὰ 1847 ὁ Κὰρλ Βότ, ποῦ ζοῦσε κι αὐτὸς στὴν ὁδὸ Μπουργκόνιε καὶ πήγαινε

νὰ δεῖ συχνὰ τὴν Ρέιτσελ καὶ τὸ Μπακούνιν, κουρασμένος ν' ἀκούει αὐτὲς τὶς ἀτέλειωτες ἀντιγνωμίες πάνω στὸ θέμα τῆς «φαινομενολογίας», ἔφυγε ἕνα βράδυ γιὰ νὰ πάει νὰ κοιμηθεῖ. Τὸ ἄλλο πρωὶ ξαναγύρισε νὰ πάρει τὴ Ρέιτσελ γιατὶ ἔπρεπε νὰ πᾶνε μαζὶ στὸ JARDIN DES PLANTES. Ἔκπληκτος ἀπ' τὶς φωνὲς ποὺ ἔρχονταν ἀπ' τὸ δωμάτιο τοῦ Μπακούνιν, γιατὶ ἦταν ἀκόμα πολὺ πρωΐ, ἄνοιξε τὴν πόρτα. Ὁ Προυντὸν κι ὁ Μπακούνιν ἦταν καθισμένοι στὴν ἴδια θέση ποὺ βρίσκονταν τὸ προηγούμενο βράδυ, μπροστὰ στὸ σβυσμένο τζάκι κι ἀντάλλασσαν τὶς τελευταῖες κουβέντες γιὰ νὰ τελειώσουν τὴ συζήτηση ποὺ εἶχε ἀρχίσει τὸ προηγούμενο βράδυ». (Σ. τ. Ε. Ἐπιλογὴ κειμένων ἀπ' τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ Προυντὸν κυκλοφορεῖ στὶς ἐκδόσεις «Ἐλεύθερος Τύπος» μὲ τίτλο «Ἰδιοκτησία κι Ἐπανάσταση»).

100. Λουὶ Μπλὰν (1811 - 1882). Δικηγόρος καὶ δημοσιογράφος. Ἐκπρόσωπος τοῦ «ἐξουσιαστικοῦ» κομμουνισμοῦ κατὰ τὴν παράδοση τῶν Μπαμπέφ, Μαμπλὶ καὶ Μορέλλι. Συγγραφέας τῆς περίφημης «Ὀργάνωσης τῆς Ἐργασίας» (1849), στὴν ὁποία ὑποστήριζε μιὰ σχεδιασμένη καὶ κρατικὰ διευθυνόμενη οἰκονομία. Μέλος τῆς προσωρινῆς κυβέρνησης στὰ 1848 ἔγραφε στὴν 1η Μάρτη στὸ «Δελτίο τῶν Νόμων», Νο 3 - 49, «Περιμένοντας νὰ σχηματιστεῖ ἡ κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ μὲ τὴν ἐκλογὴ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων στρωμάτων, ἂς ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ἐπίλυση τῶν θεμάτων ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ ὡράριο ἐργασίας καὶ μὲ τὴν κατάργηση τῶν διαπραγματεύσεων. Καὶ τώρα, πολίτες, βιαστεῖτε νὰ ξαναπιάσετε τὴ δουλειά. Σκεφτεῖτε ὅτι μιὰ ὥρα καθυστέρηση εἶναι ἕνας χαμένος θησαυρὸς γιὰ τὴν πατρίδα. Εἴστε ἡ δύναμη καὶ τὸ μέλημα τῆς προσωρινῆς κυβέρνησης τῆς δημοκρατίας ποὺ σᾶς ἀγαπᾶ. Νὰ ἔχετε ἐμπιστοσύνη σ' αὐτὴ καὶ νὰ ξέρετε ὅτι ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ καλό σας περισσότερο ἀπὸ σᾶς τοὺς ἴδιους». Λίγες μέρες μετά, ἡ κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ ἔβγαλε ἕνα διάταγμα μὲ τὸ ὁποῖο ζητοῦσε τὴ συγκατάθεση τῶν ἀφεντικῶν. «Παρατηρώντας ὅτι οἱ ἐργάτες τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων ἐκλέξανε ἀντιπροσώπους γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν συμφερόντων τους, εἶναι σωστὸ νὰ ἐκλεγοῦν, μὲ τὴ σειρὰ τους κι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἀφεντικῶν καὶ τῶν ἐπιχειρηματιῶν». Στὰ 1849 κατέφυγε στὸ Λονδίνο. Ἐπέστρεψε πίσω στὴ Γαλλία στὰ 1870 κι ἐκλέχθηκε στὴν Ἐθνοσυνέλευση. Στὰ 1871 παίρνει θέση ἐναντίον τῆς Κομμούνας.

101. Γιόχαν Τέρτσελ (1466 - 1519). Γερμανὸς δοκιμανός. Ἡ ἀπὸ μέρους του προπαγάνδιση τῶν συγχωροχαρτιῶν προκάλεσε τὴ διαμαρτυρία τοῦ Λούθηρου καὶ τὴν ἔκρηξη τῆς Μεταρρύθμισης.

102. Εἶχε ζητηθεῖ ἀπ' τὴ Λίγκα τῶν γερμανῶν κομμουνιστῶν καὶ δημοσιεύτηκε στὸ Λονδίνο τὸ Φλεβάρη 1848 μὲ τίτλο: «Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος».

103. Πρόκειται γιὰ τὸ γνωστὸ κομμάτι ἀπ' τὸν Πρόλογο τοῦ «Κεφάλαιου». Ἡ κατηγορία γιὰ λογοκλοπὴ ποὺ ἐκτόξευσε ὁ Μὰρξ ἐναντίον τοῦ Λασσὰλ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ τελευταίου, εἶχε ἀνακοινωθεῖ στὸν Ἔνγκελς ἀπὸ πρὶν σ' ἕνα γράμμα τῆς 30 - 1 - 1866 «Ἐπειδὴ ἔπειτα, ξέρουμε ὅτι ὁ Ἴτσιγκ— εἶναι τ' ὄνομα ποὺ εἶχε δώσει ὁ Μ. στὸ Λ. — (ποὺ ὅμως δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸς ἔτσι), ἤθελε νὰ δεῖ στὸ πρόσωπο τοῦ Βίσμαρκ τὸ ἐργατικὸ κόμμα, γιὰ

νὰ δημιουργήσει γιὰ τὸν ἑαυτό του μιὰ φήμη «Ρισελιὲ τοῦ προλεταριάτου», τώρα, χωρὶς καμιὰ τύφη, θὰ φωτίσω μὲ τρόπο πολὺ καθαρό, στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου μου, ὅτι αὐτὸς εἶναι ἕνας γνήσιος ἀντιγραφέας καὶ λογοκλόπος».

104. Αὐτὲς οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Λασσάλ ἐκφράστηκαν στὸ δραματικό του ἔργο «Φράντς φὸν Σίκινγκεν» τοῦ 1869, ποὺ ἦταν ἀφιερωμένο στὴν ἐξέγερση τῶν γερμανῶν χωρικῶν τοῦ 1525 καὶ στὸ «Ἐργατικὸ Πρόγραμμά» του, τοῦ 1862.

105. Στὰ 1834, οἱ «CANUTS», ἐργάτες μεταξουργοί, σύμμαχοι μὲ τοὺς ρεπουμπλικάνους τῶν τμημάτων τῆς ἑταιρίας τῶν «Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου», ἐξεγέρθηκαν στὴ Λυὼν ἐναντίον τοῦ σχεδίου νόμου ποὺ ἀφοροῦσε τὶς ἑνώσεις (καὶ ποὺ ψηφίστηκε στὶς 10 Ἀπρίλη 1834 κι ἐπιδείνωνε τὴ βαρύτητα τῶν ποινῶν ποὺ κιόλας ἔπλητταν τὶς ἑνώσεις τῶν ἐργαζομένων, ἐξομοιώνοντας τὶς εὐθύνες κάθε μέλους μὲ τὶς εὐθύνες τῶν ἀρχηγῶν καὶ θέσπιζε τὴν παραπομπὴ ἀπεργῶν καὶ μελῶν στὸ δικαστήριο τῶν εὐγενῶν κι ὄχι πιὰ στὰ τακτικὰ δικαστήρια, σὰν ἐνόχους ὑπονόμευσης τῆς κρατικῆς ἀσφάλειας. Στὶς 9 Ἀπρίλη ἄρχισε ἡ σύγκρουση. Σχεδὸν 6.000 ἐργάτες κατέλαβαν τὸ τμῆμα τῆς πόλης μεταξὺ τῆς γέφυρας Πέτρου καὶ τῆς γέφυρας Κονσέρτ, τὴν πλατεία Μπελεκοὺρ καὶ τὸ Δικαστικὸ Μέγαρο, ὅπου διεξαγόταν μιὰ δίκη 6 ἐργατῶν, ποὺ ἀνῆκαν στοὺς «μουτουελιστές», γιὰ συμμετοχὴ στὴν ἀπεργία τοῦ Φλεβάρη. Ἡ κυβέρνηση ἔστειλε 15.000 στρατιῶτες γιὰ νὰ καταλάβουν στὴν πάνω πόλη τὸ Κρουὰ - Ρούς, τὸ ὀχυρὸ τῶν ἐξεγερμένων, ἐνῶ τὸ ἱππικὸ εἶχε κιόλας κάνει ἔφοδο ἐναντίον τοῦ πλήθους στὴν πλατεία Σαὶν Ζάν. Ὕστερα ἀπὸ 5 μέρες αἱματηρῆς πάλης (ὑπολογίζεται ὅτι σκοτώθηκαν 1.200 ἄτομα κι ὅτι ρίχθηκαν 170.000 πυροβολισμοὶ καὶ 1.700 ὀβίδες ἀπ' τὰ κανόνια ποὺ εἶχαν τοποθετηθεῖ στὰ ὑψώματα ποὺ δέσποζαν τῆς Λυὼν) ἡ ἐξέγερση δαμάστηκε, ἀφοῦ ὁ Θιέρσος εἶχε δώσει διαταγὴ στοὺς στρατιῶτες νὰ χτυποῦν χωρὶς νὰ λογαριάζουν τίποτα. Μόλις μαθεύτηκε ἡ ἐξέγερση στὴ Λυών, τὰ παρισινὰ τμήματα τῆς ἑταιρίας «Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου» θὰ πάρουν τὰ ὅπλα. Ὁ Θιέρσος συνέλαβε τότε ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ μὲ διαταγή του, 40.000 στρατιῶτες, κάτω ἀπ' τὴ διοίκηση 4 στρατηγῶν, θὰ ἐπιδοθοῦν σὲ μιὰ σκληρὴ καταστολή. Μόνο σ' ἕνα σπίτι τῆς ὁδοῦ Τρανσνονὲν βρέθηκαν 12 πτώματα, φρικτὰ ἀκρωτηριασμένα, γυναικῶν, γέρων καὶ παιδιῶν. Ὁ στρατηγὸς Μπιζὼ εἶχε πεῖ στοὺς στρατιῶτες: «Σκοτῶστε τους ὅλους. Μὴ δείχνετε οἶκτο. Μὴ δίνετε οὔτε τὴ νεκρώσιμη εὐχή» κι ἕνας ταγματάρχης τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς θὰ πεῖ: «ἔχετε καθῆκον νὰ σκοτώσετε 3.000 στασιαστές». Εἶναι περίφημοι οἱ πίνακες τοῦ ζωγράφου Ὀνορὲ Ντωμιέ, ποὺ εἶναι ἐμπνευσμένοι ἀπ' τὶς σφαγές.

106. Ζόσιπ Ζελάσικ ντὲ Μπουζὶμ (1801 - 1869). Κροάτης κόμης, ποὺ ὑπῆρξε, ἀπ' τὰ 1848 ὡς τὰ 1849, μὲ τὸν τίτλο τοῦ «ΒΑΝΟ», πολιτικὸς κυβερνήτης τῆς Κροατίας, Σλοβενίας καὶ Δαλματίας.

107. Ζοζὲφ Μαρία φὸν Ράντοβιτς (1797 - 1853). Πρώσσος στρατηγός.

108. Λουδοβίκος Εὐγένιος Καβαινιὰκ (1797 - 1853). Ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ ποὺ προάχθηκε στὶς 25 - 2 - 1848 σὲ στρατηγὸ καὶ διορίστηκε γενικὸς κυβερνήτης τῆς Ἀλγερίας. Ἐκλέχτηκε στὶς 17 Μάη μέλος τῆς Ἐθνι-

κῆς Συνέλευσης καὶ διορίστηκε Ὑπουργὸς Πολέμου. Στὴν ἐξέγερση τοῦ Ἰούνη 1848 ἔδωσε μιὰ μάχη, ποὺ κράτησε ἀπ' τὶς 24 ὡς τὶς 26, ἐναντίον τῶν ἐργατῶν ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ γύρω ἀπ' τὴν κολώνα τῆς Βαστίλλης φωνάζοντας· «Καλύτερα νὰ σκοτωθοῦμε παρὰ νὰ πεθάνουμε ἀπ' τὴν πεῖνα». Ὁ Προυντὸν γράφει. «Τουφεκίζουν στὴν Κονσιεργερί, στὸ Δημαρχεῖο, 48 ὥρες μετὰ τὴ νίκη, τουφεκίζουν τοὺς αἰχμάλωτους, τοὺς τραυματίες, τοὺς ἄοπλους». Ὁ Καβαινιὰκ κι ὅταν ἐγκαταλείφθηκε ἡ δικτατορία, διατηρεῖ τὴν κατάσταση πολιορκίας, ἐξορίζει χωρὶς δίκη ὅλους ὅσους πῆραν μέρος στὶς ταραχές. Περισσότεροι ἀπὸ 4.000 ἐργάτες στάλθηκαν ἔτσι στὶς ἀποικίες. Ὅταν ἡ ἐθνικὴ συνέλευση ἀνακήρυξε τὸν Καβαινιὰκ ἄξιο τέκνο τῆς πατρίδας», ὁ Λαμαρτίνος φώναξε: «Ἡ Δημοκρατία εἶναι νεκρή!» κι ἡ Γεωργία Σάνδη δήλωσε «Δὲν πιστεύω πιὰ στὴν ὕπαρξη μιᾶς δημοκρατίας ποὺ ξεκινάει δολοφονώντας τοὺς προλεταρίους της».

109. Φρήντριχ Βίλελμ κόμης τοῦ Μπράντεμπουργκ (1791 - 1850). Γιὸς τοῦ βασιλιὰ Φρειδερίκου Γουλιέλμου II καὶ τῆς κόμησας Ντένχοφ, δηλαδὴ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τοῦ βασιλιὰ Φρειδερίκου Γουλιέλμου III, στρατηγός, πρωθυπουργὸς ἀπὸ 2 - 11 - 1848 ὡς τὸ θάνατό του στὶς 6 - 11 - 1850.

110. Πρωσσικὸς ἐθνικὸς ὕμνος γραμμένος στὰ 1830 ἀπὸ κάποιον Μπέρναρντ - Τρίερς, καθηγητὴ λυκείου.

111. Διάσκεψη τοῦ Ὄλμιτς. Στὶς 29 Δεκέμβρη 1850, ὁ πρίγκηπας Σβάρτσενμπεργκ σὰν ἐκπρόσωπος τῆς Αὐστρίας κι ὁ φὸν Μάντεφελ γιὰ λογαριασμὸ τῆς Πρωσσίας, θὰ ὑπογράψουν ἐκεῖ μιὰ συμφωνία μὲ τὴν ὁποία οἱ πρῶσσοι ἀναλάβαιναν τὴν ὑποχρέωση νὰ συγκατατεθοῦν στὴν πολιτικὴ τῆς Αὐστρίας ἀπέναντι στὸ Χολστάιν καὶ στὴ γερμανικὴ Συνομοσπονδία, ποὺ ἀποκαθίσταντων ἔτσι στὴν παλιὰ δομὴ ποὺ ὑπῆρχε πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848.

112. Ὄττο Τέοντορ φὸν Μάντεφελ (1805 - 1882). Ὑπουργὸς ἐσωτερικῶν στὴν κυβέρνηση Μπράντεμπουργκ κι ἔπειτα πρωθυπουργὸς ἀπ' τὰ 1850 ὡς τὰ 1858.

113. Γουλιέλμος I (1797 - 1888). Ὀνομάστηκε προσωρινὸς ἀντιβασιλιᾶς στὰ 1857 κι ἀντιβασιλιᾶς στὶς 7 - 10 - 1758. Ὅταν πέθανε ὁ ἀδελφός του Φρειδερίκος, στὶς 2 - 1 - 1861, ἔγινε βασλιᾶς τῆς Πρωσσίας καὶ στὶς 18 - 1 - 1871, αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας.

114. Μετὰ τὴν παράδοση τοῦ ὀχυροῦ Ραστὰτ στὸν πρωσσικὸ στρατὸ ποὺ διοικοῦσε ὁ Γουλιέλμος, στὶς 23 - 7 - 1849, πολλοὶ ἐξεγερμένοι καταδικάστηκαν σὲ θάνατο ἀπ' τὰ περιοδεύοντα πολεμικὰ συμβούλια.

115. Κὰρλ Ἄντον φὸν Χοετζόλλερν - Σιγκμαρίνγκεν (1811- 1885).Πρῶσσος πρωθυπουργὸς ἀπ' τὰ 1858 ὡς τὰ 1862.

116. Κόμης τοῦ Σάμπορντ ἢ δούκας τοῦ Μπορντὼ (1820 - 1883). Ἀνηψιὸς τοῦ Καρόλου Χ ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος τῶν νομιμοφρόνων ἀπ' τὰ 1836. Προβλήθηκε σὰν διεκδικητὴς τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας στὰ 1870 - 71.

117. Πρόκειται γιὰ τὴ «Νέα Πρωσσικὴ Ἐπιθεώρηση». Ἱδρύθηκε στὸ Βερολίνο στὰ 1848 κι εἶχε ὡς τὰ 1853 σὰν ἀρχισυντάκτη τὸν Ἔρμαν Βάγκνερ.

"Ηταν ἕνα ὄργανο τῶν πρώσσων εὐγενῶν. 'Ονομαζόταν ἐπίσης «KREUZZEITUNG», γιατί δίπλα στὸν τίτλο ἦταν τυπωμένος ὁ σιδερένιος σταυρός.

118. Ροῦντολφ Βίρτσωφ (1821 - 1902). Περίφημος παθολόγος κι ἱδρυτὴς τοῦ κλάδου τῆς παθολογίας τῶν κυττάρων. "Ενας ἀπ' τοὺς ἱδρυτὲς τοῦ Κόμματος τῆς Προόδου. Στὰ 1862 εἶναι μέλος τῆς πρωσσικῆς Δίαιτας καὶ στὰ 1880 ἐκλέγεται βουλευτὴς τοῦ Ράιχσταγκ.

— Φράντς "Ερμαν Σοῦλτσε - Ντέλιτς (1808 - 1883)' 'Αστὸς οἰκονομολόγος. "Ενας ἀπ' τοὺς ἡγέτες τοῦ Κόμματος τῆς Προόδου. Εἶχε ὑπερασπίσει τὴ σύσταση παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν, ποὺ θὰ ὀργανώνονταν διαμέσου τῆς ἀποταμίευσης τῶν ἐργατῶν (1860 - 1870). 'Ο Λασσάλ ἄσκησε δριμεῖα πολεμικὴ ἐνοντίον του στὸ «'Ανοιχτὸ γράμμα στὸ Κεντρικὸ Κομιτάτο τῆς Λειψίας», Ζυρίχη, 1863. 'Απ' τὰ 1861 ὑπῆρξε μέλος τῆς πρωσσικῆς Δίαιτας.

119. 'Η ἰδέα γι' αὐτὴ τὴ Λίγκα ἀνήκει στὸν "Εβαριστ Μαντζίν, ἐκδότη τοῦ «Φάρου τοῦ Λουάρ» κι ἐκφράστηκε σ' ἕνα ἄρθρο ποὺ δημοσιεύτηκε ἐκεῖ στίς 5 - 5 - 1867. Στὸ πρῶτο της Συνέδριο (Γενεύη 9 - 12/9/1867) θὰ πάρουν μέρος ἀνάμεσα σὲ ἄλλους οἱ: Σ. Λεμονιέ, Ζ. Μπάρνι, Ζ. Γιακόμπι, Α. Λάντεντορφ, Λ. Μπύχνερ, Κ. Γκρύν, Α. Γκέγκ, κλπ. 'Απ' τοὺς Ἰταλοὺς οἱ: Γκιουζέππε Γκοριμπάλντι, Γκουστάβο Φριγκιέζι, Τζιοβάννι Πανταλέο, Τούλλιο Μαρτέλο, Γκιουζέππε Τζενέρι, Μάουρο Μάτσι, Φραντσέσκο ντὲ Λούκα, Γκιουζέππε Ντόλφι, Κίρικο Φιλοπάντι, Σεμπαστιάνο Μανάρα, Κάρλο Καμπούτσι, 'Αλμπέρτο Μάριο, Τιμοτέο Ριπόλντι, Σαβέριο Φρίσκια, Βιντσέντσο Καλντέζι, Κάσπαρε Στάμπα, 'Ιπόλιτο Πεντερτσόλι, Φεντερίκο Πεσκαντίνι. 'Ο Μαντσίνι σὲ μιὰ ἐπιστολή του, «Στὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης», στίς 6 - 9 - 1857, βρῆκε τὴν εὐκαιρία γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσει τὸν ἐθνικισμό του καὶ ν' ἀρνηθεῖ νὰ προσχωρήσει. 'Η αἰτιολογημένη πρόταση τοῦ Μπακούνιν, ποὺ εἶχε τὴν ἔννοια τῆς προσχώρησης, δημοσιεύτηκε στὴ «Δημοκρατία» τοῦ Παρισιοῦ (17 - 5 - 1868): «Πέρασε ὁ καιρὸς τῶν λαῶν - μεσσία. 'Από δῶ καὶ πέρα ἡ ἐλευθερία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ λογική, θὰ πάψουν πιὰ ν' ἀποτελοῦν μονοπώλιο ἐκείνου ἢ τοῦ ἄλλου ἔθνους... Πολλοὶ δημοκρατικοὶ τῆς παλιᾶς ἑνωτικῆς σχολῆς... σκέπτονται ἀκόμα καὶ σήμερα ὅτι μπορεῖ νάναι ἀρκετὴ ἡ αὐτονομία τῶν κοινοτήτων κι ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ὀργάνωση τῆς ἐλευθερίας, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, μὲ τίς χειραφετημένες κοινότητες κι ἀπ' τὴν ἄλλη, μὲ τὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς συγκεντρωτικοῦ Κράτους».

(Βλ. καὶ τὸ βιβλίο τοῦ Μπακούνιν. «Φεντεραλισμός, Σοσιαλισμός, 'Αντιθεολογισμός, ἐκδόσεις «ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ» 1979).

120. Πρόκειται γιὰ τὸ Β' Συνέδριό της, ποὺ ἔγινε στὴ Βέρνη, ἀπὸ 22 ὡς 26 Σεπτέμβρη 1868, ὅπου πῆραν μέρος 220 ἀντιπρόσωποι: 96 ἐλβετοί, 41 γάλλοι, 29 γερμανοί, 15 ρῶσοι καὶ 9 Ἰταλοί, ποὺ στὴν ψηφοφορία πάνω στὴν πρόταση τοῦ Μπακούνιν, θὰ ψηφίσουν 4 ὑπὲρ καὶ 3 κατά' οἱ 4 ἦταν οἱ Φανέλλι, Φρίσκια, Καμπούτσι καὶ Τούτσι.

'Η «συλλογικὴ διαμαρτυρία τῶν διαφωνούντων μελῶν τοῦ Συνεδρίου», ποὺ θὰ διαχωρίσουν τὴ θέση τους ἀπ' τὴ Λίγκο, ὁ Μπακούνιν κι 8 ἄλλοι, υἱοθετοῦσε ξανὰ τίς θέσεις ποὺ εἶχαν κιόλας προβληθεῖ στὴν «αἰτιολογημένη προσχώρηση» τῆς ὁμάδας «'Ελευθερία καὶ Δικαιοσύνη» τῆς Νάπολης στὸ συν-

ἑδριο τῆς Γενεύης στὰ 1867: «Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ χτυπήσουμε ὅλους τοὺς προνομιούχους... τὶς ἐπίσημες ἐκκλησίες... τὸ Κράτος καὶ τὴν πλουτοκρατία ποὺ ἐξαρτιέται ἀπ' αὐτό...».

121. Πρόκειται γιὰ τὴν μπροσούρα μὲ τίτλο «Ὁ κύριος Μπαστιὰ - Σοῦλτσε φὸν Ντέλιτς, διαπρεπὴς οἰκονομολόγος, κύριος τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας», ὅπου ὁ Λασσὰλ διατυπώνει τὸν περίφημο «σιδερένιο νόμο τοῦ μισθοῦ», ἐναντίον τῶν κοπερατιβίστικων ἰδεῶν τοῦ Σοῦλτσε - Ντέλιτς (Βερολίνο 1864).

122. Τὸ Σοσιαλδημοκρατικὸ Κόμμα συστήθηκε ἐπίσημα ατὸ συνέδριο τοῦ Ἄιζεναχ, στὰ 1869 (7 - 9 Αὐγούστου), ὅταν ἕνα τμῆμα τῶν λασσαλικῶν ἀποχώρησε κι ἑνώθηκε μὲ τοὺς Μπέμπελ καὶ Λήμπκνεχτ, πάνω στὴ βάση ἑνὸς προγράμματος ἐπηρεασμένου πολὺ ἀπ' τὸ μαρξισμό. Τὸ νέο Κόμμα δὲ θὰ γίνει τυπικὰ τμῆμα τῆς Διεθνοῦς, γιατὶ τὸ ἀπαγόρευαν οἱ γερμανικοὶ νόμοι. Ἀλλὰ ὁ Λήμπκνεχτ, ἐκπροσωπώντας οὐσιαστικὰ τὸν ἑαυτό του, θὰ πάρει μέρος, τὴν ἴδια χρονιά, τὸ συνέδριο τῆς Βασιλείας.

123. Ἀμάντ Γκέγκ (1820 - 1897). Δημοκράτης τῆς Ν. Γερμανίας. Μέλος τῆς κυβέρνησης τοῦ Μπάντεν ατὰ 1849. Ὅταν, ἀργότερα, ἐξορίστηκε στὴν Ἑλβετία ἔγινε σημαῖνον μέλος τῆς Λίγκας γιὰ τὴν Εἰρήνη καὶ τὴν Ἐλευθερία καὶ διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδας «Οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες τῆς Εὐρώπης», ποὺ ἦταν ὄργανο τῆς μόνιμης Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς της. «Αὐτὴ ἔβγαινε στὴ Γενεύη καὶ τὴ Βέρνη σὲ γερμανικὴ καὶ γαλλικὴ ἔκδοση (ποὺ διεύθυνε ὁ Ὄτταν). Ἀντιπρόσωπος στὸ συνέδριο τῆς Βασιλείας (1869) τῆς Διεθνοῦς. Τελικὰ προσχώρησε ατὸ γερμανικὸ σοσιαλδημοκρατικὸ κόμμα.

— Σὰρλ Λεμονιὲ (1806 - 1891). Καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας, ὀπαδὸς τοῦ Σαὶν - Σιμόν. Ὀργανωτὴς τῆς Λίγκας γιὰ τὴν Εἰρήνη καὶ τὴν Ἐλευθερία. Ὑπῆρξε ἀντιπρόσωπος στὸ συνέδρια τῆς Διεθνοῦς στὶς Βρυξέλλες.

124. «DER VOLKSSTAAT». Ὄργανο τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος καὶ τῶν διεθνῶν συνδικάτων, ποὺ ἔβγαινε στὴ Λειψία ἀπ' τὰ 1869 ὡς τὰ 1876 μὲ διευθυντὴ τὸν Γ. Λήμπκνεχτ. Στὴ διάρκεια τῆς φυλάκισης τοῦ Λήμπκνεχτ (1842 - 74) διευθυνόταν ἀπ' τὸν Μπλός.

125. Εἶναι ἕνα ἀπόσπασμα ἀπ' τὸ περίφημο γράμμα ποὺ ἔστειλε ὁ Μάρξ, στὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου 1870, στὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Γερμανικοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Κόμματος καὶ ποὺ δημοσιεύτηκε σ' ἕνα μανιφέστο ποὺ τυπώθηκε σὲ 10.000 ἀντίτυπα.

126. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Ρός, ὁ Μπακούνιν εἶχε γράψει ἀρκετὲς σελίδες ἀπ' τὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἔργου. Τὶς εἶχε δεῖ στὸ Λοκάρνο, στὰ 1875. Ἀλλὰ ὁ Μπακούνιν ἦταν κιόλας πολὺ ἄρρωστος καὶ τὸν ἑπόμενο χρόνο, στὶς 1 Ἰούλη 1876, πέθανε σ' ἕνα νοσοκομεῖο στὴ Βέρνη. Κανένα ἀπὸ κεῖνα τὰ χειρόγραφα δὲ βρέθηκε.

Σ. τ. Ε. Ἔτσι οἱ ἀναφορὲς τοῦ πρώτου μέρους στὸ δεύτερο δὲν ἔχουν ἀντίκρυσμα. Τὶς συμπεριλάβαμε μόνο γιὰ νὰ εἶναι τὸ κείμενο ἀκριβέστατο.

127. Ψευδώνυμο τοῦ Πιότρ Λάβρεβιτς Λαβρώφ (1823 - 1900). Καθηγητὴς μαθηματικῶν στὴ στρατιωτικὴ σχολὴ πυροβολικοῦ ὡς τὸ 1860. Μετὰ τὴν ἑ-

ξορία του (1866) στὴ Β. Ρωσία, δὲν μποροῦσε πιὰ νὰ δημοσιεύσει τίποτα μὲ τ' ὄνομά του. Τὰ «Ἱστορικὰ Γράμματά» του, δημοσιευμένα σὲ συνέχειες μὲ τ' ὄνομα Π. Μιρτώφ, ἀπ' τὸ 1868, στὸ περιοδικὸ «Νεντέλια», εἶχαν πλατιὰ ἀπήχηση στὴ ρωσικὴ φοιτητικὴ νεολαία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Στὰ 1870 κατάρθωσε νὰ δραπετέψει καὶ νὰ φτάσει στὸ Παρίσι. Ὁ Μπακούνιν τοῦ ἔγραφε στὶς 15 - 7 - 1870, προσκαλώντας τον νὰ πάρει μέρος στὰ σχέδια γιὰ τὴν ἵδρυση ἑνὸς περιοδικοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ἀρνήθηκε. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1870 γίνεται μέλος τῆς Διεθνοῦς στὸ Παρίσι. Ἀπ' τὰ 1872 ἐγκαταστάθηκε γιὰ ἕνα περίπου χρόνου στὴ Ζυρίχη ὅπου ναυάγησε ξανὰ ἕνα σχέδιο γιὰ ἕνα περιοδικό, ποὺ θὰ τὸ διεύθυνε ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς ρώσους ὀπαδοὺς τοῦ Μπακούνιν. Στὶς 27 - 5 - 1872, ὁ Μπακούνιν γράφει ἀπ' τὸ Λοκάρνο· «Στὸ πρόγραμμα ἀναφέρονται πολλὰ γιὰ τὴν ἀνάγκη ἐπιστημονικῆς προπαρασκευῆς, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τους ἐπαναστάτες. Ἀλλά, ἴσως, πιστεύεται ὅτι θὰ πρέπει νὰ δημιουργηθεῖ ἕνα πανεπιστήμιο στὸ ἐξωτερικό. Ἀναμφισβήτητα, αὐτὸ εἶναι μιὰ καλὴ ὑπόθεση, ἀλλὰ δὲ μᾶς ἀφορᾶ. Ἀκόμα κι ἂν τὸ διευθύνει ὁ συνταγματάρχης Λαβρώφ...». «Ὁ Ρωσικος Λαϊκισμός, ἐκδόσεις Βεντούρι, σ. 744). Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὸ Μπακούνιν καὶ τὸ Λαβρὼφ τερματίστηκαν ὁριστικὰ μετὰ ἀπὸ μιὰ συνάντηση ποὺ ἔγινε στὴ Ζυρίχη τὸν Ἰούλη 1872.

128. Πιότερ Γιακόβλεβιτς Τσάντεφ. (1794/ - 1866). Ἱστορικὸς καὶ δοκιμιογράφος, συγγραφέας τῶν «Φιλοσοφικῶν Ἐπιστολῶν». Ὁ Μπακούνιν ἀναφέρεται ἐδῶ στὸ ἔργο του, «Ἡ ἀπολογία ἑνὸς τρελλοῦ», γραμμένο στὰ 1837, ὅπου ὁ συγγραφέας βεβαιώνει ὅτι ἡ Ἱστορία τῆς Ρωσίας, ἀρχίζε μὲ τὸν Μεγάλο Πέτρο, ὅτι αὐτὴ εἶχε κιόλας ἕνα μέλλον κι ὅτι ἡ ἐνσωμάτωση τῆς Ρωσίας στὴν Εὐρώπη θὰ ὁλοκληρώνονταν μὲ τὴ δουλειὰ καὶ τὴ θέληση τῶν τσάρων. Ὁ Τσάαντεφ, ὅπως κι ὁ Τσερνιτσέφσκι κι ἄλλοι σύγχρονοι ρῶσοι διανοούμενοι, ἀρνιοῦνται τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τῆς Ρωσίας, γιατί, κατὰ τὴν γνώμη τους, δὲν εἶχε προσφέρει τίποτ' ἄλλο στὸν πολιτισμὸ ἔξω ἀπ' τὴν κτηνώδικη βία.

129. Τὸ «μὶρ» ἦταν ἡ στοιχειώδικη διοικητικὴ δομὴ τῶν διεσπαρμένων κι ἀπομονωμένων ἀγροτικῶν κοινοτήτων· ἕνα εἶδος κομμούνας, ἀλλὰ μὲ πολὺ μεγαλύτερες ἁρμοδιότητες ὅπως π.χ. ἡ κυκλικὴ παραχώρηση τῶν καλλιεργούμενων χωραφιῶν στὶς διάφορες οἰκογένειες ποὺ συγκροτοῦσαν τὴν κοινότητα, ἡ κατανομὴ τῶν ὑποχρεωτικῶν χορηγήσεων (φόρων) κλπ.

130. Λαϊκὴ ἔκφραση ποὺ χαρακτήριζε τὸν πλούσιο ἀγρότη πού, φεύγοντας ἀπ' τὴν κοινότητα, ἐμπορευόταν στὶς ἀγροτικὲς περιοχὲς κι ἔπαιρνε σοδιὲς καὶ ζῶα σὰν ἐνέχυρο, δανείζοντας χρήματα μὲ μεγάλο τόκο στοὺς ἀγρότες ποὺ ἀντιμετώπιζαν δυσκολίες. Ἀκόμα νοίκιαζε τὰ χωράφια τῶν εὐγενῶν καὶ τὰ καλλιεργοῦσε χρησιμοποιώντας ἡμερομίσθιους ἐργάτες.

— Μουζίκος εἶναι λαϊκὴ ἔκφραση ποὺ ἀναφερόταν στὸν ἀγρότη ποὺ δὲν εἶχε δικὴ του γῆ καὶ ζοῦσε πουλώντας τὴν ἐργασία του.

131. Τὸ «Τρίτο Πρόγραμμα», ποὺ τὰ σχέδιό του συντάχθηκε ἀπ' τὸ Λαβρὼφ γιὰ τὴν ἵδρυση μιᾶς νέας ἐφημερίδας, ποὺ προοριζόταν γιὰ τὴ Ρωσία, ἐμφανίστηκε τὸν Ἀπρίλη 1873. Τὰ δυὸ πρῶτα προγράμματα εἶχαν συνταχθεῖ

άπ' τὸ Λαβρώφ, τὴν ἄνοιξη τοῦ 1872, μὲ τὴν προοπτικὴ μιᾶς κοινῆς συνδιεύθυνσης τῆς ἐφημερίδας μὲ τοὺς μπακουνικούς. Ἐπειδή, ὅμως, αὐτοὶ εἶχαν ἀπορρίψει διαδοχικὰ σὰν ἀπαράδεκτα τὰ δυὸ πρῶτα προγράμματα, ὁ Λαβρὼφ συνέταξε τὸ τρίτο σύμφωνα μὲ τὶς δικές του ἀποκλειστικὰ ἰδέες, βεβαιώνοντας ὅτι τὸ καθῆκον τῶν ρώσων σοσιαλιστῶν συνίστατο οὐσιαστικὰ στὴ δική τους πνευματικὴ προπαρασκευὴ καὶ στὴν προπαρασκευὴ τῶν μαζῶν διαμέσου τῆς προπαγάνδας.

132. Ἡ ἐξέγερση τοῦ Νόβγοροντ ἔγινε στὰ 1650 ἐναντίον τοῦ τσάρου Ἀλεξίου. Γιὰ τοὺς ψευτο - Δημήτριους βλ. σημ. 37.

133. Σεργκέι Γκενάντιεβιτς Νετσάγιεφ (1847 - 1882). Καταδικάστηκε στὴ Ρωσία, στὰ 1873, γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ φοιτητὴ Ἰβάνωφ στὴν Πετρούπολη, μετὰ τὴ σύλληψή του στὴ Ζυρίχη τὸν Αὔγουστο 1872 καὶ τὴν ἔκδοσή του. Ὁ Νετσάγιεφ πίστευε ὅτι ἡ συνωμοτικὴ ὀργάνωση «Ναρόντναγια Ράσπαβα», ποὺ εἶχε φτιάξει, θὰ προδινόταν ἀπ' τὸν Ἰβάνωφ. Καταδικασμένος, ἀρχικά, σὲ 20 χρόνια καταναγκαστικὰ ἔργα κι ὕστερα σὲ ἰσόβια στὴ Σιβηρία, φυλακίστηκε, κατόπιν, στὸ περίφημο «χαντάκι τοῦ Ἀλεξίου», στὸ φρούριο Πέτρου καὶ Παύλου, ὅπου καὶ πέθανε στὰ 1882 ἀπὸ σκορβοῦτο. (Βλ. Ἡ Κατήχηση τοῦ Επαναστάτη, «Ἐλεύθερος Τύπος»).

134. Ἐτιὲν Καμπὲ (1788 - 1856). Ἔκδοσε στὰ 1840, τὸ βιβλίο του «Ταξίδι στὴν Ἰκαρία», γραμμένο στὸ Λονδίνο ὅπου εἶχε ἐγκατασταθεῖ μετὰ τὸ 1832, ὅπου περιγράφει μιὰ κομμουνιστικὴ κοινωνία, διαποτισμένη ἀπ' τὸ πειραματικό, θρησκευτικὸ κι οἰκογενειακὸ κοινοτικὸ πνεῦμα. Ὁ Μπακούνιν τὸν γνώρισε στὸ Παρίσι τὸν Ἰούνη 1844. Μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου του στὴ Γαλλία, δημιουργήθηκε μιὰ ἀποικία μὲ πρότυπο τὴν «Ἰκαρία». Τὸ Φλεβάρη 1848, ξεκίνησε ἀπ' τὴ Χάβρη, γιὰ νὰ πάει στὸ Τέξας, ἡ πρώτη ὁμάδα ἀπὸ 69 ἄτομα, μὲ σκοπὸ νὰ δημιουργήσει ἐκεῖ μιὰ κομμουνιστικὴ κοινωνία σύμφωνα μὲ τὸ ἰδεατὸ σχῆμα τοῦ Καμπέ. Τοὺς ἀκολούθησαν ἄλλα 500 ἄτομα. Ὁ Καμπὲ ἔφτασε ἐκεῖ τὸ Γενάρη 1849 καὶ βλέποντας τὶς δυσκολίες ποὺ προκύψανε, μετέφερε τὴν ἀποικία στὰ Νάουβο (Ἰλλινόι). Ἡ ἀποικία αὐτὴ δὲν ξεπέρασε ποτὲ τοὺς 1500 κάτοικους. Διαλύθηκε στὰ 1895.

ΜΙΣΕΛ ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ

Τὸ «Κρατισμὸς καὶ 'Αναρχία» εἶναι τὸ σημαντικότερο ἔργο τοῦ Μπακούνιν. Ἡ ἐπίδρασή του πάνω στὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῆς ἐποχῆς του ἦταν πολὺ μεγάλη. 'Αποτελεῖ ἕνα καθρέφτη τῆς Εὐρωπαϊκῆς 'Ιστορίας τοῦ 19ου αἰώνα, μέσα στὸ κοινωνικο - πολιτικό της πλαίσιο, ἀλλὰ καὶ τὴ μ ο ν α δ ι κ ὴ ἱστορικὴ ἀναπαράσταση τῆς ἀντίστοιχης περιόδου ἀπ' τὴ σκοπιὰ τῶν ἐ ρ γ α ζ ό μ ε ν ω ν μ α ζ ῶ ν, (ἀπαλλαγμένη δηλαδὴ ἀπ' τὸν παραμορφωτικὸ φακὸ τῆς πολιτικῆς θεολογίας — ἀστικῆς ἢ μαρξιστικῆς).

'Αντίθετα μὲ τὴν «κλασσικὴ» ἱστοριογραφία, ποὺ βλέπει τὴν ἱστορία μόνο σὰ μιὰ σύνθετη ἀλληλεπίδραση ἡγετικῶν προσωπικοτήτων ἢ σὰ μιὰ ἀλυσίδα πολιτικῶν ἀποφάσεων ποὺ παίρνονται ἀπὸ πάνω, ὁ Μπακούνιν διαπερνάει τὴ σύγχυση τῆς ἐπιφάνειας τῶν γεγονότων καί, προχωρώντας βαθιά, ἀκολουθεῖ τὰ ἴχνη τῆς ἀντικρατικῆς τάσης, τῆς Κοινωνικῆς 'Επανάστασης, ποὺ δίνει τὴν κυρίαρχη νότα στὴν ἱστορικὴ πορεία. Ταυτόχρονα, ἐντοπίζει κι ἀνιχνεύει τὴν πορεία τῆς παράλληλης κι ἀντιθετικῆς ἱστορικῆς τάσης, ποὺ ἡ σύγκρουσή τους διαμορφώνει τὴν ἱστορία, τῆς συγκεντροποίησης καὶ τῆς ἰσχυροποίησης τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, τοῦ κρατισμοῦ, ἀπομυθοποιώντας, συνάμα, προφητικὰ τὶς ψευτο - λαϊκές του ἐκφράσεις — τὸ «Λαϊκὸ Κράτος» τῶν μαρξιστῶν καὶ τὶς κρατιστικὲς ἀντιλήψεις τοῦ ἐξουσιαστικοῦ σοσιαλισμοῦ γενικά.